

Doktori (PhD) értekezés

Csizmazia Gábor

2020.

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM

Hadtudományi Doktori Iskola

Csizmazia Gábor:

**Az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikája
Kelet-Közép-Európában 2009–2019 között**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Prof. em. Dr. Gazdag Ferenc, professor emeritus

.....

Budapest, 2020

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés	6
I.1. A kutatási téma aktualitása és szakmai indokoltága.....	6
I.2. Elméleti keretek: nézőpontok és alkalmazott definíciók	10
I.3. Kutatási célok: szakirodalmi áttekintés, hipotézisek és kutatómódszertan	13
I.3.1. Hipotézisek	18
I.3.2. Kutatómódszertan	20
II. Teoretikai alapprobléma és keretek	22
II.1. Internacionálizmus és nemzetközi rend	22
II.1.1. Liberális vagy konzervatív internacionálizmus	22
II.1.2. A liberális nemzetközi rend és annak válsága	29
II.2. Az Egyesült Államok liberális hegemoniája	35
II.2.1. Liberális ihletésű amerikai külpolitika	35
II.2.2. Az Egyesült Államok hegemoniája	38
II.3. Kelet-Közép-Európa és az Egyesült Államok	42
II.3.1. Kelet-Közép-Európa mint történelmi és geopolitikai értelmezési keret	42
II.3.2. Kelet-Közép-Európa mint a Nyugat „elfeledett” határvidéke	47
II.3.3. Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa biztonságpolitikai kapcsolata	54
Összegzés	61
III. Kelet-Közép-Európa és az Obama-adminisztráció stratégiája	64
III.1. A liberális Obama-doktrína és stratégia.....	64
III.1.1. Globális érdekközösség és multipartnerség.....	64
III.1.2. Liberális értékek és visszafogott kemény hatalom	67
III.2. Kelet-Közép-Európa helye az Obama-adminisztráció stratégiájában	73
III.2.1. Globális agenda és transzatlanti közö(mbö)sség.....	73
III.2.2. Partnerség és egység	80
III.3. Az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítása” és az európai biztonság	84
III.3.1. Az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítása” és annak korlátai.....	84
III.3.2. Az Obama-adminisztrációs és a liberális európai biztonsági architektúra	90
III.3.3. Liberális internacionálizmus és nagyhatalmi szembenállás	98
Összegzés	101

IV. Kelet-Közép-Európa az Obama-adminisztráció külpolitikájában.....	105
IV.1. Az Obama-adminisztráció liberális külpolitikájának fogadtatása.....	105
<i>IV.1.1. A csalódást keltő Obamánia és annak hiánya.....</i>	<i>105</i>
<i>IV.1.2. Liberális agenda és együttműködés.....</i>	<i>110</i>
IV.2. Átpolitizált kapcsolatok.....	115
<i>IV.2.1. Diplomáciai és politikai hibák.....</i>	<i>115</i>
<i>IV.2.2. Ideológiai természetű viták.....</i>	<i>121</i>
Összegzés.....	128
V. Kelet-Közép-Európa az Obama-adminisztráció biztonságpolitikájában.....	131
V.1. Az Egyesült Államok katonai jelenléte Kelet-Közép-Európában.....	131
<i>V.1.1. Aktív előretolt jelenlét és az „újra-egyensúlyozás”.....</i>	<i>131</i>
<i>V.1.2. Az Egyesült Államok védelmi együttműködése a kelet-közép-európaiakkal.....</i>	<i>139</i>
V.2. Az Egyesült Államok és a kelet-közép-európai rakétapajzs.....	145
<i>V.2.1. A kelet-közép-európai rakétapajzs mint technológiai-pénzügyi kérdés.....</i>	<i>145</i>
<i>V.2.2. A kelet-közép-európai rakétapajzs mint stratégiai és politikai kérdés.....</i>	<i>150</i>
V.3. A kelet-közép-európai viszontbiztosítástól az elrettentésig.....	156
<i>V.3.1. Új paradigma, régi rotációk.....</i>	<i>156</i>
<i>V.3.2. Kelet-Közép-Európa geopolitikai keresztműzben.....</i>	<i>166</i>
Összegzés.....	171
VI. Kelet-Közép-Európa és a Trump-adminisztráció stratégiája.....	175
VI.1. A konzervatív Trump-doktrína és stratégia.....	175
<i>VI.1.1. Globális aréna és hatalmi verseny.....</i>	<i>175</i>
<i>VI.1.2. Nemzeti szuverenitás és fegyveres erőpozíció.....</i>	<i>179</i>
VI.2. A Nyugat és Oroszország a Trump-adminisztráció stratégiájában.....	186
<i>VI.2.1. A nyugati kapcsolatok kettősségének folytatása.....</i>	<i>186</i>
<i>VI.2.2. Hatalmi verseny és elrettentés folytatása.....</i>	<i>192</i>
Összegzés.....	199
VII. Kelet-Közép-Európa és a Trump-adminisztráció külpolitikájában.....	202
VII.1. A Trump-adminisztráció konzervatív külpolitikájának fogadtatása.....	202
<i>VII.1.1. Diplomáciai újrakezdés.....</i>	<i>202</i>
<i>VII.1.2. Szavak és tettek megkülönböztetése.....</i>	<i>206</i>
VII.2. Ismét átpolitizált kapcsolatok.....	209
<i>VII.2.1. A Nyugat és értékeinek konzervatív olvasata.....</i>	<i>209</i>
<i>VII.2.2. „Új Európa” és az „elvhű szerepvállalás”.....</i>	<i>215</i>

Összegzés	219
VIII. Kelet-Közép-Európa a Trump-adminisztráció biztonságpolitikájában	222
VIII.1. Az Egyesült Államok visszatérése a Nyugat peremvidékére.....	222
<i>VIII.1.1. Kelet-Közép-Európa újra kiemelt figyelemben</i>	<i>222</i>
<i>VIII.1.2. Amerikai geopolitika és az Intermarium</i>	<i>227</i>
VIII.2. Az Egyesült Államok katonai jelenléte Kelet-Közép-Európában.....	230
<i>VIII.2.1. Amerikai védelmi együttműködés Kelet-Közép-Európában.....</i>	<i>230</i>
<i>VIII.2.2. Az elrettentés folytatása.....</i>	<i>235</i>
Összegzés	237
IX. Összegzés: a kutatás eredményei	238
IX.1. A kutatás eredménye	238
<i>IX.1.1. A vizsgált hipotézis megválaszolása</i>	<i>238</i>
<i>IX.1.2. Új tudományos eredmények és további kérdések</i>	<i>249</i>
IX.2. Az értekezés kutatási és tudományos eredményeinek felhasználhatósága	250
Irodalomjegyzék	251
Primer források	251
<i>Dokumentumok</i>	<i>251</i>
<i>Beszédek, közlemények.....</i>	<i>253</i>
Szekunder források (szakirodalom)	264
<i>Könyvek, könyvfejezetek.....</i>	<i>264</i>
<i>Szakcikkék.....</i>	<i>268</i>
<i>Elemzések, rövid tanulmányok.....</i>	<i>281</i>
<i>Újságcikkék.....</i>	<i>283</i>
Az értekezésben szereplő ábrák jegyzéke.....	301
A szerző témával kapcsolatban megjelent publikációi.....	304

I. Bevezetés

A transzatlanti kapcsolatok biztonságpolitikai összefüggéseinek vizsgálata rendkívül gazdag nemzetközi szakirodalommal rendelkezik. Bár az európai civilizációhoz képest fiatal, nyugati határvidékre figyelő Amerikai Egyesült Államok kezdeti izolacionista külpolitikája elvi és gyakorlati megfontolásokból kifejezetten Európára vonatkozott, idővel a „kivételesség” gondolatát követve az internacionalizmus került előtérbe, az elmúlt közel száz évben pedig Washington egyre szorosabb kapcsolatot ápolt európai partnereivel, majd szövetségeseivel. Mi több, a felszín alatt megbújó nézetkülönbségek ellenére az amerikai-európai kapcsolatot gyakran szokás érték- és érdekközösségként, illetve biztonsági közösségként is azonosítani, mely az egyetemes érvényűnek tételezett értékekre épülő liberális nemzetközi rend magját is alkotja. Az Egyesült Államok a liberális nemzetközi rend alapítója, működtetője és őrzője, így ma a nyugati szövetség vezetője és a nemzetközi politika hegemonja is egyben.

Az európai civilizációhoz évszázadokkal korábban kötődő Kelet-Közép-Európának is határvidék szerep jutott, ám földrajzi helyzetük mellett a sajátos politikai hagyományokkal és társadalmi karakterrel rendelkező kelet-közép-európai országok Nyugathoz való csatlakozási kísérletei a történelem során csak korlátozott eredményeket értek el. A bipoláris kor végével Kelet-Közép-Európának megadatott az euro-atlanti integráció valós lehetősége, és bár a kibővített és elmélyített integrációs folyamatok egy részén a térség legtöbb országa már átesett, ma is a „mátság” védjegyeit hordják magukon, miközben a Nyugat határvidékét képezik. A nyugati biztonsági közösségben való formális tagságukból és földrajzi tekintetben peremterületi helyzetük révén a kelet-közép-európai országokra egyszerre nehezednek a liberális nemzetközi rendet érő belső és külső nyomások, így a rend fenntartásáért felelős hegemon figyelmére kiváltképp érdemesek, amit már két világháború és egy hidegháború is igazolt.

I.1. A kutatási téma aktualitása és szakmai indokoltsága

Napjainkban a liberális nemzetközi rend a válság jeleit mutatja. Míg a szakértők körében a realista iskola követői az örökérvényű hatalmi versengés élénküléséből eredő külső nyomásra, a kritikai elméletek képviselői pedig a globalizációval társított egyenlőtlenségekből eredő belső

feszültségekre hívják fel a figyelmet,¹ addig maguk a liberális teoretikusok is válságot vizionálnak, jóllehet bizalmuk a liberális nemzetközi rend pillérjeiben (a liberális demokráciában, a szabad-kereskedelemben és a nemzetközi szervezetekben) erősnek mondható. Liberális körökben a válságot elsősorban az egyetemes érvényűnek tekintett értékekkel olykor szembemenő Trump-adminisztráció gyakorlatával magyarázzák, ám a liberális nemzetközi rend strukturális problémái jóval korábbi keletűek, és szorosan kapcsolódnak a hegemon magatartásához, valamint a rend magja és pereme közötti kohézió hiányához.

A demokratikus béke koncepcióját kidolgozó Michael W. Doyle már 1983-ban arról írt, hogy a liberális nemzetközi rendet fenntartó hegemonra nehezedő (főleg katonai) teher aránytalan növekedése és a rend egészét átjáró gazdasági visszaesés együtt megrendíthetik az amerikai társadalom liberális nemzetközi rendbe vetett bizalmát.² Beszédes, hogy 1987-ben ugyanezen problémákra (a szövetségesek védelmének költségeire és a partnerekkel szembeni negatív külkereskedelmi mérlegre) panaszkodott az akkor még üzletember Donald J. Trump,³ aki aztán a 2016-os amerikai elnökválasztási kampányban ezt megismételte. Az aránytalan transzatlanti védelmi teherviselés évtizedek óta probléma, a liberális kereskedelem- és gazdaságpolitikával szembeni társadalmi elégedetlenségek pedig nem a Trump-kampányra, hanem már a 2008-as pénzügyi-gazdasági recesszióra is visszavezethetők. A liberális nemzetközi rend egyik fő teoretikusaként G. John Ikenberry 2009-ben arról írt, hogy az amerikai hegemonia már nem alkalmas alátámasztani a rendet, melyet az „autoritás válsága” jellemez: a világgazdaságban új fajsúlyos szereplők jelentek meg, ami az globális kormányzásban való döntéshozói szerepkörük felülvizsgálatát helyezi kilátásba. Közben az Egyesült Államok szerepe és autoritása gyengült, amihez hozzájárult az átmeneti unipoláris rend ellentmondásos megítélése. Ikenberry akkor még úgy vélte, hogy nem a nemzetközi rend liberális jellege, hanem az amerikai hegemonia van leáldozóban:⁴ 2011-ben megerősítette, hogy a világban hatalmi átrendeződés zajlik, jóllehet szerinte ez egy nyitott, szabályokra épülő nemzetközi rend természetes velejárója.⁵

¹ DUNCOMBE, Constance & DUNNE, Tim: After liberal world order. *International Affairs*, Vol.94. No.1. (January 2018), ISSN 1468-2346, pp.27–31.

² DOYLE, Michael W.: Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy & Public Affairs*, Vol.12. No.3. (Summer 1983), ISSN 0048-3915, p.233.

³ CNN: Donald Trump: “I don’t want to be president” – entire 1987 CNN interview (Larry King Live), *CNN*, May 9, 2016, (Videó: 0:54–05:40, 08:46–11:09 és 17:03–18:22 perc között). Online: <https://www.youtube.com/watch?v=A8wJc7vHcTs&t=72s> [letöltés ideje: 2019. január. 30.]

⁴ IKENBERRY, G. John: Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order. *Perspectives on Politics*, Vol.7. No.1. (March 2009), ISSN 1537-5927, pp.78–80.

⁵ IKENBERRY, G. John: The Future of the Liberal World Order. *Foreign Affairs*, Vol.90. No.3. (May/June 2011), ISSN 0015-7120, pp.67–68.

Az évtized végéhez közeledve már Ikenberry is válságról értekezett, noha ezt a „siker válságaként” értelmezte, vízváltónak jelölve a hidegháború végét, amikor a nyugati „belső” rend kibontakozott és „külső” renddé vált, vagyis amikor a liberális internacionalizmus globalizálódott. Ikenberry szavaival „a válság magjai a győzelem e pillanatában lettek elvetve.” Egyrészt a liberális rend eredetileg különböző országok kicsi, ám homogén csoportján belül létesült nemzetközi alkuk és intézmények hálóját jelentette, mely a hidegháború után olyan új tagokkal gazdagodott, akik eltérő elképzeléseket és elvárásokat hoztak magukkal, tovább nehezítve a multilaterális együttműködést. Másrészt megjelent a „legitimáció és társadalmi cél” válsága: az eredeti liberális rend demokráciák közös érdekeken, értékeken és kölcsönös sebezhetőségeken alapuló biztonsági közössége volt, melyet azonban a globalizáció fokozatosan fellazított. Az immár volt gyarmatokat és fejlődő államokat is felölelő rend már „kevésbé nyugati”, tagjai nem teljesen osztoztak a közös múlt és jövő gondolatán.⁶ Ikenberry nem lát érdemi veszélyt az illiberális modellekben, ám elismeri, hogy a jövő konfliktusa egyfelől a liberális rend megújítását és a multilaterális kormányzás bővítését szorgalmazók, másfelől a kevésbé együttműködő és befolyási szférákban gondolkodók között várható.⁷

Napjainkban a liberális teoretikusok által felvázolt, liberális nemzetközi rendre irányuló belső és külső kihívások, valamint az Egyesült Államok azok kezelésére irányuló erőfeszítései egyaránt jól kimutathatók Kelet-Közép-Európában. Egyrészt térségünk országait a rend belső problémái (például a 2008-as pénzügyi-gazdasági válság és annak politikai-társadalmi hatásai) a nyugati országokhoz képest fokozottan érintik: a kelet-közép-európai ügyekben jártas Daniel Fried⁸ 2019 nyarán arról írt, hogy miközben Kelet-Közép-Európát ugyanúgy átjárja a liberális renddel szemben Nyugaton tapasztalt politikai bizonytalanság, a helyi társadalmak sebezhetősége történelmi terhük és folyamatban lévő átalakulásuk révén nagyobb.⁹ Másrészt a kívülről érkező kihívások (például a tömeges migráció és a felerősödő orosz revizionizmus) is itt jelentkeztek először. A nemzetközi hatalmi átrendeződések Washingtonot nemcsak arra készítetik, hogy Ázsia felé forduljon, hanem hogy a felemelkedő hatalmak mint potenciális kihívók politikai térnyerésével is foglalkozzon, újra versengve a kelet-közép-európai országokért, akik (noha a Nyugathoz tartoznak) nem akarnak lemaradni a nem nyugati erőközpontokkal létesíthető

⁶ IKENBERRY, G. John: The end of liberal international order? *International Affairs*, Vol.94. No.1. (January 2018), ISSN 1468-2346, pp.9–10. és pp. 18–21.

⁷ IKENBERRY, G. John: The Future of the Liberal World Order. p.63. és p.68.

⁸ Amerikai karrierdiplomata, korábbi varsói nagykövetség (1997-2000), illetve európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes külügyi államtitkár (2005-2009).

⁹ FRIED, Daniel, et. al.: *The United States and Central Europe: Tasks for a Second Century Together*. GLOBSEC and Atlantic Council, June 2019, ISBN 978-1-61977-591-6, pp.7–8.

kapcsolatok gazdasági lehetőségeiről. Mindeközben továbbra is megoldatlan a 2014-ben kitört ukrán válság, mely európai probléma létére amerikai-országi geopolitikai vita tárgyát képezi, és amely folyamatosan fenntartja Washington figyelmét a nyugati szövetség kollektív védelme és vele együtt Kelet-Közép-Európa iránt.

A téma vizsgálatának indokoltságát a liberális nemzetközi rend válságáról, illetve a belső és külső eredetű kihívásokra adott válaszokról szóló intenzív szakértői és közéleti vita adja. Mind az Obama-, mind a Trump-adminisztráció kül- és biztonságpolitikája a liberális nemzetközi rend megújítására és az Egyesült Államok hegemoniájának gyengülésére kívánt megoldást találni. Mindkettő teljesítménye erősen vitatott. Míg az Obama-doktrína kapcsán nincs egyetértés sem lényegét, sem eredményességét illetően, addig a Trump-doktrína emellett az általános kritikától is szenved. Az Egyesült Államok elmúlt tíz évben folytatott kül- és biztonságpolitikájának értelmezése és értékelése kelet-közép-európai szempontból különösen indokolt: Barack H. Obama és Donald J. Trump esetében egyaránt felmerült a Kelet-Közép-Európával szembeni realizmus gyanúja, ám helyi fogadtatásuk eltérő volt. A 2008-as Obamánia jobbára Nyugat-Európára korlátozódott, ahol Obama elnök népszerűsége a Pew Research Center szerint 2016-ban is erősebb volt, mint például a Lengyel Köztársaságban vagy Magyarországon,¹⁰ utóbbiak pedig Trump elnököt is jobban fogadták, mint általában Nyugat-Európa,¹¹ mely különbség egyébként 2020-ban is kimutatható.¹² A demokrata és republikánus adminisztrációkban egyformán szolgáló Fried 2019-ben arra is emlékeztetett, hogy a kelet-közép-európai látásmód eltér a nyugat-európaiktól, mivel társadalmi értelemben konzervatívabb, a nemzeti szuverenitást erőteljesebben védelmezi, a nemzeti értékeket pedig gyakran konzervatív fényben látja. Miközben

¹⁰ A Pew Research Center felmérése szerint 2016 tavaszán Obama elnök népszerűsége a megkérdezett nyugat-európai körökben átlagosan 80% felett volt – svédoknál 93%, hollandoknál 91%, németeknél 86%, franciáknál 84%, briteknél 79%, spanyoloknál 75%, olaszoknál 68% – miközben a lengyelek és magyarok körében 58%. WIKE, Richard *et. al.*: As Obama Years Draw to Close, President and U.S. Seen Favorably in Europe and Asia. *Pew Research Center*, June 29, 2016, Online: <https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2016/06/Pew-Research-Center-Balance-of-Power-Report-FINAL-June-29-2016.pdf> [letöltés ideje: 2019. október. 30.], pp.23–24.

¹¹ A Pew Research Service 2018-as felmérése alapján Trump elnök a lengyelek és magyarok körében sem örvendett nagy népszerűségnek (rendre 35% és 31% támogatottsággal), ez még így is jóval erősebb volt, mint az amerikai elnök nyugat-európai elfogadottságának mértéke (spanyoloknál 7%, franciáknál 9%, németeknél 10%, görögöknél és svédoknál 17%, hollandoknál 19%, olaszoknál 27%, briteknél pedig 28%). WIKE, Richard *et. al.*: Trump's International Ratings Remain Low, Especially Among Key Allies. *Pew Research Center*, October 1, 2018, Online: <https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2018/10/Pew-Research-Center-US-Image-Report-UPDATED-2018-10-01.pdf> [letöltés ideje: 2019. október. 30.], p.32.

¹² A Pew Research Service 2020 elején közzétett felmérése szerint a Trump elnök iránti európai bizalom a lengyelek, szlovákok és magyarok körében a legmagasabb (rendre 51, 34 és 33%-kal), miközben ez a britek (32%), olaszok (32%), a csehek (28%) és bolgárok (26%) kivételével mindenhol a 26%-os medián alatt van. WIKE, Richard *et. al.*: Trump Ratings Remain Low Around Globe, While Views of U.S. Stay Mostly Favorable. *Pew Research Center*, January 8, 2020, Online: https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2020/01/PG_2020.01.08_US-Image_FINAL.pdf [letöltés ideje: 2020. január. 20.], p.14.

Fried ebben inkább problémaforrást lát, azt ő is elismeri, hogy Kelet-Közép-Európa biztonsági érzékenységeit és környezetét az Egyesült Államoknak eddig nem sikerült teljesen megértenie, Washingtonban pedig elsősorban ezt célszerű tudatosítani és korrigálni.¹³

I.2. Elméleti keretek: nézőpontok és alkalmazott definíciók

A téma pontos és következetes vizsgálata érdekében mindenekelőtt szükséges tisztázni azon elméleti kereteket, fogalmakat és szempontokat, melyekre az értekezés célja, hipotézisei és módszertana támaszkodni fog.

Mivel a vizsgálat teoretikai természetű, meghatározó szerep jut benne a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek. Az elméletek ismertetésekor és alkalmazásakor figyelembe kell venni, hogy absztrakt modellekről van szó, vagyis a gyakorlati külpolitika vegytiszta leírására kevésbé alkalmasak. Mindazonáltal az Egyesült Államok külpolitikájának értelmezésekor megbízható igazodási pontokkal szolgálhatnak, mivel a nemzetközi kapcsolatok meghatározó elméletei (a realizmus, a liberalizmus és a konstruktivizmus) kifejezetten olyan amerikai szakirodalomra és iskolákra épülnek, melyek többnyire Washington nemzetközi magatartását elemzik. A főbb elméletek így legkönnyebben az Egyesült Államok külpolitikájára alkalmazhatóak, ami kiváltképp igaz az értekezésben kiemelt liberális és konzervatív internacionalizmusra.

Az elméletekkel kapcsolatban szintén fejben kell tartani, hogy azok zárt logikai rendszereket alkotnak, miközben egymással is versengenek. Az adott elméleti irányzat tételeit könnyű egy másik iskola nézeteivel ütköztetni, ez azonban parttalan vitához, míg ugyanazon teória saját tételeinek és okfejtéseinek alkalmazása körkörös érveléshez vezethet. Az értekezés az internacionalizmus liberális és konzervatív variánsaira fog támaszkodni, mivel mindkettő hitet tesz a fennálló liberális nemzetközi rend mellett, és csupán módszereikben és súlypontjaikban térnek el egymástól.

Az elméletek vonatkozásában egyúttal tisztázni kell a vizsgálat optikáját, vagyis hogy a kutatási témát milyen nézőpontból elemezzük. Miközben a főbb elméletekre jól illeszthető az Egyesült Államok külpolitikája, a kelet-közép-európai kisállamok szempontjából (tekintettel azok amerikaitól merőben eltérő geopolitikai és politikai adottságaikra) már kevésbé alkalmazhatóak. A szerző mégis az internacionalizmus liberális és konzervatív variánsaira kíván

¹³ FRIED, Daniel, *et. al.: The United States and Central Europe: Tasks for a Second Century Together.* p.8 és p.10.

támaszkodni, mivel egyrészt Kelet-Közép-Európa országai már formálisan is csatlakoztak az Egyesült Államok hegemoniája által alátámasztott nemzetközi rendhez, azaz a Nyugathoz, melynek intézményeiből nem is áll szándékukban kilépni, másrészt az esetenként felmerülő érték- és érdekkülönbségeik e nemzetközi rend és internacionalizmus liberális természetéhez köthetők. Más szóval a kelet-közép-európaiak a rend tagjai kívánnak maradni, csupán a rend működésének politikai ideológia által átítatott tételein változtatnának.¹⁴

Az internacionalizmus liberális-konzervatív tengely mentén történő alkalmazása azért is célszerű, mert így az elemzés mind az Egyesült Államok, mind a kelet-közép-európai országok esetében könnyebben illeszthető a külpolitikai döntéshozatal hazai forrásaihoz, vagyis a kormányzatban résztvevő politikai erők liberális-konzervatív alapmagatartásához. Az internacionalizmus liberális és konzervatív olvasataira való támaszkodás révén nemcsak „objektív” rendszerszintű elemzésre, hanem a „szubjektív” állami döntéshozatali elemzésre is lehetőség nyílik: az értekezés úgy alkalmazza az internacionalizmus variánsait az Egyesült Államok külpolitikájának bemutatásakor, hogy annak fogadtatását kelet-közép-európai (elsősorban magyar) szempontból is értékeli, szintén az adott kormány liberális vagy konzervatív külpolitikai nézetét figyelembe véve.

A liberális és konzervatív internacionalizmus tartalma és tételei a kutatás teoretikai alapproblémáit részletező fejezetben kerülnek részletes kifejtésre. A két irányzat alkalmazásakor az értekezés az amerikai külpolitikai hagyományok Henry R. Nau általi, cél-eszközrendszer dimenziók mentén történő lehatárolását követi. Nau értelmezésében a liberális internacionalizmus – összhangban főbb teoretikusainak, köztük Immanuel Kant, Michael W. Doyle, Francis Fukuyama, Joseph S. Nye Jr. és G. John Ikenberry tételeivel – az alábbi tulajdonságokat öleli fel: optimista a liberális értékek és nemzetközi rend kilátásait (a „történelem végét”) illetően, egyetemes érvényességet (és terjeszthetőséget) tulajdonít a liberális értékeknek, erős bizalommal van a nemzetközi szabad-kereskedelem és a nemzetközi intézmények/szervezetek iránt, a fegyveres erővel szemben a „puha hatalom” eszközeit részesíti előnyben, továbbá fontosnak tartja a véleményformáló elitek szerepét a külpolitikai iránymutatásban. Ezzel szemben a Nau által bevezetett konzervatív internacionalizmus bizonytalan a liberális nemzetközi rend jövőjét illetően, a liberális értékek terjesztését geo-ideológiai (történelmi-kulturális) előfeltételekhez köti és a szabad világ peremterületeire korlátozza, támogatja a

¹⁴ Az ideológiai vonatkozású vitákat legjobban talán az Európai Unió bizonyos intézményeivel szembeni kelet-közép-európai konzervatív kritikák szemléltetik, melyek nem a szervezet léte, felépítése, intézményei vagy normái ellen, hanem azok helyenként ideológiai alapú átpolitizáltsága ellen irányulnak.

nemzetközi szabad-kereskedelmet, ám a nemzetközi intézmények iránti bizalma gyenge és inkább a nemzeti szuverenitást védelmezi, továbbá határozott szerepet szán a külpolitikában a fegyverhasználatnak, és kevésbé tekinti fontosnak az elitek iránymutatását. (1. táblázat)

1. táblázat: Az amerikai liberális és konzervatív internacionalizmus összehasonlítása

	Liberális internacionalizmus	Konzervatív internacionalizmus
Liberális nemzetközi rendbe vetett hit	van	van
Liberális nemzetközi rend jövőjének képe	optimista (a liberális demokrácia és szabad versenyes kapitalizmus jelképezik a „történelem végét”)	bizonytalan (a történelemnek nincs fix fejlődési íve, a gazdasági-technológiai fejlődés önmagában nem hoz politikai liberalizációt)
Liberális értékek terjesztési köre	univerzális (egyetemes érték lévén bárhol kibontakozhat)	geo-ideológiai (történelmi-kulturális okokból leginkább a szabad világ perifériáin érdemes elősegíteni)
Nemzetközi szabad kereskedelem érdeke	van	van
Nemzetközi szervezetek/intézmények iránti bizalom	erős (a nemzetközi szervezetek/intézmények kitűnnek a párbeszéd és a szabályok fenntartására)	gyenge (a nemzetközi szervezetek/intézmények megtörik a nemzeti szuverenitást és megágyaznak a korrupciónak)
Fegyverhasználati hajlam	vonakodó (csak végső esetben)	határozott (a diplomácia támasza)
Elitek szerepe a politikai iránymutatásban	jelentős (az elitek véleményformálók lehetnek, míg a közvélemény egyhangú álláspont esetén mérvadó)	kevésbé fontos (szabad társadalmakban a közvélemény adja a legitimitációt, de nem kell egyhangú álláspontra várni)

Végül világossá kell tenni az értekezésben használt „Kelet-Közép-Európa” fogalom tartalmát, ugyanis a szóban forgó térség földrajzi lehatárolásának problémája (avagy a „Közép-Európa vita”) önmagában is külön tudományos munka tárgyát képezhetné. Az értekezés a néhai Oskar Halecki által bevezetett „Kelet-Közép-Európa” kifejezést alkalmazza,¹⁵ mert egyrészt a lengyel történész kifejezetten a nyugati világ határvidékének geopolitikai nehézségeire akart rávilágítani, másrészt napjaink biztonságpolitikai elemzése is ezt a területet, tehát a NATO- és EU-tagságot elnyert poszt-kommunista országok körét értik alatta. A lehatárolásban hasonló logikát követ Barry Buzan és Ole Wæver regionális biztonsági komplexum teóriája: a szerzőpáros a „Közép-Európa” (helyenként „Kelet-Közép-Európa”) kifejezést használja, melyet a nyugat-európai „mag” köré koncentrikus körökben helyeznek el, így e térségben a nyugati

¹⁵ HALECKI, Oscar: *A nyugati civilizáció peremén. Kelet-Közép-Európa története*. Osiris-Századvég, Budapest, 1995, ISBN 963-379-012-3, p. pp.12–13.

biztonsági agenda jelentkezik, árnyalva a sajátos kelet-közép-európai jegyekkel. A kettősség tekintetében Buzan és Wæver mindenekelőtt a perem maghoz fűződő viszonyát emelik ki: a nyugati intézmények a biztonság és jólét garanciájának lehetőségét kínálják, ám egyúttal beavatkoznak az országok belső döntéshozatali folyamataiba is. Így e kisállamok számára az integrációs és renacionalizációs szándékok révén az integráció megoldás és kihívás egyszerre. Buzan és Wæver szavaival a térség államai „a dilemmák dilemmájával” szembesülnek: egyfelől osztják a nyugat-európai országok aggodalmait a fragmentáció tekintetében, másfelől saját szuverenitásukat is féltik az EU-val kialakított aszimmetrikus kapcsolataikban.¹⁶

A hazai szakirodalomban Tóth Péter „Regionális biztonsági tanulmányok” c. munkája Kelet-Közép-Európa alatt szintén a Halecki-féle lehatárolást érti.¹⁷ Az értekezés csupán annyi szabadsággal él, hogy a biztonsági szektorokból a „high politics” körébe tartozó katonai és politikai szektort emeli ki, mivel ezek képezik a biztonságpolitikai kutatások elsődleges dimenzióit, továbbá a Balti-tengertől az Adriai- és Fekete-tengerig terjedő „Kelet-Közép-Európa” vizsgálatát terjedelmi okokból a visegrádi országokra szűkíti le. Az ilyen leszűkítéshez a szakirodalom is támaszt nyújt Szűcs Jenő¹⁸ és Bibó István¹⁹ írásai révén, melyek a kelet-közép-európai geopolitikai és politikai (ideológiai) peremvidék-jelleg bemutatásakor e nemzeteket (kiváltképp a lengyel és magyar példákat) tekintették reprezentatívnak.

I.3. Kutatási célok: szakirodalmi áttekintés, hipotézisek és kutatásmódszertan

A szerző alapvető célja, hogy az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa biztonsági kapcsolatát az Obama/Trump-adminisztráció alatt kifejezetten a liberális/konzervatív internacionalizmus elméletének tükrében értelmezze és magyarázza. Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa viszonyát vizsgáló szakirodalom viszonylag szegény e téren, mivel többnyire a kapcsolatok alakulásával (kronológiai ismertetésével) foglalkozik. Jelenleg a hazai szakirodalomban nem áll rendelkezésre olyan hosszabb elemzés, mely az Obama/Trump-adminisztráció Kelet-Közép-Európát érintő kül- és biztonságpolitikáját az elméletek tükrében vizsgálta volna.

¹⁶ BUZAN, Barry & WÆVER, Ole: *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, New York, 2003, ISBN 978-0-521-81412-6, p.343., p.353. és pp.365–367.

¹⁷ TÓTH, Péter & HÁDA, Béla (szerk.): *Regionális biztonsági tanulmányok*. Nemzeti Közszerzői Intézet, 2014, ISBN 978-615-5491-38-2, p.57.

¹⁸ SZÜCS Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. *Történelmi Szemle*. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének értesítője. 24.évf. 3.sz. (1981), ISSN 0040-9634, pp.314–317. és pp.337–339.

¹⁹ BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet 1945-1949., Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, ISBN 963-14-0673-3, p.198.

Példaként lehetne említeni Ugrósdy Márton és Reinitz Katalin egy 2017-es tanulmányát,²⁰ mely az amerikai-orosz kapcsolatok Obama-adminisztráció alatti alakulásának kelet-közép-európai fogadtatásáról készít érdekes elemzést, ám ez tárgyában és terjedelmében egyaránt véges. Az elmúlt évtizedben Washington kelet-közép-európai politikai és biztonsági kapcsolatainak szinte minden elemzésében alapvető cezúra vagy akár kiindulási pont az Egyesült Államok cseh és lengyel szövetségeseinél telepíteni tervezett ballisztikus rakétavédelmi rendszerének Obama-adminisztráció általi 2009-es módosítása, valamint a 2014-es ukrán válság (Ukrajna területi integritásának orosz megsértése), mely fejlemények politikai és stratégiai jelentőségét az értekezés szerzője sem kérdőjelezi meg.

Mindazonáltal a szerző igyekszik e fejlemények mellett az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa kapcsolatát a liberális nemzetközi rend fenntartására irányuló amerikai hegemon erőfeszítések tükrében értelmezni. A szerző abból indul ki, hogy 2009-2019. között a liberális nemzetközi rendre nehezedő belső és külső nyomás kezelésében és az Egyesült Államok hegemoniájának fenntartásában az Obama-adminisztráció liberális, a Trump-adminisztráció konzervatív internacionalista politikát követett. Mivel mindkét adminisztráció külpolitikája erősen vitatott, a szerző szándéka, hogy tisztázza kül- és biztonságpolitikáik nemzetközi kapcsolatok elméleteinek rendszerében elfoglalt helyét. Az Obama-adminisztráció esetében ennek a szakirodalomban is már-már kakofóniába torkolló értelmezési probléma feloldása, míg a Trump-adminisztráció esetében inkább a közbeszédben elterjedt leegyszerűsítés pontosítása (és kiváltképp a hazai szakirodalomban kevésbé tárgyalt konzervatív internacionalizmus megismerése) lehet hasznos az olvasó számára.

Az Obama-adminisztrációval foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalom gazdag, azonban nem, vagy csak részben jut egyetértésre Obama elnök kül- és biztonságpolitikájának elméleti besorolását illetően, ami fokozza a szakirodalom áttekintésének szükségességét. A teoretikai alapprobléma a „Mi az Obama-doktrína, és létezik-e egyáltalán?” kérdésben ölt testet. A dilemmára a legelterjedtebb megoldást a „pragmatista” jelző alkalmazása, illetve a realizmus részleges beazonosítása kínálta, ami a nemzetközi szakirodalomban lendületet adott az olyan

²⁰ UGRÓSDY, Márton & REINITZ, Katalin: Végül megkaptuk, amit kértünk: Közép-Európa és az Egyesült Államok Barack Obama elnöksége alatt. *Külföldi Szemle*, 2017. különszám, ISSN 2060-4904, pp.91–107.

értelmezéseknek, melyek szerint Obama elnök „pragmatista”²¹, „elvhű pragmatista”,²² vagy „realista nyelven beszélő.”²³ A realizmus gondolatát sugallta maga Barack H. Obama és környezete is, többször hangsúlyozva az elnöknek a néhai George H. W. Bush²⁴ realista szemlélete iránti tiszteletét.²⁵ Ráadásul a realista jelző nem egyszer éppen liberális szerzőktől érkezett méltatásképp, melynek megalapozottságával konzervatív szakértők csak részben,²⁶ realisták pedig egyáltalán nem értettek egyet.²⁷ Az Egyesült Államok külpolitikájának elemzésében felmerülő ilyen kakofóniák feloldásában segít Walter Russell Mead amerikai történelmi külpolitikai hagyományokat rendszerező tipológiája, mely alapján már nagyobb nemzetközi összhang van arról, hogy Obama elnök a jeffersoni külpolitikai tradíciót követte.²⁸ Ugyanakkor a bonyodalmat növeli, hogy e hagyomány a realista-liberális tengelyen inkább utóbbihoz áll közelebb, maga Mead pedig az Obama-adminisztráción belül a liberális jeffersoni és a liberális wilsoni hagyomány versengését vizionálta.²⁹

²¹ SINGH, Robert: *Barack Obama's Post-American Foreign Policy. The Limits of Engagement*. Bloomsbury Academic, New York, 2012, ISBN 978-1-78093-038-1, p.47. vagy CROSTON, Matthew D.: Hard Power in a Soft Package: The 'True' Conservatism of Obama Leadership in Foreign Policy. *Journal of Global Analysis*, Vol.3. No.1. (January 2012), ISSN 2041-1944, Online: <https://journalofglobalanalysis.com/jga-vol-3-no-1/> [letöltés ideje: 2019. szeptember 24.] p.12.

²² KUPCHAN, Charles & JENTLESON, Bruce: Obama's strong suit. *The World Today*, Vol.68. No.8/9. (October/November 2012), ISSN 0043-9134, p.15.

²³ GELB, Leslie H.: The Elusive Obama Doctrine. *The National Interest*, No.121. (September/October 2012), ISSN 0884-9382, p.19.

²⁴ OBAMA, Barack: *The Audacity of Hope. Thoughts on Reclaiming the American Dream*. Crown Publishers, New York, 2006, ISBN 978-0-307-23769-9, p.309.

²⁵ GOLDBERG, Jeffrey: The Obama Doctrine. *The Atlantic*, April 2016, ISSN 1072-7825, pp.73.

²⁶ DUECK, Colin: *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*. Oxford University Press, Oxford, 2015, ISBN 978-0-19-020262-0, vagy LIEBER, Robert J.: *Retreat and Its Consequences. American Foreign Policy and the Problem of World Order*. Cambridge University Press, New York, 2016, ISBN 978-1-316-50671-4, vagy DUECK, Colin: The Accommodator: Obama's Foreign Policy. *Policy Review*, No.169. (October/November 2011), ISSN 0146-5945, pp.13–28. vagy NAU, Henry R.: Obama's Foreign Policy. *Policy Review*, No.160. (April/May 2010), ISSN 0146-5945, p.29. vagy KAUFMAN, Robert G.: *Dangerous Doctrine. How Obama's Grand Strategy Weakened America*. University Press of Kentucky, Lexington, 2016, ISBN 978-0-8131-6720-6, p.32. vagy FEITH, Douglas J. & CROUSEY, Seth: The Obama Doctrine Defined. *Commentary*, Vol.132. No.1. (July/August 2011), ISSN 0010-2601, p.16. vagy LASHNER, Kevin J. & RINEHART, Christine Sixta: The Shadowboxer: The Obama Administration and Foreign Policy Grand Strategy. *Politics & Policy*, Vol. 44. No.5. (October 2016), ISSN 1555-5623, pp.850–888.

²⁷ WALT, Stephen M.: Obama Was Not a Realist President. *Foreign Policy*, April 7, 2016, Online: <http://foreignpolicy.com/2016/04/07/obama-was-not-a-realist-president-jeffrey-goldberg-atlantic-obama-doctrine/> [letöltés ideje: 2018. április 17.]

²⁸ CLARKE, Michael & RICKETTS, Anthony: Shielding the Republic: Barack Obama and the Jeffersonian Tradition of American Foreign Policy. *Diplomacy & Statecraft*, Vol.28. No.3. (2017), ISSN 0959-2296, p.495. és p.495., illetve HOLLAND, Jack: Obama as Modern Jeffersonian. In: BENTLEY, Michelle & HOLLAND, Jack (eds.): *The Obama Doctrine: A Legacy of Continuity in US Foreign Policy?* Routledge, New York, 2017, ISBN 978-1-138-83122-3, Online: <http://eprints.whiterose.ac.uk/95843/3/03.CHAPT3%20Holland.pdf> [letöltés ideje: 2019. szeptember 29.] pp.40–53.

²⁹ MEAD, Walter Russell: The Carter Syndrome. *Foreign Policy*, No.177. (January/February 2010), ISSN 0015-7228, p.64.

Míg az Obama-adminisztráció elméleti rendszerezése a nemzetközi szakirodalomban komoly vita tárgyát képezi, a hazai szakirodalomban már kevesebb figyelem övezi: a magyar szakértők közül kevesen készítettek átfogó elemzést az Obama-adminisztráció kül- és biztonságpolitikájáról a nemzetközi kapcsolatok elméleteire vagy a Mead-féle történeti külpolitikai hagyományokra támaszkodva. Mindazonáltal a pragmatista és realista jelző elterjedése a hazai szakirodalomban is kimutatható: Magyarics Tamás szerint Obama elnök kül- és biztonságpolitikája „realista internacionalista” és „feladta a liberális agendát”, legalábbis pro-aktív kivitelezését.³⁰ Hasonlóképp, Peterecz Zoltán szerint „pragmatista-realista [...], amelyet fűszerez ugyan az amerikai idealizmus, de nincs a végletekig átítatva ideológiával,”³¹ Varga Gergely olvasatában pedig „alapvetően ideológiamentes, pragmatikus, realista [...] párosulva azzal, hogy a nemzetközi konzultációra és együttműködésre is nagy hangsúlyt fektet.”³² Balogh István szerint Obama elnök „liberális realista” volt, vagyis külpolitikája alapvetően a nemzeti érdekek érvényesítésére épült, amit kiegészített a liberális értékek terjesztésének szándéka, mind a szavak, mind a gyakorlat terén. A szakértő is rávilágított az Obama-doktrína mibenléte körüli intellektuális viták (már-már eltúlzott) sokszínűségére: Balogh István a nemzetközi kapcsolatok fő elméletein túllépve Obama (és az ifjabbik Bush) elnököt az intervencionizmus különböző formáihoz fűződő viszony alapján az amerikai külpolitika egy „új iskolájához” sorolta, mely fogékonyabb a nemzetközi politikában fennálló status quo megváltoztatására.³³ Az értekezés szerzője a szakirodalmi áttekintés tükrében arra vállalkozik, hogy az Obama-adminisztráció kül- és biztonságpolitikáját nem realistiként, hanem liberális internacionalistiként értelmezze.

A Trump-adminisztráció esetében bizonyos szempontból egyszerűbb a helyzet. Az értelmezési nehézséget Trump elnök stílusában és tartalmában gyakran formabontó megnyilvánulása adja, amely ráadásul személyes védjegyének is tekinthető, hiszen megválasztása részben üzenet volt az amerikai (kül)politikai elit irányába: innen ered a gondolat, miszerint Donald J. Trump nemcsak egy „kívülálló,” aki felszámolja a washingtoni politikai elit „mocsárját”, hanem egy populista, aki üres ígéretekkel és frázisokkal kampányol. Az a gond ezzel a népszerű leegyszerűsítéssel, hogy a beszédek és kommunikáció alapján hasonlót lehetett volna elmondani

³⁰ MAGYARICS, Tamás: „Don't Do Stupid Stuff” Barack Obama realista internacionalista külpolitikája. *Külügyi Szemle*, 2017. különszám, ISSN 2060-4904, pp.5–6.

³¹ PETERECZ, Zoltán: A fantom Obama-doktrína – Az amerikai külpolitikai doktrínák hosszú múltja és kérdéses jövője. *Külügyi Szemle*, 13. évf. 3.sz. (2014. ősz), ISSN 2060-4904, p.104.

³² VARGA, Gergely: Obama európai körútja. *Nemzet és biztonság*, 2009/4. (2009. május), ISSN 1789-5286, p.4.

³³ BALOGH, István: Változás az amerikai külpolitika filozófiájában és gyakorlatában? *MKI-tanulmányok*, 2012. július 26., ISSN 2060-5013, pp.3–5. és p.9.

Barack H. Obamáról, akinek „Change” (Változás) jelmondata szintén több, kevésbé megfogható ígéretet foglalt magába, jóllehet voltak konkrétumok is,³⁴ illetve a demokrata szenátor stílusa is jobban megfelelt a magaspolitikában elvártaknak.

A közvélekedésben Trump elnök külpolitikáját „következetlenséggel” szokás jellemezni és mivel az Egyesült Államok prezidenciális rendszerében a külpolitika az alkotmány és több éves (jogi precedensekkel alátámasztott) gyakorlat alapján leginkább elnöki hatáskör, a Trump-doktrína különböző meghatározásaiban visszatérő elem Donald J. Trump személye. Tekintve, hogy hivatalba lépését követően az adminisztráció komolyan küszködött a diplomaták kinevezésével (is), felvetődött, hogy a feladatra alkalmatlan elnököt alapvetően a környezete befolyásolja. Az ilyen értelmezések odáig mentek, hogy Trump elnököt alkalmatlan politikai kinevezettek és opportunisták által körülvevett elmeháborodott európai uralkodókhoz hasonlították,³⁵ de egy ennél visszafogottabb és egyben elterjedtebb vélekedés szerint az elnök valóban szakmai támogatásra szorul, amit viszont meg is kap: a „felnőttek a szobában”³⁶ koncepció lényege, hogy John F. Kelly tábornok, Herbert Raymond McMaster tábornok, James N. Mattis tábornok, és Rex W. Tillerson személyében rendre olyan felkészült fehér házi kabinetfőnök (majd belbiztonsági miniszter), nemzeti biztonsági főtanácsadó, védelmi-, és külügyminiszter segíti Trump elnök munkáját, hogy az adminisztráció végül is működőképes. Mindazonáltal az elméletet a gyakorlat részben cáfolta, mivel az említett szakembereknek már egyike sem dolgozik a Trump-adminisztrációban.

A következetes, elnök által meghatározott Trump-doktrína hívei között is eltérő nézetek élnek. A washingtoni politikai gépezeten kívül álló és üzletemberi háttere révén többen Trump elnök politikáját „tranzakcionálisnak”³⁷ írják le, ami azt jelenti, hogy a külpolitikában bevett szokások és gyakorlat helyett egy újonnan (és akár külön-külön) megkötött alkuk szerint jár el, csupán a megállapodások végkimenetelét szem előtt tartva. Az Obama-doktrína leírásában élen járó Jeffrey Goldberg is felfedezett némi következetességet a Trump-adminisztráció működésében, jóllehet pejoratív formában: az elemző szerint a Trump-doktrína csupán az Obama-

³⁴ LASHNER, Kevin J. & RINEHART, Christine Sixta: *The Shadowboxer: The Obama Administration and Foreign Policy Grand Strategy*. p.858.

³⁵ EVANS, Richard: *The Madness of King Donald*. *Foreign Policy*, June 13, 2017, Online: <https://foreignpolicy.com/2017/06/13/the-madness-of-king-donald/> [letöltés ideje: 2018. június 17.]

³⁶ MANN, James. *The Adults in the Room*. *The New York Review of Books*, October, 2012, Online: <https://www.nybooks.com/articles/2017/10/26/trump-adult-supervision/> [letöltés ideje: 2018. június 17.]

³⁷ HADAR, Leon: *The Limits of Trump's Transactional Foreign Policy*. *National Interest*, January 2, 2017, Online: <https://nationalinterest.org/feature/the-limits-trumps-transactional-foreign-policy-18898> [letöltés ideje: 2018. június 17.]

doktrína ösztönös és kitartó elutasítását jelenti,³⁸ ami a 2016-os Trump-kampány és a Trump-elnökség eddigi teljesítménye, valamint kommunikációja alapján érthető észrevétel: Obama elnök külpolitikai hagyatékáról részben azért sem lehet beszélni, mert Trump elnök egy részét pár éven belül visszacsinálta.

A nemzetközi kapcsolatok főbb elméletei közül a Trump-adminisztráció külpolitikája elődjéhez képest közelebb áll a realizmushoz, jóllehet szemmel láthatóan vannak benne nacionalista alapvonások, miközben aktivitása alapján is internacionalistaként értelmezendő, így az értekezés szerzője szerint Donald J. Trump kül- és biztonságpolitikája leginkább a konzervatív internacionalizmus elveit követi. A szerző azért is mer élni ezzel a feltételezéssel, mert 2018 tavaszán személyesen találkozott a konzervatív internacionalizmust kidolgozó Henry R. Nauval, aki Trump elnök következetlennek tűnő külpolitikájában saját elméletének elemeit vélte felfedezni.

1.3.1. Hipotézisek

Az értekezés alaphipotézise és az abból eredő operatív (tesztelhető) hipotézisek az alábbiak.

Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa biztonságpolitikai kapcsolata 2009-2019. között Washington internacionalizmusának politikai (liberális és konzervatív) variánsai függvényében alakult, meghatározva a liberális nemzetközi rend belső és külső kihívásaira adott amerikai választ és annak kelet-közép-európai fogadtatását.

A liberális nemzetközi rend teoretikusainak értelme szerint a rend belülről politikai, kívülről geopolitikai nyomás alatt áll. A rend strukturális problémája továbbá, hogy nem egységes: a nyugati mag különbözik a peremtől, mely eltérő történelmi tapasztalatokkal, politikai hagyományokkal, társadalmi karakterrel és biztonság-percepciókkal rendelkezik. A Nyugat peremén lévő országokra ráadásul egyszerre nehezedik a belső és a külső nyomás, ezért nem mindegy, hogy Washington milyen politikai kapcsolatot ápol az érintett kelet-közép-európai országokkal, illetve geopolitikai szempontból hogyan viszonyul Kelet-Közép-Európához.

Az értekezés az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa politikai és biztonsági kapcsolatát az amerikai külpolitika liberális/konzervatív internacionalista elméletein keresztül értelmezi,

³⁸ GOLDBERG, Jeffrey: A Senior White House Official Defines the Trump Doctrine: 'We're America, Bitch!'. *The Atlantic*, June 11, 2018, Online: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2018/06/a-senior-white-house-official-defines-the-trump-doctrine-were-america-bitch/562511/> [letöltés ideje: 2018. szeptember 17.]

melyek gyakorlati alkalmazását az Obama/Trump-adminisztráció kül- és biztonságpolitikájával társítja. A szerző feltételezi, hogy bár az internacionalizmus mindkét variánsa a liberális nemzetközi rend és az Egyesült Államok hegemoniájának megőrzésére irányul, a liberális rend működésével, valamint a geopolitikával és hatalmi versennyel szemben eltérő viszonyulásuk révén kelet-közép-európai fogadtatásuk is eltérő.

H1 Az Obama-adminisztráció stratégiája az internacionalizmus liberális ágát követte.

A szerző feltételezi, hogy az Obama-adminisztráció nemzetközi és hazai szakirodalomban pragmatista-realista jelzővel illetett kül- és biztonságpolitikája inkább a liberális internacionalizmus logikája szerint alakult. Az értekezés szerzője ennek alátámasztása végett a liberális sajátosságok taxatív bemutatására vállalkozik, kiemelve:

- (1) a liberális nemzetközi rendre irányuló optimista jövőképet;
- (2) a globális kihívások és közösség gondolatát;
- (3) a hatalmi verseny helyett az abszolút előnyszerzést célzó együttműködés óhaját;
- (4) a multilateralizmus és nemzetközi intézmények erősítésének szándékát;
- (5) a demokrácia terjedésének liberális eszközökkel történő szorgalmazását, valamint
- (6) a katonai erő alkalmazásától való vonakodást.

H2 A Trump-adminisztráció stratégiája az internacionalizmus konzervatív ágát követi.

A szerző feltételezi, hogy a Trump-adminisztráció nemzetközi szakirodalomban vitatott kül- és biztonságpolitikája látszólagos következetlenségével együtt is (eddig) a konzervatív internacionalizmus logikája szerint alakult. Az értekezés szerzője ennek alátámasztása végett a konzervatív sajátosságok taxatív bemutatására vállalkozik, kiemelve:

- (1) a liberális nemzetközi rendre irányuló bizonytalan jövőképet;
- (2) a hatalmi verseny hangsúlyozását;
- (3) a liberális nemzetközi rend peremterületein való relatív előnyszerzés szándékát;
- (4) az egyetemes demokrácia-export indíttatásának hiányát;
- (5) a nemzetállami szuverenitás védelmét és a nemzetközi intézményekkel szembeni kritikus hangvételt, valamint
- (6) az érdekérvényesítésben a katonai erőnek tulajdonított kiemelt szerepet.

H3 Az Egyesült Államok külpolitikájának liberális/konzervatív internacionalizmusa a nyugati renden belüli kapcsolatok átpolitizáltságában is kimutatható, amit az Obama/Trump-

adminisztráció kelet-közép-európai országokkal fenntartott politikai kapcsolatainak romlása/javulása jól szemléltet.

A szerző feltételezi, hogy az Obama/Trump-adminisztráció külpolitikájában a kelet-közép-európai országokkal ápoltságok politikai hatás alá kerültek, vagyis hogy Washington fellépésének kelet-közép-európai fogadtatását meghatározta a felek liberális/konzervatív politikai irányultsága. Az értekezés szerzője ennek szemléltetésére bemutatja:

- (1) Washington kelet-közép-európai országokra fordított politikai figyelmének alakulását;
- (2) Washington liberális nemzetközi rend megerősítésére irányuló, kelet-közép-európaiakat bevonó kezdeményezéseinek liberális/konzervatív jellegét, valamint
- (3) a kelet-közép-európai (elsősorban magyar és lengyel) államok belső és külső kihívásainak eltérő, ideológiai alapú transzatlanti olvasatait.

H4 Az Egyesült Államok biztonságpolitikájában a nyugati rend peremének geopolitikai elhanyagolása/felértékelése az internacionalizmus liberális/konzervatív variánsa szerint alakul, ami az Obama/Trump-adminisztráció alatt Kelet-Közép-Európa vonatkozásában jól kimutatható gyengébb/erősebb transzatlanti védelmi együttműködést generálva.

A szerző feltételezi, hogy az Obama/Trump-adminisztráció külpolitikájában a Kelet-Közép-Európára irányuló amerikai stratégiai figyelem és katonai jelenlét alakulását meghatározta Washington hatalmi versenyről, illetve a kemény hatalom alkalmazásáról kialakított liberális/konzervatív képe. Az értekezés szerzője ennek szemléltetésére ismerteti:

- (1) az Egyesült Államok európai biztonsági rendszerben játszott szerepének transzatlanti olvasatait, valamint;
- (2) az Egyesült Államok kelet-közép-európai katonai jelenlétének és védelmi együttműködésének vizsgált időszakban való változásait.

1.3.2. Kutatásmódszertan

Mivel a vizsgált téma teoretikai természetű, az értekezés alapvetően a külpolitika-elemzés döntéshozatali és komparatív megközelítését alkalmazza, vagyis egyrészt az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikájának alakításáért felelős adminisztrációk retorikáját és gyakorlatát az alkalmazott elméletek (a liberális internacionalizmus és a konzervatív internacionalizmus) lencséjén keresztül értelmezi, másrészt az adminisztrációk döntéseit az érintett kelet-közép-európai országok szemszögéből értékeli. A szerző ezzel figyelembe veszi a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatának alábbi módszertani sajátosságait: egyrészt bár az összefüggések leíró

elemzése nem törekedhet a természettudományok előrejelzéseire jellemző pontosságra, az ok-okozati viszonyok értelmezését még megkísérelheti, másrészt bár megfigyeléseiben igyekszik a tudományos objektivitásra, normatív álláspont megfogalmazását sem tartja kizárhatónak.³⁹

Az értekezés első lépésben ismerteti a teoretikai alapproblémát, egyúttal részleteiben meghatározza a kutatás elméleti kereteit. Az Egyesült Államok külpolitikájára jellemző internacionalizmus liberális és konzervatív variánsainak ismertetésében, valamint az Egyesült Államok hegemon és Kelet-Közép-Európa határvidék szerepének bemutatásában az értekezés a releváns szakirodalomra (a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek és a történelemtudomány kutatási témában meghatározó képviselőinek főbb publikációira) támaszkodik.

Második lépésben az értekezés összegyűjti és feldolgozza az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa politikai és biztonsági kapcsolatával foglalkozó publikus primer és szekunder forrásokat. A vizsgálat az adatok gyűjtésében és feldolgozásában kvalitatív-analitikus módszerre támaszkodik az alábbiak szerint: egyrészt áttekinti az Egyesült Államok és a vizsgált kelet-közép-európai országok vizsgálati időszakban kiadott kül- és biztonságpolitikai stratégiáit, főbb hivatalos kormányzati dokumentumait és közleményeit (elnöki, kormányfői és miniszteri beszédeit), valamint magas rangú kormányzati tisztviselők korábbi/későbbi nem hivatalos megnyilatkozásait – mindebben különös tekintettel a kelet-közép-európai relevanciával rendelkező elemekre. Másrészt a különböző típusú primer forrásokat elemzi és egymással összeveti, együttes értelmezésük révén pedig rekonstruálja az adott állam kül- és biztonságpolitikáját a teoretikai kereteket biztosító elméletek tükrében. Harmadrészt összegyűjti, rendszerezi és feldolgozza a releváns szekunder forrásokat, vagyis a kutatási témával foglalkozó szakirodalmi és általános természetű publikációkat (kutatóintézetek, szakfolyóiratok és újságcikkek beszámolóit és elemzéseit), melyekkel alátámasztja saját megfigyeléseit.

Harmadik lépésben az értekezés összeveti az Egyesült Államok adminisztrációinak a kutatás során vizsgált kül- és biztonságpolitikai megnyilatkozásait és intézkedéseit, különös tekintettel azok kelet-közép-európai fogadtatásaira, továbbra is a primer és szekunder források felvázolt kvalitatív-analitikus elemzésére támaszkodva. Végül az értekezés levonja következtetéseit a hipotézisekre vonatkozóan.

³⁹ EGEDY, Gergely: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011, ISBN 978-963-258-136-1, pp.56–57.

II. Teoretikai alapprobléma és keretek

II.1. Internacionalizmus és nemzetközi rend

II.1.1. Liberális vagy konzervatív internacionalizmus

A nemzetközi kapcsolatok elméletének liberális irányzatai számos intellektuális forrásból építkeznek. Előfutárjaik közül megemlítendő John Locke, Adam Smith,⁴⁰ de legfőképp Immanuel Kant, aki 1795-ben „Az örök béke” című művében felvázolta a nemzetközi béke és a mai liberális nemzetközi rend pillér-szerkezetét. Kant a pilléreket három cikkben ismertette: egyrészt a békét törvényileg „először *intézményileg létesíteni* kell,” az alkotmánynak pedig „minden államban köztársaságinak kell lennie,”⁴¹ hogy az állampolgárok maguk dönthessenek a béke mellett. Másrészt „a népjognak szabad államok föderalizmusán kell alapulnia”, ami az emberek köztársaság-alkotó lépésének állami szintre emelését,⁴² azaz köztársaságok folyamatosan bővülő föderációba szerveződését jelenti.⁴³ Végül „a világpolgárjognak az általános hospitalitás föltételeire kell szorítkoznia,”⁴⁴ ami az emberek szabad mozgására utal, és a kereskedelmi interakciókat, semmint külföldiek letelepítését szolgálná, ám bizonyos esetekben (menekülteknél) utóbbi is lehetséges.⁴⁵ A hospitalitás révén egy olyan globális közösség jön létre, melyben „a Föld *egyetlen* pontján történt jogsértés[t] valamennyi helyén megérzik.”⁴⁶

Kant három pillérje napjaink liberális nemzetközi rendjében is fellelhető. Az egyes pilléreket a demokratikus berendezkedéssel, a szabad kereskedelemmel, és a nemzetközi szervezetekkel azonosíthatjuk, melyek rendre támogatják a kompromisszumkész együttműködést, a kölcsönösen előnyös interakciókat, valamint a közös normákat és kommunikációt, általuk pedig a békét.⁴⁷ A pillérek zárt rendszert alkotnak, melyet a szakirodalom kanti háromszöggént ismer:

⁴⁰ Locke szerint a természeti törvények az embernek jogot biztosítanak az élethez, szabadsághoz és tulajdonhoz, továbbá arra, hogy ezeket kikényszerítse: aláveti magát egy felső hatalomnak, melytől elvárja, hogy védelmezze alapvető jogait. Hasonlóképp, Smith úgy vélte, hogy a szabad kereskedelem az egyének meggazdagodása mellett erkölcsi fejlődésükhöz vezethet, hozzájárulva egy olyan rendhez, melyben az emberek a háború helyett szabadságban és biztonságban élhetnek. DOYLE, Michael W.: *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*. W.W. Norton & Company, New York, 1997, ISBN 0-393-03826-2, pp.216–218. és pp. 232–237.

⁴¹ KANT, Immanuel: *Az örök béke*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971, p.54. és p.56.

⁴² Ibid. pp.59–61. és p.63.

⁴³ DOYLE, Michael: Liberalism and World Politics. *American Political Science Review*, Vol.80. No.4. (December 1986), ISSN 0003-0554, p.1158.

⁴⁴ KANT, Immanuel: *Az örök béke*. p.70.

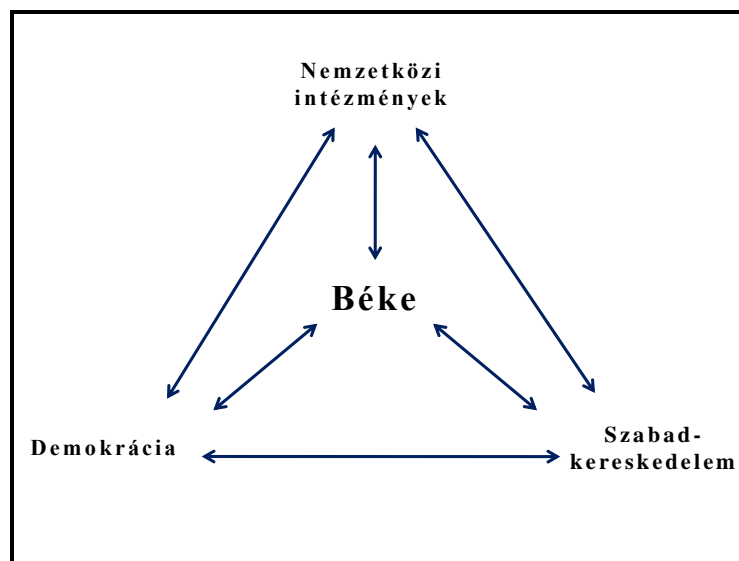
⁴⁵ DOYLE, Michael: Liberalism and World Politics. p.1158.

⁴⁶ KANT, Immanuel: *Az örök béke*. p.74.

⁴⁷ RUSSET, Bruce: Liberalism In: DUNNE, Tim & KURKI, Milja & SMITH, Steve (eds.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford University Press, Oxford, 2013, ISBN 978-0-19-969601-7, pp.101–102.

a demokráciák, a nemzetközi szervezetek és nem kormányzati szervezetek, valamint a szereplők kölcsönös gazdasági függése a nemzetközi békére és egymásra is visszahatnak. (1. ábra) A demokráciák készek egymással kereskedni, mivel egymásban nem potenciális ellenséget látnak, illetve nemzetközi szervezeteket is hajlamosak alakítani, melyek egyúttal demokratikus normákat támogathatnak. A szervezetek más funkciókat, köztük a szabadkereskedelem bővítését is szolgálják, ami további szabályzó intézmények alakításához vezet.⁴⁸ Bár a pillérek egyenként hozzájárulnak a békéhez, hatásukat igazán csak együttesen tudják kifejezni.⁴⁹

1. ábra: A kanti háromszög⁵⁰

Kant modern teoretikai értelmezését Michael W. Doyle kínálta „demokratikus béke” koncepciójával, mely szerint a liberális államok kevésbé hajlamosak egymással háborúzni. Doyle a liberális politikai berendezkedésű országok listáját összevetette a XIX. század eleje és 1980. között zajló államközi katonai konfliktusok listájával: eszerint a liberális államok békében éltek egymással, sőt fegyveres konfliktus esetén is egymással léptek szövetségre.⁵¹ A demokráciák terjedését és nemzetközi békére gyakorolt kedvező hatását hangsúlyozta Francis Fukuyama is,

⁴⁸ RUSSET, Bruce and ONEAL, John R.: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. W.W. Norton & Company, New York, 2001, ISBN 0-393-97684-X, pp.37–38.

⁴⁹ Michael W. Doyle Kant cikkeiből eredeztette a liberális elméletek intézményi, ideológiai és gazdasági alapjait: a liberális intézményeket, a liberális értékeket, és a transznacionális kötelékeket. Egyúttal hangsúlyozva, hogy a liberális modellt egyik pillér sem biztosítja önmagában, csakis együtt. DOYLE, Michael W.: Three Pillars of the Liberal Peace. *American Political Science Review*, Vol.99. No.3. (August 2005), ISSN 0003-0554, p.465. Három felosztásra jutott Andrew Moravcsik is, a liberalizmus alábbi változatait megkülönböztetve: (1) az kollektív ideákra és identitásra, (2) a transznacionális kereskedelemre, illetve (3) a demokratikus politikai intézményekre épülő liberalizmust. MORAVCSIK, Andrew: Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, Vol.51. No.4. (Autumn 1997), ISSN 0020-8183, pp.514–515.

⁵⁰ A kép forrása: RUSSET, Bruce and ONEAL, John R.: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. p.35.

⁵¹ DOYLE, Michael W.: Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy & Public Affairs*, Vol.12. No.3. (Summer 1983), ISSN 00483915, pp.209–217.

aki szerint a hidegháború végére a nyugati gazdasági és politikai liberalizmus győzött, lezárva az ideológiai fejlődéstörténetet.⁵² A liberális ideológiát helyezte a középpontba John M. Owen is Doyle koncepciójának kettős olvasatában, miszerint a béke garanciája a demokratikus ideákból és normákból, illetve a demokráciák intézményrendszereiből egyszerre ered.⁵³

Owen szerint a liberális eszmékre épülő együttműködés kizárólag a liberális demokráciákra jellemző, mivel azok egymást megbízhatónak ítélik, ellentétben az illiberális államokkal. Más szóval a kapcsolatokban fontos a percepció. Hiába liberális egy állam társadalma és politikai intézményrendszere, ha erről a többi demokrácia nincs meggyőződve. A percepciók alakításában fontos szerep jut a véleményformálóknak, akik alatt a döntéshozók és az őket befolyásoló elitek (kormánytisztviselők, üzletemberek, újságírók, kutatók, szakmai szervezetek és érdekcsoportok vezetői) értendők. Vagyis a külpolitika az elitek hatásköre, akik a liberális államokkal baráti, illiberálisnak tartott államokkal pedig gyakran konfrontatív kapcsolatot keresnek.⁵⁴ Az elitek véleményformáló szerepe már Kantnál is megjelent, aki 1795-ben arról írt, hogy az uralkodónak kötelessége kikérni a filozófusok tanácsát „*hallgatólagosan*, vagyis [...] *hagyja* őket szabadon és nyilvánosan beszélni a hadviselés és békemegalapítás maximáiról.”⁵⁵

A kanti háromszög kölcsönös függőségeinek modern értelmezését a neoliberalizmus kínálta⁵⁶ a komplex interdependencia fogalmával, melyet Joseph S. Nye és Robert O. Keohane dolgoztak ki: olyan kölcsönös függőségek hálóját jelenti, melyben állami és nem állami szereplők a biztonság különböző szektoraiban egyszerre vannak hatással egymásra.⁵⁷ A koncepció hangsúlyozza a transznacionális szereplők jelentőségét, az állami politikák változó hierarchiáját, és a katonai erő érdekérvényesítő szerepének csökkenését.⁵⁸ A neoliberálisok is önérdékkövetők,⁵⁹ ám optimisták: szerintük a nemzetközi élet anarchiája egy vákuum, mely interakciókkal feltölthető, kiiktatva a félelmet és versengést. Az ismeretlent, bizalmatlanságot és relatív előnyöket kiemelő (neo)realistákkal szemben a neoliberálisok az ismételt interakciókat és az abszolút

⁵² FUKUYAMA, Francis: The End of History? *The National Interest*. No.16. (Summer 1989), ISSN 08849382,

⁵³ OWEN, John M.: How Liberalism Produces Democratic Peace. *International Security*, Vol.19. No.2. (Fall 1994), pp.88–91.

⁵⁴ Ibid. pp.93–100.

⁵⁵ KANT, Immanuel: *Az örök béke*. p.89.

⁵⁶ NYE, Joseph S. Jr.: Neorealism and Neoliberalism. *World Politics*, Vol.40. No.2. (January 1988), ISSN 0043-8871, p.236.

⁵⁷ BALOGH, István: Biztonságelméletek. *Nemzet és Biztonság*, 2013/3-4. szám, p.50.

⁵⁸ KEOHANE, Robert O., NYE, Joseph S. Jr.: Power and Interdependence revisited. *International Organization*, Vol.41. No.4. (Autumn 1987), ISSN 0020-8183, p.731. és pp.737–738.

⁵⁹ HOLSTI, Ole R.: *Making American Foreign Policy*. Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2006, ISBN 0-415-95375-8, p.323.

előnyöket hangsúlyozzák.⁶⁰ A relatív előnyszerzés néhány nagyhatalmi kérdésben fennáll, viszont számos terület multilaterális együttműködést igényel, amire nemzetközi intézményekben kerül sor, fokozva a résztvevői kölcsönösséget, kiszámíthatóságot és elvárásokat.⁶¹

A neoliberálisok szerint az országok társadalmak révén számos csatornán összeköttetésben állnak. A transznacionális szereplők között egyének és nem állami szervezetek is vannak, akik „kvázi-autonóm aktorokként” saját vagy anyaországuk kormányának nézeteit képviselve szembe kerülhetnek más államok politikáival.⁶² A biztonság politikai-katonai aspektusát háttérbe szoríthatják más témák,⁶³ így az állami politikáknak nincs fix hierarchiája, a katonai erő relevanciája pedig csökken, mivel alkalmazása egyre költségesebb.⁶⁴ A komplex interdependenciák is a kanti háromszög logikáját erősítik, hiszen oly sokféle és sűrű kötelékeket képeznek, hogy a szereplők inkább kerülnek a fegyveres konfliktusokat.⁶⁵ Nem véletlen, hogy a Nye által megkülönböztetett, katonai erőt és gazdasági szankciókat takaró „kemény hatalom”, illetve a diplomáciát fedő „puha hatalom” közül a liberálisok utóbbi alkalmazását szorgalmazzák. A liberális irányzatok jobb kilátásokat tulajdonítanak az együttműködésnek a biztonság gazdasági, semmint katonai szektorában, mivel előbbiben nagyobb valószínűséggel esnek egybe a szereplők hosszú távú céljai és érdekei. Matus János találóan idézi Keohanet és Robert Axelrodot, amikor hangsúlyozza, hogy „a bankárok számára hosszabb a jövő árnyéka, mint a katonák számára.”⁶⁶

Mindazonáltal a liberalizmus hatékonysága kritika tárgyát képezi. Doyle szerint a történelem során az irányzat kudarcot vallott nem liberális államokhoz fűzött viszonyában:⁶⁷ bár a liberálisok a „béke elkülönült övezetét” alkotják, a nem liberális államok irányába „meggondolatlan agresszivitás” vagy „túlzott engedékenység” jellemzi őket.⁶⁸ Rugalmatlanságuk az erősökkel együttműködési lehetőségek elszalasztását, a gyengékkel dilemmákat eredményezett,⁶⁹

⁶⁰ STERLING-FOLKER, Jennifer: Neoliberalism. In: DUNNE, Tim & KURKI, Milja & SMITH, Steve (eds.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. pp.116–120.

⁶¹ KEOHANE, Robert O.: International Institutions: Can Interdependence Work? *Foreign Policy*, Spring 1998, No. 110., ISSN 0015-7228, pp.86–91.

⁶² NYE, Joseph S. Jr., KEOHANE, Robert O.: Transnational Relations and World Politics: An Introduction. *International Organization*, Vol.25. No.3. (Summer 1971), ISSN 0020-8183, pp.329–341.

⁶³ KEOHANE, Robert O.: International Institutions: Can Interdependence Work? p.90.

⁶⁴ KEOHANE, Robert O., NYE, Joseph S. Jr.: Power and Interdependence revisited. p.733. és pp.737–738.

⁶⁵ TELŐ, Mario: *International Relations: A European Perspective*. Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2009, ISBN 978-0-7546-7815-1, pp.86–87.

⁶⁶ MATUS, János: *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*. A Pesti Csoport Kft., Budapest, 2005, ISBN 963 219 971 5, p.173.

⁶⁷ DOYLE, Michael W.: Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part 2. *Philosophy & Public Affairs*, Vol.12. No.4. (Autumn 1983), ISSN 00483915, p.323.

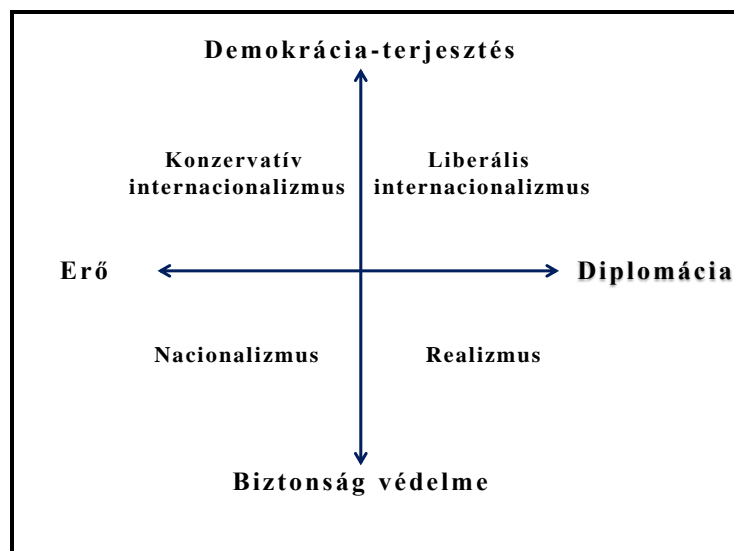
⁶⁸ KISS, J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009, ISBN 978 963 276 033 9, p.291.

⁶⁹ DOYLE, Michael W.: Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part 2. pp.324–335.

visszafogottságuk pedig szövetségeik erélyes védelmének elmulasztását okozhatta.⁷⁰ A liberális külpolitika az emberi jogok és a szabadkereskedelem támogatásával orvosolná következetlenségeit, ám előbbiek értékét a nem liberális államok, utóbbiét a piac egyenlőtlenségei vonják kétségbe.⁷¹ Ráadásul a kanti intoleráns demokráciaterjesztés a „jóindulatú hegemon” gondolatáig vezetett, amit az Egyesült Államok képvisel, főleg a poszt-bipoláris korban, noha a liberális amerikai külpolitika döntéshozói megosztottak az értékterjesztés módjában is: a példamutatás hívei passzív, az értélexport aktív magatartást szorgalmazznak.⁷²

A dilemmát a célok és eszközök közötti aránytalanság okozza.⁷³ A célok és eszközök mentén különülnek el az amerikai külpolitikai hagyományok, melyeket Henry R. Nau a politikai spektrum liberális és konzervatív szegmensein helyezett el. A külpolitikai célok és eszközök nem kategóriákra, hanem preferenciákra világítanak rá: mátrixukban a külpolitikai hagyományok helyét az határozza meg, hogy céljaikban mennyire veszik előre az ország védelmét vagy a demokrácia-terjesztést, és eszközeikben mennyire támaszkodnak a katonai erőre. (2. ábra)⁷⁴

2. ábra: A Nau-féle amerikai külpolitikai hagyományok rendszere⁷⁵

A nacionalisták és realisták közömbösek a liberális értékkel szemben, ám míg előbbiek eseti alapon folytatnak aktív külpolitikát, utóbbiak érdeklődőbbek a nemzetközi biztonság iránt és

⁷⁰ KISS, J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. pp.298–300.

⁷¹ DOYLE, Michael W.: Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part 2. pp.338–343.

⁷² DESCH, Michael C.: America's Liberal Illiberalism. The Ideological Origins of Overreaction in U.S. Foreign Policy. *International Security*, Vol.32. No.3. (Winter 2007/08), ISSN 0162-2889, pp.12–18.

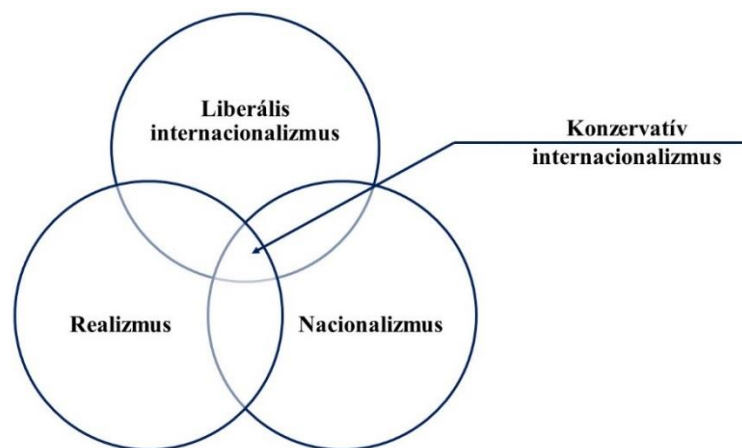
⁷³ DUECK, Colin: Hegemony on the Cheap. Liberal Internationalism from Wilson to Bush. *World Policy Journal*, Vol.20. No.4. (Winter 2003/2004), ISSN 0740-2775, pp.1–11.

⁷⁴ NAU, Henry R.: *Conservative Internationalism: Armed Diplomacy under Jefferson, Polk, Truman, and Reagan*. Princeton University Press, Princeton, 2013, ISBN 978-0-691-15931-7, pp.12–22. és pp.26–27.

⁷⁵ A kép forrása: NAU, Henry R.: *Conservative Internationalism: Armed Diplomacy under Jefferson, Polk, Truman, and Reagan*. p.27.

az állandó, sőt intézményesített együttműködések is támogatják.⁷⁶ Az internacionalisták liberális és konzervatív ága pedig egyaránt elkötelezett a liberális értékek térnyerése mellett, csak módszereikben különböznek.⁷⁷ A konzervatív internacionalizmus kevésbé ismert, maga Nau számít fő teoretikusának, aki az elmélet kidolgozását a másik három hagyomány versengéséből eredő külpolitikai irányváltások feloldási szándékával indokolta: az irányzat ötvözi a liberális internacionalizmus, a realizmus és nacionalizmus jegyeit, így az értékek visszafogott és erélyes terjesztését, illetve a nemzeti szuverenitás védelmét hangsúlyozza. (3. ábra)⁷⁸

3. ábra: A konzervatív internacionalizmus helye az amerikai külpolitikai hagyományok közt

Nau elmélete négy fő tézisre épül. Egyrészt konzervatív: a nemzeti védelemre és szabad piacokra építő szuverén nemzetállamokat élteni a kollektív biztonság és globalizáció nemzetközi intézményeivel szemben.⁷⁹ Vagyis osztozik a liberalizmussal a kanti háromszög politikai és gazdasági pillérjein, ám az intézményit elutasítja: szkeptikus a nemzetközi szervezetek és szabályok jelképezte globális közösséggel szemben, önsegély iránti bizalma nagyobb. A nemzetközi intézményekben a korrupció melegágyát látja, és bár a nem demokratikus államokat nem tekinti egyenlő tárgyalófeleknek, szabad társadalmakban az elitek véleményformáló szerepéhez sem ragaszkodik, elfogadva a közvélemény többségi támogatását a külpolitikai legitimitációhoz.⁸⁰

⁷⁶ NAU, Henry R.: America's Foreign Policy Traditions. In: REVERSON, Derek S. *et al.* (ed.): *The Oxford Handbook of U.S. National Security*. Oxford University Press, New York, 2018, ISBN 9780190680015, pp.17–23.

⁷⁷ NAU, Henry R.: *Conservative Internationalism: Armed Diplomacy under Jefferson, Polk, Truman, and Reagan*. pp.23–24.

⁷⁸ NAU, Henry, R.: Conservative Internationalism. *The American Interest*, Summer (May/June) 2014, ISSN 1556-5777, pp.60–61.

⁷⁹ NAU, Henry R.: Why "Conservative," Not Liberal, Internationalism? *Orbis*, Vol.62. No.1. (Winter 2018), ISSN 0030-4387, p.23.

⁸⁰ NAU, Henry, R.: Conservative Internationalism. *Policy Review*, No.150. (August/September 2008), ISSN 0146-5945, p.6. és pp.9–11.

Másrészt Nau teóriája egyben internacionalista: akkor tekinti a világot biztonságosnak, ha azt szabad államok alkotják, így hitet tesz a demokrácia-export mellett,⁸¹ jóllehet főleg a katonai, gazdasági és terrorista fenyegetésekkel foglalkozik, humanitárius intervencióval nem. A liberális értékek képviselőjét fegyverrel is kész támogatni, ami azonban inkább a nemzetközi környezet értékelésének szól: a konzervatívok nem osztják a „történelem vége” koncepció liberális optimizmusát, ezért az integráció és modernizáció liberalizáló hatásában sem hisznek. Szerintük a modernizáció önmagában az ellenfelek erősödését, másutt pedig a kulturális-vallási hagyományok és társadalmi rend megzavarását hozhatja, ami radikalizmushoz vezethet, így ők sem tehetnek le a fegyveres erőről mint külpolitikai érdekérvényesítő eszköztől.⁸²

Harmadrészt a fegyveres erő a diplomáciában is központi szereppel bír. Liberális társaikhoz hasonlóan a konzervatív internacionalisták sem tudnak szemet hunyni a nem demokratikus államok erőszakos hajlama felett, ám mivel konzervatívokként a felfegyverzett diplomácia hívei, a célzott és kellő erőszak-alkalmazást a tárgyalási folyamatok részének tekintik, hiszen ez biztosítja a másik fél tárgyalási szándékának komolyságát.⁸³ Míg liberális olvasatban a fegyveres erő alkalmazása fokozza a háború kockázatát, a konzervatívok ezt vállalják, mivel jobban tartanak tévlenségből eredő vélt vagy valós gyengeség képétől: utóbbival rosszabb alkupozíciót és megállapodásokat társítanak, melyek később további konfliktusokhoz vezetnek.⁸⁴

Negyedrész a konzervatív internacionalistákat prioritások és kompromisszumok vezérlik. A szabadság terjesztésében univerzális helyett geo-ideológiai szemléletet követnek, vagyis csak ott szorgalmazzák, ahol a legkedvezőbb társadalmi és kulturális előfeltételekkel rendelkezik. Erőfeszítéseik a szabad világ peremterületeire irányulnak, másutt elegendőek az átmeneti kompromisszumok.⁸⁵ Három peremvidék létezik: a poszt-szovjet Kelet-Európa, Ázsia szabad államai és a Kínai Népköztársaság közti területek, illetve Izrael környezete. A konzervatívok visszafogottsága stratégiaileg is indokolt: az autoriter államok ellenlépésére számítanak, melyek a peremeken a legvalószínűbbek, ezért oda biztonsági okokból is fokozott figyelmet fordítanak.⁸⁶ (A liberális és konzervatív internacionalizmus taxatív összehasonlítását a bevezetőben és a függelékben fellelhető 1. táblázat mutatja.)

⁸¹ NAU, Henry R.: Why “Conservative,” Not Liberal, Internationalism? p.23.

⁸² NAU, Henry R.: Conservative Internationalism. *Policy Review*, pp.6–7. és p.10.

⁸³ NAU, Henry R.: Why “Conservative,” Not Liberal, Internationalism? p.24.

⁸⁴ NAU, Henry R.: Conservative Internationalism. *The American Interest*, p.66.

⁸⁵ NAU, Henry R.: Conservative Internationalism. *Policy Review*, p.9.

⁸⁶ NAU, Henry R.: Conservative Internationalism. *The American Interest*, p.63.

II.1.2. A liberális nemzetközi rend és annak válsága

A (neo)liberális gondolatok mentén életre hívott nemzetközi rendnek G. John Ikenberry kettő korábbi verzióját különbözteti meg:⁸⁷ az első Woodrow Wilson elveire épült, és a kollektív biztonság koncepcióját követve a Nemzetek Szövetsége állt a középpontjában, melynek azonban megvoltak a maga korlátai. A rend ugyanis gyenge intézményi kötöttségek mellett erős normákra épült volna, összhangban a nemzetközi közvéleménnyel és az államférfiak erkölcsi rátermettségével. Az 1920-as és 1930-as évek eseményei kudarcra ítélték Wilson rendjét, mely Franklin D. Roosevelten keresztül kapott új lehetőséget a második világháború végén. A liberális nemzetközi rend második verziója intézményileg kidolgozottabb, jobban tetten érhető benne a hierarchia, továbbá nagyobb szerep jut benne a nagyhatalmaknak, elsősorban az Egyesült Államoknak mint hegemonnak. Egy liberális hegemonikus rend jött létre, mely Washington szövetségei révén kifejezetten nyugati orientáltságú volt.⁸⁸

A második világháborúhoz vezető problémák kanti háromszög logikája mentén orvosoló⁸⁹ rendet Ikenberry és Daniel Duedney a „strukturális liberalizmus” elméletével jellemzik, kiemelve a liberális (nyugati) rend öt alkotóelemét. Egyrészt a nemzetközi piacok nyitottsága révén az államok az abszolút nyereségeiken keresztül békésen feloldhatják az anarchiát.⁹⁰ Az amerikai döntéshozók körében élt egy konszenzus, miszerint olyan intézmények létrehozását kell szorgalmazni, melyek a nemzetközi interdependenciákat fokozó kereskedelmi rendszer részét alkotják. Másrészt a rend a szabályokon és intézményeken keresztül megvalósuló multilateralizmusra épül: a szabályzó szerepet politikai vonalon a liberális elvek, gazdasági vonalon a Bretton Woods-i rendszer adták, ide értve a biztonsági viszontkapcsolást,⁹¹ vagyis az államok intézményeken keresztüli kölcsönös korlátozását is. A koncepcióra példa a NATO, mely egyfelől a Szovjetunió elleni hatalmi egyensúlyról szólt, másfelől a nyugati országok biztonsági viszontkapcsolását szolgálta. Harmadrészt a biztonsági-gazdasági viszontkapcsolás és integráció ún. fél-szuverén részleges hatalmak formálását jelentette: erre példa Németország,

⁸⁷ DUEDNEY, Daniel & IKENBERRY, G. John: The nature and sources of liberal international order. *Review of International Studies*, Vol.25. Issue2. (1999 April), ISSN 0260-2105, p.180.

⁸⁸ IKENBERRY, G. John: Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order. *Perspectives on Politics*, Vol.7. No.1. (March 2009), ISSN 1537-5927, pp.72–78.

⁸⁹ GOLDGEIER, James: The Misunderstood Roots of International Order – And Why They Matter Again. *The Washington Quarterly*, Vol.41. Nr.3. (2018 Fall), p. 8.

⁹⁰ DUEDNEY, Daniel & IKENBERRY, G. John: The nature and sources of liberal international order. pp.190–191.

⁹¹ IKENBERRY, G. John: *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton, Princeton University Press, 2011, ISBN 978-0-691-12558-9, pp.171–178. és pp.181–183.

aki lemondott nagyhatalmi szerepéről, melyre képességei és potenciálja egyébként rendelnék.⁹² Negyedrészt a rendet közös polgári identitás járja át: intézményei a nyugati világban jöttek létre, ám értékei egyetemesek, így alapítói rend bővülését várták.⁹³ A szélesebb körben elterjedő polgári identitás hitet tesz a demokrácia, a kulturális sokszínűség, a kapitalizmus és a fogyasztói társadalom mellett, de tetten érhető az üzleti kultúrában és az éltek szokásaiban is.⁹⁴

Végül a rend működéséhez kell egy vezető, aki a nemzetközi gazdaság-elemzésekből átvett hegemon stabilitás elmélete szerint jár el.⁹⁵ A hegemon mindenkiét meghaladó hatalma révén stabilizálja a rendet: kétoldalú megállapodások és multilaterális szervezetek útján védelmet nyújt a vele együttműködő államoknak, míg gazdasági erejét belső piacának megnyitásával és befektetésekkel érvényesíti. A hegemon hierarchiát visz a rendbe, ám ez liberális karakterű: a közjavak biztosítása szabályokon és intézményeken keresztül zajlik, melyek alárendeltek számára is szerepet kínálnak a rend működtetésében.⁹⁶ Ikenberry és Duedney szerint a liberális hegemon az együttműködés, semmint a kényszerítő hatalomgyakorlás, a rendet pedig a kölcsönösség és legitimáció jellemzi. Érvelésükben a rend és hegemon természete egyaránt kedvez az alárendelteknek. Míg előbbi a transznacionális kapcsolatokban, utóbbi az Egyesült Államok politikai rendszerében ölt testet: a transznacionális kapcsolatok megnyilvánulási lehetőséget és transzparenciát adhatnak a rendszer kisebb tagjainak, az amerikai állam struktúrája pedig nemzetközi civil érdekcsoportnak nyújt bekapcsolódási pontot.⁹⁷

Napjainban azonban a liberális nemzetközi rend repedezik, melynek egyik jele, hogy a rend válsága rendkívül gazdag nemzetközi szakirodalommal bír. A rend hanyatlására mutatnak rá a realista szerzők, akik szerint a hidegháború után a liberálisok elszámították magukat, amikor azt hitték, hogy a politikai és gazdasági liberalizmus térnyerésével a nemzetközi közösség bővülő köre megoldja a politikai vitákat, vagy amikor megfeledkeztek a liberalizmus terjedését lassító politikai és társadalmi erőkről.⁹⁸ A realisták emellett nyomatékosítják a nagyhatalmak

⁹² DUEDNEY, Daniel & IKENBERRY, G. John: The nature and sources of liberal international order. pp.180–188.

⁹³ IKENBERRY, G. John: *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. pp.185–190.

⁹⁴ DUEDNEY, Daniel & IKENBERRY, G. John: The nature and sources of liberal international order. pp.193–195.

⁹⁵ TELŐ, Mario: *International Relations: A European Perspective*. pp.87–88.

⁹⁶ IKENBERRY, G. John: *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. pp.192–193.

⁹⁷ DUEDNEY, Daniel & IKENBERRY, G. John: The nature and sources of liberal international order. pp.185–186.

⁹⁸ WALT, Stephen M.: The Collapse of the Liberal World Order. *Foreign Policy*, 2016. június 26. Online: <https://foreignpolicy.com/2016/06/26/the-collapse-of-the-liberal-world-order-european-union-brexit-donald-trump/> [letöltés ideje: 2019. március 16.]

közötti erőviszonyok változását, mely szerint a hegemon katonai és gazdasági hatalmának csökkenése a feltörekvő hatalmak által képviselt versengést hozhatja magával. A kritikai elméletek is ebben látják beigazolódni nézetüket, miszerint a globális modernizáció liberális kísérlete eleve elhibázott koncepció, tekintettel a gazdasági egyenlőtlenségekre. Ugyanakkor ennél érdekesebb, hogy a rend válsága a liberális szerzők között is slágertéma.⁹⁹

Liberális szerzők már évekkel korábban figyelmeztettek a liberális nemzetközi rend működésében rejlő problémákra. Michael W. Doyle 1983-ban felhívta a figyelmet az amerikai hegemonia gyengülésének veszélyeire, melyek katonai és gazdasági vonalon jelentkezhetnek. Előbbi az Egyesült Államok és szövetségesei közötti védelmi aszimmetriára utal, mely egyfelől aránytalanul nagy terhet ró az amerikai félre, aki másfelől nem teljesen érdekelt a nagyobb szövetségi védelmi képességek kialakulásában, amennyiben azok a szövetségi köteleket veszélyeztetik. Multilaterális kötelék hiányában még jobban érvényesül a gazdasági faktor, mely alatt Doyle az 1930-as évekhez fogható gazdasági összeomlás lehetőségét értette. Vagyis egy újabb globális gazdasági válsághullám veszélybe sodorhatja a liberalizmus hazai támogatottságát. A nemzetközi rend hegemon-váltása békésen mehet végbe, amit a XX. századi brit-amerikai váltás igazolt, ám Doyle szerint a nemzetközi gazdasági interdependencia és a liberalizmus hazai támogatásának hiányában a többi liberális állam képtelen lenne az Egyesült Államok hegemoniáját pótolva újraalkotni a liberális nemzetközi rendet.¹⁰⁰

Ikenberry 2009-ben arról írt, hogy az amerikai liberális hegemonia már nem tudja alátámasztani a rendet, melyet az „autoritás válsága” jellemez. Egyrészt az emberi jogok és a „védelmi felelősség” hidegháború utáni térnyerése a vesztfáliai szuverenitás normáinak gyengüléséhez vezetett anélkül, hogy helyükbe a „nemzetközi közösséghez” kapcsolódó új normák léptek volna, ezért vitatott, hogy alatta mit is kell érteni, és kik léphetnek fel értékeinek védelmében. Másrészt az összetettebb kihívások előtérbe hozták a nem állami és transznacionális csoportokat, így a legnagyobb veszélyt az államok belső rendfenntartó képességének hiánya jelenti. A világgazdaságban pedig új fajsúlyos szereplők jelentek meg, ami globális kormányzásban való döntéshozói szerepük felülvizsgálatát kívánja, miközben az Egyesült Államok szerepe és autoritása gyengült. Így Ikenberry szerint az amerikai hegemonia van leáldozóban,¹⁰¹ a liberális rend hanyatlása csak látszólagos: a nem nyugati államok felemelkedése és a 2008-as pénzügyi-

⁹⁹ DUNCOMBE, Constance & DUNNE, Tim: After liberal world order. *International Affairs*, Vol.94. No.1. (January 2018), ISSN 1468-2346, pp.27–31.

¹⁰⁰ DOYLE, Michael W.: Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. pp.233–234.

¹⁰¹ IKENBERRY, G. John: Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order. pp.78–80.

gazdasági válság pánikérzetet kelhet, ám valójában csak hatalmi átrendeződés zajlik, ami a nyitott, szabályokra épülő rend velejárója. Ikenberry nem lát veszélyt a kínai illiberális modellben, mivel a felemelkedő hatalmaknak is érdeke a nyitott, szabályalapú rend megőrzése, és mert az érdekszférák, illetve merkantilista hálózatok pekingi modellje csak egy-egy opportunista állam részéről és a nyitott rendszer kihasználása esetében alkalmazható.¹⁰²

Ikenberry elismerte a liberális nemzetközi rend válságát, ám ezt a „siker válságaként” érti, cezúraként azonosítva a hidegháború végét, amikor a nyugati „belső” rend „külső” renddé vált, vagyis a liberális internacionalizmus globalizálódott. A válság okai a liberalizmus hidegháború végén aratott győzelmében és elterjedésében rejlenek.¹⁰³ A liberalizmus poszt-bipoláris térnyerésével a rend elvesztette addigi homogén jellegét és az új belépők révén politikai, biztonsági és gazdasági problémáknak adott utat. Egyfelől kialakult a „kormányzás válsága”, mely azonos az említett „autoritás válságával.” Az Egyesült Államok által vezetett liberális (nyugati) rend a bipoláris rend egy alkotóegysége volt, melyen belül országok kicsi, ám homogén csoportja alkuk és intézmények összetett hálóját alkotta. A hidegháborút követően a rend új tagokkal bővült, akik eltérő elképzeléseket és elvárásokat hoztak magukkal. Így maga a multilaterális együttműködés is nehezebbé vált, felvetve az irányadó normák kérdését. Másfelől biztonsági és gazdasági vonalon megmutatkozott a „legitimáció és társadalmi cél” válsága. Az eredeti nyugati rend demokráciák közös érdekeken, értékeken és sebezhetőségeken alapuló biztonsági közössége volt. A hidegháború utáni globalizáció fokozatosan fellazította ezt a közösséget és annak nyugati identitását: a már volt gyarmatokat és fejlődő államokat is felölelő rend elődjéhez képest „kevésbé nyugati”, tagjai nem osztoznak a közös múlt és jövő gondolatán. A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság pedig a nyugati társadalmakban kétségeket teremtett, tekintve hogy az addig bővülő szabadkereskedelem a középosztályra kevésbé fejtette ki közvetlen pozitív hatását, ellentétben a spektrum két végén elhelyezkedő csoportokkal: a fejlődő világ gyáripari munkásaival és a fejlett világ gazdasági elitjével. Mindez Nyugaton megtörte a liberális internacionalizmus és a belpolitikai progresszív programok közti kapcsolatot,¹⁰⁴ erősítve a liberális teoretikusok körében a nézetet, miszerint a rend megóvásának kihívása otthon és nem külföldön leledzik.¹⁰⁵

¹⁰² IKENBERRY, G. John: The Future of the Liberal World Order. *Foreign Affairs*, Vol.90. No.3. (May/June 2011), ISSN 0015-7120, pp.56–68.

¹⁰³ IKENBERRY, G. John: The end of liberal international order? *International Affairs*, Vol.94. No.1. (January 2018), ISSN 1468-2346, pp.9–10.

¹⁰⁴ IKENBERRY, G. John: The end of liberal international order? pp. 18–21.

¹⁰⁵ NYE, Joseph S. Jr.: Will the Liberal Order Survive? *Foreign Affairs*, Vol.96. No.1. (January/February 2017), ISSN 0015-7120, p.14.

A liberális internacionalizmus hasonló válságát vázolta fel Beate Jahn, aki rámutatott a liberalizmus expanziójának dinamikájára, mely a történelem során elkülönítette a hazai és nemzetközi szférát, lehetővé téve a liberalizmus politikai, gazdasági és ideológiai alapjainak működését. A hazai és nemzetközi szféra közötti ugyanis biztonsági szelep működik, mely külföldről importálja a liberalizmust erősítő gazdasági előnyöket, belföldről exportálja a liberalizmus okozta társadalmi-politikai feszültségeket. A XIX. század végére a terjeszkedés további lehetőségeinek hiánya belső ellentéteket hozott, melyek magát a rendet is felőrölték a XX. század első felében. A második világháború utáni rendbe pedig a problémát a poszt-bipoláris globalizáció hozta a hazai és nemzetközi szféra egyesítésével. A gazdaságban a liberalizmus dominanciája érvényesült, ami a 2008-as válságban megszorításokhoz és további egyenlőtlenségekhez vezetett. A liberalizmus dinamikája ezzel megfordult: a magállamokból a gazdasági előnyök (tőke és munkahely) exportra, a politikai feszültségek (a migráció vagy a terrorizmus) pedig importra kerültek. A jelenség lendületet adott a liberalizmus kritikusaiknak, akik a hazai és nemzetközi szféra újbóli elkülönülését szorgalmazzák.¹⁰⁶

Jahn érvelésével összhangban David Singh Grewal szerint a liberalizmus válsága „kompozit válság”, melyet a hazai „politikai képviselő válsága” és egy nemzetközi „legitimációs válság” alkot: előbbi a liberális internacionalizmus és intézményeinek hazai támogatottságára, utóbbi Ikenberry „autoritás válságára” utal. Grewal főleg a hazai legitimáció megrendüléséről ír, mely a választók akaratát tükröző népszuverenítésra és a politikai elit eredményességét tükröző teljesítményi legitimációra épül. A liberális internacionalisták és intézményeik teljesítménye között ugyanis létezik egy visszacsatolási mechanizmus, mely pozitív önigazoló vagy negatív ördögi kört hozhat létre. A globalizációval ez utóbbi történt: az állam egyre tehetetlenebbé vált a transznacionális gazdasági szereplőkkel és folyamatokkal szemben, illetve maga a rendszer már nem szállította a kívánt eredményeket akár a nemzetközi béke, akár a gazdasági jólét terén. Grewal a problémák forrását az 1990-es évek neoliberalizmusában látja, mely egyrészt nem volt tekintettel az egyes országok belső politikai-társadalmi viszonyaira és helyenként belső feszültségekhez vezetett, másrészt azt feltételezte, hogy a gazdasági liberalizmus és integráció révén a hatalmi versenyt is kiiktathatja. Összességében tehát a liberális internacionalizmus válsága a liberális folyamatok belső dinamikájából ered.¹⁰⁷

¹⁰⁶ JAHN, Beate: Liberal internationalism: historical trajectory and current prospects. *International Affairs*, Vol.94, No.1. (January 2018), ISSN 1468-2346, pp.49–58.

¹⁰⁷ GREWAL, David Singh: Three Theses on the Current Crisis of International Liberalism. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol.25. No.2. (Summer 2018), ISSN 1080-0727, pp.598–605. és pp.606–621.

Napjainkban elterjedt jelenség a kormányzás válsága, ami a transzatlanti közösségben kiváltképp érezhető. Strobe Talbott szerint ironikus módon a 2008-as pénzügyi-gazdasági recesszió a világ egyik legsikeresebb piacgazdaságából indult el, illetve az azt követő politikai feszültségek is a modern demokrácia szülőhazájában jelentkeztek, miközben éppen az atlantizmust évtizedekig támogató Egyesült Államok nemzetközi befolyása szenvedett csorbát.¹⁰⁸ A globalizáció ellentmondásos társadalmi-gazdasági hatásai (főleg a jövedelembéli különbségek), valamint főbb megatrendjei (a gazdasági és hatalmi átrendeződések, az átlagéletkor-növekedés és a migrációs hullámok, a klímaváltozás és a technológiai fejlődésben rejlő kihívások bővülése) nyomás alá helyezik a nemzeti kormányokat és nemzetközi intézményeket. A főbb elméletek (köztük a liberális teóriák) várakozásaival ellentétben a globális közösség gondolata helyett jobban érződnek az identitásbéli különbségek. A belpolitikában az elitekkel szembeni populizmus, a nemzetközi politikában a multikoncepcionális világ képe körvonalazódik.¹⁰⁹

Konzervatív elemzők a rend válságának megoldását a liberalizmus mérséklésében látják. Jennifer Lind és William C. Wohlforth szerint noha a liberális teoretikusok revizionistákként mutatják be a rend külső támadóit, valójában maga a rend poszt-bipoláris liberális folyamatai is revizionizmust hoztak az expanzió és a demokrácia-export formájában. Lind és Wohlforth nem tagadják a liberális értékeket, ám védelmüket konzerválásukban és a terjeszkedés megállításában látják. Ikenberryhez hasonlóan ők is a „védelmi felelősség” elvében fedezték fel az egyik töréspontot, mely révén az emberi jogok, az információs, piaci és politikai szabadság terjesztése szembeütközött a nemzeti szuverenitással. A Clinton- és Bush-adminisztráció külpolitikája által gerjesztett folyamat politikai érzékenységét már 1991-ben jelezte Allen Weinstein, a National Endowment for Democracy társalapítója, megjegyezve: „sok mindent, amit ma csinálunk, 25 évvel ezelőtt titokban végezte a CIA.” Nem meglepő, hogy az illiberális hatalmak ellenlépéseket tettek és alternatív intézményeket (az orosz Eurázsiai Gazdasági Uniót vagy a kínai Ázsiai Infrastrukturális Fejlesztési Bankot) kezdtek létrehozni. Így a liberális internacionalizmus konzervatív kritikája a liberalizáció átmeneti felhagyását, a demokrácia-export államiból civil társadalmi hatáskörbe engedését, valamint a hatalmi versenyre és a status quo megőrzésére irányuló berendezkedést javasolja.¹¹⁰

¹⁰⁸ TALBOTT, Strobe: Atlanticism in the Era of Globalization. In: ISCHINGER, Wolfgang *et. al.* (ed.): *Towards Mutual Security. Fifty Years of Munich Security Conference*. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen, 2014, ISBN 978-3-525-30054-1, pp.419–420.

¹⁰⁹ MATUS, János: Globális trendek és kockázatok a 21. században – a második évtized. *Nemzet és Biztonság*, 2019/1, ISSN 1789-5286, pp.21–25. pp.30–31. és 37–38.

¹¹⁰ LIND, Jennifer & WOHLFORTH, William C.: The Future of the Liberal Order Is Conservative. *Foreign Affairs*, Vol.98. No.2. (March/April 2019), ISSN 0015-7120, pp.70–73. pp.75–78.

II.2. Az Egyesült Államok liberális hegemoniája

II.2.1. Liberális ihletésű amerikai külpolitika

Az amerikai külpolitika liberális karakterének fő forrása a kivételesség gondolata, vagyis hogy az Egyesült Államok szabadelvű értékek mentén született és hogy erkölcsi küldetése van azok nemzetközi terjesztésére. Az amerikai társadalom egyediségének gondolata már az ország megalapítása előtt megmutatkozott a morális felsőbbrendűség érzetében,¹¹¹ illetve a republikanizmus és individualizmus hitében, ami a kapitalizmus számára is táptalajként szolgált.¹¹² A kivételesség érzésére alapozva a Locke-féle liberális hagyomány megtestesülésére került sor, melyre Louis Hartz világított rá: az amerikaiak már a kezdetektől egy feudális elemektől mentes társadalmi rendet hoztak létre, úgy érkező el a demokrácia rendszeréhez, hogy nem kellett külön demokratikus forradalmon átesniük. A feudális múlt hiánya révén az amerikai politikai gondolkodás mellőzi a liberalizmus radikális alternatíváit, a közéletet pedig a politikai spektrum közepén elhelyezkedő, közös ideológiai örökségen nyugvó erők uralják.¹¹³ Hartz az amerikanizmust az európai „liberális nacionalizmustól” eltérő „nacionalista liberalizmusként” azonosította, mely az individualizmus, az egyenlőség és a szabad verseny iránti ragaszkodásban testesül meg.¹¹⁴ Mivel Locke hagyatékán liberálisok és konzervatívok egyaránt osztoznak, az amerikai külpolitika alapelvei kormányváltáskor sem feltétlenül mutatnak érdemi változást.¹¹⁵

A kivételesség érzete és a liberális elképzelések szorosan kapcsolódtak az Egyesült Államok expanziójához, mely a szabadság terjesztéséről is szólt, az erre vonatkozó ún. manifest destiny, azaz „sorsszerű, nyilvánvaló végzet” gondolata pedig a puritánok, az „Alapító Atyák” és az első elnökök körében egyaránt meghatározó volt.¹¹⁶ Az észak-amerikai terjeszkedés helyszíne a frontier, azaz határvidék volt, melynek karakterformáló szerepét Frederick Jackson Turner fejtette ki: a gazdasági fejlődés alapja a szabad földek szerzése volt, a határvidéken edződött emberek amerikanizálódása pedig a politikai intézmények fejlődését is elősegítették. Turner egyik hagyatéka az amerikai kivételesség világias és demokratikus olvasatának erősítése

¹¹¹ JOHNSON, Paul: *Az amerikai nép története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016, ISBN 978-963-05-9591-9, p.47.

¹¹² DUEENEY, Daniel & MEISER, Jeffrey: American exceptionalism. p.28.

¹¹³ MEYERS, Marvin: Louis Hartz, The Liberal Tradition in America: An Appraisal. *Comparative Studies in Society and History*, Vol.5. No.3. (April 1963), ISSN 0010-4175, pp.262–265.

¹¹⁴ HARTZ, Louis: The Coming Age of America. *American Political Science Review*, Vol.51. No.2. (June 1957), ISSN 0003-0554, p.474.

¹¹⁵ WITTKOPF, Eugene *et al.* (eds): *American Foreign Policy. Pattern and Process* (Seventh Edition). Thomson Wadsworth, Thomson Higher Education, 2008, ISBN 978-0-534-60337-3, pp.243–244.

¹¹⁶ FRANK, Tibor: „Manifest Destiny”: A sorsszerű küldetés eszméje és gyakorlata. In: FRANK, Tibor (szerk.): *Gyarmatokból impérium. Magyar kutatók tanulmányai az amerikai történelemről*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, ISBN 978-963-9610-63-7, pp.7–8.

volt.¹¹⁷ Bár a frontier kitolása a XX. századra véget ért, a terjeszkedés folytatódott: a gyarmatbirodalom építésére emlékeztető¹¹⁸ politika a kivételesség megalapozottságát és következetességét is kérdésessé,¹¹⁹ Washington internacionalizmusát pedig egyre nyilvánvalóbbá tette.

A kivételesség arra hajtotta az Egyesült Államokat, hogy elszigetelje magát és értékeit az azokra méltatlan vagy felkészületlen nemzetektől,¹²⁰ ugyanakkor saját biztonságát pont a liberális értékek terjesztése révén segíthette elő. Míg az előbbi vonal vezérelveit George Washington és Thomas Jefferson fogalmazták meg az élénk kereskedelmi kapcsolatok ápolását, ám a béklyózó politikai-katonai szövetségek kerülését javasolva, a demokrácia-export kiemelt képviselője Woodrow Wilson volt, kinek neve egybeforrta a liberális internacionalizmussal. Wilson elnök látványos újításokat hozott az Egyesült Államok külpolitikájába, köztük a globális szemlélet és a nemzetközi intézményépítés liberális elvét.¹²¹ Megjegyzendő, hogy az ország mindig is kapcsolatban állt a külvilággal: a XVIII-XIX. században erős gazdasági interdependencia állt fenn az amerikai és európai piacok között, részben ez indokolta a nemzetközi szabadkereskedelem szorgalmazását, ami az Egyesült Államok katonai erő kivételét hozta magával, olykor nagyhatalmak ellen is. A külpolitikai tapasztalat fontos tényező volt a politikusok karrierjében: az első kilenc elnökből hatan korábban külügyminiszterek, illetve heten nagykövetek voltak.¹²²

Az amerikai külpolitikai hagyományokat Walter Russell Mead azonosította a wilsoni, hamiltoni, jeffersoni, és jacksoni tradíciókban. Mead szerint a hagyományok révén felszámolhatók az Egyesült Államok külpolitikájának olyan mítoszai, mint az izolacionizmus, továbbá a történelmi személyekről elnevezett irányvonalak is könnyebben megragadhatók, mint az általános teóriák. Ráadásul Mead tipológiája kiválóan illeszthető Nau külpolitikai mátrixára. A külpolitika céljai tekintetében a wilsoni és hamiltoni hagyomány követői képezik az aktív csoportokat: előbbieket a liberális, utóbbiakat a konzervatív internacionalistáknak felelnek meg, jól tükrözve a katonai erő eszköztárjukban elfoglalt helyét. Velük szemben állnak a visszafogottabb jeffersoni és jacksoni hagyomány követői, szintén a liberális-konzervatív eszköztár szerint

¹¹⁷ RIDGE, Martin: The Life of an Idea: The Significance of Frederick Jackson Turner's Frontier Thesis. *Montana: The Magazine of Western History*, Vol.41. No.1. (Winter 1991), ISSN 00269891, pp.8–10.

¹¹⁸ MAGYARICS, Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: érdekek és értékek.* Antall József Tudásközpont, Budapest, 2014, ISBN 978-963-87486-8-3, pp.111–115.

¹¹⁹ WALT, Stephen M.: The Myth of American Exceptionalism. *Foreign Policy*, No.189. (November 2012), ISSN 0015-7228,

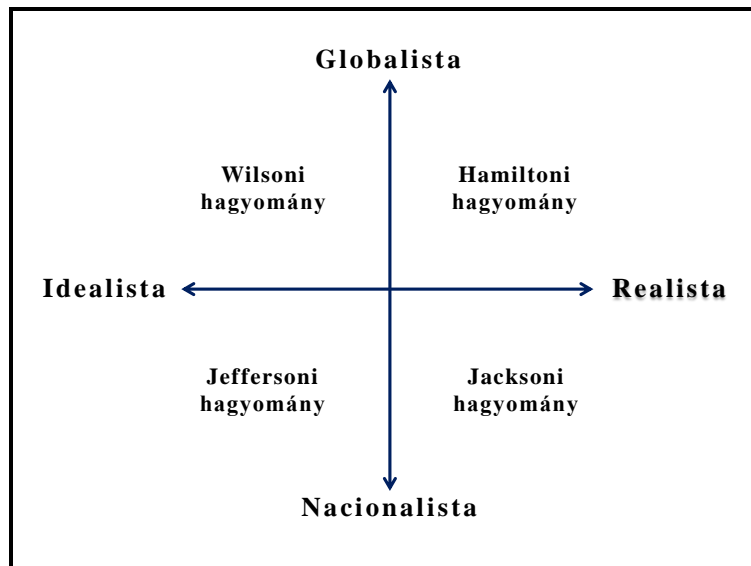
¹²⁰ PERKINS, Bradford: Interests, Values, and the Prism: The Sources of American Foreign Policy. *Journal of the Early Republic*, Vol.14. No.4. (Winter 1994), ISSN 0275-1275, p.464.

¹²¹ MAGYARICS, Tamás: Állandóság és Változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában. *MKI-tanulmányok*, 2012. január 25., ISSN 2060-5013, pp.8–9.

¹²² MEAD, Walter Russell: The American Foreign Policy Legacy. *Foreign Affairs*, Vol.81. No.1. (January/February 2002), ISSN 0015-7120, pp.167–175.

elkülönülve.¹²³ Pont a katonai erő alkalmazását illető, külpolitikai héják és galambok közti viták adtak lendületet az elmélet formálásához: a hidegháborúban felnövő Mead a külpolitika e két formáját ismerte, ám a délszláv háborúban számos korábbi héja és galamb szerepcserébe került a katonai beavatkozást illetően. Vagyis a kategóriák idejétmúltakká váltak, újra-értelmezésük-höz pedig Mead az amerikai külpolitikai gondolkodás történelmének tanulmányozásába kezdett. Így jutott el a történész a négy iskolához, melyek áttekinthetőségére egy, Nauéhoz hasonló mátrixot alkalmaz: a wilsoni és hamiltoni tradíció globalista attitűddel rendelkezik, noha előbbi az idealista (liberális), utóbbi a realista iskola elvei mentén lép fel, míg a jeffersoni és jacksoni vonalak hasonló módon helyezkednek el a nacionalista tartományban.¹²⁴ (4. ábra)

4. ábra: A Mead-féle amerikai külpolitikai hagyományok típusai¹²⁵

Mead tradíciói az amerikai külpolitika archetípusainak tekintendők: bár világosan lehatárolhatók, a történelem során folyamatosan fejlődtek. Mivel az Amerikai Egyesült Államok történetét kompromisszumok sorozata kísérte, a tényleges amerikai külpolitikai gondolkodásban az egyes tradíciók vegyítizta formájuk helyett inkább egymás kombinációikként jelentkeztek.¹²⁶

¹²³ BRANDS, H. W.: The Four Schoolmasters. *The National Interest*, No.66. (Winter 2001/2002), ISSN 0884-9382, p.144.

¹²⁴ HÄMMERLE, Katharina: The Role of US Presidents in US Foreign Policy – A Conversation with Walter Russell Mead. *Österreichisches Institut für Internationale Politik*. February 23, 2016. Online: http://www.oiiip.ac.at/fileadmin/Unterlagen/Dateien/Veranstaltungen/2016/Summary_US_Presidents_US_Foreign_Policy.pdf [Letöltés ideje: 2019.01.29.], pp.3–4.

¹²⁵ A kép forrása: HÄMMERLE, Katharina: The Role of US Presidents in US Foreign Policy – A Conversation with Walter Russell Mead. p.4.

¹²⁶ MEAD, Walter Russell: *Special Providence. American Foreign Policy and How It Changed the World*. Routledge Taylor & Francis Books, New York, 2002, ISBN 0-415-93536-9, pp.87–94.

Hasonló képet fest a külpolitikai hagyományokról Walter A. McDougall, ám ő a hangsúlyt e tradíciók változására helyezi: bibliai hasonlattal az amerikai külpolitikai gondolkodást „Ó- és Újtestamentumra” osztja: míg előbbi az Egyesült Államokra mint „ígéret földjére” irányuló beavatkozások kivédéséről, utóbbi a világ Egyesült Államok mint „keresztes lovag” általi átalakításáról szól. Mindkét időszakot négy-négy, egymásra épülő hagyomány jellemez: eleinte az ország igyekezett (1) megőrizni politikai rendszerének szabadságát, amihez (2) unilateralizmust kellett folytatnia. Az európai beavatkozás ellen meghirdette a Monroe-doktrínát, tükrözve az (3) amerikai politikai rendszer kizárólagosságát, ami idővel az amerikai földrészre irányuló (4) expanzióhoz vezetett.¹²⁷ McDougall szerint az „Alapító Atyák” által kijelölt külpolitika került az ideológiai indíttatású agresszív fellépést,¹²⁸ mivel a világ megváltoztatását elhibázott vállalkozásnak ítélte. A XX. századra azonban Washington pálforduláson esett át. Az új tradíciókat a (5) progresszív imperializmus vezette, átállva az értékek védelméről kivetítésükre. A liberális (6) wilsoni hagyomány jogi és intézményi eszközökkel kívánta ezt alátámasztani, ám mivel a hidegháborúban reálpolitikai akadályokba ütközött, az Egyesült Államok a (7) feltartóztatáshoz fordult, ami diplomáciai és katonai pilléreket adott az érték-kivetítésnek. Végül Washington a (8) „globális meliorizmus” tradícióját kezdte követni, társadalmi-gazdasági támaszt adva a világ demokráciák és emberi jogok terjedésében, illetve gazdasági fejlődésében mért jobbításához.¹²⁹

II.2.2. Az Egyesült Államok hegemoniája

McDougall nézetét megerősítve Mead szerint a XX. századra az Egyesült Államokban kialakult egy, brit örökségre épülő stratégia: eszerint míg Washington monopolhelyzetben tartja magát az amerikai földrészen, másútt az erőegyensúly őrzésében és a riválisok megerősödésének kiküszöbölésére törekszik. Közben a világot átszövő gazdasági-kereskedelmi rendszer megteremti a forrásokat az amerikai hatalom fenntartásához és békítő hatással van a többi ország kapcsolataira.¹³⁰ A stratégia egy egyensúlyi állapotot takart, melyben a zéró-összegű katonai versengésben és relatív előnyökben gondolkodó európai (Mead szerint osztrák-magyar) helyett az

¹²⁷ McDOUGALL, Walter A.: Back to Bedrock. The Eight Traditions of American Statecraft. *Foreign Affairs*, Vol.76. No.2. (March/April 1997), ISSN 0015-7120, pp.135–137.

¹²⁸ McDOUGALL: Promised Land: U.S. Foreign Policy in the Founding Era. *Modern Age*, Vol.56. No.4. (Fall 2014), ISSN 0026-7457, p.22 és p.26.

¹²⁹ McDOUGALL, Walter A.: Back to Bedrock. The Eight Traditions of American Statecraft. pp.138–143.

¹³⁰ MEAD, Walter Russell: American Grand Strategy in a World at Risk. *Orbis*, Vol.49. No.4. (September 2005), ISSN 0030-4387, pp.590–591.

angolszász iskola kölcsönös és abszolút előnyei éltetik a kollektív bizalmat.¹³¹ A nemzetközi politika átalakítását célzó amerikai szándék része a demokrácia-export, mely a demokratikus béke koncepciója mentén generációkon át megmutatkozott.¹³² Világpolitikai debütálásakor Washington a kanti logikát vallotta: a belpolitikában a békét megalapozó társadalmi szerződést próbálta alkalmazni a nemzetközi politikára,¹³³ vagyis az amerikai föderatív rendszer kivetítésére tett kísérletet, eljutva a második világháború utáni nemzetközi rendhez.¹³⁴ Washington első wilsoni próbálkozása kudarcba fulladt, így második roosevelti nekifutásakor a szövetségeseket és partnereket gyakorlatiasabban megközelítve már a háború vége előtt kidolgozta a nemzetközi rend főbb kontúrajait, illetve jobban elköteleződött az új rend iránt.¹³⁵

Sőt, már 1941-ben a lehetséges nemzetközi rend amerikai olvasatáról tanúskodott Henry R. Luce „The American Century” c. írása is, melyben a hadba lépés előtt azt fejtegette, hogy az Egyesült Államok morális kötelessége és érdeke a háború lezárásában való részvétel, majd a világvezető szerep betöltése, melyet Wilson elnök alatt elszalasztott. Érvelése Kantét visszahangozta: a világ osztatlan, békére vágyó és gazdasági együttműködésre képes. Luce úgy vélte, hitet lehet tenni a világ népei között fennálló „mágneses vonzó és taszító erők” mellett, valamint abban, hogy a szabadság és a béke teret hódít magának, az igazság pedig akkor nyeri el értelmét, ha arról mindenhol közel egyformán vélekednek.¹³⁶ Bár a háború után Washington egy önjáró szabadkereskedelmi rendszert akart, az elgyengült Európa, valamint a szovjet fenyegetés végül intenzív amerikai részvételt kívánt. A rend nyugati formát kezdett öltetni, lefedve az Egyesült Államok biztonsági és gazdasági hálózatát,¹³⁷ amerikai érdekszférát alakítva.¹³⁸ Bár néhány multilaterális intézmény azért jött létre, mert Washington egymaga nem tudta ellátni azok feladatát, domináns szerepet tölthetett be bennük, saját elképzelései szerint alakítva szabályaikat és működésüket.

¹³¹ MEAD, Walter Russell: Lucid Stars. The American Foreign Policy Tradition. *World Policy Journal*, Vol.11. No.4. (Winter 1994/1995), ISSN 0740-2775, pp.14–15.

¹³² MILLER, Paul D.: American Grand Strategy and the Democratic Peace. *Survival*, Vol.54. No.2. (April/May 2012), ISSN 0039-6338, p.73.

¹³³ ROSE, Gideon: The Fourth Founding. The United States and the Liberal Order. *Foreign Affairs*, Vol.98. No.1. (January/February 2019), ISSN 0015-7120, pp.10–11.

¹³⁴ HENDRICKSON, David C.: In Our Own Image. The Sources of American Conduct in World Affairs. *The National Interest*, No.50. (Winter 1997/1998), ISSN 0884-9382, p.17.

¹³⁵ ROSE, Gideon: The Fourth Founding. The United States and the Liberal Order. p.14.

¹³⁶ LUCE, Henry R.: The American Century. *Diplomatic History*, Vol.23. No.2. (Spring 1999), ISSN 0145-2096, p.161. és pp.163–171.

¹³⁷ IKENBERRY, G. John: *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. pp.167–168.

¹³⁸ ROSE, Gideon: The Fourth Founding. The United States and the Liberal Order. pp.14–15.

Washington szerepének nagyobbodásával a liberális rend egy amerikai hegemonikus renddé módosult, melyben az Egyesült Államok felügyel és irányít olyan hegemonikus alkuk mentén, amelyek a wilsoni elképzeléssel szemben nem voltak sem egyetemesek, sem nyitott végűek: konkrét biztonsági kérdéseket és kötelezettségeket tisztázó szerződésekre épültek, melyek a nyugati biztonsági közösség politikai értékvilágát tükrözték. A biztonsági együttműködés súlypontja áttolódott az amerikai szövetségi rendszerekre, míg a gazdasági rendszer alapját az amerikai dollár adta.¹³⁹ A liberális rend győzelmét George H. W. Bush és William J. Clinton élvezhették,¹⁴⁰ akik immár harmadjára újra-alapították azt,¹⁴¹ biztosítva a stabilitást a stratégiai-
lag fontos régiókban, majd kibővítve a liberális rendet. Egyre fokozódó nemzetközi szerepvállalásai, köztük George W. Bush afganisztáni és iraki háborúja, ellentmondásos helyzetbe vitték Washingtont, aki egyre jobban küszködött kiterjesztésével, miközben a nemzetközi jogi és intézményi elvárásoknak sem tett maradéktalanul eleget.¹⁴² Mire Barack H. Obama hivatalba lépett, több kritika érte az Egyesült Államokat, miszerint a poszt-bipoláris korban hegemonikus liberalizmusát egy neo-wilsonizmus formáját öltő imperializmus vette át.¹⁴³

Sőt, az amerikai birodalomról szóló vita gazdag szakirodalommal rendelkezik. A birodalom hívei helyeslik az amerikai hatalom kiterjesztését: a neokonzervatívok a birodalmi struktúrában a globális kihívások kezelésének hatékony módját látják, míg liberális társaikat erkölcsi megfontolások vezérik. A kritikusok elfogadják a birodalom létét, de nem lelkesednek érte: e tábor liberális tagjai a birodalmat agresszív külpolitikával társítják, realista társaik a birodalomtartás költségeit sokallják, a marxisták kizsákmányolást látnak benne. Végül a szkeptikusok szerint nincs is amerikai birodalom, mivel az Egyesült Államok hatalmát politikai és jogi tényezők korlátozzák.¹⁴⁴ A modern vitáknak a néhai Charles Krauthammer által köztudatba hozott unipoláris pillanat, és annak kiterjesztése adott lendületet.¹⁴⁵ A szuperhatalmi rivális eltűnésével az érték-kivetítő hajlam korlátja megszűnt, így Washington aktív demokrácia-exportba

¹³⁹ IKENBERRY, G. John: *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. pp.180–183., p.193., p.208. és pp.217–218.

¹⁴⁰ BRANDS, Hal: American Grand Strategy and the Liberal Order. Continuity, Change, and Options for the Future. *Perspective*, RAND Corporation, 2016, ISBN 978-0-8330-9687-6, pp.6–9.

¹⁴¹ ROSE, Gideon: The Fourth Founding. The United States and the Liberal Order. p.16.

¹⁴² BRANDS, Hal: American Grand Strategy and the Liberal Order. Continuity, Change, and Options for the Future. pp.9–10.

¹⁴³ Tony Smith gondolatait idézi: NYE, Joseph S. Jr.: The rise and fall of American hegemony from Wilson to Trump. *International Affairs*, Vol.95. No.1. (January 2019), ISSN 1468-2346, pp.68–69.

¹⁴⁴ MacDONALD, Paul K.: Those who forget historiography are doomed to republish it: empire, imperialism and contemporary debates about American power. *Review of International Studies*, Vol.35. No.1. (January 2009), ISSN 0260-2105, pp.48–50.

¹⁴⁵ KRAUTHAMMER, Charles: The Unipolar Moment Revisited. *The National Interest*, No.70. (Winter 2002/2003), ISSN 0884-9382, p.7.

kezdett.¹⁴⁶ előkerült az Egyesült Államok nélkülözhetlenségének képe, miközben megsértette más országok szuverenitását, a nemzetközi rend szabályai fölé helyezve magát.¹⁴⁷

Az imperializmus gondolatával szemben az impérium kérdésköre nem az amerikai külpolitikai gyakorlatra, hanem a felépített nemzetközi rend struktúrájára irányul. Az amerikai birodalom gondolatával szemben szkeptikus Ikenberry szerint is az unipolaritásból fakadó aránytalanul nagy amerikai hatalom mellett a liberális elvek fokozzák az Egyesült Államok által felépített rend expanziós jellegét. Bár Washington „liberális Leviatán” szerepe hasonlítható korábbi birodalmak profiljához, maga a nemzetközi rend szerkezetét és működését tekintve túl liberális ahhoz, hogy birodalomként lehessen értelmezni. Ikenberry a jelenlegi rendszerben az Egyesült Államokat inkább egy szabályok és intézmények által visszafogott hegemonként írja le, hierarchikus politikai kapcsolatrendszerét pedig csak lazább értelemben nevezné egy sajátos birodalomnak.¹⁴⁸ A birodalmak csillagpontos ideáltípusát elfogadók táboráé egyetért: a 2000-es évek első évtizedének végére az Egyesült Államok inkább egy informális birodalomként volt felfogható, ami főleg politikai, gazdasági és katonai hatalmi képességein keresztül érződött,¹⁴⁹ illetve Washington bizonyos helyzetekben birodalom módjára viselkedett.¹⁵⁰

¹⁴⁶ SIMES, Dimitri K.: America's Imperial Dilemma. *Foreign Affairs*, Vol.82. No.6. (November/December 2003), ISSN 0015-7120, pp.94–96.

¹⁴⁷ HENDRICKSON, David C.: Is America an Empire? pp.42–43.

¹⁴⁸ IKENBERRY, G. John: Liberalism and empire: logics of order in the American unipolar age. *Review of International Studies*, Vol.30. No.4. (October 2004), ISSN 0260-2105, p.611., pp.617–620. és pp.627–628.

¹⁴⁹ MAGYARICS, Tamás: Nemzeti identitás és külpolitika az Egyesült Államokban. p.45. és NEXON, Daniel H.: What's This, Then? "Romanes Eunt Domus"? *International Studies Perspectives*, Vol.9. No.3. (August 2008), ISSN 1528-3577, pp.301–303.

¹⁵⁰ SPRUYT, Hendrik: "American Empire" as an Analytic Question or a Rhetorical Move? *International Studies Perspectives*, Vol.9. No.3. (August 2008), ISSN 1528-3577, p.297.

II.3. Kelet-Közép-Európa és az Egyesült Államok

II.3.1. Kelet-Közép-Európa mint történelmi és geopolitikai értelmezési keret

Kelet-Közép-Európa amerikai külpolitikában betöltött szerepének értékeléséhez szót kell ejteni a térség lehatárolásának problémájáról, mely kakofóniába torkolló definíciós vitákban ölt testet. A vita gócpontjait az adja, hogy egyrészt nem világos, milyen szempontok mentén lehet területeket elkülöníteni egymástól, másrészt éles határok hiányában a sávok által lefedett területek felosztása is kérdéses.¹⁵¹ Európa közepét ráadásul az idők során nemcsak változó tartalommal, de számos névvel (köztük a német Mitteleuropa, Zentraleuropa, vagy Zwischeneuropa, az angol Central Europe vagy Middle Europe, illetve a francia l'Europe centrale elnevezéssel is) illették, sokféle topográfiai, domborzati, földrajzi, valamint történelmi és politikai értelmezést adva.¹⁵² A szerző a történelmi és politikai dimenziókat veszi figyelembe: igazodva a liberális nemzetközi rend poszt-bipoláris globalizálódása révén kevésbé nyugati tagokkal való bővítés kérdéséhez, a definíciós gordiuszi csomó kiiktatásában a néhai Oskar Halecki által bevezetett „Kelet-Közép-Európa” lehatárolás segíthet, mivel annak lényege a Nyugathoz való tartozás, illetve annak határvidékén való elhelyezkedésből eredő geopolitikai és integrációs nehézségek.

Történelmi és kulturális szempontból a multiregionális Európa két részre osztható a nyugati római és a keleti bizánci kereszténység mentén, mely felosztást árnyalja a X-XI. századi hűbéri-ségtől Nyugat- és Kelet- közé ékelődő önálló Közép-Európa megjelenése.¹⁵³ A Balti-, Égei-, Földközi- és Fekete-tengerek által körülhatárolt területet legalább hatféle név illette a „Közép-Európa” és „Kelet-Európa” terminus variánsai formájában. A nyugati-keleti különbségtétel civilizációs töltete a XVI-XVII. századtól jelentkezett, amikor a gazdasági, társadalmi, vallási és politikai változások (földrajzi felfedezések, oszmán terjeszkedés és a reformáció) fokozták Európa nyugati és keleti felének egymáshoz viszonyított másságát. A fejlettségbeli és kulturális különbségtétel a XVIII-XIX. századra kiforrott, a köztudatban nyomatékosítva a gazdaságilag és társadalmilag elmaradottabb Kelet-Európa képét, noha továbbra is határvonalak nélkül.¹⁵⁴

¹⁵¹ OKEY, Robin: Central Europe / Eastern Europe: Behind the Definitions. *Past & Present*, No.137. (November 1992), ISSN 0031-2746, pp.102–103.

¹⁵² SINNHUBER, Karl A.: Central Europe – Mitteleuropa – Europe Centrale. An Analysis of a Geographical Term. *Transactions and Papers* (Institute of British Geographers), No.20. (1954), ISSN 1478-4017, pp.15–30.

¹⁵³ GLATZ, Ferenc: Közép-Kelet-Európa helyének újragondolása (Vitairat 1999-ből). In: MÓDOS, Péter (szerk.): *Közép-európai olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, ISBN 963-389-720-3, pp.42–43.

¹⁵⁴ ROMSICS, Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy definíciós vita, és ami mögötte van. *Korunk*, 27.évf. 7.sz. (2016/7), ISSN 1222-8338, pp.74–77.

Európa középső része átmenetiséget képezett, lehatárolása pedig a Német Birodalom relációjában történt.¹⁵⁵

Az angolszász kettős felosztással szemben a német szakirodalmat a hármas tagolás jellemzi, melyben Nyugat-Európa és az orosz befolyás alatt álló Kelet-Európa között létezik egy középső terület,¹⁵⁶ melynek jelölésére a köztudatban a „Közép-Európa” kifejezés maradt meg.¹⁵⁷ Mitteleuropa fontos szerepet játszott az európai hatalmi politikában: a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke egy szándékosan tagolt szerkezetet adott a német területeknek, garantálva a nemzetközi egyensúlyt.¹⁵⁸ A napóleoni háborúk nemzetközi politikai hatásait kezelő 1814-es bécsi kongresszuson Metternich kancellár Közép-Európát a Habsburg Birodalom alá helyezve olyan konkrét határokat húzott, melyek egy közel száz évig stabilitást adó európai biztonsági rendszer kontúrjait adták. Metternich felismerte azt a geopolitikai alapproblémát, ami a XX. században a „Drang nach Osten” és a „Drang nach Westen” folyamatokban öltött testet: míg előbbi a szláv népek által rettegett német uralom keleti kiterjesztésére utal, utóbbi a német ihletésű szláv térhódítást képviselte. Közép-Európa e félelmek tükrében Berlin gazdasági háttérként, illetve Moszkva katonai előtereként szolgált.¹⁵⁹

Az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamait átfogó terület egységként való kezelésére a német Mitteleuropa jegyében történt kísérlet. A XIX. századi Friedrich List közgazdász szabadkereskedelmi térségre irányuló ötletét Friedrich Naumann vitte tovább 1915-ös „Mitteleuropa” című könyvében. A koncepció hírhedten vonult be a köztudatba, ugyanis geopolitikai olvasatában az érintett országok a német terjeszkedés fő célterületeiként szolgáltak,¹⁶⁰ illetve az ellenérdekelt antant hatalmak is német imperializmus példájának tekintették.¹⁶¹ Mitteleuropa gondolata a német vereségek után háttérbe szorult, és bár francia részről megjelent egy l'Europe centrale koncepció, az csupán egy német-ellenes pánszláv szövetséget hivatott létrehozni. Kelet-Közép-Európa geopolitikai jelentőségére angolszász gondolkodók is felfigyeltek. Közülük kiemelendő az eurázsiai kulcsövezet és magterület koncepciójáról ismert Sir Halford J. Mackinder. Az eurázsiai magterület kifejezést eredetileg James Fairgrieve brit geográfus alkalmazta, ahogy ő

¹⁵⁵ LENDVAI, L. Ferenc: Közép-Európa mibenlétének problémája. In: MÓDOS, Péter (szerk.): *Közép-európai olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, ISBN 963-389-720-3, pp.16–17.

¹⁵⁶ OKEY, Robin: *Central Europe / Eastern Europe: Behind the Definitions*. p.104.

¹⁵⁷ ROMSICS Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy definíciós vita, és ami mögötte van. pp.78. és 80.

¹⁵⁸ KISS, J. László: Közép-Európa: „elképzelt terek” és a 21. század kihívásai. *Külföldi Szemle*, 9.évf. 1.sz. (2010 tavasz), ISSN 1587-9089, pp.39–43.

¹⁵⁹ GERNER, Kristian: A Moveable Place With a Moveable Past: Perspectives on Central Europe. *Australian Journal of Politics and History*, Vol.45. No.1. (March 1999), ISSN 0004-9522, pp.9–10.

¹⁶⁰ KISS, J. László: Közép-Európa: „elképzelt terek” és a 21. század kihívásai. pp.39–43.

¹⁶¹ DITTMER, Jason: NATO, the EU and Central Europe: Differing Symbolic Shapes in Newspaper Accounts of Enlargement. *Geopolitics*, Vol.10. No.1. (2005), ISSN 1465-0045, pp.82–83.

mutatott rá a magterület és a tengeri hatalmak közti ütközőzónára is.¹⁶² Mackinder kifejezetten a német és orosz területek közti övezetben látta az eurázsiai magterület stratégiai jelentőségű zónáját. Szerinte az európai civilizáció a barbár (főleg mongol) támadások nyomására volt kénytelen megszervezni magát. Bár e civilizáció az egyes európai nemzeteket és az orosz nemzetet is magába foglalja, utóbbi átvette a nomádok szerepét, mivel az Urál és a Kaszpi-tenger közti, tengeri úton megközelíthetetlen kulcsövezetből több irányba képes terjeszkedni.¹⁶³

A nyugati nemzetek érdeke, hogy megakadályozzák a terület egyetlen hatalom kezében való összpontosulását, ugyanis „aki uralkodik Kelet-Európán, kormányozza a magterületet; aki uralkodik a magterületen, kormányozza a világszigetet; aki uralkodik a világszigeten, kormányozza a világot.”¹⁶⁴ Mackinder nézeteiben a magterületet körül öleli egy belső és egy külső peremív: Kelet-Európa az előbbihez tartozik, állandó konfliktuszónát képezve. Mackinder tézisének az amerikai Nicholas Spykman módosította, megerősítve a belső peremívvvel azonosítható peremterület geopolitikai jelentőségét: „aki uralkodik a peremterületen, kormányozza Euráziát; aki uralkodik Eurázián, kormányozza a világ sorsát.”¹⁶⁵ A német és orosz területek közti határvidék mérleg-szerepére két világégés és a hidegháború hívta fel a nagypolitika figyelmét. Az angolszász prioritást a bipoláris rendben nem sikerült elérni, hiszen a terület szovjet megszállás alatt állt.¹⁶⁶ A hidegháború után pedig Washington szövetségi rendszerének keleti bővítésében a geopolitikai megfontolás háttérbe szorult. George Kennan, a szovjetek elleni feltartóztatás atyja súlyos geopolitikai hibának minősítette a NATO-bővítést, mivel szerinte az fokozta a körbezártságtól való orosz félelmet.¹⁶⁷ Közép- és Kelet-Európa geopolitikai értékét tükrözi Saul Cohen amerikai geográfus poszt-bipoláris geopolitikai térképe, melyen a térség két geopolitikai régió közötti interakciónak helyet adó ún. kapu-régiót képez. Így Kennan intelmével szemben mások úgy vélték, hogy az Egyesült Államoknak érdekében állt Mitteleurópa NATO-ba történő integrálása, kiküszöbölendő a térség ütközőzóna-szerepének újbóli kialakulását.¹⁶⁸

¹⁶² O'LOUGHLIN, John: Geopolitical Visions of Central Europe. In: ANTONSICH, Marco *et. al.* (eds.): *Europe between Geopolitics and Political Geography*. Società Geografica Italiana, Rome, 2001. pp.611–615.

¹⁶³ MACKINDER, Halford J.: A földrajz mint a történelem kulcsa. In: CSIZMADIA, Sándor *et. al.* (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002, ISBN 963-8117-89-3, pp.16–27.

¹⁶⁴ MACKINDER, Halford J.: Demokratikus ideálok és a valóság. In: CSIZMADIA, Sándor *et. al.* (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002, ISBN 963-8117-89-3, p.35.

¹⁶⁵ OWENS, Mackubin Thomas: In Defense of Classical Geopolitics. *Naval War College Review*, Vol.52. No.4. (Autumn 1999), ISSN 0028-1484, pp.66–68.

¹⁶⁶ O'LOUGHLIN, John: Ordering the 'Crush Zone': Geopolitical Games in Post-Cold War Eastern Europe. *Geopolitics*, Vol.4. No.1. (1999), ISSN 1465-0045, pp.34–35.

¹⁶⁷ O'LOUGHLIN, John: Geopolitical Visions of Central Europe. pp.620–621.

¹⁶⁸ OWENS, Mackubin Thomas: In Defense of Classical Geopolitics. pp.70–72.

Az orosz geopolitikai gondolkodás részben osztja Mackinder Heartland-Rimland-felosztását, ám tételeit azzal szemben fogalmazza meg. Alekszandr G. Dugin, az orosz eurázsiai iskola egyik alapítója szerint geopolitikailag szükségszerű, hogy a tengeri hatalommal szemben mindig létezik egy szárazföldi hatalom: míg előbbi az Egyesült Államok által vezetett atlantizmus, utóbbit az oroszok birodalmára épülő Eurázsia képviseli. Az orosz nép civilizációs sajátosságában Dugin (az amerikai kivételességtudathoz hasonlítható) messianisztikus küldetést lát, melynek lényege a birodalomépítés. Szerinte a Nyugat által az Oroszországi Föderációra kényszerített „regionális hatalom” szerep idővel az oroszok vesztéhez vezet, főleg ahogy Euráziába több irányból területszerzési kezdeményezések jelennek meg.¹⁶⁹ A Nyugattal szembeni orosz gyanakvást egyébként mások, köztük Alekszandr A. Zinovjev is osztották: a szociológus szerint a nyugati ideológia szerves része az a törekvés, hogy a világot egy globális társadalomba szervezze, melyet a közös kihívásokra, a világgazdaságra és a globális interdependenciákra hivatkozva végez. Bár ez egy önzetlenségtől vezérelt természetes folyamatként van feltüntetve, valójában gyarmatosítást jelent, melynek során nyugati kormányok, cégek, non-profit szervezetek és a média egységesítik (amerikanizálják) a világ különböző kultúráit. Zinovjev szerint a folyamatot „erőszakosan békés” kifejezéssel jellemezte, mivel az említett aktorok békés eszközökkel ugyan, de végső soron megvezetik vagy akár kényszerítik az egyes országokat, hogy önálló fejlődésükről lemondva, másodrangú partnerekként lépjenek a nyugatosodás útjára.¹⁷⁰

Az orosz geopolitikai gondolkodás Moszkva Euráziára kiterjedő birodalmának létesítését (de legalábbis egy egységes eurázsiai biztonsági architektúra kialakítását) szorgalmazza, melyben külön tisztázandó Kelet-Közép-Európa kérdése. Dugin olvasatában „Eurázsia földrajzi és stratégiai egyesítésre ítéltetett. Ez szigorúan tudományos geopolitikai tény,” ám a liberális atlantizmus az itt élő népek megosztására törekszik, ami Kelet-Közép-Európában egy „cordon sanitaire” révén valósult meg. Utóbbi lényege, hogy az önmagukban gyenge kelet-közép-európai kis államokat a Balti- és Fekete-tenger közötti térség uralmában illetékes két hatalom (Berlin és Moszkva) ellenében Washington saját maga felé tereli. Más szóval nyugati-keleti orientációjukban folyamatosan ingadoznak, stratégiai zónaként szolgálatot téve az atlantizmus számára. Így Dugin szerint Moszkvának egyfelől egy átfogó eurázsiai rendszer kialakításán kell munkálkodnia, ami reálisan a kontinentális európai hatalmakkal (mindenekelőtt Berlinnel) való

¹⁶⁹ DUGIN, Alekszandr: A geopolitika alapjai. In: SISELINA, Ljubov & GAZDAG, Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, ISBN 963-327-385-4, p.339. és pp.342–343.

¹⁷⁰ ZINOVJEV, Alekszandr: A Nyugat. In: SISELINA, Ljubov & GAZDAG, Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, ISBN 963-327-385-4, pp.424–427.

baráti kapcsolat ápolását teszi szükségessé. Másfelől a Mackinder-féle „cordon sanitaire” felszámolására kell törekednie, ami a „kicsi, elkeseredett, történelmileg jelentéktelen rögeszmés igényekkel élő, és a thalasszokratikus Nyugattól szervilis módon függő népekből és államokból” álló Kelet-Közép-Európa feletti uralom Berlinnek való átengedését jelenti.¹⁷¹

Tény, hogy a kérdésben érintett kis nemzetek azért kívántak a nyugati szövetség tagjai lenni, mert biztosítékot kerestek az orosz megszállás megismétlése ellen. Az e célt szolgáló, kifejezetten kelet-közép-európai geopolitikai koncepció az Intermarium volt: a Józef Piłsudski lengyel államférfi nevéhez köthető terv lényege, hogy Lengyelország köré egy föderáció szerveződjön, mely elég erős a német és szovjet fenyegetés visszaverésére. Az Intermarium a német Mitteleuropa és az orosz „közel külföld” közé esik, neve pedig a Balti-, Adriai- és Fekete-tengerek általi lehatárolásából ered. Piłsudski kezdeményezése terv maradt, mert bár 1918-ban Lengyelország felkerült a térképre, egyetlen Habsburg birodalmi utódállam sem kívánt lengyel vezetés alá kerülni. A hidegháború alatt az Intermarium gondolata újra előjött, változó tartalmakkal és különböző csoportok érdekeit tükrözve, jóllehet mindegyik Moszkva elleni biztonsági garanciát keresett, amit leginkább Washingtonban vélt felfedezni. Bár az Intermarium gondolata rövid életűnek tűnik és kevés figyelemben részesült, napjainkban új lendületet vett, főleg az amerikai szövetségi szál révén: a koncepció egy modern értelmezését a magyar születésű George Friedman amerikai geopolitikai elemző képviseli.¹⁷²

Friedman szerint Európa geopolitikai értelemben szuverén nemzetállamokból álló három plusz egy részből áll. Egyrészt létezik egy atlanti Európa, mely a nyugati és észak-nyugati tengerparti országokat öleli fel, másrészt egy Közép-Európa, mely alatt Németországot és Olaszországot, harmadrészt pedig egy Kelet-Európa, mely a Balti- és a Fekete-tenger közti országokat (továbbá Ausztriát és a balkáni államokat) kell érteni. Negyedrészt megemlíti Skandináviát, melyet azonban geopolitikai szempontból kevésbé tart fontosnak. Friedman az európai integráció eredményei dacára „jóindulatú káoszt” lát Európában, ahol a nemzetállamok geopolitikai ambícióit tartja meghatározó mozgatórugóknak: míg ezek eltérő érdekeket tükröznek, Európa egészére nézve a közvetlen stratégiai fenyegetést az orosz hatalmi ambíciók jelentik, ugyanis a reálisan

¹⁷¹ DUGIN, Alekszandr: A geopolitika alapjai. pp.357–361.

¹⁷² LARUELLE, Marlene & RIVERA, Ellen: Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium. *IERES Occasional Papers*, March 2019, Online: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/laruelle-rivera-ieres_papers_march_2019_1.pdf [letöltés ideje: 2019. november 11.] pp.3–5. p.14. és p.27.

csak regionális hatalmi státuszt kívánható Moszkva egy minél mélyebb ütközőzónát igyekszik kialakítani, mely révén továbbra is kérdés marad Európa keleti határának pontos holléte.¹⁷³

A hatalmak játszótéréként Kelet-Európa határvidéket képez, ahol minden állandó mozgásban van, jövője pedig Oroszország és Európa magatartásának függvénye, különösen az orosz-német gazdasági egymásrautaltság tükrében. Friedman 2010-ben Európában olyan, főleg orosz érdekszféra kiterjesztési szándékában, török regionális hatalmi szerep kialakításában, és német útkeresésben megtestesülő geopolitikai változásokat látott, melyek Piłsudski koncepcióját aktuálissá tették. Szerinte Washingtonnak leginkább az orosz-német kapcsolat fejlődésétől kell tartania, melyhez az Intermariummal kötött szövetsége adhat ellenpontot, Moszkvát feltartóztatva és különválasztva Berlintől, továbbá korlátozva Ankara délkelet-európai befolyását. Jóllehet, Friedman szerint ez 2010-ben még nem érződött,¹⁷⁴ mivel az Egyesült Államok még mindig a poszt-bipoláris európai béke illúzióját dédelgette, figyelmét pedig a terror elleni globális háború kötötte le, miközben az Intermarium országaiban az igazodási pontot Washington helyett inkább Brüsszel adta. Mindazonáltal az Egyesült Államok és a térség sorsa összefügg, amire valamilyen veszély megjelenése fog rávilágítani:¹⁷⁵ a stratégiaileg toporgó Európa törésvonalainak újbóli megjelenését külső hatások, például muszlim bevándorlás, illetve az orosz birodalom-(újja)építési kísérlete válthatja ki.¹⁷⁶

II.3.2. Kelet-Közép-Európa mint a Nyugat „elfeledett” határvidéke

Kelet-Közép-Európa geopolitikai olvasata mellett ki kell emelni a társadalmi-politikai aspektusát. Az Intermarium és másságának gondolata főleg konzervatív körökben él, szorosan kapcsolódva az európai integrációval és a liberalizmussal szembeni kritikához: e megközelítésben a térség a valódi, Nyugat-Európától eltérő európaiság képviselője, mivel a hagyományos európai értékek hűségesebb őrzőjeként és védelmezőjeként lép fel.¹⁷⁷ A konzervatív olvasathoz társul az „elfeledettség” gondolata. A XX. század és elsősorban a hidegháború realitásai háttérbe szorították a kelet-közép-európai nemzetek európaiságának elismerését. A vasfüggöny

¹⁷³ FRIEDMAN, George: *The Next 100 Years. A Forecast for the 21st Century*. Doubleday, New York, 2009, ISBN 978-0-385-52294-6, pp.70–77.

¹⁷⁴ FRIEDMAN, George: *Borderlands. The Geopolitical Journey in Eurasia*. STRATFOR Global Intelligence, Austin, 2010, ISBN 978-1-456-51904-9, pp.9–18.

¹⁷⁵ Ibid. pp.91–94.

¹⁷⁶ FRIEDMAN, George: *The Next 100 Years. A Forecast for the 21st Century*. p.78.

¹⁷⁷ LARUELLE, Marlene & RIVERA, Ellen: *Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium*. pp.27–28.

leereszkedése után Kelet-Közép-Európa kikerült Nyugat-Európa hatásköréből, sőt a nyugati kulturális diskurzusból is. Politikai értelemben a szovjet megszállás alatt álló országok sorsát Washington, London és Párizs nyomán követte, ám ugyanez nem volt elmondható a nyugati értelmiségről.¹⁷⁸ Közép-Európa az 1980-as években lett újra beszédtema, miután az 1970-es évek változásai (az 1975-ös Helsink-i Záróokmány aláírása és az 1977-es csehszlovák Charta 77 közzététele), valamint a nyugat-európai belpolitikai fejlemények (a marxizmus intellektuális térvesztése) újra érdekessé tették a vasfüggöny keleti oldalára eső európai nemzetek életét. Az 1990-es évekre ez további realitást nyert, tekintve az egyre kiterjedtebb pénzügyi-gazdasági kapcsolatokat és az európai integráció keleti kiterjesztéséhez fűzött dilemmákat.

A nyugati értelmiségi diskurzusból való kiesést a kelet-közép-európaiak sokként élték meg, mert kiszakítva érezték magukat abból a Nyugatból, melyhez történelmileg leginkább kötődtek. A „Közép-Európa tragédiájáról” értekező cseh Milan Kundera a probléma szószólójaként arról írt, hogy a csehek, lengyelek és magyarok számára Európa nem földrajzi, hanem lélektani fogalom, ami egyet jelent a Nyugattal. Kundera három részre osztja Európát, melyben a régi nyugati (katolikus) és keleti (ortodox) világ közé beékelődött egy közép, ami kulturálisan a Nyugathoz, politikailag a Kelethez kapcsolódott. A vasfüggönnyel a nyugat-keleti határ eltolódott, az érintett nemzetek tragédiája pedig az, hogy nyugati identitásuk veszélybe került, mivel „eltűntek a Nyugat térképéről.” Közép-Európa valójában a Nyugat határvidéke, a hányattatott sorsú cseh, szlovák, lengyel és magyar nemzet pedig a Nyugat kevésbé ismert legtörékenyebb részét képviselik. Kundera Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország szovjet megszállását nemcsak „politikai katasztrófaként”, hanem „nyugati civilizációjuk elleni támadásként” értelmezte: soknemzetűsége révén Közép-Európa lényege „a legnagyobb sokszínűség a legkisebb térben”, ellentétben Oroszország lényegével, ami „a legkisebb sokszínűség a legnagyobb térben”, így nem meglepő, hogy történelmileg irtózik az orosz birodalmi ambícióktól.¹⁷⁹

Kelet-Közép-Európa elfeledettségéből, önállósodásának hiányából és határvidék-szerepéből eredő terhére Oskar Halecki hívta fel a figyelmet. A lengyel történész „A nyugati civilizáció peremén” című 1952-ben publikált könyvében átfogó képet adott „Kelet-Közép-Európa” történetéről, bevezetve a köztudatba e kifejezést. Halecki már 1944-ben állította, hogy a kelet-közép-európaiak közös vonása a politikai szabadság és függetlenség iránti vágy. Bár e

¹⁷⁸ JUDT, Tony: The Rediscovery of Central Europe. *Daedalus*, Vol.119. No.1. (Winter 1990), ISSN 0011-5266, pp.23–27. és 30–41.

¹⁷⁹ KUNDERA, Milan: The Tragedy of Central Europe. *The New York Review of Books*, Vol.31. No.7. (April 26, 1984), ISSN 0028-7504, pp.33–34.

nemzetek (elsősorban lengyelek és litvánok, valamint csehek és magyarok) földrajzilag közép-európaiaknak tekinthetőek, történelmileg a Nyugathoz tartoznak, így a szomszédos hatalmak birodalmi rendszere helyett az atlanti közösség részei kívánnak lenni.¹⁸⁰ Halecki kiindulópontja az elfeledettség. Könyvében szembesített azzal a furcsasággal, hogy az Európa történetével foglalkozó szakirodalom csak Nyugat-Európát és bizonyos (oszmán és orosz) birodalmakat vette számba, miközben átsiklott a birodalmak közé eső területek, vagyis „Közép-Európa Svédország, Németország és Olaszország határolta keleti része” felett.¹⁸¹ Szerinte is nehéz meghúzni a határait „ennek a központi régióknak [melynek] lényege a kettősség”, vagyis hogy egyértelműen sem Nyugat-, sem Kelet-Európa-hoz nem sorolható. Ugyanakkor az itt élő nemzetek történelmileg inkább a Nyugathoz tartoznak, főleg hogy a középkori a tatár és oszmán erők ellenében „szinte felbecsülhetetlen [volt] az a szerep, amelyet az európai kontinens, a kereszténység és a nyugati kultúra védőbástyájaként játszott[ak].”¹⁸² A vallási-civilizációs elem fontos szerepet játszik e nemzetek történetében: az ide kiterjedt birodalmak elsősorban a nyugati kereszténységgel és civilizációval, illetve ezek terjesztőiként és védelmezőiként azonosították magukat, a kelet-közép-európai népek pedig nyugati keresztény hitre térésükkel fordultak át a barbarizmusból a civilizált nyugati rendszerbe, így nemzeti identitásuk gyakran összefonódott e nyugati hit és civilizáció külső (keleti) „mássággal” szembeni védőbástyáinak képével.¹⁸³

Az elfeledett határvidék-szerep vezetett a „Kelet-Közép-Európa” elnevezéshez, mely így a földrajzi mellett politikai és kulturális dimenzióban is pontosítja a vizsgált államok körét. A kelet-közép-európai nemzetek történelmi sajátossága a folyamatos külső, minden égtáj felől érkező nyomás: bár e határvidék komoly geopolitikai lehetőségeket rejt, történelmi fejlődésük (számottevő tengeri erő kifejlesztésének és egybefüggő politikai egységnek hiánya) révén e nemzetek ezeket nem tudták kiaknázni.¹⁸⁴ A főleg kis államok többször is szomszédos hatalmak vonzáskörzetében találták magukat, ami a külső nyomás függvényében folyamatosan változó regionális (dez)integrációs folyamatokat eredményezett.¹⁸⁵ Kelet-Közép-Európa a Baltikumtól a lengyel, cseh és szlovák területeken, valamint a Kárpát-medencén keresztül a Balkánig terjed. A fő hangsúly itt is a nyugati köteléken és Oroszország kizárásán van,¹⁸⁶ melyet Halecki követői

¹⁸⁰ HALECKI, Oskar: The Historical Role of Central-Eastern Europe. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol.232. (March 1944), ISSN 0002-7162, pp.17–18.

¹⁸¹ HALECKI, Oscar: *A nyugati civilizáció peremén. Kelet-Közép-Európa története*. Osiris-Századvég, Budapest, 1995, ISBN 963-379-012-3, p.11.

¹⁸² Ibid. pp.12–13.

¹⁸³ WIARDA, Howard J.: Defining the Borders of the New Europe. *World Affairs*, Vol.164. No.4. (Spring 2002), ISSN 0043-8200, p. 159. és pp.162–163.

¹⁸⁴ HALECKI, Oscar: *A nyugati civilizáció peremén. Kelet-Közép-Európa története*. pp.12–13.

¹⁸⁵ OKEY, Robin: Central Europe / Eastern Europe: Behind the Definitions. p.105.

¹⁸⁶ ROMSICS Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy definíciós vita, és ami mögötte van. p.82.

is igyekeztek a nyugati diskurzusokban tudatosítani, mivel kifejezetten zavarta őket a Nyugat tudatlansága Kelet-Közép-Európa nyugati kultúrkörben elfoglalt helyét illetően. George J. Lerski lengyel történész találó példaként említette egy egyesült államokbeli egyetemi felvételi elbeszélgetését 1975-ben, amikor egy amerikai diák a cseheket „Európától Keletre” helyezte el, ám a Prágától ténylegesen Keletre fekvő Bécset „a Nyugathoz tartozónak” vallotta.¹⁸⁷

Oskar Halecki, aki Európa lényegét a görög-római humanizmusban és a keresztény erkölcsi-szellemi értékekben látta, Kelet-Közép-Európát az európai kultúra és hagyomány örökösének, a transzatlanti kapcsolatrendszer pedig „egységes Nyugatnak” tekintette. Nézetei, főleg az „atlanti közösség” vonatkozásában vitathatók, ám ezzel együtt az európai civilizáció lényegéről szóló eltérő szakértői olvasatok is Kelet-Közép-Európa sajátos helyzetére világítanak rá. Bár a történészek között nincs egyetértés Európa meghatározó civilizációs ismérveit illetően, Kelet-Közép-Európa „elfeledettségét” többen nehezményezték. Gyurgyák János „Európa alkonya?” című 2018-ban kiadott könyvében elmélyült áttekintést és értékelést ad a kérdéssel foglalkozó főbb szakirodalomról, miközben rávilágít arra, hogy Halecki mellett mások, köztük az Európa megfogható lényegét tagadó Norman Davies brit történész is kritizálta Kelet-Közép-Európa nyugati civilizációval foglalkozó nemzetközi szakirodalomban jellemző hiányát. Gyurgyák János emellett kiemeli Bronisław Geremek lengyel történészt, aki egyetértett Kundera nézetével, miszerint az európai szellemi örökség valódi őrzői a kelet-közép-európaiak lehetnek.¹⁸⁸

A peremvidéki helyzetből eredő fejlődésbeli probléma-halmazokra a hazai szakirodalomban Bibó István adott átfogó magyarázatot „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága” című 1946-os művében, mely kettő politikai és társadalmi tényre vet napvilágot. Bibó rámutatott a kelet-közép-európai modern állam- és nemzetépítés nyugatitól időben és fejlettségében való elmaradottságára: a Habsburg Birodalom formális keretek közé helyezte a térség népeit, ám összekötő elemként csak egy laza dinasztikus szálát adott, így a Nyugat-Európában már a XVII-XVIII. században lezajlott állam- és nemzetépítésre itt nem került sor, illetve később is csak a nyelvi nacionalizmus mentén volt rá kísérlet, ami a határok elmosódásához és azok tisztázására irányuló konfliktusokhoz vezetett. Bibó nem részletezte a térség lehatárolását, de esettanulmányokkal a visegrádi államokat emelte ki, mivel „ezeknek az összeomlása sokkal döntőbb szerepet játszik az európai államrendszer katasztrófájában, mint amennyire az az első pillanatban látszik. [...] [és] mert ezeknek az országoknak a politikai tudatbeli egyensúlytalanságai a többi országokénál

¹⁸⁷ LERSKI, George J.: Why East-Central Europe? *Polish American Studies*, Vol.32. No.2. (Autumn 1975), p.59.

¹⁸⁸ GYURGYÁK, János: *Európa alkonya? Utak és tévutak az európai történelemben és politikában*. Osiris Kiadó, Budapest, 2018, ISBN 978 963 276 299 9, pp.23–48.

még jellegzetesebben mutatják a közép- és kelet-európai bajok okait és mibenlétét.”¹⁸⁹ Szerinte a lengyel, cseh és magyar állam nélkül tett szert történelmi területekre, hogy azokat később egységes nemzeti tudat járta volna át. Mikor területi integritásuk megsértésének katasztrófája bekövetkezett, „mindhárom nemzet úgy érezte, és joggal, hogy Európa szégyenletesen cserbenhagyta”, ráadásul egyik sem tett különbséget az őket ért „brutális erőszak” és „igazságtalanság,” valamint veszteségeik történelmi szükségszerűsége között, így mindhárom „úgy érezte, hogy *a világgal szemben követelnivalója van*, kötelessége és felelőssége azonban nincsen.”¹⁹⁰

Bibó a kelet-közép-európai politikai kultúra problémájára is rámutatott. A nyugati organikus nemzeti és állami keretek hiánya, illetve folyamatos fenyegetettsége révén e nemzeteket átjárja a „közép- és kelet-európai politikai lelkeség legjellemzőbb vonása: a *közösségéért való egzisztenciális félelem*.” A félelem gátolta a demokratizálódást és „politikai hisztériát” szült, növelve a kulturális szakadékot Nyugat- és Kelet-Közép-Európa között. Bibó szavaival: „Nyugat-európai ember[ek] számára üres frázis, ahogyan bármely kelet-európai kis nemzet államférfia a *«nemzet haláláról»*, a *«nemzet megsemmisüléséről»* beszél [...] [s míg] az egyik napról a másikra történő merőben politikai *«megsemmisülés»* számukra csak fellengző kép, a kelet-európai nemzetek számára *érezhető realitás*.”¹⁹¹ Nyugati szemmel a kelet-közép-európai nyelvi nacionalizmusból eredő viták is érthetetlenek: a nyelvhasználat ügye Nyugat-Európában is téma, ám az organikus nemzeti- és állami keretek, illetve a demokratikus hagyományok révén nem létkérdés. Az egzisztenciális félelemben élő kelet-közép-európaiak azonban saját vélt vagy valós nemzeti és állami keretük épségével társítják nyelvi közösségük megőrzését, vagyis azt, hogy a saját nyelvüket beszélő emberek lehetőleg egyazon államon belül éljenek. A probléma egy olyan területközpontú szemlélethez vezetett, ahol a politikai hisztéria közepette a mérsékelt és demokratikus hangok háttérbe szorultak, tovább fűtve a helyi konfliktusokat.¹⁹²

A keleti másság gondolata komoly erővel hat a kelet-közép-európaiak öntudatára, főleg mivel XVIII-XIX. századi köztudatban való elterjedése, illetve a tömegkultúra és a nacionalizmus is magukkal hozták a keletiség negatív konnotációit és sztereotípiáit.¹⁹³ A XX. században a kelet-közép-európaiak igyekeztek megszabadulni a keleti címkétől az ún. fészkelő orientalisztika révén, melyben hangsúlyozták saját európaiságukat, Európa keleti határát pedig saját keleti

¹⁸⁹ BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet 1945-1949., Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, ISBN 963-14-0673-3, pp.194–196. és p.198.

¹⁹⁰ Ibid. pp.209–211.

¹⁹¹ Ibid. pp.215–220.

¹⁹² Ibid. pp.228–232.

¹⁹³ OKEY, Robin: *Central Europe / Eastern Europe: Behind the Definitions*. p.111.

határaikkal azonosították.¹⁹⁴ Az 1980-as években újra előjövő Közép-Európa gondolat megvitatásában már ők is részt vettek, többnyire a keleti jelzőtől való megszabadulás szándékától vezérelve.¹⁹⁵ A diskurzus kiemelt tételét Szűcs Jenő történész kínálta nemzetközileg elismert „Vázlat Európa három történelmi régiójáról” című 1981-es írásával.¹⁹⁶ Szűcs Bibó „Közép-Kelet-Európa” terminust használta, ám angol fordításban már a „Kelet-Közép-Európa” kifejezés szerepel, mely alatt a lengyel, cseh és magyar történelmi államokat felölelő, kettősség által jellemzett térséget értett. Tipológiáját a történelmi gazdasági és társadalmi struktúra-váltásokra alapozta, melyek lényege, hogy a Lajtától nyugatra eső Occidens és a keleti végen lévő Bizánc közé eső Közép-Kelet-Európa két ízben a Nyugat gazdasági-társadalmi expanzióinak volt kitéve, ám mivel ezzel egyidőben déli irányból inváziók ostroma alatt állt, „maga sem tudta pontosan, hogy beletartozik-e még az *Europa Occidens* kereteibe, vagy kiesett belőle.” A „határvidék” jelleg pedig meghatározó erővel bírt egy sajátos strukturális modell kialakításában.¹⁹⁷

Az első, XIII-XIV. századi expanzió során e területek részben átvették a Nyugaton kibontakozó társadalmi szerkezetváltás egy-egy elemét (például a földesurak és parasztok közötti „szerződések” létesítését), ám ezt a nyugati hosszú, többfázisú és organikus fejlődéssel szemben szerzetlenül (felülről indítva) és robbanásszerű gyorsasággal tették. Szűcs szavaival: a nyugati mintát sajátos imitativ módon követő régió a „nyugatias modellekhez és normákhoz igazodott ugyan, de a «kelet-európai» közegeben eleve a szerkezet szinte minden ponton kitapintható módosulásaival.”¹⁹⁸ A második, XV. századi hatáshullám mind Nyugaton, mind Keleten expanziót (tengerentúli gyarmatosításokat és orosz térhódítást) eredményezett, mely Közép-Kelet-Európa számára nem volt lehetséges, így világgazdasági periféria-szerepe tovább erősödött.¹⁹⁹ Szűcs végül a XVI. század utáni abszolutizmus nyugati és keleti végletei közé ékelődést emelte ki: míg Nyugaton az állam „bürokratizálta” a nemességet, Keleten (főleg a cári Oroszország) „államosította” azt, ezért míg előbbi esetében az alattvalók kidolgozhatták a különböző szabadságjogok koncepcióit, utóbbi ezt elnyomta. Közép-Kelet-Európa köztességét e két véglet

¹⁹⁴ A fogalmat Milica Bakić-Hayden vezette be. Egyesek szerint a „Közép-Európa” kifejezés is csak a keletiség levedlését szolgálja, így Kundera említett írása is csupán a nyugati közönség (Oroszországtól való távolságtartással történő) megnyerése volt. KUUS, Merje: Europe’s eastern expansion and the reinscription of otherness in East-Central Europe. *Progress in Human Geography*, Vol.28. No.4. (August 2004), ISSN 0309-1325, pp.479–480.

¹⁹⁵ OKEY, Robin: Central Europe / Eastern Europe: Behind the Definitions. p.127. és p.129.

¹⁹⁶ Szűcs írása pozitív nemzetközi visszhangban részesült, mivel Kunderához hasonlóan az 1980-as évek elején azt a politikai üzenetet hordozta, hogy a térség országainak demokratikus átalakulása nemcsak lehetséges, hanem szükséges is. ROMSICS Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy definíciós vita, és ami mögötte van. p.84.

¹⁹⁷ SZÜCS Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. *Történelmi Szemle*. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének értesítője. 24.évf. 3.sz. (1981), ISSN 0040-9634, pp.314–317.

¹⁹⁸ Ibid. pp.332–336.

¹⁹⁹ Ibid. pp.337–339.

variánsai adták, melyek közül végül a Habsburgok sokszínű birodalma emelkedett ki, ahova a kis nemzetek a keleti nyomás elől menekülve kényszerültek bele.²⁰⁰

Szűcs és Bibó nyomán Schöpflin György megerősíti a kelet-európainak nevezett politikai hagyományok nyugatiaktól való eltérését. A különbség elmaradottsággal írható le, ami az állam és társadalom viszonya, illetve a modernizáció vonatkozásában jelentkezik. Schöpflin az állami hatalom legitimitását és gyakorlatát helyezi előtérbe: Nyugat-Európában a hatalom több szempontból, a hatalmi ágak és társadalmi szférák között folyamatosan megosztásra került, elősegítve az autonóm civil társadalom létrejöttét. Keleten azonban a hatalom nagyobb állami koncentrációja volt jellemző, ahol politikai elitiek kulcsfontosságú, a nyugati forradalmak tárgyát képező kérdésekben az irányítást a XX. századig maguknál tartották. Schöpflin szerint a birodalmi kormányzásból is táplálkozó etatizmus a civil társadalomra is rányomta bélyegét: bár a helyi elitiek a nyugati politikai, társadalmi és gazdasági gyakorlatokat tekintették követendő útnak, a modernizációt a helyi adottságok figyelembevétele nélkül, felülről próbálták honosítani, korlátozott eredményekhez jutva. Az akadozó modernizációt a kommunizmus törte meg a maga modernizációs programjával,²⁰¹ mellyel csak fokozta a keletiség problémáját.

A problémán a bipoláris rend vége sem változtatott: az euro-atlanti integráció lehetősége újra a Nyugat részévé tehetette a kelet-közép-európai országokat, ám maga a csatlakozási folyamat is egy értékekre és normákra irányuló tanulási folyamatként rögzült. A NATO- és EU-bővítések újra-osztották Európát a fejlett európaiság gondolata mentén egy európai „magra”, egy nem teljesen európai, de a tagságra reálisan törekvő „középre”, és egy bővítésből kimaradó „keleti perifériára.”²⁰² Az új vízvonalat egyesek a vasfüggönnyet lecserélő „arany-függönnyként” azonosították, jól tükrözve a több évszázados kulturális, civilizációs, vallási és politikai törésvonalakat.²⁰³ Nyugati integrációjuk vonatkozásában a legfőbb kérdés az volt, hogy hanyattatott történelmük örökségüket a kelet-közép-európaiak hogyan tudják feldolgozni. A poszt-bipoláris kor beköszöntével ugyanis a kihívások tárháza is bővült, míg a liberális rend intézményeibe

²⁰⁰ Magyarország esetében e nyomás a déli végvárok elleni török támadásokat jelentette. Szűcs szerint a „magyar nemességnek [...] a szó szoros értelmében ott volt a hátában a kés, melyet egy keleti despotizmus döfött belé. Márpedig e nemesség domináns része volt annyira «nyugatias», hogy az oszmán hatalommal való kiegyezést, [...] tágabb értelemben kulturális tradícióinak feladását el sem tudta képzelni – a «keresztény szabadság» (*Christiana libertas*) elvesztését.” Ibid. pp.341–349., illetve ez utóbbi idézethez Ibid. p.348.

²⁰¹ SCHÖPFLIN, George: The Political Traditions of Eastern Europe. *Daedalus*, Vol.119. No.1. (Winter 1990), ISSN 0011-5266, pp.55–64. és p.88.

²⁰² KUUS, Merje: Europe's eastern expansion and the reinscription of otherness in East-Central Europe. pp.474–477.

²⁰³ WIARDA, Howard J.: Defining the Borders of the New Europe. p. 160. és p.175.

irányuló versenyfutás megtörte a Közép-Európa gondolat lendületét és felvetette a nemrég visszaszerzett, féltve őrzött nemzeti szuverenitás részleges feladásának dilemmáját.²⁰⁴

A kelet-közép-európai államok mentalitását a nyugat-európaiakkal és az amerikaival ellentétben a történelemmel szembeni bizalmatlanság határozza meg,²⁰⁵ identitásukat pedig a Nyugathoz tartozás konzervatív, semmint liberális természetű. Kundera szerint „Közép-Európa számára a valódi tragédia nem Oroszország, hanem [a saját kulturális identitását elvesztő] Európa,”²⁰⁶ azaz egy olyan hely, ahol a kelet-közép-európai nemzetek európai értékekről alkotott képe eltér nyugati társaikétól. A kelet-közép-európai politikusok vitái nyugat-európai kollégáikkal gyakran kritikus hangneműek: míg Kelet-Közép-Európában a nemzetek kulturális identitása történelmi okokból fajsúlyos kérdés, Nyugaton olyan egyetemesnek tekintett liberális értékek állnak a figyelem középpontjában, mint a demokrácia és az emberi jogok, illetve míg Kelet-Közép-Európában a nemzetállam egy fontos igazodási pont, Nyugaton a „humanitás vallása” jellemző, mely a kelet-közép-európaiak számára érzékeny kérdést elavultnak tekint. A kelet-közép-európai konzervatívok a nyugati civilizáció védelmének küldetését látják térségük jövőjében, és bár a nyugat-európai liberálisok részéről a nacionalizmus vádja éri őket, a regionális együttműködések fényében ez megalapozatlan. Nézeteik a nyugati politikai gondolkodás konzervatív hagyományából merítenek, mely ma erős Kelet-Közép-Európában.²⁰⁷

II.3.3. Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa biztonságpolitikai kapcsolata

Bár Kelet-Közép-Európa biztonságpolitikai jelentőségét az angolszász geopolitikai iskola és a XX. századi történelem is igazolta, az Egyesült Államok Kelet-Közép-Európához fűződő kapcsolatát inkább a visszafogott érdeklődés jellemezte: a térség más stratégiai célok és szereplők, főleg az Oroszországi Föderáció viszonyrendszerében jelent meg és többnyire háttérbe szorult. Wilson elnök liberális internacionalizmusa önrendelkezési szabadságot kínált az Osztrák-Magyar Monarchia nemzeteinek, ám ez nem vezetett sem regionális stabilitáshoz, sem békéhez. A második világháború után pedig Kelet-Közép-Európa nem képezte Rooseveltnél békét és biztonságot szavatolni hivatott rendszerének szerves részét.²⁰⁸ A kommunizmus térnyerése az

²⁰⁴ OKEY, Robin: Central Europe / Eastern Europe: Behind the Definitions. pp.129–130.

²⁰⁵ KUNDERA, Milan: The Tragedy of Central Europe. pp.35–36.

²⁰⁶ Ibid. p.38.

²⁰⁷ JOKUBAITIS, Alvydas: The Other Europe: Identity Problems of Central Europe. *Politeja*, No.57. (2018), ISSN 1733-6716, pp.85–89.

²⁰⁸ HUTCHINGS, Robert: The “Eastern Question” Revisited. *Problems of Post-Communism*, Vol.41. No.5. (September/October 1994), ISSN 1075-8216, pp.45–46.

amerikai liberális elvek rugalmatlan alkalmazásáról tanúskodott, és végül a szovjet érdekszféra hallgatólagos elfogadásának realizmusa érvényesült.²⁰⁹ Washington hitt abban, hogy megfelelő körülmények között a kelet-közép-európai országok a wilsoni elveket követik,²¹⁰ ám politikájában egy kettősség mutatkozott.²¹¹ A hidegháborús retorika és tettek közti szakadék jól mutatja, hogy Kelet-Közép-Európa „politikailag halott”,²¹² Charles Gati szavaival „elfeledett régió” volt:²¹³ az amerikai-szovjet enyhülés a „szándékos közömbösség” politikáját hozta, ami Európa keleti felén csak stabilitást célzott, a kapcsolatok fejlesztését Nyugat-Európára kívánta hagyni.

A Kelet-Közép-Európa „elfeledettsége” mellett „meg nem értettsége” is fennállt, ami ráadásul a hidegháborút követően is igaz volt.²¹⁴ Washington volt a kelet-közép-európai országok re-integrációjának intellektuális és gyakorlati úttörője, a térség sorsával a nyugati szakirodalomban főleg amerikai szakértők, köztük Henry A. Kissinger és a néhai Zbigniew K. Brzezinski foglalkoztak, ám elképzeléseik az érintett országok támogatását nélkülözték.²¹⁵ Beszédes, hogy miközben a csehszlovák származású Madeleine Albright 1991-ben angolszász geopolitikai nézeteket visszhangozva arról írt, hogy „Közép- és Kelet-Európa térsége vitathatatlanul stratégiai jelentőségű az eurázsiai földterület tekintetében”, [ahol az amerikai kapcsolataikat erősíteni kívánó országok] [...] „fontos talajt adhatnak az Egyesült Államoknak [...] Oroszország és Németország között”, a NATO-bővítés helyett egy összeurópai biztonsági rendszer építését tartotta életszerűbbnek.²¹⁶ A néhai George H. W. Bush elnök 1991-es „kijevi csirke” beszédében is jelezte, hogy bár támogatja az itt élő nemzetek demokratikus reformjait, elsősorban regionális stabilitást szeretne látni, elkerülve egy orosz ellenreakciót, és fejben tartva, hogy figyelmét a Közel- és Távol-Kelet kezdték jobban lekötöni.²¹⁷ A liberális és realista iskolák hívei egyetértettek, hogy Kelet-Közép-Európa nem meghatározó a külpolitika agendán. elsősorban orosz, másodsorban német relációban képezi amerikai érdekek tárgyát.²¹⁸

²⁰⁹ FRIED, Daniel, et. al.: *The United States and Central Europe: Tasks for a Second Century Together*. pp.3–4.

²¹⁰ GARRETT, Stephen A.: Images and Foreign Policy: The United States, Eastern Europe, and the Beginnings of the Cold War. *World Affairs*, Vol.138. No.4. (Spring 1976), ISSN 0043-8200, pp.288–293. és pp.296–297.

²¹¹ HUTCHINGS, Robert: The “Eastern Question” Revisited. pp.45–46.

²¹² LUERS, William H.: The U.S. and Eastern Europe. *Foreign Affairs*, Vol.65. No.5. (Summer 1987), ISSN 0015-7120, pp.978–979.

²¹³ GATI, Charles: The Forgotten Region. *Foreign Policy*, No.19. (Summer 1975), ISSN 0015-7228, pp.136–140.

²¹⁴ GLATZ, Ferenc: Közép-Kelet-Európa helyének újragondolása (Vitairat 1999-ből). p.39. és pp.44–45.

²¹⁵ RIEKHOF, Aart Jan: The Transformation of East-Central European Security. *Perspectives*, No.21. (Winter 2003/2004), ISSN 1210-762X, p.56.

²¹⁶ ALBRIGHT, Madeleine: The Role of the United States in Central Europe. *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol.38. No.1. (January 1991), ISSN 0065-0684, pp.82–84.

²¹⁷ MAGYARICS, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története 1914-1991*, Kossuth Kiadó, 2008, ISBN 978-963-09-5860-8, pp.182–185.

²¹⁸ KOCH, Burkhard: American and German Approaches to East Central Europe: A Comparison. *World Affairs*, Vol.156. No.2. (Fall 1993), ISSN 0043-8200, pp.92.

A liberális rend bővítését a Clinton-adminisztráció tűzte zászlajára a Kelet-Közép-Európával foglalkozó szakértők, köztük Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler és F. Stephen Larrabee javaslataival összhangban. Az elemzők 1993-ban leírták, hogy Kelet-Közép- és Dél-Kelet-Európa kihívásaira, kiváltképp a poszt-bipoláris hatalmi és biztonsági vákuumra, illetve a nacionalista feszültségek által gerjesztett konfliktusokra adandó amerikai válasz összefügg a transzatlanti alku megújításával. Szerintük a peremvidéki válságívek egész Európa liberális-demokratikus alapjaira kiható ideológiai és biztonsági fenyegetéseket hordozhatnak, és hogy ennek kezelése a NATO-ra várt, melyet meg kellett reformálni, kibővítve földrajzi-stratégiai küldetését, vagyis gyarapítva tagjainak számát és elfordulva a területvédelemtől a területén kívüli műveletek felé.²¹⁹ Az 1999-es lengyel, cseh és magyar NATO-csatlakozás előkészítésében és keresztülvitelében Washington kulcsszerepet vállalt, nyitva hagyva a szövetség kapuit a további bővítések előtt. Ugyanakkor érződött az óvatosság: míg a Clinton-adminisztráció a kizárólag politikai, katonai és gazdasági szempontból legfelkészültebb országok meghívását hangoztatva kiállt a fenntartható bővítés mellett,²²⁰ a kongresszusi viták a nemzetközi dilemmákat tükrözték. A bővítés legérzékenyebb pontja a Nyugat Moszkvához fűzött viszonya volt, melynek napjainkban is (leginkább realisták körében) vitatéma.²²¹

A kelet-közép-európai országok amerikai külpolitikában elfoglalt helye George W. Bush elnöksége alatt lépett túl az orosz reláción. Tervezett külpolitikája az elnök szavaival egy „sajátosan amerikai internacionalizmust” követett, melyben a Moszkvával és Pekinggel való kapcsolat mellett²²² hangsúlyos volt az amerikai biztonsági vállalások újra-gondolásának szándéka, visszafogottabb katonai jelenlétet célozva Európában.²²³ Mindazonáltal az adminisztráció számára Kelet-Közép-Európa is fontos volt: Bush elnök szemében Washington a hidegháború alatt sem tekintett a kelet-közép-európaiakra ellenségként, a hidegháború után pedig minél több kelet-közép- és kelet-európai országot be akart hozni a NATO-ba. Az elnök e meglátása is

²¹⁹ ASMUS, Ronald D. *et. al.*: Building a New NATO. *Foreign Affairs*, Vol.72. No.4. (September/October 1993), ISSN 0015-7120, pp.28–32. és p.35.

²²⁰ ASMUS, Ronald D.: *A NATO kapunyitása. Az új korszak és a szervezet átalakítása*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003, ISBN 963-327-366-8, p.217. és p.307.

²²¹ SAROTTE, Mary Elise: The Renewal of the Russian Challenge in European Security: History as a Guide to Policy. *Transatlantic Academy*, German Marshall Fund of the United States, 2017 Paper Series, No.9., 2017.06.05, Online: <http://www.gmfus.org/publications/renewal-russian-challenge-european-security-history-guide-policy> [letöltés ideje: 2019. november 15.]

²²² BUSH, George W.: A Distinctly American Internationalism. In: DIETRICH, John W. (ed.): *The George W. Bush Foreign Policy Reader. Presidential Speeches with Commentary*. M.E. Sharpe, Armonk, 2005, ISBN 0-7656-1556-8, p.28.

²²³ GORDON, Michael R.: The 2000 Campaign: The Military; Bush Would Stop U.S. Peacekeeping in Balkan Fights, *The New York Times*, October 21, 2000, Online: <http://www.nytimes.com/2000/10/21/us/the-2000-campaign-the-military-bush-would-stop-us-peacekeeping-in-balkan-fights.html> [letöltés ideje: 2018. május 25.]

hozzájárult ahhoz, hogy az 1999-es visszafogott bővítés után amerikai körökben is valószínűleg tartott új és nagy (hét országot érintő) tagfelvételre 2004-ben sor került. Az elnök szövetség további megújítását célozta, ami erőteljesebb NATO-bővítésben, új kapcsolatok létesítésében, globális szerep felvállalásában, valamint ehhez szükséges új képességek kifejlesztésében öltött testet.²²⁴ A 2001. szeptemberi 11-i terrortámadást követő terror elleni globális háború azonban megváltoztatta a Bush-adminisztráció külpolitikáját²²⁵ a neokonzervativizmus nézetei mentén, elvezetve egy komoly transzatlanti vitához a NATO és Európa megosztottságával. A válságidőszakot Washington kelet-közép-európai szövetségeseivel illetve partnereivel kialakított különleges kapcsolata is jellemezte, mely éles kontrasztban állt és főbb nyugat-európai szövetségesei (kiváltképp Párizs és Berlin) irányában elmérgesedett viszonyával.

A Donald H. Rumsfeld, amerikai védelmi miniszter révén elhíresült „régie Európa” és „új Európa” megosztásban a kelet-közép-európai országok fogékonyabbak voltak Washington liberális értékeket kivetítő politikája, s így a 2003-as iraki intervenció támogatása iránt. George W. Bush szerint bár 2002-ben több európai vezető is osztotta Irakkal szembeni álláspontját, a Szaddam-rezim elleni fellépés legerőteljesebb támogatói azok a kelet-közép-európai országok voltak, akik az elnyomás legfiatalabb élményével rendelkeztek.²²⁶ Washington egy új transzatlanti munkamegosztással kísérletezett, melyben a nemzetközi konfliktusok rendezésekor az amerikaiak szolgáltatják a kemény hatalmat, a kelet-közép-európaiak pedig kiegészítik azt saját képességeikkel, illetve hozzáadják a puha hatalmat és a politikai legitimitást. Ugyanakkor ez sikertelen volt, mivel „új Európa” nem rendelkezett azzal a katonai és politikai súllyal, mellyel kiválthatta volna „régie Európát,”²²⁷ így Bush elnök korrigálni kényszerült.

A terror elleni háború a vitától függetlenül is éreztette hatását az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa kapcsolatában, ami legjobban a 2004-es NATO-bővítésben volt tetten érhető: a bővítésben külön szempont volt, hogy az új szövetségeseik milyen politikai és katonai támogatást tudnak nyújtani Washington számára a terrorellenes műveletekben. Andrew A. Michta szerint Bush elnök már 2001-es varsói beszédében elindította a „politikai NATO” kialakításának folyamatát: a 2004-ben felvett államok még az 1999-ben csatlakozottaknál is kisebb katonai potenciállal rendelkeztek, és míg utóbbiaknál lehetett stratégiai (regionális stabilitási) értékről

²²⁴ RHODES, Edward: Transforming the Alliance: The Bush Administration's Vision of NATO. *Connections*, Vol.2. No.3. (September 2003), ISSN 1812-1098, pp.11–14. és pp.17–18.

²²⁵ McCORMICK, James M.: *American Foreign Policy & Process* (Fifth Edition), Wadsworth Cengage Learning, Wadsworth, 2010, ISBN-13: 987-0-495-18981-7, pp.212–216.

²²⁶ BUSH, George W.: *Decision Points*, Crown Publishers, New York, 2010, ISBN 978-0-307-59061-9, p.233.

²²⁷ ORBÁN, Anita: Washington és az „Új Európa”: alkalmi szövetség vagy hosszú távú partneri kapcsolat? *Külügyi Szemle*, II. évfolyam, 4. szám (2003 tél), ISSN 1587-9089, pp. 4-5.

beszélni, a 2004-es csoportból ez csak Romániára és Bulgáriára volt igaz közel-keleti műveleteket támogató bázisaik földrajzi helyzete révén.²²⁸ F. Stephen Larrabee az új tagok hiánypótló képességeinek értékére hívta fel a figyelmet, melyeket Washington a terror elleni háborúban fontosabbnak ítélt, mint a hagyományos erőikivetítés képességét. Ráadásul ahogy Washington figyelme egyre inkább a Közel-Keletre tolódott, egyes kelet-közép-európai országok stratégiai jelentősége is megnőtt, mindez pedig hozzájárult a balti államok, valamint Románia és Bulgária NATO-csatlakozásához.²²⁹ A keleti bővítés korlátjait jelezte, hogy az első bővítést előkészítő Asmus a 2008-as bukaresti csúcsra tervezett meghívásokat elhamarkodottnak ítélte, stratégiai rövidlátással vádolva a Bush-adminisztrációt. A kritika óva intett az ukrán és georgiai tagság előmozdításának ügyére,²³⁰ amit végül a bukaresti nyilatkozat 23. pontja próbált kezelni.²³¹

A Bush-adminisztráció külpolitikája reflektorfénybe helyezte a kelet-közép-európai országok atlantizmusának, illetve annak európaiságukkal való relációjának kérdését. Az európaiság kérdésköre mellett a történelmi tapasztalatok az Egyesült Államokkal való szoros biztonsági kapcsolat kialakítására sarkallják a térség államait, akik számára a XX. században átélt geopolitikai kereszttüzekben és biztonsági útkeresésekben Washington játszotta a leginkább jóindulatú hatalom szerepét: az Egyesült Államok a világháborús szövetségi blokkok közvetett viszonyrendszerét leszámítva sosem jelentett e nemzetek számára fenyegetést, míg néhányuk esetében az önálló államiság (újra)alakításának is támogatója volt. Washington Moszkvával szembeni naivitása ellenére ez a hidegháborúban is így volt, amit az akkori kelet-közép-európai értelmiségiek atlantizmusá igazolt, a poszt-bipoláris korban pedig az elvileg előbb esedékes európai uniós csatlakozást beelőző NATO-bővítés is az Egyesült Államok iránti biztonsági kötődést erősítette.²³²

²²⁸ MICHTA, Andrew A.: *The Limits of Alliance: The United States, NATO, and the EU in North and Central Europe*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, 2006, ISBN 978-0-7425-3864-1, p.3. és pp.100–106.

²²⁹ LARRABEE, F. Stephen: *NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*. RAND, Santa Monica, 2003, ISBN 0-8330-3467-7, pp.44–45. és pp.58–59.

²³⁰ ASMUS, Ronald, D.: A Better Way to Grow NATO. *The Washington Post*, January 28, 2008, Online: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/01/27/AR2008012701611.html> [letöltés ideje: 2014. április 7.]

²³¹ A nyilatkozat úgy fogalmaz, hogy „ezek az országok a NATO tagjai lesznek,” ami nem jelent MAP-státuszt, viiszont jelzés Moszkva felé, hogy Washington szoros katonai szövetségre lépne Kijevvel és Tbiliszivel, akik így céltáblát kaptak a nyakukba. Nem véletlen, hogy a feszült orosz-georgiai viszony nem sokkal a 2008. áprilisi NATO-csúcs után, 2008 augusztusában fordult fegyveres összetűzésbe, mely bár csak öt napos konfliktus volt, mindmáig a kaukázusi ország NATO-tagsághoz elengedhetetlen területi integritásának árába került. Némileg más forgatókönyv mentén, de végső soron egyazon eredményt hozta a 2014-es orosz-ukrán konfliktus.

²³² ASMUS, Ronald D. & VONDRA, Alexandr: *The Origins of Atlanticism in Central and Eastern Europe*. *Cambridge Review of International Affairs*, Vol.18. No.2. (July 2005), ISSN 0955-7571, pp.203–209.

Ugyanakkor nem szabad azt hinni, hogy a kelet-közép-európai atlantizmusa egysíkú, korlátlan és időtlen. Egyrészt a kelet-közép-európai nemzetek egyéni földrajzi fekvéséből és történelméből részleteiben eltérő biztonságpolitikai orientációk adódnak, ami az Egyesült Államokhoz való viszonyulásukban is tetten érhető. Az eltérések hátterében három fő változó áll: egyfelől az Európai Unió egyre erősödő kül- és biztonságpolitikai szerepvállalása és ennek hatása a transzatlanti kapcsolatra, másfelől az orosz külpolitikai ambíciók fenyegetéssel való társításának mértéke, végül mindezek hazai politikai igények szerinti kiegészítése és akár ellensúlyozása az Egyesült Államokkal kialakított bilaterális, illetve multilaterális biztonsági kapcsolatok révén. Mindennek fényében létezik egy orosz fenyegetettségűtől vezérelt, erős hazai támogatottságú, bilaterális kapcsolatokat erősíteni célzó geopolitikai atlantizmus, illetve egy orosz fenyegetettséggel kevésbé számoló, korlátozott hazai támogatottságú, inkább multilaterális megoldásokban gondolkodó stratégiai atlantizmus: e két válfaj rendre Varsóval és Bukaresttel, illetve Prágával társítható, amit Washington közép-európai rakétabiztonsági tárgyalásai szemléltettek.²³³ A térségben általában jellemzőbb stratégiai atlantizmus feltételekhez kötött „ösztönös atlantizmusnak” is nevezhető, intenzitása pedig politikai irányultság kérdése: a konzervatívok hajlamosabbak az amerikai külpolitika iránti fogékonyságra.²³⁴

Másrészt bármilyen atlantizmusról van szó, a kelet-közép-európai országok biztonságpolitikai kötődése az Egyesült Államokhoz nem tisztán elvi kérdés. Bár élt egy amerikai elképzelés, miszerint a kelet-közép-európaiak fogékonyabbak Washington liberális internacionalizmusa által hajtott demokrácia-exportja iránt,²³⁵ a 2003-as iraki intervenció tanúsága szerint atlantizmusuk a történelmi tapasztalatokon és hálán túl a nyugat-európai partnerekkel való csalódottságukra, valamint saját érdekeiket szolgáló kalkulációkra is épült. Vagyis az ezredforduló után Washington Brüsszel ellenében támogató buzgalom (vagy atlantista blokk) helyett inkább az

²³³ STRÍTECKÝ, Vít & HYNEK, Nik: Divided We Stand: Limits of Central European Atlanticism in the New Era. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol.18. No.4. (4/2009), ISSN 1336-0361, pp.20–26.

²³⁴ KRÁL, David et. al.: *Views on American Foreign Policy: The Atlanticism of Political Parties in Central and Eastern Europe*. EUROPEAM Institute for European Policy, Prague, 2008, ISBN 80-86993-08-6, p.21. Megjegyzendő, hogy Magyarország esetében a jobbkonzervatív politikai erők fogékonyabbak az amerikai külpolitika kritikájára, ami kölcsönös: előbbieik gazdaságpolitikai elképzelései kevésbé követik az amerikai neoliberais nézeteket, külpolitikai elképzeléseiket pedig Washingtonban a regionális stabilitást tekintve problémásabbnak látják, miközben a balliberális elit évtizedek óta jobb kapcsolatot ápol nemcsak az amerikai liberálisokkal, de a neokonzervatívokkal is. VARGA, Gergely: Central European Security Identity and Transatlanticism – a Hungarian Perspective. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol.18. No.4. (4/2009), ISSN 1336-0361, p.51.

²³⁵ ASMUS, Ronald D. & VONDRA, Alexandr: The Origins of Atlanticism in Central and Eastern Europe. pp.210–211.

amerikaival pillanatnyi átfedésben lévő egyes kelet-közép-európai biztonsági érdekek kifejezése érvényesült.²³⁶ Mindezt azonban a kelet-közép-európaiak sem a NATO, sem az USA-EU kapcsolatok kohézióját nem kívánták aláásni: Jacques Chirac szerint 2003-ban az EU-tagság előtt álló országoknak az lett volna a helyes, ha az iraki háború támogatása helyett „befogják a szájukat,”²³⁷ holott utóbbiak ez ügyben írt „nyolcak levele” transzatlanti egységért kiáltott, Washington unilateralizmusában pedig pont a szövetség megosztása zavarta őket.²³⁸

Harmadrészt az sem volt biztos, hogy az Egyesült Államok és kelet-közép-európai szövetségeseinek különleges kapcsolata akár katonai, akár politikai szempontból életképes-e: előbbi tekintetében megmutatkozott a liberális rend poszt-bipoláris bővítésének problémája, vagyis a mag régi és a perem új biztonsági alkuinak különbözősége. A kelet-közép-európaiak nem ahhoz a NATO-hoz akartak csatlakozni, mint amibe végül beléptek: őket elsősorban a területvédelem érdekelte, de mire csatlakozásuk megtörtént, a NATO már a területen kívüli műveletekre összpontosított. Az új tagok képességbeli felzárkózása valószínűtlen volt, ezért kialakult egy sajátos magatartás, melynek lényege a korlátozott katonai hozzájárulás politikai eltökéltséggel való kompenzálása.²³⁹ A politikai kötelékek azonban már a 2000-es évek elején gyengülő tendenciát mutattak. Matthew Rhodes 2002-ben jelezte, hogy a kelet-közép-európai országok Washington európai „trójai falovai” helyett inkább nyugat-európai partnereikhez kötődnek a gazdaság és kereskedelem, illetve az európai integráció bővülő szakterületein keresztül.²⁴⁰ Hasonlóképp, Larrabee és Bugajski a kelet-közép-európai atlantizmusra negatívan ható politikai-társadalmi trendekre emlékeztettek, köztük az erős európai identitással és kevesebb egzisztenciális féltélemmel rendelkező, az Egyesült Államok nélkülözhetetlenségét már nem valló új generációk megjelenésére, az erősebb Európában hívó politikai baloldal vagy az azzal szemben szkeptikus politikai jobboldal térnyerésére, továbbá a populizmus és nacionalizmus erősödésére.²⁴¹

²³⁶ FORSBERG, Tuomas & HERD, Graeme P.: *Divided West: European Security and the Transatlantic Relationship*. John Wiley and Sons Ltd., Chichester, 2006, ISBN 978-1-405-13042-4, pp.70–71.

²³⁷ SMITH, Craig S.: Chirac Upsets East Europe by Telling It to ‘Shut Up’ on Iraq, *The New York Times*, February 18, 2003, Online: <http://www.nytimes.com/2003/02/18/international/europe/chirac-upsets-east-europe-by-telling-it-to-shut-up-on.html> [letöltés ideje: 2018. március 20.]

²³⁸ BUGAJSKI, Janusz & TELEKI, Iлона: *Atlantic Bridges. America’s New European Allies*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, 2007, ISBN 978-0-7425-4910-4, pp.13–14. és p.53.

²³⁹ MAGYARICS, Tamás: Hungary in NATO: The Case of a Half Empty Glass. In: HAALAND Matlary Janne & PETERSSON, Magnus (eds): *NATO’s European Allies*, Palgrave Macmillan, London, 2013, ISBN 978-1-349-44211-9, p.232. és p.236.

²⁴⁰ RHODES, Matthew: Whose Trojan Horses? *Perspectives*, Vol.18. (Summer 2002), ISSN 1210-762X, pp.66–68.

²⁴¹ LARRABEE, F. Stephen: Danger and Opportunity in Eastern Europe. *Foreign Affairs*, Vol.85. No.6. (November/December 2006), ISSN 0015-7120, pp.120–123. és BUGAJSKI, Janusz & TELEKI, Iлона: Washington’s New European Allies: Durable or Conditional Partners? *The Washington Quarterly*, Vol.28. No.2. (Spring 2005), ISSN 1530-9177, pp.98–104.

Mire Barack H. Obamát az Egyesült Államok elnökévé választották, Kelet-Közép-Európa és Washington kapcsolata elvesztette különleges jellegét: előbbit az említett faktorok, utóbbit az erősödő közömbösség térítette el a másiktól. Charles Gati 2008 végén arról írt, hogy az amerikai külpolitikában Mitteleuropa „kipipáltság szindrómába” jutott, így a 2009-ben hivatalba lépő amerikai kormánynak a térségre irányuló megfontoltabb és nagyobb figyelmet javasolt, arra intve: „Ne azt kérdezd, mit tehetnek a közép-európaiak az Egyesült Államokért, hanem hogy Amerika mit tehet a közép-európaiakért.”²⁴² Végül az Obama-adminisztráció ezt megfordította.

Összegzés

A liberális internacionalizmus elmélete három pilléren nyugszik: az Immanuel Kant szerinti „örök békét” az államok demokratikus politikai berendezkedése, a közöttük fennálló szabadkereskedelem, és az őket összekötő nemzetközi föderáció biztosítja. A liberalizmus előfutárjának nézeteit megerősítették az olyan teoretikusok munkái, mint Michael W. Doyle, Francis Fukuyama, Joseph S. Nye Jr. és Robert O. Keohane, akik bevezették a liberális államok közötti demokratikus béke koncepcióját, a liberalizmus mint politikai ideológia jövőjébe vetett hitről szóló „történelem vége” tézist, a transznacionális szereplők és kölcsönös függőségek által átjárt rendszer optimista képét, valamint a puha hatalmi képességek térnyerésének ötletét a nemzetközi kapcsolatokban. Napjaink liberális nemzetközi rendje a kanti háromszög mentén működik az Egyesült Államok mint hegemon hatalom vezetésével. Mindazonáltal még liberális körökben is felvetődött, hogy a liberális nemzetközi rend a válság jeleit mutatja, amit belső és külső nyomások is szemléltetnek. A hidegháború végével bekövetkező liberális expanzió révén a korábban tisztán nyugati „belső” rendből egy kevésbé koherens „külső” rend jött létre, amit a téma kiemelt szakértőjének számító G. John Ikenberry a „siker válságaként” írt le. A másik töréspontot a 2008-as pénzügyi-gazdasági válság okozta, rávilágítva a liberális internacionalizmus azon dinamikájára, mely idővel Michael W. Doyle, Beata Jahn és David Singh Grewal szerint a nyugati társadalmakban belső feszültségeket idéz elő. Mi több, Ikenberry mellett más szakértők is rávilágítottak arra, hogy a liberális internacionalizmus a poszt-bipoláris korban hajlamos lett értékeinek korlátlan exportjára, külső hatalmak ellenérzéseit váltva ki.

A liberális nemzetközi rend alakításában fontos szerep hárul Egyesült Államokra, mely történelmi okokból eleve a liberális értékekre épülő külpolitikát követ. A kivételesség érzete, illetve a Frederick Jackson Turner-féle karakterformáló határvidék Louis Hartz szavaival „nacionalista

²⁴² GATI, Charles: Faded Romance. How Mitteleuropa Fell Out of Love with America. *The American Interest*, Vol.4. No.2. (November/December 2008), ISSN 1556-5777, p.36. és pp.41–42.

liberalizmust” eredményeztek az amerikai társadalomban, melynek politikai rendszere kerüli a szélsőséges politikai ideológiákat. Az amerikai közélet a külpolitikai elvekben is konszenzust mutat. Kezdeti elszigeteltségéből kilépve az Egyesült Államok egy kölcsönös és abszolút előnyökre épülő, kollektív bizalmat adni hivatott nemzetközi rendet próbált kialakítani. Walter Russell Mead és Walter A. McDougall nemcsak Washington külpolitikájának fokozódó aktivitására mutattak rá, hanem dilemmáira is. Két világháború után létrejött a ma ismert nemzetközi rend, a Henry R. Luce szavaival „amerikai évszázad” végén pedig a Charles Krauthammer által köztudatba emelt „unipoláris pillanat” lendületet adott az Egyesült Államok hatalmának és viselkedésének hegemonként vagy birodalomként való értelmezéséről szóló vitának.

Az amerikai külpolitika cél- és eszközrendszerének mátrixát Henry R. Nau vázolta fel a Mead-féle külpolitikai hagyományok globalista-nacionalista realista-idealista tengelyéhez jól illeszthető értékek-biztonság (célok) és erő-diplomácia (eszközök) tengelyén. Nau kidolgozta a konzervatív internacionalizmus koncepcióját, amely céljában osztja liberális párjának politikai-gazdasági értékekre és a nemzetközi rendre irányuló hitét, de más logikát és eszközöket alkalmaz védelmükre. A konzervatív internacionalizmus gyanakvó a nemzetközi intézményekkel szemben és a nemzetállami szuverenitás mellett áll, nem osztja a Fukuyama-féle „történelem vége” liberális optimizmust, hanem hatalmi vitákat lát a nemzetközi politikában, ahol kitüntetett szerepben részesíti a katonai erőt. Mindemellett kevésbé fogékony az elitek véleményére a külpolitikában, és a liberális értékek univerzális terjesztése helyett geo-ideológiai megközelítést követ, vagyis Washington figyelmét a szabad világ peremterületeire koncentrálja.

Kelet-Közép-Európa is peremterületnek minősül. A történelmileg nyugati-keleti irányban felosztott Európa e köztes, átmenetiséggel leírt részének lehatárolásáról szóló „Közép-Európa vita” a geopolitikai iskolák tárgyát is képezte. Az angolszász iskolából Halford Mackinder és Nicholas Spykman által peremívnek nevezett Közép- és Kelet-Európa mérleg-szerepet tölt be az eurázsiai magterület és a világ uralásában. A Saul Cohen által „kapu-régió” jelzővel illetett térség egy geopolitikai ütközőzóna, amire orosz geopolitikusok is rávilágítottak. Alekszandr G. Dugin és Alekszandr A. Zinovjev emelték ki az atlantizmusban rejlő, egyetemesnek feltüntetett liberális értékek mögé bújtatott, Eurázsia megosztására irányuló hatalmi törekvéseket, melyek mentén Washington magához csalja Közép- és Kelet-Európa kis országait Berlin és Moszkva elől. Az itt élők atlanti orientációjáról szól József Pilsudski Intermarium koncepciója is, mely az Egyesült Államokkal való kapcsolatban látja a Balti-, Adriai- és Fekete-tenger között élő népek biztonságát. Ma e gondolat fő képviselője George Friedman, aki arra buzdítja Washingtont,

hogy a német-országi tengely ellensúlyozása végett kifejezetten a közép- és kelet-európai országokkal ápolja kapcsolatát.

Kelet-Közép-Európa társadalmi-politikai szempontból is mássággal, átmenetiséggel jellemezhető. Visszatérő probléma a területen élő népek nyugati civilizációhoz tartozásának kérdése, illetve annak nyugati elfeledettsége, melyekre Oskar Halecki emlékeztetett. A lengyel történész hozta köztudatba a „Kelet-Közép-Európa” kifejezést, reflektálva a térség nyugati civilizációban betöltött határvidék szerepére és az azt érő külső (több irányból, de civilizációs tekintetben főleg Kelet felől érkező) nyomásokra. A nyugatitól elmaradó és eltérő állam- és nemzetépítésre Bibó István és Szűcs Jenő világítottak rá: Bibó a kelet-közép-európai országok egzisztenciális, Nyugat-Európában értelmezhetetlen nemzethaláltól való félelmüket emelte ki, míg Szűcs a Nyugatra mint mintára tekintő, de azt csak részben követni képes kelet-közép-európai hatalmi struktúra-fejlődésről írt, mely utóbbiból eredő sajátos politikai hagyományok létét Schöpflin György is megerősítette az állam és civil társadalom viszonyának példáján keresztül. Halecki, Bibó és Szűcs eltérő Kelet-Közép-Európa fogalommal dolgoztak, ám mindegyikük vizsgálatának közös metszetét (sőt, Bibónál reprezentatív mintáját) a visegrádi államok szolgáltatták.

A nyugatitól eltérő, ám a Nyugathoz tartozás igényével párhuzamosan fennálló kelet-közép-európai politikai gondolkodás adja a Milan Kundera révén ismert „Közép-Európa tragédiáját.” A köztudatban a cseh író koncepciója Kelet-Közép-Európa szovjet/országi érdekszférába történő kiszakításaként van jelen, ám ennél többről van szó. Varsó, Prága és Budapest történelmi vágya volt, hogy a Nyugathoz csatlakozzon, de mivel utóbbi megfélemlített róluk, sőt saját kulturális-civilizációs örökségével is kezdte elveszíteni a kapcsolatot, a kelet-közép-európaiak igazi tragédiája az, hogy Európában már nem az általuk védelt és őrzött értékek az irányadók. Míg Nyugaton a liberális, kozmopolita humanizmus uralkodik, a kelet-közép-európai konzervatívok inkább a nyugati civilizáció hagyományos értékeit, köztük a nemzetállami szuverenitást és a zsidó-keresztény kulturális örökséget tartják követendőnek. Kelet-Közép-Európa politikailag hajlamos Washington felé húzni, noha Charles Gati szavaival az amerikai külpolitikában egy ideig „elfeledett régió” volt: a szakirodalomban visszatérő gondolat, hogy a térségre Washington az amerikai-országi kapcsolatok relációjában tekint. Eltérő biztonság-percepciók révén a helyi atlantizmus sem egységes: a visegrádiak közül Varsóé erős, a többieké inkább ösztönös, feltételekhez kötött. Bár az ezredfordulót követően fennálló „rég és új Európa” felosztás kitüntetett helyzetbe hozta a kelet-közép-európaiakat, nem bizonyult a transzatlanti együttműködés fenntartható formájának, míg a formálisan sikeres NATO- és EU-csatlakozások révén Gati kifejezésével élve Washingtonban Kelet-Közép-Európa „kipipáltság szindrómába” jutott.

III. Kelet-Közép-Európa és az Obama-adminisztráció stratégiája

III.1. A liberális Obama-doktrína és stratégia

III.1.1. Globális érdekközösség és multipartnerség

A nemzetközi szakirodalom megosztott Barack H. Obama külpolitikájának elméleti tipológiáját illetően, ugyanakkor a szerző fontosnak tartja kiemelni annak liberális természetét és fő súlypontjait. Nem arról van szó, hogy Obama elnök egyértelműen az elméletnek tisztán megfelelő liberális internacionalista kül- és biztonságpolitikát követett volna, hanem arról, hogy az Obama-adminisztráció szemlélete és gyakorlata valójában inkább a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek liberális iskolájára jellemző logikát követte. Az értekezés szerzője azzal a nézettel ért egyet, mely a „pragmatista-realista” gondolatot megfordítja: Obama elnök inkább liberális internacionalista politikát folytatott, mely helyenként tartalmazott a realizmusra jellemző jegyeket. Külpolitikájában fontos szerepet játszottak az egyetemesnek tekintett liberális értékek, a nemzetközi liberális rendet átszövő komplex interdependenciák, a globális együttműködést feltételező hozzáállás (optimizmus és abszolút előnyök), az együttműködést elősegítő nemzetközi jog és intézmények, valamint a katonai erő korlátozott alkalmazása.²⁴³

A hatalmi versennyel társított geopolitikai szemlélet hiányzott az Obama-adminisztráció gondolkodásából: az elnök nem a geopolitika, hanem a relatív előnyszerzésre irányuló hatalmi versengés realitását nem érzékelt. Előbbire elvileg fogékony volt, hiszen a nemzetközi hatalmi áttrendeződésre hivatkozva külpolitikájában hivatalosan hangsúlyos volt „elfordulás” (pivot) avagy „újra-egyensúlyozás” (rebalance) Ázsia felé. Obama elnök úgy fogalmazott: „nemzetbiztonsági csapatomat arra utasítottam, hogy [az iraki és afganisztáni szerepvállalás befejezését követően] ázsiai-csendes-óceáni jelenlétünket és küldetésünket első számú prioritásnak vegyék. Ennek eredményeképp az amerikai védelmi kiadások csökkentései nem – ismétlem, nem – az ázsiai-csendes-óceáni térség kárára fognak történni.”²⁴⁴ Hillary R. Clinton külügyminiszter ugyanakkor „Amerika csendes-óceáni évszázadáról” írt, a kül- és biztonságpolitika súlypontok a Közel-Keletről Kelet-Ázsiára irányuló stratégiai áthelyezését nyomatékosítva.²⁴⁵

²⁴³ McCORMICK, James M.: The Obama Presidency. A Foreign Policy of Change? In: SCHIER, Steven E. (ed.): *Barack Obama in the White House. Transforming America*. Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, 2011, ISBN 978-1-4422-0178-1, pp.236–240.

²⁴⁴ The White House: Remarks by President Obama to the Australian Parliament. *The White House*, Office of the Press Secretary, November 17, 2011, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament> [letöltés ideje: 2019. szeptember 7.]

²⁴⁵ CLINTON, Hillary: America’s Pacific Century. *Foreign Policy*, Nr.189. (November 2011), ISSN 0015-7228, p.57. és pp.62–63.

Az Obama-adminisztráció osztotta a liberális nemzetközi rend megőrzésének szándékát, még hozzá optimista meglátással: az elnök a regionális érdekűkötések helyett globális érdekű közösséget vizionált, a relatív előnyökért folytatott verseny helyett abszolút előnyöket célzó együttműködést feltételezve. A globális közösség gondolata már korábban felmerült: 2006-ban Barack H. Obama olyan külpolitikát javasolt az Egyesült Államoknak, mely az internacionalizmust és a liberális nemzetközi rend gazdasági szabályait támogató közösség tudatosítását szorgalmazta. Mivel e közösséget kevésbé jellemzi a versengés, a fő fenyegetéseket a működés-képtelen államok és a transznacionális kihívások, köztük a terrorizmus, járványok és klímaváltozás képezik.²⁴⁶ A globális kihívások által egybekovácstolt világméretű közösség gondolata az elnökségért folytatott 2008-as Obama-kampányban is jelentkezett: Barack H. Obama 2007 nyarán arról írt, hogy „minden egyes amerikai biztonsága és jóléte a határainkon kívül élők biztonságától és jólététől függ. Az Egyesült Államok küldetése, hogy globális vezetést adjon azzal a megértéssel, hogy a világ közös biztonságon és közös emberiségen osztozik.”²⁴⁷

Az Obama-adminisztráció az Egyesült Államok szerepvállalását a nemzetközi intézmények megerősítésében és a közös érdekeket szolgáló kollektív fellépés előmozdításában látta. Utóbbi tárgya az erőszakos szélsőségek elleni küzdelem, a nukleáris fegyverek terjedésének megakadályozása, a fenntartható gazdasági növekedés elősegítése, valamint a klímaváltozás és járványok elleni fellépés. Bár fő célcsoportját a szövetségesek adták, Washington kiemelte az új partnerek szerepét a felemelkedő hatalmak (BRICS-országok: Brazília, Oroszországi Föderáció, India, Kínai Népköztársaság és Dél-afrikai Köztársaság) személyében, akikkel szemben nem látott zéró-összegű hatalmi játszmát. Washington érzékelt e hatalmak fokozódó aktivitását, ám abban nem geopolitikai versenyt, hanem együttműködési lehetőséget látott a közös kihívások kezelésére.²⁴⁸ Sőt, a 2010-es nemzeti biztonsági stratégia a közös érdekek tudatosításában nemcsak célt, hanem a földrajzi, faji és vallási dimenziókon átívelő politikai megosztottságok háttérbe szorításának módját is látta, ettől várva a kollektív fellépés megvalósítását.²⁴⁹

A globális partnerség lényegét Hillary R. Clinton fejtette ki: eszerint „két megkerülhetetlen tény határozza meg világunkat. Egyrészt, egyetlen nemzet sem képes egymaga megoldani a világ kihívásait. [...] Másrészt a legtöbb nemzet ugyanazon globális fenyegetések miatt aggódik, [...]

²⁴⁶ OBAMA, Barack: *The Audacity of Hope. Thoughts on Reclaiming the American Dream*. Crown Publishers, New York, 2006, ISBN 978-0-307-23769-9, pp.302–306.

²⁴⁷ OBAMA, Barack: *Renewing American Leadership. Foreign Affairs*, Vol.86. No.4. (July/August 2007), ISSN 0015-7120, p.4.

²⁴⁸ The White House: *National Security Strategy*. Washington, May 2010, p.3. és pp.7–8.

²⁴⁹ *Ibid.* p.11. és p.13.

így e két tény egy új globális architektúrát követel [...] Röviden, úgy fogunk vezetni, hogy még több szereplő között ösztönözzük az együttműködést és csökkentjük a versengést, eltolva az egyensúlyt a multi-poláris világtól a multi-partnerség világa felé.”²⁵⁰ Bár a történelmi tapasztalat szerint az új hatalmak felemelkedése zéró-összegű hatalmi játszmákhoz vezet, a XXI. század hatalmait inkább globális kihívásokkal szembeni közösségük jellemzi: „a globális hatalom geometriája egyre inkább elosztott és szétterjedt, míg szembejövő kihívásaink egyre összetettebbek és átfogóak. [...] Egy zéró-összegű megközelítés csak negatív-összegű eredményekhez vezet. Így találnunk kell olyan területeket, ahol együtt tudunk dolgozni és megerősíthetjük a bizalmat építő és a különbségeink kezelését segítő diplomáciai mechanizmusainkat.” Clinton érvelése arra a feltételezésre épült, hogy a felemelkedő hatalmak érdeke fenntartani a liberális rendet,²⁵¹ ezzel a liberális teoretikusok közül Ikenberry nézetét visszhangozva.²⁵²

Az Obama-adminisztráció kezdeményezését liberális körökben jól fogadták: olvasatukban a nyitás a potenciális kihívók irányában sem tekintendő „naiv megbékítésnek,” sokkal inkább „ravasz diplomáciának.”²⁵³ Charles Kupchan 2010-ben arról írt, hogy a volt ellenfelek felé való diplomáciai nyitás eredményességét történelmi tapasztalatok is alátámasztják, illetve hogy a lépés nem önzetlen, hanem stratégiaileg indokolt.²⁵⁴ A kritikusok szerint azonban Washington nem ismerte fel a továbbra is fennálló geopolitikai versenyt és hogy az együttműködés útjában nem félreértések vagy apró nézeteltérések, hanem komoly hatalmi érdekkülönbségek állnak.²⁵⁵ Konzervatív olvasatban az elnök diplomáciája megbékítési kísérlet volt, ami azt jelentette, hogy a potenciális kihívókkal való együttműködés érdekében egyoldalú gesztusokat tett, holott azok kedvező fogadtatásuk esetén sem vezethettek más hatalmak érdekeinek átírásához.²⁵⁶ Obama elnök pragmatizmusa valójában ideológiai alapokon állt: közös globális kihívásokat helyezett előtérbe, ám az egyes országok szuverén érdekeiből eredő különbségekkel nem számolt.²⁵⁷

²⁵⁰ CLINTON, Hillary Rodham: Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. *U.S. Department of State*, July 15, 2009, Online: <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/july/126071.htm> [letöltés ideje: 2015. október 9.]

²⁵¹ CLINTON, Hillary: The great power shift. *New Statesman*, 16 July, 2012, ISSN 1364-7431, pp.28–30.

²⁵² IKENBERRY, G. John: The Future of the Liberal World Order. pp.62–64.

²⁵³ KUPCHAN, Charles & JENTLESON, Bruce: Obama’s strong suit. p.15.

²⁵⁴ KUPCHAN, Charles A.: Enemies Into Friends. How the United States Can Court Its Adversaries. *Foreign Affairs*, Vol.89. No.2. (March/April 2010), ISSN 0015-7120, pp.121–125.

²⁵⁵ WRIGHT, Thomas: Strategic Engagement’s Track Record. *The Washington Quarterly*, Vol.33. No.3. (July 2010), ISSN 0163-660X, pp.53–54.

²⁵⁶ DUECK, Colin: The Accommodator: Obama’s Foreign Policy. pp.15–16. és p.20.

²⁵⁷ NAU, Henry R.: Obama’s Foreign Policy. p.29.

Az együttműködés fokozására az adminisztráció multilaterális megoldásokat keresett, ami a már fennálló szervezetek támogatását jelentette, bevonva minél több nemzetközi szereplőt.²⁵⁸ A 2010-es nemzeti biztonsági stratégia szerint „bár a 21. század számos meghatározó trendje minden országot és nemzetet érint, [...] közös érdekeiket figyelmen kívül hagyják a gyanakvás és önröntő versengés érdekében. Ebből adódóan a nemzeti fellépések és nemzetközi intézmények közös érdekekhez való újraigazítása szükséges.” Az együttműködésre az Obama-adminisztráció több lehetőséget kínált,²⁵⁹ a Fukuyama-féle multi-multilateralizmus logikáját követve: eszerint az új fórumok régiekéhez képest gyengébb hatékonysága úgy fokozható, hogy Washington egyszerre többet is működtet, közülük pedig mindig a feladatra legalkalmasabbat választja.²⁶⁰ A (multi-)multilateralizmus fő célja és eredménye az amerikai külpolitika nemzetközi legitimitációjában öltött testet, amire a Bush-adminisztráció után égető szükség volt.²⁶¹

III.1.2. Liberális értékek és visszafogott kemény hatalom

Az Obama-adminisztrációt a kedvezőbb nemzetközi tehermegosztás is ösztönözte,²⁶² ami a hazai reformok tükrében volt fontos, az elnök ugyanis nem külpolitikai, hanem gazdasági és társadalmi problémákat vett programjának élére. Az iraki és afganisztáni kivonulás kiemelt kampányígéret volt, az amerikai állam és társadalom teherbíró képességét pedig tovább korlátozta a 2008-as pénzügyi-gazdasági válság és az államháztartási hiány. Az elnök prioritásai a gazdaságélénkítő-csomag (2009), az Obamacare egészségbiztosítás (2010), valamint a költségvetési törvény (2011) és korlátozások (2013) köré rendeződtek. Első nemzeti biztonsági stratégiájának megfogalmazásában: „Nemzetbiztonságunk itthon kezdődik. [...] Jólétünk a hatalmunk eredőjeként szolgál. Fedezi katonai erőnket, alátámasztja diplomáciánkat és fejlesztési erőfeszítéseinket, illetve a világban kifejtett befolyásunk fő forrásaként szolgál. [...] Az Egyesült Államoknak biztosítania kell, hogy miénk legyen a világ legiskolázottabb munkaereje,

²⁵⁸ The White House: *National Security Strategy*. Washington, May 2010. p.46.

²⁵⁹ Ibid. pp.40–41.

²⁶⁰ WRIGHT, Thomas: *Strategic Engagement's Track Record*. p.39. és p.50.

²⁶¹ KUPCHAN, Charles & JENTLESON, Bruce: *Obama's strong suit*. p.16.

²⁶² LASHNER, Kevin J. & RINEHART, Christine Sixta: *The Shadowboxer: The Obama Administration and Foreign Policy Grand Strategy*. p.871. A multilateralizmust Obama elnök a csak részben tudta érvényesíteni, a poszt-bipoláris korban ugyanis már nem állnak fenn azok a hazai és nemzetközi tényezők, melyek az amerikai multilateralizmust addig lehetővé tették, így az elnök inkább informális, *ad hoc* multilaterális kezdeményezéseket tudott megvalósítani. SKIDMORE, David: *The Obama Presidency and US Foreign Policy: Where's the Multilateralism?* *International Studies Perspectives*, Vol.13. No.1. (February 2012), ISSN 1528-3577, pp.44–47.

az innovációt szorgalmazó versenyszférája, valamint megfizethető egészségüghöz hozzáférő állampolgárok és vállalkozások [összessége], mely egy globalizált gazdaságban versenyez.”²⁶³

A hazai fókusz összhangban volt a liberális internacionalizmus elméletével, amire Ikenberry is rámutatott: a liberális külpolitika több évtizedig kéz a kézben járt a hazai progresszív gazdasági és társadalmi programokkal.²⁶⁴ Az Obama-adminisztráció szoros kapcsolatot látott a hazai nemzetépítés és a külpolitika között: „Ma már meghaladjuk a hazai és a nemzetbiztonság hagyományos megkülönböztetését. [...] Folytatjuk a velünk szembenálló fenyegetések és veszélyek kezeléséhez szükséges képesség-fejlesztést, miközben újrfejlesztjük infrastruktúránkat saját népünk biztonsága és más nemzetekkel való együttműködés érdekében. [...] Amerika példamutatása szintén fundamentumunk kritikus részét képezi. [...] Saját értékeink megélésére és a demokrácia elveinek saját társadalmunkban való megőrzésére irányított erőfeszítéseink alátámasztják támogatásunkat a külföldön elnyomottak aspirációi iránt.”²⁶⁵ Konzervatív kritikusi, köztük Colin Dueck szerint Barack Obama transzformatív elnökségre törekedett, külpolitikát pedig csak annyira tartotta fontosnak, amennyiben az hazai liberális programját elősegítette.²⁶⁶

Hazai kérdésekre fordított figyelmé alapján az Obama-adminisztráció a Walter Russell Mead-féle külpolitikai hagyományok közül a liberális jeffersoni tradíciót követte, mely legfőbb érdeként az amerikai demokrácia védelmét határozza meg, tartózkodva exportjától:²⁶⁷ ez utóbbi kiemelése ugyanis mindig kérdéses, a növekvő katonai kiadás és nemzetbiztonság pedig forrásokat von el a hazai teendőktől, illetve a szabadságjogokat veszélyeztetve aláássa a demokráciát otthon.²⁶⁸ A jeffersoni vonal leginkább az elnök líbiai és szíriai háborúkkal szembeni távolságtartásában volt kimutatható:²⁶⁹ modern jeffersoniként globális politikai szerepvállalást, ám céljukban és módjukban korlátozott katonai intervenciókat szorgalmazott.²⁷⁰ A modern jelző azért szükséges, mert a kivételesség-tudat és az izolációs hajlam hiánya miatt nem

²⁶³ The White House: *National Security Strategy*. Washington, May 2010. pp.9–10.

²⁶⁴ IKENBERRY, G. John: The end of liberal international order? p.21.

²⁶⁵ The White House: *National Security Strategy*. Washington, May 2010. p.10.

²⁶⁶ DUECK, Colin: *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*. Oxford University Press, Oxford, 2015, ISBN 978-0-19-020262-0, pp.28–33.

²⁶⁷ MEAD, Walter Russell: *Special Providence. American Foreign Policy and How It Changed the World*. Routledge Taylor & Francis Books, New York, 2002, ISBN 0-415-93536-9, p.88.

²⁶⁸ MEAD, Walter Russell: *The Carter Syndrome*. pp.61–64.

²⁶⁹ CLARKE, Michael & RICKETTS, Anthony: Shielding the Republic: Barack Obama and the Jeffersonian Tradition of American Foreign Policy. *Diplomacy & Statecraft*, Vol.28. No.3. (2017), ISSN 0959-2296, p.495. és pp.504–506.

²⁷⁰ HOLLAND, Jack: Obama as Modern Jeffersonian. In: BENTLEY, Michelle & HOLLAND, Jack (eds.): *The Obama Doctrine: A Legacy of Continuity in US Foreign Policy?* Routledge, New York, 2017, ISBN 978-1-138-83122-3, Online: <http://eprints.whiterose.ac.uk/95843/3/03.CHAPT3%20Holland.pdf> [letöltés ideje: 2019. szeptember 29.] pp.40–53.

mindenki látja Barack H. Obamát jeffersoni elnöknek. Robert Kaufman szerint az elnök külpolitikája a Mead-féle hagyományok egyikének sem felel meg, inkább Jimmy Carter gyakorlatához fogható.²⁷¹ Maga Mead első elnöki ciklusa alatt Barack H. Obama külpolitikáját jeffersoni benyomásai és wilsoni idealizmusa közti egyensúlyozásaként jellemezte.²⁷²

Az egyetemesnek vélt értékeket és azok nemzetközi érvényesülését Washington elsősorban példamutatással kívánta biztosítani.²⁷³ Az adminisztráció úgy gondolta, hogy leginkább a vele értékközösséget vallókkal tud együttműködni, amit alulról, civil társadalmi mozgalmakat támogatva kívánt végezni.²⁷⁴ Bár az elnök számolt a demokrácia terjedésének kulturális és történelmi akadályaival, a 2011-es arab tavasz láttán is kitartott amellett, hogy az autoriter rendszerek a stabilitás hamis érzetét adják, és a demokratikus átalakulások a Közel-Keleten is elkerülhetetlenek.²⁷⁵ Clinton 2012-ben arról írt, hogy a pluralizmus, tolerancia és jogegyenlőség „nem nyugati értékek, hanem egyetemes értékek. Így érdekünkben áll segíteni azokat, akik [ezekből] történelmileg kimaradtak, hogy teljes jogú résztvevői legyenek országaik gazdasági és politikai életében.”²⁷⁶ Vagyis az adminisztráció nemcsak hitt a liberális értékek egyetemességében, hanem optimista is volt jövőjükkel szemben. Kétes megítélését visszafogottsága adta: egyrészt az elnök vegyes üzeneteket küldött az amerikai kivételességről, többnyire önmérsékletet és önkritikát gyakorolva. Másrészt a demokrácia-támogatás stratégiai célja ellenére az arab tavaszig nem volt nyílt prioritás külpolitikájában, így eleinte közömbösnek tűnt iránta.²⁷⁷

A liberális értékek kivetítésének kérdése előhozta a fegyveres erő alkalmazásának dilemmáját. Obama elnök külpolitikájában mérséklődött a kemény hatalom gyakorlása és bővült politikai feltételrendszere. Vonakodása politikai szempontból érthető, hiszen kampánya főleg a nemzetközileg népszerűtlen iraki háború befejezéséről szólt. A konfliktusra fordított erőforrások csökkentése a hazai nemzetépítést is hivatott elősegíteni, így a védelmi költségvetési korlátozások alatt a szociális kiadásokkal is szembekerült.²⁷⁸ Ezenfelül Obama elnök szerint a kemény hatalom alkalmazása egy ponton túl már kontra-produktív, így nagyobb szerepet szánt a puha hatalomnak. Hillary R. Clinton az „okos hatalom” (smart power) koncepcióját hirdette, melynek lényege a kemény és puha hatalmi képességek megfelelő arányú alkalmazása,

²⁷¹ KAUFMAN, Robert G.: *Dangerous Doctrine. How Obama's Grand Strategy Weakened America*. pp.39–44.

²⁷² SINGH, Robert: *Barack Obama's Post-American Foreign Policy. The Limits of Engagement*. pp.64–65.

²⁷³ The White House: *National Security Strategy*. Washington, May 2010, pp.35–38.

²⁷⁴ McCORMICK, James M.: *The Obama Presidency. A Foreign Policy of Change?* p.237.

²⁷⁵ The White House: *National Security Strategy*. Washington, February 2015, p.20.

²⁷⁶ CLINTON, Hillary: *The great power shift*. p.31.

²⁷⁷ BOUCHET, Nicolas: *The democracy tradition in US foreign policy and the Obama presidency*. *International Affairs*, Vol.89. No.1. (January 2013), ISSN 0020-5850, p.34., pp.38–39., pp.43–44. és pp.49–50.

²⁷⁸ PANETTA, Leon: *Worthy Fights*. Penguin Press, New York, 2014, ISBN 978-1-59420-596-5, pp.372–375.

összhangban Obama elnök pragmatizmusával: hangsúlyozta a partnerekkel való együttműködést, az ellenfelekre kiterjesztett elvű szerepvállalást, a diplomácia és fejlesztéspolitika felértékelését, válsághelyzetekben a civil és katonai képességek együttes alkalmazását, valamint a gazdasági erő és amerikai példamutatás kiaknázását.²⁷⁹

A koncepció eredeti kiötlője Suzanne Nossel volt, aki még 2004-ben arra használta a kifejezést, hogy kontrasztba helyezze a Bush-adminisztráció katonai erőre nagy hangsúlyt helyező neokonzervatív unilateralizmusát a nemzetközi intézményekre és értékek közvetítésére építő liberális internacionalizmussal: bár utóbbi eszköztárában Nossel az „okos hatalom” lehetőségét azonosította, ez valójában csak a Joseph Nye-féle „puha hatalom” elemeit jelentette. Pár évvel később maga Nye is kísérletet tett arra, hogy meghatározza az „okos hatalom” lényegét, amit a kemény és a puha hatalom megfelelő arányú (noha utóbbi jelentőségét jobban nyomatékosító) ötvözetként írt le. Az érdekérvényesítés régi-új formája az Obama-adminisztráció révén nyert igazán nagy figyelmet, tekintve hogy a terminus Hillary R. Clinton szenátusi meghallgatásának egyik kulcskifejezése volt, amit a nemzetközi sajtó is erőteljesen visszhangoztatott. Bizonyos szempontból az „okos hatalom” jól illett az Obama-adminisztrációhoz: ahogy az Obama-doktrína megfoghatatlansága révén Washington külpolitikájának lényegét is nehéz volt meghatározni, úgy az „okos hatalom” révén annak módszere is nehezen körülhatárolható. Egyrészt állami szereplők esetében maga a hatalom általánosságban is a kemény és puha hatalmi képességek megfelelő összetételét és alkalmazását jelenti, így a koncepció (a média-visszhang ellenére) nem minősült forradalmi újításnak. Másrészt mivel minden kül- és biztonságpolitikai kihívás más és más jellegű, nem létezik általános recept arra vonatkozóan, hogy a kemény és puha hatalom eszközeinek ötvözése pontosan milyen arányok szerint is alakuljon. Így tehát tévedés lenne az „okos hatalomban” egy új, az Obama-adminisztráció külpolitikáját kielégítően jellemző (illetve azzal azonosítható) fogalomnak tekinteni: a gyakorlatban Obama elnök elődjéhez képest lényegében a puha hatalom alkalmazásának engedett nagyobb teret.²⁸⁰

Az okos hatalomtól Obama elnök még nem volt pacifista: Nobel-békedíjának átvételekor emlékeztetett, hogy „a maga valójában tekintek a világra, [...] Ugyanis ne feledjük: A Gonosz létezik ebben a világban. Erőszakmentes mozgalmak nem tudták volna megállítani Hitler seregeit. Tárgyalásokkal nem lehet meggyőzni az al-Káida vezetőit, hogy tegyék le a fegyvert.

²⁷⁹ CLINTON, Hillary Rodham: Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations.

²⁸⁰ Szörényi András szerint az „okos hatalom” helyett sokkal célszerűbb kifejezés lenne a „hatalmi összetevők okos kombinációja” (smart use of power). SZÖRÉNYI, András: Smart power, avagy az év „felfedezése.” *Külügyi Szemle*, VIII.évf. 3.sz. (2009/3), ISSN 1587-9089, pp.147–149. és pp.153–156.

Azt állítani, hogy erőre néha szükség van, még nem ok a cinizmusra – ez felismerése a történelemnek; az ember tökéletlenségének és az észérvek korlátjainak.”²⁸¹ Az elnök liberális szemléletéről is tanúbizonyságot tett, amikor az emberi természet helyett az emberi intézmények fejlődéséről, a humanitárius intervenciókról és a nemzetközi jogszegők elleni kollektív fellépésről beszélt, illetve az igazságos béke előfeltételeként az alapvető emberi szabadságjogok (köztük a vallás- és szólásszabadság, a gyülekezési szabadság és a politikai szabadságjogok) érvényesülését emelte ki, elutasítva azok „nyugati elvekként” való azonosítását.²⁸²

Az Obama-adminisztráció csak a legvégső esetben volt kész fegyvert fogni, akkor is minél nagyobb legitimáció mellett. A terror elleni háborúban az elnök oly nagymértékben támaszkodott drón-támadásokra,²⁸³ hogy az már jogi és etikai kérdéseket is felvetett, ám ezt a liberális jeffersoni külpolitika részeként is értelmezhető, hiszen lényege épp az volt, hogy csökkentse az amerikai áldozatok számát és távol tartsa az Egyesült Államokat egy új katonai konfliktustól.²⁸⁴ Erőfeszítései ellenére a 2011-es arab tavasz arra készítette az elnököt, hogy kivegye részét egy-egy katonai intervencióból. Dilemmájának feloldását célozta a „hátról vezetés” ötlete, mely Líbiában debütált. A koncepció lényege, hogy Washington elkerülje az iraki háború politikai-katonai hibáit, vagyis nemzetközi legitimációval, formális katonai szövetség bevonásával, és csak kisebb szerepben vegyen részt a világos és korlátozott célú beavatkozásban. A líbiai a humanitárius intervencióhoz az ENSZ Biztonsági Tanács felhatalmazást adott légtérzár létesítésére, melyet az európaiaknak kellett volna megvalósítaniuk, ám technikai nehézségeik végül az amerikai haderő bevonását tették szükségessé. A költségcsökkentés és tehermegosztás tekintetében azonban Líbia a jeffersoni intervenció mintamodellje volt.²⁸⁵

A „hátról vezetés” vegyes megítélés övezte. Az szövetségesek bevonása liberális olvasatban kedvező fogadtatásban részesült: Ryan Lizza úgy összegezte ezt, mint „más szereplők felhatalmazását arra, hogy kéréseidet teljesítsék”, tehát palástoljanak egy önmagában amerikainak tűnő és gyanakvásra okot adó politikát: az Egyesült Államok az unilaterális vádját próbálta

²⁸¹ The White House: Remarks by the President at the Acceptance of the Nobel Peace Prize. *The White House Office of the Press Secretary*, December 10, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-acceptance-nobel-peace-prize> [letöltés ideje: 2019. október 9.]

²⁸² Ibid.

²⁸³ George W. Bush elnökségéből kb. 5,000 jóváhagyott amerikai drón-támadásról tudunk, míg Barack H. Obama csak 2015 végéig kb. 25,000 ilyen csapást (naponta közel tízet) hagyott jóvá. LASHNER, Kevin J. & RINEHART, Christine Sixta: *The Shadowboxer: The Obama Administration and Foreign Policy Grand Strategy*. p.875.

²⁸⁴ Ugyanez igaz a különleges műveletekre: a legismertebb példa Oszáma bin Ládén 2011. május 2-i likvidálása, ami azért volt ellentmondásos, mert bár Washington egy nemzetközileg körözött terroristát vett célba, a művelettel megsértette Pakisztán szuverenitását. LÖFFLMAN, Georg: *The Obama Doctrine and Military Intervention. Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol.24. No.1. (Spring-Summer 2019), ISSN 1300-8641, pp.68–69.

²⁸⁵ HOLLAND, Jack: *Obama as Modern Jeffersonian*. pp.40–53

elkerülni, ami Líbia esetében az Arab Liga támogatásának hangsúlyozását hozta, „beetve” az ENSZ Biztonsági Tanácsát. Liberális olvasatban tehát az adminisztráció multilateralizmusra irányuló törekvése és annak sikeressége volt kiemelve.²⁸⁶ Konzervatív körökben a „hátról vezetés” a határozatlanság és a gyengeség képével társult, főleg a neokonzervatívoknál: Charles Krauthammer nehezményezte az adminisztráció vonakodó, halogató és szükségtelen politikai béklyókat magára öltő hozzáállását. A kritika szerint Washington túl elfogadó volt a vele mint hegemónnal szembeni gyanakvással, valamint a hatalmának hanyatlóként leíró nézetekkel.²⁸⁷

Az Obama-adminisztráció liberális mentalitását a szíriai beavatkozás kérdése is szemléltette. A líbiai képlet Szíriában nem működött.²⁸⁸ A „vörös vonal” határozott jelzés volt Bassár el-Aszad felé, ám Obama elnök nem kívánt érdemben beavatkozni: az ENSZ Biztonsági Tanácsától nem jött legitimálás, ezért a nemzetközi közvélemény nyomása alatt álló amerikai és szövetséges politikusokhoz fordult, átengedve a döntést a Kongresszusnak és követve a Westminsterben zajló vitát. Liberális körökben ez győzelmet hozott az elnöknek, aki ellenállt a washingtoni forgatókönyv, vagyis az elit azon hajlamának, hogy válságokat katonai erővel oldjon meg,²⁸⁹ konzervatív olvasatban viszont eljátszotta a „vörös vonal” tekintélyét és engedett Moszkvának. A döntés egyes liberális internacionalistáknak sem volt ínyére,²⁹⁰ így szimpatizánsai körében felmerült, hogy az elnök egy higgadt és érdekvezérelt realista, aki George H. W. Bush és Brent Scowcroft nyomdokaiba lép. Ugyanakkor itt megjegyzendő két dolog: egyrészt az elnök elismerte, hogy Scowcrofthoz képest idealista és hisz bizonyos liberális értékek támogatásában.²⁹¹ Másrészt George H. W. Bush mintaértékű²⁹² iraki konfliktus-kezelése a wilsoni liberális internacionalista modellt követte, melynek működésére sem előtte, sem azóta nem volt példa.

²⁸⁶ LIZZA, Ryan: Leading from behind. *The New Yorker*, April 26, 2011, Online: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/leading-from-behind> [letöltés ideje: 2019. október 9.]

²⁸⁷ KRAUTHAMMER, Charles: The Obama doctrine: Leading from behind. *The Washington Post*, April 28, 2011, Online: https://www.washingtonpost.com/opinions/the-obama-doctrine-leading-from-behind/2011/04/28/AFBCy18E_story.html [letöltés ideje: 2019. október 9.]

²⁸⁸ LÖFFLMAN, Georg: The Obama Doctrine and Military Intervention. p.74.

²⁸⁹ GOLDBERG, Jeffrey: The Obama Doctrine. pp.74–76.

²⁹⁰ LASHNER, Kevin J. & RINEHART, Christine Sixta: The Shadowboxer: The Obama Administration and Foreign Policy Grand Strategy. p.874.

²⁹¹ GOLDBERG, Jeffrey: The Obama Doctrine. pp.78–79.

²⁹² OBAMA, Barack: *The Audacity of Hope. Thoughts on Reclaiming the American Dream*. p.309.

III.2. Kelet-Közép-Európa helye az Obama-adminisztráció stratégiájában

III.2.1. Globális agenda és transzatlanti közö(mbö)sség

Az Obama-adminisztráció kül- és biztonságpolitikai agendájában elsősorban az olyan globális kihívások voltak előtérben, mint a nukleáris non-prolifерáció, a nemzetközi terrorizmus és a klímaváltozás, illetve az olyan távoli régiókhoz kötött teendők, mint az Irakból és Afganisztánból való mielőbbi kivonulás, az iráni és észak-koreai atomprogram megállítása, valamint az Egyesült Államok kelet-ázsiai jelenlétének megalapozása. A szakértők szerint Kelet-Közép-Európa nemcsak viszonylagos jelentőségéből vésztett, hanem a Bush-adminisztráció egy letűnt projektjeként tűnt fel az Obama-féle külpolitikai csapat szemében.²⁹³ A Bush-örökség minél látványosabb felszámolása pedig kiemelt politikai prioritás volt az Obama-adminisztráció számára, amit a „változás” kampányszlogen is szemléltetett. A 2008-as kampány transzatlanti eleme a szövetségesekkel szembeni tisztelettudó bánásmódot, valamint a globális biztonság megerősítését szolgáló partnerségek építését emelte ki.²⁹⁴

Az Obama-adminisztráció tagjai nemcsak a Bush-korszak amerikai kül- és biztonságpolitikai súlypontjait tartották elhibázottnak (legfőbb példaként citálva az amerikai erőforrások afganisztáni helyett iraki alkalmazását), hanem az európai szövetségesek elidegenítését is, főleg a transzatlanti biztonság elsőszámú intézményeként szolgáló NATO megosztását és megkerülését. A témában kiváltképp aktív volt Philip H. Gordon, aki írásaiban fokozott figyelmet szentelt az iraki háború amerikai-európai kapcsolatokat mérgező természetére. Gordon a politikai viszony helyrehozása mellett a transzatlanti szövetség gyakorlati megújítását is szorgalmazta, így például a NATO globális feladatkörének (legalább a terrorizmus elleni harcban történő) nagyobb tudatosítását. Szerinte e biztonsági teendők felvállalásával és az egyre sokszínűbb tagokkal való bővüléssel párhuzamosan a NATO is idővel átalakul egy „védelmi háborús szervezetből egy erőkihocsátó és koalíció-építő szervezetté.”²⁹⁵ Ugyanakkor Washington kritikája mellett Gordonék fontosnak érezték annak belátását is, hogy „napjaink [biztonsági] kérdései globálisak, nem pedig európaiak vagy transzatlantiak”, az amerikai-európai szövetségi

²⁹³ HUDEC, Michal: Analyst: Russia pushing US out of Europe. *EurActiv.com*, November 2, 2009, Online: <https://www.euractiv.com/section/central-europe/interview/analyst-russia-pushing-us-out-of-europe/> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

²⁹⁴ OBAMA, Barack & BIDEN, Joe: A Stronger Partnership with Europe for a Safer America. *Obama for America*, 2008, Online: <https://www.scribd.com/document/6245758/Barack-Obama-Joe-Biden-A-Stronger-Partnership-with-Europe-for-a-Safer-America> [letöltés ideje: 2019. május 20.] p.1.

²⁹⁵ GORDON, Philip H.: Reforging the Atlantic Alliance. *The National Interest*, No.69. (Fall 2002), ISSN 0884-9382, p.97.

intézmények pedig „egy olyan fenyegetésre és világra lettek tervezve, mely már nem létezik.”²⁹⁶

Az Obama-adminisztráció hivatalba lépését követően az erre irányuló amerikai erőfeszítések eredményeképp 2010-ben megszületett a NATO új Stratégiai Konceptiója, melynek „Aktív szerepvállalás és modern védelem” alcíme egyébként remekül tükrözte az Obama-doktrína szemléletét. A globális biztonsági kihívások kezelésének gondolata nem volt idegen a NATO-tól, ahogy az új stratégiai koncepció iránti igény is már a Bush-adminisztráció alatt megfogalmazódott a szövetségesek körében, ám tényleges megalkotása éppen Washington megosztó transzatlanti politikai gyakorlata miatt akkor még nem volt időszerű.²⁹⁷ A koncepció a NATO fő küldetéseiként a kollektív védelmet, a válságkezelést, valamint kooperatív biztonságot nevezte meg. Míg az első szavolta az ötödik cikkely időállóságát, a második felvállalta a globális kihívások kezelésében való aktív részvételt, melyet a harmadik révén a külvilág potenciális partnereinek (köztük a felemelkedő hatalmak és nemzetközi szervezetek) bevonásával kívánt megvalósítani. Miközben a koncepció az ötödik cikkellyel együtt megerősítette az elrettentés jelentőségét, a konvencionális külső támadás valószínűségét alacsonynak ítélte, leszámítva bizonyos modern katonai képességek, kiváltképp a tömegpusztító fegyverek és azok célba juttatásához használatos ballisztikus rakéták egyes régiókban jelentkező proliferációjának veszélyét, kiegészítve a terrorizmus fenyegetésével.²⁹⁸

A globális biztonsági kihívások NATO-n belüli hangoztatása azt is jelentette, hogy az Obama-adminisztráció érdemi hozzájárulást vár az európai szövetségesektől, nemcsak legitimációt. Minden Bush-adminisztrációnak címzett kritikája ellenére Philip H. Gordon elismerte, hogy a 2000-es évek elején is megmutakozó transzatlanti hatalmi és mentalitásbeli szakadék unilaterlizmusra ösztönözheti az Egyesült Államokat. A leendő helyettes államtitkár már akkor azt tanácsolta az európaiaknak, hogy „tekintsék erőiket egy globális szövetség részének, globális felelősségvállalásokkal”, egyúttal emlékeztetve őket arra, hogy megfelelő minőségű és mértékű európai katonai képességek felmutatása „az erő alkalmazásához való európai beleegyezés megszerzését a legitimáció absztrakt gondolata helyett egy pragmatikusabb gondolatmenet” diktálhatná az Egyesült Államokban.²⁹⁹ Obama elnök megújított partnersége így magával hozta

²⁹⁶ GORDON, Philip H. & SHAPIRO, Jeremy: *Allies at War: America, Europe, and the Crisis over Iraq*. McGraw-Hill, 2004, New York, ISBN 0-07-144120-4, pp.198–199.

²⁹⁷ SZENES, Zoltán: Új NATO-stratégia. *Nemzet és Biztonság*, 2010/10. (2010. december), ISSN 1789-5286, p.2.

²⁹⁸ North Atlantic Treaty Organization: *Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*. NATO Public Diplomacy Division, Brussels, November 20, 2010, pp.7–8. és pp.10–11.

²⁹⁹ GORDON, Philip H. & SHAPIRO, Jeremy: *Allies at War: America, Europe, and the Crisis over Iraq*. p.219

az európai kapcsolatok relativizálásának lehetőségét is: Washington eredmény-orientált pragmatizmusa egy olyan transzatlanti közösséget vizionált, ahol az Egyesült Államok egyes tagokkal kialakított kapcsolatai is elveszíthették addigi különleges jellegüket.³⁰⁰

A relativizálás érzetét fokozta az amerikai vezetés nemzetközi hatalmi átrendezősekről alkotott értelmezése. Utóbbiakra reagálva ugyanis az Obama-adminisztráció sokáig vegyes magatartást mutatott az Európára fordított figyelmet illetően. Washington kiemelt kül- és biztonságpolitikai programja volt a közel-keleti konfliktusok befejezése és ezzel együtt az amerikai figyelem és erőforrások átcsoportosítása Kelet-Ázsia és a tágabb csendes-óceáni térség felé. Miközben Obama elnök és külpolitikai csapata általában elutasította a zéró-összegű játékok gondolatát, Európában az amerikai kül- és biztonságpolitikai súlypontok átgondolását sokan pontosan így értelmezték. Az európaiak érzékenysége vezetett ahhoz, hogy az „elfordulás” (pivot) szót Washington felváltotta a visszafogottabb „újra-egyensúlyozás” (rebalance) kifejezéssel, még ha e szemantikai újítás a lényegi szándékon nem is változtatott.

Az „elfordulás/újra-egyensúlyozás” már-már közhelyszerűen ismételt kifejezés lett az amerikai kül- és biztonságpolitikai diskurzusban, ráadásul hivatalosan a koncepcióról az Obama-adminisztráció még a 2014-es ukrán válságot követően sem mondott le. Bár 2015-ös nemzeti biztonsági stratégiája szerint az ukrán-orosz fegyveres konfliktus „világossá teszi, hogy az európai biztonságot, illetve a területi agresszió elleni nemzetközi szabályokat és normákat nem lehet maguktól értetődőnek venni,” a tágabb nemzetközi környezet vonatkozásában az Egyesült Államok nem hagyja, hogy „a normaszegők az általuk felmutatott közvetlen fenyegetések alapján határozzák meg regionális stratégiáinkat. Ehelyett minden egyes régióban hosszú-távon megerősítő agendát folytatunk,” mely térségek közül a dokumentum legelsőként Kelet-Ázsiát emelte ki, nyomatékosítva, hogy a megkezdett „újra-egyensúlyozás” halad tovább, az Egyesült Államok pedig „csendes-óceáni hatalom volt és marad.”³⁰¹

Kelet-Közép-Európa a globális partnerségre szóló felhívás és az mérsékelt amerikai figyelem valóságával az Egyesült Államok ballisztikus rakétavédelmi rendszerének európai módosításáról tett 2009-es bejelentése, illetve annak politikai folyamányai révén szembesült. Az Obama-adminisztráció Kelet-Közép-Európával kialakított viszonyának leírását mind a közbeszéd, mind a nemzetközi szakirodalom a rakétapajzs módosításának folyamatával társította, legalábbis az ukrán válságot megelőző időszakban. Obama elnök 2009. szeptember 17-i

³⁰⁰ BUGAJSKI, Janusz: Obama's Europe: An Alliance in Flux. *Études helléniques / Hellenic Studies*, Vol.18. No.2. (Autumn 2010), ISSN 0824-8621, p.83.

³⁰¹ The White House: *National Security Strategy*. Washington, February 2015, pp.23–25.

televíziós beszéde arról, hogy alapjaiban átalakítja elődje európai ballisztikus rakétavédelmi terveit, Washington és a térség kapcsolatának kiemelt mérföldköveként vonult be a köztudatba. Lényegében nem találni olyan elemzést a hazai és nemzetközi szakirodalomban, mely az elnöki döntést külön ne emelné ki, vagy épp ne használná kiindulópontként az Obama-adminisztráció Kelet-Közép-Európára irányadó külpolitikájának bemutatásában. Az egyébként nem teljesen meglepő bejelentés és annak módja, az azt követő kelet-közép-európai bizalmi megrendülés, illetve az utóbbira 2009 októberében adott amerikai kármentő gesztusok rávilágítottak az amerikai és a kelet-közép-európai viszonyrendszer új fejezetére.

A kelet-közép-európai szövetségesek iránti amerikai elkötelezettséget Joseph R. Biden hivatott közölni, amit az amerikai alelnök a néhai John F. Kennedy elhíresült gondolatának parafrázisával tett, hangsúlyozva: „mi Amerikában már nem úgy gondolkozunk, hogy mit tehetünk Közép-Európáért, hanem inkább, hogy mit tehetünk Közép-Európával közösen?”³⁰² A nézetet megerősítette Philip H. Gordon is, jelezve, hogy az Egyesült Államok és a kelet-közép-európai NATO-tagállamok már közel két évtizede egy közösséget alkotnak, így Washingtonból „egyre inkább ugyanúgy tekintünk a közép- és kelet-európai országokra, mint a nyugat-európai országokra, azaz stabil, prosperáló demokráciákra, melyekkel széleskörű együttműködést folytatunk egy egész sor globális érdekeltségen.”³⁰³ A helyettes államtitkár gondolatait nem hiába idézik a témában: korábbi kutatói-elemzői karrierje, illetve akkor hivatali illetékességi köre mellett ugyanis maga a nemzetközi helyzetről kialakított amerikai kép is meghatározó faktor volt. Húsz évvel a hidegháború vége, majd az euro-atlanti integráció eredményeivel a háta mögött Ronald D. Asmus szavaival Washington számára az európai biztonsági kérdések (még a 2008-as orosz-grúz háború is) már nem egzisztenciális, sokkal inkább „helyettes államtitkár szintű ügyek.”³⁰⁴

Az Obama-elnökség első ciklusában Washington a Kelet-Közép-Európa iránti fokozott amerikai figyelem hiányának vádjára azzal válaszolt, hogy az Egyesült Államok az e térséggel a poszt-bipoláris időszak elején ápolt különleges kapcsolata „egy 21. századi partnerséggé fejlődött, mely nemcsak az egymást régóta összekötő közös értékeken és érdekeken, hanem

³⁰² The White House: Biden amerikai alelnök beszéde 'Az Egyesült Államok, Közép-Európa és partnerség a 21. századra', *The White House Office of the Vice President*, October 22, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/other/other/Biden-As-Delivered-Hungarian-Final.pdf> [letöltés ideje: 2019. március 11.] p.4.

³⁰³ GORDON, Philip. H.: U.S. Perspectives on Central and Eastern Europe, *United States Department of State*, November 4, 2009, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2009/131634.htm> [letöltés ideje: 2019. március 29.]

³⁰⁴ ERLANGER, Steven: The Legacy of 1989 Is Still Up for Debate. *The New York Times*, November 8, 2009, Online: <https://www.nytimes.com/2009/11/09/world/europe/09berlin.html> [letöltés ideje: 2019. október 15.]

közös felelősségeken is alapul,” utóbbiak alatt a globális kihívásokat értve.³⁰⁵ A helyettes államtitkár érvelése szerint az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa érdekei azért konvergálnak, mert utóbbiak egyre inkább egyazon nemzetközi és globális biztonsági kihívások, köztük a pénzügyi válság és a klímaváltozás elleni küzdelem, az afganisztáni stabilitás, az energiabiztonság és az orosz demokrácia elősegítése, valamint a migráció megfelelő kezelése köré csoportosulnak.³⁰⁶ Bizonyos szempontból ez teljesen érthető volt, hiszen 2008-at követően az egész nyugati világot megrázta a pénzügyi és gazdasági válság, ami az egyes országok kül- és biztonságpolitikáinak céljaira, illetve rendelkezésre álló eszközeire is kihatással volt. Közben az euro-atlanti biztonsági intézményekbe integrálódott kelet-közép-európai országok pedig már eleve részesei voltak olyan nemzetközi szerepvállalásoknak, mint az iraki és afganisztáni missziók.

Az Obama-adminisztráció lehetőséget kívánt adni a kelet-közép-európaiaknak a globális kihívások kezelésében való részvételre. Az amerikai elnök személyes elhivatottságként hangsúlyozta a nukleáris non-prolifерáció előmozdítását, ami az adminisztráció kiemelt biztonságpolitikai prioritása is volt. Az atomfegyverektől mentes világról szóló 2009. április 5-i beszédét Prágában mondta el, ahogy egy évvel később, április 8-án a cseh főváros volt az amerikai erőfeszítések eredményének számító amerikai-orosz Új START megállapodás aláírásának helyszíne is. Obama elnök ez utóbbi alkalommal találkozott külön a kelet-közép-európai országok állam- és kormányfőivel egy díszvacsora keretein belül, mellyel jelezni kívánta, hogy „mennyire fontosnak tartjuk kapcsolatunkat Közép- és Kelet-Európával.”³⁰⁷ Valójában azonban Kelet-Közép-Európának is szembesülnie kellett az „elfordulás/újra-egyensúlyozás” geopolitikai valóságával, sőt a térséget az Obama-adminisztráció partnerkereső nemzetközi szerepvállalásának egy másik eleme, az amerikai-orosz kapcsolatokat „újraindító” kezdeményezése közvetlenebbül érintette. A probléma biztonságpolitikai jellegét kitűnően jelzi, hogy első vélt megtestesülése Obama elnök 2009. szeptember 17-i televíziós beszédében jelentkezett, amikor az amerikai elnök bejelentette, hogy visszalép elődje közép-európai rakétapajzs terveitől és új elképzelés szerint folytatja az amerikai és szövetséges ballisztikus rakétavédelmi rendszer kiépítését.

³⁰⁵ GORDON, Philip H.: U.S. Relations With Central Europe, *United States Department of State*, September 20, 2012, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2012/197986.htm> [letöltés ideje: 2019. február 25.]

³⁰⁶ GORDON, Philip. H.: U.S. Perspectives on Central and Eastern Europe.

³⁰⁷ HOLLAND, Steve & JONES, Gareth: Obama to reassure Poland with air base deal. *Reuters*, May 27, 2011, Online: <https://www.reuters.com/article/us-poland-obama-idUSTRE74Q5FW20110527> [letöltés ideje: 2019. július 8.]

Jóllehet a döntés korántsem volt meglepő, illetve közvetlenül csak kettő kelet-közép-európai országot (a Cseh Köztársaságot és a Lengyel Köztársaságot) érintett, az eset Kelet-Közép-Európa egészére nézve a nemzetközi diskurzusban két dolgot tett világossá: egyrészt megerősítésre került az amerikai külpolitika azon tendenciája, hogy Washington Kelet-Közép-Európához fűződő viszonyát az amerikai-orosz kapcsolatok relációjában és azoknak való alárendeltségében értelmezze. Másrészt mivel a döntés (főleg közlésének módja miatt) a kelet-közép-európai országokat kellemetlenül, az orosz vezetést pedig (látszólag és átmenetileg) kedvezően érintette, a témával foglalkozó vitákban fel-felmerült az Obama-adminisztráció külpolitikájának realista képe. A narratívát erősítette (sőt, előkészítette) a különböző kelet-közép-európai értelmiségiek és politikusok által még 2009. július 15-én az Obama-adminisztrációnak írt, „huszonkettek levele” néven elhíresült nyílt üzenet is. Az atlantista aláírók pont arra panaszkodtak, hogy „húsz évvel a hidegháború vége után [...] a közép- és kelet-európai országok már nincsenek az amerikai külpolitika szívében” és hogy a sikeres euro-atlanti intézményi bővítések láttán „az amerikai tisztviselők most arra a következtetésre jutottak, hogy térségünk egyszer s mindenkorra rendben van és hogy csak «kipipálhatják» és továbbállhatnak más, égetőbb stratégiai ügyekre.”³⁰⁸

A huszonkettek emlékeztettek a transzatlanti kötelék központi szerepére Európa és különösen a térség biztonságának alátámasztásában, és óva intették az amerikai elnököt a feléledő orosz revizionizmusra, mely a poszt-bipoláris európai biztonsági rendszer átalakítását tűzte ki célul. Szerintük Moszkva nem feltétlenül katonai erővel, hanem konstruktívabbnak tűnő kezdeményezésekkel is megpróbálja elérni egy európai „hatalmi koncerttel” helyettesítve a fennálló struktúrát és nemzetközi szervezeteket. Miközben egy békésebb amerikai-orosz viszonyt a kelet-közép-európai országok is örülnének, nem akarják, hogy az amerikai-orosz kapcsolatok megújításának keretében Washington és Moszkva maguk között kiegyezzen, ugyanis „történelmi tapasztalatunkból tudjuk, mi a különbség aközött, amikor az Egyesült Államok kiállt a liberális és demokratikus értékei mellett, és amikor nem. A mi térségünk szenvedett, amikor az Egyesült Államok engedett a «realizmusnak» Jaltán.”³⁰⁹ A levelet Nyugaton ingerülten fogadták: a szerzőket Washingtonban és Brüsszelben (köztük Michael McFaul, az

³⁰⁸ ADAMKUS, Valdas *et. al.*: An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe. *Gazeta Wyborcza*, July 15 2009, Online: https://wyborcza.pl/1,75399,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html

[letöltés ideje: 2017. november 26.]

³⁰⁹ Ibid.

amerikai-orosz „újraindítás” egyik tervezője) ruzszofóbiával vádolták, folytatva a Moszkvával a puha hatalom mentén történő közeledés politikáját.³¹⁰

Tekintve, hogy Barack H. Obama már a 2008-as amerikai elnökválasztási kampányban nyíltan jelezte szándékát George W. Bush ballisztikus rakétavédelmi programjának felülvizsgálatára, illetve hivatalba lépését követően 2009 tavaszán már az amerikai-orosz „újraindítás” is hivatalosan bejelentésre került, a szerzők kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a közép-európai rakétapajzsnek, mint amerikai-orosz relációban „talán a legnehezebb kérdés[nek], [...] mely mindazonáltal – legalábbis egyes országokban – az amerikai hitelesség és térség iránti elkötelezettség egy szimbólumává vált.”³¹¹ A realista kiegyezés gondolatát fűtötte az a kiszivárgott információ, miszerint Obama elnök már 2009 februárjában titokban jelezte Medvegyev elnöknek, hogy az amerikai fél hajlandó engedni az európai ballisztikus rakétavédelmi telepítések ügyében, amennyiben az orosz fél támogatást biztosít az iráni atomprogram elleni nemzetközi fellépésben. Az Obama-adminisztráció tagjai (köztük Robert M. Gates védelmi miniszter és William J. Burns külügyminisztériumi politikai államtitkár) ezzel jelezték, hogy rakétavédelem kiépítésére hatással van az elsődleges (iráni) veszélyforrás alakulása, mely utóbbiba pedig Moszkvának is van beleszólási lehetősége. Mind az amerikai, mind az orosz fél tagadta, hogy a megkeresés egy quid quo pro, illetve egy kölcsönösen kötelező megállapodás lehetőségét kínálta volna. Noha realista alkuról ekkor még nem lehetett beszélni, az érintett kelet-közép-európai szövetségeseik számára aggasztó volt, hogy az amerikai-orosz együttműködés cseh és lengyel kormányok nemzetközileg ellentmondásosnak ítélt politikai befektetését és kalkulációit írta felül,³¹² viszonylagos amerikai leértékelést sugallva. Az Egyesült Államok és a tágabb térség biztonságpolitikai kapcsolat-rendszerével foglalkozó F. Stephen Larrabee találóan írta le 2010-ben, hogy az Obama-adminisztráció távolságtartását igazából nem egy „új Jalta”, hanem „jóindulatú közömbösség” érzetét keltette Kelet-Közép-Európában.³¹³

³¹⁰ VONDRA, Alexandr: Letter to Obama: Five Years Later. *Center for European Policy Analysis*, July 10, 2014, Online: <https://cepa.ecms.pl/index/?id=5792a227e0f56a94e118de0585387c32> [letöltés ideje: 2018. március 2.]

³¹¹ ADAMKUS, Valdas *et. al.*: An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe.

³¹² BAKER, Peter: Obama Offered Deal to Russia in Secret Letter. *The New York Times*, March 2, 2009, Online: <https://www.nytimes.com/2009/03/03/washington/03prexy.html> [letöltés ideje: 2019. május 9.] Philip H. Gordon 2009 júniusában megerősítette, hogy a közép-európai rakétapajzs kiépítését az iráni atom- és rakéta-program teszi szükségessé, így ha orosz közreműködéssel ez utóbbit sikerülne megoldani, akkor kevesebb ok lenne telepíteni a rendszert. United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Strengthening the Transatlantic Alliance: an Overview of the Obama Administration's Policies In Europe*. Hearing Before the Subcommittee On Europe of the Committee On Foreign Affairs, United States Government Printing Office, June 16, 2009. Washington D.C., Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=713699> [letöltés ideje: 2018. augusztus 5.] p.32.

³¹³ LARRABEE F. Stephen: Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return of Geopolitics. *Journal of International Affairs*, Vol.63. No.2. (Spring/Summer 2010), ISSN 0022-197X, p.45.

III.2.2. Partnerség és egység

Bár második ciklusára George W. Bush elnök is barátságosabban közeledett európai szövetségeihez,³¹⁴ a Bush-adminisztráció az amerikai-európai kapcsolatok és intézmények, köztük a NATO politikai alapú megosztásával vonult be a köztudatba. Az Obama-adminisztráció leendő tagjai ezt a gyakorlatot már a 2000-es évek elején kritizálták, még hozzá épp az európaiak globális biztonsági problémák kezelésében játszható szerepük potenciálja miatt.³¹⁵ Obama elnök az euro-atlanti közösséget igyekezett minél nagyobb egységben tartani. A Bush-adminisztráció unilateralizmusával és kemény hatalmával szemben az Obama-adminisztráció a liberálisabb, európaiabb multilateralizmust és puha hatalmat helyezte előtérbe, így Európában a közvélemény nagy érdeklődéssel viszonyult Barack H. Obama kampányához és elnökségéhez. Az inkább nyugat-európai társadalmakban érezhető „Obamánia” jelentősége két okból nem volt alábecsülendő. Egyrészt politikai szempontból példátlan volt: noha csak az Egyesült Államok elnökválasztásáról szólt, a demokrata elnökjelölt kampánya globális léptékkal bírt, melynek egyik precedens nélküli pontját a külföldön, (nem véletlenül a globális közösség gondolatát kiemelő) berlini beszéde adta.³¹⁶ Másrészt a nemzetközi lelkesedés mértéke idővel óhatatlanul eltúlzott várakozásokat szült Európában is, ahol nem tudatosult kellőképpen az Obama-kampány partnerség-építési kezdeményezésének másik oldala: a jobb együttműködéshez nagyobb amerikai elvárások is társulnak majd.

Washington megbízható partnereket keresett globális és transznacionális biztonságpolitikai agendájához. Az Obama-adminisztráció igénye persze általánosságban is jelentkezett a stratégiai szerepvállalás kezdeményezésén keresztül, ám a nyugati érték- és részben érdekközösség az európai szövetségeket és partnereket e tekintetben az első helyre sorolta: az Egyesült Államok 2010-es nemzeti biztonsági stratégia szerint Washington számára az európaiak adták „az amerikai globális szerepvállalás sarokkövét és a nemzetközi fellépés katalizátorát.”³¹⁷ Az állítás fordítva olvasva is fennállt: az Obama-adminisztráció transzatlanti kapcsolatokra irányuló elképzeléseiben első helyen szerepelt Európa bevonása a globális kihívások együttes kezelésébe. Philip H. Gordon, Obama elnök első európai és eurázsiai ügyekért felelős külügyminisztériumi helyettes államtitkára 2009 júniusában a Kongresszus alsóházában tett meghallgatásán

³¹⁴ GORDON, Philip H.: The End of the Bush Revolution. *Foreign Affairs*, Vol.85. No.4. (July/August 2006), ISSN 0015-7120, p.81.

³¹⁵ GORDON, Philip H.: Bridging the Atlantic Divide. *Foreign Affairs*, Vol.82. No.1. (January/February 2003), ISSN 0015-7120, p.72.

³¹⁶ LASHNER, Kevin J. & RINEHART, Christine Sixta: The Shadowboxer: The Obama Administration and Foreign Policy Grand Strategy. p.859.

³¹⁷ The White House: *National Security Strategy*. Washington, May 2010. p.41.

kiemelte a közösen kezelendő főbb globális és regionális kihívásokat (többek közt a nemzetközi pénzügyi szabályozást, a klímaváltozás elleni küzdelmet és a járványok féken tartását, a terrorizmus és a nukleáris proliferáció megakadályozását, illetve az afganisztáni és iraki stabilitásra irányuló törekvéseket) és hangsúlyozta, hogy Washingtonnak mindegyik esetében szüksége van az európai szövetségeseire.³¹⁸

Elnöki beiktatását követő első, 2009 tavaszán tett európai útján Barack H. Obama a transzatlanti együttműködés szükségességének kiemelésekor elsősorban globális interdependenciákra és érdekközösségre hivatkozott, az amerikai-európai értékközösséggel alátámasztva az együttműködés eredményességére vonatkozó optimizmusát. Az elnök megfogalmazásában „minden nemzet felelős azért, ami előttünk áll, [...] ugyanis akár a gazdasági visszaesésről, vagy klímaváltozásról, vagy terrorizmusról, vagy kábítószer-kereskedelemtől, mélyszegénységről, vagy a nukleáris fegyverek terjedéséről van szó, [...] kétségkívül nincs olyan szeglete a világnak, mely elzárhatja magát a 21. század fenyegetéseitől. Az egyik út előre – az egyetlen út előre – a bárhol jelentkező félelem és nélkülözés elleni együttes és kitartó fellépés. [...] Tudjuk, hogy az átalakító változás lehetséges, [...] mert minden különbözőségünk ellenére, vannak bizonyos értékek, melyek egybekötnek és felfedik közös emberségünk: [ezek] a félelemtől és nélkülözéstől való szabad, illetve a méltóság, megbecsülés és egyszerű igazság által fémjelzett élet iránti egyetemes vágy.”³¹⁹ Az Obama-adminisztráció meggyőződése volt, hogy a globális kihívások kezelésében a transzatlanti feleknek vezető szerepet kell vállalniuk,³²⁰ melyhez elengedhetetlen kapcsolatuk megújítása. Obama elnök olvasatában a Bush-adminisztráció alatt megromlott amerikai-európai viszony olyan kölcsönös előítéletekhez vezetett, melyek „nem ismerik fel azt az alapvető igazságot, hogy Amerika nem képes szembenézni az évszázad kihívásaival egyedül, Európa pedig nem képes rá Amerika nélkül. Így azért jöttem Európába, [...] hogy megújítsam partnerségünk, melyben Amerika odafigyel és tanul barátainktól és szövetségeseinktől, de ahol barátaink és szövetségeseink [is] viselik az őket illető terhet.”³²¹

A Bush-korszak egyik tanulsága az volt, hogy a nemzetközi politika fontosabb kérdéseiben a transzatlanti kapcsolatok munkamegosztása a nyugat-európai szövetségekkel hatékonyabb,

³¹⁸ United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Strengthening the Transatlantic Alliance: an Overview of the Obama Administration's Policies In Europe*. p.6.

³¹⁹ The White House: Remarks by President Obama at Strasbourg Town Hall. *The White House Office of the Press Secretary*, April 3, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-strasbourg-town-hall> [letöltés ideje: 2019. október 11.]

³²⁰ United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Strengthening the Transatlantic Alliance: an Overview of the Obama Administration's Policies In Europe*. p.21.

³²¹ The White House: Remarks by President Obama at Strasbourg Town Hall.

illetve hogy elvileg maguk az európaiaknak sem járnak jól, ha megbontják saját egységüket, amint erre a 2003-as iraki háború tapasztalatai rámutattak. Noha amerikai szempontból nem oldotta meg teljesen a Kissinger-féle európai hívószám-dilemmát, az EU 2009-es Lisszaboni Szerződése is az európai integráció mélyítésének irányába mutatott, külön eredményt elérve a közös kül- és biztonságpolitika terén. Ráadásul az elődjétől való politikai és szakmai elkülönülés elvárása is arra ösztökélte Obama elnököt, hogy felszámolja a Bush-adminisztráció transzatlanti kapcsolatokat megosztó politikai örökségét, és európai szövetségesei között lehetőleg ne differenciáljon. Obama elnök szándéka az volt, hogy e politikai károkat felszámolja, abban bízva, hogy saját adminisztrációjának „egyik öröksége [...] történelmi szövetségünk sokkal hatékonyabb módon történő újbóli egybehozatala lesz.”³²²

Mindennek megfelelően tehát a valójában már Bush elnök második ciklusában félretett „régie Európa” és „új Európa” megosztás eltemetése a kelet-közép-európai szálak új megvilágítását jelentette. Vagyis az Egyesült Államok kapcsolatai Kelet-Közép-Európa országaival „normalizálódtak”, minőségüket tekintve már nem különböztek nyugat-európai társaikétól.³²³ Hillary R. Clinton 2010 januárjában, az európai biztonságról szóló párizsi beszédében látványosan szakított a Rumsfeld-féle Európa-képpel: „Egyesek ránéztek a kontinensre, és még most is Nyugat- és Kelet-Európát, régi és új Európát [...] láttak. A valóság az, hogy [...] csak egy Európa van, [...] mely magába foglalja az Egyesült Államokat és partnerét. És magába foglalja [...] Oroszországot.”³²⁴ Bár az Obama-adminisztráció elhatárolódott a rumsfeldi örökségtől, a kialakult helyzettel valamit kezdenie kellett. Amennyiben egységesíteni akarta a nyugati szövetséget, megoldást kellett találnia azon biztonsági kérdésekre, melyek az euroatlanti intézményeket „régie” és „új” tagállamok mentén megosztották.

A szövetség kohéziójának hiánya azonban már korábban megmutatkozott és az egyes tagállamok eltérő biztonságpercepcióira, illetve a NATO rendeltetéséről alkotott véleményükre volt visszavezethető, alapvetően három csoportra osztva az országokat. Egyrészt van egy főleg nyugat-európai államok alkotta „status quo csoport”, mely bár a kollektív védelemben látja a szövetség lényegét, egyúttal a NATO béketeremtő hatását leginkább a belső (európai) stabilitásban látja, Moszkvától pedig nem szeretne elidegenedni, így mind a bővítés, mind a

³²² The White House: Remarks by President Obama at Strasbourg Town Hall.

³²³ MAGYARICS, Tamás: A kapcsolatok „normalizálása” vagy jóindulatú közömbösség? Az Egyesült Államok Közép-Európa-politikája. *Külgvi Szemle*, 2010/2. (2010. nyár), ISSN 2060-4904, pp.61–62.

³²⁴ CLINTON, Hillary Rodham: Remarks on the Future of European Security. *United States Department of State*, January 29, 2010, Online: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/01/136273.htm> [letöltés ideje: 2018. február 21.]

területen kívüli szerepvállalás ügyében a visszafogottság híve. Másrészt van egy angolszászok vezette „reformista csoport”, mely a NATO küldetését globálissá tenné, a bővítés tekintetében pedig liberális internacionalista elveket vall. Harmadrészt létezik a kelet-közép-európai országokat részben felölelő „tradicionalista csoport”, mely továbbra is az orosz fenyegetéssel szembeni kollektív védelmet tartja a legfontosabb feladatnak, a globális szerepvállalásokat pedig az amerikai kapcsolatok ápolásának lehetősége miatt nem ellenzik.³²⁵

Az orosz-kérdés tekintetében a két legfőbb problémát a közép-európai rakétapajzs ügye és ezzel összefüggésben az Oroszországi Föderációval való politikai kapcsolatok élénkítésének dilemmája szolgáltatta, melyek rendezésére az amerikai-orosz „újraindítás” megítélése miatt is szükséges volt. Mindkét problémára a megoldást a NATO 2010-es lisszaboni csúcstalálkozója szolgáltatta. Egyrészt elfogadásra került a szövetség új Stratégiai Konceptiója, mely egyszerre tette globálissá a NATO küldetését és erősítette meg a kollektív védelmet (utóbbiban a nukleáris elrettentést is megtartva). Másrészt az Obama-adminisztráció beemelte ballisztikus rakétavédelmi rendszerének (Bush-adminisztráció által csak bilaterális szerződések útján megalapozott) európai komponenseit a szövetség rakétavédelmi rendszerébe. Philip H. Gordon szavaival az új terv „sokkal NATO-izáltabb” lett.³²⁶ Mindemellett az amerikai vezetés kiállt a potenciális orosz fenyegetés miatt aggódó baltiak és lengyelek védelméről szóló készenléti tervek kidolgozása és elfogadása mellett. Az addig nem létező terveket az érintett kelet-közép-európai országok már évek óta hiányolták, de a szövetségen belüli konszenzus hiánya miatt egyszer sem sikerült papírra vetni azokat. Ennek hátterében egyes nyugat-európai tagállamok azon aggálya állt, hogy a tervekkel szükségtelenül ingerelnék Moszkvát.³²⁷

Bár az Obama-adminisztráció kiállt a tervek felvázolása mellett, elővigyázatosságát jelzi, hogy Clinton külügyminiszter utóbbiak elfogadásának tényét jobb látta titokban tartani, pont azért, hogy ne zavarja meg az amerikai-orosz kapcsolatok javításának kezdeményezését. Megjegyzendő, hogy a tervek kidolgozásának támogatásában az Obama-adminisztrációt maga az amerikai-orosz „újraindítás” sikere is motiválhatta. WikiLeaks-forrásból tudjuk, hogy a 2010-es Stratégiai Konceptió kidolgozásában Tomáš Valášek szlovák elemző is közreműködött, aki fél évvel a NATO lisszaboni csúcstalálkozója előtt Ronald D. Asmus és más szakértőkkel

³²⁵ KISS, J. László: Születésnap után. Vita a NATO jövőjéről. *MKI-tanulmányok*, 2009. május 26., ISSN 2060-5013, pp.10–13.

³²⁶ GORDON, Philip. H.: U.S. Perspectives on Central and Eastern Europe.

³²⁷ ASMUS, Ronald *et. al.*: NATO, new allies and reassurance. *Policy Brief*, Centre for European Reform, May 12, 2010, Online: https://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/pb_nato_12may10-215.pdf [letöltés ideje: 2018. december 4.]

együtt többek közt arról írt, hogy készenléti terveket hiányoló keleti tagállamok megnyugtatása az amerikai-orosz kapcsolatok javításának előfeltételeként is felfogható, hiszen Moszkva felé csak akkor tud hatékonyan nyitni a NATO, ha utóbbiak is (immár meggyőződve saját biztonságukról) támogatják a kezdeményezést.³²⁸ Az elért eredmények fényében az amerikaiak, az addig vonakodó németek és kelet-közép-európaiak is elégedetten távozhattak Lisszabonból.³²⁹ Mindazonáltal a rakétavédelem ügye előre vetítette az Egyesült Államok (és a Nyugat) Oroszországi Föderációhoz fűzött biztonsági dilemmáját, ami az Obama-adminisztráció számára már csak azért is volt fajsúlyos kérdés, mert azt az európai biztonság Eurázsia keretein belül történő értelmezése révén az amerikai Európa-politika harmadik, egyben – Philip H. Gordon szavával – „központi” pillérének is tekintette.³³⁰

III.3. Az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítása” és az európai biztonság

III.3.1. Az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítása” és annak korlátai

Poszt-bipoláris elődjeihez hasonlóan, hivatalba lépését követően Obama elnök egyik kiemelt szándéka volt, hogy megújítsa az amerikai-orosz kapcsolatokat, a lehetőségekhez mérten túllépve a vitákon, melyek közvetlen forrása a 2008 augusztusában kitört orosz-grúz háború volt.³³¹ Washington ismételt kísérlete az Obama-adminisztráció globális biztonsági agendájának fényében további lendületet nyert, elvezetve az ún. „reset”, vagyis a kétoldalú kapcsolatok „újraindítási” kezdeményezéséhez. Az Obama-adminisztráció ezúttal is abból az alapvetésből indult ki, hogy a globális kihívások olyan érdekközösséget teremtenek, melyek felülírhatják a versengés logikáját, kölcsönösen előnyös együttműködésre ösztönözve a felemelkedő hatalmakat, akik növekvő nemzetközi szerepük mellé egyre nagyobb felelősségben is részesülnek. Obama elnök 2009. júliusi moszkvai útján arról beszélt, hogy a globális „kihívások globális partnerséget követelnek, és e partnerség erősebb lesz, ha Oroszország elfoglalja jogosan

³²⁸ Ibid.

³²⁹ TRAYNOR, Ian: WikiLeaks cables reveal secret Nato plans to defend Baltics from Russia. *The Guardian*, December 6, 2010, Online: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/06/wikileaks-cables-nato-russia-baltics> [letöltés ideje: 2018. december 2.]

³³⁰ United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Strengthening the Transatlantic Alliance: an Overview of the Obama Administration's Policies In Europe*. p.7. és p.23.

³³¹ Bizonyos területeken ez a mai napig nem sikerült. A Németországi Szövetségi Köztársaságban működő amerikai George C. Marshall European Center for Security Studies például évek óta fogad civil és katonai szakértőket a világ szinte minden országából, előmozdítandó a nemzetközi biztonság aktuális kérdéseinek együttes megvitatását és a kölcsönös eszmecsereit. A poszt-szovjet térségre is fókuszálva az intézmény tekintélyes orosz nyelvű kapacitással (könyvtárral, tolmácsokkal és szakmai kiadványokkal) rendelkezik, azonban ennek kihasználtsága 2008. óta a mai napig korlátozott, mivel az Oroszországi Föderáció nem delegál résztvevőket a teljes egészében amerikai-német finanszírozású szakmai kurzusokra és rendezvényekre.

megillető helyét mint nagyhatalom. [...] A hatalom iránti törekvés többé már nem egy zéró-összegű játszma – a fejlődést meg kell osztani. Ezért kértem, hogy az Egyesült Államok és Oroszország közötti kapcsolatokban legyen egy «újraindítás». Ennek többnek kell lennie, mint egy új kezdetnek a Kreml és a Fehér Ház között.”³³²

Az Obama-adminisztráció azt feltételezte, hogy Washington képes együttműködni Moszkvával a nukleáris proliferáció (beleértve az iráni és észak-koreai atomprogramok), az afganisztáni biztonság, a világgazdaság, a klímaváltozás és az európai biztonság kérdéseiben anélkül, hogy legutóbbi terén engedményeket tenne az orosz érdekszférák érvényesítésének javára, illetve a szövetségesek és partnerek biztonságának (politikai szuverenitásának és területi integritásának) kárára.³³³ Míg előbbi kérdésekben az „újraindítás” valóban szállította a várt eredményeket, utóbbiak tekintetében (különösen a 2014-es ukrán válság révén) sikerességének megítélése már eltérő. A kezdeményezés elsőszámú célkitűzése a Barack H. Obama és Dmitrij A. Medvegyev elnök által 2010-ben aláírt Hadászati Támadófegyverek Csökkentéséről Szóló Harmadik Szerződés (START III), avagy az „Új START Szerződés” volt, mely közel két évtizede a leg-átfogóbb amerikai és orosz fegyverzetkorlátozási megállapodásnak számít, és bár a kelet-közép-európai rakétapajzsot szem előtt tartva az orosz vezetés megkísérelte az elhárítórendszerek korlátozását is a szerződésbe venni, erre végül nem került sor.³³⁴ Mindemellett Washington elérte, hogy Moszkva támogassa az ENSZ Biztonsági Tanács Teherán, illetve Phenjan atomprogramjának szankcionálására irányuló 1929-es, illetve 1874-es számú határozatait, továbbá, hogy az Afganisztánba irányuló amerikai katonai csapatok és szállítmányok áthaladhassanak az Oroszországi Föderáción keresztüli útvonalon, ami 2011. első negyedében az Egyesült Államok afganisztáni szállítmányainak közel 50%-át (850 repülőút és 130,000 fős katonai személyzet mozgását) jelentette.³³⁵ Közben 2012-ben megvalósult az orosz WTO-tagság. Mindazonáltal ugyanekkorra az „újraindítás” lendülete elfogyott, az amerikai-orosz kapcsolatok pedig újból kihűltek, aminek amerikai olvasatban egy-egy mélypontját 2014-ben Ukrajna

³³² The White House: Remarks by the President at the New Economic School Graduation. *The White House Office of the Press Secretary*, July 7, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/video/President-Obamas-Address-at-the-New-Economic-School-in-Moscow#transcript> [letöltés ideje: 2018. április 18.]

³³³ United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Strengthening the Transatlantic Alliance: an Overview of the Obama Administration's Policies In Europe*. p.24.

³³⁴ A szerződés mindkét fél részére legfeljebb 1,550 darab stratégiai nukleáris töltetet és 700 darab hadrendbe állított stratégiai hordozóeszközt engedélyez, mely célszámokat 2018-ig kellett elérni. N. RÓZSA, Erzsébet & PÉCZELI, Anna (szerk.): *Egy békésebb világ eszközei*. Osiris Kiadó & Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2013, ISBN 978-963-389-948-9, p.146.

³³⁵ United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Overview of U.S. Relations with Europe and Eurasia*. Hearing Before the Subcommittee On Europe And Eurasia of the Committee On Foreign Affairs, United States Government Printing Office, March 10, 2011. Washington D.C., Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=706489> [letöltés ideje: 2018. augusztus 5.], pp.28–29.

területi integritásának, illetve 2016-ban az Egyesült Államok elnökválasztásának orosz megsértése jelezte.

Mind az „újraindítás” ötlete, mind kudarca az Obama-adminisztráció liberális szemléletéből eredt. Obama elnök és külpolitikai csapatának liberális, érdekközösségre épülő, egyetemes értékekben gondolkodó és abszolút előnyökre kiélezett multi-partnerségi koncepciója ugyanis alapjaiban ütközött a realistább orosz szemlélettel. A két megközelítés eltér a nemzetközi rend vélt szerkezetét illetően. Moszkva alapvetően nem tagadja a liberális nemzetközi rend bizonyos előnyeit, amit alátámasztott a WTO-tagság megszerzésére irányuló törekvése, ugyanakkor e rendbe való integrációja a hidegháború vége óta nehéznek bizonyult.³³⁶ Miközben unipoláris pillanatról már nem beszélhetünk, a liberális nemzetközi rendet alátámasztó hegemon szerepét továbbra is az Egyesült Államok tölti be: felismerve az amerikai hatalom korlátait és a felemelkedő regionális hatalmak egyre fokozódó gazdasági, politikai és katonai erejét, az Obama-adminisztráció egy együttműködő multi-partnerségi programot hirdetett, megkülönböztetve azt a versengő multi-poláris világtól.³³⁷ A két nemzetközi tendenciát a Medvegyev- és Putyin-adminisztráció is látta, ám másképp értelmezte: már a 2000-es orosz hivatalos nemzeti biztonsági stratégiában/koncepcióban is arról lehetett olvasni, hogy a hidegháború után „kettő egymást kölcsönösen kizáró tendencia jelentkezett. Az első [...] bizonyos számú országok és integratív társulásainak megerősödött gazdasági és politikai helyzetében, illetve a nemzetközi folyamatok multilaterális kormányzására irányuló fejlettebb mechanizmusokban ölt testet. [...] A második tendencia azon kísérletekben testesül meg, melyek arra irányulnak, hogy a nemzetközi kapcsolatok struktúrája a fejlett nyugati országok uralmára épüljön.”³³⁸

Míg Obama elnök szerint a liberális nemzetközi rend minden hibájával együtt is jól működött és előmozdította a nemzetközi békét, jólétet és szabadságot,³³⁹ összességében pedig széleskörű nemzetközi támogatásnak örvend,³⁴⁰ addig Putyin elnök gyanakvóan azt feltételezte a nyugati

³³⁶ BUZAN, Barry & WÆVER, Ole: *Regions and Powers. The Structure of International Security*. p.404.

³³⁷ CLINTON, Hillary Rodham: Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations.

³³⁸ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: *National Security Concept of the Russian Federation*. January 10, 2000, Online: https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/589768 [letöltés ideje: 2019. október 15.]

³³⁹ The White House: Remarks by President Obama to the United Nations General Assembly. *The White House Office of the Press Secretary*, September 28, 2015, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/09/28/remarks-president-obama-united-nations-general-assembly> [letöltés ideje: 2019. október 15.]

³⁴⁰ The White House: *National Security Strategy*. Washington, February 2015, p.23.

országokról, hogy „ambíciók oly nagyra nőttek, hogy saját politikáikat, [...] az egész nemzetközi közösség nézeteként kezdték bemutatni.”³⁴¹ Ennek megfelelően Hillary R. Clinton alapvetően optimista és együttműködést sugalló multi-partnerségével szemben orosz kollégája, Szergej V. Lavrov arról értekezett, hogy a világban különböző hatalmi központok vannak felemelkedőben, melyek ennek megfelelően egy alternatív, multi-poláris világrend lehetőségét kínálják.³⁴² Az Obama-adminisztráció tisztában volt e nézetkülönbséggel, ám úgy vélte, hogy a zéró-összegű játszmák orosz szemléletén magával a jobb viszony kialakításával és a közös érdekek tudatosításával túl lehet lépni,³⁴³ ezt az elképzelést pedig (az orosz közvéleménykutatások eredményeire alapozva) legalább 2011 tavaszáig fenntartotta.³⁴⁴ Biden alelnök például 2011 márciusában Moszkvában tett látogatásakor kifejezetten „win-win”, azaz kölcsönösen előnyös helyzetekről beszélt, elutasítva az értékek és érdekek közötti versenyt a politikában.³⁴⁵

Washington és Moszkva emellett másképp látják nemzetközi renden belüli helyzetüket. Noha Obama elnök változó állásfoglalásokat tett az amerikai kivételességről, elnökségének második ciklusában is osztotta a liberális internacionalisták azon nézetét, miszerint „nem az a kérdés, hogy Amerika vajon vezetni fog-e, hanem hogy *hogyan* fogunk vezetni a jövőbe.”³⁴⁶ Ezzel szemben Putyin elnök 2014 őszén arról beszélt, hogy a szovjet szuperhatalom összeomlása óta a külvilág (elsősorban az Egyesült Államok) látja szükségét kikérni Moszkva véleményét³⁴⁷ – ezzel is megerősítve az ezredfordulón megfogalmazott orosz percepciót, miszerint egyes országok figyelmen kívül hagyják az orosz érdekeket a nagyobb horderejű nemzetközi kérdések rendezésekor és kifejezetten gyengíteni akarják az Oroszországi Föderációt mind politikai, mind gazdasági, mind katonai értelemben.³⁴⁸ Putyin elnök olvasatában az amerikai vezető szerep is megkérdőjelezhető, az amerikai kivételesség pedig valójában csak kifogás más államok belügyeibe való beavatkozásra, amivel egyúttal a nemzeti szuverenitás gondolata is

³⁴¹ President of Russia: 70th session of the UN General Assembly. *President of Russia*, September 28, 2015, Online: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50385> [letöltés ideje: 2015. október 10.]

³⁴² LAVROV, Sergei: The Present and Future of Global Politics. *Russia in Global Affairs*, Vol.5. No.2. (2007), ISSN 1810-6374, pp.13–14.

³⁴³ United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Strengthening the Transatlantic Alliance: an Overview of the Obama Administration's Policies In Europe*. p.32.

³⁴⁴ United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Overview of U.S. Relations with Europe and Eurasia*. p.31.

³⁴⁵ The White House: Vice President Biden's Remarks at Moscow State University. *The White House Office of the Vice President*, March 10, 2011, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/10/vice-president-bidens-remarks-moscow-state-university> [letöltés ideje: 2018. április 18.]

³⁴⁶ The White House: *National Security Strategy*. Washington, February 2015, p.2.

³⁴⁷ President of Russia: Meeting of the Valdai International Discussion Group. Vladimir Putin took part in the final meeting of the Valdai International Discussion Group's XI session. *President of Russia*, October 24, 2014, Online: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860> [letöltés ideje: 2015. október 8.]

³⁴⁸ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: *National Security Concept of the Russian Federation*. (I. szekció)

egyre relativizálódik: „minél nagyobb a világ egyetlen hatalmi központ iránti lojalitása, annál nagyobb ennek vagy annak az uralkodó rezsimnek a legitimitációja.” Okfejtésében Vlagyimir V. Putyin „amerikai propagandáról” beszélt, melynek célja, hogy Washington számára egy kvázi-bipoláris képet rajzoljon, amiben szembe helyezkedhet Moszkvával.³⁴⁹ Bár e hidegháborús mentalitás már 2013-ban is egyértelmű volt, Obama elnök még Edward Snowden kiadatásának orosz megtagadása kapcsán is arról beszélt, hogy az amerikai-orosz szembenállás már a múlté és „nincs ok, amiért ne tudnánk hatékonyabban együttműködni.”³⁵⁰

Az amerikai-orosz kapcsolatok az Obama-adminisztráció liberális külpolitikájának egy másik eleme révén romlottak meg, véget vetve az „újraindítás” útján életre hívott együttműködésnek. Washington orosz-politikájának ugyanis továbbra is része volt a demokrácia előmozdítása, ami főleg a civil társadalom támogatásában nyilvánult meg. Amellett, hogy a puha hatalom és a demokratikus folyamatok nemzetközi támogatása a liberális internacionalizmus szerves részét képezik, Putyin elnök és a Kreml olvasatában ezek is konfliktusforrások a nemzetközi kapcsolatokban. Noha az Egyesült Államok 2015-ös nemzeti biztonsági stratégiája figyelembe vette a liberális demokrácia kibontakozásának helyenként felmerülő történelmi-kulturális akadályait,³⁵¹ értékeit alapvetően egyetemesnek tekintette. A demokrácia terjedésének civilizációs alapjainak jelentősége hangsúlyosabban volt jelen a 2016-os Orosz Föderáció hivatalos külpolitikai koncepciójában, inkább huntingtoni képet festve a nyugati értékek nem nyugati társadalmakba való átültetésének lehetséges következményeiről, egyúttal reflektálva a 2011-es arab tavasz eseményeire.³⁵² Míg Medvegyev elnök támogatta a líbiai civilek védelmét szolgáló nyugati beavatkozást, az akkor miniszterelnök Vlagyimir V. Putyin lesújtó véleménnyel volt Moammer Kadhafi rendszerének külső segítséggel való megdöntéséről, kiemelve a nyugati típusú demokrácia kulturális hagyományainak hiányát.³⁵³ Az eset azért is kiemelendő, mert a líbiai eseményeket az orosz vezetés előjelként értelmezte.³⁵⁴

³⁴⁹ President of Russia: Meeting of the Valdai International Discussion Group. Vladimir Putin took part in the final meeting of the Valdai International Discussion Group's XI session.

³⁵⁰ The White House: Interview of the President by Jay Leno, The Tonight Show. *The White House Office of the Press Secretary*, August 7, 2013, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/08/07/interview-president-jay-leno-tonight-show> [letöltés ideje: 2019. október 18.]

³⁵¹ The White House: *National Security Strategy*. Washington, February 2015, pp.35–36.

³⁵² The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. February 18, 2016, Online: https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248 [letöltés ideje: 2019. október 19.] 14. pont

³⁵³ BARRY, Ellen: Putin Criticizes West for Libya Incursion. *The New York Times*, April 26, 2011, Online: http://www.nytimes.com/2011/04/27/world/europe/27putin.html?_r=0 [letöltés ideje: 2015. október 17.]

³⁵⁴ APPLEBAUM, Anne: Obama and Europe. *Foreign Affairs*, Vol.94. No.5. (September/October 2015), ISSN 0015-7120, pp.41–42. pp.37–44.

Az amerikai-orosz kapcsolatok 2011-2012-ben kezdték a kihűlés jeleit látványosabban mutatni. Az Obama-adminisztráció nem csinált titkot abból, hogy szándékában áll az orosz demokrácia előmozdítása: Biden alelnök említett moszkvai beszédében külön kiemelte, hogy az orosz belpolitikai változás „szükséges a jó viszonyhoz”, Washington pedig „továbbra is tiltakozni fog, mikor [...] az emberi jogokat megsértik vagy a demokráciát és a jogállamiságot aláássák [az Oroszországi Föderációban].”³⁵⁵ A két fél közötti súrlódási pontot a civil társadalom képezte. Tekintettel arra, hogy utóbbi a liberális demokrácia egyik alappillére, az Obama-adminisztráció az e csoportok érvényesülését gátló állami szabályozások ellenében igyekezett közvetlenül is támogatni őket,³⁵⁶ míg a Putyin-adminisztráció olvasatában a puha hatalom és az emberi jogok külföldi támogatása a „fokozódó globális versengés” kontextusában valójában szuverén államok elleni nyomásgyakorlásra és a közvélemény befolyásolására irányult.³⁵⁷ A két nézet konfrontációjához az Oroszországi Föderáció 2011-es parlamenti és 2012-es elnökválasztása szolgáltatta a szikrát: míg Washingtonban Putyin elnök Amerika-ellenes kampánya és a választás kimenetele váltott ki nemtetszést, Moszkva ezt az orosz belügyekbe való beavatkozásként értelmezte. Ennek megfelelően 2012 júliusában Putyin elnök aláírta azt a törvényt, mely a politikai tevékenységgel foglalkozó külföldi finanszírozású NGO-kat „külföldi ügynökként” való regisztrálásra kötelezte,³⁵⁸ szeptemberben pedig kiutasította az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Ügynökségét (USAID) az országból.³⁵⁹ Végül, immár az ukrajnai válság árnyékában, Putyin elnök 2015 májusában lehetővé tette, hogy az Oroszországi Föderációban működő „nem kívánatos” külföldi finanszírozású civil csoportokat megszüntessék.³⁶⁰

Az amerikai és orosz belpolitika mentén megromlott kapcsolatot jelezte a Kongresszus, illetve az Állami Duma részéről 2012 végén elfogadott Magnitsky-törvény, illetve Yakovlev-törvény is. Noha a Magnitsky-törvény részben még a kivándorlást korlátozó szovjet politika amerikai szankcionálására 1974-ben bevezetett (a nemzetközi kereskedelemben a legnagyobb kedvezmény elvét megtagadó) Jackson-Vanik kiegészítést hivatott visszavonni, nevét és tartalmát

³⁵⁵ The White House: Vice President Biden’s Remarks at Moscow State University.

³⁵⁶ The White House: *National Security Strategy*. Washington, February 2015, pp.21.

³⁵⁷ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. 20. pont

³⁵⁸ OSTROUKH, Andrey: Russia’s Putin signs NGO “foreign agents” law. *Reuters*, July 21, 2012, Online: <http://www.reuters.com/article/2012/07/21/us-russia-putin-ngos-idUSBRE86K05M20120721> [letöltés ideje: 2015. október 4.]

³⁵⁹ ABBAKUMOVA, Natasha & LALLY, Kathy: Russia boots out USAID. *The Washington Post*, September 18, 2012, Online: https://www.washingtonpost.com/world/russia-boots-out-usaid/2012/09/18/c2d185a8-01bc-11e2-b260-32f4a8db9b7e_story.html [letöltés ideje: 2015. október 4.]

³⁶⁰ GROVE, Thomas: Russia’s Putin Signs New Law Against ‘Undesirable’ NGOs. *The Wall Street Journal*, May 25, 2015, Online: <http://www.wsj.com/articles/russias-putin-signs-new-law-against-undesirable-ngos-1432567550> [letöltés ideje: 2015. október 4.]

Szergej L. Magnitsky orosz adótanácsadó vonatkozásában kapta: az adócsalási ügyekkel foglalkozó Magnitsky 2008-ban került őrizetbe, ahol 2009-ben tisztázatlan körülmények között meghalt. Mivel utóbbi révén felmerült a politikai megrendelésre végrehajtott (és a hatalom által eltussolt) gyilkosság gyanúja, az amerikai törvény vízumtilalmat és egyéb szankciókat vetett ki az orosz adótanácsadó ellen elkövetett súlyos atrocitásokban valószínűsíthetően érintett magán-személyekre. Az amerikai törvény orosz párja Dmitrij Jakovlev orosz gyermekről kapta a nevét: a kisfiút 2008-ban fogadta örökbe egy virginiai férfi, aki azonban a gyermeket az Egyesült Államokba költöztetését követően egy alkalommal órákra magára hagyta egy gépjárműben, ahol a kisfiú napszúrást kapott és meghalt. A tragédiának (és a nevelőapa bírósági felmentésének) árnyékában az orosz törvény tilalmat vezetett be egyes amerikai állampolgárok beutazására, illetve orosz gyermekek amerikai állampolgárok általi adoptálására vonatkozóan.

III.3.2. Az Obama-adminisztrációs és a liberális európai biztonsági architektúra

Az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítása”, a kelet-közép-európai rakétapajzsra irányuló kétoldalú egyeztetések és a Bush-féle koncepció egyoldalú módosítása felbátorította az orosz vezetést az európai biztonsági rendszer átalakítására tett kísérleteiben.³⁶¹ Az Obama-adminisztráció „realizmusától” való kelet-közép-európai félelem mögött az a megfigyelés állt, miszerint az amerikai külpolitikát meghatározó nemzetközi szerepvállalás keretében Washington kitüntetett célja volt a felemelkedő hatalmakkal való együttműködések létesítése, tekintet nélkül utóbbiak politikai berendezkedésére. Bár az Oroszországi Föderáció esetében a kooperációs kísérlet az orosz demokrácia erősítésének deklarált szándékával párhuzamosan zajlott, kelet-közép-európai szempontból a térség általános leértékelésének, valamint a nagyhatalmak helyi történelmi gyakorlatának árnyékában felvetette a kis országok feletti realista hatalmi politika érvényesítésének gondolatát.

A realista logika alapján mivel Washington „elfordulóban” van Európától, Moszkva megpróbálná az alkalmat kihasználva betölteni az űrt, amire az Obama-adminisztráció a bilaterális kapcsolatok „újraindításának” globális sikerei érdekében még nyitott is lenne. Az ilyen aggodalmakat az orosz diplomáciai gyakorlat kétségkívül alátámasztotta. Dmitrij Medvegyev 2008 júniusában Berlinbe utazott, ahol felvetette az új euro-atlanti biztonsági szerződés és architektúra ötletét, amit 2008 októberében, majd 2009 áprilisában is megerősített.

³⁶¹ HYNEK, Nik *et. al.*: The US-Russian security 'reset': implications for Central-Eastern Europe and Germany. *European Security*, Vol.18. No.3. (September 2009), ISSN 0966-2839, pp.268–269.

A koncepció alapelvei a nemzeti szuverenitás és területi integritás védelmét, a fegyveres erő alkalmazásának és azzal való fenyegetés tilalmát, a fegyverzetkorlátozás alapjainak lefektetését, a mindenkit egyformán megillető biztonság garantálását ölelték fel, kiegészítve azzal a gondolattal, hogy az egész rend alátámasztására egyetlen állam vagy nemzetközi szervezet se legyen privilegizált helyzetben.³⁶²

Orosz részről a szándék már évek óta az volt, hogy Moszkvának érdemi szerep jusson az euro-atlanti biztonság rendszerében, ugyanis Moszkva olvasatában a hidegháború úgy ért véget, hogy nem került sor „békeszerződésre”, vagyis a volt ellenfelek nem fektették le írásban a nemzetközi rend átfogó szabályait. A tézis kifejezetten igaz volt az európai biztonságra, hiszen utóbbit az euro-atlanti intézmények, elsősorban a NATO hivatott alátámasztani. A szövetség keleti terjedésének orosz percepciójára az Egyesült Államokban a realista elemzők (köztük a feltartóztatás atyjaként ismert George F. Kennan) is óva intettek: szerintük a folyamat elidegeníti a Nyugattól az Oroszországi Föderációt, mely tehetetlenül és ingerülten figyeli, ahogy volt ellenfele egyre jobban terjeszkedik irányába, a nyugati szövetségbe felvéve a kelet-közép-európai országokat, akik részben éppen azért akartak tagok lenni, hogy ezzel jobban távolodjanak Moszkvától. Noha a Clinton-adminisztráció különbözőképp próbálta kompenzálni Borisz Ny. Jelcin elnököt és az orosz vezetést, utóbbiak ezeket csak kényszerből fogadták el, a NATO keleti bővítését inkább árulásként élték meg, életre hívva egy Amerika-ellenes mentalitást.³⁶³

A NATO-bővítés politikai feltételei révén az Oroszországi Föderáció „kívül rekedt”, jóllehet bevonásának támogatói liberális körökben is akadtak. Charles A. Kupchan, aki a Clinton-, majd az Obama-adminisztrációban a Nemzetbiztonsági Tanács európai ügyekért felelős vezető szakértője volt (2014-2017), 2010-ben felvetette az orosz NATO-tagság ötletét a szövetség működésének a kollektív védelemtől a kollektív biztonság koncepciója felé történő változtatás részeként. Kupchan kilátásba helyezte, hogy a felvétel érdekében lazítani kellene a demokratikus berendezkedésre vonatkozó feltételeken (amit a portugál, görög és török tagságok példájára mutatva még elfogadhatónak tartott) feltéve, ha Moszkva tiszteletben tartja más államok politikai szuverenitását és területi integritását.³⁶⁴ Kupchan elképzelését a NATO-tagállamok többsége elutasítja, emlékeztetve arra, hogy eddig is ez a liberális megközelítés dominált a

³⁶² MANKOFF, Jeffrey: Reforming the Euro-Atlantic Security Architecture: An Opportunity for U.S. Leadership. *The Washington Quarterly*, Vol.33. No.2. (April 2010), ISSN 0163-660X, pp.67–68.

³⁶³ MANDELBAUM, Michael: *Mission Failure. America and the World in the Post-Cold Era*. Oxford University Press, New York, 2016, ISBN 978-0-190-46947-4, pp.68–74.

³⁶⁴ KUPCHAN, Charles A.: NATO's Final Frontier. *Foreign Affairs*, Vol.89. No.3. (May/June 2010), ISSN 0015-7120, pp.108–109.

nyugati gondolkodásban, sikerességének kilátásait pedig a 2008-as orosz-grúz háború végképp eltörölte. Medvegyev elnök javaslata mögött két felismerés körvonalazódott: egyrészt az európai biztonsági rend átalakítására tett orosz javaslatnak van némi alapja, másrészt az addigi liberális rend bővítése helyett életképebb lehet egy realistább, Metternich- vagy Bismarck-szerű megközelítés.³⁶⁵

A „huszonkettek levele” egy ilyen realista koncepcióra utalt, mikor Medvegyev-féle „hatalmi koncert” tervének lehetséges amerikai elfogadása felől fejezte ki aggodalmát. Így az Obama-adminisztrációnak nemcsak azt kellett megmagyaráznia, hogy Washington a globális kihívások közepette sem feledkezett el Kelet-Közép-Európáról, hanem azt is, hogy az amerikai-orosz közeledés nem a térség biztonságának kiárusítását jelentené. Utóbbit azért is volt fontos hangsúlyozni, mert az orosz ambíciókkal szemben gyanakvóbb kelet-közép-európaiak szeme előtt még ott lebegett a 2008-as orosz-grúz háború képe, ami egyrészt az orosz hatalmi revizionista külpolitikát és annak anakronisztikus, „XIX. századi agendáját”, vagyis az orosz befolyás akár katonai erővel való érvényesítésének szándékát is bizonyította, másrészt a nyugati világ tétlenségéről tanúskodott.³⁶⁶ Noha Georgia nem volt NATO-tagállam, többek közt afganisztáni szerepvállalása révén az egyik legaktívabb partnerország volt, aki elvileg a 2008 áprilisában tartott bukaresti NATO-csúcs óta potenciális jelölt volt a tagságra. Függetlenül attól, hogy ez utóbbi mennyire tekinthető érdemi meghívásnak a kaukázusi ország nyugati integrációját tekintve, az ötnapos orosz-grúz háború jól szemléltette, hogy adott esetben Medvegyev elnök sem tartja be a saját maga által felvetett európai biztonsági rend elveit, így az orosz felvetés hitelessége is megkérdőjelezhető volt, különösen mivel amerikai olvasatban a 2008. augusztusi orosz beavatkozásra Moszkva már jóval korábban készült.³⁶⁷

A Medvegyev-terv tehát Nyugaton eleinte vegyes fogadtatásban részesült, ami még inkább érződött Moszkva 2009 novemberében hivatalosan is közzétett verziójából: mivel utóbbi egyrészt több ponton ködös és hiányos volt, másrészt egyértelműen az orosz befolyást hivatott fokozni a NATO és az Egyesült Államok rovására, a terv végül csendes elutasításra került. Az átirrt európai biztonsági struktúra gondolatával szemben az amerikai diplomácia eleve gyanakvó volt, ugyanakkor véleményezésében kétségkívül dilemmával állt szembe. Egyfelől az amerikai geopolitikai érdekek és gyakorlat már évtizedek óta megkövetelték, hogy Európa biztonsága

³⁶⁵ MANKOFF, Jeffrey: Reforming the Euro-Atlantic Security Architecture: An Opportunity for U.S. Leadership. pp.71–72. s p.79.

³⁶⁶ ADAMKUS, Valdas *et. al.*: An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe.

³⁶⁷ BREEDLOVE, Philip M.: NATO's Next Act. *Foreign Affairs*, Vol.95. No.4. (July/August 2016), ISSN 0015-7120, p.98.

kifejezetten amerikai befolyású szervezetekre és intézményekre épüljön, illetve hogy egyetlen, az Egyesült Államokkal szemben ellenséges hatalom se juthasson hegemon helyzetbe a kontinensen. Másfelől az Obama-adminisztrációnak szüksége volt Moszkvára egy sor nemzetközi biztonsági kérdésben, köztük mindenekelőtt a nukleáris non-proliferációs kezdeményezésekben, melyek ráadásul Európa biztonságát is közvetlenül is érintették. Mindennek fényében az Obama-adminisztráció hivatalosan nyitott maradt az orosz elképzelésekre, azzal a kitételrel, hogy az új biztonsági rendszer nem számolja fel az addigi szervezeteket, köztük az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet (EBESZ). Vonakodását jól jelezte, hogy Washington az ötlet megvitatásának fórumaként ez utóbbit javasolta, tudván hogy a szervezet összetétele és működési módja idővel eredménytelenné teszi az orosz koncepció érdemi tárgyalását.³⁶⁸

Az Obama-adminisztráció tehát e tekintetben nem követte a realista vonalat és nem engedett az orosz kezdeményezésnek. Inkább liberális szemléletéről tett tanúbizonyságot egyrészt azzal, hogy ragaszkodott a liberális rend már kiépített intézményeihez, másrészt azzal, hogy az Oroszország Föderáció európai biztonsági rendszerbe való mélyrehatóbb bevonását szorgalmazta abban reménykedve, hogy a szövetség globális szerepvállalásával összhangban a bilaterális kapcsolatok „újraindításának” előnyeit a NATO is élvezheti majd. A szövetség 2010-es Stratégiai Koncepciójának harmadik pillére (a kooperatív biztonság) rávilágított az Obama-adminisztráció akár potenciális riválisok körében is abszolút előnyöket célzó együttműködések keresésének hajlamára. Nem véletlen, hogy bemutatásával egy időben, a lisszaboni csúcson az Egyesült Államok ballisztikus rakétavédelmének európai komponenseit a NATO ballisztikus rakétavédelmi rendszerébe emelve Washington az Oroszországi Föderáció együttműködését is kereste. Utóbbinak a koncepció általánosságban is stratégiai jelentőséget tulajdonított, sőt a „valódi stratégiai partnerség” kiépítésének szándékát is megfogalmazta,³⁶⁹ ami meglehetősen látványos fejlődést jelentett a közvetlenül az orosz-grúz háború révén 2008-ban mélypontra jutó NATO-orosz viszonyban, még annak ismeretében is, hogy a kapcsolatok javításának szándékát a tagállamok már 2009 áprilisában, Obama elnök első európai útján az állam- és kormányfők jubileumi srasbourg-kehli találkozója alkalmával megfogalmazták. Mivel az új Stratégiai Koncepció kelet-közép-európai kérésre³⁷⁰ megerősítette a kollektív védelem és nukleáris elrettentés központi szerepét a NATO számára, illetve végül az orosz kapcsolatok javítási

³⁶⁸ MANKOFF, Jeffrey: *Reforming the Euro-Atlantic Security Architecture: An Opportunity for U.S. Leadership*. pp.67–68.

³⁶⁹ North Atlantic Treaty Organization: *Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*. p.16. és p.29.

³⁷⁰ HYNEK, Nik *et. al.*: *The US-Russian security 'reset': implications for Central-Eastern Europe and Germany*. p.272

szándékának NATO-ba történő bevezetése mellett az európai biztonsági rend Medvegyev-terve sem valósult meg, az Obama-adminisztráció „újraindítás” politikája nem írta át a fennálló transzatlanti intézményi kötelekeket. Hillary R. Clinton már 2010 januárjában, az európai biztonságról szóló párizsi beszédében reflektált Medvegyev elnök javaslatára, jelezve hogy bár amerikai olvasatban az európai biztonságnak oszthatatlannak kell lennie (ami az orosz koncepció egyik alapvető vonása), Washington szerint ezt a már „létező intézmények mint az EBESZ és a NATO-Oroszország Tanács kontextusában a legjobb keresni, semmint új szerződések tárgyalásával.”³⁷¹

Az orosz kérdés miatt aggodalmaskodó kelet-közép-európaiakat (leginkább a lengyeleket és a baltiakat) az Obama-adminisztráció azzal is próbálta nyugtatni, hogy az „újraindítás” révén javuló amerikai-orosz viszonyban ők is a nyertesei lehetnek. Philip Gordon 2009 novemberében egy washingtoni konferencián kifejtette, hogy az amerikai és kelet-közép-európai érdekek a globális kihívások mentén konvergálnak, így mivel az amerikai-orosz kapcsolatok javítására tett kezdeményezés ugyanezen kérdésekre koncentrált, sikeressége a térség országainak is érdekeit is szolgálja.³⁷² Az „újraindítás” általános kilátásait tekintve a „huszonkettek levelének” aláírói körében sem volt teljes egyetértés. Martonyi János magyar külügyminiszter 2011-ben méltatta a kezdeményezést, mivel az hozzájárult az európai országok és Moszkva közötti bizalom erősítéséhez,³⁷³ Karel Schwarzenberg cseh külügyminiszter azonban 2012-ben arról beszélt, hogy az „újraindítás” nem hozhatott változást az orosz külpolitikában.³⁷⁴ Az amerikai kezdeményezés konkrét céljai közül épp a legfontosabb, az amerikai-orosz nukleáris arzenál csökkentését szolgáló Új START megállapodás volt kelet-közép-európai szempontból kifejezetten releváns. Radosław Sikorski lengyel külügyminiszter a szöveg ratifikációjáról folytatott amerikai kongresszusi viták közben jelezte, hogy a megállapodás lengyel és általában európai szempontból is kedvező, tekintve hogy ugródeszkeként szolgálhat a további fegyverzetkorlátozási folyamatoknak, így elvezethet az országa közelébe telepített (orosz)

³⁷¹ CLINTON, Hillary Rodham: Remarks on the Future of European Security.

³⁷² GORDON, Philip. H.: U.S. Perspectives on Central and Eastern Europe.

³⁷³ MARTONYI, János: Európa és az Egyesült Államok jó viszonya. *Magyar Nemzet*, Július 1, 2011, Online: <https://magyarnemzet.hu/archivum/archivum-magyarnemzet/europa-es-az-egyesult-allamok-jo-viszonya-6831932/> [letöltés ideje: 2019. október 5.]

³⁷⁴ ROGIN Josh: Czech foreign minister: The West is losing to Putin. *Foreign Policy*, September 25, 2012, Online: <https://foreignpolicy.com/2012/09/25/czech-foreign-minister-the-west-is-losing-to-putin/> [letöltés ideje: 2018. április 5.]

taktikai nukleáris fegyverek számának csökkentéséhez vagy akár a hagyományos fegyverek korlátozásáról szóló CFE-szerződés újraélesztéséhez.³⁷⁵

A lengyel diplomácia eleve fogékonyabb volt a Moszkvával való kapcsolatokat „újraindításának” ötletére, tekintve hogy a lengyel-orosz közeledésre Donald F. Tusk kormánya már korábban kísérletet tett, vegyes eredménnyel: egyfelől figyelemreméltó fejlemény volt a Donald F. Tusk és Vlagyimir V. Putyin miniszterelnökök 2009 áprilisában tartott közös megemlékezése a katyíni vérengzés hetvenedik évfordulója alkalmából, melynek során az orosz fél elismerte a sztálini rendelkezés bűnét. Másfelől a Medvegyev-Putyin-féle vezetés feltehetően a lengyel politika megosztására is kísérletet tett, mivel a Moszkvával szemben kritikusabb Lech Kaczyński államfő egy külön megemlékezésen vett volna részt a lengyel politikai, katonai és egyházi elit számos tagjával, akik Szmolenszk közelében repülőgép-katasztrófában végül életüket veszítették. Később maga a szmolenszki tragédia kezelése is árnyalta a lengyel-orosz viszonyt. Az Obama-adminisztráció amerikai-orosz kapcsolatokat „újraindítását” célzó kísérlete inkább az oroszoktól kevésbé tartó magyar és szlovák kormányoknak adott szélesebb teret a kölcsönösen előnyös gazdasági együttműködésre. Pozsony nyitása Moszkva felé egyszerűbb történet volt, 2010 áprilisában kilenc külön bilaterális megállapodást eredményezve a katonai termékek kereskedelme, a nukleáris energia és energiakutatás, illetve a kábítószer-ellenes fellépés terén.³⁷⁶

Ennél kényesebb volt az „újraindítás” és tágabb kelet-európai térség biztonságpolitikai orientációjának kapcsolata. A „huszonkettek levele” elsősorban nem a globális, abszolút előnyszerző szemléletből indult ki, amikor az „újraindítás” sikerének kelet-közép-európai érdekét azonosította, hanem saját tágabb környezetének biztonságára gyakorolt hatásaiból, kifejezetten orosz vonatkozásban.³⁷⁷ Vagyis a kérdés az volt, hogy ha maguk a kelet-közép-európaiak (jelentőségüket veszítve is, de szövetségesekként) még mindig számítanak Washingtonban, utóbbi hogyan viszonyul az euro-atlanti intézményeken kívül eső európai perifériához, melynek biztonsága közvetlenül kihat az EU és a NATO keleti tagállamaira. Mindez kiváltképp igaz volt

³⁷⁵ SIKORSKI, Radisław: Why the West Needs a New Start. *The Guardian*, November 20, 2010, Online: <https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2010/nov/19/nuclear-weapons-usforeignpolicy> [letöltés ideje: 2018. április 5.] Az Új START megállapodásról hasonlóan pozitív véleménnyel volt Girts Valdis Kristovskis lett, Audronius Ažubalis litván és Nickolay Mladenov bolgár külügyminiszter. KRICKUS, Dick: Barack Obama and Security In the East Baltic Sea Region. *Lithuanian Annual Strategic Review*, Vol.9. No.1. (January 2011), ISSN 2335-870X, p.20.

³⁷⁶ BRAUN, Aurel: Resetting Russian-Eastern European relations for the 21st century. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol45. No.3-4. (September-December 2012), ISSN 0967-067X, p.390. Budapest és Moszkva kapcsolata a 2011-es magyar EU-elnökséget követően életbe lépő, „keleti nyitásnak” is nevezett globális külpolitikai nyitásban belül külön hangsúlyban részesült, főleg a kereskedelem és az energiaszektor terén.

³⁷⁷ ADAMKUS, Valdas *et. al.*: An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe.

annak fényében, hogy az orosz befolyás és hatalomgyakorlás első körben a poszt-szovjet térség ezen részét, az orosz terminológiában „közel külföldnek” is nevezett a kelet-európai és kaukázusi régiót érintette (és érinti). Az Obama-adminisztráció külpolitikájának ambivalenciája itt is megmutatkozott. Egyfelől nem akarta, hogy az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítása” által globális, illetve stratégiaileg kiemelt ügyekben elérhető eredmények elveszenek regionális, az adminisztráció számára kevésbé fontos ügyek miatt, ami oda vezetett, hogy Washington nem fogalmazott meg egyértelmű stratégiai célokat e köztes területeken. Janusz Bugajski példaként említette, hogy az orosz-grúz háború megoldatlan kérdései nem zavarták az Egyesült Államokat abban, hogy nukleáris non-prolifерáció kérdésében együttműködjön Moszkvával.³⁷⁸

Másfelől az Obama-adminisztráció többször jelezte nemtetszését a „közel külföld” orosz „befolyási övezetként” való értelmezése kapcsán, az érintett országok politikai szuverenitásának és területi integritásának támogatása pedig az Egyesült Államok 2010-es nemzeti biztonsági stratégiában is kifejezésre került.³⁷⁹ Az ügy azért is volt releváns Barack H. Obama számára, mert az általa potenciális partnernek tekintett Dmitrij A. Medvegyev nemcsak az európai biztonsági architektúrára tett javaslatot, hanem a poszt-szovjet térség iránti orosz érdeklődés újra-deklarálása is az ő nevéhez köthető. Bár a Medvegyev-doktrínaként ismert koncepció nem új keletű, természetét tekintve Nyugaton eltérő értelmezéssel bír hol a „különleges befolyási szféra”, hol a „különleges érdekszféra” kifejezést viselve. A kettő közti különbségre Dmitri Trenin,³⁸⁰ mutatott rá: egyrészt az orosz külpolitika az 1990-es években a nyugati intézményrendszerek keleti terjeszkedése okán kezdte csalódottan úgy látni, hogy befolyási szférák továbbra is léteznek, másrészt a mai orosz elképelés lehetőségei korlátozottak, amit a FÁK-államok körében elindított katonai és gazdasági integrációs folyamatok visszafogott eredményei is jól szemléltetnek. Az Egyesült Államok vonatkozásában Trenin szerint az orosz vezetők nem az általuk megvetett demokráciától, hanem annak amerikai támogatásától félnek, így a színes forradalmakban is a Nyugat befolyási szférájának kitolására irányuló amerikai összeesküvéseket látnak.³⁸¹ Maga az Obama-adminisztráció egyébként a „befolyási szféra” kifejezést használta a kelet-európai és poszt-szovjet térségre irányuló orosz szemlélet jellemzésére, elutasítva annak érvényesülését.³⁸²

³⁷⁸ BUGAJSKI, Janusz: *Obama's Europe: An Alliance in Flux*. pp.73–77.

³⁷⁹ The White House: *National Security Strategy*. Washington, May 2010, p.44.

³⁸⁰ A Carnegie Endowment for International Peace moszkvai központjának igazgatója.

³⁸¹ TRENIN, Dmitri: *Russia's Spheres of Interest, not Influence*. *The Washington Quarterly*, Vol.2. No.4. (October 2009), ISSN 0163-660X, pp.7–8. pp.12–15. és p.18.

³⁸² United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Strengthening the Transatlantic Alliance: an Overview of the Obama Administration's Policies In Europe*. p.24.

Az Obama-adminisztráció részéről a kérdés nem a liberális elvek képviselője, hanem azok tényleges érvényesítési módja volt. Washington ugyanis hasonlóképp viszonyult a „közel külföld” országaihoz, mint a kelet-közép-európai országokhoz: az Obama-adminisztráció alapvetően hátralépett, de nem egy realista „új Jalta”, hanem egy „jóindulatú közömbösség” által vezérelve. Sőt, utóbbi inkább liberális mentalitásról, illetve a geopolitikai realitások elhanyagolásáról tanúskodott. Egyrészt Washington próbált ügyelni arra, hogy a Moszkvával való „újraindítás” ne egy amerikai-orosz realista alkuként jelenjen meg, így Obama elnök 2009 júliusában Moszkvába tett látogatása mellett (két hét csúszással) Biden alelnök Tbiliszibe és Kijevbe utazott, ahol ismét elutasította (az orosz) befolyási övezetek gondolatát. Grúz vendég-látóinak kijelentette, hogy az Egyesült Államok nem ismeri el Abházia és Dél-Oszétia szakadár tartományok függetlenségét, egyúttal felszólítva az Oroszországi Föderációt a területen tartott erőinek visszavonására. Másrészt mindez súlytalan volt. Az alelnök ugyan nyíltan kiállt a grúz NATO-tagság ötlete mellett, ám az ország területi integritása és a szövetség belső megosztottsága révén ez önmagában kevés volt Georgia csatlakozási folyamatának érdemi fellendítéséhez. Hasonlóképp, Joseph R. Biden (tekintettel a NATO-t illető nagyobb ukrán megosztottságra) Kijevben inkább azt hangsúlyozta, hogy miközben Washington támogatja Ukrajna esetleges NATO-, illetve EU-csatlakozási szándékát, ezekről elsősorban a kelet-európai országnak kell döntenie. A távolságtartással párhuzamosan a liberális szemlélet jelei is érződtek egyfelől az ukrán és grúz belpolitikára irányuló kritikákban (előbbi „éretlenségét” és utóbbi hiányosságait sugallva),³⁸³ másfelől a nemzetközi kapcsolatok dinamikáját illetően.

Utóbbi vonatkozásában ugyanis az Obama-adminisztráció még e térségben is elutasította a geopolitika és hatalmi verseny gondolatát: Tbilisziben az amerikai alelnök arról beszélt, hogy a Bush-adminisztráció által 2008 végén létrehozott amerikai-grúz Stratégiai Partnerségi Charta lényege nem az amerikai befolyás fokozása a térségben, sokkal inkább az, hogy „hozzájáruljon egy multi-partner világ építéséhez, melyben a nemzetek közös célokat fogalmazznak meg közös ügyekben. E partnerségek senki ellen sem épülnek. Mindazok érdekében épülnek, akik egy demokratikusabb, prosperálóbb, és biztonságosabb világot szeretnének.”³⁸⁴ Hasonlóképp, Kijevben Biden alelnök jelezte, hogy Ukrajna nem láthatja az amerikai-orosz „újraindítás” kárát, „épp ellenkezőleg, [...] előnyére válhat. Minél tartalmasabb kapcsolatunk Moszkvával,

³⁸³ BEALE, Jonathan: Joe Biden's tough love diplomacy. *BBC*, July 24, 2009, Online: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/8168063.stm> [letöltés ideje: 2018. április 10.]

³⁸⁴ The White House: Remarks By The Vice President To The Georgian Parliament. *The White House Office of the Vice President*, July 23, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-vice-president-georgian-parliament> [letöltés ideje: 2018. április 10.]

annál jobban kiiktathatjuk a zéró-összegű gondolkodást az Oroszország szomszédjaival kialakított kapcsolatainkban.”³⁸⁵ Egy évvel később Hillary R. Clinton is ellátogatott Kelet-Közép-Európába és a poszt-szovjet térségbe. A külügyminiszter útjának célját azonban Philip H. Gordon nem az „újraindítás” ellensúlyozását szolgáló megnyugtatóban, hanem abban látta, hogy „túllépünk a gondolaton, miszerint az európai diplomácia és biztonság egy zéró-összegű játék, és hogy Közép-Európa országainak választaniuk kellene aközött, hogy Oroszország-pártiak vagy Amerika-pártiak legyenek.” Bár az amerikai külügyminiszter egyszerre több országba más-más üzenettel ment, mindegyik közös témája a „demokrácia” volt.³⁸⁶

III.3.3. Liberális internacionalizmus és nagyhatalmi szembenállás

Barack H. Obama a 2012-es amerikai elnökválasztási kampányban is kitartott az amerikai-orosz kapcsolatokat illető optimistább álláspontja mellett, melynek két leglátványosabb példáját Dmitrij Medvegyev orosz elnökkel tartott szülői találkozója, illetve Mitt Romney republikánus szenátorral folytatott harmadik elnökjelölti vitája szemléltette. Előbbire még 2012 márciusában került sor, a Globális Nukleáris Biztonsági Csúcstalálkozó alkalmával, mikor az amerikai elnök „több rugalmasságot” kért orosz kollégájától a közép-európai rakétapajzs ügyében. Obama elnök ezzel azt üzenté Vlagyimir V. Putyin felé, hogy „mind e kérdések, de kiváltképp a rakéta-védelem, megoldható, de fontos, hogy ő teret adjon nekem. [...] Ez az utolsó választásom. A választás után rugalmasabb [tudok lenni].” A bekapcsolva felejtett mikrofonon keresztül kiszivárgott megjegyzés komoly kritikát váltott ki a republikánusok részéről, akik közül Mitt Romney „egy aggasztó és problémás fejleményként” értékelte azt.³⁸⁷

Mi több, Obama elnök markánsan derülátóbb hozzáállása a republikánus elnökjelölttel 2012 októberében folytatott külpolitikai vitáján is megmutatkozott, amikor elavultnak minősítette Romney szenátor orosz nagyhatalmi ambíciókat sulykoló nézetét, megjegyezve: „néhány

³⁸⁵ The White House: Statement by Vice President Biden After Meeting with President Viktor Yushchenko of Ukraine. *The White House Office of the Vice President*, July 21, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/statement-vice-president-biden-after-meeting-with-president-viktor-yushchenko-ukrai> [letöltés ideje: 2018. április 10.]

³⁸⁶ MAHER, Heather: Clinton Embarks On Whirlwind Tour Of Eastern Europe, Caucasus. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*, July 1, 2010, Online: <https://www.rferl.org/a/Clinton-Embarks-On-Whirlwind-Tour-Of-Eastern-Europe-Caucasus/2088062.html> [letöltés ideje: 2018. április 11.]

³⁸⁷ GOODMAN, David J.: Microphone Catches a Candid Obama. *The New York Times*, March 26, 2012, Online: <https://www.nytimes.com/2012/03/27/us/politics/obama-caught-on-microphone-telling-medvedev-of-flexibility.html> [letöltés ideje: 2018. október 4.] Az eset még évekkel később, a Donald J. Trump elnök elleni impeachment-eljárás körüli nyilvános vitákban is visszaköszönt, amikor több republikánus Barack H. Obama ezen ígéretét az orosz vezetéssel kötött önös politikai célzatú *quid pro quo* alkuként értelmezte.

hónapja, mikor [Mitt Romneyt] megkérdezték, hogy mi a legnagyobb geopolitikai fenyegetés, mellyel Amerika szembenéz, [ő] azt felelte, Oroszország. [...] Az 1980-as évek telefonáltak és kéri vissza a külpolitikájukat, ugyanis [...] a hidegháború húsz éve véget ért.”³⁸⁸ Az elnök optimista képét ekkorra már adminisztrációjának sem minden tagja osztotta. Az orosz külpolitika legmarkánsabb kritikusa a 2011-2012-es orosz választási kampányokban is többször szóba hozott Hillary R. Clinton volt, aki már ex-külgügyminiszterként Putyin elnök Eurázsiai Unió programját a tágabb „társég újra-szovjetizálásnak tervével” tette egyenlővé, mely ellen Washington fellépését sürgette.³⁸⁹

A ballisztikus rakétavédelem és az orosz geopolitika kérdése Kelet-Közép-Európa térségét közvetlenül érintik, a nemzetközi közvélemény pedig a nyugati és orosz „hatalmi hatáskörök” földrajzi metszeténél tapasztalt politikai és katonai érdekütközésekben azonosította a két fél kapcsolatának zátonyra futását a 2014-es ukrán válságon keresztül. Amellett, hogy az ukrainai események megváltoztatták az európai biztonsági környezetet, az amerikai-orosz kapcsolatok tekintetében egy érdekes vitára is rávilágítottak: amennyiben valóban Ukrajna nyugati orientációja (vagyis a 2008-ban felvetett ukrán és grúz jövőbeni NATO-csatlakozás lehetősége, illetve Kijevnek az Európai Unióval megkötni szándékozott szabadkereskedelmi megállapodása) idézte elő az orosz agressziót, akkor Európa 2014 tavaszától egy realista logikát követő hatalmi versengés közvetlen szemtanúja. A narratíva fő képviselője John J. Mearsheimer, aki 2014 őszén arról írt, hogy az ukrán válság a Nyugat hibája: érvelésének lényege, hogy hidegháború után elindított, majd rendületlenül folytatott NATO- és EU-bővítések a liberális demokrácia értékeinek (nemzetközi nonprofit szervezeteken és programokon keresztül) terjesztésével kiegészülve sértették az orosz nemzeti érdekeket, melyek végső soron a mai Ukrajna területét is érintő stratégiai mélység védelméről szólnak. Így az ukrán válság esete „bevezetés a geopolitikába,” ahol az orosz realizmus az amerikai és európai liberalizmus útjába állt. Mearsheimer szerint ez utóbbi irányzat tételei kifejezett dogmaként élnek Európában és az Obama-adminisztráción belül egyaránt, tekintve hogy Barack H. Obama és külügyminisztere, John F. Kerry is idejétmúltak minősítették Putyin Vlagyimir V. Putyin katonai lépéseit.³⁹⁰

³⁸⁸ POLITICO STAFF: Transcript: Third presidential debate. *Politico*, October 22, 2012, Online: <https://www.politico.com/story/2012/10/third-debate-transcript-082712> [letöltés ideje: 2018. október 4.]

³⁸⁹ CLOVER, Charles: Clinton vows to thwart new Soviet Union. *Financial Times*, December 6, 2012, Online: <http://www.ft.com/cms/s/0/a5b15b14-3fcf-11e2-9f71-00144feabdc0.html#axzz4G0Zuu8u8> [letöltés ideje: 2016. július 31.]

³⁹⁰ MEARSHEIMER, John J.: Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*, Vol.93. No.5. (September/October 2014), 0015-7120, pp.2-8.

Mearsheimer cikke egyike volt az ukrán válság legmegosztóbb értelmezéseinek, arra azonban mindenképp rámutatott, hogy az Obama-adminisztráció külpolitikája alapvetően liberális szemléletet követett. A Nyugat hibáztatásának gondolata ugyanis egy nyilvános intellektuális vitát generált Mearsheimer és Michael McFaul, Obama elnök korábbi különleges tanácsadója (2009-2012), volt moszkvai nagykövet (2012-2014) és nem mellesleg az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindításának” egyik kidolgozója között. McFaul leegyszerűsítőnek találta azt az érvet, miszerint a NATO bővítései vezettek volna Moszkva ukrainai agressziójához: szerinte a konfliktus hátterében elsősorban nem az orosz nagyhatalmi stratégia vagy a NATO-orosz kapcsolatok, hanem Vlagyimir V. Putyin belpolitikai megfontolásai álltak, melyek az orosz elnököt a 2011-2012-es választások során tapasztalt Amerika-ellenes propaganda folytatására készítették.³⁹¹ Szerinte maga az „újraindítás” a bizonyíték arra, hogy az Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció képes kölcsönösen előnyösen együttműködni: mivel ennek eredményei több NATO-bővítéssel, egy iraki háborúval és egy ukrán narancsos forradalommal a hátuk mögött történt, a változás oka nem az amerikai külpolitikában, hanem az orosz belpolitikában keresendő. Vagyis McFaul és az Obama-adminisztráció a válság értelmezésében nem realista, hanem liberális logikát követett: meghatározó faktorként nem a nemzetközi biztonsági környezetet, hanem az orosz belpolitikát (az elnök stílusát és módszereit) azonosította.³⁹²

Lényegében ugyanezt az álláspontot képviselte Stephen Sestanovich, korábbi poszt-szovjet térségért felelős külügyminiszteri tanácsadó (1997-2001) is, aki szerint a Krím-félsziget anektálását Putyin elnök politikai kényszerből tette, sőt a Nyugaton (kiváltképp az Obama-adminisztrációban) évek óta félretett ukrán NATO-tagság gondolatát is ő tartotta napirenden.³⁹³ McFaul és Sestanovich válaszára reagálva Mearsheimer emlékeztetett Barack H. Obama elnöksége alatt Ukrajnában és az Oroszországi Föderációban tett liberális demokrácia kiépítését szorgalmazó amerikai megnyilvánulásokra, köztük amerikai kormányzati személyek nyilvános tüntetéseken való részvételére, illetve a NATO-bővítések realista helyett liberális elvek mentén történő megvalósítására: utóbbit illetően ugyanis Moszkvát Nyugaton nem tekintették fenyegetésnek, így a tagfelvételek logikáját sem az orosz agresszió kivédése, hanem „a demokratikus

³⁹¹ McFAUL, Michael: Moscow's Choice. *Foreign Affairs*, Vol.93. No.6. (November/December 2014), 0015-7120, pp.170–171.

³⁹² McFAUL, Michael: Negotiating with the Kremlin. *Harvard International Review*, Vol.38. No.1. (Fall 2016), ISSN 0739-1854, pp.24–25. pp.22–27.

³⁹³ SESTANOVICH, Stephen: How the West Has Won. *Foreign Affairs*, Vol.93. No.6. (November/December 2014), 0015-7120, pp.172. és p.174.

béke zónájának keleti kiterjesztése” szolgáltatta.³⁹⁴ Mi több, nemcsak az ukrán válsághoz vezető út, hanem maga az ukrán válság kezelése is liberális szemléletet tükrözött: mivel Ukrajnának az Obama-adminisztráció (és Európa) nem tulajdonított stratégiai jelentőséget, fegyveres erőt sem volt hajlandó felmutatni védelmében.³⁹⁵ Bár Washington vezetésével a NATO fokozta katonai jelenlétét a szövetség keleti tagállamaiban, a kezdeti ellenlépések kimerültek Ukrajna anyagi és képzési támogatásában, valamint orosz célcsoportok elleni politikai és gazdasági szankciókban. Az Obama-adminisztráció főleg utóbbiakban látta a nyomásgyakorlás fő csatornáját,³⁹⁶ ami egyúttal azt is jelentette, hogy itt is Európának kívánt nagyobb szerepet adni.³⁹⁷

Összegzés

Az Obama-adminisztráció szakértői körökben is vitatott külpolitikája több ponton a liberális internacionalizmus tételeit és logikáját követte. A változást ígéretével megválasztott Barack H. Obama tisztában volt a nemzetközi rend hatalmi változásaival (elsősorban Peking felemelkedésével), amire az Ázsia felé történő „elfordulás/újra-egyensúlyozás” politikájának meghirdetésével reagált. Ugyanakkor Washington nem a relatív előnyöket célzó hatalmi verseny tudatosítása, hanem az abszolút előnyöket szem előtt tartó optimizmus jellemezte. Egyrészt Obama elnök és csapata meg volt győződve arról, hogy a legfőbb transznacionális kihívások (köztük a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek terjedése és a klímaváltozás) globális természetűek, így mindenkinek érdeke együttesen kezelni őket. Másrészt az Obama-adminisztráció azt feltételezte, hogy minden nehézsége ellenére a liberális nemzetközi rend jól működik, és hogy a multilaterális fórumokon a többi nagyobb szereplő is konstruktívan vesz részt, elutasítva a zéró-összegű hatalmi játszmák lehetőségét (de legalábbis ésszerűségét). Mindez jól tükrözte a liberális G. John Ikenberry nézetét, miszerint a liberális nemzetközi rend nincs válságban, csupán egy természetes hatalmi átrendeződés zajlik, melyben a felemelkedő hatalmaknak is érdekük életben tartani a liberális nemzetközi rendet.

³⁹⁴ MEARSHEIMER, John J.: Mearsheimer Replies. *Foreign Affairs*, Vol.93. No.6. (November/December 2014), 0015-7120, pp.177–178.

³⁹⁵ MEARSHEIMER, John J.: Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault. p.9. és p.12.

³⁹⁶ FOREIGN AFFAIRS: The Scholar as Secretary. A Conversation With Ashton Carter. *Foreign Affairs*, Vol.94. No.5. (September/October 2015), ISSN 0015-7120, p.75.

³⁹⁷ Az Obama-adminisztráció külpolitikájának értékelésében Robert J. Lieber rámutatott, hogy az 1995-ös boszniai válsággal szemben a 2014-es ukrán válság diplomáciai rendezési kísérletében nyugati oldalon nem Washington, hanem Berlin és Párizs állt az élen. LIEBER, Robert J.: *Retreat and Its Consequences. American Foreign Policy and the Problem of World Order*. p.41.

Az Obama-adminisztráció a liberális értékeket illetően is optimista volt: azokat nem nyugati, hanem egyetemes értékeknek tekintette, és gyakran szót emelt az érvényesítésük érdekében. Bár nem követte a Bush-adminisztráció demokrácia-exportját, az értékek terjedését továbbra is támogatta, csupán más módon. Egyrészt Obama elnök inkább a hazai nemzetépítésre kívánt koncentrálni, komoly társadalombiztosítási reformprogrammal a kezében, amely ráadásul a 2008-as pénzügyi-gazdasági recesszió árnyékában a védelmi kiadások terén (is) meg volt kötve (a nemzetközi presztízs mellett ezek indokolták az Irakból való kivonulást is). A hazai fókusz és az új katonai vállalkozásoktól való tartózkodás egy liberális, modern jeffersoni külpolitikában öltött testet, mely Hillary R. Clinton külügyminiszter révén az „okos hatalom” alkalmazását jelentette, ami viszont valójában mindössze a puha hatalom (Bush-korszak után érthető módon) nagyobb érvényesülését és az erő kivetítésének visszafogását takarta. Utóbbi szintén liberális logika mentén történt: a líbiai „hátról vezetés” és a szíriai „vörös vonal” esete jól mutatták, hogy Obama elnök csak nemzetközi jogi (de legalább megbízható politikai) legitimációval a kezében hajlandó fegyverhez nyúlni.

Az Obama-adminisztráció a transzatlanti kapcsolatokban is a közös, globális kihívásokat helyezte előtérbe, megújult partnerséget kínálva európai szövetségeseinek, ami ugyanakkor ambivalens üzenetet hordozott: egyfelől nagyobb szerepet szánt Európának, másfelől nagyobb önállóságot is feltételezett róla. Beszédes, hogy Obama elnök első európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes külügyi államtitkára az a Philip H. Gordon volt, aki korábbi szakmai írásaiban főleg a 2003-as iraki háború okozta transzatlanti szakadék globális kihívások kezelése miatt szükséges áthidalásáról értekezett, sürgetve ennek európai tudatosítását (és képességfejlesztéseket) is. Miközben az Obama-adminisztráció nem hitt a zéró-összegű játszmákban, Európát érzékenyen érintette az „elfordulás” politikája, amit így „újra-egyensúlyozásra” kellett átnevezni, jóllehet változatlan szándékkal. A kelet-közép-európai szövetségesek hasonló helyzetben voltak, miután Obama elnök döntött elődje csehországi és lengyelországi rakétapajzs-telepítésének módosításáról: 2009 őszén tett bejelentése mérföldkőként szerepel a témával foglalkozó szakirodalomban, ahogy a 2009 nyarán neki címzett „huszonkettek levele” is, mely óva intett a rakétavédelmi rendszer miatt panaszkodó Moszkva „jaltai realizmus” útján történő kiengesztelése ellen. Bár a döntésben sokan ez utóbbit vélték felfedezni, Washingtont inkább a „jóindulatú közömbösség” jellemezte, ami azt jelentette, hogy formálisan is félretette a „rég és új Európa” megosztást, a kelet-közép-európai szövetségesekben pedig egyenrangú NATO-tagállamokat látott, tőlük is ugyanolyan részvételt várva a globális kihívások kezelésében, mint nyugat-európai társaiktól.

A Washington realizmusával szembeni kelet-közép-európai aggodalmak alapját az Obama-adminisztráció azon szándéka képezte, mely a 2008-as orosz-grúz háború miatt (is) megromlott amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítását” célozta. A kezdeményezés abból az amerikai külpolitikában vissza-visszatérő optimizmusból indult ki, hogy az Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció képes túllépni nézetkülönbségein és legalább a globális biztonsági kérdésekben együttműködni. Az Obama-féle „újraindítás” elsősorban nukleáris non-proliferációra, a nemzetközi terrorizmus elleni fellépésre, illetve az iráni atomprogram kérdésének rendezésére irányult, melyekben alapvetően sikerült is eredményt elérnie, mindenekelőtt az Új START megállapodás 2010-es megkötése révén. Ugyanakkor időközben továbbra is érződött, hogy Washington és Moszkva nem ugyanúgy látja a nemzetközi rendszert és saját maga abban elfoglalt helyét: míg az amerikai fél optimista volt és az új hatalmakkal együttműködve is meg kívánta tartani hegemon szerepét a multilaterális együttműködésekben, addig az orosz fél a rendszer működésében a nyugati (elsősorban) amerikai dominancia érvényesülését látta, ami hátráltatja Moszkva és a multi-poláris világ felemelkedését.

A nézetkülönbség az európai biztonsági rendben is kifejezésre került, amikor Dmitrij A. Medvegyev orosz elnök 2009-ben új euro-atlanti biztonsági architektúrára tett javaslatot. Mivel a terv megszüntette volna a NATO Európa biztonságában betöltött kiemelt szerepét, az Obama-adminisztráció (és európai szövetségesei) lesöpörték az asztalról, jóllehet a fennálló nemzetközi biztonsági intézményekben továbbra is nyitottak voltak az együttműködésre Moszkvával. A partnerség szándékát jelezte, hogy a NATO 2010-es Stratégiai Koncepciójában az Oroszországi Föderációra még stratégiai partnerként tekintett. Bár az Obama-adminisztráció elítélte a „közel külföld” orosz befolyási övezetként való kezelését, nem sokat tett a Georgiának és Ukrajnának nyugati orientációjáért. Washington visszafogottságát lehetne realizmussal magyarázni, de valójában arról volt szó, hogy az Obama-adminisztráció még Európa keleti peremterületén sem gondolkodott geopolitikai versenyben és zéró-összegű játszmákban, hanem azt remélte, hogy az orosz részvételű multi-partnerség előnyei majd szépen átterjednek a poszt-szovjet térség államaira is, vagyis mindenki nyer rajta. Közben az amerikai diplomácia még e partnerországok esetében is érzékeny volt a liberális értékek érvényesülésére, így például Kelet-Közép-Európában hiába voltak sokan nyitottak az amerikai-orosz együttműködésből eredő stabilitás gondolatára, az Obama-adminisztráció úgy próbálta szorgalmazni a demokráciák kelet-európai térnyerését, hogy igazából nem akart jelen lenni a térségben.

Az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítása” is a bújtatott amerikai demokrácia-export révén fulladt ki 2011-2012-ben, amikor az újra hivatalba lépő Vlagyimir V. Putyin elnök az Egyesült

Államok (és kiváltképp az Eurázsiai Unió orosz tervét a Szovjetunió újjáélesztéseként értelmező Hillary R. Clinton) orosz parlamenti és elnökválasztásokba való beavatkozására kezdett panaszkodni. A Kreml már a 2011-es líbiai intervencióban is az alulról, civil társadalmi csoportokon keresztül puccsot látott, amit saját hatalma külföldi támogatású megdöntésének próbájaként értelmezett, így lépésről lépésre külföldi ügynököknek minősítette, majd kitiltotta az amerikai külügyminisztériummal szimbiózisban működő USAID-t az országból. Miközben Obama elnök és csapata egy-egy moszkvai diplomáciai találkozón a társadalmi-politikai változásokat szorgalmazták, ő maga még 2012-ben sem tekintette az Oroszországi Föderációt az Egyesült Államok geopolitikai kihívójának és újraválasztását követően is együttműködésben reménykedett. Ugyanakkor a fenti orosz intézkedések és a két ország törvényhozásának kölcsönös szankciói végképp idejétmúlttá tették az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítását.” Az ukrán válság pedig geopolitikai szembenállást hozott, melyet John J. Mearsheimer szerint kifejezetten Washington liberális internacionalizmusa idézett elő: Michael McFaul moszkvai nagykövettel, az „újraindítás” kidolgozójával folytatott vitája rávilágít, hogy az Obama-adminisztráció nem a realista (nemzetközi hatalmi), hanem a liberális (belpolitikai kormányzati) tényezőket tartotta szem előtt az amerikai-orosz viszony elmérgesedésében.

IV. Kelet-Közép-Európa az Obama-adminisztráció külpolitikájában

IV.1. Az Obama-adminisztráció liberális külpolitikájának fogadtatása

IV.1.1. A csalódást keltő Obamánia és annak hiánya

Látványosan eltávolodva a Bush-adminisztráció európai szövetségeseket megosztó gyakorlatától, melynek hibáját egyébként második elnöki ciklusa alatt maga George W. Bush is igyekezett korrigálni, a 2008-as Obama-kampány transzatlanti eleme a szövetségeseikkel szembeni tisztelettudó bánásmódot, valamint a közös biztonság megerősítését szolgáló partnerségek építését emelte ki. Tekintettel a módszerében és programjában liberálisabb, az európai társadalmak számára fogékonyabb agendájára (egyebek mellett a multilateralizmus nyomtatékosítására és a klímaváltozás elővételére), Európában nagy érdeklődéssel viszonyultak Barack H. Obama kampányához és elnökségéhez. Az Obamánia azonban inkább csak Nyugat-Európára korlátozódott, ahol ráadásul a kormányok és a társadalmak hamar szembesültek a liberális Obama-doktrína európai szempontból kellemetlen velejáróival. Barack H. Obama globális kihívásokra irányított figyelme ugyanis rávilágított Európa amerikai kül- és biztonságpolitikájában játszott szerepének ambivalens jellegére: Európa egyszerre volt fontos a liberális nemzetközi rend fenntartásában és elhanyagolt geopolitikai jelentőségében.

A probléma az Egyesült Államok európai biztonságban játszott szerepéről is árulkodott, ami bár visszatérő téma az amerikai-európai politikai vitákban, az Obama-adminisztráció globális biztonsági és nemzetközi hatalmi trendeket reflektorfényben tartó kül- és biztonságpolitikájában kiváltképp releváns kérdés volt. Obama elnök Európa-politikájának egyik pillérét az „egységes, szabad és békés Európa” amerikai programjának folytatása képezte. Az Obama-adminisztráció ennek megfelelően programjára vette a balkáni és poszt-szovjet (kiváltképp a kelet-európai és kaukázusi) térség országaiban a demokratikus fejlődés és nyugati orientáció előmozdítását. Ugyanakkor az európai integrációs folyamatok szorgalmazása az Európai Unió vonatkozásában vegyes európai fogadtatásban részesült, mivel magába foglalta Törökország európai uniós csatlakozásának amerikai sürgetését, amiért Obama elnököt az Európai Unió belügyeibe való amerikai beavatkozás német és francia vádja érte.³⁹⁸ Hasonlóan vegyes megítélés alá esett a nyugati kohéziót erősítő Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (TTIP) ötlete is: bár az Egyesült Államok és az Európai Unió közötti szabadkereskedelmi egyezmény több éves egyeztetés (és részben európai ellenkezés) után

³⁹⁸ VARGA, Gergely: Obama európai körútja. p.8

végül nem kötetett meg, a kezdeményezés jól szemléltette az Obama-adminisztrációnak a liberális internacionalizmus egyik alappilléreként számon tartott nemzetközi szabadkereskedelemben vetett hitét.³⁹⁹

Ráadásul „európaibb”, multilateralizmust és puha hatalmat előtérbe helyező külpolitikája révén az Obama-adminisztráció minden jószándéka ellenére felborította a transzatlanti felek addigi biztonsági dinamikáját. Bár a neokonzervatív Robert Kagan híres-hírheft gondolata, miszerint „az amerikaiak mintha a Marsról, az európaiak meg a Vénuszról érkeztek,”⁴⁰⁰ az ezredfordulót követő években komoly feszültségek forrását jelezte a transzatlanti kapcsolatokban, összességében világos és fontos szerepet adott az Egyesült Államoknak az európai biztonság rendszerében. Konzervatív szerzők egyrészt rámutattak, hogy az Obama-adminisztráció külpolitikai stílusa és elveinek ismeretében Kagan elmélete már nem adott magyarázatot az időnként így is fel-felmerülő vitákra. A változás ironikus helyzetet teremtett, mivel bizonyos kérdésekben az amerikai és európai érdekkülönbségek továbbra is fennálltak, ám az európaiak már nem hibázathatták érték George W. Busht. Másrészt ugyanez a változás az európai biztonság tekintetében is problémát szült: azzal, hogy Obama elnök külpolitikájában más globális ügyek és régiók javára hátra sorolta Európát, illetve hogy általában korlátozta a kemény hatalomra helyezett hangsúlyt, lényegében csökkentette az Egyesült Államok szerepét az európai biztonság fenntartásában. Az ukrán válság bizonyította, hogy az amerikai „hátról vezetés” Európa közvetlen biztonságának kérdésében is elégtelen, amíg az európai szövetségesek nem rendelkeznek a saját maguk hatásos védelméhez szükséges politikai akarattal és katonai képességekkel.⁴⁰¹

Miközben az Ázsia felé történő „elfordulás/újra-egyensúlyozás” amerikai kísérletének sikeressége és hatékonysága vitatott volt, Európában mindenképp csalódást okozott, mivel a viszonylagos elhanyagoltság érzetét keltette, ami az Obama-adminisztráció diplomáciai gyakorlatában már a kezdetektől megmutatkozott: európai diplomaták arra panaszkodtak, hogy bár politikai szempontból a Bush-adminisztráció kellemetlen emlék maradt számukra, a mindennapi kapcsolattartás tekintetében jobb munkát végzett,⁴⁰² mint az egy-egy presztízsértékű gesztust elmulasztó Obama-adminisztráció. Az ilyen gesztusok között említhető a 2010.

³⁹⁹ Ennél még látványosabb volt a TTIP keleti párját képező Csendes-óceáni Partnerség (TPP), mely az Obama-adminisztráció részéről aláírásra került ugyan, de a Trump-adminisztráció szinte legelső intézkedéseként visszalépett tőle, megsemmisítve Obama elnök hagyatékának e részét.

⁴⁰⁰ KAGAN, Robert: *Édenkert és hatalom. Amerika és Európa az új világrendben*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007, ISBN 978-963-327-432-3, p.7.

⁴⁰¹ KAUFMAN, Robert G.: *Dangerous Doctrine. How Obama's Grand Strategy Weakened America*. pp.85–93.

⁴⁰² ROGIN, Josh: Clinton: Europe's reassurer in chief? *Foreign Policy*, February 2, 2010, Online: <https://foreignpolicy.com/2010/02/02/clinton-europes-reassurer-in-chief/> [letöltés ideje: 2019. október 10.]

májusi USA-EU-csúcson, illetve a második világháború hetvenedik és a berlini fal leomlásának huszadik évfordulója alkalmából tartott hivatalos ünnepségen való amerikai elnöki részvétel hiánya.⁴⁰³ Barack H. Obama népszerűsége Kelet-Közép-Európában elmaradt Nyugat-Európához képest, ám idővel utóbbiban is lankadt az „Obamánia”. Elődjeivel ellentétben Obama elnök nem alakított ki különleges, illetve közeli munkakapcsolatot nyugat-európai kollégáival.⁴⁰⁴ Angela Merkel német kancellárt szokás kivételként említeni, ugyanakkor a 2013 őszen kirobbant NSA lehallgatási botrány ezt is beárnyékolta, továbbá az amerikai diplomácia az amerikai-brit kapcsolat addigi „speciális” jellegén is rontott, amikor az Obama-adminisztráció a Falkland-szigeteki vitában inkább távolságtartást mutatott (argentín irányú részrehajlást sugallva).⁴⁰⁵

Közben az Obama-adminisztráció Európa megbízhatóságában bizonytalanodott el, tekintve hogy a 2009-es Lisszaboni Szerződés révén az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájában várt nagyobb kiszámíthatóság Washingtonban nem teljesen érződött. Ráadásul az Obama-adminisztráció az európai szövetségesek afganisztáni misszióra irányuló, az amerikai várakozásokhoz képest szerényebb katonai hozzájárulását is nehezményezte, mely panasz mögött a felajánlások mértéke (a katonák kívántnál alacsonyabb száma) és minősége (bevetetőségük nemzeti korlátozásai) állt.⁴⁰⁶ Nem véletlen, hogy Robert M. Gates, Obama elnök első védelmi miniszterének európai NATO-szövetségesekhez intézett 2011-es búcsúbeszédje a célközönségnek irányított intelm és kritika révén vonult be a köztudatba. Az előző, republikánus kormányból átvett politikus nyíltan kifejezte az amerikaiak nemtetszését az európaiak védelmi kiadásai, képességei és ezek érvényesítésére irányuló politikai akaratuk elégtelenségét illetően, ami Afganisztán mellett Líbiában is szembeűnő volt. A miniszter szavaival „a nyers valóság az, hogy az amerikai Kongresszusban – és általában az amerikai közéletben – sorvad az étvágy és türelem arra vonatkozóan, hogy a saját védelmükhöz szükséges erőforrásokat rászáni, és az e tekintetben komoly, megbízható partnerré váláshoz szükséges változtatásokat meghozni láthatóan nem akaró nemzetekre egyre nagyobb forrásokat

⁴⁰³ KAŁAN, Dariusz: The End of a “Beautiful Friendship?” U.S. Relations with the Visegrad Countries under Barack Obama (2009-2013). *The Polish Quarterly of International Affairs*, Vol.21. No.4. (2012), ISSN 1230-4999, p.86.

⁴⁰⁴ LIEBER, Robert J.: *Retreat and Its Consequences. American Foreign Policy and the Problem of World Order.* p.40.

⁴⁰⁵ KAUFMAN, Robert G.: *Dangerous Doctrine. How Obama’s Grand Strategy Weakened America.* pp.91.

⁴⁰⁶ BUGAJSKI, Janusz: Obama’s Europe: An Alliance in Flux. pp.67–68.

költsenek.”⁴⁰⁷ A líbiai „hátról vezetés” a liberális modern jeffersoni külpolitika mintamodelljeként értelmezhető ugyan, ám a transzatlanti katonai együttműködés szempontjából fenntarthatósága megkérdőjelezhető volt, mivel ismét rávilágított Európa nemzetközi hatalmi státuszának hiányára.⁴⁰⁸ Ahogy 2011-ben a líbiai, úgy 2014-ben az ukrán válság is elégedetlenséget váltott ki az Obama-adminisztrációban az európaiakkal szemben: a Moszkvával szembeni európai határozatlanságra irányuló amerikai panaszt 2014 februárjában kiszivárgott hangfelvételek, köztük Victoria J. Nuland, Obama elnök második európai és eurázsiai ügyekért felelős külügyi államtitkárának Európai Unióra tett obszcén megjegyzése, illetve európai uniós diplomaták ingerült megjegyzései szemléltették.⁴⁰⁹

Az Európára irányított amerikai figyelem igényével együtt Kelet-Közép-Európában láthatóan tudatosult az Obama-adminisztráció „elfordulás/újra-egyensúlyozás” politikája. Magyarország 2011-es külpolitikai stratégiája egyfelől megállapította, hogy „a Nyugat» – az Egyesült Államok és az európai országok – relatív gazdasági és politikai vezető szerepének, súlyának visszaszorulása” van kibontakozóban, másfelől külön hangsúlyozta annak szükségét, hogy „fennmaradjon, sőt erősödjék az USA politikai, biztonsági és gazdasági érdeklődése a közép-, kelet- és délkelet-európai térség iránt.”⁴¹⁰ A 2012-es nemzeti biztonsági stratégia szerint „az Egyesült Államokkal fenntartott szoros kapcsolat és együttműködés az értékközösségen túl stratégiai érdekünk is. Magyarország érdeke az Egyesült Államokkal európai elkötelezettségének megőrzése, az Európai Unióhoz fűződő stratégiai partnerségének erősítése.”⁴¹¹ Hasonlóképp, a Cseh Köztársaság 2011-es nemzeti biztonsági stratégiája is megjegyezte, hogy a globális gazdasági trendek fényében a nemzetközi politika egy-egy főbb szereplőjének „viszonylagos súlya változhat [...] beleértve Európa és az USA helyzetének lehetséges gyengülését.” A cseh dokumentum hozzátette, hogy a körvonalazódó tendenciák az egyes államok közös érdekek helyett egyéni érdekeik előtérbe helyezése felé mutatnak, továbbá hogy csökkenhet akár a NATO vagy az Európai Unió [belső] szolidaritása és hatékonysága. Ennek megfelelően Prága is az EU-NATO és EU-USA biztonsági együttműködést szorgalmazta,

⁴⁰⁷ GATES, Robert M.: Remarks by Secretary Gates at the Security and Defense Agenda, Brussels, Belgium. *United States Department of Defense*, June 10, 2011, Online: <https://archive.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=4839> [letöltés ideje: 2019. október 11.]

⁴⁰⁸ JOFFE, Josef: The Turn away from Europe. *Commentary*, Vol.134. No.4. (November 2012), ISSN 0010-2601, p.13.

⁴⁰⁹ CHIACU, Doina & MOHAMMED, Arshad: Leaked audio reveals embarrassing U.S. exchange on Ukraine, EU. *Reuters*, February 7, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-ukraine-tape/leaked-audio-reveals-embarrassing-u-s-exchange-on-ukraine-eu-idUSBREA1601G20140207> [letöltés ideje: 2019. október 18.]

⁴¹⁰ Magyarország Kormánya: *Magyar külpolitika az uniós elnökség után*. Külügyminisztérium, 2011, p.5. és p.35.

⁴¹¹ Magyarország Kormánya: *Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája*. Külügyminisztérium, 2012, p.7.

hangsúlyt helyezve az európai kül- és biztonságpolitika kapacitásának és képességeinek erősítésére, miközben ő maga stratégiai partnerséget tart fenn Washingtonnal.⁴¹²

A Szlovák Köztársaság 2011-es külpolitikai irányelvei is fokozott biztonsági együttműködést szorgalmaztak az Egyesült Államok és az Európai Unió, illetve a NATO között, melynek keretében Pozsony támogatni kívánta a „stabilitás és demokrácia zónájának megerősítését és kiterjesztését szerte a világban,” és nem számított Washington nemzetközi biztonságban betöltött vezető szerepének változására (legalábbis 2011-ben).⁴¹³ A Lengyel Köztársaság 2014-es nemzeti biztonsági stratégiájának értékelésében az Egyesült Államok marad Lengyelország elsőszámú nem európai partnere. A dokumentum már az ukrán válságot követően került kiadásra, jóllehet hangsúlyozta, hogy „az amerikai külpolitika ázsiai-csendes-óceáni térség felé történő újra-orientációja, valamint az USA prioritásainak értékelése a nemzetközi biztonság vonatkozásában hatással lesznek a transzatlanti kapcsolatokra.” Ennek megfelelően Varsó szükségét érezte annak, hogy megőrizze Washington „meghatározó és maradandó elköteleződését” Európa biztonsága iránt.⁴¹⁴ Mindazonáltal az ezredforduló után az Európai Unióhoz csatlakozó kelet-közép-európai országok formálisan egyre inkább nyugat-európai tásaikhoz közeledtek, ami a gazdasági-kereskedelmi, az uniós intézményi és jogszabályi, továbbá az oktatási és kulturális kötelek bővülése és erősödése révén elkerülhetetlen és vitathatatlan fejlemény volt még a leginkább atlantisták körében is, amit maga az Amerika-barát Radosław Sikorski lengyel külügyminiszter erősített meg egy 2009-ben tartott washingtoni konferencián többek közt Philip H. Gordon európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes külügyi államtitkár felé.⁴¹⁵

Az Obama-adminisztráció konzervatív kritikussai részben ezért, vagyis az kelet-közép-európai atlantizmus gyengülésének tétlen szemléléséért hibáztatták az akkori amerikai külpolitikát. Szerintük ugyanis Washington figyelmének hiánya arra készítette Varsót, Prágát, Pozsonyt, Budapestet és a többi kelet-közép-európai fővárost, hogy az addig kibontakozó trendekre ráerősítve inkább Brüsszel, Párizs, de leginkább Berlin partnerségét keressék. A folyamatban mérföldköknek tekinthető Radosław Sikorski egy 2011. novemberi nyilatkozata,⁴¹⁶ melyben azt mondta: „Valószínűleg én leszek az első lengyel külügyminiszter a történelemben, aki ezt

⁴¹² Government of the Czech Republic: *Security Strategy of the Czech Republic*. Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, September 2011, ISBN 978-80-7441-007-9, p.9. p.13. és p.20.

⁴¹³ Government of the Slovak Republic: *Slovak Foreign Policy Guidelines 2011*. Ministry of Foreign and European Affairs, 2011, p.1. és p.6.

⁴¹⁴ National Security Bureau: *National Security Strategy of the Republic of Poland*, BBN, 2014, p.9. és p.21.

⁴¹⁵ SIKORSKI, Radosław: The United States and Central Europe: Let's Stay the Course. *The Polish Quarterly of International Affairs*, Vol.18. No.4. (Autumn 2009), ISSN 1230-4999, pp.5–6.

⁴¹⁶ MICHTA, Andrew A.: Back to the Frontier. *The American Interest*, Vol.9. No.2. (November/December 2013), ISSN 1556-5777, p.55.

mondja, de ki vele: kevésbé félek a német hatalomtól, mint amennyire a német tétlenségtől kezdek félni. Önök [németek] lettek Európa nélkülözhetetlen nemzete.”⁴¹⁷ Bár e megjegyzés az euro-válság kezelésére utalt és részben kritikaként is volt érthető, transzatlanti olvasatban különösen érdekes volt, mivel a „nélkülözhetetlen nemzet” kifejezés az 1990-es évek óta Madeleine Albrightnak köszönhetően volt köztudatban és kifejezetten az Egyesült Államokra volt értendő. A térségben leginkább atlantistaként számon tartott lengyel külpolitika kapcsolatrendszerének finomításának másik jele volt, amikor Radosław Sikorski nyíltan kiállt egy erősebb, kifelé hatékonyabban fellépő Európai Unió mellett, mely „a legerősebb játékosok egyikeként” venné ki a felelősség maga részét a globális kérdések kezelésében. A továbbra is Amerika-barát lengyel vezetés külkapcsolati hálózat-keresésére példa még a francia-német-lengyel „weimari háromszög”, illetve az Európai Unió legnépesebb tagállamainak informális csoportját lefedő „G6” platformok előtérbe helyezésének szándéka.⁴¹⁸ Mindez az egyéni nyilatkozatokon túl a gyakorlatban is megjelent: 2011-ben az Európai Unió Tanácsának féléves soros elnökségét ellátó Magyarország és Lengyel Köztársaság egyaránt erősíteni akarta Európa nemzetközi (globális) megjelenését.

IV.1.2. Liberális agenda és együttműködés

Mivel a globális kihívásokban nagyobb szerepet vállaló Európa képe egybevágott az Obama-adminisztráció transzatlanti igényeivel, a kelet-közép-európai országok ilyen irányú mozgása egyáltalán nem zavarta Washingtont. Mi több, a liberális internacionalizmus elveit tükrözve a térséggel való munkakapcsolatának egyik fő elemét is a liberális rend értékeinek képviselője és terjesztője szolgáltatta. Az említett 2009-es washingtoni konferencián Radosław Sikorski elsődlegesen az Európai Unió Keleti Partnerségét nevezte meg az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa közötti együttműködés lehetséges színtereként.⁴¹⁹ A lengyel-svéd kezdeményezésre a Cseh Köztársaság európai uniós elnöksége alatt elindított program egyértelműen élvezte az Obama-adminisztráció támogatását, mivel abban az amerikai külpolitika egységes, szabad és békés Európára irányuló tervének egy alátámasztását látta. Sőt, a Keleti Partnerséget az amerikai-orsz kapcsolatok „újraindítási” kezdeményezését kiegészítő programként is lehetett

⁴¹⁷ MAHONY, Honor: Poland fears German 'inactivity' more than German power. *euobserver*, November 28, 2011, Online: <https://euobserver.com/economic/114424> [letöltés ideje: 2019. április 21.]

⁴¹⁸ HYNEK, Nik *et. al.*: The US-Russian security 'reset': implications for Central-Eastern Europe and Germany. pp.271–272.

⁴¹⁹ SIKORSKI, Radosław: The United States and Central Europe: Let's Stay the Course. p.6.

értelmezni, ami ráadásul ugyanazon liberális gondolatmenetet követi: a poszt-szovjet térség kevésbé fejlett és potenciálisan biztonsági kihívásokat generáló államaival létesített egyre szorosabb gazdasági kötelékek révén a kedvezményezett országok politikai, jogi és gazdasági reformokat vezethetnek be és így közelebb kerülnek a Nyugathoz, idővel pedig formálisan is csatlakozhatnak hozzá (elsősorban az Európai Unió keresztül). Vagyis az Európai Unió puha hatalma integrációra készítheti őket, illetve Radosław Sikorski olvasatában a folyamat magára az Oroszországi Föderáció európai orientációjára nézve is kedvező hatással lehet,⁴²⁰ ezzel megerősítve Moszkva nyugati integrálhatóságának liberális nézetét.

Kelet-közép-európai szempontból persze a Keleti Partnerség támogatása mögött nem pusztán egy liberális ideológia által vezérelt érték-exportáló külpolitika, hanem a térség államait sújtó határvidék-jelleg felszámolásának szándéka is állt. Miroslav Lajčák szlovák külügyminiszter 2012-ben megerősítette, hogy a stabilitás és prosperitás előmozdítására irányuló erőfeszítéseik egyszerre képezik a kelet-közép-európai kötelességeit és érdekeit, kiváltképp saját keleti szomszédjaik vonatkozásában.⁴²¹ Martonyi János magyar külügyminiszterhez hasonlóan lengyel kollégája is úgy vélte, hogy Európa egyesítésének programja nem ért véget a legtöbb kelet-közép-európai ország 2004-es (illetve 2007-es) európai uniós csatlakozásával.⁴²² Radosław Sikorski egy 2013. őszi cikkében emlékeztetett arra, hogy bár az 2011-es arab tavasz során megkezdett egyes észak-afrikai politikai változások az Európai Unió déli szomszédjainak demokratikus átalakulásához vezethetnek, a Keleti Partnerség által lefedett országok esetében többről van szó, hiszen utóbbiak nem „Európa szomszédjai”, hanem „európai szomszédok”, európai integrációjuk pedig Európa nyugati-keleti megosztottságát hivatott felszámolni. A kezdeményezés fontos szerepet játszott az Európai Unió poszt-szovjet térség országaival tervezett szabadkereskedelmi együttműködését alátámasztó tárulási megállapodások előkészítésében.⁴²³ Ukrajna esetében e megállapodás aláírására eredetileg a Keleti Partnerség vilniusi csúcstalálkozóján került volna sor 2013 novemberében, ám akkor erre Moszkva nyomására nem került sor, az erre reagáló kijevi tüntetések pedig az első fázisát képezték a 2014-es ukrán válsághoz vezető folyamatban.

⁴²⁰ SIKORSKI, Radisław: The EU's "Eastern Partnership" with former Soviet states holds the key to relations with Russia. *Europe's World*, No.12. (Summer 2009), ISSN 1782-0642, pp.38–41.

⁴²¹ LAJČÁK, Miroslav: Twenty years of Slovak foreign policy. *International Issues & Slovak Foreign Policy*, Vol.21. No.3-4. (2012), ISSN 1337-5482, p.6.

⁴²² MARTONYI, János: Europe, Central Europe and Hungary: 2014, a Year of Anniversaries. *Europe-Asia Studies*, Vol.66. No.3. (May 2014), ISSN 0966-8136, p.361.

⁴²³ SIKORSKI, Radisław: Spurring on the European Project. *New Eastern Europe*, No.4. (October-December 2013), ISSN 2083-7372, pp.12–14.

Politikai szempontból a Keleti Partnerség hidat képezett a kelet-közép-európai országok és az Obama-adminisztráció között, tekintve hogy utóbbi méltatta a kezdeményezést az európai uniós, illetve a visegrádi elnökségi programjuk egyik prioritásaként kezelő magyar és lengyel, illetve szlovák kormányt ez irányú erőfeszítéseikért. Azon túl, hogy az Obama-adminisztráció szorgalmazta a Keleti Partnerség folytatását, melynek hatáskörébe tartozó országokat pedig már 2010-ben közel 310 millió dollár értékű támogatásban részesítette,⁴²⁴ a kelet-közép-európai szövetségesek további demokratikus átmenetet elősegítő programjait is támogatta. Utóbbiak közül kiemelendő az egyébként szintén lengyel és amerikai ihletésű, multilaterális fórumként működő Demokráciák Közössége (Community of Democracies). A 2000-ben indított kezdeményezést Donald F. Tusk kormánya indította újra 2010 júliusában Krakkóban. Az eseményen részt vett Hillary R. Clinton is, aki az amerikai külpolitika demokrácia-terjesztő irányvonalából a civil nem kormányzati szervezetek (NGO-k) megsegítésére helyezte a hangsúlyt, bejelentve egy e célt szolgáló, 2 millió amerikai dollár finanszírozással induló „Lifeline” nevű alap indítását. A kanti háromszög logikájához hasonlóan Hillary R. Clinton a civil társadalmat egy olyan háromlábú szék egy lábához hasonlította, mely segít megtámasztani a másik kettőt: a kormányzatot és a piacokat.⁴²⁵

Hasonló programok a többi visegrádi ország részéről is voltak, így például Magyarországon a Demokratikus Átalakulás Nemzetközi Központja és a 2011 júniusában Tom Lantos Intézet kezdeményezése. A magyar származású amerikai demokrata szenátorról (a Kongresszus egyetlen holokauszt-túlélő tagjáról) elnevezett intézet célja a demokratikus értékek, különösen az emberi és kisebbségi jogok érvényesülésének előmozdítása Kelet-Közép-Európában és a Nyugat-Balkánon kutatások, konferenciák és ösztöndíjak biztosítása által. A Tom Lantos Intézet budapesti alapítása politikai szempontból is kiemelkedő volt, mivel addig ez volt az egyetlen alkalom, hogy a magyar fővárosba az Egyesült Államok hivatalban lévő és egy korábbi külügyminisztere (Hillary R. Clinton és Condoleezza Rice személyében) egyszerre tegyenek hivatalos látogatást. Clinton külügyminiszter beszédében hangsúlyozta, hogy „erősítsük és támogassuk a demokráciát, a civil társadalmat és a jogállamiságot, védjük meg a kisebbségek jogait, [...] ígérjük meg magunknak, hogy folytatjuk ezt a munkát a magyar-amerikai

⁴²⁴ GORDON, Philip H.: The U.S. Relationship With Central Europe Under the Obama Administration. *United States Department of State*, March 3, 2011, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2011/157707.htm> [letöltés ideje: 2019. április 11.]

⁴²⁵ CLINTON, Hillary R.: “Civil Society: Supporting Democracy in the 21st Century,” at the Community of Democracies. *United States Department of State*, July 3, 2010, Online: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/07/143952.htm> [letöltés ideje: 2019. április 15.]

együttműködés szellemében.”⁴²⁶ A kelet-közép-európai demokratikus átmenet tapasztalatainak megosztását Miroslav Lajčák szlovák külügyminiszter is szorgalmazta, melynek érdekében a Szlovák Köztársaság kormánya 2011-ben megalapította a pozsonyi Átalakulási és Integrációs Szakértelem Átadásának Központját (CETIR).⁴²⁷ Ugyanebben az évben Prága, Varsó és Budapest a demokratikus átalakulás jelentőségét külön gesztusokkal is szemléltette Ronald Reagan születésének száz éves évfordulója alkalmából, rendre utcát és szobrokat avatva a néhai elnök emlékére. Budapesten erre a Szabadság téren, a szovjet felszabadítási emlékmű mellett került sor magas szintű protokolláris esemény formájában.⁴²⁸

A visegrádi négyek közül Varsó használta ki leginkább a Washingtonnal való politikai együttműködést: 2011 márciusában közös Demokrácia Párbeszéd (Democracy Dialogue) programot jelentettek be a demokratikus civil társadalmak fejlődésének nemzetközi támogatására, továbbá a néhai Ronald Reagan elnöksége alatt, 1983-ban alapított National Endowment for Democracy mintájára a lengyel kormány létrehozta a Nemzetközi Szolidaritás Alapot. A programok globális hatáskörrel bírnak, a konkrét kezdeményezéseik azonban alapvetően az arab tavasz észak-afrikai országainak (elsősorban Tunézia), illetve a poszt-szovjet térség (mindenekelőtt Fehéroroszország és Moldova) társadalmainak demokratikus átalakulását hivatottak előmozdítani.⁴²⁹ Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy kelet-közép-európai olvasatban az utóbbi csoport országai nagyobb prioritást élveztek, részben földrajzi közelségük (és nemzeti érdekekben való erőteljesebb jelenlétük miatt), részben pedig azért, mert a közel-keleti (liberális) demokrácia kilátásait a kelet-közép-európai kormányok is gyengébbnek ítélték. Radosław Sikorski 2013 végén arról írt, hogy tunéziai, líbiai és egyiptomi fejlemények nem sok optimizmusra adtak okot,⁴³⁰ ahogy 2014-ben Martonyi János sem volt teljesen meggyőződve az arab tavasz során megkezdett demokratikus átmenetek kelet-közép-európai ihletésének mértékét illetően.⁴³¹ Mindazonáltal az arab tavasz szolgáltatta az Obama-adminisztráció számára a lehetőséget, hogy a kelet-közép-európai országokat is bevonja globális (együttal liberális) agendájába. A transzatlanti együttműködés tárgya a közel-keleti és észak-afrikai

⁴²⁶ KÖRTVÉLYESI, Klaudia: A transzatlanti kapcsolatok perspektívái a Tom Lantos Intézet megnyitásának tükrében. *Grotius* (Kronika), 2011. szeptember 19., Online: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=OXSCMQ> [letöltés ideje: 2019. május 10.] pp.1–3.

⁴²⁷ Center for the Transmission of Transformation and Integration Expertise. LAJČÁK, Miroslav: Twenty years of Slovak foreign policy. p.7.

⁴²⁸ KAŁAN, Dariusz: The End of a “Beautiful Friendship?” U.S. Relations with the Visegrad Countries under Barack Obama (2009-2013). p.84.

⁴²⁹ The White House: Fact Sheet: U.S.-Polish Efforts to Advance Democracy Worldwide. *The White House Office of the Press Secretary*, May 28, 2011, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/28/fact-sheet-us-polish-efforts-advance-democracy-worldwide> [letöltés ideje: 2019. április 16.]

⁴³⁰ SIKORSKI, Radosław: Spurring on the European Project. p.13.

⁴³¹ MARTONYI, János: Europe, Central Europe and Hungary: 2014, a Year of Anniversaries. p.361.

demokratikus átalakulások elősegítése volt, melyhez Washington az anyagi forrásokat a nyugat-európaiaktól, a szakértelmet viszont kifejezetten a kelet-közép-európaiaktól kérte. Az egyiptomi és tunéziai politikai reformok támogatásában az amerikai elnök mindenekelőtt Varsónak szánt kiemelt szerepet, ahol 2011 májusában leült a Szolidaritás képviselőivel is.⁴³²

Obama elnök a lengyel fővárosban elmondta, hogy a realista távolságtartás helyett az amerikai külpolitika liberális tradícióját még a Közel-Keleten is folytatni kívánta (csupán az erőforrásokra való tekintettel elődjénél óvatosabban) a civil társadalmon és nem kormányzati szereplőkön keresztül. Az elnök szavaival „teret kell hagynunk magunknak, hogy folytassuk a szabadság, demokrácia és emberi jogok ügyéért nyújtott vezetésünk hagyományát.”⁴³³ Az amerikai kezdeményezés bejelentésének helyszíne nem véletlenül esett Varsóra: Donald F. Tusk lengyel miniszterelnök politikai ellenfeleihez képest liberálisabb kormánya kifejezetten szorgalmazta a demokrácia terjesztését. Megjegyzendő, hogy az Obama-adminisztráció összességében inkább próbálta elkerülni az újabb nemzetközi intervenciókat, illetve a már zajló missziókból is visszavonult volna, így a kelet-közép-európai országoknak elsősorban egyéb területeken volt lehetőségük szorosabbra fűzni kapcsolataikat az Egyesült Államokkal. A kelet-közép-európaiak nagyobb mértékű nemzetközi szerepvállalása az afganisztáni misszió túl olyan ügyekben testesült meg, mint az Egyesült Államok Iszlám Állam elleni globális koalíciójában való részvétel, illetve a válságövezetekben (Líbiában a magyar, Szíriában a cseh) amerikai állampolgárokat is támogató diplomáciai szolgálata. Barack H. Obama varsói látogatásában a transzatlanti kapcsolatok szakértői egy kiváló lehetőséget láttak arra, hogy Washington ellensúlyozza az Kelet-Közép-Európa amerikai elhanyagolásának képét.⁴³⁴

⁴³² LANDLER, Mark: Obama Cites Poland as Model for Arab Shift. *The New York Times*, May 28, 2011, Online: <https://www.nytimes.com/2011/05/29/world/europe/29prexy.html> [letöltés ideje: 2019. július 3.]

⁴³³ The White House: Remarks by President Obama and Prime Minister Tusk of Poland in Joint Press Conference in Warsaw, Poland. *The White House Office of the Press Secretary*, May 28, 2011, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/28/remarks-president-obama-and-prime-minister-tusk-poland-joint-press-confe> [letöltés ideje: 2019. július 3.]

⁴³⁴ VOLKER, Kurt *et. al.*: Obama's crucial moment in Poland. *The Christian Science Monitor*, May 26, 2011, Online: <https://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2011/0526/Obama-s-crucial-moment-in-Poland> [letöltés ideje: 2019. július 12.]

IV.2. Átpolitizált kapcsolatok

IV.2.1. Diplomáciai és politikai hibák

Az Obama-adminisztráció szabadkozása ellenére Kelet-Közép-Európa az Egyesült Államok részéről kezdetben inkább közömbösséget tapasztalt, ami a diplomáciában is érződött. Washington és a kelet-közép-európai fővárosok között több alkalommal kifejezésre került a politikai távolságtartás vagy épp meg nem értettség. Obama elnök 2009. szeptemberi ballisztikus rakétavédelmi bejelentése például politikai értelemben több okból is elhibázott volt. Maga a döntés egyáltalán nem volt meglepő tekintve, hogy már a Bush-terv felülvizsgálatának szándéka már a 2008-as amerikai elnökválasztási kampányban is nyíltan elhangzott.⁴³⁵ Inkább a szeptember 17-i bejelentés a módja és időzítése volt szerencsétlen. Egyrészt a döntést az amerikai fél egyoldalúan hozta meg, mivel az Obama-adminisztráció nem egyeztetett az ügyben érintett cseh és lengyel kormánnyal, másrészt Prága és Varsó a döntésről csak utólag (az Egyesült Államok keleti parti és a közép-európai időzónák közti eltérés miatt helyi idő szerinti hajnali) telefonhívásokon keresztül lettek volna értesítve. Ráadásul a szeptember 17-i időzítés épp a lengyelek esetében volt kifejezetten kellemetlen, mivel aznap volt a Lengyel Köztársaság 1939-es szovjet megtámadásának hetvenedik évfordulója.

A témával foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalomban az Obama-adminisztráció e diplomáciai hibájáról több helyen lehet olvasni, ám azt a szerző tudomása szerint senki sem fejtette ki, hogy magára a televíziós élő közvetítésre miért volt szükség, ha egyszer maguk az érintett partnerek is csak egy-egy hajnali telefonhívásban részesültek. A kérdés azért is érdekes, mert egyrészt megkérdőjelezhető, hogy az Egyesült Államokban mennyien érdeklődnek ennyire a ballisztikus rakétavédelem iránt, másrészt az Obama-adminisztráció ez ügyben hozott második módosításának 2013. március 15-i bejelentése nem kapott ekkora figyelmet, tekintve hogy azt Chuck Hagel védelmi miniszter intézte egy egyszerű hírközlés formájában. Elképzelhető, hogy a 2009. szeptember 17-i bejelentésnek az Obama-adminisztráció szándékosan nagyobb visszhangot akart generálni, különösen annak fényében, hogy rögtön másnap, 2009. szeptember 18-án Anders Fogh Rasmussen újonnan kinevezett NATO-főtitkár megtartotta első nagyobb nyilvános beszédét „A NATO és Oroszország: Egy új kezdet” címmel, külön kitérve a rakétavédelmi együttműködés lehetőségére.⁴³⁶

⁴³⁵ OBAMA, Barack & BIDEN, Joe: A Stronger Partnership with Europe for a Safer America. p.2.

⁴³⁶ RASMUSSEN, Anders Fogh: NATO and Russia: A New Beginning. *North Atlantic Treaty Organization*, September 18, 2009, Online: https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_57640.htm [letöltés ideje: 2018. május 5.]

Bár az Obama-adminisztráció több ízben hangsúlyozta, hogy az elnök kelet-közép-európai rakétapajzs ügyében hozott döntése tisztán szakmai megfontolások alapján született, egyoldalú meghozatala és meggondolatlan időzítése mellett a potenciálisan érintett főbb nemzetközi szereplők reakciói tükrében is politikai természetű lépésként vonult be a köztudatba. Egyrészt a kérdésről mind az Egyesült Államokban, mind az érintett kelet-közép-európai országokban átpolitizált folyt. Míg Washingtonban a demokraták, köztük Nancy Pelosi képviselő (a képviselőház elnöke) és Carl Levin szenátor (a fegyveres erők szenátusi bizottságának elnöke) öröndetes, az európai szövetségesek biztonságát erősítő lépésnek minősítették Obama elnök döntését, addig a republikánusok, köztük John Boehner képviselő (a republikánusok képviselőházi vezetője) és John McCain szenátor (2008-as republikánus elnökjelölt) szerint az elnöki bejelentés megrendíthette az Egyesült Államokba vetett kelet-közép-európai bizalmat. Washingtonhoz hasonlóan az amerikai döntés Varsóban is politikai vitát szült a liberálisabb, a telepítésekért kevésbé lelkesedő Tusk-kormány és a konzervatív, előzetes tárgyalásokat folytató ellenzék között.⁴³⁷

Másrészt hiába szólt az Obama-adminisztráció döntése technikai megfontolásokról, a közbeszédben óhatatlanul összefüggésbe került az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindításának” gondolatával, tekintve hogy Moszkva a kezdetektől tiltakozott a Bush-adminisztráció tervei ellen. Az ügy azért is részesült kiemelt figyelemben, mert az Obama-adminisztráció első komolyabb konkrét nemzeti biztonsági visszalépése volt elődje politikájától. Bár Obama elnök (már a 2008-as kampányban is) ellenállt a Demokrata Párt liberális szárnya felől érkező nyomásnak és nem vetette el alapjaiban a rakétapajzs ötletét,⁴³⁸ döntésével a ballisztikus rakétavédelemmel szembeni (Ronald Reagan elnök Stratégiai Védelmi Kezdeményezéséig visszanyúló) demokrata párti szkepticizmus irányába lépett, ami egyúttal felvetette annak vádját, hogy stratégiai megfontolás helyett valójában csak engedni akart Moszkvának.⁴³⁹ Bár az orosz diplomácia megosztott volt a fejlemény kedvező fogadtatásának mértékét illetően, alapvetően azt üzenté, hogy a Fehér Ház végre elkezdte figyelembe venni a Kreml véleményét. Mi több, orosz olvasatban az amerikai bejelentés az Obama-adminisztráció gyengeségét is sugallhatta,

⁴³⁷ JOYNER, James: Obama’s Missile Defense Decision: The View From Europe. *New Atlanticist, Atlantic Council*, September 18, 2009, Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/obamas-missile-defense-decision-the-view-from-europe/> [letöltés ideje: 2019. október 2.]

⁴³⁸ BAKER, Peter: White House Scraps Bush’s Approach to Missile Shield. *The New York Times*, September 17, 2009, Online: https://www.nytimes.com/2009/09/18/world/europe/18shield.html?_r=1&partner=rss&emc=rss [letöltés ideje: 2019. október 2.]

⁴³⁹ JOYNER, James: Obama Abandons Poland and Czech Missile Defense. *New Atlanticist, Atlantic Council*, September 17, 2009, Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/obama-abandons-poland-and-czech-missile-defense/> [letöltés ideje: 2019. október 2.]

így nem meglepő módon Moszkva később is fenntartotta követeléseit, melyek a kelet-közép-európai rakétapajzs tervének lemondására,⁴⁴⁰ vagy szerződéses megállapodás útján történő korlátozására irányultak.

Az orosz fél irányába tett engedmény narratíváját a hazai és nemzetközi reakciók is éltették. Washingtonban a demokrata Chuck Schumer szenátor a döntésről úgy nyilatkozott, hogy az elnök ezzel „világosan jelzi akaratát a két ország közti kapcsolatok újraindítása iránt”, miközben a republikánus Lindsey Graham szenátor óriási hibának nevezte a lépést, mely „felbátorítja Oroszországot és a frászt hozza a lengyelekre, csehekre, ukránokra és grúzokra.” Ráadásul az Obama-adminisztráció szándékaitól függetlenül az orosz relációt a nyugat-európai politikusok is kiemelték. Gordon Brown brit miniszterelnök üdvözölte, hogy a két atomhatalom között épülőben van a bizalom, a pajzs korábbi támogatójának számító Angela Merkel német kancellár pedig Obama elnök bejelentésében egy reményt adó jelet [látott] arra, hogy felülkerekedjünk Oroszországgal a nehézségeken az Irán felől érkező fenyegetés elleni egységes stratégia [kidolgozásában].” Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy az oroszokkal szemben gyanakvóbb lengyelek kifejezetten zokon vették Obama elnök bejelentését. Lech Wałęsa volt lengyel államfő például nemtetszését fejezte ki, mivel „nem mintha szükségünk lenne a pajzsra, csak arról van szó, hogy hogyan bánnak velünk.”⁴⁴¹

A ballisztikus rakétavédelmi rendszer telepítésében leginkább érdekelt Varsó szemében a pajzs jövője szorosan kapcsolódott a 2008-as amerikai elnökválasztások kimeneteléhez: nem meglepő módon Lech Kaczyński lengyel államfő 2008 novemberében szinte azonnal Barack H. Obama megválasztását követően megpróbált választ kapni Washingtonból, hogy Varsó számíthat-e a telepítésekre. A két politikus közti telefonbeszélgetés végül félreértéshez vezetett, mivel azt követően a lengyel fél a kétoldalú védelmi együttműködés és a rakétavédelmi projekt folytatásáról számolt be, ám utóbbit az amerikai fél cáfolta. Az sem segített, hogy az ezt követő hónapokig tartó csendet Obama elnök Medvegyev elnöknek küldött levelének kiszivárgása törte meg, melyben az amerikai fél felvetette a rakétavédelemben való amerikai-orosz együttműködés lehetőségét. Végül a 2009 szeptemberében nyilvánosságra hozott döntésre érkező reakciók is túlmutattak a kelet-közép-európai rakétapajzs technológiai értékelésén és inkább a politikai elkötelezettség és bizalom kérdésére világítottak rá. Az első lengyel (anonim védelmi minisztériumi) megjegyzés szerint Obama elnök döntése „katasztrófa Lengyelország számára”,

⁴⁴⁰ KUZ, Michal: The Abandoned Alliance. *National Review*, August 8, 2012, Online: <https://www.nationalreview.com/2012/08/abandoned-alliance-michal-kuz/> [letöltés ideje: 2019. október 2.]

⁴⁴¹ JOYNER, James: Obama's Missile Defense Decision: The View From Europe.

míg cseh részről az akkor már ex-miniszterelnök Mirek Topolánek elmondása szerint a washingtoni bejelentés azt jelezte, hogy „az amerikaiak már nem érdekeltek e területben úgy, mint korábban [...] ami nem jó hír a cseh állam, a cseh szabadság és függetlenség számára.”⁴⁴²

A lengyelek irányába az amerikai diplomácia máskor is hibázott. Vlagyimir V. Putyinnal szemben Barack H. Obama nem vett részt a második világháború kitörésének hetvenedik évfordulója alkalmából tartott varsói megemlékezésen, ahova inkább William Perry korábbi védelmi minisztert delegálta. Perry személye azért volt meggondolatlan választás, mert noha a 2009-ben jubileumi tíz éves lengyel NATO-csatlakozást lehetővé tevő Clinton-adminisztrációban szolgált, ő maga a Lengyel Köztársaság felvételének közismert ellenzője volt. Szakértők körében felvetődött, hogy az amerikai vezetés szándékosan tart távolságot a Bush-adminisztráció „trójai falovainak” tekintett kelet-közép-európaiaktól, így például Radosław Sikorski lengyel külügyminiszter NATO-főtitkári pályázatát sem támogatta.⁴⁴³ Varsónak nem esett jól az sem, hogy a 2012 májusában a néhai Jan Karski második világháborús lengyel ellenálló emlékére rendezett ünnepségen Obama elnök „lengyel haláltáborokról” beszélt, amiért Sikorski külügyminiszter rosszindulatúnak ugyan nem nevezte az amerikai politikust, de személyét a „tudatlan és hozzá nem értő” jelzőkkel illette. Az elemzők rámutattak arra is, hogy míg Bush elnök nyolc év alatt összesen huszonegy alkalommal járt a térségben,⁴⁴⁴ addig Obama elnök mindössze hatszor, ráadásul e látogatások közel fele multilaterális természetű volt.

Megemlítendő továbbá, hogy az Obama-adminisztráció olykor tapasztalatlan politikai ki-nevezetteket küldött a térség országaiba nagyköveteknek: bár ez csupán egy korábban elkezdődött tendencia folytatása volt, egy-egy kelet-közép-európai fővárosban (például Prágában és Budapesten) az amerikai diplomáciai képviselőt huzamosabb ideig nem is rendelkezett nagykövettel. Mindazonáltal olykor épp maguk a nagykövetek megnyilvánulásai vezettek feszültséghez, így például amikor 2015-ben Andrew H. Schapiro, az Egyesült Államok prágai nagykövete nehezményezte az oroszbarát Miloš Zeman cseh államfő részvételét a második világháború végének hetvenedik évfordulója alkalmából Moszkvában tartott katonai felvonuláson. Zeman elnök válaszul kitiltotta a nagykövetet a prágai várból. Az Egyesült

⁴⁴² GJERMANI, Kejda: The Missile-Defense Betrayal. *Commentary*, Vol.128. No.5. (December 2009), ISSN 0010-2601, pp.23–25.

⁴⁴³ STŘÍTECKÝ, Vít & HYNEK, Nik: Divided We Stand: Limits of Central European Atlanticism in the New Era. p.23.

⁴⁴⁴ MAZURCZAK, Filip: Obama’s Wasted Potential? *New Eastern Europe*, No.3. (July/September 2013), ISSN 2083-7372, pp.63–65.

Államok és a kelet-közép-európai országok között fel-felmerülő diplomáciai súrlódások sora egyébként pont a csehekkel vette kezdetét: 2009 márciusában Mirek Topolánek, az akkor éppen az Európai Unió Tanácsának féléves soros elnökségét ellátó cseh kormány feje Obama elnök gazdaságélénkítő csomagját egy európai parlamenti vitában úgy minősítette, mint „út a Pokolba.” A tolmácsolás megbízhatósága vitatott, de a köztudatban Topolánek álláspontja így jelent meg, ami politikailag különösen kellemetlen volt, tekintve hogy április elejére Prágába várták az amerikai elnököt, akinek fogadását még jobban bonyolította az addigra kibontakozó cseh kormányválság.⁴⁴⁵

Globális agendájának előmozdítása érdekében az Obama-adminisztráció egységes egészként próbálta kezelni a nyugati szövetséget, ami egyfelől a főbb nemzetközi kérdésekben is érték- és érdekközösséget feltételező belső kohézió építését, másfelől a bilaterális kapcsolatok normalizálását jelentette. Így a Kelet-Közép-Európára irányuló amerikai külpolitika alapjaiban nem változott (nem vett realista fordulatot), csupán saját globális agendája szempontjából eredményorientált lett. Washington minden egyes fővárossal ugyanazon elvek mellett, de más-más kapcsolatot alakított ki,⁴⁴⁶ a térségből pedig továbbra is leginkább Varsóval kereste az együttműködést. A lengyel Tusk-kormány liberálisabb volt elődjénél, erőfeszítéseinek eredményességét pedig többek között az is jelezte, hogy a Der Spiegel német folyóirat úgy hivatkozott az országra, mint „csoda a szomszédban.”⁴⁴⁷ Így politikai szempontból nem meglepő, hogy Donald F. Tusk hivatali idejében az Obama-adminisztráció könnyebben megtalálta Varsóval a közös hangot. Közben a csehek lényegében kikerültek a stratégiai fontosságú rakétavédelmi tervekből, a szlovákok továbbra is háttérben maradtak, a magyarokkal kialakított kapcsolatot pedig többnyire felemésztették a politikai viták.⁴⁴⁸

Mindent egybevetve az Obama-adminisztráció elismerte Kelet-Közép-Európa történelmi terhéből és földrajzi adottságából eredő biztonságpolitikai sajátosságait, vagyis bizonyos katonai, illetve politikai fenyegetések és kockázatok (köztük a külső politikai nyomásgyakorlás,

⁴⁴⁵ PMEISLOVÁ, Monika Brusenbauach: Relations between the United States and the Czech Republic: From Honeymoon to Hangover? In: PÉCZELI, Anna (ed.): *The Relations of Central European Countries with the United States*. Dialóg Campus, Budapest, 2019, ISBN 978-963-531-068-9, pp.62–63.

⁴⁴⁶ KAŁAN, Dariusz: The End of a “Beautiful Friendship?” U.S. Relations with the Visegrad Countries under Barack Obama (2009-2013). p.88.

⁴⁴⁷ RHODES, Matthew & BARANOWSKI, Michał: Democracy and the Transatlantic Community: The Role of Central Europe. *Security Insights*, George C. Marshall European Center for Security Studies, No.8. (August 2013), ISSN 1867-4119, Online: https://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/MCDocs/files/College/F_Publications/secInsights/SecurityInsights_08.pdf [letöltés ideje: 2019. április 15.] p.2.

⁴⁴⁸ KAŁAN, Dariusz: The End of a “Beautiful Friendship?” U.S. Relations with the Visegrad Countries under Barack Obama (2009-2013). p.99.

a fegyveres és kibertámadások, illetve az energia-akadozás) peremterületi helyzetből adódó intenzívebb megjelenését, e kockázatok elhárítását pedig az összeurópai biztonság és stabilitás kérdésén keresztül hivatalosan közvetlen amerikai érdekként értelmezte.⁴⁴⁹ Ugyanakkor magának a térségnek stratégiai jelentőségre utaló figyelmet nem tulajdonított. Az Obama-adminisztráció amerikai konzervatív kritikusai, akik közül néhányan később a Trump-adminisztráció munkájában vettek részt, nehezményezték, hogy Barack H. Obama elnöksége alatt Washington külpolitikájában a térség nem önmaga, hanem valamilyen egyéb távoli cél nyomán van jelen. Természetesen ebben sem volt újdonság, hiszen a Bush-adminisztráció „rég” és „új” Európa-koncepciójának a lényege az volt, hogy utóbbi, főleg kelet-közép-európaiakból álló csoportot felhasználja globális (terror-ellenes háborút szolgáló) céljához. Az Obama-adminisztráció úgy folytatta, hogy leértékelt Kelet-Közép-Európát, és eltekintett geopolitikai értékétől.⁴⁵⁰

Közben Washington külpolitikájának kelet-közép-európai megítélése a politikai természetű diskurzusok tárgyát is képezte, amire ékes példa volt az említett 2011-es Ronald Reagan Centenáriumi politikai olvasata. Az Egyesült Államokban és Európában több rendezvényt felölelő eseménysorozat a kelet-közép-európai kormányoknak is alkalmat adott az éppen hivatalban lévő Obama-adminisztrációval ápolts kapcsolataik erősítésére, ugyanakkor a néhai republikánus elnök tiszteletére szervezett programokat Kelet-Közép-Európában elsősorban nem a demokrata kormányzat képviselői erőltették. Amerikai konzervatív körökben komoly szándék él(t) Ronald Reagan személye és öröksége iránti minél nagyobb tisztelet kialakítására, kelet-közép-európai relációban pedig a Reagan-féle erélyes külpolitika kontrasztba hozható az Obama-féle visszafogottsággal, így politikai szempontból a programsorozat „árnyék megemlékezési diplomáciaként” is volt értelmezhető.⁴⁵¹ Maga a centenáriumi Kelet-Közép-Európában kiemelt kormányzati figyelemben részesült, amit mindenekelőtt a magasrangú politikai vezetők részvétele szemléltetett Varsóban, Krakkóban, Prágában és Budapesten. A Ronald Reagan elnök és a transzatlanti kötelék iránti tisztelet szimbólumai mellett a különböző rendezvények annak üzenetét is hordozhatták, hogy Kelet-Közép-Európa sorsát az Egyesült Államok politikai vezetői, kiváltképp az épp ellenzékbe szorult konzervatívok továbbra is figyelemmel kísérik.

⁴⁴⁹ GORDON, Philip. H.: U.S. Perspectives on Central and Eastern Europe.

⁴⁵⁰ MITCHELL, A. Wess & HAVRANEK, Jan: Atlanticism in Retreat. *The American Interest*, Vol.9. No.2. (November/December 2013), ISSN 1556-5777, pp.47–48.

⁴⁵¹ TÓTH, György: Shadow Memorial Diplomacy: The Ronald Reagan Centennial Year in Central and Eastern Europe. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, Vol.13. No.1. (2019), ISSN 2570-5857, pp.2–4.

John Heubusch, a Ronald Reagan Elnöki Alapítvány és Intézet igazgatója szerint a néhai republikánus elnök iránti kelet-közép-európai megemlékezéseket részben az Obama-adminisztráció által nyújtott figyelem hiánya is éltette, főleg az erélyesebben fellépő orosz külpolitikával szemben aggodalmasabb államokban.⁴⁵²

Obama elnök kelet-közép-európai megítélésének politikai aspektusát még látványosabban jelezte Mitt Romney 2012 júliusi lengyelországi látogatása. A 2012-es amerikai elnökválasztáson induló republikánus jelölt is megkísérelte kampányát egy európai körúttal fellendíteni, ám kiemelt úticélja Berlin helyett Varsó volt. A volt massachusettsi kormányzó kelet-közép-európai látogatása volt az egyik legsikeresebb állomás az összességében gyengébb szereplést hozó európai útján: az Obama elnöktől eleve távolságot tartó Lech Wałęsa nyíltan kiállt a republikánus politikus mellett, mivel szerinte Mitt Romney „sikerére szüksége nyilván van az Egyesült Államoknak, de Európának és a világ többi részének is.”⁴⁵³ Romney európai útjának sikerét a nemzetközi elemzők és a sajtó már a kezdetektől korlátozottan ítélték, mivel Obama elnök (nyugat-)európai népszerűsége általában is erősebb volt, vagyis a republikánus jelölt nem tudta eljátszani az Egyesült Államok tekintélyét visszaszerző államférfi szerepét. Lengyel részről is volt némi visszafogottság, mert bár Mitt Romneyt Donald Tusk kormányfő és Radosław Sikorski külügyminiszter is fogadta, előbbi erre nem a fővárosban, hanem Gdańskban kerített sort. Mindazonáltal a látogatás rámutatott egyrészt arra, hogy a nemzetközi biztonsági környezet és az Egyesült Államok kiemelt szövetségi kapcsolatainak állapota (akkor épp Izrael Állam és a Lengyel Köztársaság példája okán) eltérő politikai értelmezések tárgyát képezik, másrészt hogy Kelet-Közép-Európa vonatkozásában a különböző amerikai olvasatokban továbbra is a konzervatív oldaltól volt várható a nagyobb figyelem és háttérismeret.⁴⁵⁴

IV.2.2. Ideológiai természetű viták

Bár liberális agendája helyenként együttműködési lehetőségeket biztosított a kelet-közép-európai országokkal, az Obama-adminisztráció külpolitikája nem egyszer ideológiai természetű vitákhoz is vezetett. Washingtonnak esetenként látványos diplomáciai csörtéi támadtak azokkal

⁴⁵² Ibid. pp.7–10. és pp.19–20.

⁴⁵³ PECQUET, Julian: Lech Walesa all but endorses Mitt Romney during meeting in Poland. *The Hill*, July 31, 2012, Online: <https://thehill.com/policy/international/241017-polish-human-rights-icon-roots-for-romney> [letöltés ideje: 2019. április 14.]

⁴⁵⁴ FAIOLA, Anthony: Mitt Romney will arrive in Europe for low-key tour. *The Washington Post*, July 24, 2012, Online: https://www.washingtonpost.com/world/romney-arrives-in-low-key-european-tour/2012/07/24/gJQAHNd16W_story.html [letöltés ideje: 2019. április 14.]

a fővárosokkal, melyek megítélése szerint elfordultak a liberális demokrácia értékeitől. Az egyik példát Prága szolgáltatta, ahova Obama elnök korábbi szakmai-etikai tanácsadóját, Norm Eisent küldte nagykövetnek 2011 elején. A csehszlovák zsidó származású Eisen, aki később könyvet írt az illiberalizmus európai terjedéséről, utólag elmesélte, hogy a cseh fővárosba való érkezését követően Václav Havel volt államfő a populizmus és szélsőséges nacionalizmus szerinte még mindig aktuális és releváns jelenlétére figyelmeztette őt. A nagykövet végül Václav Klaus akkori államfővel került összetűzésbe, amiért a homoszexualitásról zajló cseh társadalmi vita közben Eisen a nagykövetséggel együtt nyíltan szponzorálta a prágai LGBTQ felvonulását.⁴⁵⁵ Klaus államfő közleményben tett szemrehányást, megjegyezve: elképzelhetetlennek tartja, hogy „bármely cseh nagykövet merne egy petícióval beavatkozni a világ bármely demokratikus országának belpolitikai vitáiba.”⁴⁵⁶

Az Obama-adminisztráció demokratikus elvekre és gyakorlatra vonatkozó leglátványosabb szembeütközése Magyarországon, az Orbán-kormánnyal volt. A 2010-es magyar országgyűlési választásokon addig példátlan kétharmados többséget szerző Fidesz-KDNP 2011-2012-ben számos jogi és gazdasági reformot vezetett be, melyeket Washington (és Brüsszel) nem egyszer kritikusan fogadott. A főbb jogi változtatások közül kiemelendő a 2012-es Alaptörvény, a 2010-es médiaszolgáltatásokról és tömegkommunikációról szóló törvény, a 2011-es alkotmánybírárságról szóló törvény, a 2011-es Magyar Nemzeti Bankról szóló törvény, továbbá a 2011-ben bevezetni tervezett lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló törvény. A viták középpontjában a fékek és ellensúlyok, illetve a szabadságjogok védelmének kérdése állt. Az amerikai intelmekben (megalapozottságuk kérdésétől függetlenül) az volt az érdekes, hogy Washington esetenként már a jogszabályi módosításokat megelőzően megfogalmazta őket, illetve nem hivatalos csatornákon (amerikai és nemzetközi értelmiségiek révén) is előre üzent Budapestnek. Utóbbi jelzésekre volt példa a The Washington Post folyóirat szerkesztőségének 2010. december 26-i „Magyarország putyinizációja” című véleménycikke: a szerzők „populista és hataloméhes” jelzőkkel illették a magyar kormányt, amely szerintük a médiatörvény révén „Magyarországot a sajtószabadság tekintetében egy ligába helyezi Oroszországgal és Fehéroroszországgal,” így azt javasolták, hogy az Egyesült Államok bojkottálja a 2011-es magyar EU-elnökség egy

⁴⁵⁵ GROSS, Terry: Obama's Former Ethics Czar Discusses Trump, And The Global Threat To Democracy. *NPR*, September 6, 2018, Online: <https://www.npr.org/2018/09/06/645198341/obamas-former-ethics-czar-discusses-trump-and-the-global-threat-to-democracy> [letöltés ideje: 2019. április 18.]

⁴⁵⁶ KIRCHICK, James: Advocate. *Tablet*, January 19, 2012, Online: <https://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/88591/advocate> [letöltés ideje: 2019. április 25.]

csúcstalálkozóját.⁴⁵⁷ Hasonlóképp, egy évvel később Paul Krugman közgazdász az európai gazdasági visszaesésről írva külön kiemelte Magyarországot mint a demokratikus intézmények recessziók idején való megrendülésének aktuális példáját.⁴⁵⁸

Az Orbán-kormány és az Obama-adminisztráció közötti politikai feszültséget e tekintetben épp az adta, hogy utóbbi a diplomáciai csatornák mellett nyilvános fórumokon is hangot adott véleményének. Hillary R. Clinton 2011 júniusában tett budapesti látogatása alkalmából nemcsak megdicsérte a magyar kormányt európai uniós elnöksége és a magyar diplomácia líbiai válság során nyújtott teljesítményéért, hanem figyelmeztette is, amikor azt mondta, hogy „Magyarország barátainként aggodalmainkat fejeztük ki és kimondottan valós elkötelezettséget kértünk a bíróságok függetlensége, a sajtó szabadsága és a kormányzat átláthatósága iránt.”⁴⁵⁹ A nyilvános csatornák adta lehetőséggel Eleni Tsakopoulos Kounalakis akkori nagykövetség asszony is élt, 2011 második felében kettő véleménycikkben is megerősítve az amerikai álláspontot. A diplomata 2011. augusztusi „Kölcsönös értékalapú szövetség” című cikkében figyelmeztette a magyar kormányt, hogy a fékekre és ellensúlyokra ügyelve „nagy gondossággal járjon el az új alaptörvény bevezetéséhez szükséges sarkalatos törvények szövegezésekor.”⁴⁶⁰ Másodjára 2011. decemberi „Alaposan megfontolni” című írásában jelezte: „Továbbra is aggódunk. [...] Számos hiteles hang tesz fel kérdéseket. Megfelelő fékek és ellensúlyok vannak-e az új rendszerbe ahhoz, hogy megőrizzék a demokratikus intézmények függetlenségét a magyarok eljövendő generációi számára?”⁴⁶¹

Miközben amerikai konzervatív körökben a putyinizmust és egyéb durva jelzőket túlzásnak tartották,⁴⁶² az ukrán válság árnyékában Washington még fokozottabb figyelemmel követte a kelet-közép-európai országok belpolitikai fejleményeit. Victoria J. Nuland, az Obama-adminisztráció második ciklusának európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes külügyi

⁴⁵⁷ WP Editorial: The Putinization of Hungary. *The Washington Post*, December 26, 2010, Online: <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/26/AR2010122601791.html> [letöltés ideje: 2019. április 25.]

⁴⁵⁸ KRUGMAN, Paul: Depression and Democracy. *The New York Times*, December 11, 2011, Online: <https://www.nytimes.com/2011/12/12/opinion/krugman-depression-and-democracy.html> [letöltés ideje: 2019. április 25.]

⁴⁵⁹ CLINTON, Hillary R.: Remarks With Hungarian Prime Minister Viktor Orban. *United States Department of State*, June 30, 2011, Online: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/06/167374.htm> [letöltés ideje: 2018. április 2.]

⁴⁶⁰ TSAKOPOULOS KOUNALAKIS, Eleni: Kölcsönös értékalapú szövetség. *Magyar Nemzet*, 2011. augusztus 12., Online: <https://magyarnemzet.hu/archivum/archivum-magyarnemzet/kolcsonos-ertekalapu-szovetseg-4432730/> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

⁴⁶¹ TSAKOPOULOS KOUNALAKIS, Eleni: Alaposan megfontolni. *Válasz*, 2011. december 14., Online: <http://valasz.hu/publi/alaposan-megfontolni-43808> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

⁴⁶² MITCHELL, A. Wess & HAVRANEK, Jan: Atlanticism in Retreat. p.45.

államtitkára 2014 októberében elmondta, hogy „Közép-Európa újból a biztonságért és értékekért folytatott küzdelem frontvonalában van [...] a küzdelem pedig ismét egyszerre külső és belső,” mely utóbbival a harmadik Orbán-kormányra is utalt. A helyettes államtitkár azt kérdezte: „Hogyan tudnak aludni éjjel a NATO-féle ötödik cikkely-takarójuk alatt, miközben az «illiberális demokráciát» nyomják nappal[?]”⁴⁶³ A magyar miniszterelnök az említett átalakításon túl azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy 2014-től nyíltan illiberális demokráciaként hivatkozott arra az államszervezésre, melynek létesítésére a kormány által folytatott politikai, gazdasági és társadalmi újítások irányultak. Innentől kezdve látványosan romlottak az amerikai-magyar politikai kapcsolatok, miközben a védelmi és gazdasági együttműködés alapvetően továbbra is eredményesen működött.

A politikai-ideológiai vita tárgyát a liberális internacionalizmus tételeinek időtállósága adta. Az Obama-adminisztrációhoz hasonlóan az Orbán-kormány agendáját és gondolkodását a 2008-as pénzügyi-gazdasági válság hatásai (is) befolyásolták, ám míg előbbi a gazdaságélénkítő csomagjával lényegében kimentette a nagy piaci szereplőket, utóbbi válság- és különadókat vezetett be, illetve a piacgazdaság keretein belül maradvá, de ún. unortodox logikát és módszereket követett a magyar gazdaság nemzetközi pénzügyi-gazdasági rendszerben elfoglalt helyét illetően. A kritikus megközelítés egyik példája az volt, hogy a magyar kormány a hitelminősítő intézeteket nemcsak a politikusi nyilatkozatokban, hanem 2011-es külpolitikai stratégiájában is nyíltan bírálta, szembehelyezve velük a nemzetállami szuverenitás intézményét: eszerint „a magyar Európa-politikának azokat a törekvéseket kell erősítenie, amelyek a vezetési válság leküzdésére, a demokratikusan megválasztott kormányok erejének helyreállítására irányulnak. Vissza kell venni a kormányzást a piacoktól és hitelminősítő ügynökségektől: a legitim politikai tényezők gyakoroljanak felügyeletet a piacok felett, ne fordítva.”⁴⁶⁴

A magyar kormány olvasatában a válság rámutatott arra, hogy miközben a felemelkedő nem nyugati szereplők (elsősorban a BRICS-országok) sikereket értek el, addig a nyugati liberális államszervezés megbukott, de legalábbis Magyarországon eladósodottsághoz, illetve stratégiai jelentőségű ágazatok és infrastruktúrák (általában a közvagyon) külföldi magánkézbe juttatásához vezetett. Budapest olvasatában így alternatívára volt szükség, melyet a magyar

⁴⁶³ NULAND, Victoria: Keynote at the 2014 U.S.-Central Europe Strategy Forum. *United States Department of State*, October 2, 2014, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2014/oct/232444.htm> [letöltés ideje: 2019. május 15.]

⁴⁶⁴ Magyarország Kormánya: *Magyar külpolitika az uniós elnökség után*. 2011, p.26.

miniszterelnök jobb terminus hiányában illiberális demokráciának nevezett. A koncepció lényege a közösségi, azaz nemzeti érdekek érvényesítése volt, vagyis hogy „nem tagadja a liberalizmus alapvető értékeit, mint a szabadság, [...] de nem teszi ezt az ideológiát az államszerveződés központi elemévé, hanem egy attól eltérő sajátos, nemzeti megközelítést tartalmaz.”⁴⁶⁵ Washington és Budapest politikai szembenállása ennél erősebb állításokhoz is vezetett mindkét oldalon. Orbán Viktor utólag 2019-ben arról beszélt, hogy liberálisok és illiberálisok vitája azért érzelmektől fűtött, mert előbbiek egyetemes igazságértékkel ruházták fel a liberalizmust, melynek alapján „a világban liberális demokráciáknak kell működniük, [...] egyfajta liberális internacionalizmust kell megépíteniük, megvalósítaniuk, ebből egy liberális birodalomnak kell kikerekednie, [...] az Egyesült Államok is valami ilyesmin gondolkodott Obama elnök alatt világméretben.”⁴⁶⁶

Tekintve, hogy az Orbán-kormány gyanakvó volt a külföldi finanszírozású nem kormányzati szereplőkkel szemben (megkülönböztetve azokat a civil szervezetektől), Obama elnök 2014 szeptemberében a civilek állami zaklatói között említette Budapestet, egy csoportba téve a demokratikus hagyományok terén gyengébb teljesítményű Kairóval. Az amerikai elnök szavaival: „Magyarországtól Egyiptomig, végeláthatatlan szabályozások és nyílt megfélemlítések egyre inkább célba veszik a civil társadalmat.”⁴⁶⁷ A politikai kapcsolatok mélypontját a NAV-kitiltási ügy jelezte 2014-ben, amikor az amerikai hatóságok közölték, hogy hat magas rangú magyar állami tisztviselő számára nem engedélyezik a beutazást az Egyesült Államokba, az érintett személyek korrupciós ügyekben való lehetséges érintettsége okán. A napi közbeszéd témáját képező ügy patthelyzetet teremtett, mivel a szóban forgó személyek megnevezését, illetve átvilágítását Budapest és Washington egymástól várta – mindezt úgy, hogy nem volt hivatalban lévő nagykövet a magyar fővárosban. Miután utóbbi probléma Colleen Bell kinevezésével megoldódott, az ügy és a korrupció kérdése átmenetileg lekerült a nyilvános napirendről.

⁴⁶⁵ Magyarország Kormánya: A munkaalapú állam korszaka következik. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2014. július 28., Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik> [letöltés ideje: 2018. június 15.]

⁴⁶⁶ A magyar miniszterelnök külön megjegyezte, hogy a liberális internacionalizmus térbeli és időbeli egyetemességre való törekvése „Kanthoz megy vissza.” Magyarország Kormánya: Orbán Viktor beszéde a XXX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2019. július 27., Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-xxx-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [letöltés ideje: 2019. augusztus 15.]

⁴⁶⁷ The White House: Remarks by the President at Clinton Global Initiative. *The White House Office of the Press Secretary*, September 23, 2014, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/23/remarks-president-clinton-global-initiative> [letöltés ideje: 2018. március 15.]

Időközben az Obama-adminisztrációnak Varsóval is politikai vitái támadtak, ahol 2014-2015-ben új kormányok léptek hivatalba, végül a jobb-konzervatív Jog és Igazságosság pártját hatalomra juttatva. Utóbbi a magyarhoz hasonló alkotmánybírósági átalakításba kezdett, amiért szintén az Európa Tanács Velencei Bizottságának kritikájában és előzetes amerikai intésben részesült. Az Obama-adminisztráció tisztviselői és diplomatái mellett amerikai szenátorok is aggodalmukat fejezték ki, akiket Witold Waszczykowski külügyminiszter „félreinformálnak” nevezett. A lengyel diplomácia vezetőjénél indulatosabb választ adott Antoni Macierewicz védelmi miniszter: „akik a XVIII. században még csak az országukat építették, [most] azok mondják meg nekünk, hogy mi a demokrácia – egy nemzetnek, amely már a XIII-XIV. században rendelkezett a demokratikus képviselt struktúráival.” Az eset azért is említésre méltó, mert Varsó (a lengyel kormány politikai irányvonalától függetlenül) erőteljesebb amerikai katonai jelenlétet akar látni Kelet-Közép-Európában (és mindenekelőtt a Lengyel Köztársaság területén), az általa 2016-ban szervezett NATO-csúcsra pedig erre vonatkozó döntést remélt az Obama-adminisztrációtól.⁴⁶⁸ Az amerikai elnök végül a varsói csúcson külön találkozott Andrzej Duda lengyel államfővel, közvetlenül neki is megerősítve az addigi amerikai álláspontot.⁴⁶⁹

A politikai-ideológiai viták két dologra világítottak rá: egyrészt a magyar és lengyel példák jól szemléltették, hogy az Obama-adminisztráció (realistákra nem jellemző módon) kifejezetten fogékony volt a politikai természetű kérdésekre. A magyar-amerikai kapcsolatok fejlődését ez kifejezetten hátráltatta: Szijjártó Péter külügyminiszter 2018 januárjában elmondta, hogy az akkor már A. Wess Mitchellel, a Trump-adminisztráció európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes külügyi államtitkárával folytatott egyeztetések politikailag jobb hangvételűek voltak, mint az Obama-adminisztráció kollégáival folytatott megbeszélések, mely utóbbiak esetében „bármikor bármilyen találkozónk is volt, [mindig] Magyarország belpolitikai ügyeiről akartak beszélni, nem pedig a bilaterális kapcsolatokról.”⁴⁷⁰ Másrészt beigazolódta a „huszonkettek levele” szerzőinek figyelmeztetései, a levél írói ugyanis az orosz regionális revizionizmus veszélye mellett elsősorban azt akarták üzenni, hogy az Obama-adminisztráció ne tekintse a

⁴⁶⁸ CIENSKI, Jan *et. al.*: Polish-American romance sours. *Politico*, March 15, 2016, Online: <https://www.politico.eu/article/nato-poland-obama-kaczynski-russia-putin-venice/> [letöltés ideje: 2019. július 2.]

⁴⁶⁹ LYMAN, Rick & BERENDT, Joanna: Obama Rebukes Poland’s Right-Wing Government. *The New York Times*, July 8, 2016, Online: <https://www.nytimes.com/2016/07/09/world/europe/obama-poland-nato-summit.html> [letöltés ideje: 2019. július 2.]

⁴⁷⁰ (Angol nyelvű idézetből fordítva) O’DONNELL, Katy: Hungarian minister: We prefer Trump to Obama, or Europe. *Politico*, January 21, 2018, Online: <https://www.politico.eu/article/hungarian-minister-we-prefer-trump-team-over-obama-team/> [letöltés ideje: 2018. március 5.]

társág országainak atlantizmusát magától értetődőnek.⁴⁷¹ A szerzők emlékeztettek arra, hogy a szakértők által már korábban jelzett kelet-közép-európai politikai-társadalmi trendek nemcsak Brüsszel és más nyugat-európai központok felé terelhetők a kelet-közép-európai kormányokat, hanem akár más politikai ideológiák térnyerését is elképzelhetővé tehetők.⁴⁷²

Az említett A. Wess Mitchell pedig e trendeket kibontakozóban látva már 2013-ban arról írt, hogy amíg az Egyesült Államok elsősorban katonai jelenléte nem ölt tartós és stratégiai jelleget, úgy az érintett kelet-közép-európaiak a demokrácia-kritikákat sem fogják komolyan venni.⁴⁷³ Mitchell észrevétele nem volt megalapozatlan: Magyarországon Colleen Bell nagyköveti kinevezésével látszólag megoldódott a NAV-kitiltási ügy és helyre rázódtak a kétoldalú politikai kapcsolatok. Éppen ezért volt egyeseknek meglepő a nagykövetség 2015. október 28-i nyilvános beszéde, melyben ismét előkerültek a jogállamiságra, civil társadalom helyzetére és korrupcióra vonatkozó amerikai kritikák, utóbbiak kimondottan a Paks II-ről szóló magyar-orsz megállapodás átláthatóságának vonatkozásában.⁴⁷⁴ A magyar kormány meglepettségét jól jelezte, hogy az eseményre a kormánypárti sajtóból senki sem ment el, mert nem számított ilyen természetű tartalomra. Függetlenül a liberális demokráciával és internacionalizmussal szembeni kritikák megalapozottságától, a magyar és lengyel példák arra is rávilágítottak, hogy a nyugati liberális rendre irányuló belső és külső nyomás előbb a peremterületeken jelentkezik. Ivan Krastev⁴⁷⁵ szerint a Bibó István által kifejtett kelet-európai kisállamok nyomorúsága a rendszerváltásokat követően is létező politikai-társadalmi jelenség, melyre a XXI. században geopolitikai faktorként a külső pártfogók, konkrétan az Egyesült Államok és az Európai Unió hátrálása gerjesztő hatást gyakorolt.⁴⁷⁶

⁴⁷¹ VONDRA, Alexandr: Letter to Obama: Five Years Later.

⁴⁷² ADAMKUS, Valdas *et. al.*: An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe.

⁴⁷³ MITCHELL, A. Wess & HAVRANEK, Jan: Atlanticism in Retreat. p.49.

⁴⁷⁴ BELL, Colleen: „Erősebb hidat építünk” – Beszéd a Corvinus Egyetemen. Az USA Nagykövetsége Magyarországon, 2015. október 28., Online: <https://hu.usembassy.gov/hu/will-build-stronger-bridge-remarks-corvinus-university-hu/> [letöltés ideje: 2018. március 15.]

⁴⁷⁵ A szófiai Centre for Liberal Strategies elnöke.

⁴⁷⁶ KRASDEV, Ivan: Eastern Europe's Illiberal Revolution. *Foreign Affairs*, Vol.97. No.3. (May/June 2018), ISSN 0015-7120, pp.55–56.

Összegzés

A főleg nyugat-európai társadalmakban jelentkező Obamánia alapját az Obama-adminisztráció liberálisabb (az európaiakat jobban foglalkoztató kihívásokat előre helyező) külpolitikája adta, ami ugyanakkor a kívánságok teljesülésének időtlen problémáját is magával hozta. Egyrészt bár az egységes, szabad és békés Európa továbbra is az amerikai külpolitika egyik szegletkője volt, a hivatalos diplomáciában Obama elnök korlátozott érdeklődést tanúsított transzatlanti partnerei iránt, ami egy-egy formális gesztus elmaradásában jelentkezett. Másrészt az európai kormányok eleve nem minden amerikai érdeklődésnek örültek, így például Obama elnök török EU-tagság melletti kiállása nem aratott osztatlan sikert Európában, ahogy a Transzatlanti Szabadkereskedelmi és Beruházási Partnerség előkészítésében sem sikerült megtalálni az összhangot. A transzatlanti kapcsolatoknak nem tett jót az sem, hogy bebizonyosodott vezető európai politikusok, köztük az amerikai elnökkel jó személyes viszonyt ápoló Angela Merkel német kancellár amerikai hírszerzés általi lehallgatása. Harmadrészt a Bush-adminisztráció hiányában az esetleges nézeteltérésekért európai részről már nem lehetett bűnbakot keresni, így sokkal jobban kimutatható volt a Robert Kagan-féle „amerikaiak a Marsról, európaiak a Vénuszról származnak” gondolat helytállósága, vagyis a transzatlanti védelmi tehermegosztás aránytalanságának problémája, amivel Robert M. Gates, Obama elnök első védelmi minisztere szembesítette kendőzetlenül európai kollégáit 2011-es búcsúbeszédében.

Az akkor már közel fél évszázados amerikai panasz újdonságát az adta, hogy Washingtonból már a líbiai „hátról vezetés” tapasztalatai is szóltak, vagyis újra kétségessé vált, hogy a Lisszaboni Szerződés életbe léptetése és a NATO új Stratégiai Koncepciójának elfogadása után az európaiak még mindig nem tudnak saját közvetlen környezetükben felelni a biztonságért. A helyzet külön érthetővé tette az Obama-adminisztráció Ázsia felé történő „elfordulása/újra-egyensúlyozása” iránti európai figyelmet, ami Kelet-Közép-Európában is kimutatható volt. A visegrádi országok kormányainak kül- és biztonságpolitikai dokumentumai egyfelől szorgalmazták a transzatlanti biztonsági kapcsolatok minél szorosabb megőrzését, másfelől többségük számolt a nemzetközi hatalmi változások révén Európára irányuló amerikai figyelem lankadásának lehetőségével. Mivel ez utóbbi trend kelet-közép-európai szempontból nem volt teljesen új jelenség, még az atlantista Varsó Amerika-barát külügyminiszterként Radosław Sikorski is a nyugat-európai kapcsolatok ápolásának, és az erősebb európai uniós külpolitika kidolgozásának növekvő relevanciájára hívta fel az Obama-adminisztráció figyelmét, amiben amerikai konzervatív elemzők az atlantizmus gyengülésének jelét látták.

Tekintve, hogy az Obama-adminisztráció eleve nagyobb önállóságot várt Európától, az ilyen kelet-közép-európai nyilatkozatok nem zavarták. Washington a visegrádi országok által (is) szorgalmazott Keleti Partnerség erősítésének is örült, mivel a program a liberális internacionalizmus (demokratikus értékek és puha hatalom vonzerője) által segíti elő az egységes Európa létrejöttét, ráadásul nagyobb európai szerepvállalás útján. Az Obama-adminisztráció pont a demokratikus átalakulást előmozdító vállalkozásaiba próbálta bevonni kelet-közép-európai szövetségeseit: volt szocialista országokként utóbbiak rendelkeztek azokkal a politikai, társadalmi és gazdasági tapasztalatokkal, melyek megosztása nagyban elősegíthette a poszt-szovjet térség országait, valamint a 2011-es arab tavasz forradalmain áteső észak-afrikai országokat a demokratikus átalakulás útján tett erőfeszítéseikben. A visegrádiak fogékonyak voltak az amerikai javaslatra, amit a saját fővárosaikban létesített intézetek, ügynökségek és nemzetközi programok kormányzati támogatásai is szemléltettek. Ugyanakkor míg a poszt-szovjet térség esetében ez egy reális és részben érdek-vezérelt célkitűzés volt, az észak-afrikai társadalmak sikeres demokratikus átalakulása kapcsán a kelet-közép-európaiak kevésbé osztották Obama elnök liberális optimizmusát. Noha az új együttműködési lehetőségek korlátozottak voltak (a líbiai és szíriai válságban nyújtott diplomáciai, illetve az afganisztáni küldetésben és az Iszlám Állam elleni globális koalícióban nyújtott katonai támogatást beleértve), a demokratikus átalakulás elősegítésének esete rávilágított az Obama-adminisztráció tagjainak (kiváltképp Hillary R. Clinton) liberális internacionalista gondolkodására.

Washington liberális internacionalizmusa a visegrádi országok irányába több diplomáciai problémát idézett elő. Obama elnök elődjének rakétavédelmi terveinek módosításáról szóló szeptember 17-i bejelentése nemcsak egy szakmailag indokolt döntés véletlenül tapintatlan kommunikációja volt. Utóbbira, vagyis a Lengyel Köztársaság 1939-es szovjet megtámadásának évfordulójára, az élő amerikai televíziós bejelentés mellett éjjeli lengyel és cseh telefonhívásra, Anders Fogh Rasmussen főtitkár a NATO Oroszországi Föderációval ápolt kapcsolatának „új kezdetéről” rögtön másnap tartott beszédére számos elemzés rávilágított. Ugyanakkor azt is megjegyzendő, hogy Obama elnök döntése az amerikai liberálisokat és konzervatívokat is megosztotta: míg előbbiek az európai biztonság stabilitását, utóbbiak a kelet-közép-európaiak cserben hagyását látták benne, különösen az érdekelt helyi konzervatív politikai erők projektbe fektetett politikai tőkéjét figyelembe véve. Az Obama-adminisztráció politikai sértéseit olykor maga az elnök követte el (például amikor lengyel haláltáborokról beszélt vagy a második világháború kitörésének varsói megemlékezésére a lengyel NATO-tagságot korábban ellenző politikust küldött), olykor a kelet-közép-európai fővárosokba delegált nagykövetei.

Az Obama-adminisztráció Kelet-Közép-Európával szembeni hozzáállását amerikai konzervatív körökben kifogásolták: a Trump-adminisztráció külpolitikai csapatában fontos szerepet játszó elemzők (köztük A. Wess Mitchell) nehezményezték, hogy Washington nem figyel eléggé a geopolitikai szempontból fontos térségre, amin egy republikánus elnökség feltehetően változtatna, különösen az orosz befolyás lehetőségének kiküszöbölése végett. Az erre irányuló igényt lehetett felfedezni a 2011-es Ronald Reagan emlékévében, ám még közvetlenebb módon megmutatkozott a 2012-es amerikai elnökválasztásban, amikor Mitt Romney republikánus jelölt Barack H. Obamához hasonlóan Európában is kampányolt, ám Berlin helyett Varsóba látogatott, ahol Washington külpolitikájának tévútra térését sugallta, különösen a vele rokon-szenvező Obama-kritikusokkal (köztük Lech Wałęsával) tartott találkozója révén. Közben az Obama-adminisztráció a stratégiai figyelem hiányával párhuzamosan fokozott érdeklődést mutatott a kelet-közép-európai országok belpolitikai folyamati iránt, ami az Orbán-kormány és a Kopacz/Szydło-kormányok esetében politikai-ideológiai viták sorozatát nyitotta meg.

A magyar és lengyel politikai és bírósági reformokat érő amerikai kritikák megalapozottságától függetlenül a nemzetközi viták kiválóan szemléltették a liberális internacionalizmus érvényesülési módját. Egyrészt érződött, hogy a demokratikus béke (legalábbis a politikai szférában) valóban csak liberális demokráciák között áll fenn: a magyar-amerikai kapcsolatok esetében például az Orbán-kormány alkotmányt, médiát, egyházakat és gazdasági intézményeket érintő reformjairól szóló viták nemcsak példátlan mértékben elmérgesítették az amerikai-magyar kapcsolatokat, hanem el is uralkodtak rajtuk, beárnyékolva a többi (például a védelem) területén működő együttműködést. Másrészt a viták a liberális nemzetközi rend és intézményeinek működésébe vetett hitről is szóltak, mivel a magyar kormány gazdaságpolitikája a nem nyugati (és nem demokratikus) feltörekvő hatalmak sikereit, illetve a hitelminősítő indokolatlannak tartott befolyását tartotta szem előtt. Végül a magyar (és lengyel) kormányt érő amerikai kritikákban megmutatkozott a liberális internacionalizmus véleményformáló elitekre való támaszkodása, ugyanis az Obama-adminisztráció a hivatalos diplomáciai csatornák mellett a nyilvános térben is erős szavakkal jellemezte a kelet-közép-európai demokráciák és civil társadalmak helyzetét, mely értékelést egyébként konzervatív oldalon eltúlzottnak tartottak. Washington kritikái az ukrán válság árnyékában tovább fokozódtak, ám konzervatív körökben felmerült, hogy amíg az Egyesült Államok nem fordít kellő odafigyelést a kelet-közép-európai szövetségesekre, utóbbiak a kritikákra sem fognak kedvező választ adni.

V. Kelet-Közép-Európa az Obama-adminisztráció biztonságpolitikájában

V.1. Az Egyesült Államok katonai jelenléte Kelet-Közép-Európában

V.1.1. Aktív előretolt jelenlét és az „újra-egyensúlyozás”

Az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének csökkentése folyamatosan fel-felmerülő kérdés Washingtonban, kiváltképp a hidegháború után. Egyfelől a poszt-bipoláris korban különösen érezteti hatását Európa leértékelődése, mely mögött az egyéb térségek iránti fokozottabb amerikai érdeklődés, valamint magának Európának a viszonylagos biztonsága áll, ami az amerikai katonai jelenlétet kevésbé teszi szükségessé. A két faktor együttesen is dilemma elé állíthatja az Egyesült Államokat, tekintve hogy a Washington által felépített nemzetközi rendben Európának (az eddigi tapasztalatok tükrében is) fontos egyensúlyszerep jut, amit az európai integráció tovább fokozhat. Másfelől e partneri kapcsolat is időnként választás elé vitte Washingtont, ahol katonai szempontból az egyenletesebb tehermegosztás, politikai szempontból pedig az Egyesült Államok nemzetközi szerepvállalásainak európai támogatottsága esett rendszeresen a transzatlanti viták áldozatául. Mindez többször arra vezette az amerikai felet, hogy katonáinak Európából történő kivonásával egyúttal az európai szövetségeseivel való viszonyát is formálja (szankcionálja). A hazai szakirodalomban Nagy László mutatott rá 1995-ben egy, jelen téma szempontjából is érdekes további tényezőre: a közép-európai biztonsági rendszerben betöltött amerikai szerep (és katonai jelenlét) jellege szoros összefüggésben van a szomszédos régiókra vonatkozó amerikai jelenlét és szerepvállalás jellegével.⁴⁷⁷

Az Egyesült Államok közel száz évre visszamenő (nem folyamatos) katonai jelenléte Európában nemcsak az öreg kontinensen található szövetségeseik védelméről szól: az európai béke és stabilitás megőrzése mellett az Egyesült Államok európai katonai létesítményei az amerikai erőket is szolgálják. Mind a hidegháborúban, mind azt követően az Egyesült Államok ugródeszkákként is használhatta európai katonai bázisait: 1952. óta több mint 200 műveletet hajtott végre e létesítményekben tartott katonák bevonásával. Sőt, az Európában tartott amerikai erők alkalmazása éppen poszt-hidegháborús létszámbeli leépítésükkel párhuzamosan ugrott meg. Mindazonáltal tény, hogy az amerikai katonai jelenlét mögötti megfontolások közül leginkább az európai szövetségeseik védelme van köztudatban, így a hidegháborút követő

⁴⁷⁷ NAGY, László: *Az USA európai katonai jelenléte*. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet – Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995, ISBN 963-327-262-9, p.21., p.31. és pp.133–134.

„békeosztalék” fényében ezek a bázisok kerültek az amerikai védelmi leépítési és pénzmegtakarítási kísérletek fő célkeresztjébe. Az Európában tartott amerikai katonák száma a hidegháborúban alatt is fluktuált az 1950-es évek elején 400,000 főben tetőzve, illetve a vietnámi háborúval párhuzamosan az 1970-es évekre 265,000 fő alá csúszva, majd a „kis hidegháború” alatt az 1980-as években 350,000 főre visszaállva. A szovjet összeomlást követően megkezdődtek a tartós csapatkivonások, melyek a 2000-es évekre közel 80,000 fős amerikai katonai jelenlétet eredményeztek. Mire az Obama-adminisztráció hivatalba lépett, az Egyesült Államok összesen 28 főbb katonai bázison tartotta az Európában állomásoztatott (16 bázison lévő) szárazföldi, (4 bázison lévő) tengeri és (8 bázison lévő) légi erejét, valamint tengerészgyalogságát és különleges műveleti erőit, melyek többsége a Németországi Szövetségi Köztársaság, az Egyesült Királyság, az Olasz Köztársaság és Törökország területén található.⁴⁷⁸

A poszt-bipoláris kor nemzetközi hatalmi átrendeződéseire reagálva az Obama-adminisztráció sokáig vegyes magatartást tanúsított az Európára fordított biztonságpolitikai figyelmet illetően. Washington kiemelt célja volt a közel-keleti konfliktusok befejezése, valamint az amerikai figyelem és erőforrások átcsoportosítása Kelet-Ázsia és a csendes-óceáni térség felé. Bár ez egy átfogó (diplomáciai, katonai és gazdasági) súlypontát helyezést jelentett, leglátványosabb eleme a katonai erőátcsoportosítás volt. Obama elnök már első hivatali évében elrendelte az Egyesült Államok globális katonai jelenlétének újbóli (a Bush-adminisztráció 2004-es kezdeményezése óta első) felülvizsgálatát,⁴⁷⁹ melytől a szakértők azt várták, hogy az amerikai katonák hazahozatala helyett inkább arányosan terítve helyezi el őket a stratégiaileg fontosnak ítélt régiókban, vagyis hogy a hidegháborús infrastruktúrákra épülő európai katonai jelenlét helyett inkább kelet-ázsiai partnerségek kapnak nagyobb szerepet Washington stratégiai számításai-ban. Így bár az Obama-adminisztráció pénzügyi korlátok közé szorult, az Egyesült Államok globális katonai lábnyoma az említett stratégiai szerepvállalás (strategic engagement) koncepciójához hasonlóan előretolt aktív jelenlétet (forward engagement) tervezett felvenni, mely a várakozások szerint egyszerre adott volna lehetőséget az elrettentésre (vagy annak hiányában a kollektív válaszadásra) és az szövetségesekkel való arányosabb tehermegosztásra.⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ COFFEY, Luke: Keeping America Safe: Why U.S. Bases in Europe Remain Vital. Special Report No.111., *The Heritage Foundation*, July 11, 2012, Online: http://thf_media.s3.amazonaws.com/2012/pdf/SR111.pdf [letöltés ideje: 2020. március 7.] pp.3–13.

⁴⁷⁹ Az amerikai szakirodalomban „global force posture review” kifejezéssel jelölt felülvizsgálat lényege az Egyesült Államok globális katonai lábnyomának amerikai erőforrások és nemzetközi kihívások igénye szerinti átalakítás.

⁴⁸⁰ FLOURNOY, Michèle & DAVIDSON, Janine: Obama’s New Global Posture. *Foreign Affairs*, Vol.91. No.4. (July/August 2012), ISSN 0015-7120, pp.55–58.

Az Obama-adminisztráció a katonai jelenlét átalakítását illetően nem tagadta, hogy az Irakból kivont amerikai katonák egy része nem Európába kerül visszahelyezésre, ami értelemszerűen azt jelentette, hogy az Egyesült Államok nem tervezte még átmenetileg sem növelni európai katonai jelenlétét. Mindazonáltal az Obama-adminisztráció nem győzte hangsúlyozni, hogy ez nem Európa leértékelését jelenti, illetve hogy a transzatlanti biztonsági kötelék magja, azaz a NATO ötödik cikkelye iránti amerikai elkötelezettség továbbra is töretlen.⁴⁸¹ Miközben az Obama-adminisztráció általában elutasította a zéró-összegű játékok gondolatát, Európában az amerikai katonai jelenlét átalakítását sokan pont így értelmezték, ezért az „elfordulás” kifejezés helyébe idővel az „újra-egyensúlyozás” lépett. Noha e kommunikációs módosítás nem érvényteleníthette a kezdeményezés mögötti amerikai megfontolásokat, az „elfordulás/újra-egyensúlyozás” gyakorlati kivitelezésének eredményessége mégis megkérdőjelezhető volt, tekintve hogy az Obama-adminisztrációnak az Egyesült Államok csendes-óceáni katonai, diplomáciai és gazdasági jelenlétét nem sikerült a beharangozott mértékben növelnie.⁴⁸² Az Európában állomásoztatott amerikai erők egy részének kivonását viszont igen.

Az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének jellegét és annak logikai alapját a 2012 januárjában kiadott Védelmi Stratégiai Iránymutatás (Defense Strategic Guidance) körvonalazta, mely dokumentum a 2011-es költségvetési törvényből és a 2013-as korlátozásokból eredő szűkös anyagi mozgástér realitásából indult ki. Az iránymutatás nem kifejezetten Európával foglalkozott, tekintve hogy csupán egyetlen bekezdés erejéig tért ki rá, Kelet-Közép-Európáról pedig említést sem tett. Mindazonáltal általános és egyéb régiókra vonatkozó megállapításaiból következtetni lehetett az Obama-adminisztráció európai katonai jelenlétre irányuló elképzelését illetően. A dokumentum szerint noha Európa tágabb értelemben (a Balkán és a poszt-szovjet térség révén) még tartogathat ugyan biztonsági kihívásokat, „a legtöbb európai ország jelenleg a biztonság szolgáltatója, semmint fogyasztója. Ez, egybevonva az iraki és afganisztáni csapatkivonással, stratégiai lehetőséget teremtett az Európába irányuló amerikai katonai ráfordítások újra-egyensúlyozására, elmozdítva a fókuszot a jelenlegi konfliktusokról a jövőbeli képességekre. *E fejlődő stratégiai környezetet szem előtt tartva, Európában tartott katonai lábnyomunknak is fejlődnie kell.*”⁴⁸³

⁴⁸¹ GORDON, Philip H.: Interview With Stefan Kornelius of *Suddeutsche Zeitung*. *United States Department of State*, January 10, 2012, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2012/180434.htm> [letöltés ideje: 2020. március 10.]

⁴⁸² MAGYARICS, Tamás: „*Don't Do Stupid Stuff*” Barack Obama realista internacionalista külpolitikája. pp.17–18.

⁴⁸³ The White House: *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*. United States Department of Defense, January 2012, pp.2–3.

Az Egyesült Államok európai katonai lábnyomának fejlődése alapvetően két dologban nyilvánult meg. Egyrészt csökkent az Európában állomásozó amerikai katonák száma: az „elfordulás/újra-egyensúlyozás” jegyében a Pentagon 2012-2014. között egy 15%-os csökkentést tervezett, vagyis az Európában tartott amerikai katonák létszámát 12,500 fővel szándékozta visszavenni. Az elképzelés a gyakorlatban azt jelentette, hogy a Németországi Szövetségi Köztársaságból 2012-ben kivonták a 170., illetve 2013-ban a 172. dandár harccsoportokat (vagyis az Európában állomásozó négy dandár-harccsoportból csak kettőt megtartva), valamint a 81. vadászrepülő-századot, továbbá az Olasz Köztársaságból a 603. légiforgalmi irányító századot.⁴⁸⁴ Ezenfelül Washington 2013-ban inaktíválta az Amerikai Egyesült Államok Szárazföldi Hadereje V. Hadtestének központját, valamint az említett kivonások mellett 2,500 fővel csökkentette ugyanezen haderőnem európai jelenlétét. A változások részeként a Pentagon kivonta az amerikai légierő A-10 típusú repülőgépeit az Olasz Köztársaságból, az Egyesült Királyságba pedig CV-22 típusú gépeket helyezett.⁴⁸⁵ Az amerikai katonai jelenlét olvadásának egy szimbolikus pillanata volt, amikor csaknem hét évtized után 2013. március 18-án az amerikai szárazföldi erők utolsó páncélos harckocsijai (22db M-1 Abrams) elhagyták a Németországi Szövetségi Köztársaságot, majd Európát.⁴⁸⁶

Másrészt az Egyesült Államok európai katonai jelenlétében nagyobb hangsúlyban részesültek a rotációk. A Védelmi Stratégiai Iránymutatás alapján az Obama-adminisztráció arra törekedett, hogy innovatív, alacsony költségekkel és katonai lábnyommal járó megoldásokkal érje el biztonságpolitikai céljait. Az ilyen innovatív megoldások alatt a dokumentum a szövetségesekkel és partnerekkel közös két- és többoldalú gyakorlatokat, illetve az amerikai katonák rotációit értette, melyek a szövetségi kohézió erősítését célozták.⁴⁸⁷ Így Washington a költség-hatékonyság elvéhez az arányos(abb) teherviselés elvét társította, előretolt katonai jelenlétével pedig a szövetségesek kapacitás- és képességfejlesztését vette célba, amit hangsúlyosan kommunikált is: Robert M. Gates védelmi miniszter 2010-ben egy, a Foreign Affairs folyóiratban megjelent cikkével hangsúlyozta, hogy a jövőben az elsődleges biztonsági kihívást

⁴⁸⁴ United States Africa Command: Transcript: General Ham, Admiral Stavridis Testify Before House Armed Services Committee. *United States Africa Command Public Affairs*, February 29, 2012, Online: <https://www.africom.mil/media-room/transcript/8834/transcript-general-ham-admiral-stavridis-testify-b> [letöltés ideje: 2019. március 10.]

⁴⁸⁵ United States Senate Committee on Armed Services: *Department of Defense Authorization for Appropriations for Fiscal Year 2014 and the Future Years Defense Program*. Hearing Before the Committee On Armed Services, United States Government Printing Office, 2014. Washington D.C., Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=760869> [letöltés ideje: 2019. június 5.], p.285.

⁴⁸⁶ VANDRIVER, John: US Army's last tanks depart from Germany. *Stars and Stripes*, April 4, 2013, Online: <https://www.stripes.com/news/us-army-s-last-tanks-depart-from-germany-1.214977> [letöltés ideje: 2014. augusztus 7.]

⁴⁸⁷ The White House: *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*. 2012, p.3. és pp.5–6.

a működésképtelen államok jelentik majd, és hogy erre (is) az Egyesült Államok partnereinek kapacitás-építésével lehet felkészülni.⁴⁸⁸

Bár megjegyzése elsősorban nem Európára vonatkozott, a későbbi védelmi miniszter Chuck Hagel, aki a Pentagon működését és az amerikai katonai vállalatokat már a költségvetési megszorítások realitásai közt próbálta hatékonyabbá tenni, az új kihívások mellett szintén a szövetségesek kapacitásfejlesztését emelte ki. Elképzelésének háttérében az Egyesült Államok azon több éves igénye húzódott meg, hogy „ne mindig minket hívnak a fenyegetést kezelni, függetlenül attól, hogy az a világ mely részén van.”⁴⁸⁹ Az Obama-adminisztráció hozzáállása összhangban volt az amerikai katonai jelenlétnél tapasztalt trendekkel, melyek a korábbi (hidegháborús) nagyobb méretű és létszámú, anyagilag megterhelőbb permanens katonai bázisok helyett a kisebb katonai egységek rotációs telepítésére épülő, és így kevésbé költséges, közös szövetségi inter-operabilitást, illetve kapacitás- és képesség-fejlesztést hozták előtérbe. Tekintve, hogy a 2008-as pénzügyi-gazdasági válság árnyékában az európai felek is fogékonyak voltak a költséghatékonyabb védelmi megoldások iránt, az amerikai elképzeléseket a 2012-es chicagói NATO-csúcson kiemelt, erőforrások és képességek megosztására is épülő „okos védelem” (smart defence) kezdeményezés is alátámasztotta.⁴⁹⁰

A finanszírozás kérdésének súlyosságát jelezte, hogy nem sokkal a Védelmi Stratégia Iránymutatás közzétételét követően az Obama-adminisztráció kiadott egy másik, védelmi költségvetés prioritásairól szóló dokumentumot. Utóbbi (összhangban a Védelmi Stratégia Iránymutatásban foglaltakkal) rámutatott néhány konkrét kiadáscsökkentési példára, melyeket az Obama-adminisztráció szeretett volna végrehajtani. Európa vonatkozásában a dokumentum rögzítette, hogy a szárazföldi erők jelenlétének módosítása kettő nehézdandár kontinensről való kivonását kívánta, ugyanakkor hozzátette, hogy a NATO ötödik cikkelye és a szövetségesekkel való inter-operabilitás biztosítása érdekében az Egyesült Államok egy dandárral hozzájárul a NATO Reagáló Erőhöz, valamint rotációs alapon Európában tart erőket képzések és gyakorlatok végzése céljával.⁴⁹¹ A képzéseket és gyakorlatokat szolgáló rotációk között volt olyan, amelynek hatásköre Kelet-Közép-Európát, illetve a balti államokat és a Balkánt is

⁴⁸⁸ GATES, Robert M.: Helping Others Defend Themselves. *Foreign Affairs*, Vol.89. No.3. (May/June 2010), ISSN 0015-7120, p.2.

⁴⁸⁹ ERNTS, Max & HALPERN, Lily: Military Strength, Defense, and Security Capability in the Twenty-First Century. *Brown Journal of World Affairs*, Vol.20. No.2. (Spring/Summer 2014), ISSN 1080-0786, p.340. és pp.342–343.

⁴⁹⁰ SIMÓN, Luis: Understanding US Retrenchment in Europe. *Survival*, Vol.57. No.2. (April-May 2015), ISSN 0039-6338, pp.160–161.

⁴⁹¹ United States Department of Defense: *Defense Budget Priorities and Choices*. January 2012, p.6.

magába foglalta.⁴⁹² A rotációk mellett még érdemes megemlíteni a rakétavédelem kérdését is: a védelmi költségvetés prioritásairól szóló dokumentum szerint bár az amerikai szövetségi kormányzat nem tudta minden területen megvédeni a rakétavédelmi kiadásokat a fűnyíróelv-szerű csökkentésektől, az Obama-adminisztráció döntése alapján átalakított rakétapajzs költségei biztosítva voltak.⁴⁹³ A finanszírozás biztosítéka azért sem volt meglepő, mert a Védelmi Stratégia Iránymutatás (a 2010-es nemzeti biztonsági stratégiát megerősítve) már kiemelte a ballisztikus rakéták és a tömegpusztító fegyverek proliferációjának súlyosságát.⁴⁹⁴

A 2012-es Védelmi Stratégia Iránymutatásra épülő 2014-es Négyéves Védelmi Felülvizsgálat már több helyen említette Európát, bár lényegi megállapításai ugyanazok voltak. Kelet-Közép-Európa vonatkozásában kiemelendő, hogy a dokumentum szerint Európa kritikus jelentőséggel bír a lehetséges közel-keleti és észak-afrikai konfliktusok kezelésében, mely kapcsán megemlítette a szövetségesek és partnerek hozzájárulását a stratégiai hozzáférés terén.⁴⁹⁵ James G. Stavridis admirális, az Egyesült Államok Európában állomásoztatott erőinek korábbi főparancsnoka (2009-2013) megerősítette, hogy Washington számára Európa és a NATO földrajzi okokból sem elhanyagolandó: az európai katonai létesítmények stratégiai jelentősége abban rejlik, hogy hidegháborús erődítményekből előretolt bázisokká váltak, elérhetőbbé téve az Egyesült Államok számára a környező régiók válságócait.⁴⁹⁶ A stratégiai hozzáférés tekintetében az Egyesült Államok Dél- és Nyugat-Európában állomásoztatott erői is szóba jöhetnek, de nem szabad megfeledkezni azon kelet-közép- és délkelet-európai amerikai bázisok jelentőségéről sem, melyeket pont a konfliktusok által terhelt térségekhez való közelségük révén létesített az Egyesült Államok még a Bush-adminisztráció által 2004-ben megkezdett átalakítási folyamat és a Joint Task Force-East kezdeményezés részeként.⁴⁹⁷

Obama elnök e téren is folytatta az elődje már megkezdett folyamatot, így az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének és mértékének általános csökkentésével párhuzamosan új katonai bázisok épültek Romániában és a Bolgár Köztársaságban, ahol az Obama-adminisztráció rendre 50, illetve 60 millió dollár értékű, megközelítőleg 1,600, illetve 2,500 fő befogadására képes

⁴⁹² MILES, Donna: Force Changes in Europe to Preserve Strategic Edge. *United States Department of Defense*, May 7, 2012, Online: <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=116221> [letöltés ideje: 2014. május 8.]

⁴⁹³ United States Department of Defense: *Defense Budget Priorities and Choices*. p.10.

⁴⁹⁴ The White House: *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*. p.2.

⁴⁹⁵ Department of Defense: *Quadrennial Defense Review 2014*, March 4, 2014. p.5.

⁴⁹⁶ STAVRIDIS, James: NATO: Quo Vadis? In: ISCHINGER, Wolfgang *et. al.* (ed.): *Towards Mutual Security. Fifty Years of Munich Security Conference*. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen, 2014, ISBN 978-3-525-30054-1, p.236.

⁴⁹⁷ ANDERSON, Jon R.: Aide: Bush to announce relocation plans for up to 70,000 troops. *Stars and Stripes*, August 15, 2004, Online: <http://www.stripes.com/news/aide-bush-to-announce-relocation-plans-for-up-to-70-000-troops-1.23270> [letöltés ideje: 2014. március 16.]

katonai létesítmények építéséhez látott hozzá.⁴⁹⁸ Megjegyzendő, hogy a 2014-es Négyéves Védelmi Felülvizsgálatban említésre került Európa „perifériája”, mely kapcsán az Oroszországi Föderáció védelmi modernizációját, valamint a szomszédjainak szuverenitását megsértő aktivitását említette kockázati tényezőként,⁴⁹⁹ ám ennek orvoslására nem vetett fel konkrét védelmi együttműködést az Egyesült Államok kelet-közép-európai szövetségeseivel. Ugyanakkor a dokumentum kiemelte az európai szövetségek katonai képességeinek erősítését célzó rotációs amerikai jelenlétet, hozzátéve, hogy amennyiben a költségvetési megszorítások folyamánként a Pentagon pénzügyi helyzete nem javul, az Egyesült Államok nem tudja az addigi szinten tartani a közös képzésekben és gyakorlatokban való részvételét.⁵⁰⁰

Nem meglepő módon tehát az Obama-adminisztráció alatt (jóllehet nem mindig a Fehér Ház kezdeményezésére) Washingtonban vissza-visszatérő gondolat volt a költséghatékonyság, ami közvetlen hatással volt az Európában tartott amerikai erőkre. A pénz-megtakarítási kezdeményezések és azokat szolgáló katonai infrastruktúra-karcsúsítások 2013-ban arra készítették a Pentagont, hogy elindítsa az Európai Infrastruktúra Konzolidáció (EIC) programot, ami lényegében az Európában működő amerikai katonai létesítmények bezárására tesz javaslatot. Az EIC a Bázis Bezárási és Újraigazítási Bizottság (BRAC) egy alternatívája volt: utóbbi azért létesült még évtizedekkel korábban, hogy megtakarítási szándékkal a szükségtelennek ítélt amerikai katonai létesítmények felszámolására tegyen javaslatokat. Mivel ez az Egyesült Államok területén működő bázisokat is érintette, a Pentagon e bázisok (és a velük együtt járó munkahelyek) védelme érdekében életre hívta az EIC-t, amely alternatívaként Európában működő amerikai katonai létesítmények bezárására hivatott javaslatokat tenni.⁵⁰¹

Az Obama-adminisztráció megközelítését egyesek pont azért kritizálták, mert bár Washington pénzügyi aggodalmai megalapozottak voltak, az Európában tartott katonai jelenlét módosítását alapvetően a pénzügyi takarékoskodás, semmint valamilyen stratégiai megfontolás határozta meg. Példának okáért az említett romániai és bulgáriai katonai létesítmények építése mellett maga az általános erő kivonás ötlete is már a Bush-adminisztráció alatt felvetődött. Mi több, a

⁴⁹⁸ ROBSON, Seth: New bases in Bulgaria, Romania cost U.S. over \$100M. *Stars and Stripes*, October 17, 2009, Online: <https://www.stripes.com/news/new-bases-in-bulgaria-romania-cost-u-s-over-100m-1.95658> [letöltés ideje: 2014. április 10.]

⁴⁹⁹ United States Department of Defense: *Quadrennial Defense Review 2014*. pp.5-6.

⁵⁰⁰ Ibid. p.35. és p.55.

⁵⁰¹ VANDRIVER, John: EUCOM takes 'another look' at planned base closures. *Stars and Stripes*, April 17, 2017, Online: <https://www.stripes.com/news/europe/eucom-takes-another-look-at-planned-base-closures-1.463948> [letöltés ideje: 2019. június 6.]

fentebb megnevesített konkrét egységek kivonásának gondolata már 2006-ban megfogalmazódott, noha akkor Robert M. Gates védelmi miniszter elhalasztotta a végrehajtást. Amikor 2010-ben a kérdés újból napirendre került, maga Obama elnök is még a négy dandárharccsoport megőrzésében gondolkodott, melytől végül a fentiek szerint 2011-ben visszalépett.⁵⁰² A Pentagon akkor azzal érvelt, hogy a NATO új Stratégiai Konceptiója és a szövetségesekkel folytatott egyeztetések alapján a négyből három dandár harccsoportot Európában tart, amerikai katonákat pedig leghamarabb 2015-ben fog hazavinni. Végül a kettő dandár harccsoport fentebb leírtak szerinti kivonásáról 2012 januárjában született döntés, ám ehhez konkrét stratégiai indoklás nem társult, így a kivonásokkal szembeni kritika szerint feltehetően csak pénzmegtakarítási szándék mozgatta Washington, ahol egyébként egyes republikánusok ennél határozottabb erő kivonást is felvetettek (eredménytelenül) azzal a céllal, hogy kikényszerítsék az európai szövetségesek nagyobb tehervállalását. Ráadásul az is megkérdőjelezhető volt, hogy a lépéssel az Obama-adminisztrációnak valóban érdemi megtakarítást sikerült-e elérnie, tekintve hogy a két nehéz dandár rendszeres rotációja szintén költséges, így Washington a gyakorlatban végül inkább csak zászlóalj-rotációkat próbált végrehajtani.⁵⁰³

Az Obama-adminisztráció Ázsia felé történő „elfordulás/újra-egyensúlyozás” politikájából és szűkös pénzügyi mozgásteréből eredő dilemmáját ugyan megpróbálta palástolni Európa jelentőségéről tett számos nyilatkozataival. Ugyanakkor (illetve részben éppen ezért) Obama elnök külpolitikájához hasonlóan biztonságpolitikai elképzeléseire is az elnagyolt célkitűzések gyanújának árnyéka vetődött: szakértői körökben felvetődött a kérdés, hogy vajon oly sok globális és regionális kihívás párhuzamos kezelése (különösen nyomasztó költségvetési gondok közepette) valóban lehetséges, illetve ésszerű-e. Vagyis az Obama-adminisztráció retorikájában mindenhol, minden szövetséges védelme mellett elköteleződött, amiből viszont logikusan következett a valódi stratégiai prioritások fennállásának kérdése.⁵⁰⁴ Chuck Hagel védelmi miniszter (2013-2015) nem sokkal az ukrán válság előtt a transzatlanti partnerség értékét hangsúlyozva a közösen kezelendő „változás kihívásáról” írt. Utóbbi alatt a felemelkedő új hatalmi központok növekvő gazdasági erejét, a közel-keleti szélsőségek által gerjesztett feszültséget és az új technológiák változó szerepét értette, az ezekből eredő veszélyeket pedig a terrorizmusban és a fegyverek elterjedésében, a kibertámadásokban és az energiáért, illetve erőforrásokért

⁵⁰² SIMÓN, Luis: Understanding US Retrenchment in Europe. p.159.

⁵⁰³ COFFEY, Luke: The Future of U.S. Bases in Europe – A View from America. *Baltic Security & Defence Review*, Vol.15. No.2. (2013), ISSN 1736-3772, pp.133–134. és pp.140–141.

⁵⁰⁴ SIMÓN, Luis: US Leadership and NATO. Balancing Priorities in America’s European Strategy. *Parameters*, Vol.46. No.1. (Spring 2016), ISSN 0031-1723, pp.15.

folytatott versenyben, a mélyszegénységben és járványokban, valamint a bukott államokban és a regionális, illetve etnikai konfliktusokban azonosította.⁵⁰⁵ A listáról hiányzott a geopolitika visszatérése, amire az ukrán válság újra rávilágított. Mégis, az Obama-adminisztráció a szerteágazó biztonsági kihívásoknak 2014-2016. között is változó jelentőséget tulajdonított, hol az Ázsia felé való „elfordulás/újra-egyensúlyozás” stratégiai jelentőségét, hol az Oroszországi Föderáció, hol pedig a közel-keleti radikális szélsőségek (főleg az Iszlám Állam) által képviselt fenyegetést sorolva az első helyre, miközben Obama elnök magát Ukrajnát nem tekintette központi amerikai érdekeltségnek (legalábbis nem annyira, mint amennyire Moszkva).⁵⁰⁶

V.1.2. Az Egyesült Államok védelmi együttműködése a kelet-közép-európaiakkal

Kelet-Közép-Európában az Egyesült Államok rotációs alapon, leginkább képzésekben és gyakorlatokban megnyilvánuló katonai jelenlétét korábbi megállapodások is elősegítették, jóllehet eltérő mértékben. Egyrészt az ilyen természetű amerikai aktivitásra Washington már évekkel korábban kidolgozott olyan programokat, mint az 1993-as State Partnership Program (SPP), a nemzetközi katonai képzéssel és oktatással foglalkozó International Military Education & Training (iMET),⁵⁰⁷ valamint a védelmi termékek, szolgáltatások és képzések beszerzésének anyagi támogatására összpontosító Foreign Military Financing (FMF) program.⁵⁰⁸ Az SPP a szövetségesek védelmi erőit köti össze az Egyesült Államok Nemzeti Gárdájával, mely egyedi felépítése és viszonylag alacsony létszáma révén ideális partner lehet egy-egy kisebb ország számára, különösen mivel az amerikai tartalékos rendszer részeként remekül tud képességeket fejleszteni az adott partnerországban. Mindegyik kelet-közép-európai ország más-más amerikai állam Nemzeti Gárdájával áll partnerségben, egymástól némileg eltérő területeken együttműködve. Közös vonás azonban és általában a visegrádi országok SPP-aktivitásáról elmondható, hogy az együttműködés egyik kiemelt helyszíne Irak és Afganisztán, tekintve hogy a visegrádiak csapat-hozzájárulásának egy részét az adott Nemzeti Gárdával közösen biztosítják.

⁵⁰⁵ HAGEL, Chuck: The Munich Security Conference at Fifty: The Challenge of Change. In: ISCHINGER, Wolfgang *et al.* (ed.): *Towards Mutual Security. Fifty Years of Munich Security Conference*. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen, 2014, ISBN 978-3-525-30054-1, p.224.

⁵⁰⁶ SIMÓN, Luis: US Leadership and NATO. Balancing Priorities in America's European Strategy. pp.15–16.

⁵⁰⁷ Az iMET program célja az M2M (military-to-military) kapcsolatokon keresztül bilaterális védelmi együttműködés előmozdítása olyan képzések és tréningek útján, melyek a partnerek képességfejlesztése mellett inter-operabilitásukat is fokozza. United States Department of State and U.S. Agency for International Development: U.S. Foreign Assistance Reference Guide. Department of State Publication 11202, *USAID*, January 2005, Online: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADC240.pdf [letöltés ideje: 2014. június 06.]

⁵⁰⁸ Az FMF program az amerikai gyártmányú védelmi cikkek vásárlásának támogatására irányul olyan pénzalapokon keresztül, melyek keretszámai az iMET-éhez hasonlóan évről évre változnak.

Míg a Cseh Köztársaság partnere Texas és Nebraska állam, együttműködésük fókuszja pedig a különleges erők, kiber-műveletekre és a katasztrófavédelemre irányul, addig a Lengyel Köztársaság Illinois állam Nemzeti Gárdájával tartja a kapcsolatot és elsősorban a közös afganisztáni műveletekben dolgoznak együtt (tekintve hogy az SPP-országok közül a Lengyel Köztársaság küldte a legtöbb katonát Afganisztánba), mindazonáltal a lengyel SPP foglalkozik még haderő-átalakítással, válságkezeléssel és reagálással, illetve civil hatóságok védelmi támogatásával is. A Magyar Honvédséggel (és a szerb erőkkel) együttműködő Ohioi Nemzeti Gárda képzésekkel és gyakorlatokkal segíti elő a logisztikai képességek kifejlesztését, azonban a magyar-amerikai kooperáció fókuszában van még a C-17 műveletek támogatása is Pápán. A szlovák-amerikai SPP program kiemelt tárgya a kiberbiztonság, jóllehet az Indianai Nemzeti Gárda a vegyi, biológiai, nukleáris és radiológiai fegyverek, valamint a robbanóeszközök elleni védelemben is segíti a szlovák fegyveres erők felkészülését.⁵⁰⁹

Mindegyik kelet-közép-európai ország eltérő alapokra helyezte védelmi együttműködését az Egyesült Államokkal. A specializáció a visegrádiaknál is különbségekhez vezetett, ugyanis a Bush-adminisztrációval a rakétapajzs elemeinek befogadása révén Prága 2008 szeptemberében, Varsó pedig 2008 augusztusában stratégiai partnerségre lépett Washingtonnal, míg ugyanez nem elmondható el Pozsonyról és Budapestről. A Szlovák Köztársaság és Magyarország esetében az amerikai katonai jelenlét inkább közös gyakorlatok és képzések formájában érződött, az Egyesült Államokkal folytatott katonai együttműködésük az Obama-adminisztráció alatt sem képezte átfogó bilaterális megállapodás szerves részét. Az együttműködés főleg a haderő-fejlesztésre, képzésre irányult. Hazánk esetében kiemelendő a Katonai Tanácsadó Csoport munkája, mely 2012 decemberében jött létre azzal a céllal, hogy a Magyar Honvédség és az Ohioi Nemzeti Gárda együtt dolgozzanak az afgán készenléti rendőrség és határőrök kiképzésében. Közös munkájuk példája egy olyan afgán lövészászlóalj 2013-ban befejezett felkészítése volt, mely a NATO által vezetett afganisztáni Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő (ISAF) szttenderdjei alapján is alkalmassá vált az önálló műveletek végrehajtására.⁵¹⁰

Az Egyesült Államok katonáival folytatott együttműködésben külön hangsúly volt a különleges műveleti erők kiképzésén és közös gyakorlatain: míg magyar részről ilyen volt a 2013

⁵⁰⁹ United States European Command: National Guard State Partnership Program, *EUCOM*, 2014, Online: <http://www.eucom.mil/key-activities/partnership-programs/national-guard-state-partnership-program> [letöltés ideje: 2014. június 6.] Illinois-Poland; Ohio-Hungary; Indiana-Slovakia összefoglalók.

⁵¹⁰ Ma.hu: Hende Csaba jelenlétében avatták a Katonai Tanácsadó Csoport új bázisát. *MTI*, 2013. március 26, Online: <http://www.ma.hu/kulfold/167257/Hende-Csaba-jelenleteben-felavattak-a-Katonai-Tanacsado-Csoport-uj-bazisat> [letöltés ideje: 2014. június 6.]

augusztusában Táborfalván tartott közös lövészeti gyakorlat,⁵¹¹ szlovák részről megemlítendő a különleges műveleti erők részére U.S. Special Operations Command Europe által biztosított hírszerző-képzés. A szlovák különleges műveleti erők katonái a kilenc hónapos program egy-egy szemináriumán ismerkedhettek meg a BICES (Battlefield Information, Collection & Exploitation System) számítógépes hálózattal, a NATO által Afganisztánban is alkalmazott hírszerzési eszközökkel és módszerekkel, valamint a hadszíntér-előkészítés folyamatával.⁵¹² A képzést követően a szlovák különleges műveleti erők Afganisztánban is együttműködtek amerikai társaikkal, kiképzést biztosítva az afgán biztonsági erők számára.⁵¹³

A képzéseken túlmenően az amerikaiak eszközökkel is támogatták a magyar és a szlovák haderőt: 2013 novemberében az Egyesült Államok 12 darab MRAP páncélozott harcjárművet kölcsönzött a Magyar Honvédségnek azzal a céllal, hogy a magyar katonák által Afganisztánban is használt járművekkel Magyarországon is tudjanak gyakorolni, kiképzési feladatokat végrehajtani. Míg a magyar fél a járművek üzemeltetésének költségéért felelt, addig az Egyesült Államok vállalta a járművek Magyarországra szállításának és javításának költségeit.⁵¹⁴ Ugyan-ezen év decemberében a Szlovák Köztársaság is átvehetett egy MRAP Navistar MaxxPro-t, melyből korábban az amerikaiak már 7 darabot kölcsönadtak a szlovák erőknek.⁵¹⁵ A járművek mellé a szlovákok összesen körülbelül 15,5 millió dollár értékben kaptak fegyvereket, lőszereket, kiegészítő felszereléseket, illetve a szlovák különleges műveleti erők eszköztárából hiányzó kommunikációs eszközöket.⁵¹⁶ Ugyanakkor a saját haditechnika beszerzését illetően az amerikai féllel való bilaterális kapcsolat lazább volt: Pozsony szándéka az volt, hogy új

⁵¹¹ Embassy of the United States in Budapest: Joint Combined Exchange Training (JCET) for Special Operations Forces (SOF). *Embassy of the United States in Budapest*, 2013. augusztus, Online: http://hungary.usembassy.gov/event_08072013.html [letöltés ideje: 2014. június 6.]

⁵¹² SPARKS, Donald: SOCEUR enhances Slovak special operations intelligence capacity. *United States European Command*, November 17, 2010, Online: <http://www.eucom.mil/article/19577/soceur-enhances-slovak-special-operations-intelligence-capacity> [letöltés ideje: 2014. június 6.]

⁵¹³ VILIKOVSKÁ, Zuzana: US special forces and Slovak 5th Regiment to cooperate in Afghanistan. *The Slovak Spectator*, February 9, 2011, Online: http://spectator.sme.sk/articles/view/41597/10/us_special_forces_and_slovak_5th_regiment_to_cooperate_in_afghanistan.html [letöltés ideje: 2014. június 6.]

⁵¹⁴ Magyarország Kormánya: Az Egyesült Államok páncélozott harcjárműveket adott kölcsön a Magyar Honvédségnek. *Honvédelmi Minisztérium*, 2013. november 26, Online: <http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-minisztterium/hirek/az-egyesult-allamok-pancelozott-harcjarmuveket-adott-kolcson-a-magyar-honvedsegnek> [letöltés ideje: 2014. június 04.]

⁵¹⁵ Army Recognition: Army of Slovakia takes delivery of first MRAP Navistar MaxxPro donated by the United States. *Army Recognition*, December 6, 2013, Online: http://www.armyrecognition.com/december_2013_defense_industry_military_news_uk/army_of_slovakia_takes_delivery_of_first_mrapp_navistar_maxxpro_donated_by_the_united_states_0612136.html [letöltés ideje: 2014. június 8.]

⁵¹⁶ Ministry of Defense of the Slovak Republic: Gift from American Friends. *Ministry of Defense of the Slovak Republic*, December 3, 2013, Online: <http://www.mosr.sk/30671-en/m-glvac-darovanie-techniky-od-americanov-je-historicky-uspech/> [letöltés ideje: 2014. június 8.]

repülőgépeket szerezzen be a MiG-29 típusú repülőgépek helyébe. Bár a szlovákok nemzetközi versenyeztetést preferáltak, akkor még valószínűbbnek tűnt, hogy nem amerikai vadászgépeket, hanem Saab JAS 39 Gripeneket vásárolnak.⁵¹⁷ Hasonló mondható el Magyarország helikopter-beszerzéséről: eleinte úgy tűnt, az amerikai UH-N1 típusú helikopter-ajánlat vonzóbb a Honvédelmi Minisztérium számára, ám idővel (a szerviz, alkatrészek, kiképzés és hadrendbe állítás összköltségei miatt) egyre kevésbé volt valószínű az amerikai beszállító melletti döntés.⁵¹⁸

Az amerikai-cseh stratégiai védelmi kapcsolat mindmáig magas rangú, rendszeres védelmi csoporttalálkozók formájában ölt testet. Stratégiai védelmi megállapodásuk alapján a felek együttműködnek egymás fegyveres erőinek műveleti képesség-erősítése végett, továbbá e célt szem előtt tartva az Egyesült Államok igyekszik támogatni a Cseh Köztársaság haderejének transzformációját, beleértve a közepes szállító és a logisztikai támogató képességeket.⁵¹⁹ Az Obama-adminisztráció alatt ilyen együttműködésre volt példa a MATC (Multinational Aviation Training Centre) kezdeményezés: 2013 februárjában cseh, szlovák, horvát és amerikai részről született egy szándéknyilatkozat, mely szerint a résztvevők kialakítanak egy „Mi” típusú helikopterek személyzetének képzését szolgáló központot. A központ alatt nem egy új szervezet kell érteni, hanem a projektben résztvevő államok már meglévő, legjobb képzési létesítményeinek hálózatát. A projektet a Cseh Köztársaság vezeti,⁵²⁰ amerikai szempontból pedig érdekessége, hogy ez volt az első smart defence kezdeményezés, melyhez az Egyesült Államok csatlakozott. A tömegpusztító (vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris) fegyverek elleni védelem területén folytatott együttműködés eredményeképp a Cseh Köztársaság az Egyesült Államok segítségével egy fejlett mobil laboratóriumot szerzett be, felgyorsítandó a cseh szakértők munkáját egy lehetséges vegyi vagy biológiai támadást követő vizsgálatokban.⁵²¹

⁵¹⁷ ADAMOWSKI, Jaroslav: Slovakia Plans To Acquire Fighter Jets. *Defense News*, January 13, 2014, Online: <http://www.defensenews.com/article/20140113/DEFREG01/301130017/Slovakia-Plans-Acquire-Fighter-Jets> [letöltés ideje: 2014. június 9.]

⁵¹⁸ Magyar Nemzet: Helikopterüzlet versengő jelentkezőkkel. *Magyar Nemzet*, 2012. november 2, Online: http://mno.hu/magyar_nemzet_belfoldi_hirei/helikopteruzlet-versengo-jelentkezoekkel-1115024 [letöltés ideje: 2014. június 10.]

⁵¹⁹ Government of the Czech Republic: *The Declaration on Strategic Defense Cooperation between the Czech Republic and the United States of America*. Embassy of the United States in Prague, September 19, 2008, Online: http://www.aic.cz/press/Declaration_on_strategic_defense_cooperation.pdf [letöltés ideje: 2014. június 9.], pp.2–3.

⁵²⁰ HOLECEK, Oldrich: Multinational Aviation Training Centre document signed by four nations. *Ministry of Defence & Armed Forces of the Czech Republic*, February 25, 2013, Online: <http://www.army.cz/en/ministry-of-defence/newsroom/news/multinational-aviation-training-centre-document-signed-by-four-nations-80184/> [letöltés ideje: 2014. június 3.]

⁵²¹ EISEN, Norman: The Best Defense is a Shared Defense. *The Official Blog of Norman L. Eisen, U.S. Ambassador to the Czech Republic*, May 12, 2014, Online: <http://blogs.usembassy.gov/eisen/2014/05/12/a-strong-and-shared-defense/> [letöltés ideje: 2014. június 3.]

Prága és Washington stratégiai védelmi megállapodása értelmében a felek vizsgálják annak lehetőségét, hogy megismerjék egymás export rendszerét és csökkentsék az egymás közötti kereskedelmi akadályokat, korlátozásokat.⁵²² Az együttműködés eredményeképp született a védelmi eszközök és szolgáltatások beszerzéséről szóló kölcsönös megállapodás 2012 áprilisában. A megállapodás lehetővé tette, hogy a cseh védelmi ipari vállalatok közvetlenül vegyenek részt a Pentagon által kiírt pályázatokon, szakítva az addigi gyakorlattal, melyben csak alvállalkozók lehettek.⁵²³ Mindemellett Wikileaks-forrásokból tudni, hogy 2011-ben a washingtoni cseh nagykövetség és védelmi attasé F-16 vadászgépek beszerzését preferálták 2015 utánra, ám a gépek árát túl magasnak tartották. Cseh részről felmerült a gondolat, hogy a szlovákokkal, magyarokkal, románokkal és bolgárokkal együtt próbáljanak meg összesen 85 db F-16 gépet vásárolni kedvezményes áron,⁵²⁴ mely ötlet azonban nem vált valóra, mivel a cseh kormány 2014 májusában koncessziós szerződést írt alá a svéd kormánnyal, melynek értelmében a cseh fél további 12 évig működteti 14 darab Gripen C/D típusú gépeit.

Az Egyesült Államokkal a legerőteljesebb védelmi együttműködést a Lengyel Köztársaság tudta kialakítani. Egyfelől az amerikaiak közös gyakorlatokra irányuló kezdeményezései a lengyelekre is vonatkozott: a különleges műveleti erőkről szóló, 2009 februárjában kötött kétoldalú megállapodás alapján az Egyesült Államok egy összekötő irodát létesíthetett a lengyel különleges műveleti erők központjában. Az iroda kapcsolatban áll a floridai Tampaban lévő különleges műveleti erők parancsnokságával, feladata pedig a lengyel különleges műveleti erők fejlődésének előmozdítása, többek közt angol nyelvi tanfolyamok és tapasztalatok megosztása által. Az iroda létesítésekor az amerikai parancsnokság csupán öt állammal állt partnerségben, ezek közül a Lengyel Köztársaság volt az első, akivel hivatalos megállapodást kötött.⁵²⁵ Az

⁵²² Government of the Czech Republic: *The Declaration on Strategic Defense Cooperation between the Czech Republic and the United States of America*. pp.4-5.

⁵²³ Embassy of the United States in Prague: Czech and U.S. Defense Ministers Sign Reciprocal Procurement of Defense Equipment and Services Agreement. *Embassy of the United States in Prague*, April 19, 2012, Online: <http://prague.usembassy.gov/reciprocal-procurement-of-defense-equipment-and-services-agreement-signing.html> [letöltés ideje: 2014. június 4.]

⁵²⁴ JÜN, Dominik: Wikileaks: Czech Republic seeks European pool to purchase F-16 fighter jets. *Radio Praha*, February 29, 2012, Online: <http://www.radio.cz/en/section/news/wikileaks-czech-republic-seeks-european-pool-to-purchase-f-16-fighter-jets> [letöltés ideje: 2014. június 5.]

⁵²⁵ GARAMONE, Jim: U.S., Poland Sign Special Ops Memo of Understanding. *American Forces Press Service*, February 19, 2009, Online: <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=53141> [letöltés ideje: 2014. augusztus 15.]

együttműködés eredményeképp az amerikai és lengyel (továbbá román, horvát, litván és ukrán) különleges műveleti erők 2010-ben megtartották a Jackal Stone 2010 gyakorlatot.⁵²⁶

Szintén Varsó volt az, aki a leginkább szorgalmazta az Egyesült Államok kelet-közép-európai katonai jelenlétének fokozását, és a Washingtonnal folytatott védelmi együttműködését is részben kifejezetten e célnak rendelte alá. A 2008-as lengyel-amerikai rakétavédelmi és stratégiai megállapodás alapján a felek létrehoztak egy konzultációs csoportot, mely az amerikai és lengyel kül- és védelmi minisztériumok magas rangú képviselőiből áll. A csoport rendszeresen tart üléseket, kiegészítve a 2004-ben életre hívott amerikai-lengyel Stratégiai Párbeszéd munkáját, melyet 2010-ben indítottak újra a felek. A csoport által megvitatott területek listája szinte pontról pontra megegyezik az amerikai-cseh stratégiai védelmi megállapodásban foglaltakkal, ám kiemelendő az Egyesült Államok lengyel haderő modernizálásának előmozdítására irányuló szándéka. A megállapodás külön kitért a lég- és rakétavédelmi együttműködésre, azon belül is amerikai Patriot-ütegek lengyelországi elhelyezésére.⁵²⁷

A lengyel-amerikai légvédelmi együttműködés jelentőségét az adta, hogy szorosan kapcsolódott az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének kérdéséhez. A megállapodás értelmében a felek fokozták inter-operabilitásukat, melyet a Lengyel Köztársaságba helyezett amerikai különítmények révén kívántak elérni. A gyakorlatok amerikai repülőgépek rendszeres (évente négy, minimum kéthetes) rotációját hozták magukkal: e rotációk C-130 és F-16 típusú repülőkre terjednek ki, de a megállapodás a rendelkezésre álló lengyel létesítmények függvényében további (akár ötödik generációs vadászgépek bevonásával is végrehajtott) gyakorlatokat is kilátásba helyezett. A megállapodás értelmében az amerikaiak és a lengyelek 2012-re kialakították a koordinációt végző amerikai különítmény befogadásához szükséges infrastruktúrát és létesítményeket⁵²⁸ a łaski légi bázison. Az ide érkező amerikai katonák képezték az Egyesült Államok első állandó (permanens) katonai lábnyomát a Lengyel Köztársaság területén, így erősen korlátozott létszámuk ellenére is fontos mérföldkövet képviseltek a kétoldalú védelmi kapcsolatokban. Mindazonáltal a Patriot-ütegek és a łaski légi koordináció rávilágítottak az

⁵²⁶ Embassy of the United States in Warsaw: U.S. and Poland Cooperate in Special Operations Exercise Jackal Stone 2010. Embassy of the United States in Warsaw, September 20, 2010, Online: <http://poland.usembassy.gov/stone.html> [letöltés ideje: 2014. május 6.]

⁵²⁷ United States Department of State (Archive): Text of the Declaration on Strategic Cooperation Between the United States of America and the Republic of Poland. *United States Department of State*, August, 0, 2008, Online: <http://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2008/aug/108661.htm> [letöltés ideje: 2014. május 4.]

⁵²⁸ United States Department of State: *Memorandum of Understanding between the Department of Defense of the United States of America and the Minister of National Defense of the Republic of Poland on Cooperation of the Air Forces of the United States of America and the Republic of Poland, on the Territory of the Republic of Poland*. United States Department of State, June 13, 2011, Online: <http://photos.state.gov/libraries/poland/788/pdfs/AvDet.pdf> [letöltés ideje: 2014. május 6.], pp.1-2.

amerikai-lengyel biztonsági kapcsolat egy visszatérő alapproblémájára: a védelmi fejlesztések mellett Varsó igazából amerikai katonákat akart az országban, lehetőleg permanens telepítéssel. Épp ezért volt botrány, hogy a Patriot-ütegeket sem a Bush-, sem az Obama-adminisztráció nem tervezte valódi, működőképes rakétákkal ellátni, csupán szimbolikus és gyakorlatozási céllal rotálni a kelet-közép-európai országba.⁵²⁹ Az amerikai katonák laski bázisra telepítése részét képezte Washington 2009-es rakétapajzs-módosítását követő viszontbiztosítási lépéseinek,⁵³⁰ ami elnyerte Varsó tetszését, ám utóbbi ennél erőteljesebb garanciákra várt: arra, hogy a NATO, sőt lehetőleg az Egyesült Államok katonai infrastruktúrája érdemben is kiterjedjen a Lengyel Köztársaságra.⁵³¹ Ilyen percepció-különbség állt a rakétapajzs ügye mögött is.

V.2. Az Egyesült Államok és a kelet-közép-európai rakétapajzs

V.2.1. A kelet-közép-európai rakétapajzs mint technológiai-pénzügyi kérdés

Miközben a hazai és nemzetközi szakirodalom az Obama-adminisztráció kelet-közép-európai térséghez fűződő politikai kapcsolatát alapvetően a cseh és lengyel területekre tervezett amerikai rakétavédelmi rendszer elemeinek 2009. szeptember 17-i módosításával szemlélteti, a rakétapajzs kérdése biztonságpolitikai értelemben is meghatározó. Egyrészt olyan létesítményekről van szó, melyek már az ukrán válság előtt is tövisként voltak jelen az amerikai-orosz, illetve NATO-orosz viszonyban, és bár 2014 tavasza óta a nemzetközi közvélemény az ukrainai konfliktusra figyel mint a Nyugat és az Oroszországi Föderáció közötti geopolitikai szembenállásra, addig a több mint egy évtizede fennálló rakétavédelmi vita a felszín alatt lényegében megoldatlan maradt. Vagyis a kelet-közép-európai rakétapajzs az ukrán válság esetleges gyors és békés rendezése esetén is feszültséget gerjesztene Moszkva és Washington között.

Másrészt egy tartósan releváns ügyről van szó. A ballisztikus rakétatechnológiák elterjedése egyike napjaink és a jövő kiemelt biztonságpolitikai kihívásainak, ami a tömegpusztító fegyverek elterjedésével kiegészülve az amerikai biztonságpolitika egyik legégetőbb problémájaként van számon tartva. Minden világnézeti különbségeik ellenére ez az Obama- és a Trump-adminisztrációról egyaránt elmondható: a 2010-es nemzeti biztonsági stratégia szerint a orosz

⁵²⁹ TRAYNOR, Ian: Wikileaks cables: Poland furious over getting 'potted plants', not missiles. *The Guardian*, December 6, 2010, Online: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/06/wikileaks-cables-poland-plants-missiles> [letöltés ideje: 2014. május 9.]

⁵³⁰ RHODES, Matthew: Obama and the "New Europe". *Occasional Paper Series*, George C Marshall European Center for Security Studies, No.23. (November 2012), ISSN 1863-6020, p.3.

⁵³¹ SIKORSKI, Radosław: The United States and Central Europe: Let's Stay the Course. p.8. és p.10.

kezekbe (elsősorban terroristákhoz) kerülő tömegpusztító fegyverek jelentik a legfőbb fenyegetést az Egyesült Államok számára, amit a 2015-ös nemzeti biztonsági stratégia is megerősített, ahogy a Trump-adminisztráció 2017-es nemzeti biztonsági stratégiája is komoly veszélyként azonosítja a tömegpusztító fegyverek elterjedését.⁵³² Harmadrészt a kelet-közép-európai rakétapajzs képviseli az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének egyik stratégiai elemét: Washington poszt-bipoláris korban tapasztalt fokozatos elfordulása Európától ezt a projektet nem érinti, így a benne érdekelt kelet-közép-európaiak (elsősorban lengyelek és románok) a transzatlanti biztonsági kötelék egy maradandó láncszemét látják benne.

A rakétapajzs ügye szorosan kapcsolódik az amerikai politika és társadalom számára traumatikus 2001. szeptember 11-i terrortámadásokhoz, melyek rámutattak, hogy Washingtonnak a lehető legátfogóbb védelemre van szüksége a nemzetközi élet célpontjaikban nem válogató lator szereplői ellen. A Bush-adminisztrációt e felismerés vezette arra, hogy 2001-ben bejelentse, az Egyesült Államok visszalép a 2002-ben lejáró ballisztikus amerikai-szovjet rakétavédelmi szerződéstől.⁵³³ Az 1972-es ABM-szerződés a détente, vagyis az amerikai-szovjet kapcsolatok enyhülési politikájának termékeként a kölcsönös megsemmisítés elve mentén szavatolta a nukleáris stabilitást Washington és Moszkva hidegháborús szembenállása mellett is: a felek szándékosan rést hagytak ballisztikus rakétavédelmi rendszerükben, hogy ezzel is önmérsékletre ösztönözzék egymást a fegyverkezésben. A hadászati nukleáris fegyverek korlátozásáról szóló SALT-I megállapodás margóján aláírt ABM-szerződés ahhoz vezetett, hogy mind az amerikai, mind a szovjet fél csak egy-egy ballisztikus rakétavédelmi létesítményt tarthatott fenn fővárosa, illetve nukleáris silói (ellentámadó képességének) védelmére. A korlátozás mögött az a logika állt, hogy amennyiben egyik fél sem tud saját maga számára teljes védőernyőt képezni, úgy összecsapást sem mer majd kezdeményezni.

Bár a dokumentumban foglaltakat a felek alapvetően betartották, a szerződés időbeli hatályának vége előtt a hidegháború lezárult, a tömegpusztító fegyverek és ballisztikus rakéták pedig komoly fejlődésen estek át, így a poszt-bipoláris korban Washington ezt az önmérsékletet szükségtelen teherként élte meg, amit a 2001-es terrortámadások tapasztalata csak fokozott. Noha az ezredfordulót követő években alapvetően enyhülés mutatkozott az amerikai-orosz

⁵³² The White House: *National Security Strategy*. Washington, May 2010, p.4.; The White House: *National Security Strategy*. Washington, February 2015, p.11. és The White House: *National Security Strategy of the United States of America*. Washington, December 2017, p.8.

⁵³³ United States Department of State (Archive): President Bush. Remarks to Students and Faculty at National Defense University. *United States Department of State*, May 1, 2001, Online: <http://2001-2009.state.gov/t/ac/rls/rm/2001/2873.htm> [letöltés ideje: 2013. május 14.]

kapcsolatokban, ennek végét a nemzetközi szakirodalom Vlagyimir V. Putyin 2007-es Münchener Biztonsági Konferencián elmondott beszédével jelöli, amikor is az orosz elnök kikelt többek közt a Bush-adminisztráció ballisztikus rakétavédelmi rendszerének Közép-Kelet-Európába tervezett komponensei ellen, mivel szerinte azok felborítják a stratégiai egyensúlyt és új fegyverkezési versenyhez vezetnek.⁵³⁴ Az orosz államfő felszólalása „hidegháborús” beszédként vonult be a köztudatba.

Az üggyel társított orosz katonai (nukleáris paritásra irányuló) gondolatokkal, illetve az érintett kelet-közép-európai politikai (hitelességre vonatkozó) igényekkel ellentétben az Obama-adminisztráció pénzügyi és technológiai problémaként fogta fel az európai rakétapajzs kérdését. Barack H. Obama e meglátása már 2008 nyarán megmutatkozott, amikor még szenátorként technológiai és pénzügyi megfontolásokra hivatkozva helyezte kilátásba a Bush-terv majdani felülvizsgálatát. Az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindításának” korábbi hangoztatása, a rakétavédelem és iráni atomprogramban való amerikai-orosz együttműködést felvető levele, valamint a 2009. szeptember 17-i bejelentésének szerencsétlen időzítése helyett Obama elnök a változtatás szakmai-technológiai indokait hangsúlyozta. Egyfelől kiemelte a kivédendő fenyegetés természetét, azaz Teherán ballisztikus rakétaprogramjának amerikai hírszerzés szerinti állapotát és fejlődési irányát, melyek alapján a hosszú hatótávolságú szárazföldi telepítésű rakéták helyett közepes hatótávolságú, tengeri és szárazföldi telepítésű elfogórakéták váltak szükségessé. Másfelől e tekintetben a technikai megbízhatóság elvét akarta követni, ami a „Standard Missile 3” típusú (SM-3) rakéták különböző variánsainak szakaszokban történő telepítését jelentette. Pontosan ez utóbbi sajátosság adta a módosítás lényegét: egyszeri telepítés helyett ún. (európai) szakaszolt adaptív megközelítést (European Phased Adaptive Approach) vezetett be, melynek értelmében a rendszer elemei egy olyan ütemterv szerint állnak össze, ami a fenyegetés jellegéhez folyamatosan, de legalábbis szakaszonként igazodik.⁵³⁵

Az Obama elnök által bevezetett változtatás a gyakorlatban azt jelentette, hogy a négy fázisból álló folyamat keretein belül az Egyesült Államok első lépésben SM-3 Block IA típusú rakétákkal lát el 4 db, a Földközi-tenger térségében lévő Aegis hajót (a USS Donald Cookot, a USS Rosst, a USS Carneyt és a USS Portert), melyek a délnyugat-spanyolországi Rota

⁵³⁴ PUTIN, Vladimir V.: Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. *Website of the President of Russia*, February 10, 2007, Online: http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml [letöltés ideje: 2013. május 14.]

⁵³⁵ The White House: Remarks By the President on Strengthening Missile Defense in Europe. *The White House Office of the Press Secretary*, September 17, 2009, Online: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-strengthening-missile-defense-europe> [letöltés ideje: 2013. május 14.]

kikötőjében állomásoztak.⁵³⁶ Az első lépést kiegészítendő, az Egyesült Államok a cseh X-Band lokátor helyett egy AN/TPY-2 típusú mobil radart telepített Törökországba, az iráni határtól közel 700 kilométerre lévő⁵³⁷ Kurecik légi bázisra, ahol a lokátor 2011-ben kezdte meg működését egy kb. 150 fős amerikai személyzet irányítása alatt.⁵³⁸ Második lépésben 2013 októberében három üteg (összesen 24 db) szárazföldi SM-3 Block IB típusú elfogórakéta érkezett a romániai Deveselu bázisra, nem mesze a Fekete-tengertől. A kelet-közép-európai rakétapajzs ez utóbbi rakéták rendszerbe állításával érte el kezdeti operatív képességét 2015-ben. Harmadik lépésben az Egyesült Államok az észak-lengyelországi Redzikowo mellé kezdett telepíteni további 24 db továbbfejlesztett SM-3 Block IIA típusú elfogórakétát 2018-ban. Végül az Európai Szakaszolt Adaptív Megközelítés negyedik fázisa szintén lengyelországi telepítést takart volna: interkontinentális ballisztikus rakéták elfogására alkalmas SM-3 Block IIB típusú rakéták éreztek volna Redzikowoba 2020-ig, ám erre végül nem került sor,⁵³⁹ mivel az Obama-adminisztráció másodjára is módosította a rakétavédelmi projektet még 2013 tavaszán. A politikai szempontból körültekintőbb bejelentésre 2013. március 15-én került sor, amikor is a negyedik fázis elhalasztásával (és helyette az Egyesült Államok nyugati partjának erősítésével) az észak-koreai fenyegető retorika mellett szintén a költséghatékonyság volt megnevezve vezérlő tényezőként.⁵⁴⁰ Sőt, az Obama-adminisztráció technológiai megfontolását jelezte, hogy a Chuck Hagel védelmi miniszter által közzétett módosítást lényegében előre vetítette a National Research Council egy 2012-es jelentése, mely azt javasolta, hogy az interkontinentális ballisztikus rakéták elfogására képes negyedik fázist Európában szüntessék meg és helyette az Egyesült Államokban telepítsenek ilyen rakétákat.⁵⁴¹

Körülményei miatt az Obama-adminisztráció első 2009. szeptember 17-i bejelentése komoly politikai visszhangot szült, azonban az elnök és csapata ragaszkodtak álláspontjukhoz,

⁵³⁶ Global Security Newswire: Spain Could Get \$260M for Hosting U.S. Aegis Antimissile Warships. *NTI*, July 11, 2013, Online: <http://www.nti.org/gsn/article/spain-could-get-260m-hosting-us-aegis-ships/> [letöltés ideje: 2014. január 13.]

⁵³⁷ SHANKER, Thom: U.S. Hails Deal With Turkey on Missile Shield. *The New York Times*, September 15, 2011, Online: http://www.nytimes.com/2011/09/16/world/europe/turkey-accepts-missile-radar-for-nato-defense-against-iran.html?_r=0 [letöltés ideje: 2014. január 13.]

⁵³⁸ OPALL-ROME, Barbara: U.S. Maintains Full Control of Turkish-Based Radar. *Stars and Stripes*, January 30, 2012, Online: <http://www.defensenews.com/article/20120130/DEFREG04/301300013/U-S-Maintains-Full-Control-Turkish-Based-Radar> [letöltés ideje: 2014. január 15.]

⁵³⁹ PLOEGER, Friedrich Wilhelm (Lt.): Ballistic Missile Defense: A New Task for NATO. *per Concordiam*, Vol.4. No.2. (2013), ISSN 2166-322X, p. 22.

⁵⁴⁰ United States Department of Defense: Missile Defense Announcement. *Office of the Assistant Secretary of Defense*, March 15, 2013, Online: <http://www.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1759>, [letöltés ideje: 2013. május 15.]

⁵⁴¹ BROAD, J. William: U.S. Missile Defense Defense Strategy Is Flawed, Expert Panel Finds, *The New York Times*, September 11, 2012, Online: http://www.nytimes.com/2012/09/12/science/us-missile-defense-protections-are-called-vulnerable.html?pagewanted=all&_r=0 [letöltés ideje: 2013. május 15.]

miszerint döntésüket kizárólag pénzügyi és technológiai szempontok vezérelték. Döntésük szakmai megalapozottságának szemléltetésére az elnök akkori védelmi minisztere három nappal a bejelentést követően egy külön véleménycikkben fejtette ki az elnöki döntés mögötti megfontolást.⁵⁴² Robert M. Gates azért is volt jó választás e kommunikációs feladatra, mert egyrészt ő már a Bush-adminisztrációban is védelmi miniszterként szolgált, másrészt akkoriban még ő volt az eredeti Bush-féle terv fő képviselője is. Így nyilvános kiállását mind politikai, mind szakmai szempontból védhető volt. A politikus mindezt később, 2014-ben kiadott emlékiratában erősítette meg: eszerint az ő ötlete volt, hogy a Bush-adminisztráció megkeresse a cseh és a lengyel kormányokat az X-Band lokátor és a 10 db szárazföldi telepítésű elfogórakéta (Ground Based Missile) telepítésének ajánlatával, a miniszter pedig a potenciális fogadó országok hazai politikai körülményeivel és motivációival is tisztában volt.⁵⁴³

Mikor 2009 januárjában Barack H. Obama hivatalba lépett, Gates számára világossá vált, hogy az amerikai tervek Európába (de legalábbis a Cseh Köztársaságban) politikailag nem életképesek, februárban pedig beérkeztek azok az iráni rakéta programról szóló hírszerzési jelentések is, melyek alapján a Pentagon nyáron előállt az új koncepcióval. Közben a tesztek azt mutatták, hogy az SM-3 rakéták ugyanolyan jól teljesítenek, mint a Lengyel Köztársaságba tervezett szárazföldi telepítésű ballisztikus elfogórakéták, ráadásul olcsóbbak és korábban leszállíthatók voltak, ahogy az X-Band lokátornak is megvoltak a maga versenyképes alternatívái. Később ez utóbbi állítást WikiLeaks-iratok is alátámasztották: Patrick O'Reilly, az Amerikai Rakétavédelmi Ügynökség igazgatója 2007-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a csehekhez szánt kb. 2,000 kilométer hatótávolságú X-Band lokátor nem a horizont felett, hanem egy egyenes vonal mentén lát, így nem tudná időben észlelni a hosszú hatótávolságú rakétákat, adott esetben még röppályájuk első 850 kilométeres szakaszában sem.⁵⁴⁴

A technológiai fejleményekkel párhuzamosan pedig a rakétavédelmi program 2010-es költségvetését is meg kellett vágni, ami a nemzeti biztonsági tanácsadók egyeztetéseivel összhangban inkább az SM-3 fejlesztéseinek adott nagyobb mozgásteret. Robert M. Gates hangsúlyozta, hogy az adminisztráció kritikussai nem vették figyelembe mindezt, vagyis azt, hogy Washing-

⁵⁴² GATES, Robert M.: A Better Missile Defense for a Safer Europe. *The New York Times*, September 20, 2009, Online: <https://www.nytimes.com/2009/09/20/opinion/20gates.html> [letöltés ideje: 2013. május 15.]

⁵⁴³ BLAKE, Heidi: WikiLeaks cables: planned US missile shield blind to nuclear weapons. *The Telegraph*, February 3, 2011, Online: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/wikileaks/8300950/WikiLeaks-cables-planned-US-missile-shield-blind-to-nuclear-weapons.html> [letöltés ideje: 2014. január 13.]

⁵⁴⁴ Ibid.

tonban (és konkrétan a Pentagonon belül) a csehországi és lengyelországi politikai folyamatoktól függetlenül a háttérben már régebb óta zajlott a kelet-közép-európai rakétapajzs átalakításának előkészítése. A volt védelmi miniszter az írta: „Úgy véltem, mind a Bush-, mind az Obama-féle rakétavédelmi tervek idején a mi céljaink és a cseh, illetve lengyel vezetők céljai teljesen eltértek egymástól, jóllehet soha senkinek nem volt bátorsága ezt kimondani nyíltan vagy akár privátban. Az ő céljaik politikai jellegűek voltak, semmi nem kötötte Iránhoz, ellenben minden Oroszországhoz: az amerikai telepítések [...] az Oroszország elleni amerikai biztonsági garancia konkrét megtestesülései lettek volna, a NATO szerződésen túlmenően. A mi céljaink mindkét terv esetében elsősorban katonai jellegűek voltak: kezelni egy rohamosan fejlődő iráni rakétafenyegetést, ahogy ezt ismételten világossá tettük nekik és az oroszoknak.”⁵⁴⁵

V.2.2. A kelet-közép-európai rakétapajzs mint stratégiai és politikai kérdés

Amikor Obama elnök 2009. szeptember 17-én bejelentette, hogy átírja elődje rakétavédelmi elképzeléseinek európai részét, Moszkva átmenetileg örömmel fogadta Washington lépését, különösen utóbbi időközben meghirdetett, amerikai-orosz kapcsolatok „újraindítását” célzó politikájának tükrében. Idővel azonban kiderült, hogy csak az Obama-adminisztráció megközelítése volt más, az orosz percepciók változatlanok maradtak. Egyrészt Moszkva a rakétavédelmi telepítésekben ma is az Egyesült Államok és a NATO katonai infrastruktúrájának kelet-közép-európai kiterjesztését látja és a NATO-bővítésekhez hasonlóan határozottan ellenzi. Sőt, tulajdonképpen a rakétavédelem ügyében folytatott amerikai-orosz tárgyalások ugyanarra az alapproblémára mutattak rá, mint ami Medvegyev elnök 2009-es európai biztonsági architektúráról szóló javaslatából körvonalazódott: az orosz vezetés úgy érzi, kiszorítják Európából. Élve az Obama-adminisztráció által nyújtott (a lisszaboni NATO-csúcson pedig szövetségi szinten is megerősített) konzultációs lehetőséggel, az orosz diplomácia egyfelől felvetette a közös NATO-orosz rakétavédelmi rendszer gondolatát, mely szerint Európát szektorokra osztják és az egyes területek rakétavédelméért a NATO és az Oroszországi Föderáció felelne. Dmitrij A. Medvegyev általános biztonsági koncepciójához hasonlóan ez is elutasításra került, mivel orosz bejutást jelentene a NATO kollektív és zárt védelmi rendszerébe. Így az orosz fél másik visszatérő ötlete a jogi garanciák bevezetése volt: eszerint Moszkva hajlandó lenne lemondani a közös európai ballisztikus rakétavédelemben való részvételről és nem tiltakozna az amerikai telepítések ellen, amennyiben a NATO szerződéses kötelezettségvállalást tesz arra

⁵⁴⁵ GATES, Robert M.: *Duty*. Alfred A. Knopf, Newy York, 2014, ISBN 978-0-307-95947-8, pp.399–404.

vonatkozóan, hogy a rendszert nem irányítja orosz célpontok, konkrétan nukleáris erők ellen. Ilyen szerződés kötésére az Obama-adminisztráció elvi alapon sem volt hajlandó, mivel a lépésben indokolatlan önkorlátozást látott,⁵⁴⁶ így a vélt orosz aggodalmak eloszlatására csak politikai nyilatkozatokat tudott felajánlani,⁵⁴⁷ ami viszont Moszkvának volt kevés.⁵⁴⁸

Másrészt az európai biztonságban játszott formális szerep visszanyerésének szándéka mellett az orosz vezetés többször jelezte, hogy a kelet-közép-európai rakétapajzs a stratégiai egyensúly problémáját is felveti. A hidegháborút követően az orosz védelmi képességek nagy arányban támaszkodtak a nukleáris fegyverekre, így Moszkva állítása szerint az orosz határhoz közel telepített rakétavédelmi létesítmények potenciális veszélyt jelentenek az orosz nukleáris erőkre nézve, jóllehet ez erősen vitatható, tekintve hogy utóbbiak mérete messze meghaladja az Egyesült Államok Kelet-Közép-Európába telepített összesen 44 db (robbanófej nélküli) rakétáinak számát.⁵⁴⁹ Mindazonáltal az orosz panasz rávilágított a percepció-különbségekre: míg Washington alapvetően a közel-keleti ballisztikus rakétatámadások lehetőségét tartotta szem előtt, addig Moszkva nyíltan az európai és globális hadászati egyensúlyban gondolkodott. Az Obama-adminisztráció ugyan számított erre,⁵⁵⁰ de az orosz kormány még így is tudott meglepetést okozni azzal, hogy a rakétapajzs kérdését összekötötte az Obama elnök számára kiemelten fontos nukleáris fegyverzetkorlátozással. Szergej V. Lavrov orosz külügyminiszter például napokkal az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindításának” elsőszámú sikereként számon tartott Új START aláírása előtt közölte: bár Moszkva támogatja a megállapodást, amennyiben úgy érzi, hogy az amerikai rakétavédelem jövőbeni módosítása hatással lesz az orosz hadászati nukleáris erők hatékonyságára, úgy az Oroszországi Föderáció fenntartja jogát arra, hogy visszalépjen az egyezménytől.⁵⁵¹ Az orosz diplomácia magát a megállapodás értékét

⁵⁴⁶ United States Department of State: Missile Defense Conference. *United States Department of State*, June 12, 2013, Online: <http://www.state.gov/t/avc/rls/2013/210565.htm> [letöltés ideje: 2014. január 14.]

⁵⁴⁷ United States Department of State: Briefing on the Russian Ministry of Defense Conference on Missile Defense in Moscow, *United States Department of State*, May 2, 2012, Online: <http://www.state.gov/t/avc/rls/189211.htm> [letöltés ideje: 2014. január 10.]

⁵⁴⁸ Ez az igény az Oroszországi Föderáció hivatalos, 2013-as külpolitikai stratégiájában is megfogalmazódott, majd a 2016-os dokumentumban általánosságban is megerősítésre került. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. February, 62.pont

⁵⁴⁹ PIFER, Steven: Will Russia Take ‘Yes’ for an Answer? *The New York Times*, March 29, 2013, Online:http://www.nytimes.com/2013/03/30/opinion/global/the-u-s-missile-defense-plan-in-europe.html?_r=0 [letöltés ideje: 2013. május 15.]

⁵⁵⁰ John Kerry külügyminiszter-jelölt szenátusi bizottsági meghallgatásán elmondta, hogy Obama elnök atomfegyverektől mentes világra vonatkozó célkitűzése nem vezet az amerikai nukleáris elrettentési képességek felszámolásához, és hogy szerinte az orosz vezetésben is hasonlóképp gondolkodnak, ami hozzájárul utóbbi rakétapajzzsal szembeni kritikáihoz. United States Senate Committee on Foreign Relations: Hearings: The Honorable John F. Kerry of Massachusetts, to be Secretary of State. *United States Senate*, January 24, 2013, Online: <http://www.foreign.senate.gov/hearings/nomination-01-24-2013> [letöltés ideje: 2013. április 30.]

⁵⁵¹ The Voice of Russia: Lavrov lauds new START Treaty. *The Voice of Russia*, April 6, 2010, Online: <http://voiceofrussia.com/2010/04/06/6067842/> [letöltés ideje: 2013. november 10.]

is megkérdőjelezte, mivel szerinte az amerikai nukleáris arzenál egyezmény által előírt csökkentését Washington a rakétavédelemben végrehajtott technológiai fejlesztés révén próbálja ellensúlyozni.⁵⁵² Moszkva szemében lényegében fegyverkezési verseny képe körvonalazódott, melyben Washington azért kezdeményez fegyverzetkorlátozó megállapodásokat, hogy ezzel hátráltassa a többi hatalom (elsősorban Moszkva és Peking) képességeit e téren.⁵⁵³

Az orosz fél eltökéltségét jelezte az is hogy miközben egyesek Washingtonban abban bíztak, hogy az „újraindítás” eredményei és Medvegyev elnök személye maradandó javulást tud hozni az amerikai-orosz kapcsolatokban, az orosz államfő ugyanúgy kapcsolatot látott a hadászati nukleáris fegyverek és ballisztikus rakétavédelmi rendszerek között, így utóbbiak amerikai fejlesztésének tükrében szintén kilátásba helyezte az Új START megállapodástól való orosz visszalépés lehetőségét – mindez a dokumentum aláírása napján.⁵⁵⁴ Ráadásul Medvegyev elnök 2011 novemberében válaszlépések sorozatát jelentette be: az orosz védelmi intézkedések párhuzamosan haladtak a kelet-közép-európai rakétapajzs szakaszos kiépülésével, így első lépésként az elnök utasította a védelmi minisztériumot, hogy azonnali hatállyal helyezze üzembe a Kalinyingrádban lévő korai előrejelzést szolgáló radarállomást. A kalinyingrádi radar mellett további lokátorok létesítése is megkezdődött azzal a céllal, hogy 2020-ra, vagyis a kelet-közép-európai rakétapajzs eredeti tervek szerinti befejezéséig elkészüljön az Oroszországi Föderáció átfogó korai előrejelző rendszere, Voronyezs-osztályú radarok ország különböző pontjain történő telepítés révén.⁵⁵⁵ Másrészt az orosz légi- és kozmikus védelmi erők képességfejlesztésében prioritást kapott az ország stratégiai nukleáris erőinek védelme, emellett megerősítésre került az az orosz szándék, hogy a ballisztikus rakétákat olyan rendszerekkel és robbanófejekkel lássák el, melyek révén a rakéták képesek áthatolni más rakétavédelmi rendszereken. Végül Medvegyev elnök kilátásba helyezte, hogy modern támadó fegyverrendszerek települjenek az Oroszországi Föderáció nyugati és déli katonai körzeteibe, lehetővé téve a kelet-közép-európai rakétapajzs bármely elemének kiiktatását, aminek egyik lehetséges módja Iszkander rakéták kalinyingrádi elhelyezése volt.⁵⁵⁶ Medvegyev elnök ezzel megerősítette a

⁵⁵² RIA Novosti: Moscow to Discuss Changes in US Missile Defense Plans. *RIA Novosti* March 20, 2013, Online: http://en.ria.ru/military_news/20131217/185648744/Russian-Missile-Forces-to-Field-New-Heavy-Missile-by-2020-.html [letöltés ideje: 2014. január 13.]

⁵⁵³ KOÓS, Gábor & SZTERNÁK, György: Az európai rakétavédelmi rendszer kiépítésével kapcsolatos orosz lépések és azok háttere. *Szakmai Szemle*, 2012/2. (2012), ISSN 1785-1181, pp.11–12.

⁵⁵⁴ BRAUN, Aurel: Resetting Russian-Eastern European relations for the 21st century. pp.395–396.

⁵⁵⁵ RIA Novosti: Russia Begins Construction of New Anti-Missile Radar. *RIA Novosti* August 13, 2013, Online: http://en.ria.ru/military_news/20130813/182730711.html [letöltés ideje: 2014. január 13.]

⁵⁵⁶ MEDVEDEV, Dmitri: Statement in connection with the situation concerning the NATO countries' missile defence system in Europe. *Website of the President of Russia*, November 23, 2011, Online: <http://eng.kremlin.ru/news/3115> [letöltés ideje: 2014. január 16.]

Putyin elnök által a 2007-es Münchener Biztonsági Konferencián tett fenyegetést, így pedig a kelet-közép-európai rakétapajzzsal szembeni orosz álláspont már nemcsak az amerikai-orosz kapcsolatok „újraindításának” sikerességét, hanem a nemzetközi non-proliférációs rezsimeket is veszélybe sodorta, előre vetítve az 1987-es INF-szerződés felrúgását és a további fegyverzetkorlátozásoktól való távolmaradást.

Bár az orosz fenyegetés tekintetében biztonságfelfogásuk (elsősorban földrajzi és történelmi okokból) eltérő, a visegrádi országok kelet-közép-európai rakétapajzsról alkotott percepciói is eltértek az Obama-adminisztrációétól. Míg Budapest és Pozsony részéről már a Bush-évek alatt is érződött a távolságtartás, addig Prága és Varsó többnyire nyitottak voltak Washington felé. A politikailag megosztó és Moszkvát ingerlő amerikai hozzáállás kevésbé élvezte a magyar és szlovák támogatást az ügyben, bár igazából egyik ország sem volt komoly esélyese a rendszer elemeinek befogadására, illetve érdemi politikai ellenállást egyik sem tanúsított sem a Bush-, sem az Obama-adminisztráció idején. Utóbbi politikai egységre irányuló stratégiája itt is kifizetődő volt, ugyanis a ballisztikus rakétavédelmet NATO-projektként mindegyik visegrádi állam támogatta,⁵⁵⁷ a rendszer integrációjára pedig a 2010-es lisszaboni NATO-csúcson végül sor került. Ugyanakkor az oda vezető út rávilágított arra, hogy a leginkább érintett csehek és lengyelek mennyire másképp látják a kérdést, mint amerikai kollégáik.

Egyrészt Prága és Varsó számára a kelet-közép-európai rakétapajzs az amerikai politikai elköteleződéssel lett társítva. A cseh Topolánek-kormány politikailag merész vállalkozásba kezdett, amikor 2008 tavaszán elfogadta a Bush-adminisztráció ajánlatát: mivel a cseh társadalom már a Bush-tervet sem támogatta, a kelet-közép-európai rakétapajzsban való részvétel jól szemléltette a vele járó politikai költségeket is, amire a kritikusok 2009 őszén (sőt a „huszonkettek levelének” szerzői már 2009 nyarán) emlékeztették az Obama-adminisztrációt. Obama elnök 2009 szeptemberében tett bejelentése árnyékában Mirek Topolánek már parlamenti vitára sem merte bocsátani a kelet-közép-európai rakétapajzsban való cseh részvétel kérdését.⁵⁵⁸ Ráadásul az Obama-adminisztráció technológiai-pénzügyi alapú megközelítése később tovább csökkentette Prága részvételének kilátásait. Az eredetileg tervezett kétoldalú megállapodás⁵⁵⁹ alapján egy X-Band típusú lokátor és radarállomás épült volna a cseh fővárostól nagyjából 150

⁵⁵⁷ RÁCZ, András: The Greatest Common Divisor: Russia's Role in Visegrad Foreign Policies. *The Polish Quarterly of International Affairs*, Vol.21, No.4. (Autumn 2012), ISSN 1230-4999, p. 50.

⁵⁵⁸ GJERMANI, Kejda: The Missile-Defense Betrayal. p.25.

⁵⁵⁹ Government of the Czech Republic: Anti-missile defence in the Czech Republic. *Government of the Czech Republic*, September 22, 2009, Online: <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/anti-missile-defence-in-the-czech-republic-61942/> [letöltés ideje: 2014. január 16.]

kilométerre lévő Brdy térségébe, ahol a telepítés, fenntartás és üzemeltetés közel 100 millió dollárra becsült költségeit az amerikai fél állta volna. Bár Obama elnök 2009. szeptember 17-i bejelentése árnyékában erre végül nem került sor, Prága továbbra is jelezte részvételi szándékát a projektben,⁵⁶⁰ amire az Obama-adminisztráció 2009 végén egy korai előrejelző rendszer (SEWS) formájában tett ajánlatot. Mivel utóbbi jóval szerényebb volt, Prága 2011 júniusában elállt tőle: ellentétben a Bush-tervvel, a SEWS nem egy bázis vagy parancsnoki központ, hanem 2 db számítógépes terminál telepítését jelentette volna körülbelül 2 millió dollár értékben, melynek költségeit Washington csak az első két évben fedezte volna. Ráadásul mivel a SEWS sem az amerikai, sem a NATO rakétavédelmi rendszerével nem lett volna közvetlen összeköttetésben, a lisszaboni NATO-csúcson pedig a szövetségesek a rakétavédelmi információ-megosztásról is döntöttek, Prága az Obama-adminisztráció ajánlatát szükségtelennek ítélte.⁵⁶¹

Másrészt a csehekkel szemben a lengyelek nemcsak politikai, hanem a biztonsági értéket is társítottak a projekthez. Egyfelől Varsó megpróbált minél többet kihozni a 2008 nyarán aláírt rakétavédelmi és stratégiai partnerségi megállapodásból,⁵⁶² különösen annak fényében, hogy a 2003-as iraki intervenció politikailag drága támogatásáért végül nem kapta meg azokat a beszerzéseket, melyeket remélt (nem beszélve az F-16 vadászgépek vásárlásához kapcsolódó offset-program, valamint a lengyel állampolgároktól továbbra is megtagadott amerikai vízum sérelmeiről).⁵⁶³ Így a rakétapajzs telepítésével párhuzamosan Varsó Patriot-ütegeket várt Washingtontól, melyek kapcsán nézeteltérés alakult ki a két fél között: 2010 májusától az Egyesült Államok elkezdte ugyan szállítani az ütegeket az észak-lengyelországi Moragba, ám maguk a rakéták inaktívak voltak. Noha az amerikaiak 2008-ban jelezték, hogy a rotáció kezdeti szakaszában inaktív rakéták érkeznek, a lengyel vezetés ezt követően sem volt tudatában annak, hogy a Patriotok várhatóan sem harcképesek, sem inter-operábilisak nem lesznek, vagyis érdemben nem erősítik a lengyel légvédelmet. Varsó ráadásul arra számított, hogy az ütegekhez közel 110 fős amerikai személyzet is jár, és hogy a rotáció idővel állandó telepítésbe fordul, ám Washington mindössze 20-30 fős állandó személyzetet akart rendelni a Patriotok mellé, a képzések bővítését pedig a lengyel vásárlás feltételéhez kötötte. WikiLeaks-források szerint az

⁵⁶⁰ Government of the Czech Republic: *Security Strategy of the Czech Republic*. 2011, p.14.

⁵⁶¹ Embassy of the Czech Republic in Washington D.C.: Czech Republic and Missile Defense. *Embassy of the Czech Republic in Washington D.C.*, July 14, 2014, Online: http://www.mzv.cz/washington/en/czech_us_relations/news/minister_vondra_computers_in_prague_will.html [letöltés ideje: 2014. január 13.]

⁵⁶² TRAYNOR, Ian: Poland stalls Bush's 'lame duck' deal on missile shield. *The Guardian*, May 28, 2008, Online: <http://www.theguardian.com/world/2008/may/28/poland.usa> [letöltés ideje: 2014. január 13.]

⁵⁶³ SMURA, Tomasz: Relations between the United States and Poland: From Enemy to the Main Security Guarantor. In: PÉCZELI, Anna (ed.): *The Relations of Central European Countries with the United States*. Dialóg Campus, Budapest, 2019, ISBN 978-963-531-068-9, p.105.

eset feldühítette a lengyeleket, akik az ütegeket „cserepes virágoknak” nevezték. Stanisław Komorowski, védelmi miniszter 2009 novemberében elismerte, hogy az ütegek lengyel légvédelemhez való hozzájárulása nem jelentős, inkább szimbolikus értékkel bír.⁵⁶⁴

Varsó számára a kelet-közép-európai rakétapajzs inkább szólt az oroszokról, mint az iráni fenyegetésről. Hivatalosan a telepítés ez utóbbi, illetve általában a Közel-Kelet felől érkező ballisztikus rakétatámadás elleni védelmet szolgálta, de a lengyel kormányokat inkább a NATO infrastruktúra, és kiváltképp az amerikai katonák lengyelországi fizikai jelenléte motiválta.⁵⁶⁵ Noha Bronisław Komorowski lengyel államfő 2011-ben elismerte a Bush-adminisztrációval kötött alku politikai hibáját,⁵⁶⁶ ez nem változtatott a lengyel politikai elit amerikai katonai jelenlétre irányuló igényén. Ian Brzezinski, a 2002-ben Varsóba küldött amerikai rakétavédelmi delegáció vezetője 2013-ban elárulta: a lengyelek számára a telepítés sosem az Irántól való félelemről, hanem az amerikai katonákról és a NATO ötödik cikkelyének hitelességéről szólt.⁵⁶⁷ Varsó védelmi együttműködési megállapodást, Patriot-ütegeket és a lengyel légvédelem fejlesztésére irányuló csaknem 20 millió dolláros támogatást kért a rakéták befogadásáért. A lengyelek úgy tudták, hogy a rakétavédelem finanszírozása az Egyesült Államokban kétpárti támogatottságot élvez, ezért felbátorodtak a tárgyalásokban,⁵⁶⁸ ám végül a 2008. augusztus 7-12. közötti ötnapos orosz-grúz háború arra készítette őket, hogy sietve, még az új amerikai kormány hivatalba lépése előtt 2008. augusztus 20-án tető alá hozzák a megállapodást,⁵⁶⁹ különösen annak ismeretében, hogy a novemberi választásokon induló demokrata elnökjelölt Barack H. Obama nyíltan azzal kampányolt, hogy felülvizsgálja a terveket. Miközben a 2009 őszen módosított terv megtartotta a lengyel helyszínt, az új elemként beemelt romániai telepítés mellett Bukarest politikai lelkesedéssel állt ki, atlantista megfontolásán túl pedig a tágabb térségben jelentkező orosz revizionizmussal szembeni biztonságérzet igénye is közrejátszott.⁵⁷⁰

⁵⁶⁴ TRAYNOR, Ian: Wikileaks cables: Poland furious over getting ‘potted plants’, not missiles.

⁵⁶⁵ GJERMANI, Kejda: The Missile-Defense Betrayal. p.24.

⁵⁶⁶ Warsaw Business Journal: Komorowski: Poland needs its own anti-missile shield. *Warsaw Business Journal*, August 6, 2012, Online: <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/texttrans/2012/01/20120111143534su5.593073e-02.html#axzz2QrJPpEu8> [letöltés ideje: 2013. május 14.]

⁵⁶⁷ BRZEZINSKI, Ian: The Saga of US-Poland Missile Defense Cooperation. *New Atlanticist*, March 18, 2013, Online: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-saga-of-uspoland-missile-defense-cooperation> [letöltés ideje: 2014. január 15.]

⁵⁶⁸ GJERMANI, Kejda: The Missile-Defense Betrayal. p.24.

⁵⁶⁹ BARANOWSKI, Michal & FOREMAN, Jacob: Polish Missile Defense Plan Puts Poland First. *GMF Blog*. August 11, 2012, Online: <http://blog.gmfus.org/2012/08/11/polish-missile-defense-plan-puts-poland-first/> [letöltés ideje: 2014. január 16.]

⁵⁷⁰ Traian Basescu roman elnök 2010 decemberében a rakétapajzs befogadását Románia biztonságérzetével hozta összefüggésbe, emlékeztetve az orosz-grúz háborúra és Transznisztria helyzetére. BUCKLEY, Niel: Interview Transcript: Traian Basescu, president of Romania. *Financial Times*, March 13, 2010, Online:

V.3. A kelet-közép-európai viszontbiztosítástól az elrettentésig

V.3.1. Új paradigma, régi rotációk

Az Obama-adminisztráció amerikai-orsz kapcsolatok „újraindítására” tett kísérlete már 2011-2012 fordulóján elvesztette lendületét, Washington és Moszkva viszonya pedig kifejezetten az elhidegülés jeleit mutatta, miközben a stratégiai kérdésekre (köztük a ballisztikus rakétavédelemre) semmilyen, mindkét felet kielégítő megoldás nem született. Mégis, maga az ukrán válság váratlanul érte az Obama-adminisztrációt, ahogy a nyugati szövetség egészét is. A 2008-as orosz-grúz háború óta továbbfejlesztett hibrid hadviselés révén a Krím-félszigetet az Oroszországi Föderáció gyorsan anektálta, a kelet-ukrajnai szakadárak hathatós (beleértve fegyveres) támogatásával pedig elérte azt a célját, hogy Ukrajna területi integritásának hiánya révén az ukrán vezetés politikai akaratától függetlenül megtorpanjon az ország euro-atlanti integrációs folyamata. Bár a helyzet a 2008-as ötnapos orosz-grúz háború tükrében valamelyest ismerős volt Washington és Brüsszel számára, Kijev potenciális elvesztése nagyságrendekkel komolyabb csapás az európai stabilitás szempontjából. Így az ukrán válság elviekben teljesen új helyzetet generált, amit a magas szintű nyilatkozatok is alátámasztottak.

Obama elnök 2014 márciusában elvetette az új hidegháború gondolatának lehetőségét, ugyanakkor az ukrán területi integritás erőszakos megsértésére is utalva az „eszmék versenyét” vizionálta,⁵⁷¹ szembe helyezve a szabályokon alapuló XXI. századi liberális nemzetközi rendet a realista logika mentén működő XIX. századi nagyhatalmi politikával. Hasonlóképp, a 2009-ben első nyilvános beszédében még a NATO-orosz kapcsolatokban való „új kezdet” lehetőségéről beszélő Anders Fogh Rasmussen NATO-főtisztár 2014 tavaszán már „ébresztőként” jellemezte az ukrajnai eseményeket, legalábbis a szövetség felkészültségét illetően, így a 2014 őszen esedékes walesi NATO-csúcsra készülve személyesen is fő prioritásának tekintette a védelmi kiadások növelése iránti tagállami elkötelezettség deklarálását és a védelmi költségvetések évek óta jellemző csökkenő tendenciájának megfordítását.

Amerikai részről az ébresztő az európai katonai jelenlét újragondolásáról is szólt. Az Obama-adminisztráció komoly dilemma előtt állt, mert egyfelől az Ázsia felé történő „elfordulás/újra-

<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/2f1b77e8-06e0-11e0-8c29-00144feabdc0.html#axzz2SYe5An3R> [letöltés ideje: 2013. május 6.] Miután az amerikai-román döntés megszületett, Transznisztria vezetői felajánlották, hogy támogatnák Iszkander-rakéták telepítését a szakadár tartományba. BRAUN, Aurel: Resetting Russian-Eastern European relations for the 21st century. p.395.

⁵⁷¹ The White House: Remarks by the President in Address to European Youth. *The White House Office of the Press Secretary*, March 26, 2014, Online: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/26/remarks-president-address-european-youth> [letöltés ideje: 2014. június 12.]

egyensúlyozás” politikája hivatalosan még élt, Washington pénzügyi mozgástere továbbra sem volt tágas, maga az ukrán válság előtörténete pedig részben alátámasztotta azt a képet, miszerint Ukrajna egy európai probléma, hiszen maga az ukrán kormányválság is közvetlenül az Európai Unió és Ukrajna közötti társulási megállapodásra volt visszavezethető. Másfelől az amerikai vezető szerep elvi és gyakorlati alappal is bírt, tekintve az egységes, szabad és békés Európára irányuló amerikai kül- és biztonságpolitikai érdekeket és több éves gyakorlatot. A katonai jelenlét vonatkozásában is új helyzet állt elő. Obama elnök 2014 márciusában elképzelhetőnek tartotta, hogy Washington a kelet-közép-európai NATO-tagállamokba rendszeresen küldjön amerikai katonákat, Philip M. Breedlove tábornok, az Egyesült Államok Európában tartott erőinek főparancsnoka pedig 2014 májusában már arról beszélt, hogy a térségben „új paradigma” van kibontakozóban, ami szerinte a NATO állandó (permanens) katonai jelenlétét teheti szükségessé.⁵⁷² Mindez újra napirendre helyezte azt a régi kérdést, hogy az Egyesült Államok és a NATO milyen típusú katonai jelenlétet alakítson ki a viszontbiztosítást igénylő kelet-közép-európai országokban: maradjanak-e az addig jellemző átmeneti rotációk, avagy létesüljenek a nyugat-európaiakhoz hasonló permanens bázisok?

A kérdés azért is volt érdekes, mert az 1997-es NATO-Oroszország Alapító Okirat révén már létezett rá részleges iránymutatás. Sőt, a dokumentumnak eredetileg épp e dilemma adott életet: az 1990-es években a szövetség keleti bővítését szorgalmazó Clinton-adminisztráció kezdeményezett egy megállapodást azzal a céllal, hogy rövidebb távon eloszlassa a szövetség keleti bővítésével szembeni orosz aggályokat, hosszabb távon pedig megalapozza a NATO és az Oroszországi Föderáció poszt-bipoláris viszonyát. A kelet-közép-európai katonai jelenlét tekintetében az Alapító Okiratban a NATO két dolgot ígért Moszkvának: egyrészt nem fog nukleáris fegyvereket telepíteni az új tagállamokba, mely alapvetően egy könnyű ígéret volt, mivel ilyen szándék amúgy sem állt fenn a szövetség részéről.⁵⁷³ Másrészt a szövetség kifejezte azon szándékát, hogy a kollektív védelmet az interoperabilitást és képességfejlesztést célzó gyakorlatok, „semmint további számottevő harcoló erők permanens állomásoztatásával” oldja meg az új tagállamokban.⁵⁷⁴ Ugyanakkor a dokumentum nem egyértelműsítette, pontosan mit kell érteni „számottevő” alatt, így az évek során eltérő vélemények láttak ez ügyben napvilágot,

⁵⁷² CBS News: Ukraine crisis: NATO commander says permanent troop presence possible. *CBS News*, May 6, 2014, Online: <http://www.cbc.ca/news/world/ukraine-crisis-nato-commander-says-permanent-troop-presence-possible-1.2633957> [letöltés ideje: 2014. június 13.]

⁵⁷³ LARRABEE, F. Stephen: *NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*. p.154.

⁵⁷⁴ North Atlantic Treaty Organization: *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation*. North Atlantic Treaty Organization, May 27, 1997, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm [letöltés ideje: 2014. június 4.]

kiváltképp az okiratot eleve vonakodva aláíró⁵⁷⁵ Moszkva részéről. Nemtetszésének az orosz diplomácia több alkalommal is hangot adott, azt sugallva, hogy a 2,500-3,000 fő fogadására alkalmas katonai létesítmények telepítése már e határ tisztázatlanságával való visszaélésnek minősül (utalva a Bush-adminisztráció által 2004-ben kezdeményezett romániai és bulgáriai telepítésekre), és szükségét látva valamilyen jogilag kötelező érvényű szerződés kötésének.⁵⁷⁶

Moszkva magára a NATO-Oroszország Alapító Okiratra is úgy hivatkozik, mintha jogilag kötelező érvényű lenne, ám a dokumentum az ukrán válság szemszögéből csak fenntartásokkal tekinthető igazodási pontnak. Egyrészt nem egy jogi erővel bíró és kikényszeríthető szerződésről van szó, hanem egy politikai nyilatkozatról, ami több mint húsz évvel ezelőtt és teljesen más körülmények között született. Másrészt ez utóbbiról kifejezetten említést tett az Alapító Okirat, amikor úgy fogalmazott, hogy a harcoló erők permanens kelet-közép-európai telepítésétől való tartózkodás „a jelenlegi és előrelátható biztonsági környezetben” érvényes.⁵⁷⁷ Washington és Brüsszel szemében ez utóbbit az Oroszországi Föderáció borította fel 2014-ben, amikor megsértette Ukrajna szuverenitását és területi integritását. Mindazonáltal Rasmussen főtitkár 2014 júniusában kifejtette, hogy a NATO tartja magát az Alapító Okiratban foglaltakhoz, hiszen így tud hitelesen kiállni a szabályokra épülő liberális nemzetközi rend védelme mellett.⁵⁷⁸

Az elvi megfontoláson túl voltak gyakorlatias szempontok is, mint például a katonai jelenlét drasztikus átalakításának költségei, a felhasználható emberi erőforrás elérhetősége, illetve a telepítések logisztikai részleteinek kidolgozása úgy, hogy az orosz haderő (földrajzi előnyét kihasználva) több tízezer katonát tud felsorakoztatni a NATO egyes keleti határszakaszaitól nem messze, illetve ezeket az erőket gyorsan tudja mozgósítani, amint azt az ukrainai események is alátámasztották. Mindemellett ott volt az a kérdés is, hogy az amerikai és szövetséges erők pontosan milyen célt szolgáljanak, vagyis hogy viszontbiztosításra vagy elrettentésre is küldenek őket a térségbe, továbbá megoldást kellett keresni a NATO-tagsággal nem rendelkező

⁵⁷⁵ Borisz Ny. Jelcin 1997-ben nyíltan elmondta, hogy pusztán kényszerből írja alá az Alapító Okiratot, hogy az általa komoly hibának tartott keleti NATO-bővítés „negatív következményeit minimalizálja.” KOZARYN, D. Linda: Clinton, Yeltsin Confer on NATO, Security Issues. *American Forces Press Service*, March 25, 1997, Online: <http://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=40923> [letöltés ideje: 2016. február 8.]

⁵⁷⁶ The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: Interview of Russian Foreign Minister Sergey Lavrov to RTVi TV-channel. *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, April 9, 2013, Online: http://www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/03145b88e64c9d4244257b4e002bc55!OpenDocument [letöltés ideje: 2016. augusztus 2.]

⁵⁷⁷ North Atlantic Treaty Organization: *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation*.

⁵⁷⁸ North Atlantic Treaty Organization: Press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen following the first day of meetings of NATO Defence Ministers. *North Atlantic Treaty Organization*, June 4, 2014, Online: http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_110618.htm [letöltés ideje: 2015. május 18.]

Ukrajna megsegítésére is – mindezt úgy, hogy lehetőleg ne fokozza tovább a feszültséget a NATO és az Oroszországi Föderáció között. A problémát jelzi, hogy még az 1997-es Alapító Okirat kölcsönös tiszteletben tartása esetén sem áll fenn egy olyan világos mechanizmus, mely alapján az esetleges kisebb katonai összeütközések eszkalációja elkerülhető lenne. A katonai kommunikációs csatornák fenntartására vonatkozó formális és aktív megállapodás hiányában a felek számára csupán a politikai párbeszéd folytatására hivatott NATO-Oroszország Tanács, illetve néhány tagállam hidegháborús időkből származó bilaterális megállapodásai állnak rendelkezésre (utóbbiak között pedig egyetlen kelet-közép-európai részes állam sincs).⁵⁷⁹

A rotációs és permanens katonai jelenlét dilemmáját Washington végül a perzisztens jelenlét ötletével oldotta fel. A koncepció lényege, hogy míg a permanens telepítések az említett politikai, katonai és pénzügyi kérdések sokasága miatt rövid és középtávon semmiképp sem kivitelezhetők, addig a már kipróbált és működő rotációk élénkítésével már kialakítható a fegyveres erők olyan sűrű váltás-sorozata, hogy az végső soron egy folyamatos jelenlétet képezzen. Így az Obama-adminisztráció köztes megoldást tudott találni. A „készenlét általi viszontbiztosítás” nemcsak az Egyesült Államok átfogó stratégiai (katonai jelenlétének ázsiai vagy európai súlypontjára irányuló) dilemmáját, hanem az amerikai-orosz feszültség európai stabilitásra gyakorolt hatásának kérdését is elvileg megoldotta. Egyrészt a köztes megoldás teljesen összhangban volt Washington ukrán válság előtti európai katonai jelenlétének koncepciójával, másrészt a sűrű rotációk révén bármennyire is tűnt állandónak az amerikai katonák kelet-közép-európai telepítése, a váltások „perzisztens” jellege miatt az Obama-adminisztráció technikailag nem sértette meg az 1997-es NATO-Oroszország Alapító Okiratot,⁵⁸⁰ mely csak a „permanens” katonai telepítéseket tiltotta, ellenben a „perzisztens” telepítésekről egy szót sem ejtett.

Közben Washington vezető szerepét betöltve elsőként reagált a helyzetre: politikai értelemben azzal, hogy Obama elnök 2014 júniusában Varsóba látogatott, ahol bejelentette az Európai Viszontbiztosítási Kezdeményezést (European Reassurance Initiative), ami egy 985 millió dolláros forrás-elkülönítést jelentett az amerikai költségvetés tengerentúli műveletekről szóló rovatában. Utóbbi révén e kiadás nem képezte az Egyesült Államok védelmi költségvetésének évfordultáival ismétlődő tételét, ugyanakkor rugalmasságot jelentett a pénzügyi tervezésben. A kezdeményezés hivatott finanszírozni az EUCOM által működtetett Operation Atlantic Resolve

⁵⁷⁹ FAINBERG, Sarah: The Trump Effect in Eastern Europe: Heightened Risk of NATO-Russia Miscalculations. *Strategic Assessment*, Vol.19. No.4. (January 2017), The Institute for National Security Studies (Tel Aviv University), Online: <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2017/03/8.pdf> [letöltés ideje: 2020. március 18.] pp.109–110.

⁵⁸⁰ SIMÓN, Luis: US Leadership and NATO. Balancing Priorities in America’s European Strategy. pp.21–22.

műveletet, mely a keleti NATO-tagállamok (elsősorban a baltiak, a Lengyel Köztársaság, Románia és a Bolgár Köztársaság) biztonságának és biztonságérzetének javítását szolgálja az alábbi öt módon: katonai eszközöket telepítése, katonai infrastruktúra építése vagy felújítása, katonák rotációja, képzések és gyakorlatok, valamint tagállami képesség-fejlesztések végzése a befogadó tagországokban.⁵⁸¹ Az Európai Viszontbiztosítási Kezdeményezés fő tételét a katonai jelenlét növelése (vagyis az amerikai katonák rotációja) adta, ám az Operation Atlantic Resolve leglátványosabb elemét a közös gyakorlatok és képzések adják, melyekre az Egyesült Államok mellett a többi NATO-szövetséges is küld résztvevőket.

Az Obama-adminisztráció intézkedéseivel összhangban zajlottak a NATO válaszájának előkészületei, melyek a 2014. szeptember 4-5-i walesi csúcs ugyanezen logikát követő eredményeihez vezettek. Washingtonhoz hasonlóan a legtöbb szövetséges olyan megoldást keresett, ami egyfelől reálisan megnyugtatja a keleti tagállamokat, másfelől mértéktartóan szankcionálja Moszkvát a Krím-félsziget anektálásáért és a kelet-ukrajnai szakadárak támogatásáért (lehetőséget adva az egyéb területeken való együttműködésre is).⁵⁸² A szövetségesek közös nyilatkozatukban elítélték Ukrajna, illetve Georgia területi integritásának 2014-es, illetve 2008. óta folyamatos orosz megsértését, melyet a nemzetközi jogot sértő magatartásnak minősítettek, és ezért felfüggesztették a NATO és az Oroszországi Föderáció közötti civil és katonai együttműködést, miközben a politikai párbeszéd lehetőségét (nagyköveti, illetve azt meghaladó szinten) megőrizték.⁵⁸³ A 2002. óta működő NATO-Oroszország Tanács felfüggesztése az orosz agressziótól leginkább tartó kelet-közép-európai szövetségesek (mindenekelőtt Varsó és a baltiak) számára elégtelen lépésnek tűnhetett,⁵⁸⁴ azonban permanens katonai telepítésekre irányuló kéréseik Washington mellett a walesi Newportban sem részesültek támogatásban.

Anders Fogh Rasmussen főtitkár már 2014 áprilisában a NATO-tagállamok kollektív védelmét fokozó (megtett és tervezett) katonai lépésekről beszélt, köztük „a védelmi tervek megerősítéséről, átfogóbb gyakorlatokról és megfelelő telepítésekről.”⁵⁸⁵ Ősszel, a walesi csúcson az

⁵⁸¹ TOWELL, Pat & KAZLAUSKAS, Aras D.: The European Deterrence Initiative: A Budgetary Overview. *Congressional Research Service*, August 8, 2018, Online: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/IF10946.pdf> [letöltés ideje: 2018. szeptember 13.]

⁵⁸² SZENES, Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után. *Külgügyi Szemle*, XIII.évf. 3.sz. (2014. ősz), ISSN 1587-9089, p.4.

⁵⁸³ North Atlantic Treaty Organization: *Wales Summit Declaration*. North Atlantic Treaty Organization, September 5, 2014, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm [letöltés ideje: 2018. július 20.]

⁵⁸⁴ FAINBERG, Sarah: The Trump Effect in Eastern Europe: Heightened Risk of NATO-Russia Miscalculations. p.110.

⁵⁸⁵ North Atlantic Treaty Organization: NATO Secretary General says Ukraine crisis amplifies need to boost defence cooperation. North Atlantic Treaty Organization, April 15, 2014, Online: https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_109187.htm [letöltés ideje: 2018. szeptember 21.]

Obama-adminisztráció „készenlét általi viszontbiztosításával” összhangban álló Készenléti Akciótervről (Readiness Action Plan) született döntés. A Kelet-Közép-Európában összességében fokozott intenzitású NATO katonai jelenlétet hozó akcióterv egyfelől a 2014 tavaszán megkezdett viszontbiztosítási, másfelől a szövetség katonai lábnyomát módosító adaptációs intézkedéseket foglal magába. Előbbiek a NATO (ukrán válságtól függetlenül biztosított) balti légtérvédelmének megerősítését, AWACS típusú gépek keleti NATO-tagállamok légterében történő köröztetését, balti- és fekete-tengeri őrzőjáratokat, illetve szárazföldi erők kelet-közép-európai gyakorlatokban való részvételét jelentették. Az adaptációs intézkedések részeként a szövetségesek 2014-2015-ben csaknem megtriplázták az összhaderőnemi NATO Reagáló Erők (NATO Response Force) létszámát, mely így közel 40,000 főre duzzadt. A felkészültség fokozása érdekében a tagállamok a walesi csúcson döntöttek egy magas készenlétű összhaderőnemi haderőcsoport (Very High Readiness Joint Task Force) létrehozásáról, melynek létszáma a kezdeti 4,000 főről 2016-ra közel 20,000 főre nőtt: a „lándzsahegynek” is nevezett kötelék a NATO Reagáló Erők részét képezi, ám gyorsabban (napokon belül) bevethető.⁵⁸⁶

Végül ide sorolható a walesi csúcson másik újítása, az ún. NATO Erők Integrációs Egységeinek (NATO Force Integration Unit) telepítése egyes kelet-közép-európai államokban: a 2015 szeptemberében aktivált multinacionális egységek lényegében kisebb (kb. 40 fős) koordinációs pontokként szolgálnak, elősegítendő a rotációs csapatmozgásokat.⁵⁸⁷ Mindennek megfelelően látványosan megnőtt a kelet-közép-európai országokban tartott szövetséges katonai gyakorlatok száma: a visegrádi országok területét érintő gyakorlatok közül kiemelendő 2015 nyarán a Lengyel Köztársaságban tartott Noble Jump, a Cseh Köztársaságban tartott Vigorous Warrior, Tobruq Legacy és Ample Strike, valamint 2015 őszén a Szlovák Köztársaságban tartott Slovak Shield és a Magyarországon tartott Brave Warrior gyakorlatok. Külön említést érdemel a Lengyel Köztársaságban 2016 nyarán megrendezett Anakonda-16, mely több mint 20 nemzet összesen közel 30,000 katonájának részvételével a NATO egyik legnagyobb hadgyakorlat volt Kelet-Közép-Európában a hidegháború vége óta. A gyakorlat legnagyobb létszámot felmutató résztvevője az Egyesült Államok volt, ahonnan csaknem 14,000 katona érkezett.⁵⁸⁸

⁵⁸⁶ North Atlantic Treaty Organization: NATO's Readiness Action Plan. *Fact Sheet*. NATO Public Diplomacy Division – Press & Media Section, February 2016, Online: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_02/20160205_1602-factsheet-rap-en.pdf [letöltés ideje: 2018. szeptember 21.]

⁵⁸⁷ Ibid.

⁵⁸⁸ SZARY, Wiktor: NATO allies launch largest military exercise since end of Cold War in clear message to Russia. *Independent*, June 6, 2016, Online: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/anakonda-16-nato-allies-launch-largest-military-exercise-since-end-of-cold-war-in-poland-in-clear-a7068141.html> [letöltés ideje: 2018. május 15.]

Mégis, mindent egybevetve a kelet-közép-európai katonai jelenlét módosításának ügyében az Obama-adminisztráció igyekezett a már az ukrán válság előtt kialakított keretek között maradni. A legelső amerikai rotációk olyan helyekre és formákban történtek, melyek már korábban is léteztek, így Washingtonnak lényegében csak volumenben (rotált személyzet és eszközök számában) kellett növelést végrehajtania. Így a legelső, 2014 tavaszán kivitelezett amerikai rotációk között említendő a balti légtérvédelem megerősítése, melyért akkor eleve az Egyesült Államok felelt, és amely így az eredeti 4 db vadászgép litvániai rotációján felül további 6 db F-15C Eagle típusú vadászgépből álló amerikai kontingenst fogadhatott.⁵⁸⁹ Hasonlóképp, az Egyesült Államok fokozta a lengyelországi łaski légi bázisra küldött amerikai repülőgépek és kiszolgáló személyzet számát, illetve a Fekete-tenger térségébe irányította a USS Truxtun és a USS Donald Cook hadihajókat a román és bolgár erőkkel való közös gyakorlatok végzésére.⁵⁹⁰ A szárazföldi erők vonatkozásában külön médiafigyelemben részesült az ún. Dragoon Ride, amely az Egyesült Államok 2. páncélosfelderítő-ezredének közúti konvojban történő felvonulását jelentette: az először 2015 tavaszán megrendezett, a második világháború óta a leghosszabb menet 120 katonai gépjármű és közel 600 fős személyzet bevonásával történt, érintve a baltiak, a lengyel, cseh és német területeket. Az egyes állomásokon egy-egy gyakorlattal kiegészített műveletnek inkább szimbolikus jelentősége volt, amivel az Egyesült Államok hadseregének mobilitását és szövetségesi szolidaritását hivatott szemléltetni.⁵⁹¹

A kezdeti amerikai visszafogottságot jelezte, hogy a legelső amerikai rotációk nem az Egyesült Államokból, hanem más európai bázisokról történtek, értelemszerűen a felvonultatott orosz katonai erő méretéhez képest elenyésző létszámokkal. A rotációk eredetének problémája újabb lendületet adott annak a kérdésnek, hogy vajon célszerűbb lenne-e permanens katonai bázisokat telepíteni egy-egy kelet-közép-európai országban, különösen annak fényében, hogy a baltiak és a lengyelek ezt kifejezetten és ismételten kérték. Mi több, Varsó már irreálisnak tűnő igényt

⁵⁸⁹ MATHIS, Adam L. & SVAN, Jennifer H.: Lakenheath fighters headed to Baltics to beef up air space patrolling as Ukraine crisis continues. *Stars and Stripes*, March 6, 2014, Online: <http://www.stripes.com/news/lakenheath-fighters-headed-to-baltics-to-beef-up-air-space-patrolling-as-ukraine-crisis-continues-1.271434> [letöltés ideje: 2014. június 15.]

⁵⁹⁰ United States Senate Committee on Foreign Relations: *Transatlantic Security Challenges: Central and Eastern Europe*. Hearing Before the Subcommittee On European Affairs, United States Government Printing Office, Washington D.C, April 10, 2014, Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=753415> [letöltés ideje: 2019. október 5.], p.8.

⁵⁹¹ DARNELL, Michael S.: 'Dragoon Ride' convoy ends with troops back in Vilseck. *Stars and Stripes*, April 1, 2015, Online: <https://www.stripes.com/news/dragoon-ride-convoy-ends-with-troops-back-in-vilseck-1.337876> [letöltés ideje: 2018. augusztus 10.]

fogalmazott meg, amikor 2014 áprilisában kettő nehéz dandársoportot kért a NATO-tól.⁵⁹² Vagyis a lengyel vezetés közel annyi amerikai katonát kívánt állandó jelleggel a Lengyel Köztársaság területén látni, mint amennyit az Egyesült Államok 2012-2014 folyamán kivont egész Európából. Nem meglepő módon az Obama-adminisztráció az ilyen kérésekkel szemben óvatos volt, nem tervezve komolyabb változást az Egyesült Államok permanens európai katonai lábnyomában. Sőt, miközben Washington próbálta intenzívebbé tenni az amerikai katonai jelenlétet Kelet-Közép-Európában, az Ázsia felé való „elfordulás/újra-egyensúlyozás” mellett, de kiváltképp a költségek megtakarításának céljával folytatta az Európában fenntartott állandó katonai jelenlétének karcsúsítását az Európai Infrastruktúra Konszolidáció (European Infrastructure Consolidation) program keretében. Bár 2017-ben az EUCOM e terv átgondolását javasolta, a Pentagon 2015 elején bejelentette, hogy 15 európai katonai létesítményt tervez bezárni. Az objektumok brit, német, olasz, portugál, belga és holland területen lévő bázisok, mely együttes bezárása megközelítőleg 2,000 katona kivonását és 500 millió dollár megtakarítását jelentené.⁵⁹³ Vagyis a döntés érdemben nem hatott az Egyesült Államok európai katonai jelenlétére, ugyanakkor mindenképp beszédes, hogy a pénzügyi megfontolások által vezérelt infrastruktúra-csökkentés továbbra is napirenden volt Washingtonban.

Derek Chollet, a Pentagon nemzetközi biztonsági ügyekért felelős helyettes államtitkára egy 2014. áprilisi szenátusi meghallgatáson elmondta, hogy az Obama-adminisztráció az előretolt jelenlétet a már betervezett rotációk volumenének mérsékelt növelésével, valamint gyakoriságuk fokozásával kívánta elérni. Azt is elárulta, hogy az adminisztráció alapvetően nem a rotációkban érintett néhány száz amerikai katona kelet-közép-európai jelenlététől várta az orosz magatartás megváltozását, hanem a pénzügyi-gazdasági szankcióktól. Victoria Nuland helyettes külügyi államtitkár is kiállt az akkorra már bevezetett és korlátozott szankciók mellett.⁵⁹⁴ Obama elnök három (13660, 13661 és 13662 számú) elnöki rendelettel célzott szankciókat vetett ki az ukrajnai szuverenitás és területi integritás megsértésében közrejátszó orosz védelmi vállalatokra, bankokra és magánszemélyekre. Hasonló óvatosság jellemezte az Obama-adminisztrációt Ukrajna megsegítését illetően is, mely egyrészt katonai eszközök

⁵⁹² *Thenews.pl. News from Poland: Polish demand for thousands of troops splits NATO alliance? Thenews.pl. News from Poland*, April 2, 2014, Online: <http://www.thenews.pl/1/10/Artykul/167098,Polish-demand-for-thousands-of-troops-splits-NATO-alliance> [letöltés ideje: 2014. június 15.]

⁵⁹³ United States Department of Defense: DoD Announces European Infrastructure Consolidation Actions and F-35 Basing in Europe. *United States Department of Defense*, January 8, 2015, Online: <https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/605338/dod-announces-european-infrastructure-consolidation-actions-and-f-35-basing-in/> [letöltés ideje: 2016. június 15.]

⁵⁹⁴ United States Senate Committee on Foreign Relations: *Transatlantic Security Challenges: Central and Eastern Europe*. p.11. és p.16.

biztosítását jelentette és első körben 33 millió dollár értékben védőfelszerelést, elsősegély-csomagokat, élelmiszert, taktikai rádiókat és egyenruhákat takart.⁵⁹⁵ Petro O. Porosenko ukrán elnök 2014 őszén tett washingtoni útján is fegyver-támogatást kért amerikai kollégájától, ám az Obama-adminisztráció erre még a Kongresszus felől érkező nyomás ellenére sem volt hajlandó.

Bár kezdetben az Egyesült Államok európai katonai jelenlétére irányuló stratégiai elképzeléseit alapvetően nem változtatta meg az ukrán válság,⁵⁹⁶ hivatali ideje végéhez közeledve az Obama-adminisztráció érdemi változás jeleit kezdte mutatni a kelet-közép-európai katonai rotációk vonatkozásában. Ahogy a rotációk zajlottak, egyes kelet-közép-európaiak még nagyobb katonai jelenlétet vártak a NATO-tól. Bár világos volt (különösen a Krím orosz annektálásának módját tekintve), hogy a kiber- és hibrid kihívásokat nem szabad figyelmen kívül hagyni, Varsó és baltiak szemében ezek eltűzésének lehetősége is fennállt, biztonságukat pedig továbbra is az amerikai katonák permanens telepítésében látták. Közben az orosz haderő határmenti mobilizációja hozzáférést akadályozó és területet megtagadó műveletek jeleit mutatta, vagyis a NATO kelet-közép-európai katonai telepítései komolyabb veszélynek voltak kitéve, ami Washingtonban felvetette a nagyobb erőt felmutató elrettentésre való áttérés gondolatát. Szakértői körökben komoly figyelmet kapott a RAND Corporation egy 2016-os tanulmánya, ami legalább hét dandárt látott szükségesnek egy, a Baltikum elleni orosz támadás megállítására.⁵⁹⁷

Az ilyen fejlemények és meglátások vezették Obama elnök védelmi minisztériumát arra, hogy alapjaiban újragondolja az amerikai csapatok rotációját és kiterjessze azt kettő nehéz dandár harccsoportra is. Az Obama-adminisztráció a 2017-es költségvetési évre megnégyszerezte az Európai Viszontbiztosítási Kezdeményezésre fordított forrásokat, melyek révén a program költségvetése 3,42 milliárd dollárra duzzadt.⁵⁹⁸ Ráadásul a kongresszusi dokumentumokban 2016-ban már nem is viszontbiztosítási, hanem Európai Elrettentési Kezdeményezés (European Deterrence Initiative) kifejezés kezdett szerepelni, mely végül a köztudatban, illetve hivatalosan is rögzült. Mindez a NATO-n keresztül is érződött: a 2016-os (helyszínéből adódóan eleve szimbolikus jelentőséggel bíró) varsói csúcs már nem a viszontbiztosításról, hanem az elrettentésről szólt, fokozva az előretolt jelenlétet a NATO észak-keleti szárnyán négy multinacionális zászlóalj-harccsoporton keresztül, melyek 2017 júniusától álltak fel. Az

⁵⁹⁵ United States Senate Committee on Foreign Relations: *Russia and Developments in Ukraine*. Hearing Before the Committee On Foreign Relations, United States Government Printing Office, Washington D.C, July 9, 2014, Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=764597> [letöltés ideje: 2019. október 5.], p.48.

⁵⁹⁶ SIMÓN, Luis: Understanding US Retrenchment in Europe. p.167.

⁵⁹⁷ SIMÓN, Luis: US Leadership and NATO. Balancing Priorities in America's European Strategy. p.22.

⁵⁹⁸ DENI, Hohn R.: Modifying America's Forward Presence in Eastern Europe. *Parameters*, Vol.46. No.1. (Spring 2016), ISSN 0031-1723, p.37.

együttesen megközelítőleg 4,000 katonát számláló előretolt jelenlét keretnemzetek (köztük az Egyesült Államok) parancsnoksága alatt települtek a Lengyel Köztársaság és a balti államok területére – továbbra is rotációkban, ám időkorlát nélkül.⁵⁹⁹ Az ilyen NATO katonai jelenlét bevezetése Kelet-Közép-Európában példátlan lépés a hidegháború vége óta, tekintve hogy a bipoláris szembenállásban alkalmazott riasztó és előrejelző (tripwire) vonal szerepét tölti be.⁶⁰⁰

A varsói csúcs újításaival összhangban az Egyesült Államok Hadserege 2017 elején egy 4,000 katonából, 450 harci járműből és 87 páncélozott harckocsiból álló nehéz dandár-harccsoportot telepített Coloradóból a Lengyel Köztársaságba, ahonnan zászlóalj-harccsoportokat küldött rotációkban a balti államok, Románia és a Bolgár Köztársaság területére.⁶⁰¹ Ash Carter amerikai védelmi miniszter egy 2016 végén arról írt, hogy e változtatások azt jelentik, Washington módosítja elrettentési gyakorlatát Európában. Bár a miniszter az Európában tartott nehéz dandárok kapcsán továbbra sem permanens, hanem perzisztens jelenlétről írt, hozzátette, hogy a Pentagon frissíti az eshetőségi terveket, elkezd elmozdulni a felkelés-ellenes műveletektől a teljes spektrumú katonai műveletek kora felé, az Egyesült Államok pedig „hosszabb távon feszültségre és katonai versengésre készül Oroszországgal szemben.”⁶⁰² Bár Varsóban a NATO megerősítette, hogy megfelelő feltételek mellett hajlandó lenne együttműködni Moszkvával, egyúttal előre vetítette az európai biztonsági struktúra problémáit, vagyis az európai biztonságot alátámasztó nemzetközi szerződések potenciális, illetve már bekövetkezett orosz megsértését.⁶⁰³ A fokozott amerikai figyelem magával hozta a transzatlanti biztonsági teher- és munkamegosztás kérdését. Szakértői körökben felmerült, hogy a NATO keleti szárnyán kibontakozó katonai jelenlét ugyan előre vetíthet az Egyesült Államok és Európa között egy ideális szereposztást, ám az amerikai stratégiai és pénzügyi megfontolások Washington továbbra is arra készíthetik, hogy még többet kérjen európai szövetségeseitől.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY, Klára: NATO-csúcstalálkozó az elrettentés és a védelem jegyében (Varsó, 2016. július 8-9.). *Hadtudomány*, 2017/1-2., ISSN 1215-4121, p.124.

⁶⁰⁰ FAINBERG, Sarah: The Trump Effect in Eastern Europe: Heightened Risk of NATO-Russia Miscalculations. p.106.

⁶⁰¹ PRADZYNSKI, Tomasz: U.S. Army moving East: Implementing Warsaw Summit Commitments. *The German Marshall Fund of the United States*, October 7, 2016, Online: <https://www.gmfus.org/blog/2016/10/07/us-army-moving-east-implementing-warsaw-summit-commitments> [letöltés ideje: 2019. október 9.]

⁶⁰² CARTER, Ash: A Strong and Balanced Approach to Russia. *Survival*, Vol.58. No.6. (December 2016/January 2017), ISSN 0039-6338, pp.57–58.

⁶⁰³ North Atlantic Treaty Organization: *Warsaw Summit Communiqué*. North Atlantic Treaty Organization, July 9, 2016, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm [letöltés ideje: 2019. május 20.] 62. és 69. pont.

⁶⁰⁴ Az „ideális” szereposztás lényege, hogy a NATO védelméhez a katonákat az európai, a komolyabb stratégiai (nukleáris, rakéta- és kibervédelmi) támogatást pedig az amerikai fél biztosítja. SIMÓN, Luis: US Leadership and NATO. *Balancing Priorities in America’s European Strategy*. pp.23–24.

V.3.2. Kelet-Közép-Európa geopolitikai keresztútjában

Az Egyesült Államok stratégia és pénzügyi mozgásteréből eredő, európai katonai jelenlétre irányuló amerikai dilemmákkal Washington kelet-közép-európai szövetségesei az ukrán válság előtt és annak árnyékában is tisztában voltak. A kelet-közép-európai államok e kérdésben elfoglalt álláspontjukat nemzeti biztonsági stratégiáikon és védelmi dokumentumaikon túl közösen is kifejezték, amire jó példaként szolgálnak a visegrádi csoport egyes NATO-csúcsokat megelőzően kiadott közös nyilatkozatai. A deklarációkból nemcsak Kelet-Közép-Európa biztonsági környezetében az elmúlt közel tíz év során bekövetkezett főbb változások átfogó értelmezése és azok tervezett kezelése, hanem a transzatlanti kapcsolatokra vonatkozó olvasatuk és az egyes NATO-csúcsokkal szembeni várakozásaik is kiolvashatók. A 2012-es chicagói NATO-csúcs előtt a visegrádi országok külügy- és védelmi miniszterei együttesen kifejezték, hogy a „transzatlanti partnerség erejének és stabilitásának megőrzése közös és életbevágó” érdekük. Figyelembe véve Washington Ázsia felé való „elfordulás/újra-egyensúlyozás” politikáját, a kelet-közép-európai szövetségeseik is a fokozott európai politikai és katonai felelősségvállalás szükségességéről írtak, jóllehet utóbbi európai elismerése mellett az Egyesült Államok tartós európai elköteleződésének megerősítését is várták a chicagói csúcstól. A visegrádiak a NATO kollektív védelmére irányuló hadgyakorlatok tartását is szorgalmazták, minél több szövetségest bátorítva a 2013-as Steadfast Jazz gyakorlaton való részvételre.⁶⁰⁵

A Kelet-Közép-Európára fordított amerikai figyelem mértékét jelezte, hogy bár a Steadfast Jazz 2013 volt az addigi legnagyobb a gyakorlat a hidegháború után, az Egyesült Államok mindössze egy századdal vett részt az eseményen, a katonák közel kétharmadát a visegrádi országok adták.⁶⁰⁶ A visszafogott amerikai részvétel kritikusai rávilágítottak, hogy bár a Steadfast Jazz képezte a műveleti NATO-ról a készenléti NATO-ra való áttérés egyik első állomását, a résztvevő közel 200 amerikai katonának kevesebb, mint fele érkezett az Egyesült Államok Európában rotációt végző nehéz dandár-harcsoportjából, míg az Oroszországi Föderáció 2009-es és 2013-as Zapad hadgyakorlatai jóval nagyobb létszámmal és aggasztó forgatókönyv alapján zajlottak (2009-ben például a Lengyel Köztársaságot ért nukleáris csapást szimulálva).⁶⁰⁷ Washington kollektív védelemben és elrettentésben való kiemelt szerepe és a Moszkvával

⁶⁰⁵ Visegrad Group: *Declaration of the Visegrad Group—Responsibility for a Strong NATO*. Visegrad Group, April 18, 2012, Online: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

⁶⁰⁶ MICHTA, Andrew A.: *Back to the Frontier*. p.56.

⁶⁰⁷ COFFEY, Luke & KOCHIS, Daniel: *Steadfast Jazz 2013: U.S. Lackluster Contribution Undermines U.S. Interests in Eastern Europe. Issue Brief*, No.4076, The Heritage Foundation, November 1, 2013, Online: http://thf_media.s3.amazonaws.com/2013/pdf/IB4076.pdf [letöltés ideje: 2019. május 22.]

szembeni óvatosság nemcsak az elemzők, hanem a visegrádi négyek részéről is megfogalmazódott. A 2012-es közös külügy- és védelmi miniszteri nyilatkozat az Egyesült Államok nukleáris és rakétavédelmi képességeinek szövetségi elrettentésben való megőrzését támogatta, és noha a kölcsönösség feltétele mellett nyitott volt a NATO Oroszországi Föderációval való együttműködésére, általánosságban a „hagyományos és felemelkedő hatalmak megnövekedett védelmi kiadásaira és fejlett képességek beszerzésére” kívánta irányítani a szövetség figyelmét.⁶⁰⁸

A már az ukrán válság árnyékában, a walesi NATO-csúcs előtt közzétett visegrádi miniszterelnöki közös nyilatkozat egyrészt a kibontakozó nemzetközi trendek alapján megerősítette a regionális védelmi együttműködések időszerűségét, másrészt kijelentette, hogy az Oroszországi Föderáció ukrajnai műveletei, illetve a Krím-félsziget orosz annektálása „megváltoztatták a biztonsági környezetet Európában és arra készítették, hogy újragondoljuk a védelmünket.” A kelet-közép-európai kormányfők szemében a válság tovább igazolta, hogy a NATO „a transzatlanti biztonság sarokköve,” így támogatásukról biztosították a szövetség viszontbiztosítási intézkedéseit, továbbá évenkénti közös katonai gyakorlatok szervezését tűzték ki célul, melyekre további szövetségeseket is hívtak, külön megemlítve az Egyesült Államokat.⁶⁰⁹ Hasonlóképp, a varsói NATO-csúcsot megelőzően kiadott közös miniszterelnöki nyilatkozat is kijelentette, hogy „egy hatékony Európai Unió karöltve egy robusztus transzatlanti köteléssel képezi az egyetlen garanciát a [kelet-közép-európai] térség közös és biztonságos jövőjét tekintve.” A lengyel, cseh, szlovák és magyar kormányfő szemében a 2016-os varsói NATO-csúcs a szövetség hosszú távú átalakulási folyamatának egy fontos mérföldköve volt, melytől a szövetségi védelem és elrettentés erősítését várta a kelet-közép-európai előretolt katonai jelenlét formájában, jóllehet az ún 360 fokos megközelítést is támogatva (szövetségi kohéziót szorgalmazva a minden irányból érkező kihívások és fenyegetések elleni fellépéshez).⁶¹⁰

Mindazonáltal a 360 fokos megközelítés is jelezte a visegrádiak eltérő biztonságpercepcióit. Noha a kormányfők 2016-ban is támogatásukról biztosították a szövetségesi inter-operabilitás és a balti államok viszontbiztosításának megerősítését⁶¹¹ a katonai rotációk és gyakorlatok által, saját országaik eltérő földrajzi és történelmi adottságaik révén nem egyformán tartanak az orosz

⁶⁰⁸ Visegrad Group: *Declaration of the Visegrad Group—Responsibility for a Strong NATO*.

⁶⁰⁹ Visegrad Group: *Budapest Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the New Opening in V4 Defence Cooperation*. Visegrad Group, June 24, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/budapest-declaration-of> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

⁶¹⁰ Visegrad Group: *Joint Declaration of the Visegrad Group Prime Ministers*. Visegrad Group, June 8, 2016, Online: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-declaration-of-the-160609> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

⁶¹¹ Ibid.

agressziótól, így Varsóban, Prágában, Pozsonyban és Budapesten a NATO előretolt katonai jelenlétét illetően is kezdetben eltérő nyilatkozatok születtek. Míg a lengyelek a NATO és amerikai erők minél nagyobb és tartósabb telepítését sürgették, addig a magyar külpolitika óvatosabb volt: 2014 májusában Martonyi János külügyminiszter a „megfelelő időben a megfelelő döntések” meghozataláról beszélt, hozzátéve hogy a katonai erődemonstrációt nem helyesli.⁶¹² Szlovák és cseh részről szókimondóbb távolságtartás fogalmazódott meg a katonai telepítések ügyében: egy nappal azután, hogy Obama elnök Varsóban bejelentette az Európai Viszontbiztosítási Kezdeményezést, Robert Fico szlovák kormányfő „elképzelhetetlenek” tartotta, hogy országa területén külföldi katonák állomásozzanak. Vonakodásának alapját Csehszlovákia 1968-as megszállásának emlékével szemléltette, visszhangozva Martin Stropnický cseh védelmi miniszter egy hónappal korábbi érvelését és Bohuslav Sobotka cseh kormányfő álláspontját, miszerint egyelőre nem szükséges a NATO katonáinak telepítése saját országuk területére.⁶¹³ Megjegyzendő, hogy a viszontbiztosítási rotációk célterülete eleve nem a Cseh vagy a Szlovák Köztársaság volt, továbbá hogy e két állam Magyarországgal együtt a lengyelek és baltiak telepítésekre vonatkozó igényeit politikai és katonai téren egyaránt támogatta.

Szintén megosztottság jelei mutatkoztak eleinte az Oroszországi Föderációval szembeni szankciók ügyében: míg Varsó kifejezetten szorgalmazta Moszkva megbüntetését, Prága, Pozsony és Budapest kevésbé volt lelkes a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok visszavágása iránt. Sobotka miniszterelnök 2014 júliusában egy „új gazdasági és politikai vasfüggöny” felhúzásának veszélyéről beszélt és óva intett az EU célzott (orosz magánszemélyekre irányuló) gazdasági szankcióinak kiszélesítése ellen.⁶¹⁴ A cseh kormányfő álláspontját 2014 őszén is tartotta, féltve a szankciók lehetséges eskalációjának az Európai Unió, különösen a Cseh Köztársaság (védelmi) iparára gyakorolt kedvezőtlen hatásaitól. Aggodalmait Robert Fico is osztotta, aki a szankciókat az „értelmetlen és kontraproduktív” jelzőkkel illette.⁶¹⁵ Az egész Európát átjáró nézetkülönbségeket jól szemléltette, hogy míg Orbán Viktor magyar kormányfő 2014 nyarán a

⁶¹² MTI: Megkezdődött Közép-Európa legjelentősebb kül- és biztonságpolitikai fóruma Pozsonyban. *Hirado.hu*, 2014. május 14., Online: <https://hirado.hu/2014/05/14/megkezdodott-kozep-europa-legjelentosebb-kul-es-biztonsagpolitikai-foruma-pozsonyban/> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

⁶¹³ LOPATKA, Jan: Slovak PM follows Czechs in ruling out foreign NATO troops. *Reuters*, June 4, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-slovakia-nato/slovak-pm-follows-czechs-in-ruling-out-foreign-nato-troops-idUSKBN0EF18F20140604> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

⁶¹⁴ HOVET, Jason: Czechs oppose broad Russia sanctions, see new Iron Curtain. *Reuters*, July 30, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/uk-ukraine-crisis-czech/czechs-oppose-broad-russia-sanctions-see-new-iron-curtain-idUKKBN0FZ18O20140730> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

⁶¹⁵ HOVET, Jason & LOPATKA, Jan: Czechs seek to modify proposed EU sanctions, warn of escalation. *Reuters*, September 2, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-sanctions-czech/czechs-seek-to-modify-proposed-eu-sanctions-warn-of-escalation-idUSKBN0GX1CP20140902> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

nyugati szankciókat saját magunk lábontöréseként írta le, Linas A. Linkevičius litván külügyminiszter megfogalmazásában jobb lábontörni magunkat, mint hagyni, hogy fejbelőjjenek minket.⁶¹⁶ Bár a szankciókat Washington hajtotta, a fenti idézetek egy alapvetően európai problémára világítottak rá: a nemzetközi sajtóban kialakult egy kép, miszerint a Nyugattal ápolt kapcsolatainak elmérgesedésével Moszkva saját politikai pozícióit próbálja gazdasági szálakon keresztül javítani Kelet-Közép-Európában, ahol egyes kormányok erre fogékonyak is.⁶¹⁷

Valójában összeurópai megosztottságról van szó: az előbbi csoport egy része (Prága, Pozsony és Budapest) attól tart, hogy a szankciók megszüntetését követően nyugat-európai társaik jobb gazdasági helyzetükből adódóan versenyelőnyben lesznek az újranyitott orosz piacokon. Ráadásul a verseny a szankciók idején is zajlik, mivel egyes nyugat-európai (német, francia, olasz és osztrák) gazdasági érdekeltségek továbbra is az együttműködés lehetőségét keresik az érintett orosz gazdasági szereplőkkel. Bár egy 2011-es francia-orosz szerződés ellenére Párizs egy évnyi szövetségi nyomásra végül nem szállított le két Mistral típusú hadihajót Moszkvának,⁶¹⁸ a 2018-as Szentpétervári Nemzetközi Gazdasági Fórumon a francia delegáció adta a legnagyobb küldöttséget.⁶¹⁹ Közben folytatódott a német-orosz érdekeltségű Északi Áramlat 2 gázvezeték-projekt megvalósítása, ugyanis a (többek közt magyar és bolgár érdekeltségű) Déli Áramlattal szemben az Európai Bizottság ezt nem tiltotta le. Bár a sajtóban a kelet-közép-európai energetikai érdekek menti orosz együttműködési igények kerülnek reflektorfénybe, a nyugati-keleti irányú (német-orosz) energiatranszport ellentengelyét épp a kelet-közép-európai országok alkotják az északi-déli gázvezeték-hálózat kiépítésére irányuló erőfeszítéseik révén.

Így az ukrán válság politikai, katonai és gazdasági értelemben rávilágított Kelet-Közép-Európa geopolitikai alapproblémájára: nyugati kötődésétől függetlenül, továbbra is törésvonalon fekszik és nagyobb hatalmak közötti viták ütközőzónáját alkotja. Az ukrán válság geopolitikai olvasatát a visegrádi négyek közül elsősorban Magyarország és a Szlovák Köztársaság fogalmazta meg. Orbán Viktor 2014 novemberében úgy fogalmazott: „az orosz-ukrán konfliktus

⁶¹⁶ CROFT, Adrian & LEWIS, Barbara: EU unity on Russia sanctions fraying despite tough talk. *Reuters*, August 15, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-eu/eu-unity-on-russia-sanctions-fraying-despite-tough-talk-idUSKBN0GF1A220140815> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

⁶¹⁷ LUHN, Alec: Russia's turbulent ties in Europe – the Guardian briefing. *The Guardian*, October 17, 2014, Online: <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/17/-sp-russia-relations-europe-guardian-briefing> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

⁶¹⁸ TAVERNISE, Sabrina: Canceling Deal for 2 Warships, France Agrees to Repay Russia. *The New York Times*, August 5, 2015, Online: <https://www.nytimes.com/2015/08/06/world/europe/france-reimburses-russia-for-warships-as-deal-becomes-casualty-of-ukraine-sanctions.html> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

⁶¹⁹ RFE/RL: Macron Tells Putin Europe Committed To U.S. Alliance Despite Rifts. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, May 25, 2018, Online: <https://www.rferl.org/a/russia-putin-woos-france-macron-closer-economic-ties-lucrative-business-deals-total-economic-forum/29249754.html> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

miatt az egész geopolitikai rendszer megváltozott Európában. Ami korábban csak üzletnek tűnt, illetve gazdasági kérdésnek, az belekerült egy geopolitika, katonapolitikai, biztonságpolitikai térbe.”⁶²⁰ Szerinte a Déli Áramlat gázvezeték és a paksi atomerőmű bővítése is geopolitikai kérdéssé vált: noha előbbiben Budapest Berlinhez hasonló megoldást keres Moszkvával, Washington politikai nyomásával is szembesülnie kell, így az ukrán válság révén „ezt az egész kérdést úgy értelmezik az amerikaiak, mint az Oroszországhoz való közeledés kérdését. Holott mi nem akarunk közeledni senkihez sem, meg távolodni sem akarunk senkitől. A saját érdekeinket szolgáljuk. Mi nem oroszbarát, hanem magyarbarát politikát folytatunk, és ami a magyarbarát politika része, azt meg akarjuk csinálni. Ez az egyik konfliktusforrás.”⁶²¹ Hasonlóan fogalmazott Robert Fico, aki az ukrán válságot Washington és Moszkva közötti geopolitikai kérdésként értelmezte,⁶²² ami az Európai Uniót és kisebb tagállamait nehéz helyzetbe hozta.⁶²³

Elemzői körökben az ukrán válság nyomán újra előtérbe került az Obama-adminisztrációnak 2009 júliusában küldött „huszonkettek levele.” Alexandr Vondra, korábbi cseh védelmi miniszter a levél egyik szerzőjeként kifejtette, hogy az intelmek egy része valóra vált, melyek közül az orosz agresszió veszélyén túl a kelet-közép-európai politikai vezetések atlantizmusának elévülése volt vita tárgya. Edward Lucas „poszt-atlantista korról” írt,⁶²⁴ de Janusz Bugajski is rávilágított Prága, Pozsony és Budapest újra-pozicionálási taktikáira, hozzátéve, hogy orosz-kérdésben az országok politikai elitjei és társadalmi nem mutatnak egységes képet.⁶²⁵ Függetlenül attól, hogy miként látták Washington és Moszkva geopolitikai vitáját, a visegrádi négyek a Nyugat peremvidékeként egyöntetűen Kijev nyugati integrációját szorgalmazzák, aminek együtt is hangot adtak. Az ukrán politikai változásokra már 2014 elején közösen reagáltak, intve

⁶²⁰ Miniszterelnöki Kabinetiroda: Orbán Viktor kérdésekre válaszol a „Magyarország 25 évvel a határnyitás után - a demokrácia és szabadság 25 éve Európában” című előadása után. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2014. november 10., Online: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/orban_viktor_valaszol_a_kozonseg_soraibol_feltett_kerdesekre_a_hanns_seidel_alapitvany_es_a_magyar_bajor_forum_szervezeseben_elhangzott_magyarorszag_25_evvel_a_hatarnyitas_utan_-_a_demokracia_es_szabadsag_25_eve_europaban_cimu_eloadasa_utan [letöltés ideje: 2019. május 25.]

⁶²¹ Ibid.

⁶²² ROUSEK, Leos: Slovakia Warns of Danger of Wider Ukraine Conflict. *The Wall Street Journal*, December 2, 2014, Online: <https://www.wsj.com/articles/slovakia-warns-of-danger-of-wider-ukraine-conflict-1417541937> [letöltés ideje: 2019. május 25.]

⁶²³ GROSZKOWSKI, Jakub *et. al.*: A Visegrad cacophony over the conflict between Russia and Ukraine. *Analyses, Centre for Eastern Studies*, September 10, 2014, Online: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-09-10/a-visegrad-cacophony-over-conflict-between-russia-and-ukraine> [letöltés ideje: 2019. május 25.]

⁶²⁴ COALSON, Robert: NATO's Eastern Countries Fractured Over Response To Russia. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, May 25, 2018, Online: <https://www.rferl.org/a/russia-europe-divisions-ukraine-czech-hungary-poland-slovakia/26569958.html> [letöltés ideje: 2019. május 25.]

⁶²⁵ BUGAJSKI, Janusz & ASSENOVA, Margarita: *Eurasian Disunion. Russia's Vulnerable Flanks*. The Jamestown Foundation, Washington D.C., 2016, ISBN 978-0-9855045-5-7, pp.152–163.

a feleket a kezdeti tüntetések során az erőszak alkalmazásától,⁶²⁶ nyomatékosítva érdekeiket az ukrán állam politikai szuverenitásának és területi integritásának sértetlenségére vonatkozóan, és megerősítve Ukrajna európai integrációs törekvései iránti támogatásukat.⁶²⁷

Miután bebizonyosodott, hogy a kelet-európai ország területére orosz katonák léptek, elszakítva a Krím-félszigetet (és a keleti tartományokat) Kijevtől, a visegrádi kormányfők „egy veszélyes új valóság” képét látták, felszólították Moszkvát a nemzetközi jog és a Budapesti Memorandum tiszteletben tartására, az EU és a NATO felé pedig Ukrajna megsegítését javasolták.⁶²⁸ Bár vannak nézeteltérések a visegrádiak között (főleg az ukrán korrupciót és Kijev nemzeti kisebbségekkel szembeni hozzáállását illetően), mind a kelet-európai állam nyugati liberális rendbe való integrációját szorgalmazzák, a földgáz-szállítás, a Nemzetközi Visegrádi Alap projektjei, illetve saját fejlesztési programjaik révén anyagi támogatásban részesítve a háborúban álló országot.⁶²⁹ A NATO jelenléte, illetve a szankciók terén pedig Prága, Pozsony és Budapest is igyekezett követni a nyugati irányvonalat: bár panaszkodtak saját nemzeti (gazdasági) érdekeik sérelmére, nem tértek el az EU által megfogalmazott szankcióktól, és aktívan részt vettek a szövetségesekkel való védelmi együttműködésekben. Így az Obama-adminisztráció végéhez közeledve nem az volt a kérdés, hogy a kelet-közép-európaiak fogékonyak-e Washington figyelmére, hanem hogy utóbbi folytatja-e a Nyugat keleti peremterületének védelmét.

Összegzés

Az Obama-adminisztráció ázsiai „elfordulás/újra-egyensúlyozás” politikája az Egyesült Államok európai katonai jelenlétére volt kedvezőtlen hatással. Mivel Washington figyelme korábban is más régiók (válságövezetek) és a viszonylag biztonságos Európa között ingadozott, az utóbbi területén állomásozó amerikai katonák száma a hidegháború vége óta eleve csökkenő tendenciát mutatott. A nemzetközi hatalmi átrendeződések mellett Obama elnököt nyomasztotta a 2001/2003. óta zajló afganisztáni/iraki háborúban való kimerültség, valamint a 2008-as

⁶²⁶ Visegrad Group: *Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on Ukraine*. Visegrad Group, January 29, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/joint-statement-of-the> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

⁶²⁷ Visegrad Group: *Joint Statement of V4 Foreign Ministers on Ukraine*. Visegrad Group, February 24, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/joint-statement-of-v4> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

⁶²⁸ Visegrad Group: *Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Countries on Ukraine*. Visegrad Group, March 4, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/statement-of-the-prime> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

⁶²⁹ Visegrad Group: *Meeting of Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group and Ukraine*. Visegrad Group, December 16, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/joint-statement-of-the-141217> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

pénzügyi-gazdasági recesszió okozta mozgástérbeli hiány. Az Obama-adminisztráció megpróbálta átalakítani az Egyesült Államok globális katonai lábnyomát: az „előretolt aktív jelenlét” gondolatát követő terv egyenletesebb, a kelet-ázsiai térségre nagyobb figyelmet fordító erőelrendezést, illetve a szövetségesekkel kialakított arányosabb tehermegosztást célozta. A változtatást elsősorban az erőforrások szűkössége határozta meg, amit Európa esetében kiegészített a kontinens viszonylagos stabilitása és békéje, jóllehet az Obama-adminisztráció retorikája gyakran nem prioritizálta az egyes katonai erőt érintő kihívásokat és teendőket.

Európai szempontból a változtatások a gyakorlatban oda vezettek, hogy az Irakban szolgálókat befejező amerikai katonák egy része már nem az európai létesítményekbe ment vissza, illetve utóbbiak közül is több bezárásra várt: a Pentagon 2012-2014. között 12,500 katonát tervezett kivonni Európából, négy dandár-harccsoportból csak kettőt megtartva. Jelképes mérföldkő volt, hogy 2013 tavaszán az utolsó amerikai páncélos harckocsik elhagyták Európát. Az Obama-adminisztráció az Egyesült Államok európai katonai jelenlétében a rotációknak kívánt nagyobb szerepet adni, amivel a szövetségesek képességfejlesztését és inter-operabilitását igyekeztek elősegíteni közös képzések és gyakorlatok formájában. Ugyanez az elv élt Kelet-Közép-Európában is, ahol az Obama-adminisztráció ugyan folytatta a Bush-adminisztráció által már 2004-ben megkezdett kisebb bázisok létesítését (Románia és a Bolgár Köztársaság területén), ám ezek továbbra is csak ugródeszkákként szolgáltak a közeli válságövezetekhez, Washington nem szándékozta érdemben fokozni kelet-közép-európai katonai jelenlétét.

Az Egyesült Államok visegrádi országokkal folytatott védelmi együttműködése az amerikai államok nemzeti gárdáinak bevonásával folytatódott, a (cseh) katasztrófavédelemre, a (lengyel) válságkezelésre és afganisztáni műveletekre, illetve a (szlovák) kiberbiztonságra és a (magyar) logisztikára és afganisztáni kiképzésre specializálódva. A bilaterális védelmi kapcsolatok a korábban megkezdett tendenciák szerint alakultak: míg Budapest és Pozsony részéről inkább csak a gyakorlatok és védelmi beszerzésekre irányuló visszafogott szándékok jelentkeztek, a Bush-adminisztráció rakétavédelmi tervei révén Washingtonnal stratégiai partnerségben álló Prága és Varsó nagyobb aktivitást mutatott. Főleg utóbbi igyekezett minél több lehetőséggel élni, szorgalmazva az Egyesült Államok katonai jelenlétének fokozását Kelet-Közép-Európában. Az amerikai katonák lengyel területre való állandó jellegű telepítésére a két ország légvédelmi együttműködésről szóló megállapodása adott lehetőséget, noha ez a gyakorlatban egy összesen 10 fős amerikai személyzet koordinációs munka végett történő elhelyezését jelentette a łaski légi bázison az ország középső részén. Tekintélyesebb permanens katonai jelenlétet képviseltek a kelet-közép-európai rakétapajzs észak-lengyelországi Redzikowoba szánt elemei.

A kelet-közép-európai rakétapajzs jelentőségét nemcsak a 2009-es módosításával gerjesztett nemzetközi politikai visszhang, hanem stratégiai értéke adja: az amerikai ballisztikus rakéta-védelmi rendszer európai komponense ugyanis a kezdetektől zavarta Moszkvát, és bár napjainkban az amerikai-orosz viszony európai szálát a közbeszéd az ukrán válsághoz köti, a rakéta-védelem ügyében régebbre visszamenő, mai napig megoldatlan ellentét van a felek között. Miután Washington nem hosszabbította meg a 2002-ben lejáró, nemzeti rakétavédelmi rendszerek korlátozásáról szóló 1972-es ABM-szerződést, korlátlan (a saját és szövetségeseinek területeit, katonai létesítményeit és kitelepített katonáit egyaránt) védeni képes rendszer kidolgozásába kezdett, ami ugyan a közel-keleti (elsősorban iráni) nukleáris rakétatámadások kivédését szolgálja, Moszkva szerint az orosz hadászati nukleáris erőkre is veszélyt jelenthet. A vita hozzájárult az amerikai-orosz kapcsolatok mélypontra jutásához, amit Putyin elnök 2007-es Müncheni Biztonsági Konferencián tartott „hidegháborús” hangulatú beszéde is szemléltetett.

Mindazonáltal Washington rakétavédelmi megfontolásait elsősorban a pénzügyi és technológiai megfontolások vezérelték. Barack H. Obama már 2008-ban e két szempontot hangoztatta választási kampányában, és a 2009 őszén közölt módosítások lényege is ez volt: az akkor bevezetett Európai Szakaszolt Adaptív Megközelítés az SM-3 típusú robbanófej nélküli rakéták variánsainak tengeri és szárazföldi komponenseit tervezte telepíteni négy lépésben (szakaszolva), amit az aktuális (iráni) fenyegetéshez igazodva lehetett módosítani (adaptálni). Lengyel szempontból ez 24 db SM-3 Block IIA rakéta 2018-as telepítését jelentette. Washington 2020-ban interkontinentális rakéták elfogására képes fegyvereket is telepített volna, ám erre végül (az eredeti módosításhoz hasonló megfontolásból) nem került sor. Mivel Obama elnök szorgalmazta az amerikai-orosz kapcsolatok javítását, a közbeszédben felmerült a politikai alku gondolata, ám az adminisztráció utóbbit mindvégig tagadta. Az eredeti rakétavédelmi terveket (is) támogató Robert M. Gates memoárjában kifejtette, hogy bár az amerikai kormány tisztában volt az ügy politikai olvasatával, alapvetően pénzügyi és technikai megfontolások vezették.

A kelet-közép-európai rakétapajzs ügyét Moszkva és Varsó politikai és geopolitikai kérdésnek tekinti. Előbbi a NATO katonai infrastruktúrájának terjeszkedését látja benne, így a szövetség 2010-es lisszaboni csúcsán elfogadott elvekre hivatkozva élt javaslattétel a lehetőségével, ami az európai rakétavédelemben való orosz részvételre irányult. Mivel ez elutasításra került, a Kreml jogi garanciát várt arra vonatkozóan, hogy a rakétapajzs nem irányul az orosz hadászati nukleáris képességek ellen. Bár utóbbi technikailag eleve nehezen lenne kivitelezhető, az orosz fél szerint Washington fegyverkezési versenybe kezdett, melyben számbeli korlátozásokra akarja rávenni Moszkvát és Pekinget, miközben az amerikai fegyvereket minőségileg fejleszti.

A pajzs létesítésében érintett kelet-közép-európaiak átértékelték annak politikai hatását, mivel a befogadásáról döntő kormányok komoly politikai tőkét fektettek az ügybe. A lengyel vezetés számára a pajzs inkább az orosz, semmint az iráni fenyegetésről szól, ami ugyanúgy elmondható a 2009-es módosítás révén 2015-ben amerikai rakétákat fogadó Romániáról.

Az orosz fenyegetést Washington az ukrán válság árnyékában kezdte komolyabban venni. Barack H. Obama „eszmék versenyéről”, Anders Fogh Rasmussen „ébredtőről”, Philip M. Breedlove pedig „új paradigmáról” beszélt, a liberális nemzetközi rend elveinek követésére, a NATO-tagok védelmi kiadásaiban évek óta tapasztalt csökkenésre, illetve a poszt-bipoláris biztonsági helyzetre utalva. A nyugati fél igyekezett tartani magát a vonatkozó nemzetközi szabályokhoz: a dilemmát az 1997-es NATO Oroszország Alapító Okirat adta, mely elvileg tiltotta NATO katonák „számottevő” létszámú permanens kelet-közép-európai telepítését, noha ennek pontos mértékét nem határozta meg és az „előrelátható biztonsági környezetben” gondolkodott, amin változtatott az ukrán válság. Ráadásul jogilag nem kötelező politikai dokumentumról van szó. A dilemma feloldására Washington a fennálló katonai rotációk sűrűbb, perzisztens jelenlétet adó folytatása mellett döntött, amit a közös gyakorlatokkal, képzésekkel és fejlesztésekkel együtt az új, összesen közel 1 milliárd dolláros Európai Viszontbiztosítási Kezdeményezésből hivatott finanszírozni. A kezdeményezéssel összhangban a NATO is fokozta aktivitását egyebek mellett a NATO Reagáló Erők, a Készenléti Akcióterv, illetve a szövetségesek védelmi kiadáscsökkenéseinek megfordítására tett szándéknyilatkozat elfogadásával. A 2014-es walesi csúcson elfogadott viszontbiztosítási intézkedések a 2016-os varsói csúcson elrettentésbe fordultak át, növelve a szövetséges katonák számát és mobilitását. A visegrádiak kiálltak Ukrajna szuverenitása és területi integritása mellett, bár az oroszellenes szankciókat és az amerikai katonai jelenlétből eredő geopolitikai olvasatát nem egyformán fogadták. Mindazonáltal a válság újra felszínre hozta Kelet-Közép-Európa geopolitikai problémáját, a kérdés pedig az volt, hogy az új amerikai elnök mihez kezd vele.

VI. Kelet-Közép-Európa és a Trump-adminisztráció stratégiája

VI.1. A konzervatív Trump-doktrína és stratégia

VI.1.1. Globális aréna és hatalmi verseny

Bár két teljesen eltérő háttérű, személyiségű és politikai programmal bíró emberről van szó, kelet-közép-európai szempontból Barack H. Obama és Donald J. Trump elnökké választása mutatott némi hasonlóságot. Mindkét elnök esetében előzetes nyilatkozataik alapján eleinte arra lehetett számítani, hogy Kelet-Közép-Európa nem játszik különösebben fontos szerepet átfogó kül- és biztonságpolitikai programjukban. Teljesen eltérő körülmények között, de mindketten felvetették a fennálló nézetkülönbségeken túllépve az Oroszországi Föderációval való együttműködés lehetőségét és ennek megfelelően mindkét amerikai elnököt eleinte azzal gyanúsították, hogy realista nagyhatalmi politikát folytatva megegyeznek Moszkvával a kisebb szövetségesek feje felett. Noha stílusuk teljesen eltérő, igazából egyikük kül- és biztonságpolitikai programjáról sem lehetett eleinte részleteket tudni: Barack H. Obama „Change” mottója nem volt olyan hivalkodó, mint a Trump-kampány által 2016-ban újrahasznosított „America First” szlogen, ám egyiknél sem lehetett tudni a valóban várható súlypontokat.

Csakúgy, mint elődje, a Trump-adminisztráció is megpróbálta magát az érték-érdek tengelyen középen elhelyezni, csak míg a demokrata szenátor esetében az adminisztráció ezt a sejtelmes „pragmatista-realista”, a republikánus üzletember esetében pedig az önellentmondásos „elvhű realizmus” képével próbálta leírni. Így az Obama-doktrínához hasonlóan a Trump-doktrína is értelmezési viták kereszttüzébe került. Mindazonáltal előbbiéhez képest utóbbi teljesítményét mind a szakértők és elemzők, mind a politikusok és a közvélemény körében jóval hangosabb (gyakran felszínes) vita övezi, ezért nem lehet figyelmen kívül hagyni főbb alternatív értelmezéseit. Előzetes ígéretei, elnöki retorikája, illetve főbb intézkedései alapján Trump elnök külpolitikája közelebb áll a realizmushoz, jóllehet szemmel láthatóan vannak benne nacionalista alapvonások, miközben nemzetközi aktivitása alapján internacionalistaként is értelmezhető. A szerző álláspontja, hogy e három alapvonás révén a Trump-adminisztráció kül- és biztonságpolitikája leginkább a konzervatív internacionalizmus elveit követi, melyeknek köszönhetően stratégiai és politikai szempontból eddig jobban képes volt megtalálni a közös hangot a kelet-közép-európai konzervatív kormányokkal, mint az Obama-adminisztráció.

Donald J. Trump (kül)politikai megnyilvánulásai már megválasztását megelőzően megosztó erővel hatottak a nemzetközi közvéleményre és szakértőkre egyaránt. Részben üzletemberi

múltja, részben sokszor hagyománybontó kijelentései miatt a jelenlegi amerikai elnök szemléletét és külpolitikáját egyesek „tranzakcionálisnak” nevezik, vagyis egy árucserre logikát követő, eredményorientált megközelítést feltételeznek az elnöktől. Mivel így Donald J. Trump személye elnökként is egy „pragmatista technokrata” karakterével társítható,⁶³⁰ mentalitása bizonyos tekintetben hasonlóná teszi őt Barack H. Obama elnökhöz, jóllehet stílus tekintetében a demokrata és a republikánus politikus között egyértelműen kimutatható a különbség. Az Obama-doktrína körvonalazásában meghatározó benyomást tevő Jeffrey Goldberg is megpróbálta azonosítani a Trump-doktrína lényegét, noha ebben az esetben nem készített olyan elmélyült, több hosszú interjúra is épülő elemzést: a Trump-adminisztráció munkatársaival folytatott beszélgetései alapján Goldberg a Trump-doktrínát végső soron önzéssel és az Obama-doktrína dacos tagadásával írta le.⁶³¹ Bár Goldberg esetében feltételezhető a részrehajlás, megállapításainak van némi alapja, tekintve a sokat ismételt „America First” kampánymóttó, valamint Trump és Obama elnök személye, politikái és e kettő általános megítélése közötti markáns szakadékot világviszonylatban, de kiváltképp a transzatlanti partnerek körében.

Obama elnökhöz hasonlóan a realista jelzöt is szokás alkalmazni Trump elnök külpolitikájára, mely gondolatot tovább erősíti 2017 decemberében publikált nemzeti biztonsági stratégiája. A dokumentum megerősítette a republikánus elnök mindössze pár alkalommal tett azon kijelentését, miszerint kormánya „elvhű realizmust” követ. Ugyanakkor pont az „elvhűség” teszi Washington külpolitikáját nehezen értelmezhetővé a nemzetközi kapcsolatok főbb elméleteinek tükrében. A Trump-adminisztráció 2017-es nemzeti biztonsági stratégia ezt az „elvhűséget” azzal magyarázza, hogy az Egyesült Államok hitet tesz a hatalom és a nemzeti szuverenitás realista tézisei mellett, ám egyúttal meggyőződése, hogy „az amerikai elvek terjedése a béke és jólét térnyerését idézi elő a világban,”⁶³² ami viszont már a liberális internacionalizmus védjegyének számít. A liberális nemzetközi rend alapelvei melletti kiállás furcsának tűnhet attól a Trump-adminisztrációtól, amely a liberális rend fundamentumát és működési mechanizmusát képező kanti háromszög lényegében mindegyik pillérét valamilyen formában támadja, akár a vámháborúig terjedő kereskedelmi viták gerjesztésével, akár a szövetséges kötelezettségek külön feltételekhez kötésével, akár liberális értékek amerikai terjesztésének felhagyásával.

⁶³⁰ HADAR, Leon: The Limits of Trump's Transactional Foreign Policy. *National Interest*, January 2, 2017, Online: <https://nationalinterest.org/feature/the-limits-trumps-transactional-foreign-policy-18898> [letöltés ideje: 2018. június 17.]

⁶³¹ GOLDBERG, Jeffrey: A Senior White House Official Defines the Trump Doctrine: 'We're America, Bitch!'. *The Atlantic*, June 11, 2018, Online: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2018/06/a-senior-white-house-official-defines-the-trump-doctrine-were-america-bitch/562511/> [letöltés ideje: 2018. szeptember 17.]

⁶³² The White House: *National Security Strategy of the United States of America*. Washington D.C., 2017, p.55.

Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy a liberális nemzetközi rend még a liberális szerzők szerint is válságban van, Donald J. Trump megnyilvánulásai pedig inkább tünetek, semmint kiváltó okok, különösen a konzervatív szerzők szemében. Victor Davis Hanson amerikai hadtörténész például arról írt, hogy bár a liberális nemzetközi rend alapvetően kedvező hatást gyakorolt a nemzetközi békére, jólétre és stabilitásra, idővel megmutatkoztak a főleg gazdasági-kereskedelmi globalizáción keresztül érvényesülő árnyoldalai, melyek a nyugati világra és kiváltképp a rendet katonai erejével alátámasztó hegemon Egyesült Államok társadalmára komoly terhet rótt. Hanson szerint Trump nem felszámolja a liberális nemzetközi rendet, csak elhantolja annak holttestét.⁶³³ Függetlenül a konzervatív olvasat helytállóságától, Donald J. Trump e kérdésben meglepően következetes: négy évvel azt követően, hogy Michael W. Doyle óva intett a liberális nemzetközi rend alátámasztásának katonai és gazdasági dimenziókban jelentkező veszélyeire, a New York-i üzletember magántökéjét felhasználva több média-felületen összehangolt kritikát fogalmazott meg az akkori amerikai külpolitikával szemben. Bár ez 1987-ben volt, a Trump-féle kritika szinte pontról pontra megegyezett a majdani 2016-os elnökválasztási kampány átfogó üzenetével: az Egyesült Államok egy jó rendet hozott létre és működtet, de utóbbi egyre nehezebbé válik a potyautas szereplők miatt.⁶³⁴

A Trump-adminisztráció konzervatív szkepszise a liberális Fukuyama-féle „történelem vége” gondolattal szemben hivatalosan kimondásra került az Egyesült Államok 2017-es nemzeti biztonsági stratégiájában: eszerint „a történelemnek nincs olyan íve, mely garantálja, hogy Amerika szabad politikai és gazdasági rendszere automatikusan felülkerekedik. A győzelem vagy a kudarc a mi tetteinken múlik.”⁶³⁵ A dokumentum szerint az Egyesült Államok hidegháborús „győzelme” önelégültséghez, sodródáshoz, majd pozícióvesztéshez vezetett, mivel nemcsak magától értetődőnek tekintette saját politikai, katonai és gazdasági fölényét, hanem szemet hunyt versenytársainak, illetve kihívóinak nemzetközi intézményekkel visszaélő gyakorlatuk felett. A Trump-adminisztráció olvasatában Washingtonnak újra kell gondolnia az elmúlt két évtized liberális internacionalista politikáit, melyek tévesen azt feltételezték, hogy a riválisok irányába gyakorolt amerikai szerepvállalás (vagyis együttműködőkészség), illetve bevonásuk a liberális nemzetközi rend intézményrendszerébe idővel jóindulatú és megbízható szereplőkké teszi őket. A 2017-es nemzeti biztonsági stratégia tehát nem magát az Egyesült

⁶³³ HANSON, Victor Davis: *New World Order, We Hardly Knew Ye. Hoover Digest*, 2019. No.1. (Winter 2019) ISSN 1088-5161, pp.165–168.

⁶³⁴ CNN: Donald Trump: “I don’t want to be president” – entire 1987 CNN interview (Larry King Live), *CNN*, May 9, 2016, Videó, 0:54–05:40 perc, 08:46–11:09 perc, és 17:03–18:22 perc között.

⁶³⁵ The White House: *National Security Strategy of the United States of America*. 2017, p.37.

Államok által felépített nemzetközi rend értékét, hanem az annak önműködtetésére vonatkozó liberális logikát kérdőjelezi meg, amikor úgy fogalmaz: „az 1990-es évek óta [...] azt hittük, hogy a liberális-demokratikus bővítés és bevonás alapjaiban megváltoztatja a nemzetközi kapcsolatok természetét, és hogy a verseny teret enged a békés együttműködésnek, [...] azonban a nagyhatalmi verseny visszatért. Kína és Oroszország elkezdtek visszakövetelni befolyásukat regionálisan és globálisan, [...] elvitatják geopolitikai előnyeinket és megpróbálják saját javukra formálni a nemzetközi rendet.”⁶³⁶

A liberális nemzetközi rend jövőjét illetően pesszimistább Trump-adminisztráció az optimista Obama-adminisztrációval szemben együttműködés helyett, inkább versenyre lát alkalmat, mely jobb esetben szuverén nemzetállamok és szabálykövető szereplők, rosszabb esetben lator vagy revizionista erők részvételével történik. Washingtonnak azért kell vezető szerepet betöltenie a nemzetközi szervezetekben és fórumokon, mert azok szabályai visszahatnak az Egyesült Államokra, ám ahogy a globális kormányzás olyan kudarcai, mint az ukrán és a szíriai válság is rámutattak, a revizionista erők magukat a nemzetközi szervezetek egy részét is korrumpálták, így a velük folytatott verseny valójában ezeken a helyeken is zajlik.⁶³⁷ Trump elnök korábbi tanácsadói, Herbert Raymond McMaster tábornok és Gary D. Cohn egy 2017. májusi cikkükben kifejtették, hogy „a világ nem egy «globális közösség», hanem egy aréna, ahol nemzetek, nem-kormányzati, valamint gazdasági szereplők előnyszerzés végett versengenek.”⁶³⁸

Hasonlóképp, a 2017-es nemzeti biztonsági stratégia szerint „a történelem egyik állandósága a hatalomért folytatott verseny,” ami elsősorban Washington és nyugati szövetségesei, valamint a revizionista Peking és Moszkva, továbbá a lator Phenjan és Teherán közt játszódik. A verseny a geopolitika újraéledésében jelentkezik: „a befolyásért folytatott versenyek időtlenek. [...] E versenyek összjátékát a világban a geopolitika képezi.”⁶³⁹ A 2018-as nemzeti védelmi stratégia úgy fogalmaz, hogy az Egyesült Államokat elsősorban „az államközi stratégiai versengés, nem a terrorizmus” foglalkoztatja.⁶⁴⁰ A Trump-adminisztráció nemzeti biztonsági stratégiáját összeállító Nadia Schadlow már 2017 januárjában emlékeztetett, hogy a világ különböző régióiban komoly verseny folyik a dominanciáért és hogy ezt a korábbi amerikai kormányok (többek közt

⁶³⁶ Ibid. pp.2–3. és p. 27.

⁶³⁷ Ibid. p.40.

⁶³⁸ McMASTER H.R. & COHN, Gary D.: America First Doesn't Mean America Alone. *The Wall Street Journal*, May 30, 2017 <https://www.wsj.com/articles/america-first-doesnt-mean-america-alone-1496187426> [letöltés ideje: 2019. január 30.]

⁶³⁹ The White House: *National Security Strategy of the United States of America*. 2017, pp.26–27. és p.40.

⁶⁴⁰ United States Department of Defense: *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America. Sharpening the American Military's Competitive Edge*. January 19, 2018, p. 1.

az Obama-adminisztráció) külügyi stratégiái nem ismerték fel, holott egyes térségekben, mint például a balti szövetségesek körében ez a mindennapi valóság szerves része volt.⁶⁴¹

Ugyanerre a problémára próbáltak rávilágítani olyan konzervatív szerzők, mint Andrew A. Michta⁶⁴² vagy A. Wess Mitchell és Jakub Grygiel.⁶⁴³ Michta 2013 végén arról írt, hogy a hidegháború végével még nem tűnt el a geopolitika, illetve hogy ez Európában, a Baltikum térségében is kimutatható volt, ahol az Egyesült Államok stratégiai érdeke lenne megakadályozni egy újabb geopolitikai törésvonal létrejöttét.⁶⁴⁴ Mitchell és Grygiel pedig már 2010-re visszamenően írtak a nyugati világ perifériáin jelentkező külső nyomásokról, melyek a regionális revizionista erők egyre sűrűbb és intenzívebb szondázásai révén felmérték az Egyesült Államok hajlandóságát és képességét a rend fenntartására. A konzervatív szerzőpáros évekkal az ukrán válság előtt arra figyelmeztette az Obama-adminisztrációt, hogy ügyeljen a határvidékekre és ápolja az ott lévő kisebb szövetségesekkel a jó kapcsolatot annak érdekében, hogy a nemzetközi rend addigi stabilitása megmaradjon.⁶⁴⁵ Észrevételeik végül beépültek a Trump-adminisztráció hivatalos kül- és biztonságpolitikájába: a 2017-es nemzeti biztonsági stratégia nemcsak globális kihívásokat, hanem az egyes régiókban egy-egy helyi revizionista erő által kiváltott hatalmi és ideológiai versenyt vizionált, kiemelve Európát és a Közel-Keletet mint e tekintetben továbbra is fontos régiókat.⁶⁴⁶ Miután A. Wess Mitchellt Washingtonban kinevezték európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes külügyi államtitkárnak, a fentebb felvázolt nézetek nemcsak a dokumentumokban, hanem a gyakorlatban is visszaköszöttek.

VI.1.2. Nemzeti szuverenitás és fegyveres erőpozíció

Csakúgy, mint Barack H. Obama, Donald J. Trump is fokozott figyelmet kívánt szentelni az Egyesült Államok belső gazdasági és társadalmi problémáinak tekintett kérdésekre, jóllehet a befelé fordulás logikája csak részben egyezett a két elnök között. Elődjéhez hasonlóan Trump elnök is úgy vélte, hogy a komolyabb nemzetközi szerepvállalásokat (köztük a közel-keleti és

⁶⁴¹ SCHADLOW, Nadia: Welcome to the Competition. *War on the Rocks*, January 26, 2017, Online: <https://warontherocks.com/2017/01/welcome-to-the-competition/> [letöltés ideje: 2019. január 30.]

⁶⁴² A garmisch-partenkircheni George C. Marshall European Center for Security Studies igazgatója.

⁶⁴³ Előbbi a Center for European Policy Analysis (Washington egyetlen kifejezetten közép- és kelet-európai biztonsággal foglalkozó agytrösztjének) alapítója, utóbbi pedig vezető munkatársa.

⁶⁴⁴ Szerinte akkor Washington – és általában a Nyugat – tévesen mérte fel Moszkva szándékait és képességét, nem tartva egyiktől sem. MICHTA, Andrew A.: Back to the Frontier. p.52. p.57.

⁶⁴⁵ GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. Wess: Pressure on the Peripheries. *The American Interest*, Summer (May/June) 2016, ISSN 1556-5777, pp.49–55.

⁶⁴⁶ The White House: *National Security Strategy of the United States of America*.2017, p.45.

afganisztáni katonai jelenlétet) csökkenteni kell, a felszabaduló erőforrásokat pedig a hazai infrastruktúra fejlesztésére kell fordítani. Az Egyesült Államok nemzeti érdekeit hangsúlyozó „America First” kampánymottó révén a külföldi helyett hazai nemzetépítés gondolata nacionalista és izolacionista külpolitikaként jelent meg a köztudatban, szöges ellentétben az Obama-adminisztráció nemzetközi aktivitását szintén a hazai ügyek javára mérséklő, ámde globális közös kihívásokat és együttműködéseket továbbra is kereső nemzetközi szerepvállalásával. A 2016-os amerikai elnökválasztási kampányban a korábbi évek gyakorlatával összhangban elsősorban nem a kül- és biztonságpolitikai kérdések domináltak, ám utóbbiakat illetően a Trump-csapat tudatosan a Clinton-Bush-Obama-korszak gyakorlatának ellenében fogalmazta meg saját külpolitikai vezérelveit.

A 2016-os Trump-kampány szerint az Obama-adminisztráció végére az Egyesült Államok túlterhelte és alul-finanszírozta (elsősorban katonai) képességeit, megengedve, hogy szövetségesei ne vegyék ki részüket a közös teherviselésből, közben pedig elvesztette barátainak bizalmát és riválisainak tiszteletét. Értékelésében Washington külpolitikája általában véve útvesztetté vált, amit leginkább a közel-keleti katonai beavatkozások (köztük a 2011-es líbiai konfliktus) és azok következtelen kezelése szemléltették, így a republikánus üzletember egy új külpolitikát hirdetett, „mely helyettesíti a véletlenszerűséget a szándékkal, az ideológiát stratégiával, és a káoszt a békével.”⁶⁴⁷ A nacionalista-populista jelzőkkel illetett külpolitikai ígéret-csomag nem kis részben realista gondolatokra épült. Egyfelől előre vetítette, hogy egy Trump-elnök alatt az Egyesült Államok „kiszáll a nemzetépítő-bizniszből, és inkább arra összpontosít, hogy stabilitást teremtsen a világban,” melynek során nem egyetemesnek vélt értékek, hanem Washington és szövetségeseinek érdekei lesznek irányadók, miközben a nyugati civilizáció értékeinek terjedését azok megerősítése (példamutatás) útján kívánja előmozdítani.”⁶⁴⁸

A realista és nacionalista-populista jegyeket tükröző kijelentések értelmezésében Barack H. Obama esetéhez hasonlóan itt is segítséget nyújt Walter Russell Mead amerikai külpolitikai hagyományainak rendszere, különösen annak fényében, hogy maga a szakértő is részt vett Trump elnök külpolitikájának értékelésében és elméleti kategorizálásában. Mead az amerikai elnököt határozottan a jacksoni hagyomány képviselőjének tartja, még ha maga az elnök személye nem is felel meg teljesen a jacksoni karakter ideáltípusának. A szakértő szerint arról

⁶⁴⁷ TRUMP, Donald J.: Transcript: Donald Trump’s Foreign Policy Speech. *The New York Times*, April 27, 2016, Online: <https://www.nytimes.com/2016/04/28/us/politics/transcript-trump-foreign-policy.html> [letöltés ideje: 2019. november 10.]

⁶⁴⁸ Ibid.

van szó, hogy nem feltétlenül Trump elnök mint politikus az, aki jacksoni, sokkal inkább a politikai erő, melyet megtestesít: ebben az értelmezésben a Trump-kampány a liberális internacionalizmus (kiváltképp a globalizáció) árnyoldalaiból kiábrándult amerikai társadalmi csoportokra támaszkodik, akik már annyira vártak egy nacionalista-populista jacksoni elnököt, hogy elkezdtek ennek megfelelő jegyeket társítani a katonai szolgálatot soha nem teljesítő New York-i üzletemberre. Beszédes, hogy Trump elnök irodájában Andrew Jackson mellszobor van elhelyezve, de az is, hogy a nagy fluktuációt átélő szakmai csapata sokszor el tudja téríteni az elnököt a nacionalista-populista jacksoni irányvonalról.⁶⁴⁹

Az elnök jacksoni impulzusai, illetve adminisztrációjának nacionalista és globalista táborokba való megosztottsága tovább nehezítik a Trump-elnökség külpolitikájának teoretikai besorolását, amin az elnök következtelen retorikája sem segít. A 2016 szeptemberében nemzetbiztonságról szóló kampánybeszédében például Donald J. Trump az alábbi ígéretet tette: „bocsánatkérő utak helyett a világ legjobbjaként reklámoznom a saját kormányzati rendszerünket és életvitelünket – pont úgy, ahogy azt [...] a hidegháború alatt tettük.”⁶⁵⁰ Ugyanakkor megválasztását követően 2017 februárjában adott interjúja során Bill O'Reilly azon sugallatára, miszerint Putyin elnök egy gyilkos, akit ezért nem érdemes tisztelni, Trump elnök azt felelte: „Sok gyilkos létezik. Ön azt hiszi, a mi országunk olyan ártatlan? [...] Nézze meg, mi is miket csináltunk.”⁶⁵¹ Végül a globális arénában zajló geopolitikai verseny visszatérését hangsúlyozó 2017-es nemzeti biztonsági stratégiája kijelentette, hogy „egyetlen nemzet sem képes egymaga enyhíteni minden emberi szenvedésen, ám [...] a világ nagy részén Amerika szabadságjogai ösztönző erővel hatnak, az Egyesült Államok pedig [...] a szabadság és lehetőség jelzőfénye marad a világban.”⁶⁵² A dokumentum bemutatásakor az elnök hangsúlyozta, hogy Washington mentegetőzés nélkül fogja az amerikai értékeket pártfogolni, ám azokat nem erőlteti senkire, illetve nem hagyja, hogy „rugalmatlan ideológia [...] a béke akadályá legyen.”⁶⁵³

⁶⁴⁹ GLASSER, Susan B.: Walter Russell Mead: The Full Transcript. *Politico*, January 22, 2018, Online: <https://www.politico.com/magazine/story/2018/01/22/walter-russell-mead-the-full-transcript-216492> [letöltés ideje: 2019. november 30.]

⁶⁵⁰ TRUMP, Donald J.: Transcript of Donald Trump's speech on national security in Philadelphia. *The Hill*, September 7, 2016, Online: <https://thehill.com/blogs/pundits-blog/campaign/294817-transcript-of-donald-trumps-speech-on-national-security-in> [letöltés ideje: 2019. november 10.]

⁶⁵¹ Fox News: Bill O'Reilly's exclusive interview with President Trump. *Fox News*, February 7, 2017, Online: <https://www.foxnews.com/transcript/bill-oreillys-exclusive-interview-with-president-trump> [letöltés ideje: 2019. november 10.]

⁶⁵² The White House: *National Security Strategy of the United States of America*. 2017, p.41.

⁶⁵³ The White House: Remarks by President Trump on the Administration's National Security Strategy. *The White House*, December 18, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-administrations-national-security-strategy/> [letöltés ideje: 2019. december 28.]

A jacksoni külpolitika tisztább követéséről tanúskodott a Trump-adminisztráció nemzetállami szuverenitásra helyezett hangsúlya. Donald J. Trump a kampány során úgy fogalmazott, hogy elnökké választása esetén „nem fogja megadni ezt az országot vagy annak népét a globalizmus hamis dalának. A nemzetállam marad a boldogság és harmónia igaz fundamentuma.”⁶⁵⁴ Gondolatait a Kongresszus mindkét háza előtt mondott első elnöki beszédében is megerősítette 2017 februárjában, amikor kijelentette: „tiszteletben tartjuk a történelmi intézményeket, de [...] a szabad nemzet[államok] képezik a legjobb eszközt arra, hogy kifejezzék a népakaratot, Amerika pedig tiszteletben tartja, hogy minden nemzet maga dönti el, milyen úton halad. Az én munkám nem az, hogy a világot képviseljem. Az én munkám, hogy az Amerikai Egyesült Államokat képviseljem.”⁶⁵⁵ A liberális nemzetközi rend egyik pillérjét alkotó nemzetközi intézményektől való távolságtartás egy érdekes kettősségre világított rá, hiszen egyfelől a főbb globális intézmények és szervezetek nem kis részben Washington akarata és érdekei mentén jöttek létre, fenntartásuk továbbra is a nemzetközi rend megőrzését szolgálja. Másfelől a bennük zajló hatalmi verseny valóságába és a nemzetállami szuverenitás értékébe vetett hite révén a Trump-adminisztráció szelektív módon viszonyul e nemzetközi fórumokhoz, és csak azok támogatását szorgalmazza, melyek az Egyesült Államok szuverenitását, érdekeit és értékeit szolgálják. Nemzeti biztonsági stratégiája úgy fogalmaz: „amennyiben az Egyesült Államoktól egy intézmény aránytalan mértékű támogatást igényel, ennek megfelelő mértékű befolyást várunk el annak az intézménynek az irányítása és tevékenysége felett.”⁶⁵⁶

Fontos megjegyezni, hogy a nemzeti szuverenitás előtérbe helyezése nem összetévesztendő az izolacionizmussal, illetve a nacionalizmussal is csak részben egyezik. A Trump-adminisztráció nem felszámolni, hanem újra-hangolni akarja a liberális nemzetközi rendet. Michael R. Pompeo külügyminiszter 2018 decemberében kifejtette, hogy a hidegháború után Washington bizonyos értelemben magára hagyta a liberális nemzetközi rendet, ami részben saját vezető szerepének elhagyását, de főleg a liberális internacionalizmus fetisizálódását jelentette: „A multilateralizmus túlon túl gyakorta öncélúnak lett tekintve. Minél több szerződést írunk alá, feltehetően annál nagyobb biztonságban vagyunk. Minél több bürokratánk van, annál jobban sikerül elvégezni a munkát. Tényleg igaz volt ez valaha is? A fő kérdés, amivel szemben állunk az az, hogy [...] a rendszer jelenlegi konfigurációjával [...] működik-e. [...] Minden országnak őszintén

⁶⁵⁴ TRUMP, Donald J.: Transcript: Donald Trump's Foreign Policy Speech.

⁶⁵⁵ The White House: Remarks by President Trump in Joint Address to Congress. The White House, February 28, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-joint-address-congress/> [letöltés ideje: 2019. november 13.]

⁶⁵⁶ The White House: *National Security Strategy of the United States of America*.2017, p.40.

[...] meg kell kérdeznie, hogy a jelenlegi nemzetközi rend olyan jól szolgálja-e saját polgárai érdekeit, mint amennyire lehet. És ha nem, meg kell kérdeznünk, hogyan javíthatunk rajta. Trump elnök ezt teszi. [...] Tudja, hogy a demokratikus szabadságjogok és nemzeti érdekek biztosítójának szerepében semmi sem helyettesítheti a nemzetállamot. [...] A kritikusok [...] azt mondják, a Trump-adminisztráció az oka, hogy a rendszer lerobban. Azt állítják, Amerika unilaterális, semmint multilaterális módon lép fel, mintha mindenféle multilaterális lépés per definitionem kívánatos lenne. Ez egyszerűen tiszta tévedés. A mi küldetésünk, hogy visszaigényeljük szuverenitásunkat, illetve megreformáljuk a liberális nemzetközi rendet.”⁶⁵⁷

Vagyis a Trump-adminisztráció célja, hogy újra-tárgyalja a szerinte már idejétmúlt vagy épp riválisok által kihasznált különböző nemzetközi együttműködések és megállapodások alapjait, amivel megújítja a liberális nemzetközi rendet. A nemzetközi intézményekkel szembeni gyanakvását a gyakorlatba is átültette, fő célpontja pedig az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa, illetve az Egészségügyi Világszervezet volt, de kereskedelmi kérdésekben szokatlanul nyers kritikát és lépéseket foganatosított a Világkereskedelmi Szervezettel szemben is, ellehetlenítve utóbbi fellebbviteli testületének működését.⁶⁵⁸ Mindazonáltal ez egy hálátlan feladat, mivel az említett kritikusok táborában nemcsak a revizionisták, hanem olykor az európai szövetségesek is megjelennek. Pompeo külügyminiszter szerint „nem népszerű nevén nevezni azt, amit mindannyian látunk, de néha nem vagyunk hajlandók róla beszélni. Ugyanakkor őszintén szólva ma mindannyiunk számára túl sok forog kockán ahhoz, [...] hogy ne így tegyünk.”⁶⁵⁹ A Trump-adminisztráció nemzetközi szervezetekkel szembeni szkepszisét politikusok mellett a konzervatív szakértők is osztják. Az adminisztráció külpolitikai irányainak kidolgozásában résztvevő Jakub J. Grygiel már 2008-ban arról írt, hogy a nemzetközi szervezetek parttalan viták helyei, melyek alkalmatlanok a zéró-összegű játszmák rendezésére, továbbá egyszerre szenvednek demokratikus deficittől és képtelenek döntéseiket érvényesíteni. Kritikájának érdekessége, hogy Washington a geopolitikai kihívók által megrontott nemzetközi szervezetek helyett a bilaterális megállapodásokon keresztül zajló nemzetközi együttműködésre buzdította. Grygiel szerint történelmileg a kétoldalú megállapodásokat összekötő hatalmi központok bizonyultak

⁶⁵⁷ POMPEO, Michael R.: Restoring the Role of the Nation-State in the Liberal International Order. *United States Department of State*, December 4, 2018, Online: <https://www.state.gov/restoring-the-role-of-the-nation-state-in-the-liberal-international-order-2/> [letöltés ideje: 2019. december 27.]

⁶⁵⁸ JAN, Farah, N. & PHANSALKAR, Megan: Trump's War on the World Trade Organization. *The Diplomat*, December 12, 2019, Online: <https://thediplomat.com/2019/12/trumps-war-on-the-world-trade-organization/> [letöltés ideje: 2019. december 28.]

⁶⁵⁹ POMPEO, Michael R.: Restoring the Role of the Nation-State in the Liberal International Order.

alkalmasnak politikai befolyásuk fenntartására, így a nemzetközi szervezetek öncélú létesítése helyett⁶⁶⁰ e birodalmi struktúrára emlékeztető hatalmi kapcsolatrendszer kialakítását javasolja.

Noha a jacksoni hagyomány alapvetően háttérbe fordít a külvilágnak, Trump elnököt pedig gyakran éri az izolacionizmus vádja, a Trump-adminisztráció gyakorlata aktív külpolitikáról tesz tanúbizonyságot.⁶⁶¹ A hatalmi versenyben való hatékony részvétel érdekében az Egyesült Államok továbbra is globális vezető szerepet tölt be,⁶⁶² ám mivel a fő kihívást a revizionista hatalmakban azonosítja, megoldásként a „béke erő által” logikát alkalmazva fokozza fegyverkezését, külpolitikáját pedig katonai erőre támasztja.⁶⁶³ Az Egyesült Államok nemzeti biztonsági stratégiájának bemutatásakor Trump elnök úgy fogalmazott, hogy „a gyengeség a legbiztosabb út a konfliktushoz, a páratlan erő pedig a védelem legbiztosabb módja.”⁶⁶⁴ A Trump-adminisztráció így kiemelt szerepet tulajdonít a kemény hatalomnak, mely nemcsak a védelem és az elrettentés, hanem az érdekvédelem és a nemzetközi befolyásért folytatott verseny terén is kitüntetett helyet foglal el.⁶⁶⁵ Donald J. Trump már a kampányban arról beszélt, hogy eltörli a 2011. óta érvényben lévő költségvetési kiadáskorlátozásokat a védelmi szektorban és új védelmi költségvetést javasol, mellyel újjáépíti az Egyesült Államok haderejét.⁶⁶⁶ Ígéretét részben sikerült betartani. Egyfelől első, általa „történelmi” jelzővel illetett 2018-as védelmi költségvetés-növelése megközelítőleg csupán három százalékos növekedést jelentett.⁶⁶⁷

Másfelől az Obama-adminisztráció alatt 2013-ban és 2015-ben elfogadott kétpárti költségvetési alkuk által engedélyezett védelmi kiadás-plafont a Trump-adminisztráció alatt hozott 2018-as kompromisszum nagyságrendekkel megemelte. Míg a 2013/2015-ös alkuk a 2018-as, illetve 2019-es költségvetési évre legfeljebb 549, illetve 562 milliárd dolláros védelmi kiadást engedélyeztek, addig a 2018-as alku ugyanezeket a számokat 629, illetve 647 milliárdra emelte. Mi több, 2019-ben újabb alku született, mely tovább fokozta a védelmi költségek megengedett felső határát, 2020-ra 667 milliárd, 2021-re pedig 672 milliárd dollárra (szemben a korábbi

⁶⁶⁰ GRYGIEL, Jakub: The Dangers of International Organizations. *SAIS Review of International Affairs*, Vol.18. No.2. (Summer-Fall 2008), ISSN 1945-4716, pp.36–42.

⁶⁶¹ POSEN, Barry R.: The Rise of Illiberal Hegemony. *Foreign Affairs*, Vol.97. No.2. (March/April 2018), ISSN 0015-7120, p.26.

⁶⁶² The White House: Remarks by President Trump in Joint Address to Congress.

⁶⁶³ United States Department of Defense: *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America. Sharpening the American Military's Competitive Edge*. p.1.

⁶⁶⁴ The White House: Remarks by President Trump on the Administration's National Security Strategy.

⁶⁶⁵ The White House: *National Security Strategy of the United States of America*. 2017, pp.26–28.

⁶⁶⁶ TRUMP, Donald J.: Transcript of Donald Trump's speech on national security in Philadelphia.

⁶⁶⁷ HOLLAND, Steve: Trump seeks 'historic' U.S. military spending boost, domestic cuts. *Reuters*, February 27, 2019, Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-budget-idUSKBN1661R2> [letöltés ideje: 2019. február 5.]

három alku alapján tervezett 576 és 590 milliárd dollárral). Megjegyzendő, hogy ezek az összegek nem a teljes védelmi költségvetésre vonatkoznak, mivel hiányzik belőlük a tengerentúli műveletekre, veszélyhelyzetekre és egyéb tevékenységekre fordítható források.⁶⁶⁸ Végül soron a Trump-adminisztráció alatt lendületet vett az Obama-adminisztráció visszafogott védelmi kiadásnövelése: Trump elnök a 2017-es költségvetési évre összesen 606 milliárd dolláros védelmi költségvetést örökölt, melynek mértékét 2018-2020. között folyamatosan megemelte előbb 671 milliárd (2018), majd 685 milliárd (2019), végül 718 milliárd (2020) dollárra.⁶⁶⁹

A védelmi kiadások növelésén túl a Trump-adminisztráció kemény hatalomra való támaszkodása még jobban megmutatkozik a puha hatalomra szánt figyelem viszonylagos hiányában. Miközben Trump elnök egyre nagyobb védelmi költségvetési terveket tett (az azok iránt egyébként fogékony) Kongresszus elé, a Külügyminisztérium jóval szerényebb (közel 60 milliárd dolláros) költségvetését tovább akarta csökkenteni: már a 2018-as költségvetés-tervezetében 30%-os csökkentést irányzott elő, ami miatt komoly kritika érte az adminisztrációt, főleg annak fényében, hogy Rex W. Tillerson, Trump elnök első külügyminisztere sem szállt szembe a tervezett vágásokkal,⁶⁷⁰ miközben maga a szervezet személyügyi problémákkal is küszködött.⁶⁷¹ A Külügyminisztérium költségvetését végül egyik évben sem sikerült érdemben csökkenteni: a Fehér Ház erre a 2020-as évre szólóan is (23,8 százalékkal, vagyis közel 13 milliárd dollárral) kísérletet tett,⁶⁷² ám tervezete nem nyerte el az erszény hatalmát gyakorló Kongresszus támogatását. Tillerson külügyminiszter egyébként a katonai erő diplomácia mögé helyezését is szorgalmazta, az amerikai értékek és érdekek esetleges ütközése esetén pedig (noha előbbieket állandónak nevezte) inkább utóbbiakat javasolta szem előtt tartani.⁶⁷³

⁶⁶⁸ McGARRY, Brendan W.: The Defense Budget and the Budget Control Act: Frequently Asked Questions. *Congressional Research Service*, R44039, September 30, 2019, Online: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R44039.pdf> [letöltés ideje: 2019. december 10.], p.5.

⁶⁶⁹ United States Department of Defense: *Defense Budget Overview. Fiscal Year 2020 Budget Request*. Office of the Undersecretary of Defense (Comptroller)/Chief Financial Officer, March 2019, Online: https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2020/fy2020_Budget_Request_Overview_Book.pdf [letöltés ideje: 2020. január 15.], p.1-4.

⁶⁷⁰ MORELLO, Carol & GEARAN, Anne: Senators sharply question State Department budget cuts. *The Washington Post*, June 13, 2017, Online: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/tillerson-argues-state-departments-main-focus-should-be-on-us-security/2017/06/13/0438ebdc-503f-11e7-be25-3a519335381c_story.html [letöltés ideje: 2019. december 15.].

⁶⁷¹ TOOSI, Nahal: Tillerson vows State Dept. redesign won't concentrate power in his hands. *Politico*, September 15, 2017, Online: <https://www.politico.com/story/2017/09/15/state-department-restructure-rex-tillerson-242775> [letöltés ideje: 2019. december 16.].

⁶⁷² GILL, Cory R. *et. al.*: Department of State, Foreign Operations, and Related Programs: FY2020 Budget and Appropriations. *Congressional Research Service*, R45763, March 12, 2020, Online: <https://fas.org/sgp/crs/row/R45763.pdf> [letöltés ideje: 2019. december 16.].

⁶⁷³ TILLERSON, Rex W.: Remarks to U.S. Department of State Employees. *United States Department of State*, May 3, 2017, Online: <https://www.state.gov/remarks-to-u-s-department-of-state-employees/> [letöltés ideje: 2019. december 16.].

Közben a Trump-adminisztráció a gyakorlatban is elődjénél határozottabban ragad fegyvert, ha konfliktuskezelésről volt szó. A kemény hatalom alkalmazásának kilátásba helyezését leglátványosabban 2017 folyamán az észak-koreai Kim-rezsimmel folytatott viták hozták felszínre, míg a tényleges erő kifejtés legszembetűnőbb példáit a közel-keleti fejlemények szolgáltatták. Egyrészt 2018-ban Trump elnök is szembesült a szíriai „vörös vonal” dilemmájával, melyben mind az előzetes retorika,⁶⁷⁴ mind a gyakorlat terén a kikényszerítés mellett foglalt állást, légitámadást mérve a szíriai kormány erőire, amiért utóbbiak ismételten a szíriai civil lakosságot is sújtó vegyi fegyvert vetettek be a polgárháborúban. Másrészt Washington 2019 folyamán egyre feszültebb viszonyba került az Iráni Iszlám Köztársaság vezetésével, ami 2020 januárjában Kászim Szulejmáni tábornok likvidálásához vezetett. Trump elnök katonai erőnek tulajdonított kitüntetett figyelmét gyakran érte kritika: a Phejannal folytatott szóváltások kapcsán a kongresszusi meghallgatásokban felvetődött, hogy az amerikai elnök mint a haderő főparancsnokának nukleáris csapás elrendelésére irányuló utasítása megtagadható-e, a Teheránnal szembeni kölcsönös villongásokban pedig sokan újabb háború lehetőségét látták.

VI.2. A Nyugat és Oroszország a Trump-adminisztráció stratégiájában

VI.2.1. A nyugati kapcsolatok kettősségének folytatása

Kelet-Közép-Európa és a transzatlanti kapcsolatok Trump-adminisztráció stratégiájában elfoglalt helye érdekes ambivalencia képét mutatja. Egyfelől a geopolitikát és hatalmi versenyt előtérbe helyező Washington szemében az európai szövetségesek kiemelt szerepet játszanak, mivel az Egyesült Államokkal és Kanadával együtt ők alkotják azt a Nyugatot, amely a liberális nemzetközi rendet létrehozta, így a revizionista erők kihívása is elsősorban a transzatlanti partnerség és szövetség ellen irányul. A 2017-es nemzeti biztonsági stratégia Európával foglalkozó része említést sem tesz azon globális kihívásokról, melyek kezelése elsősorban az Egyesült Államokra és Európára hárulna. Ehelyett az Európát érő geopolitikai kihívásokról ír, prioritásként pedig a közös értékek és biztonsági érdekek politikai és katonai védelmét nevezi meg.⁶⁷⁵ Trump elnök európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes külügyi államtitkáráként A. Wess Mitchell 2018 júniusában ismertette az adminisztráció Európa-stratégiáját, mely kiemelte: a Nyugatot felkészületlenül érte az a hatalmi verseny, melyben Európa „ismét komoly stratégia versengés színtere, és ennek megfelelően kell kezelni, [...] [és] az egyik hely, ahol a

⁶⁷⁴ TRUMP, Donald J.: Transcript: Donald Trump's Foreign Policy Speech.

⁶⁷⁵ The White House: *National Security Strategy of the United States of America*.2017, pp.47–48.

stratégiai verseny drámai mértékben erősödik, Európa keleti határvidéke – vagyis az a térség, amely a Kaukázustól kezdődik és a Balkánon át a Duna-medencén át húzódik.”⁶⁷⁶

Másfelől a nemzetközi sajtó és közbeszéd inkább feszültségekkel, érték- és érdekelletétekkel jellemzik a transzatlanti kapcsolatokat a Trump-adminisztráció alatt. Beszédes, hogy A. Wess Mitchell beszéde egybeesett az amerikai elnök acél- és alumíniumvámjainak bevezetésével, melyek egyrészt az európai szövetségeket is sújtották, másrészt mindezt nemzetbiztonsági okokra hivatkozva tették. Mindössze egy hónappal korábban Donald F. Tusk, az Európai Tanács elnöke (2014-2019) Trump elnökre utalva úgy nyilatkozott: „Ilyen barátokkal, mi szükség ellenségre? [...] Európának mindent meg kell tennie, ami hatalmában áll, hogy jelen hangulat ellenére megvédje a transzatlanti köteléket.”⁶⁷⁷ A háttérben olyan konkrét ügyek húzódnak meg, mint az Obama-adminisztráció által 2015-ben tető alá hozott multilaterális iráni atomalkutól és a párizsi klímamegállapodástól való amerikai visszalépés, Washington importvámjainak bevezetése, Izrael melletti kiállása, valamint Trump elnök nemzetközi intézményekre, kiváltképp a NATO-ra és az EU-ra irányuló kritikus megjegyzései. A legutóbb a Bush-adminisztráció alatt jelentkező vitapontok, illetve a Trump-adminisztráció kül- és biztonságpolitikájában a katonai erőre helyezett nyomaték fényében felvetődött, hogy az üzletemberrel együtt az európaiak számára kellemetlen neokonzervatívok is visszatértek Washingtonba.

Valójában Donald J. Trump nem neokonzervatív, a transzatlanti biztonságpolitikai nézeteltérések pedig (csakúgy, mint az Obama-adminisztráció esetében az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének politikai és stratégiai dilemmái) régebbre visszanyúlnak, amire számos szakértő rávilágított. Az atlanti rend már a kezdetektől folyamatosan változott átfogó geopolitikai logikája, a transzatlanti érdekek és identitás összhangjának mértéke, illetve ezekből adódóan a rend karaktere (interakciók természete) mentén. A transzatlanti felek így a kezdeti távolságtartás és hatalmi ellensúlyozástól kezdve a közös fenyegetés elleni eseti összetartás és békés együttélésen át idővel eljutottak a közös identitást együtt védelmező kooperatív biztonság és közösség alakításához.⁶⁷⁸ A hidegháborúban az Egyesült Államok hegemon, azaz elfogadottsággal bíró nagyhatalmi státusza eleinte vonzerőt generált: Geir Lundestad kifejezésével az

⁶⁷⁶ MITCHELL, A. Wess: A nyugati szövetség megszilárdítása. *Az USA Nagykövetsége Magyarországon*. 2018. június 5. Online: <https://hu.usembassy.gov/hu/a-nyugati-szovetseg-megszilarditasa/> [letöltés ideje: 2019. május 8]

⁶⁷⁷ BACZYNSKA, Gabriela: EU's Tusk asks: 'With friends like Trump, who needs enemies?' *Reuters*, May 16, 2018, Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-eu/eus-tusk-asks-with-friends-like-trump-who-needs-enemies-idUSKCN1IH1OH> [letöltés ideje: 2019. május 9.]

⁶⁷⁸ KUPCHAN, Charles A.: The Atlantic Order in Transition. The Nature of Change in U.S.-European Relations. In: ANDERSON, Jeffrey J. et al. (eds.): *The End of the West? Crisis and Change in the Atlantic Order*. Cornell University Press, Ithaca, 2008, ISBN 978-0-8014-4639-9, pp.112.

Egyesült Államok „meghívásos birodalom” volt Európában, mivel az első világháború után a XX. században számos európai állam többször is megkísérelte Washingtont Európához láncolni gazdasági, politikai és katonai dimenzióban egyaránt.⁶⁷⁹

A bipoláris kor lezárta azonban véget vetett annak a geopolitikai igénynek is, ami a transzatlanti együttműködést szükségessé tette. A közös szovjet fenyegetés Washington európai szövetségeseit (Londont, Párizst és Bonnt) még együttműködésre készítette, ám miután e stratégiai motiváció megszűnt, az addig háttérbe szorított viták is erőre kaptak, ami az amerikaiak korlátozott szövetség-kezelési erőfeszítéseiben és az európaiak (főleg németek és franciák) Washington elleni szembenállásában is kimutatható.⁶⁸⁰ Még a NATO is egy nagyobb, máig zajló vita tárgyát képezi, a szakértőket két táborra osztva. Vannak, akik a transzatlanti szövetséget egy érdek- és értékközösségként tartják számon: Lord George Robertson, a NATO korábbi főtitkára (1999-2004) szerint a második világháború végén az igazi fenyegetés elsősorban nem Moszkva felől jött katonai invázió, hanem belülről eredt gazdasági-társadalmi problémák formájában. Utóbbiak orvosolására hívták életre a Marshall Tervet 1947-ben, a szovjet fenyegetéssel csak ezt követően foglalkoztak az 1949-es Washingtoni Szerződésben. A dokumentum jogilag nem feltétlenül garantált katonai fellépést egy külső agresszorral szemben, sőt integrált parancsnoki struktúrát sem hozott létre és az amerikai erők európai jelenlétének szükségét sem említette, mégis cezúra volt, mivel szakított az amerikai izolacionizmus hagyományával. Lord Ismay elhíresült mondata, miszerint a NATO szerepe, hogy „az amerikaiakat bent, az oroszokat kint, a németeket pedig lent tartsa” jól tükrözte, hogy az Egyesült Államok az európai politikai rendszer részét képezi.⁶⁸¹

A másik meglátás szerint az Egyesült Államokat és európai szövetségeseit az eleve nem teljesen egybevágo értékviláguk mellett komoly szakadék választja el egymástól. Miközben Lord Robertson 2003-ban arról értekezett, hogy belső vitái ellenére „a Szövetség az Atlanti Közösség sarokköve marad,”⁶⁸² addig Ivo H. Daalder, a NATO-hoz delegált későbbi állandó amerikai képviselő (2009-2013) ugyanazon év nyarán az atlantizmus végéről írt, amit többek közt a nemzetközi biztonsági környezet eltérő olvasataival magyarázott, beleértve a világra ható erők

⁶⁷⁹ Noha Lundestad a nyugat-európai országokat vizsgálta meg, szerinte a meghívással Közép- és Kelet-Európa is élt volna, noha ezt csak a hidegháború után tehetné. LUNDESTAD, Geir: “Empire by Invitation” in the American Century. *Diplomatic History*, Vol.23. No.2. (Spring 1999), ISSN 0145-2096, pp.190–206.

⁶⁸⁰ ANDREWS, David M.: The United States and Its Atlantic Partners: The Evolution of American Grand Strategy. *Cambridge Review of International Affairs*, Vol.17. No.3. (October 2004), ISSN 0955-7571, pp.423–430.

⁶⁸¹ Lord ROBERTSON: NATO and the Transatlantic Community: ‘The Continuous Creation’. *Journal of Transatlantic Studies*, Vol.1. No.1. (2003), ISSN 1479-4012, pp.1–5.

⁶⁸² Ibid. p.7.

eltérő értelmezését, a biztonsági kihívások típusait, rangsorát és azok megoldási módját. Szerinte a transzatlanti felek figyelme folyamatosan másfelé összpontosul: míg az Egyesült Államok kifelé (Európától elfelé) figyel, addig Európa befelé fordul.⁶⁸³ Ugyanakkor az ellentétes irányú fókuszokra való hajlam valójában már jóval a 2003-as iraki háború előtt, a hidegháborúban (legkésőbb a Nixon-adminisztráció idején) kialakult, magában hordozva a nemzeti érdekeket globálisan és akár Európa kárára érvényesítő amerikai, illetve a saját integrációjával elfoglalt, az Egyesült Államokat kizáró európai magatartást.⁶⁸⁴

Napjaink transzatlanti vitái szinte ugyanazon témák (unilaterális vagy multilaterális fellépés előnyben részesítése, kemény vagy puha hatalom alkalmazása, gazdasági liberalizáció vagy környezetvédelmi-fenntarthatósági súlypontok követése, stb.) mentén csapódnak le. Sőt, 2003-ban Daalder külön kiemelte az ifjabb Bush elnök európaiakat zavaró személyes stílusát, ami egyben a Trump elnökkel szembeni legáltalánosabb panaszként is jelentkezik – annak ellenére, hogy e két személy politikai kultúra és rutin tekintetében teljesen különbözik egymástól.⁶⁸⁵ Az amerikai elnök személyes megítélésén túlmenően, napjaink eltérő transzatlanti biztonság-percepció a hivatalos dokumentumokban is megmutatkoznak, szintén a Bush-korszak idejére jellemző különbségekre emlékeztetve. Míg a Trump-adminisztráció 2017-es nemzeti biztonsági stratégiája „elvű realizmusért” kiált és egy „versengő világot” vizionál,⁶⁸⁶ addig az Európai Unió 2016-os „Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa” című globális stratégiájában „elvhű pragmatizmust” ír elő egy „egyre több nézeteltérést generáló világban.”⁶⁸⁷ Hasonlóképp, miközben Washington a konfliktusok biztos forrását a gyengeségben látva a kemény hatalmi képességek fokozását szorgalmazza, addig Brüsszel szemében „az EU tartós vonzereje,”⁶⁸⁸ vagyis a puha hatalom van továbbra is előtérben.

A kiforrott különbségek ellenére a Trump-adminisztráció újra egységbe akarja szervezni a Nyugatot, melynek geopolitikai indokoltsága ismét aktuális. Vállalkozásának legelső lépéseként erősítené a katonai és politikai kohéziót, mely ugyanakkor ismét problémás kérdéseket vet

⁶⁸³ DAALDER, Ivo H.: The End of Atlanticism. *Survival*, Vol.45. No.2. (Summer 2003), ISSN 0039-6338, pp.151–152.

⁶⁸⁴ KAUFMAN, Joyce P.: The US perspective on NATO under Trump: lessons of the past and prospects for the future. *International Affairs*, Vol.93. No.2. (March 2017), ISSN 0020-5850, p.256.

⁶⁸⁵ DAALDER, Ivo H.: The End of Atlanticism. pp.151–152. és p.157., valamint KAGAN, Robert: *Édenkert és hatalom. Amerika és Európa az új világrendben*. p.7.

⁶⁸⁶ The White House: *National Security Strategy of the United States of America*.2017, pp.1–2.

⁶⁸⁷ Európai Külügyi Szolgálat: *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan*. Európai Külügyi Szolgálat, 2016. június, Online: http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_hu.pdf [letöltés ideje: 2019. december 10.], p.6. és p.13.

⁶⁸⁸ *Ibid.* p.7.

fel: a katonai szövetség megerősítése ugyanis az Egyesült Államok európai jelenlétének fokozása mellett az európai NATO-szövetségek védelmi kiadásának növelését is kívánja.⁶⁸⁹ Utóbbi továbbra is politikai vita tárgyát képezi: az európaiak a 2014-es walesi NATO-csúcson már tettek egy jogilag nem kötelező nyilatkozatot, melyben ígéretet tettek nemzeti védelmi költségvetéseik csökkenésének megállítására, illetve GDP-növekedéssel párhuzamos növelésére,⁶⁹⁰ melyhez többük tartotta is magát. Mégis, Trump elnök retorikájának visszatérő eleme volt az európai szövetségek potyautassága mind a 2016-os amerikai elnökválasztási kampány, mind a 2017-es vezetői találkozó és a 2018-as brüsszeli NATO-csúcs alatt. A már-már idejétmúlt védelmi kiadás-vita mellett a politikai kohézió építését tovább nehezíti, hogy számos európai szövetséges nem minden részletében osztja Washington értékelését a geopolitikai kihívást illetően. A Trump-adminisztráció Európa-stratégiájának bemutatásakor Mitchell helyettes államtitkár kiemelte, hogy a transzatlanti feleknek összhangra kell jutniuk az iráni atomprogram és az Északi Áramlat 2 gázvezeték kérdésében is.⁶⁹¹

A Trump-adminisztráció alatti transzatlanti viták több súrlódási pontra is rávilágítanak, ám a 2003-as iraki háborút követő liberális válsághangulat tükrében nem mind tekinthető új problémának. A demográfiai változások, a politikai értékvilág és a katonai erőbe vetett hit régi különbségek, melyek már a 2000-es években is ürügyként szolgáltak a transzatlanti közösséget megosztó identitások újra-fogalmazásához. A transzatlanti kohéziót ugyanis nemcsak a közös ellenség eltűnése gyengítette, hanem az Egyesült Államok fokozódó unilateralizmusa és kivételesség-tudata is, mely a nyugati világ érdemi védelmezőjeként egyre csak saját magát látta.⁶⁹² Washington elkezdte lefokozni Európa mint partner jelentőségét, amihez szorosán kapcsolódott az Egyesült Államok európai integrációval szembeni kritikus viszonya, hiszen a 2003-as iraki háború egy megosztott NATO-t és egy magatehetetlen Európai Uniót hagyott maga után. Míg liberális olvasatban Washington „oszt meg és uralkodj” logikája és az európaiak külpolitikai

⁶⁸⁹ MITCHELL, A. Wess: A nyugati szövetség megszilárdítása.

⁶⁹⁰ North Atlantic Treaty Organization: *The Wales Declaration on the Transatlantic Bond*. North Atlantic Treaty Organization, September 5, 2014, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112985.htm?selectedLocale=en [letöltés ideje: 2019. május 4.], 5. pont.

⁶⁹¹ MITCHELL, A. Wess: A nyugati szövetség megszilárdítása.

⁶⁹² DUNN, David Hastings: Assessing the Debate, Assessing the Damage: Transatlantic Relations after Bush. *The British Journal of Politics & International Relations*. Vol.11. No.1. (February 2009), ISSN 1369-1481, pp.5–14. és pp.15–20.

kényszerpályája Európa amerikai védelmi függőségének felszámolását tűzte napirendre,⁶⁹³ konzervatív olvasatban ez csak egy régi, valós politikai elhatározást nélkülöző fenyegetőzés.⁶⁹⁴

Donald F. Tusk elnököt megerősítve Angela Merkel német kancellár 2017-ben bejelentette, hogy a Brexit árnyékában az Európai Unió már nem támaszkodhat teljesen atlanti partnereire,⁶⁹⁵ és Emmanuel Macron francia elnökhöz csatlakozva jelezte az európai hadsereg megteremtésének időszerűségét. Amikor azonban a francia államfő 2019 végén hasonló megfontolásból „agyhalottnak” nevezte a NATO-t, Merkel kancellár emlékeztetett, hogy a nagyobb európai önállóság elérésének minden szándéka ellenére a transzatlanti szövetség továbbra is nélkülözhetetlen.⁶⁹⁶ A konzervatív elemzők mellett a Trump-adminisztráció sem vette komolyan az európai hadseregre vonatkozó francia kijelentéseket. Így például amikor 2018-ban Trump elnök INF-szerződéstől való amerikai visszalépés lehetőségének bejelentésére reagálva Macron elnök az Egyesült Államokkal szembeni is védelmező európai hadsereg szükségességét hangsúlyozta, Trump elnök „sértőnek” nevezte az ötletet, hozzátéve: „erős Európát akarunk, ez nagyon fontos nekünk, bármiképp is tudjuk ezt a legjobban és leghatékonyabban elérni,” ugyanakkor a NATO-n belüli arányos tehermegosztás amerikai igénye továbbra is prioritást élvez.⁶⁹⁷ Megjegyzendő továbbá, hogy a transzatlanti szövetség belső politikai feszültsége a 2019-es londoni vezető találkozón is érződött, ahol viszont már nemcsak Trump elnök csiszolatlan stílusa, hanem az tagállamok eltérő biztonságpercepciói is jobban érződtek, tekintve hogy Washington a NATO Peking felemelkedése iránti figyelmét erősítette meg a zárónyilatkozatban.⁶⁹⁸

A Trump-adminisztráció A. Wess Mitchell szavaival „stratégiai megújítási munkának” tekinti az Egyesült Államok európai jelenlétének erősítését, melyet „el kell végeznünk [...] most, hogy ugyanezt ne később és ne kedvezőtlenebb feltételek között kelljen megtennünk. Üldözéses versenyt játszunk, miután éveken át nem stratégiai szintéreként tekintettünk Európára.”⁶⁹⁹

⁶⁹³ DAALDER, Ivo H.: The End of Atlanticism. p.148.

⁶⁹⁴ MICHTA, Andrew A.: Without the US, European Defense Will Fall to Pieces. *The American Interest*, October 23, 2019, Online: <https://www.the-american-interest.com/2019/10/23/without-the-us-european-defense-will-fall-to-pieces/?utm-access=rcw> [letöltés ideje: 2019. november 12.]

⁶⁹⁵ SMALE, Alison & ERLANGER, Steven: Merkel, After Discordant G-7 Meeting, Is Looking Past Trump. *The New York Times*, May 28, 2017, Online: <https://www.nytimes.com/2017/05/28/world/europe/angela-merkel-trump-alliances-g7-leaders.html> [letöltés ideje: 2019. december 12.]

⁶⁹⁶ CHAZAN, Guy: Merkel warns Europe cannot defend itself without Nato. *Financial Times*, November 27, 2019, Online: <https://www.ft.com/content/4a208660-10f8-11ea-a225-db2f231cfeae> [letöltés ideje: 2019. december 12.]

⁶⁹⁷ HOLLAND, Steve & BAKER, Luke: Trump, Macron agree on defence after 'insulting' European army spat. *Reuters*, November 10, 2018, Online: <https://www.reuters.com/article/uk-ww1-century-trump-macron/trump-macron-agree-on-european-defence-after-european-army-spat-idUSKCN1NE2M6> [letöltés ideje: 2019. május 2.]

⁶⁹⁸ BBC: Nato summit: Trump calls Trudeau 'two-faced' over video. *BBC*, December 4, 2019, Online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-50653597> [letöltés ideje: 2019. december 12.]

⁶⁹⁹ MITCHELL, A. Wess: A nyugati szövetség megszilárdítása.

Mindazonáltal a Trump-adminisztráció alatt a transzatlanti felek közötti stratégiai nézetkülönbségek valóban látványosabb felszínre törtek: Angela Merkel 2020 elején elismerte, hogy az Egyesült Államok és Európa közötti viták fő okozója nem Donald J. Trump, hanem az amerikai elnök személyétől független nemzetközi hatalmi változások.⁷⁰⁰ Az Egyesült Államok Európára mint geopolitikai verseny színterére fordított figyelme egyfajta kettősséget szül. Egyrészt Európa (különösen Berlin és Párizs) nem osztja mindenben Washington álláspontját, így az amerikai olvasatban közösnek ítélt geopolitikai kihívások együttes kezelésének lehetősége is korlátozott. A 2019 decemberében Londonban tartott jubileumi NATO vezetői találkozón például a szövetségesek közös nyilatkozatba foglalták, hogy a Kínai Népköztársaság nemzetközi aktivitása „lehetőségeket és kihívásokat is kínál, melyeket egy Szövetséggként közösen kell kezelnünk,”⁷⁰¹ ugyanakkor kérdéses, hogy ez a gyakorlatban mit hoz magával, tekintve hogy Európában eleve kisebb a gyanakvás Pekinggel szemben.⁷⁰² Másrészt a Trump-adminisztráció Európa-stratégiája inkább a peremvidékekre szentel nagyobb figyelmet, hiszen a „stratégiai megújítás” teendőinek egy részét a keleti és déli végeken lévő államokban „pozitív befolyásoló szerepért” zajló verseny adja,⁷⁰³ vagyis bár a stratégia a transzatlanti szövetség egészére irányul, alapvetően inkább Kelet-Közép-Európát helyezte reflektorfénybe.⁷⁰⁴

VI.2.2. Hatalmi verseny és elrettentés folytatása

A Trump-adminisztráció kül- és biztonságpolitikájában az amerikai-orosz kapcsolatok kezdetben több okból is kiemelt figyelemben részesültek. Egyrészt 2011-2012-re a bilaterális kapcsolatok már láthatóan a kihülés jeleit mutatták, amit Vlagyimir V. Putyin orosz parlamenti és elnökválasztásokba való amerikai beavatkozásra tett panaszai, a moszkvai USAID kémszervezetként történő azonosítása, valamint a Kongresszus és a Duma képviselői által bevezetett szankciók is szemléltettek. Az Obama-adminisztráció végnapjaira az amerikai-orosz viszony kifejezetten fagyos volt, mivel 2016 decemberére egyre világosabbá vált, hogy az Egyesült

⁷⁰⁰ STEFTALOVICH, Zoya: Trump is not the cause of cooling EU-US ties, says Merkel. *Politico*, January 16, 2020, Online: <https://www.politico.eu/article/trump-is-not-the-cause-of-cooling-eu-us-ties-says-merkel/> [letöltés ideje: 2020. február 2.]

⁷⁰¹ North Atlantic Treaty Organization: *London Declaration*. North Atlantic Treaty Organization, December 4, 2019, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm [letöltés ideje: 2019. december 14.], 6. pont.

⁷⁰² STEFTALOVICH, Zoya: Trump is not the cause of cooling EU-US ties, says Merkel

⁷⁰³ MITCHELL, A. Wess: A nyugati szövetség megszilárdítása.

⁷⁰⁴ WRIGHT, Thomas: Trump Is Choosing Eastern Europe. *The Atlantic*, June 6, 2018, Online: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/06/trump-is-choosing-eastern-europe/562130/> [letöltés ideje: 2019. május 9.]

Államok egy hónappal korábban tartott elnökválasztási folyamatába orosz hackerek beavatkoztak. A Demokrata Párt Nemzeti Konvenciójának szervezői ellene elkövetett kibertámadásra adott válaszként a még hivatalban lévő Barack H. Obama egy elnöki rendeletben döntött 35 orosz hírszerző diplomata kiutasításáról, valamint kettő orosz diplomáciai létesítményhez való hozzáférés megakadályozásáról. Demokrata és republikánus szenátorok egyaránt szigorúbb szankciókat fontolgattak, és mivel az addigra megválasztott Donald J. Trump igyekezett inkább túllépni az ügyön,⁷⁰⁵ az amerikai sajtóban hamar elterjedt az az évekig kitartó narratíva, miszerint nem veszi elég komolyan az orosz beavatkozás problémáját.⁷⁰⁶

Így a megöröklött romló bilaterális kapcsolat és fokozódó hatalmi szembenállás mellett a Trump-adminisztrációnak volt egy sajátos problémája is: az orosz beavatkozás önmagában aggasztó volt, ám a helyzeten tovább rontott, hogy a Trump-kampány nyíltan kacérkodott a gondolattal, hogy külső segítségben részesül. Az orosz beavatkozást idővel több amerikai hírszerző ügynökség is megerősítette, és bár Donald J. Trump meglepetésszerű győzelmében játszott szerepének mértéke erősen vitatható, az elnök kritikusan között gyökeret vert a félelem, hogy a Trump-kampány tudatosan együttműködött az oroszokkal. A vádak eloszlításában az sem segített, hogy Trump elnök sokáig magát az orosz beavatkozás tényét is tagadta, mivel a vádakban 2016-os választási győzelmének elvitatási szándékát vélte felfedezni. A kérdés komoly belpolitikai vitát generált az elnököt amúgy is támogatók és ellenzők között, elvezetve Robert S. Mueller volt FBI-igazgató különleges ügyészi kinevezéséhez. A 2017 májusától 2019 áprilisáig tartó Mueller-vizsgálat feladata az volt, hogy megállapítsa, valóban szándékosan összejátszott-e a Trump-kampány külföldi erőkkel a 2016-os elnökválasztás megnyerésének céljával. A nyomozás végül erre nem talált kielégítő bizonyítékot, ám közel két évig (az elnökkel szemben kritikus média szivárogtatásaival együtt) érezhető politikai nyomást jelentett az adminisztráció számára, korlátozva Trump elnök azon szándékát, hogy elődjeihez hasonlóan megpróbálja újrakezdeni az amerikai-orosz kapcsolatokat.

Az orosz beavatkozástól függetlenül Donald J. Trump eleve nyitottabb volt az amerikai-orosz együttműködés ismételt újra-indítására, legalábbis az évekkel korábban üzletemberként, illetve

⁷⁰⁵ GAMBINO *et. al.*: Obama expels 35 Russian diplomats in retaliation for US election hacking. *The Guardian*, December 20, 2016, Online: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/29/barack-obama-sanctions-russia-election-hack> [letöltés ideje: 2018. december 20.]

⁷⁰⁶ Editorial Board: What Trump still doesn't get about Russian interference in the election. *The Washington Post*, February 16, 2018, Online: https://www.washingtonpost.com/opinions/an-indictment-describes-russian-information-warfare-trump-continues-to-miss-the-point/2018/02/16/c2c34254-1359-11e8-9065-e55346f6de81_story.html?utm_term=.407c8ed0b0df [letöltés ideje: 2018. december 20.]

a 2016-os kampányban elnökjelöltként tett kijelentései alapján. Kritikusai szerint az elnök hajlamos az erős autoriter vezetők tiszteletére, Moszkvával pedig képes lenne nemcsak a szokásos közös globális ügyekben (például a nemzetközi terrorizmus elleni fellépésben) együttműködni, hanem realista alkukat is kötne, így például megfontolná a Krím-félsziget orosz hovatartozásának elismerését és feloldaná az Obama-adminisztráció által bevezetett pénzügyi-gazdasági szankciókat.⁷⁰⁷ Trump elnök eleinte pragmatista hozzáállást tanúsított: megválasztását követő első sajtótájékoztatóján lehetőségként tekintett orosz kollégája iránta érzett nagyobb szimpátiájára, ugyanakkor elképzelhetőnek tartotta, hogy Putyin elnökkel nem tud majd jól kijönni.⁷⁰⁸ Az elnök óvatos kijelentései mellett a kritikusok az adminisztráció egy-egy kinevezéseit sem fogadták jól: Michael T. Flynn altábornagy, Trump elnök első nemzeti biztonsági főtanácsadójának azért kellett idő előtt távoznia posztjáról, mert magánemberként találkozott a washingtoni orosz nagykövettel (jóllehet bűncselekményt nem követett el), és bár az elnök ezt helyeselte, Flynn altábornagy eltitkolódzása miatt nem állt ki nemzeti biztonsági főtanácsadója mellett.⁷⁰⁹ Kérdéseket vetett fel Rex W. Tillerson külügyminiszteri kinevezése is, mivel az ExxonMobil volt igazgatójaként korábban gazdasági szálak fűzték az Oroszországi Föderációhoz, ahol magas rangú állami kitüntetésben is részesült.⁷¹⁰

Bár Trump elnök első külügyminiszteréről idővel bebizonyosodott, hogy a Moszkvával szembeni erélyes fellépés szorgalmazója,⁷¹¹ a Kongresszusban még a republikánusok is sokáig bizonytalanok voltak az elnök határozottságát illetően. Mivel a Krím-félsziget annektálásáért, majd az amerikai elnökválasztásba való beavatkozásért kivetett szankciókat az Obama-adminisztráció elnöki rendeletek formájában vezette be, félő volt, hogy Trump elnök egy tollvonással eltörli vagy módosítja azokat. A szankciók megerősítése (és fokozása) érdekében 2017 augusztusában a törvényhozás az elnök elé küldte az Egyesült Államokkal szemben ellenséges

⁷⁰⁷ WRIGHT, Thomas: The 2016 Presidential Campaign and the Crisis of US Foreign Policy. *Lowy Institute*, October 10, 2016, Online: <https://www.lowyinstitute.org/publications/2016-presidential-campaign-and-crisis-us-foreign-policy> [letöltés ideje: 2018. december 20.]

⁷⁰⁸ CNBC: Transcript of President-elect Trump's news conference. *CNBC*, January 11, 2017, Online: <https://www.cnbc.com/2017/01/11/transcript-of-president-elect-donald-j-trumps-news-conference.html> [letöltés ideje: 2018. december 20.]

⁷⁰⁹ The White House: Remarks by President Trump in Press Conference. *The White House*, February 16, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-press-conference/> [letöltés ideje: 2018. április 22.]

⁷¹⁰ MacFARQUHAR, Neil & KRAMER Andrew E.: How Rex Tillerson Changed His Tune on Russia and Came to Court Its Rulers. *The New York Times*, December 20, 2016, Online: <https://www.nytimes.com/2016/12/20/world/europe/russia-rex-tillerson-donald-trump-secretary-of-state.html> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

⁷¹¹ TILLERSON Rex W.: I Am Proud of Our Diplomacy. *The New York Times*, December 27, 2017, Online: <https://www.nytimes.com/2017/12/27/opinion/rex-tillerson-state-department-diplomacy.html> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

országok szankcionálásáról szóló ún. CAATSA-törvényt,⁷¹² melyet az elnöki mozgástér korlátozása miatt Donald J. Trump „alapjaiban elhibázottnak” minősített.⁷¹³ Az ukrán válság okán meghozott amerikai szankciókat a szintén 2017-ben elfogadott CRIIEA-törvény⁷¹⁴ foglalta keretbe, célzott szankciókat helyezve elsősorban orosz kormányzati képviselőkre és védelmi ipari üzletemberekre, illetve entitásokra. Az európai biztonság szempontjából kiemelendő másik szankció-csomagot a 2019 végén elfogadott PEESA-törvény⁷¹⁵ jelentette, amely az Északi Áramlat 2 projekt tengeri vezetékének építésében résztvevő cégeket bünteti.⁷¹⁶

Trump elnök Oroszország-politikáját illetően a transzatlanti partnerek sem voltak teljesen megnyugodva. Az amerikai és orosz elnök első közvetlen és bizalmas megbeszélésének teret adó helsinki találkozó csak néhány nappal követte a brüsszeli NATO-csúcsot, ezért az európaiak (is) attól féltek, hogy a transzatlanti szövetség vezetőinek gyűlésén hozott döntések hamar érvénytelenné válnak (már ha egyáltalán megszületnek, ugyanis Trump elnök egy hónappal korábban nem járult hozzá a G7-csúcs közös zárónyilatkozatához). Az amerikai képviselőház és a szenátus közös dokumentumban fejezte ki az Egyesült Államok elkötelezettségét a NATO iránt,⁷¹⁷ jóllehet addigra már Trump elnök is nem egyszer kifejezte a NATO és a Washingtoni Szerződés ötödik cikkelye melletti kiállását. Míg a kelet-közép-európai országok részéről a hivatalos diplomácia nyilvánosan kevésbé jelzett aggodalmakat, nem hivatalos csatornákon már Trump elnök hivatalba lépése előtt felvetődött a szövetségesek feje felett átnyúló realista alku rémképe. Kevésbé köztudott, hogy 2017 januárjában Donald J. Trump a még Obama elnöknek 2009 nyarán küldött „huszonkettek leveléhez” hasonló, sőt szerzőit tekintve részben átfedést mutató üzenet címzettje volt. A tizenhét, többségükben kelet-közép-európai politikusok és értelmiségiek által aláírt levél elődjéhez hasonlóan óva intette az amerikai elnököt, hogy a transzatlanti szövetségesek helyett az orosz vezetésben keressen partnert.⁷¹⁸

⁷¹² Countering America’s Adversaries Through Sanctions Act

⁷¹³ The White House: Statement by President Donald J. Trump on the Signing of H.R. 3364. *The White House*. August 2, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-donald-j-trump-signing-h-r-3364/> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

⁷¹⁴ Countering Russian Influence in Europe and Eurasia Act

⁷¹⁵ Protecting Europe’s Energy Security Act

⁷¹⁶ RENNACK, Dianne E. & WELT, Cory: U.S. Sanctions on Russia: An Overview. *Congressional Research Service*, March 23, 2020, Online: <https://fas.org/sgp/crs/row/IF10779.pdf> [letöltés ideje: 2020. március 24.]

⁷¹⁷ KUMAR SEN, Ashish: US Senators Back NATO as Trump Leaves Allies On Edge. *Atlantic Council*, July 12, 2018, Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/us-senators-back-nato-as-trump-leaves-allies-on-edge/> [letöltés ideje: 2019. november 24.]

⁷¹⁸ BĂSESCU, Traian *et. al.*: Letter to President-elect Donald J. Trump from America’s Allies. *The Washington Post*, January 9, 2017, Online: https://www.washingtonpost.com/r/2010-2019/WashingtonPost/2017/01/10/Editorial-Opinion/Graphics/Letter_to_Trump.pdf [letöltés ideje: 2018. május 2]

Miközben Trump elnököt hivatalba lépésétől kezdve folyamatosan az oroszbarát politika szándékának vádja érte, kül- és biztonságpolitikai csapata kifejezetten keményvonalasnak bizonyult Moszkvával szemben. Herbert Raymond McMaster altábornagy már 2016 tavaszán egy szenátusi meghallgatáson kifejtette, hogy miközben az Egyesült Államokat lekötötte az iraki és afganisztáni háború, „Oroszország tanulmányozta az amerikai képességeket és sebezhetőségeket, majd egy ambiciózus és nagyban sikeres modernizációs vállalkozásba kezdett”, amihez már az amerikai félnek is igazodnia kell.⁷¹⁹ Trump elnök második nemzeti biztonsági főtanácsadójaként megerősítette, hogy Moszkva az amerikai politika és társadalom megosztására törekszik,⁷²⁰ jóllehet ez ügyben vitába is került a témának nagyobb jelentőséget nem tulajdonító amerikai elnökkel,⁷²¹ az adminisztrációból való távozása után pedig elárulta, hogy szerinte Washingtonnak nem sikerült kellő árat fizettetnie a Moszkvára kivetett szankciókkal.⁷²² Utódja, John Bolton korábbi ENSZ-nagykövet köztudottan neokonzervatív és keményvonalas politika híve volt, aki hetekkel főtanácsadói megbízatásának kezdete előtt egy olyan határozott fellépést sürgetett az Orosz Föderációval szemben, melyet szerinte a Trump-adminisztráció egyelőre nem tudott kialakítani.⁷²³

Noha kezdetben Rex W. Tillersont a Trump-adminisztráció kritikusai oroszbarát részrehajlással vádolták, a külügyminiszter idővel egyre szókimondóbb volt Moszkvával szemben, sőt egyik utolsó nyilvános beszédében a Szkripal-ügy kapcsán élesen bírálta az orosz vezetést, melyet „az instabilitás egy felelőtlen erőjeként” jellemezte. Miután Donald J. Trump eltávolította Rex Tillersont hivatalából, a demokrata ellenzékben újabb lendületet nyert a vád, miszerint az elnök saját adminisztrációjának tagjaival sem ért egyet orosz-ügyben.⁷²⁴ Második külügyminisztere, Michael R. Pompeo a CIA igazgatói székéből lett az Egyesült Államok elsőszámú diplomatája,

⁷¹⁹ BENDER, Bryan: The Secret U.S. Army Study That Targets Moscow. *Politico*, April 14, 2016, Online: <https://www.politico.com/magazine/story/2016/04/moscow-pentagon-us-secret-study-213811> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

⁷²⁰ BBC: HR McMaster: Russian meddling ‘sophisticated subversion’. *BBC*, December 19, 2017, Online: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-42409144> [letöltés ideje: 2018. április 23.]

⁷²¹ JOHNSON, Eliana: Trump’s rebuke of McMaster was months in the making. *Politico*, February 20, 2018, Online: <https://www.politico.com/story/2018/02/20/trump-mcmaster-tension-national-security-adviser-417110> [letöltés ideje: 2018. április 23.]

⁷²² McMASTER, R. H.: Russian Aggression is Strengthening Our Resolve. *Atlantic Council*, April 3, 2018, Online: <http://www.atlanticcouncil.org/news/transcripts/us-national-security-advisor-lt-gen-h-r-mcmaster-russian-aggression-is-strengthening-our-resolve> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

⁷²³ BOLTON, John.: Russian assault on ‘American idea’ enables Trump to take tough action. *The Hill*, March 19, 2018, Online: <http://thehill.com/opinion/national-security/374489-russian-assault-on-american-idea-enables-trump-to-take-tough-action> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

⁷²⁴ BLAKE, Aaron: Did Trump fire Tillerson because he was too anti-Russia? *The Washington Post*, March 13, 2018, Online: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2018/03/13/did-trump-fire-tillerson-because-he-was-too-anti-russia/> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

és bár személyesen jó kapcsolatot ápol az elnökkel, a kezdetektől határozottan kemény álláspontot képviselt az amerikai-országi viszonyt illetően, melyről a hírszerző ügynökségnél⁷²⁵ és a külügyminisztériumban⁷²⁶ betöltött pozíciót megelőző kongresszusi meghallgatásokon is tanúbizonyságot tett. A Trump-adminisztráció egyik leginkább megfontolt és következetes hangjaként ismert James N. Mattis tábornok a védelmi miniszteri pozícióért folytatott szenátusi meghallgatásán egyrészt kiállt a NATO mellett, másrészt az észak-atlanti szövetség kohéziójának megbontására törekvő Oroszországi Föderációt az Egyesült Államok „stratégiai versenytársaként, [...] kulcsfontosságú területeken ellenségként” jellemezte, az együttműködés kapcsán pedig egyre kevesebb lehetőségre és eredményre számított.⁷²⁷

A fenti kinevezettek többsége, élükön McMaster tábornokkal részt vett a 2017-es nemzeti biztonsági stratégia előkészítésében, így a Trump-adminisztráció biztonságpolitikai dokumentumaiban Moszkva egyértelműen stratégiai versenytársként van nevesítve. A nemzeti biztonsági stratégia szerint az Oroszországi Föderáció igyekszik a saját javára „megváltoztatni a nemzetközi rendet,” melynek érdekében „a nyílt katonai konfliktus szintje alatt és a nemzetközi jog szélén maradván” próbálja megváltoztatni a status quot.⁷²⁸ Így a Trump-adminisztráció értékelésében a verseny a katonai és politikai mellett a gazdasági, társadalmi és technológiai szektorokban is érvényesül, és bár a dokumentum az Oroszországi Föderációt elsősorban az Egyesült Államokkal és az Európai Unióval állítja szembe,⁷²⁹ szerzői az amerikai-országi hatalmi versenyt más régiókban, köztük a Közel-Keleten is azonosították.⁷³⁰ Mindazonáltal a Trump-adminisztráció Oroszország-stratégiája egyrészt a katonai erővel alátámasztott diplomácia igényéből indul ki,⁷³¹ másrészt Európa-stratégiájának elsődleges prioritásaként szolgál,⁷³² ami mindenekelőtt a NATO keleti szárnyának katonai megerősítését jelenti.

⁷²⁵ POMPEO, Michael R.: Statement for the Record before the Senate Select Committee on Intelligence. *United States Senate Select Committee on Intelligence*, December 1, 2017, Online: <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/statement-pompeo-011217.pdf> [letöltés ideje: 2018. április 24.] p.4.

⁷²⁶ POMPEO, Michael R.: Statement for the Record before the U.S. Senate Committee on Foreign Relations. *United States Senate Committee on Foreign Relations*, April 12, 2018, Online: https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/041218_Pompeo_Statement.pdf [letöltés ideje: 2018. április 24.] p.10.

⁷²⁷ GOULD, Joe: Mattis Warns Putin Trying to ‘Break’ Alliance, Voices NATO Support. *DefenseNews*, January 12, 2017, Online: <https://www.defensenews.com/congress/2017/01/12/mattis-warns-putin-trying-to-break-alliance-voices-nato-support/> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

⁷²⁸ The White House: *National Security Strategy of the United States of America*. pp.27–28.

⁷²⁹ Ibid. pp.25–26.

⁷³⁰ SCHADLOW, Nadia: Welcome to the Competition.

⁷³¹ MITCHELL, A. Wess: U.S. Strategy Toward the Russian Federation. *United States Department of State*, August 21, 2018, Online: <https://www.state.gov/u-s-strategy-toward-the-russian-federation/> [letöltés ideje: 2019. május 21.]

⁷³² MITCHELL, A. Wess: A nyugati szövetség megszilárdítása.

Az Obama-adminisztráció végére megerősített Európai Elrettentési Kezdeményezés folytatása (és kibővítése) mellett a Trump-adminisztráció élénkebb fegyverkezéssel igyekszik javítani versenyhelyzetén az Oroszországi Föderációval szemben. A fegyverkezési verseny és az elrettentés kiemelt eleme a nukleáris képességek fejlesztése. Donald J. Trump már a 2016-os elnökválasztási kampányban kritizálta az Obama-adminisztráció non-prolifációs törekvéseinek fő eredményét, a 2010-es Új START megállapodást, csatlakozva a republikánusok panaszához, miszerint az amerikai-orosz egyezmény relatív hátrányba helyezi Washington-t a továbbra is fegyverező Moszkvával szemben. A 2017-es nemzeti biztonsági stratégia megállapította a rivális hatalmak nukleáris képességeinek bővülését,⁷³³ amit 2018-as nukleáris stratégiája is megerősít, e riválisok közül Moszkvát (és Pekinget) külön megnevezve. Utóbbi dokumentum szerint az Oroszországi Föderáció előnyt szerzett a nem stratégiai nukleáris fegyverek és az azokat célba juttató eszközök terén, melyek ugyan nem esnek az amerikai részről egyébként továbbra is támogatott Új START megállapodás alá, ám más egyezmények, köztük az 1987-es INF-szerződést sértik.⁷³⁴ A Trump-adminisztráció úgy próbálja fejleszteni nukleáris arzenálját, hogy az egyszerre megfeleljen a létező egyezményeknek, de egyúttal nyomást helyezzen az orosz félre, hogy az betartsa az INF-szerződésben foglaltakat. Mattis védelmi miniszter a stratégia közzétételét követően elmondta, hogy az adminisztráció célja „erőpozícióból tárgyalni”, melynek során az új (tengeralattjáróról pályára bocsátható, kisebb robbanófejjel ellátott) fegyverek alkuapot képezhetnek.⁷³⁵ A fegyverkezési verseny jele volt, hogy Putyin elnök nemcsak kritizálta az amerikai nukleáris stratégiát, hanem az Egyesült Államok védelmi rendszerét áttörni képes interkontinentális ballisztikus rakéta kifejlesztését jelentette be 2018 elején.⁷³⁶ A feszültséget jelezte, hogy a bejelentést egy olyan számítógépes szimuláció kísérte, melyben Moszkva az új rakétákkal látszólag Florida államra mér nukleáris csapást.⁷³⁷

Az elrettentés másik jele az Ukrajnának nyújtott fegyveres támogatás volt. Jakub Grygiel és A. Wess Mitchell említett 2016-os, perifériákra nehezedő geopolitikai nyomásról szóló cikkükben kifejtették, hogy a „jól felfegyverzett szövetségesek [...] stratégiai áldást képeznek az Egyesült

⁷³³ The White House: *National Security Strategy of the United States of America*. p.30.

⁷³⁴ United States Department of Defense: *Nuclear Posture Review*. United States Department of Defense, 2018, p.2. és p.9.

⁷³⁵ MEHTA, Aaron: Will the US trade its new sub-launched cruise missile for Russian arms treaty compliance? *DefenseNews*, February 6, 2018, Online: <https://www.defensenews.com/space/2018/02/06/will-the-us-trade-its-new-sub-launched-cruise-missile-for-russian-arms-treaty-compliance/> [letöltés ideje: 2019. május 21.]

⁷³⁶ SAVRANSKY, Rebecca: Putin: New missile renders defenses useless. *The Hill*, March 1, 2018, Online: <http://thehill.com/policy/international/376191-putin-new-missile-renders-defenses-useless> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

⁷³⁷ BBC: Why would Putin want to nuke Florida? *BBC*, March 1, 2018, Online: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-43248794> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

Államok számára [...] mivel megszilárdult akadályokként” a revizionista erők terjeszkedésének útját állják.⁷³⁸ Szakítva elődjének gyakorlatával, Trump elnök 2017 végén jóváhagyta Kijev amerikai fegyverekkel való ellátását. Az Obama-adminisztráció is szembesült az erre irányuló ukrán, kongresszusi és szakértői elképzelésekkel, ám a kelet-európai konfliktus eszkalációjától tartva nem támogatta a lépést.⁷³⁹ Az Obama elnök jóváhagyásával küldött nem halálos katonai támogatás (járművek, radarok, rádiók és védőfelszerelések) kiegészítéseként Trump elnök Javelin páncéltörő rakétákat és mesterlövész puskákat kezdett adni Kijevnek. A Trump-adminisztráció továbbra sem akarja az eszkalációt, ám érvelése szerint e fegyverek célja nem is ez, hanem hogy költségesebbé tegyék az orosz támadásokat.⁷⁴⁰ Az elrettentés e formájáról Grygiel és Mitchell már 2014 őszén írtak, amikor korlátozott célú és mértékű háború orosz gyakorlatának egy lehetséges ellenszereként javasolták a peremvidéki szövetségesek helyi védelmének megerősítését és a külső támadás költségének fokozását.⁷⁴¹ A koncepció gyakorlati alkalmazásától ugyanezt várta Kurt Volker korábbi NATO-nagykövet, az ukrajnai tárgyalásokért felelős akkori amerikai különmegbízott, aki 2018 áprilisában arról beszélt, hogy a lépéssel a Trump-adminisztráció növelni szándékozik az orosz agresszió költségeit. A diplomata szerint Washington így próbál idővel „véget vetni a konfliktusnak és békét hozni”,⁷⁴² ismét a Trump-adminisztráció „béke erő által” gondolatát tükrözve.

Összegzés

Az Obama-doktrínához hasonlóan a Trump-doktrína is komoly szakértői viták tárgyát képezi. Az Egyesült Államok 2017-es nemzeti biztonsági stratégiája alapján a Trump-adminisztráció kül- és biztonságpolitikáját az „elvhű realizmus” jellemzi, ami elvileg a liberális nemzetközi rend realista módon történő megőrzésére irányuló politikát takar. A közhiedelem szerint Trump elnök e politikája kifejezetten árt a nemzetközi rend működésének, jóllehet Washington a konzervatív elemzők meglátását osztja az ügyben: utóbbiak lényegében egyetértenek a liberális

⁷³⁸ GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. Wess: Pressure on the Peripheries. p.50. és p55.

⁷³⁹ BLINKEN, Anthony J.: Time for the Trump Administration to Arm Ukraine. *The New York Times*, April 10, 2017, Online: <https://www.nytimes.com/2017/10/04/opinion/trump-ukraine-russia.html> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

⁷⁴⁰ GORDON, Michael R.: Jim Mattis, in Ukraine, Says U.S. Is Thinking of Sending Weapons. *The New York Times*, August 24, 2017, Online: <https://www.nytimes.com/2017/08/24/world/europe/mattis-ukraine-russia.html> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

⁷⁴¹ GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. Wess: Limited War Is Back. *National Interest*, No.133. (September/October 2014), ISSN 0884-9382, p.41.

⁷⁴² United States Department of State: Latest Developments on Ukraine Negotiations. *United States Department of State*, April 13, 2018, Online: <https://fpc.state.gov/280441.htm> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

szervezők által is észlelt válságjelekben, Trump elnök szokatlan fellépését pedig inkább tünetnek, semmint kiváltó oknak tekintik, a valódi problémát pedig a liberális rend működésével a hidegháború után visszaélő feltörekvő hatalmakban látják. A 2017-es nemzeti biztonsági stratégia (szokatlan módon) kendőzetlenül geopolitikáról számol be: az Obama-adminisztráció kezdeti optimizmusával szemben a Trump-adminisztráció nem együttműködési fórumokat és közös globális kihívásokat, hanem egy globális arénát és hatalmi versenyt lát a revizionista hatalmakkal, köztük is elsősorban a Kínai Népköztársasággal és az Oroszországi Föderációval.

Elődjéhez hasonlóan választási kampányában Donald J. Trump is a hazai nemzetépítésre kívánt nagyobb figyelmet fordítani, csökkentve az Egyesült Államok nemzetközi katonai szerepvállalásait. Retorikája révén Trump elnök esetében ez inkább az amerikai izolacionizmus vádját hozta magával. A Mead-féle amerikai külpolitikai hagyományok közül Trump elnök gyakorlata a nemzetközi kapcsolatokban realista logikát követő jacksoni nacionalista-populista irányvonalat követi, jóllehet az elnök kijelentései ilyen téren következetlenségekről árulkodnak (hol elutasítva a liberális értékek terjesztését, hol mintaértékűnek beállítva az amerikai politikai rendszert). Mindazonáltal a Trump-adminisztráció külpolitikai gondolkodásában következetesen állandó tétel a nemzetállami szuverenitás megőrzésének szándéka: a kritikusok szerint a nemzetközi szervezetekkel szembeni szkepszis révén ez is a liberális nemzetközi rend bomlasztásának szándékáról tanúskodik, ugyanakkor a Trump-adminisztráció konzervatív olvasatában csupán finomhangolásról van szó, amit a nemzeti érdekeket nem kellőképp kiszolgálni képes szervezetek és bürokráciák, illetve az azokkal visszaélő revizionista erők időközben megszerzett belső pozíciói tesznek indokolttá. Közben Washington továbbra sem lett izolacionista: Trump elnök kifejezetten aktív külpolitikát folytat, ami leglátványosabban az amerikai kemény hatalom demonstrálásában ölt testet: összhangban a konzervatív internacionalizmus és a jacksonizmus tételeivel, a Trump-adminisztráció kitüntetett szerepet szánt diplomáciájában a fegyveres erőnek, így alkalmazási hajlandósága (és ráfordított erőforrásai) erősödést mutatott.

A Trump-adminisztráció az európai szövetségesek vonatkozásában is a geopolitika és a hatalmi verseny tudatosítását képviselte: Európa-stratégiájának lényege, hogy a liberális nemzetközi rendet belső és külső nyomások érik, így a Nyugatot elsősorban alkotó Egyesült Államoknak és Európának össze kell fogniuk a revizionista hatalmakkal szemben. Mindeközben sem ebben, sem a 2017-es nemzeti biztonsági stratégiájában nincs érdemi említés a globális kihívásokról és azokra irányuló érdekközösségről. Mi több, noha a nemzetközi terrorizmus továbbra is fontos kihívás maradt Washington szemében, a Trump-adminisztráció 2018-as nemzeti védelmi stratégiája nyíltan kijelenti, hogy már nem ez, hanem a nagyhatalmi verseny jelenti az elsőszámú

kihívást. Európa vonatkozásában az Obama-adminisztrációhoz hasonlóan itt is beszédes, hogy Trump elnök első európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes államtitkára az az A. Wess Mitchell volt, aki kinevezését megelőzően a tudományos világban írt elemzéseiben a geopolitikára és kifejezetten annak kelet-közép-európai maradandóságára hívta fel a figyelmet.

A nyugati szövetség megszilárdítására irányuló szándék ellenére a Trump-adminisztráció alatt a transzatlanti kapcsolatokban inkább a viták hajlamosak felszínre kerülni. Bár az amerikai elnök egy-egy kijelentése és azok stílusa több szempontból is szokatlan és meggondolatlan, tartalmukat tekintve nem képviselnek újkeletű problémát a transzatlanti kapcsolatokban. Egyrészt az amerikai-európai kapcsolatok jellege az elmúlt közel háromszáz évben fluktuált, másrészt az intézményesített kapcsolatrendszer is élt már hasonló válságokat, legutóbb az ezredfordulót követően a Bush-adminisztráció alatt. Érdekes módon míg Bush elnök és Trump elnök karakterei és politikái teljesen eltérnek egymástól, a velük szemben megfogalmazott európai és liberális kritikák lényegében egybeesnek, illetve ugyanazon témák (unilaterális vagy multilaterális fellépés, kemény vagy puha hatalom, gazdasági liberalizáció vagy környezetvédelem és fenntarthatóság, stb.) köré szerveződnek. Hasonlóképp, az Egyesült Államok 2017-es nemzeti biztonsági stratégiáját és az Európai Unió 2016-os globális stratégiáját összevetve is a konzervatív-liberális külpolitikai gondolkodás közötti különbségek kerülnek napvilágra, ismét aktuálissá téve az európai stratégiai autonómia kérdését (jöllehet az amerikai konzervatívok olvasatában ez továbbra is erőtlen próbálkozás Európa részéről).

Bár Donald J. Trump csatlakozott elődjeihez és elnökségét az amerikai-orosz kapcsolatok javításának szándékával kezdte, erre a hazai és nemzetközi politikai környezet hangulata révén eleve nem sok esélye volt. Retorikájával szemben az elnök kül- és biztonságpolitikai csapatának főbb tagjai mind következetesen keményvonalas álláspontot képviseltek Moszkvával szemben, így összhangban a stratégiai dokumentumaiban foglaltakkal, a Trump-adminisztráció nem partnert, hanem revizionista hatalmat lát az Oroszországi Föderációban. A kemény hatalomra fordított amerikai hangsúly révén az amerikai-orosz viszonyban kimutathatók az elrettentésre irányuló fegyverkezési verseny jelei, ami az elvileg fennálló fegyverzetkorlátozó megállapodások borús kilátásai mellett az amerikai nukleáris stratégiában és a szövetségesek (elsősorban Ukrajna) felfegyverzésének szándékában jelentkezik. Utóbbi azért is kiemelendő, mert egyrészt minden folytonosság mellett érdemi újítást jelent az Obama-adminisztráció külpolitikájához képest, másrészt mert (összhangban a konzervatív internacionalizmus gondolkodásával) kifejezetten a nyugati világ peremterületeire vonatkozik, beleértve Kelet-Közép-Európát, mely egyúttal a Trump-adminisztráció Európa-stratégiájának kiemelt részét képezte.

VII. Kelet-Közép-Európa és a Trump-adminisztráció külpolitikájában

VII.1. A Trump-adminisztráció konzervatív külpolitikájának fogadtatása

VII.1.1. Diplomáciai újrakezdés

Trump elnök sajátos retorikája mellett adminisztrációjának diplomáciai gyakorlata is megosztó az európai szövetségesek körében. Egyrészt a hatékony Obama-Trump kormányváltást megnehezítette, hogy a republikánus elnök több kormányzati posztot csak lassan tudott feltölteni, ami különösen igaz volt az Egyesült Államok diplomáciai karjára. Számos fontos külügyminisztériumi vezetői tisztség mellett a nagyköveti állások betöltése is elhúzódott, a kritikusok pedig arra panaszkodtak, hogy mindkét esetben Trump elnök aránytalanul sok politikai kinevezett hozott az amerikai diplomáciába.⁷⁴³ A tapasztalatlan diplomaták szakmai hibáira felfigyelt a nemzetközi sajtó, amely néha szokatlan politikai nézeteltérésekről számolt be. A diplomáciai furcsaságok közül kiemelendő az Egyesült Államok és az Európai Unió egymáshoz delegált nagyköveteinek helyzete: a Trump-adminisztráció 2018-ban a diplomáciai protokollban alacsonyabb szintre sorolta az EU washingtoni nagykövetét, akit „nemzetközi szervezet” képviselőjeként tartott számon. A Trump-adminisztráció később visszacsinálta a váratlan változtatást,⁷⁴⁴ ám az eset kiemelt figyelemben részesült, mivel egyrészt az átmeneti „lefokozás” az Obama-adminisztráció által bevezetett gyakorlat ellen hatott, másrészt Trump elnök ezzel párhuzamosan többször nyílt kritikával és durva (köztük „ellenség”) jelzőkkel illetve az Európai Uniót annak kereskedelempolitikája miatt.⁷⁴⁵

Közben az Atlanti-óceán másik felén Gordon Sondland, az Európai Unióhoz delegált amerikai nagykövet nyilvánosan is halogatással vádolta a transzatlanti kereskedelmi tárgyalásokban eljáró Európai Bizottságot, mely szerinte a szabályzások megszállottjaként „nincs kapcsolatban a valósággal.” Trump elnök amerikai külkereskedelmi mérleget javítani szándékozó politikáját képviselve Sondland nagykövet szemrehányást tett arról, hogy Washington Európának nyújtott történelmi segítségnyújtásai ellenére az EU szándékosan nem konstruktív a kereskedelmi tárgyalásokban. A diplomata 2018 végén a helyzetet komikusan úgy írta le, hogy „ha

⁷⁴³ GRAMER, Robbie: Diplomats Losing Out to Trump Picks for Top Spots. *Foreign Policy*, August 15, 2019, Online: <https://foreignpolicy.com/2019/08/15/former-officials-decry-diplomatic-disarmament-under-trump-state-department-political-appointees/> [letöltés ideje: 2019. november 22.]

⁷⁴⁴ ANDERSON, Emma: US bumps EU diplomatic status back up after downgrade. *Politico*, March 4, 2019, Online: <https://www.politico.eu/article/us-bumps-eu-diplomatic-status-back-up-after-downgrade/> [letöltés ideje: 2019. november 22.]

⁷⁴⁵ BOITTIN, Jean-Francois: Donald Trump’s Diplomatic War on Europe. *The Globalist*, January 20, 2019, Online: <https://www.theglobalist.com/trump-pompeo-eu-russia-collusion-sondland/> [letöltés ideje: 2019. május 2]

megkérdezek valakit az EU-nál, mennyi az idő, azt a választ kapom, «nem».” A nagyköveti posztot 2020 februárjáig betöltő Gordon Sondland bízta az európai politikusokat, éljenek a lehetőséggel, hogy „van egy nagyon ideológiamentes elnök, aki az alkuk embere,” ám erre utóbbiak szerinte nem voltak nyitottak.⁷⁴⁶

A Trump-adminisztráció nyugat-európai kormányokkal is diplomáciai összetűzésekbe keveredett, melyek közül érdemes megemlíteni Richard Grenell kijelentéseinek politikai visszhangját. Trump elnök berlini nagykövete egy 2018-as interjúban jelezte, hogy a konzervatív politikai erőket szeretné lendületbe hozni Európában, amire szerinte utóbbiak is jelezték igényüket. Az amerikai diplomata cáfolta, hogy konkrét politikai pártokat vagy jelölteket támogatna, ugyanakkor kitartott állítása mellett, miszerint „a hangos többség [európai] ébredését tapasztaljuk – azokét, akik elutasítják az eliteket és a buborékokat, [melyekben utóbbiak élnek.]”⁷⁴⁷ Richard Grenell kijelentéseit éles kritika érte a német baloldali pártoktól, valamint az amerikai főáramlatú sajtótól: utóbbit a Washington Post szerkesztőségének véleménycikke jelzett, melyben a szerzők arra panaszkodtak, hogy Grenell a diplomáciai protokollt megtörve külön fogadta Sebastian Kurz osztrák kancellárt, illetve hogy „rocksztárnak” dicsérte a bevándorlásellenes politikát képviselő osztrák kormányfőt.⁷⁴⁸

Richard Grenell berlini aktivitása jól tükrözte a Trump-adminisztráció „America First” politikájának nyugat-európai fogadtatását. Az amerikai diplomata egy 2020 februárjában adott interjújában ismertette a Trump-doktrína lényegét, mely szerinte „kettős megközelítés minden kérdésben:” egyfelől nyomásgyakorlás az amerikai érdekek érvényesítésére, másfelől párbeszéd-kezdeményezés, mely utóbbi sohasem cél, csupán eszköz. Grenell nagykövet Donald Trump Európában szokatlan stílusát kifejezetten hatásosnak minősítette, emlékeztetve, hogy noha Barack Obama (már megválasztása előtt is) rendkívül népszerű volt Berlinben, a németek Obamániája bizonyos kiemelt kérdésekben nem vitte közelebb az Obama-adminisztrációt céljainak megvalósításához. A TTIP ugyanis főleg német ellenálláson bukott el, miközben Berlin a védelmi kiadások növelése és az Északi Áramlat 2 vezeték ügyében is figyelmen kívül hagyta az amerikai intelmeket, továbbá Jakiw Palij, az Egyesült Államokban élő utolsó náci fegyőrt

⁷⁴⁶ HERSZENHORN, David M.: Trump’s man in Brussels slams ‘out of touch’ EU. *Politico*, December 10, 2018, Online: <https://www.politico.eu/article/trumps-man-in-brussels-slams-out-of-touch-eu/> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

⁷⁴⁷ EDDY, Melissa: Promoting Europe’s Conservatives, U.S. Envoy Upsets Germans. *The New York Times*, June 4, 2018, Online: <https://www.nytimes.com/2018/06/04/world/europe/richard-grenell-germany-us.html> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

⁷⁴⁸ The Editorial Board: Trump’s Man in Berlin. *The Washington Post*, June 6, 2018, Online: <https://www.nytimes.com/2018/06/06/opinion/trump-richard-grenell-ambassador-germany.html> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

sem volt hajlandó átvenni Washingtontól.⁷⁴⁹ Palij átvétele kapcsán a német beleegyezésre csak a Trump-adminisztráció alatt került sor, miután Richard Grenell elnöki utasításra prioritásként kezelte az ügyet.⁷⁵⁰

Az amerikai elnök stílusa egyfelől kellemetlen, másfelől eredmény-orientált Európában, ahol a felszín alatt él egy fogadókészség az érdemi együttműködések fellendítésére (vagy akár stagnáló helyzetek tisztázására), míg a felszínen az elhatárolódás gesztusai nyernek teret. Utóbbi kiváltképp a nyugat-európai politikai elitek körében jellemző, ahol már-már elvárás a Trump elnökre irányuló nyilvános kritikák megfogalmazása a politikai életben, miközben Kelet-Közép-Európában az amerikai elnök személye és politikai álláspontjai helyett az ország Egyesült Államokkal ápolt kapcsolatának lehetőségei (érdekei) állnak a figyelem középpontjában.⁷⁵¹ Az európai kormányok tehát megosztottak Donald Trumpot illetően, amit jól szemléltetett Jeremy Shapiro és Dina Pardijs egy 2017-es tanulmánya. Az elemzők az EU-tagállamok főbb politikai formációit (kormányait és számottevő ellenzéki erőit) vizsgálva megállapították, hogy az európai politikában az amerikai elnök személye a „Messiás” és az „Antikrisztus” szélsőséges képében jelenik meg, jöllehet a többség a köztes „Régens-effektust” társítja hozzá, melynek megfelelője a korábban említett „felnőttek a szobában” koncepció. Érdekesség, hogy a Trump-adminisztráció első évében a kifejezetten pozitív fogadtatást jelző „megváltói” kép elsősorban Varsóban, Prágában és Budapesten élt.⁷⁵²

Noha a Donald Trump stílusával társított politikai nézetek alapján számos európai ország társadalma fogékony a trumpizmusra, az utóbbi előfordulási valószínűségét vizsgáló, a Politico munkatársai által 2017-ben készített ún. Trumpability Index inkább Kelet-Közép-Európában erősebb.⁷⁵³ A Kelet-Közép-Európába küldött amerikai nagykövetek többsége Richard Grenell-nél kevesebb közszolgálati tapasztalattal rendelkező politikai kinevezett, ugyanakkor a térség

⁷⁴⁹ The Rubin Report: Ambassador: Exposing UN Waste & Trump's Pro Gay Policies | Richard Grenell | POLITICS | Rubin Report. *The Rubin Report* (Youtube videó 36:30 és 37:17 perc, illetve 47:35 és 50:00 perc között) Online: <https://www.youtube.com/watch?v=TUL1KzYbEm8> [letöltés ideje: 2020. március 10.]

⁷⁵⁰ CENZIPER, Debbie & COLEMAN, Justine: 'Get the Nazi out of New York.' The secret operation to deport the last living Nazi defendant in the U.S. was a rare success. *The Washington Post*, September 2, 2018, Online: https://www.washingtonpost.com/national/get-the-nazi-out-of-new-york-the-secret-operation-to-deport-the-last-living-nazi-defendant-in-the-us-was-a-rare-success/2018/09/01/2ea22aca-aa32-11e8-8a0c-70b618c98d3c_story.html [letöltés ideje: 2019. november 26.]

⁷⁵¹ WIRTZ, Bill: There's Plenty of Love For Trump in Europe. *RealClearWorld*, February 1, 2018, Online: https://www.realclearworld.com/articles/2018/02/01/theres_plenty_of_love_for_trump_in_europe_112698.html [letöltés ideje: 2019. november 26.]

⁷⁵² SHAPIRO, Jeremy & PARDIJS, Dina: The Transatlantic Meaning of Donald Trump: A US-EU Power Audit. *European Council on Foreign Relations*, September 21, 2017, Online: http://www.ecfr.eu/page/-/US_EU_POWER_AUDIT.pdf [letöltés ideje: 2018. május 15.] pp.2–9.

⁷⁵³ HERVEY, Ginger & FRIES, Livia: The Trumpability Index. *Politico*, August 9, 2017, Online: <https://www.politico.eu/article/the-trumpability-index/> [letöltés ideje: 2019. december 2.]

fővárosaiba Washington már évtizedek óta nem karrierdiplomatákat küld a diplomáciai képviseltek élére, a Trump elnök által kijelölt személyek pedig alapvetően kedvező fogadtatásban részesültek. A prágai amerikai nagykövetség élére Stephen B. King vegyipari üzletember került, aki egyik fő feladatának a gazdasági együttműködés előmozdítását látta,⁷⁵⁴ míg Varsóba Georgette Mosbacher utazott, aki a lengyel holokauszt-törvény árnyékában eszkalálódó lengyel-izraeli politikai vitában kiállt Varsó mellett (arra szólítva Israel Katz megbízott izraeli külügyminisztert, hogy kérjen bocsánatot, amiért a lengyeleket antiszemitaéknak nevezte).⁷⁵⁵ Budapest David B. Cornsteint fogadta, aki közreműködött Orbán Viktor magyar kormányfő washingtoni elnöki találkozásának előkészítésében.

Trump elnök elődjéhez képest jóval többször találkozott kelet-közép-európai kollégáival, akik ráadásul kitüntetett figyelemben is részesültek: 2019-ben például Klaus Iohannis román elnök már másodjára látogatta meg Donald J. Trumpot a Fehér Házban, ám ennél érdekesebb, hogy abban az évben az amerikai elnöki rezidencia addig mindössze tíz európai kormány- és államfőt fogadott, akiknek több, mint fele Közép- és Kelet-Európából érkezett: 2019-ben például mind a négy visegrádi ország vezetője külön-külön találkozhatott az Egyesült Államok elnökével (részben az 1989-es évfordulók okán).⁷⁵⁶ Miközben a nyugat-európai vezetőkkel tartott találkozái Trump elnök politikailag érzékeny kijelentései (kritikái) alapján részesülnek nagyobb sajtóvisszhangban, a kelet-közép-európai vezetők esetében inkább egy-egy kérdésben az egyetértés ténye kerül megvilágításra. Jóllehet, érdekeik potenciális sérelmének ők is hangot adtak, ami leginkább az amerikai elnök kereskedelempolitikájával (főleg az európai gépipari termékekre kivetett vámokkal) szembeni aggodalmaikban öltött testet. Andrej Babiš cseh kormányfő például „a cseh-amerikai kapcsolatok újra-kezdéseként” írta le, hogy 2017 márciusában nyolc év után először cseh miniszterelnök látogathatott a Fehér Házba,⁷⁵⁷ ugyanakkor Trump elnökkel folytatott beszélgetésében arra kérte vendéglátóját, hogy ne vessen ki vámokat

⁷⁵⁴ ŠTUCBARTOVÁ, Linda: Stephen B. King – Life is work and work is life. *Czech & Slovak Leaders Magazine* (November/December 2018), Online: <https://www.czechleaders.com/interviews/stephen-b-king> [letöltés ideje: 2019. november 23.], p.43.

⁷⁵⁵ CHARLISH, Alan: Israel should apologize to Poland in Holocaust row: U.S. ambassador to Warsaw. *Reuters*, February 20, 2019, Online: <https://www.reuters.com/article/us-israel-poland/israel-should-apologize-to-poland-in-holocaust-row-us-ambassador-to-warsaw-idUSKCN1Q90TG> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

⁷⁵⁶ GEARAN, Anne: Trump’s White House guest list favours smaller European countries over traditional allies. *Independent*, August 21, 2019, Online: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-white-house-guest-list-europe-romania-germany-france-klaus-iohannis-a9072696.html> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

⁷⁵⁷ LAZAROVÁ, Daniela: Czech PM says meeting with President Trump is a “restart” in bilateral relations. *Radio Prague International*, March 7, 2017, Online: <https://www.radio.cz/en/section/curraffrs/czech-pm-says-meeting-with-president-trump-is-a-restart-in-bilateral-relations> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

az Európai Unióból érkező termékekre,⁷⁵⁸ de ugyanerre akarta felhívni az amerikai elnök figyelmét Peter Pellegrini szlovák kormányfő is két hónappal később tett washingtoni látogatásakor.⁷⁵⁹ A kelet-közép-európaiak amerikai diplomáciában szerzett tényerését több helyen gyanakvás övezte, miszerint Trump elnök részben politikai ideológiai rokonszenvtől vezérelve fogadta az esetenként liberális demokrácia értékeit megkérdőjelező kormányok képviselőit. Daniel Fried, a kelet-közép-európai térségben jártas karrierdiplomata szerint bár a szóban forgó kelet-közép-európaiakra fordított kitüntetett figyelem helyénvaló, „a Trump Fehér Ház ideológiai szárnya rossz megfontolásból kedveli őket.”⁷⁶⁰

VII.1.2. Szavak és tettek megkülönböztetése

Nyugat-európai társaikkal szemben a kelet-közép-európai kormányok vezetői nemcsak gyengébb hatalmi pozícióik miatt óvatosabbak a Trump-adminisztrációval szemben, hanem azért is, mert inkább Washington tetteit, semmint szavait tartják mérvadónak. A nemzetközi sajtóban már a 2016-os elnökválasztás előtt felmerült, hogy Donald J. Trump egyes kijelentéseinek ismeretében a kelet-közép-európai szövetségesek republikánus győzelem esetén nem sok jóra számíthatnak. Trump elnök a NATO az Egyesült Államok által vezetett Iszlám Állam elleni Globális Koalícióba történő formális bevonásáig a szervezetet „idejétműltnak” nevezte, felvette a kollektív védelem amerikai érvényesítésének külön feltételhez kötését, és általában vonatkozott e kollektív védelem iránti amerikai elkötelezettségről beszélni. Mindazonáltal néhány szakértő, köztük Michal Baranowski rávilágított, hogy a transzatlanti védelmi kötelékre érzékeny kelet-közép-európaiak vélhetően a „várjunk és majd meglátjuk” mentalitást fogják követni.⁷⁶¹ Washington kollektív védelemhez fűződő viszonya a NATO 2017-es vezetői találkozásán is kérdéses volt, mivel Trump elnök szövetséges állam- és kormányfők előtt tartott beszédében nem ejtett szót az általában nyomatékosított Washingtoni Szerződés ötödik cikkelyéről: bár a sajtót akkor az amerikai hallgatás híre uralta, az ügyben megkérdezett kelet-közép-európai diplomaták nem mutatták az aggodalom jeleit.

⁷⁵⁸ LAZAROVÁ, Daniela: Czech PM tells President Trump he wants to “make the Czech Republic great again” *Radio Prague International*, March 8, 2017, Online: <https://www.radio.cz/en/section/curraffrs/czech-pm-tells-president-trump-he-wants-to-make-the-czech-republic-great-again> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

⁷⁵⁹ Spectator Staff: Will Trump visit Slovakia? *The Slovak Spectator*, May 2, 2019, Online: <https://spectator.sme.sk/c/22111901/trump-may-come-to-slovakia.html> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

⁷⁶⁰ GEARAN, Anne: Trump’s White House guest list favours smaller European countries over traditional allies.

⁷⁶¹ KINSTLER, Linda: What Trump Means for Central and Eastern Europe. *The Atlantic*, November 28, 2016, Online: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/11/trump-putin-nato-hungary-estonia-poland-orban/508910/> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

Szijjártó Péter magyar külügyminiszter szerint Trump elnök szavai megnyugtatók voltak, míg szlovák kollégája, Miroslav Lajčák szerint a hallgatás az ötödik cikk amerikai érvényesítésének triviális jellegére is utalhatott. Az ügyben leginkább érzékeny lengyel diplomácia vezetőjeként Witold Waszczykowski elmondta, hogy az amerikai katonák NATO keleti szárnyára történő tényleges telepítése „sokkal jobb, mint az ötödik cikkely deklaratív megemlézése,” ami helyett szívesebben lát „az Egyesült Államokból érkező 5,000 katonát Lengyelországban. Ez az elköteleződés.”⁷⁶² Amerikai oldalról ugyanezt a logikát Trump elnök 2017 nyarán intézett varsói beszédében is megerősítette, amikor a NATO-szövetségesek nemzeti védelmi kiadásaira irányuló korholásainak negatív visszhangja kapcsán elmondta: „az Egyesült Államok nem pusztán szavakkal, hanem tetteivel is kifejezte, hogy határozottan kiállunk az ötödik cikkely mellett. [...] A szavak könnyen jönnek, de a tettek számítanak.”⁷⁶³ A lengyel vezetés annak is örülhetett, hogy Trump elnök 2019 októberében jóváhagyta a kelet-közép-európai ország amerikai vízummentességi programba történő bevonását, ami egy évek óta elhúzódó, Varsót mint hűséges szövetségest különösen érzékenyen érintő ügy volt.⁷⁶⁴

Az európai biztonsági kérdések Trump-adminisztráció általi kendőzetlen megnevezése, valamint a nyugat- és kelet-közép-európai megosztottság problémája jól kimutatható volt a 2018. július 11-12-i brüsszeli NATO-csúcson is. A találkozót komoly sajtófigyelem kísérte részben azért, mert Trump elnök élesen kritizálta német szövetségését: az amerikai elnök arra panaszkodott, hogy miközben Washington megvédi Európát az orosz fenyegetéstől, addig Berlin és mások földgázvezetékéről szóló alkut kötnek Moszkvával, ami szerinte „nagyon nem helyénvaló.” Szerinte a németek így orosz függésbe kerülnek, miután „megszabadultak a szén-erőműveiktől, megváltak a nukleáris [erőműveiktől] és nagyon sok olajt és gázt kapnak Oroszországtól.”⁷⁶⁵ A nemzetközi médiában komoly visszhangra találta Angela Merkel válasza, miszerint volt kelet-német állampolgárként ő tudja, mit jelent orosz függésben lenni, és bár a

⁷⁶² HOVET, Jason & JANCARIKOVA, Tatiana: Central Europe confident Trump committed to NATO. *Reuters*, May 26, 2017, Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-nato-centraleurope-idUSKBN18M1XI> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

⁷⁶³ The White House: Remarks by President Trump to the People of Poland. *The White House*, July 6, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-people-poland/> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

⁷⁶⁴ SAMUELS, Brett: Trump approves Poland's entry to visa waiver program. *The Hill*, October 4, 2019, Online: <https://thehill.com/homenews/administration/464387-trump-approves-polands-entry-to-visa-waiver-program> [letöltés ideje: 2019. november 24.]

⁷⁶⁵ MASON, Jeff & MACDONALD, Alastair: Trump lashes Germany over gas pipeline deal, calls it Russia's 'captive'. *Reuters*, July 11, 2018, Online: <https://www.reuters.com/article/us-nato-summit-pipeline/trump-lashes-germany-over-gas-pipeline-deal-calls-it-russias-captive-idUSKBN1K10VI> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

Moszkvával folytatott kereskedelem normalitására Jens Stoltenberg NATO-főtitkár is emlékeztetett,⁷⁶⁶ az Északi Áramlat 2 gázvezeték szinte minden kelet-közép-európai országok számára politikai és gazdasági fájópont. A balti államokon túl a visegrádiak közül Varsó és Pozsony egyértelműen osztja Washington álláspontját az ügyben, miközben Prága kevésbé szókimondó az ügyben, szemben Budapesttel. Szijjártó Péter 2018 márciusában jól szemléltette a projekttel szembeni kelet-közép-európai frusztrációt, amikor kettős mércére panaszkodva elmondta, hogy „egyes nyugat-európai országok elég hangosak Oroszország ellenében, [ám] [...] nagyon erős és tevékeny együttműködést tartanak fenn [Moszkvával] energiaügyben.”⁷⁶⁷ Noha Trump elnök kritikája részleteit tekintve pontatlan és (tőle nem) szokatlanul nyers volt, remekül hangot kölcsönzött a kelet-közép-európai szövetségeseinek. Ivan Korčok, szlovák külügyi államtitkár találóan megjegyezte, hogy olykor „jó, ha a vezetők érthető nyelven szólnak.”⁷⁶⁸

A Trump-adminisztráció kommunikációjának stílusa és tartalma tehát egyaránt rávilágít egy-egy belső európai problémára és megosztottságra, ami a gyakorlatban politikai tabudöntőgetést jelent. Berlin és Moszkva energiaügyi együttműködése mellett Trump elnök a visegrádi országokban vitatott migráció kapcsán is a német vezetésre mutatott, amikor 2017 januárjában azt mondta, hogy az Európai Unió „alapvetően egy eszköz Németország számára,”⁷⁶⁹ aki a többi tagállamra kényszeríthette bevándorláspolitikáját a 2015-ös migrációs válság idején. A lengyelországi Tusk/Kopacz-kormányt 2015-ben váltó jobbkonzervatív Szydło-kormány osztotta a német dominanciájú Európai Unió képét, kiváltképp bevándorlás-ügyben, Jarosław Kaczyński volt kormányfő szerint pedig Varsó amerikai külpolitikában szerzett kitüntetett figyelmének nyugati kritikáit pedig politikai irigységnek tudta be.⁷⁷⁰ Hasonló álláspontot képviselt a magyar diplomácia is, amikor Szijjártó Péter 2018 júniusában megjegyezte, hogy Trump elnök „határozottan megszabadul a képmutatástól és a politikai korrektségtől, ám [...] az ő személyét és az

⁷⁶⁶ MacASKILL, Ewen: Angela Merkel hits back at Donald Trump at Nato summit. *The Guardian*, July 11., 2018, Online: <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jul/11/nato-summit-donald-trump-says-germany-is-captive-of-russians> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

⁷⁶⁷ MARX, Willem: CNBC interview with Hungary's Foreign Minister, Peter Szijjártó. *CNBC*, March 20, 2018, <https://www.cnb.com/2018/03/20/cnbc-interview-with-hungarys-foreign-minister-peter-szijjarto.html> [letöltés ideje: 2018. május 10.]

⁷⁶⁸ Spectator Staff: Slovakia supports US President Trump's opinion on North Stream 2. *The Slovak Spectator*, July 12, 2018, <https://spectator.sme.sk/c/20869229/slovakia-supports-us-president-trumps-opinion-on-north-stream-2.html> [letöltés ideje: 2018. május 10.]

⁷⁶⁹ MANCE, Henry *et. al.*: Donald Trump takes swipe at EU as 'vehicle for Germany'. *Financial Times*, January 16, 2017, Online: <https://www.ft.com/content/1f7c6746-db75-11e6-9d7c-be108f1c1dce> [letöltés ideje: 2019. május 15.]

⁷⁷⁰ DAVIES, Christian & BOFFEY, Daniel: Donald Trump's Poland visit sparks fears of widening divisions in Europe. *The Guardian*, July 4, 2017, Online: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jul/04/donald-trump-poland-visit-fears-widening-europe-warsaw> [letöltés ideje: 2019. május 15.]

Egyesült Államokat érő szidalmazások túlzásba estek, amihez Budapest nem kíván csatlakozni.⁷⁷¹ A Trump-adminisztrációval szembeni európai megosztottság (kiegészülve Trump elnök kétoldalú alkuk kötésének hajlamával) sokakat emlékeztetett a Bush-adminisztráció alatt a korai 2000-es években alkalmazott „régí Európa” és „új Európa” megosztásra, ami az egyéni érdekek mellett kifejezetten politikai ideológiai törésvonal mentén alakult.

VII.2. Ismét átpolitizált kapcsolatok

VII.2.1. A Nyugat és értékeinek konzervatív olvasata

A Trump-adminisztráció külpolitikájával szembeni európai kritikák háttérében (az elnök és képviselőinek szokatlan stílusa mellett) az áll, hogy a jacksoni hagyományt is tükröző amerikai vezetést az európaiaktól „radikálisan eltérő ideológia” jellemzi.⁷⁷² A nacionalista-populista jelzővel illetett „America First” nemcsak a nemzetállami szuverenitásról, hanem általában a Nyugat kulturális értékeinek konzervatív értelmezéséről is szól. Washington Európa-stratégiája a „nyugati szövetség megszilárdítása” alcímet kapta, alapjait pedig Donald J. Trump a 2017 júliusában elmondott varsói beszéde szolgáltatta,⁷⁷³ jóllehet maga a beszéd Európában politikai és ideológiai szempontból sem aratott osztatlan sikert. Egyrészt a helyszínválasztás önmagában is gesztusként volt értelmezhető: bár nem ez volt az amerikai elnök első európai útja, maga a Nyugat védelméről szóló beszéd jelentősége meghaladta a protokolláris megjelenését, így többekben felmerült, hogy Trump elnök gondolatait miért nem Berlinben, Párizsban vagy Brüsszelben fejtette ki. A kritikusok szemében ez azért is volt aggasztó, mert a lengyel jobbkonzervatív kormány akkor épp jogállamiságról szóló politikai vitában állt az Európai Bizottsággal és egyes nyugat-európai kormányokkal, ahol az amerikai elnök varsói látogatását az Európai Unió politikai ideológiai megosztásának jelzéseként is érthették.⁷⁷⁴

Az Egyesült Államok elnökének 2017-es varsói beszéde a Nyugat egzisztenciális fenyegetettségét helyezte középpontba. Trump elnök szavaival „korunk alapvető kérdése, hogy a Nyugat-

⁷⁷¹ TURAK, Natasha: Stop bashing Trump, Hungary's foreign minister tells Europe. *CNBC*, June 1, 2018, Online: <https://www.cnb.com/2018/06/01/stop-bashing-trump-hungarys-foreign-minister-tells-europe.html> [letöltés ideje: 2018. május 15.]

⁷⁷² SHAPIRO, Jeremy & PARDIJS, Dina: The Transatlantic Meaning of Donald Trump: A US-EU Power Audit.

⁷⁷³ MITCHELL, A. Wess: A nyugati szövetség megszilárdítása.

⁷⁷⁴ PAWLAK, Justyna: Unease in Brussels over Trump's Poland visit. *Reuters*, June 29, 2017, Online: <https://www.reuters.com/article/us-poland-usa-trump/unease-in-brussels-over-trumps-poland-visit-idUSKBN19K0G0> [letöltés ideje: 2018. május 10.]

ban megvan-e az akarat a túlélésre. Van-e a bizodalunk értékeinkben, hogy bármi áron megvédjük azokat? Tiszteljük-e eléggé saját állampolgárjainkat, hogy megvédjük határainkat? Megvan-e bennünk a vágy és bátorság arra, hogy megőrizzük civilizációnk azokkal szemben, akik felforgatnák és elpusztítanák azt?”⁷⁷⁵ Bár a beszéd részben a geopolitikai kihívásokról (köztük az orosz agresszióról) szólt, Trump elnök külön problémaként nevezte meg a „nyugati biztonságot és életvitelt fenyegető” radikális iszlám terrorizmust és az azzal összefüggésbe hozott illegális migrációt, valamint a „kormányzati bürokrácia elburjánzását”, ami a társadalom anyagi jólétét és szabadságát veszélyezteti.⁷⁷⁶ Bár maga a beszéd alapvetően mindenki által elfogadott panelekre és történelmi hivatkozásokra épült, konzervatív szerzői (Steve Bannon kommunikációs stratégia és Steven Miller elnöki beszédíró) szelektív módon sorolták fel benne a nyugati civilizáció értékeit: a szöveg egyfelől hangsúlyozta a szuverenitást és a vallásszabadságot, másfelől említést sem tett a demokratikus kormányzásról és a sajtószabadságról. Európában Trump elnök varsói beszédét inkább a konzervatív, a nyugati civilizációt a zsidó-keresztény kulturális örökségben azonosító, a muszlim bevándorlással és azt támogató liberális elittel és intézményekkel szemben gyanakvó politikai erők fogadták jól, míg balliberális körökben „rasszista és vallási paranoiával” jellemezték.⁷⁷⁷ Megjegyzendő, hogy a Trump-adminisztráció konzervatív, vallási-kulturális aspektust előtérbe helyező szemléletéről tanúskodott az is, hogy nem sokkal korábban Trump elnök első külföldi útja példátlan módon Szaúd-Arábiába vezetett, ahonnan egyből Izrael Államba, majd a Vatikánvárosi Államba utazott, meglátogatva ezzel mindhárom Ábrahám-vallás központját.

A nyugati értékek mibenlétéről alkotott képe mellett a Trump-adminisztráció az egyetemesnek tekintett értékek vonatkozásában is konzervatív hozzáállásról tett tanúbizonyságot. Michael R. Pompeo 2019 júliusában bejelentette az Elidegeníthetetlen Jogok Bizottságának felállítását azzal a céllal, hogy a különböző szakmai és politikai háttérből érkező tagjai révén a testület javaslatokat fogalmazzon meg a külügyminiszter részére az alapvető emberi jogok körének lehatárolását illetően, mindezt az amerikai alkotmányban és az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglaltakkal összhangban. A lépés háttérében az a konzervatív gondolat áll, miszerint a demokráciáknak szükséges időnként hátra tekinteniük és önvizsgálatot tartaniuk a szabadságjogok bővítésének és védelmezésének kérdésében: Michael R. Pompeo a néhai Václav Havel cseh író és államférfit idézve elmondta, hogy az emberi jogok „lehetnek

⁷⁷⁵ The White House: Remarks by President Trump to the People of Poland.

⁷⁷⁶ Ibid.

⁷⁷⁷ GRANIERI, Ronald J.: Whose West is Best? *Foreign Policy Research Institute*, July 10, 2017, Online: <https://www.fpri.org/article/2017/07/whose-west-best/> [letöltés ideje: 2018. május 10.]

fénysugarak a sötétség világában [...] [de] lehetnek halálos nyilak is.” A Trump-adminisztráció szerint az emberi jogok kibontakozása örömteli fejlemény, ám a folyamat idővel célt és irányt tévesztett. Egyrészt „ahogy az emberi jogok elkezdtek terjedni, az egyes jogok feszültségbe kerültek egymással, kérdéseket és összezdüléseket előidézve arról, hogy mely jogokat helyes tiszteletben tartani.” Az amerikai politikus szerint ebben a helyzetben mind a nemzetállamok, mind a nemzetközi intézmények bizonytalanná váltak az emberi jogok védelmében betöltött szerepük vonatkozásában.⁷⁷⁸

A Trump-adminisztráció újítását az Egyesült Államokban vegyes fogadtatás övezte, jól tükrözve a szabadságjogok liberális-konzervatív vitáját. Míg az olyan konzervatív szereplők, mint a tradicionális családbarát Family Research Council örvendezve fogadta Michael R. Pompeo bejelentését, addig a liberálisabb csoportok, mint az Amnesty International a szabadságjogok leszűkített értelmezésének szándékát és többek közt az LGBTQ emberek hátrányos megkülönböztetésének lehetőségét látták benne.⁷⁷⁹ A szabadságjogok általában konzervatív megközelítése kelet-közép-európai szempontból azért érdekes, mert a Trump-adminisztráció másik ehhez kapcsolódó újítása a nemzetközi vallásszabadságról szóló konferencia elindítása volt, ugyanis a Washingtonban előbb 2018, majd 2019 júliusában tartott miniszteri szintű rendezvényre nem volt precedens. A Trump-adminisztráció a vallásszabadságra mint az Egyesült Államok alkotmányának első kiegészítésében rögzített legalapvetőbb szabadságjog értékére próbálta felhívni a figyelmet, mely gesztushoz a lengyel kormány is csatlakozott, előterjesztve a hitbéli meggyőződésükért erőszak áldozatai (augusztus 22-i) nemzetközi emléknapjának beiktatását az ENSZ Közgyűlésben. Bár a vallásszabadságot az Egyesült Államokban a lehető legtágabban értelmezik, a Trump-adminisztráció a Közel-Keleten üldözött keresztények megsegítésére külön figyelmet fordított, melynek során egyúttal az által sokat kritizált ENSZ-t is megkerülte.⁷⁸⁰ A keresztények megsegítése Budapest számára volt szimpatikus lépés, mivel a magyar kormány egyedülálló módon külön államtitkárságot működtet e cél szolgálatában.

A nyugati civilizáció konzervatív kulturális értelmezése összhangban áll a kelet-közép-európai kormányok nézetével, ami a gyakorlatban a 2015-ös migrációs válság és az annak kezeléséről

⁷⁷⁸ United States Department of State: Secretary of State Michael R. Pompeo Remarks to the Press. *United States Department of State*, July 8, 2019, Online: <https://www.state.gov/secretary-of-state-michael-r-pompeo-remarks-to-the-press-3/> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

⁷⁷⁹ OPRYSKO, Caitlin: Mike Pompeo unveils panel to examine 'unalienable rights'. *Politico*, July 8, 2019, Online: <https://www.politico.com/story/2019/07/08/pompeo-panel-unalienable-rights-1400023> [letöltés ideje: 2019. november 26.]

⁷⁸⁰ GREEN, Emma: Mike Pence Promises to Defend Christians in the Middle East. *The Atlantic*, October 26, 2017, Online: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/10/pence-middle-east-christians/544029/> [letöltés ideje: 2018. szeptember 26.]

ma is zajló nemzetközi vitában mutatkozott meg. A visegrádi kormányok számára a Nyugatra irányuló egyik kiemelt fenyegetést a tömeges illegális migráció képviseli, mivel nyugati kollégáikhoz képest szkeptikusabbak a más civilizációból tömegesen érkező, csoportokban letelepedő illegális bevándorlók kulturális integrációjával szemben, vagyis annak folyamánként jobb esetben párhuzamos társadalmak létrejöttét, rosszabb esetben a helyi (romló demográfiai trendekkel küzdő) társadalom lassú eltűnését látják. A konzervatív és liberális politikai erők között vitatott gondolat történelmi a tapasztalatokból táplálkozik: míg a nyugat-európai társadalmak a nem európai civilizációkkal nagy tömegekben gyarmatosítókként, addig a kelet-közép-európaiak meghódított népekként találkoztak. Konzervatív körökben e történelmi élmény tudatosítása társul Oskar Halecki észrevételével, miszerint Kelet-Közép-Európa országai a középkorban épp a nem európai civilizációktól (tatároktól és törököktől) védték a keresztény Európát.⁷⁸¹ Az európai keresztény civilizáció e védelmére utalt Orbán Viktor magyar kormányfő 2018 januárjában, amikor Andrej Babiš cseh kormányfő mellett arról beszélt, hogy Magyarország déli határának közös visegrádi védelmére már volt példa: „Ugyancsak a magyar déli határnál az 1500-as évek elején, bár egy nagy vesztes csatában, de ott is óriási számban képviseltették magukat a csehek. Még akkor is így van ez, hogyha a magyar történelemkönyvek erről nem sokat írnak, ott is együtt harcoltunk, úgyhogy jó volt együtt átélni ennek a modern verzióját.”⁷⁸²

A nyugat-európaiától eltérő történelmi és kulturális élmények visszatérő érvelési pontokként szolgáltak az illegális bevándorlást ellenző kelet-közép-európai kormányok részéről. Peter Pellegrini 2018 júniusában kifejtette, hogy a kelet-közép-európaiak kultúrája, történelmük és tapasztalataik „egész mások, mint más országokéi, melyeknek gyarmatai voltak a világban.” A szlovák kormányfő szavaival: a gyarmatosításból kimaradt kelet-közép-európaiakként „nem tudjuk tolerálni azt, hogyha valaki nem képes a házi feladatát teljesíteni, akkor ennek eredményeként a határ lyukasabb, mint az ementáli sajt, és nem toleráljuk azt, hogy százezrek jönnek, akikről semmit sem tudunk, és szabadon mozognak az Európai Unióban.”⁷⁸³ A 2015-ös migrá-

⁷⁸¹ HALECKI, Oscar: *A nyugati civilizáció peremén. Kelet-Közép-Európa története.* pp.12–13.

⁷⁸² Magyarország Kormánya: Orbán Viktor nyilatkozata Andrej Babišsal, Csehország miniszterelnökével folytatott tárgyalását követően. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2018. január 26. Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-nyilatkozata-andrej-babi-sal-csehország-miniszterelnokével-folytatott-targyalas-at-kovetoen> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

⁷⁸³ Magyarország Kormánya: Orbán Viktor magyar és Peter Pellegrini szlovák miniszterelnök közös televíziós interjúja a TA3 szlovák kereskedelmi csatornának. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2018. június 24. Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-magyar-es-peter-pellegrini-szlovak-miniszterelnok-kozos-televizios-interjuja-a-ta3-szlovak-kereskedelmi-csatornanak> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

ciós válság alatt és után a visegrádi ország közös álláspontja az volt, hogy az illegális bevándorlókat nyugat-európai elképzelés (főleg a német Wilkommenspolitik) szerint menekültekként regisztrálni és az EU-tagállamok között kvóták szerint szétosztani elhibázott döntés volt, mivel „szívóerőt” idézett elő, nyomás alatt tartva az EU külső határait adó peremterületi országait.⁷⁸⁴

Ráadásul más biztonsági kérdésekhez (például a Moszkva elleni szankciókhoz) hasonlóan itt is felmerült a kettős mérce gondolata, amit a kelet-közép-európai szemében a Nyugat-Európában ideiglenesen bevezetett határellenőrzések és maga a kötelező befogadási kvóták terve támasztottak alá. Példának okáért amikor Witold Waszczykowski egy újságíró 2017 októberében arról kérdezte, hogy miért lát Varsó összefüggést a migráció és a terrorizmus között, a lengyel külügyminiszter visszakérdezett: Akkor miért próbálja Brüsszel mindenáron ide [a Lengyel Köztársaságba] küldeni őket? Két évvel ezelőtt az Európai Bizottság egy borzalmas hibát követett el azzal, hogy menekülteknek bélyegezte ezeket az embereket, holott csak kisebb százalékuk volt valóban menekült. Jó ég tudja, miért tették. [...] És az sem világos, hogy a Bizottság miért csak az észak-afrikai és a közel-keleti embereket tekinti menekülteknek, az ukránokat pedig nem. [...] Miért nem lehet az ukránokat ugyanúgy számon tartani, mint például a líbiaiakat? Nem fogadhatjuk el a kettős mérceét.”⁷⁸⁵

A migrációs válság egy európai probléma, ugyanakkor az Obama-adminisztráció is igyekezett foglalkozni a kérdéssel. A migrációs válság körüli európai vitákban külön figyelemben részesülő magyar kormány pont az Egyesült Államokban zajló (közép- és dél-amerikai bevándorlásról szóló) belpolitikai viták révén fedezett fel politikai kapcsolódási pontot a magyar migrációpolitika és a transzatlanti kapcsolatok között. Orbán Viktor 2016 júliusában úgy fogalmazott: „most világossá vált számomra, hogy egyáltalán nem közömbös az amerikai elnökválasztás kimenetele. A republikánus [jelölt] tegnap megmondta, hogy a bevándorlás az egy rossz dolog és azt meg kell állítani. És senki sem mehet be Amerikába, aki nem tiszteli az amerikai értékeket, nem veti alá magát a törvényeknek és nem fogadja el az ottani szokásokat. [...] Az a helyzet, hogy ma a Magyarországra nehezedő bevándorlási nyomás egyik legfőbb támogatója az Egyesült Államok. [...] Obama elnök a NATO-csúcson erről nyíltan beszélt: mindenki, aki ellenzi a bevándorlást, az a rosszfiúk közé lett besorolva – ott lapultam az asztal végén. [...]

⁷⁸⁴ Visegrad Group: *Joint Statement by the Prime Ministers of V4 Countries on migration*. Visegrad Group, July 19, 2017, Online: http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements#_2017 [letöltés ideje: 2019. május 22.]

⁷⁸⁵ VÖRÖS, Szabolcs: We see Russia in a different way. *Válasz*, October 19, 2017, Online: <http://valasz.hu/vilag/we-see-russia-in-a-different-way-waszczykowski-interview-125927> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

Tehát az amerikaiak szerint aki a bevándorlást nem tekinti pozitívnak, nem tekinti olyannak, mint amit bátorítani kell, aki nem látja meg benne az értéket, az a legrosszabb huszadik századi szellemiséget idézi föl. Ilyen durvákat mondott az amerikai elnök! Ez a demokraták álláspontja. [...] Nem mindegy, hogy aki az Egyesült Államok leendő elnöke lesz, mit gondol a bevándorlásról. Ez meg fogja határozni az életünket. Én nem kritizálom az amerikaiakat, csak világossá akarom tenni, hogy ami szerintük helyes, az megöl bennünket. [...] De azt látniuk kéne, hogy ebben a történetben mi vagyunk az indiánok.”⁷⁸⁶

A Trump-adminisztráció esetében a köztudatban leginkább a Fehér Ház nacionalista-populista jelzőkkel leírt munkatársai, elsősorban Steve Bannon kommunikációs stratégia képviselte a bevándorlással szemben szigorúbb irányvonalat. Az Egyesült Államokba irányuló latin-amerikai bevándorlás kapcsán Bannon egy 2018. májusi interjúban arról beszélt, hogy „a masszív legális bevándorlás az a globalisták átverése [...], mivel azt a célt szolgálja, hogy leszorítsa a fekete és spanyolajkú munkásosztály béreit azzal, hogy korlátlan versenyt hoznak a munkaerőpiacon.”⁷⁸⁷ A kommunikációs tanácsadó még abban a hónapban Kelet-Közép-Európába látogatott, ahol előadásaiban a zsidó-keresztény hagyomány védelmére hívta a hallgatóságot, akik között cseh, magyar és lengyel állam- és kormányfők is jelen voltak (éppen egy budapesti rendezvény keretein belül). Mindazonáltal Bannon bizonyos nézetei inkább az amerikai, semmint a kelet-közép-európai konzervatívokéhoz állnak közelebb,⁷⁸⁸ személyének politikai megítélése nemzetközileg is vitatott, ő maga pedig 2018 nyarán már nem dolgozott a Trump-adminisztrációnak. Mégis, utóbbi hivatalosabb formában is kifejezte véleményét, miszerint migrációra vonatkozó kelet-közép-európai gyanakvást Washingtonnak célszerű elfogadnia. A szintén konzervatív, de komolyabb szakmai tekintéllyel bíró A. Wess Mitchell helyettes külügyi államtitkár egy 2018. júniusi szenátusi meghallgatáson úgy fogalmazott, hogy „Európában a szabálytalan migráció minden szinten kihívást jelent a társadalmak számára [...] és nem lehet úgy hozzáállni, hogy egyszerűen azt mondjuk, az ajtó nyitva áll – anélkül, hogy egy komoly közpolitikai vitát tartanánk arról, hogy hogyan szabályozzuk és mérsékeljük a migrációs hullámokat.”⁷⁸⁹

⁷⁸⁶ Főtér: Tusványos 2016: Orbán Viktor és Tőkés László teljes beszéde. *Főtér.ro erdélyi szemleportál*, 2016. július 23., Online: <https://www.youtube.com/watch?v=Udf1VZttQ0o> (Videó, 1:43:10 és 1:45:20 között) [letöltés ideje: 2019. május 24.]

⁷⁸⁷ BBC 2: Interview with Trump's ex-chief strategist Steve Bannon. *BBC Two Newsnight*, May 24, 2018, Online: <https://www.bbc.co.uk/programmes/p0681gfh> (Videó, 11:52 és 12:08 perc között) [letöltés ideje: 2018. május 3.]

⁷⁸⁸ GOSLING, Tim: The Nationalist Internationale Is Crumbling. *Foreign Policy*, July 20, 2018, Online: <https://foreignpolicy.com/2018/07/20/the-nationalist-internationale-is-crumbling-steve-bannon-eastern-europe-hungary-czech-republic-slovakia-trade/> [letöltés ideje: 2019. május 25.]

⁷⁸⁹ United States Senate Committee on Foreign Relations: Assistant Secretary of State U.S. Policy in Europe. Subcommittee hearing of Assistant Secretary A. Wess Mitchell. *United States Senate Committee on Foreign*

VII.2.2. „Új Európa” és az „elvhű szerepvállalás”

A migráció körüli nemzetközi viták rávilágítottak egy másik pontra, ami politikai ideológiai összhangot képez a Trump-adminisztráció és a visegrádi országok kormányai között. Trump elnök 2017-es varsói beszédében külön veszélyként azonosította a „burjánzó bürokráciát”, ami egyértelmű utalás volt az európai uniós intézményrendszerekre. A visegrádi országok a kelet-közép-európai munkavállalókat érintő „kiküldetési irányelvről” szóló vitákban is hangot adtak azon panaszuknak, miszerint a „szociális dömping” (vagyis a magasabb bérezésű nyugat-európai piacok alacsony bérezésű munkavállalókkal való elárasztásából eredő társadalmi feszültségek) elkerülését célzó uniós erőfeszítések valójában csak bürokratikus akadályok, melyek azt a célt szolgálják, hogy a kelet-közép-európaiak ne tudják gazdasági előnyeiket maradéktalanul érvényesíteni a belső szabad piacon. Beata Szydło 2017 végén arról beszélt, hogy az Európai Uniót „nem fogja meggyógyítani olyan új EU-s adók általi több szabályozás, munkavállalói fizetési vagy társadalompolitikai harmonizáció, [...] melyekkel azokat a későbbi központi intézményeket finanszírozzuk, amiket a már meglévő harminc mellé létrehozánk.”⁷⁹⁰ A lengyel miniszterelnökszony szerint kelet-közép-európaiakként „akárhányszor valamilyen előnyhöz jutunk az alacsonyabb költségek, hosszabb munkaórák, vállalkozószellem vagy alacsonyabb adók révén, azonnal felvetődik egy ötlet, hogy ezeket az előnyöket hogyan lehetne eltörölni.”⁷⁹¹ Hasonló álláspontot fogalmazott meg a „cseh Trumpnak” is nevezett Andrej Babiš, amikor az európai uniós kiküldetési irányelv kapcsán szorgalmazta a (nyugat-)európai jogszabályi akadályok minél nagyobb mértékű lebontását a kelet-közép-európai munkavállalók elől,⁷⁹² illetve Orbán Viktor miniszterelnök 2018 nyarán, amikor az Európai Unión belüli nemzetállami versenyről beszélt.⁷⁹³

Az amerikai jacksoni retorikájához hasonlóan Orbán Viktor 2016 nyarán arról beszélt, hogy a 2008-as gazdasági válság elitválságba fordult át, ami egy összeurópai jelenség, illetve hogy a migrációs válság ügyében is a visegrádiak fő problémája „nem Mekkában, hanem Brüsszelben

Relations, June 26, 2018, Online: <https://www.foreign.senate.gov/listen/us-policy-in-europe-062618> (Hangfelvétel, 27:15 és 31:29 perc között) [letöltés ideje: 2019. február 2.]

⁷⁹⁰ Polish Institute of International Affairs: Prime Minister Beata Szydło on the Future of the European Union. *Polish Institute of International Affairs*, November 17, 2017, Online: <https://www.pism.pl/Events/Conferences/Prime-Minister-Beata-Szydlo-on-the-Future-of-the-European-Union-opening-address-during-the-15th-Foreign-Policy-Forum-9-November-2017-Warsaw> [letöltés ideje: 2019. május 2.]

⁷⁹¹ Ibid.

⁷⁹² SHOTTER, James: EU migration plan is unworkable, Czech PM warns. *Financial Times*, July 19, 2018, Online: <https://www.ft.com/content/c25cb212-89d0-11e8-b18d-0181731a0340> [letöltés ideje: 2019. február 2.]

⁷⁹³ Magyarország Kormánya: Orbán Viktor magyar és Peter Pellegrini szlovák miniszterelnök közös televíziós interjúja a TA3 szlovák kereskedelmi csatornának.

van.”⁷⁹⁴ Konzervatív elemzők rámutattak, hogy a visegrádi országok és Brüsszel közötti viták ideológiai természetűek,⁷⁹⁵ amelyekben előbbiek a nemzeti szuverenitásuk minél nagyobb mértékű megőrzését célozzák. Az Atlanti-óceán túloldalán Trump elnök többször hangsúlyozta a nemzetállam elsőbbségét a nemzetközi kapcsolatokban, és bár ez egy tömegrendezvényekre korlátozódó jacksoni nacionalista-populista gondolatnak is betudható, valójában az adminisztráció külpolitikai szakértői között is fellelhető. Jakub Grygiel például 2016 őszén éppen az európai nemzetállamok visszatéréséről írt, melyben nem látta a XX századi nacionalizmus veszélyét, sokkal inkább patriotizmust, illetve általában az Európát érő belső és külső válságok hatékonyabb kezelését. Grygiel szerint az európai integráció szép eredményeket ért el, ám további támogatása helyett az Egyesült Államoknak stratégiát kell váltania: mivel jelen formájában az EU nem képes határait megvédeni és a geopolitikai versenyben helytállni, jobban jár, ha „elhagyja a kontinentális egység fantáziáját és elfogadja geopolitikai pluralizmusát.”⁷⁹⁶ A Trump-adminisztráció külpolitikájának szakmai előkészítésében résztvevő elemző olvasatában Európának létezik egy kulturális-civilizációs, egy politikai és gazdasági értelmezése, és mivel legutóbbi aránytalanul nagy hangsúlyban részesült az integráció során, az EU ma képtelen az egységes külpolitikai stratégia kialakításához szükséges érdekközösséget elérni.⁷⁹⁷

A háttérben működő amerikai elemzői meglátások mellett a Trump-adminisztráció a nyilvános magaspolitikában sem tartja vissza az európai integrációval szembeni szkepszisét. Utóbbira jó példa Trump elnök kijelentése, miszerint az EU „alapvetően egy eszköz Németország számára,”⁷⁹⁸ vagy Gordon Sondland nagykövet megjegyzése, miszerint „az EU-t [kereskedelelem- és védelemipar-ügyben] főleg a franciák hajtják,” akiket „úgy tűnik, nem érdekli a német autóipar vagy bármely más autóipar, csak a maguké.”⁷⁹⁹ Trump elnök varsói beszédét épp ezért fogadták rosszul Brüsszelben, ahol a 2000-es évek elejéről ismert „rég Európá” és „új Európa” amerikai narratívájának feléledésétől tartottak.⁸⁰⁰ Ráadásul a Washington figyelméért lelkesedő lengyel

⁷⁹⁴ Magyarország Kormánya: Orbán Viktor előadása a XXVII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2016. július 23. Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-eloadasa-a-xxvii-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

⁷⁹⁵ O’SULLIVAN, John: East vs West: the new battle for Europe. *The Spectator*, January 27, 2018, Online: <https://www.spectator.co.uk/2018/01/the-fight-for-europe-is-now-between-east-and-west/> [letöltés ideje: 2018. május 26.]

⁷⁹⁶ GRYGIEL, Jakub: The Return of Europe’s Nation-States. *Foreign Affairs*, Vol.95. No.5. (September/October 2016), ISSN 0015-7120, pp.94–95. és pp.99–101.

⁷⁹⁷ GRYGIEL, Jakub J.: The Faulty Logic of the European Union & Its Consequences for the United States. pp.523–525.

⁷⁹⁸ MANCE, Henry *et. al.*: Donald Trump takes swipe at EU as ‘vehicle for Germany’

⁷⁹⁹ HERSZENHORN, David M.: Trump’s man in Brussels slams ‘out of touch’ EU.

⁸⁰⁰ DAVIES, Christian & BOFFEY, Daniel: Donald Trump’s Poland visit sparks fears of widening divisions in Europe.

vezetéstől függetlenül a Trump elnök megválasztását a legelső között nyilvánosan szorgalmazó Orbán Viktor már 2016 nyarán elővette a „régis Európa” és „új Európa” gondolatát, jól lehet nem biztonságpolitikai, hanem társadalmi és gazdasági kontextusban. A magyar kormányfő szerint „a régi és az új [Európa] közötti különbségtétel ma már sokkal kevésbé bántó a számunkra, mint korábban volt.”⁸⁰¹

Mindazonáltal megjegyzendő, hogy a közel húsz évvel ezelőtti európai megosztottság politikailag az „új” tagállamokat megviselte, ezért a gyakorlatban a visegrádi kormányok sem az egység bomlasztását kívánják, különösen nem a biztonságpolitikában.⁸⁰² Trump elnökkel szemben a kelet-közép-európaiak nem biztatták az Egyesült Királyságot EU-ból való kilépésre (a magyar kormány kisebb kampányt is folytatott a maradás mellett), ahogy migráció-ügyben is azért minősítették a határok átjárhatóságát a „brüsszeli elit tébolyaként,”⁸⁰³ mert a válság szervezetlen kezelése idővel belső határellenőrzésekhez vezetett, ami az uniós (különösen a kelet-közép-európai) állampolgárok számára az európai integráció egyik legfőbb eredménye. Ugyanez mondható el a kereskedelempolitikáról, amely mivel közösségi hatáskörben van, a Trump-adminisztráció a vámok kérdésében sem tud különalkukat kötni az egyes európai partnerekkel, akiknek washingtoni nagykövetei egyébként együttes levelükben fejezték ki nemtetszésüket az amerikai elnök 2018 nyarán bevezetett alumínium- és acélvámjait illetően.⁸⁰⁴

A Trump-adminisztrációval szembeni kelet-közép-európai rokonszenv tehát inkább politikai ideológiai természetű, ami viszont felveti az Obama-adminisztráció végére kiélezett, leginkább magyar és lengyel jogállamiságra irányuló amerikai kritikák kérdését, különösen a „nyugati szövetség megszilárdításának” jegyében. Tekintve a geopolitikai versenyben elfoglalt helyére, a Trump-adminisztráció óvatos a kelet-közép-európai kormányok kritikájában, és helyette a „szívekért és elmékért folytatott versenyre” összpontosít. Mitchell helyettes külügyi államtitkár 2018 nyarán egy szenátusi meghallgatáson elmondta, hogy a Washington által az Obama-adminisztráció alatt hátrahagyott kelet-közép-európai űrt Peking és Moszkva igyekszik betölteni: „a kínaiak és az oroszok rendszeresen járnak azokba az országokba magas szintű kormányzati képviseléssel, sok pénzt költve infrastruktúrára. Ha mi csak időnként mutatjuk meg

⁸⁰¹ Magyarország Kormánya: Orbán Viktor előadása a XXVII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban.

⁸⁰² Visegrad Group: *Stronger Together. V4 Joint Statement*. Visegrad Group, June 21, 2018, Online: http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements#_2017 [letöltés ideje: 2019. május 25.]

⁸⁰³ DAVIES, Christian & BOFFEY, Daniel: Donald Trump's Poland visit sparks fears of widening divisions in Europe.

⁸⁰⁴ 29 E.U. Ambassadors to the U.S.: An open letter on trade: The facts speak for themselves. *The Washington Post*, June 8, 2018, Online: <https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/06/08/an-open-letter-on-trade-from-29-european-union-ambassadors-to-the-u-s/> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

magunkat, és mást se teszünk, csak kritizálunk, teret veszíthetünk.” [...] A közelmúltban az Egyesült Államok gyakran keményebb volt az olyan szövetségesekkel szemben, mint Magyarország vagy Lengyelország, mint amennyire Oroszországgal szemben [az amerikai-orosz kapcsolatok újra-indításának idején], [...] és ez hiba volt. Úgy vélem, vákuumokat teremtett, amiket mások töltöttek fel. Ezért a jövőben a mi megközelítésünkben megpróbálunk találni egy egyensúlyt.”⁸⁰⁵

Új megközelítését a Trump-adminisztráció az „elvhű szerepvállalás” jelzővel illeti, melyet formálisan már A. Wess Mitchell utóda, Philip T. Reeker jelentett be. Az amerikai megfontoltságot jelzi, hogy Reeker személyében is olyan valaki felel az Egyesült Államok külügyminisztériumában az európai és eurázsiai ügyekért, aki egyrészt karrierdiplomata, másrészt több évre (és adminisztrációkra) visszamenő közvetlen tapasztalatot szerzett kelet-közép-európai kiküldetései révén. Reeker szerint az „elvhű szerepvállalás” lényege, hogy bár Washington továbbra sem teljesen elégedett a liberális értékek érvényesülésének kelet-közép-európai helyzetével, inkább a párbeszéd, semmint az elszigetelés útját választja, fenntartva annak lehetőségét is, hogy bizonyos dolgokban a felek sosem értenek egyet. A kérdésben kritikusabb Daniel Fried is úgy fogalmazott, hogy mivel a liberális nemzetközi rendben tapasztalt válságok eredményeképp Kelet-Közép-Európában is ugyanazon konzervatív válaszok jelentkeztek, mint máshol a nyugati világban (és kiváltképp az Egyesült Államokban), nem lenne tisztességes külön büntetni a demokratikus fejlődésben eleve lemaradásokkal küszködő kelet-közép-európaiakat.⁸⁰⁶ A gyakorlatban a Trump-adminisztráció priorizálni próbálja az egyes ügyeket, az amerikai nemzeti érdekeket szem előtt tartva. Így bár Washington nem támogatta Varsó lengyel bíróságok átalakítására irányuló kezdeményezését, kevésbé volt kritikus az ügyben,⁸⁰⁷ miközben kettő kétoldalú elnöki találkozót is tartott a stratégiai védelmi kapcsolat megerősítése céljából. Hasonlóképp, 2018 nyarán az Egyesült Államok külügyminisztériuma leállította a 2017-ben meghirdetett, vidéki magyar médiumok támogatását célzó 700,000 dolláros pályázati pénz kiosztását, miközben az új nagykövet, David B. Cornstein a katonai és energiabiztonsági

⁸⁰⁵ United States Senate Committee on Foreign Relations: Assistant Secretary of State U.S. Policy in Europe. (Hangfelvétel, 21:39 és 23:42 perc között) [letöltés ideje: 2019. február 2.]

⁸⁰⁶ WEMER, David A.: The United States is back in Central Europe, state department official says. *Atlantic Council*, July 17, 2019, Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-united-states-is-back-in-central-europe-state-department-official-says/> [letöltés ideje: 2019. november 5.]

⁸⁰⁷ SANTORA, Marc & BERENDT, Joanna: Poland’s Leader Finds an Ally in Trump, Even as He Brings Courts to Heel. *The New York Times*, September 17, 2018, Online: <https://www.nytimes.com/2018/09/17/world/europe/poland-courts.html> [letöltés ideje: 2019. február 5.]

együttműködés jelentőségét hangsúlyozta, illetve azt, hogy az országot a Nyugathoz kösse a kínai és orosz gazdasági kötelékek ellenében.

A néhány politikailag érzékeny kérdés közül a legkomolyabb a lengyel holokauszt-törvény esete volt. A „lengyel haláltábor” kifejezés révén a lengyelek második világháborús népiirtásban való aktív részvételét sugalló narratíva elkerülése végett Varsó szankcionálni kívánta a kifejezés nyilvános használatát, ezzel akaratlanul is történelem-hamisításról és a szólásszabadságról szóló vitákat nyitva. Az ügy a lengyel-izraeli mellett a lengyel-amerikai kapcsolatokra is hatott: a kelet-közép-európaiak iránt általában megértőbb A. Wess Mitchell a lengyel törvénytervezet módosításig a 2018 őszén esedékes fehér házi amerikai-lengyel elnöki találkozó blokkolását javasolta, amerikai állampolgárok büntetése esetén pedig válaszlépést helyezett kilátásba.⁸⁰⁸ Hasonlóan kényes ügy volt a budapesti Central European University további működéséhez szükséges magyar engedély megvonása: megérkezését követően Cornstein nagykövet egyik első útja az oktatási intézménybe vezetett. Miközben a lengyel ügyben végül sikerült megoldást találni, a magyarban már nem, ami viszont azért sem mérgezte a kétoldalú kapcsolatokat, mert Washington sokkal inkább érdekelt a NATO-Ukrajna Bizottság összehívása előtt álló, a kárpátaljai magyar kisebbség jogait sértő ukrán nyelvtörvényre adott válaszként intézett magyar vétő megszüntetésében. Ugyanakkor még e geopolitikai szempontból jelentősebb problémával együtt is, Washington rugalmasabb Varsó és Budapest (és Varsó) irányába, mint korábban.

Összegzés

A transzatlanti kapcsolatok Trump-adminisztráció alatti feszültségét főleg kommunikációs problémák okozták, melyek a magasdiplomácia szintjén is jelentkeztek. Trump elnök Európai Uniót és annak egyes tagállamait elmarasztaló kijelentéseire ráerősítettek Európába delegált nagykövetei is, akik közül nem egy nyíltan a nemzetállami szuverenitást kiemelő konzervatív üzeneteket fogalmazott meg. A nyugat-európai gyakorlattal szemben Kelet-Közép-Európa alapvetően mentes volt a komoly visszhangot kiváltó amerikai diplomáciai surlódásoktól, ami bizonyos szempontból előrelépést jelentett az Obama-adminisztrációhoz képest. Bár a visegrádi országokba továbbra is főleg politikai kinevezett nagykövetek érkeztek, lényegében nem kerültek szópárbajba a helyi kormányokkal. Mi több, a visegrádi négyek (és általában a kelet-

⁸⁰⁸ MANCHESTER, Julia: Polish leaders blocked from White House meetings amid controversial Holocaust law: report. *The Hill*, March 6, 2018, Online: <https://thehill.com/homenews/administration/376928-polish-leaders-blocked-from-white-house-meetings-amid-controversial> [letöltés ideje: 2018. május 5.]

közép-európai országok) a korábbiakhoz képest kitüntetett diplomáciai figyelemben részesültek, amit leglátványosabban az amerikai elnökkel tartott kétoldalú kormány/államfői találkozók szemléltettek: 2019-ben például lényegében az összes visegrádi ország miniszterelnöke járt a Fehér Házban, ráadásul az amerikai szempontból stratégiai jelentőségű államok (köztük Lengyelország) államfői nem is először. A magasrangú találkozók létrejöttét a Kelet-Közép-Európára irányított megújult amerikai figyelem hajtotta, a Trump-adminisztráció és a visegrádi kormányok közötti konzervatív politikai összhang pedig tovább könnyítette.

Tekintve, hogy Donald J. Trump egyik legellentmondásosabb kampánykijelentése a NATO időszerűtlenségére, illetve a kollektív védelem amerikai támogatásának feltételekhez kötése volt, a téma iránt különösen érdekelt kelet-közép-európaiaktól sokan fokozott aggodalmakat vártak. Bár utóbbi Trump elnök hivatalba lépését követően is megalapozott volt, a nyilvános diplomáciában a visegrádi államok kivártak, és idővel átvették az amerikai elnök logikáját, miszerint nem a szavak, hanem a tettek alapján ítélik meg teljesítményét. A gyakorlati intézkedések valóban eltértek a retorikától: miközben Trump elnök folyamatosan kritizálta az európai szövetségeket az aránytalan transzatlanti védelmi tehermegosztásért, az adminisztráció továbbra is támogatta a kollektív védelmet és elrettentést elősegítő kezdeményezéseket. Noha nem volt jó sajtóvisszhangja, a visegrádi államok egy-egy problémás kérdés kendőzetlen amerikai felhánytorgatásának is örülhettek, amivel a transzatlanti (és európai) közösségen belüli valós nézeteltérésekre mutatott rá: e tekintetben kiemelendő a Nord Stream 2 gázvezeték megépítésének német-orosz projektje, ami egyrészt saját energia- és gazdasági biztonságuk, másrészt az Ukrajna ügyében az orosz gazdasági szereplők ellen hozott szankciók fényében a politikai kettős mérce révén zavarta a kelet-közép-európaiakat. Külön amerikai gesztus volt, hogy az Európa-stratégia alapját adó beszédét Trump elnök Varsóban mondta el.

Bár az amerikai elnök 2017. júliusi varsói beszéde nyugat-európai körökben (is) előhozta a Bush-adminisztráció alatt alkalmazott „rég és új Európa” megosztás emlékét, utóbbi élménye és az azóta elért európai integrációs fejlemények révén valószínűtlen volt, hogy európai részről ez megismétlődjön, amit a kelet-közép-európai országok transzatlanti kereskedelmi kérdésekben tanúsított, nyugat-európai társaikkal közös álláspontja jelzett. Mindazonáltal politikai-ideológiai szempontból egyértelműen érződött Európa megosztottsága, ami összhangban volt a Trump-adminisztráció Európai Unióra vonatkozó nézeteivel. A vízváltást a nyugati civilizáció értékeinek mibenléte körüli vita szolgáltatta: a visegrádi országok fogékonyabbak a Nyugat zsidó-keresztény hagyományokra épülő értékeinek védelmére, illetve a keleti irányból érkező egzisztenciális civilizációs (radikális iszlám által képviselt) fenyegetés képe iránt. A kérdés

konkrétan a 2015-ös migrációs válságra utalt vissza, melyben a visegrádi országok az Obama-adminisztrációval (és több nyugat-európai kormánnyal) ellentétes véleménnyel voltak az illegális bevándorlók menekültekként való fogadását, illetve letelepítését illetően. Az ügyben képviselt kulturális-civilizációs érvelésük évekkal később, a Trump-adminisztráció alatt is fennállt, visszhangozva Oskar Halecki tézisét, miszerint a határvidék részeként a konzervatív értelemben vett nyugati civilizációt védelmezik.

Trump elnök varsói beszédének másik kritizált eleme a jacksoni nacionalista-populista retorikából átemelt, a kelet-közép-európai konzervatívok kormányok körében kedvezően fogadott bürokrácia-kritika, ami többek közt az olyan nemzetállami szintet meghaladó, politikai-gazdasági elittel azonosított szereplőkre vonatkozott, mint az Európai Unió egyes intézményei. Bár a „rég és új Európa” megosztás visszatérését egyik fél sem akarta, az EU-szkeptikus kritikák a Bush-adminisztráció éveit idézték fel, különösen annak ismeretében, hogy a Trump-adminisztráció meglátása e tekintetben nemcsak az amerikai elnök személyes, populistának minősíthető retorikájára épült, hanem az adminisztráció külpolitikai irányának kidolgozásában résztvevői szakértői csapatban is megjelent. A Trump-adminisztráció kelet-közép-európai szövetségesekkel szembeni új megközelítése az internacionalizmus logikájának liberálisról konzervatívra történő váltásában is jelentkezett, konkrétan a magyar és lengyel demokrácia-kritikák ügyében. Washington egyrészt geopolitikai megfontolásból elnézőbb volt Budapesttel és Varsóval szemben, mivel a korábbi évek amerikai figyelemhiányát helytelennek, a politikai kritikákat kontraproduktívnak tartotta. Másrészt a Trump-adminisztráció a konzervatív internacionalizmus rugalmasságát és módszerét követte, vagyis prioritizált az Egyesült Államok biztonsága szempontjából fajsúlyos ügyek között és adott esetben engedékenyebb volt Budapest és Varsó irányába, akiket nyílt csatornákon nem bírált.

VIII. Kelet-Közép-Európa a Trump-adminisztráció biztonságpolitikájában

VIII.1. Az Egyesült Államok visszatérése a Nyugat peremvidékére

VIII.1.1. Kelet-Közép-Európa újra kiemelt figyelemben

A Trump-adminisztráció transzatlanti kapcsolatokra irányuló stratégiájában kiemelt szerep jutott a peremterületeknek, kifejezetten a nyugati szövetség keleti szárnyának, ami nem kis részben A. Wess Mitchell és Jakub J. Grygiel szakmai közreműködésének köszönhető. Mitchell alapította a Center for European Policy Analysis (CEPA) nevű agytrösztöt az Egyesült Államokban. A CEPA mindmáig az egyetlen kutatóintézet Washingtonban, amely kifejezetten Közép- és Kelet-Európa biztonságpolitikai (elsősorban politikai, a katonai és az energiabiztonság) kérdéseivel foglalkozik. Az intézet munkatársaiból A. Wess Mitchell és Jakub J. Grygiel azon kevesek közé tartoztak, akik az Obama-adminisztráció első éveiben aggódva figyelték az amerikai-orsz kapcsolatok „újraindítási” kísérletének kelet-közép-európai hatásait és általában az Egyesült Államok külpolitikájában a peremterületekre irányuló figyelem lankadását. A transzatlanti kapcsolatokban akkori fő kérdéskörét képező globális kihívások helyett Mitchell és Grygiel a geopolitika visszatérésének veszélyére figyelmeztettek. Mindkét szakértő fontos szerepet töltött be a Trump-adminisztráció kül- és biztonságpolitikájának kialakításában: míg Mitchell európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes államtitkár, Grygiel a politikai tervezésért felelős panel munkatársa lett az Egyesült Államok külügyminisztériumában.⁸⁰⁹

Grygiel már 2009-ben a hatalmi vákuumok geopolitikai riválisok általi betöltéséről írt. Szerinte a működésképtelen államok a transznacionális biztonsági kihívások (köztük terrorizmus) mellett a hatalmi verseny színterét is adhatják, vagyis a közhiedelemmel ellentétben nemcsak egyesíteni tudják a hatalmakat a közös kihívások ellen, hanem zéró-összegű hatalmi játszmákba is hozzák őket. Bár tézise alapvetően a működésképtelen államokra vonatkozott, a folyamatot Délkelet-Európában is elképzelhetőnek tartotta, a 2008-as orosz-grúz háborút pedig szintén a hatalmi verseny e kategóriájába sorolta, egyúttal felvetve hogy a jelenség Ukrajnában is megismétlődhet.⁸¹⁰ Mitchell 2013-ban arról írt, hogy az atlantizmus Kelet-Közép-Európában az „előrehaladott rothadás” jeleit mutatja, ami az Egyesült Államok vezető szerepének újra-fogalmazása nélkül a térség országainak geopolitikai irányváltásához vezet: ez jobb esetben kontinentális (német) orientációt jelent, ám rosszabb esetben (az atlantizmus és az európai

⁸⁰⁹ SELDEN, Zachary: The Increased U.S. Commitment to Europe under the Trump Administration. *Foreign Policy Research Institute*, December 6, 2018, Online: <https://www.fpri.org/article/2018/12/the-increased-u-s-commitment-to-europe-under-the-trump-administration/> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

⁸¹⁰ GRYGIEL, Jakub J.: Vacuum Wars. *The American Interest*, Vol.4. No.6. (July/August 2009), ISSN 1556-5777,

integráció együttes válságával) vákuumhoz vezet, amit Moszkva próbál majd betölteni.⁸¹¹ Mitchell nem melleleg részt vett Mitt Romney 2012-es elnökválasztási kampányában is, melynek során a republikánus elnökjelölt Obama elnökkel folytatott egyik vitájában az Oroszországi Föderációt az Egyesült Államok fő geopolitikai riválisának nevezte.

Mitchell és Grygiel 2010-ben kifejtették, hogy az Egyesült Államok érdekei ellen dolgozó revizionista hatalmak folyamatosan politikailag és katonailag „szondázzák” a Washington nemzetközi szövetségi rendszerének peremterületein lévő kisebb államokat, akik a kellő amerikai figyelem és támogatás hiányában alternatív biztonsági megoldásokat keresnek, valamint hogy őket és az Egyesült Államok magatartását megfigyelve a revizionista erők egymás kísérleteiből is tanulnak. Mi több, a szerzőpáros szerint az egyre felbátorodott és erőteljesebb revizionista szondáknak alávetett szövetségesek (amerikai viszontbiztosítás hiányában) olykor arra kényszerülnek, hogy szövetségi kötelekeiket tiszteletben tartva, de politikailag közeledjenek e kihívókhoz.⁸¹² Vagyis a vákuum feltöltésének logikája még az Egyesült Államok formális szövetségi rendszerének peremén is érvényesülhet. Mitchell és Grygiel álláspontját 2018-ban a Trump-adminisztráció (immár hivatalos diplomáciai úton) is visszhangozta: Michael R. Pompeo külügyminiszter 2019 februárjában Kelet-Közép-Európába látogatott, budapesti állomásán pedig elmondta, hogy „a közelmúltban az USA túl gyakran nem volt jelen Közép-Európában. Ez elfogadhatatlan. Ellenlábaink betöltötték ezt a vákuumot. Ma megerősítjük határozott szándékunkat, hogy harcoljunk a pozitív befolyásért ebben a térségben.”⁸¹³

Bár a Trump-adminisztráció hangsúlyozza a hatalmi versenyt és saját katonai és gazdasági potenciáljának megfelelő fokozását, a geopolitikai kihívások problémájának fő megoldását a peremvidéki szövetségesekben látja. Mitchell és Grygiel 2016-ban arról írtak, hogy mivel Washington sem az erőforrások, sem a technológia tekintetben nem lesz képes a korábbi hatalmi versenyben alkalmazott túlerő felmutatására, legjobb stratégiai támaszát az eleve versengés tárgyát képező szövetségesek adják. Az Egyesült Államok peremvidéki szövetségesei a revizionisták elsődleges célpontjai, és egyúttal ők veszíthetik a legtöbbet a nemzetközi rend egyensúlyának változásával. A szerzőpáros egy konzervatív stratégiát javasolt, melynek célja elsősorban nem a nyugati liberális rend kiterjesztése, hanem elrettentés révén a fennálló status

⁸¹¹ MITCHELL, A. Wess & HAVRANEK, Jan: *Atlanticism in Retreat*. pp.41–42. és p.45.

⁸¹² GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. Wess: *Pressure on the Peripheries*. p.49. és pp.51–52.

⁸¹³ POMPEO, Michael R.: Michael Pompeo külügyminiszter beszéde a sajtótájékoztatón. *Az USA Nagykövetsége Magyarországon*, 2019. február 11. Online: <https://hu.usembassy.gov/hu/michael-pompeo-kulugyminiszter-beszede-a-sajtotajekoztaton/> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

quo megőrzése.⁸¹⁴ Nézeteiket hosszabban a „Nyugtalan határvidék” című 2016-ban publikált könyvükben fejtették ki: a peremvidéken élő, többnyire gyenge szövetségesek amerikai védelmének szükségességét épp sérülékenységük adja, hiszen geopolitikai törésvonalakon találhatóak, melyek egyébként földrajzilag és funkcionálisan egybecsengenek a Nicholas Spykman-féle peremterületekével. Mitchell és Grygiel szerint az ilyen nagy nyomás alatt álló kicsi szövetségesek a közhiedelemmel ellentétben nagy hasznot jelentenek Washington számára, aki ráadásul pont e szövetségesei révén kifejezetten előnyben van az olyan hatalmi kihívókkal szemben, mint Peking vagy Moszkva.⁸¹⁵

A szerzőpáros központi tétele tehát az volt, hogy az Egyesült Államoknak vissza kell térnie a peremterületekre, ahol saját fokozott politikai és katonai jelenlétével, valamint az ott élő szövetségesek helyi védelmének megerősítésével (felfegyverzésének szorgalmazásával és közvetlen támogatásával) kezelni tudja a geopolitikai kihívásokat.⁸¹⁶ Ugyanakkor a peremterületekre fordított nagyobb figyelem Európa esetében felveti az egység (akarva vagy épp akaratlanul történő) megtörését, különösen a Trump-adminisztráció Európai Uniót és NATO-t kritizáló kijelentéseinek árnyékában. Míg az Obama-adminisztráció a globális kihívások nemzetközi intézmények és multilaterális megoldások útján történő kezelésében külön figyelmet szentelt a transzatlanti és európai egység megőrzésének, addig a Trump-adminisztrációban jobban tudatosultak az Európán belüli biztonságpercepciók közötti különbségek. Az egységes, békés és stabil Európa továbbra is az Egyesült Államok érdekében áll, ám konzervatív olvasatban annak kilátásai borúsabbak, ami nem korlátozódik Trump elnökre. Grygiel részben épp ezért kritizálta az Obama-adminisztráció „hátról vezetés” koncepcióját: szerinte amennyiben Washington nem tölti be a vezető szerepet a válságkezelésben, az egységes Európa hiányában csak egymással vetélkedő európaiakat hagy maga után. Mi több, ilyen körülmények között szerinte az sem volt hasznos irányelv, hogy a transzatlanti szövetséget sokan „globális kihívások” kezelőjének tekintették, hiszen Európa saját biztonságáért sem tudott kezeskedni.⁸¹⁷

A nemzetközi biztonság amerikai konzervatív elemzőinek szemében minden lehetőség és eredmény ellenére a poszt-bipoláris Európa nem tudta elérni, hogy saját biztonságáról gondoskodjon. Az olyan szakértők, mint Andrew A. Michta és Jakub J. Grygiel szerint az európaiak

⁸¹⁴ GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. *Wess: Pressure on the Peripheries*. p.49. és pp.53–54.

⁸¹⁵ GRYGIEL, Jakub J. & MITCHELL, A. *Wess: The Unquiet Frontier*. Princeton University Press, Princeton, 2016, ISBN 978-0-691-17826-4, pp.2–5. és pp.117–118.

⁸¹⁶ GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. *Wess: Pressure on the Peripheries*. p.49. és pp.54–55.

⁸¹⁷ GRYGIEL, Jakub J.: *The Faulty Logic of the European Union & Its Consequences for the United States*. *Orbis*, (Fall 2012), ISSN 0030-4387, pp.527–528.

nem rendelkeznek stratégiai előrelátással⁸¹⁸, így csak sodródnak. A Trump-adminisztráció „béke erő által” logikájával összhangban Grygiel 2013-ban úgy írta le az Európai Uniót, mint aminek eltúlzott belső fókusza csupán a „gyengeség békéjét” teremtette meg, ami a külső erők (Peking és Moszkva) megosztó kísérleteiben hoz kihívásokat. A külső fenyegetéseket illetően az európai országok között persze sosem volt teljes összhang, ám Grygiel szerint Európa megosztottsága új formában jelentkezik, mivel hajtó erejét nem kül- és biztonságpolitikai megfontolások, hanem hazai gazdasági-társadalmi faktorok képezik. Példaként említette a francia Mistral hadihajók (akkor még tervezett) eladását az Oroszországi Föderáció részére, ami mögött nem Párizs Varsó, Bukarest vagy a baltiak ellen irányuló ártó szándék, hanem a franciaországi munkahelyek megőrzésének szándéka állt. A végeredmény azonban mégis az, hogy a keleti szárnyon élő szövetségesek politikai és katonai szempontból sebezhetőbbnek érzik magukat.⁸¹⁹

A kelet-közép-európai országok földrajzi és történelmi okokból másképp látják a külső fenyegetés geopolitikai természetét, mint nyugat-európai társaik. Gérard Araud washingtoni francia nagykövet 2018 nyarán úgy fogalmazott: „megértem, hogy például a balti államok és Lengyelország számára Oroszországot egy valós biztonsági fenyegetésként lehet értelmezni, ám ösztönözve szólva Nyugat-Európában [...] mondhatni, hogy Oroszország egy geopolitikai probléma, de már nem látszik egyesítő fenyegetésnek.”⁸²⁰ A visegrádiak álláspontja sem egységes, jóllehet a geopolitikai nyomás mindegyik esetében jobban kimutatható nemcsak a magaspolitika, hanem a társadalom szintjén is. A Globsec Trends 2019-es közvéleménykutatása⁸²¹ szerint a kelet-közép-európaiak közel fele (a cseheknél 55%, a lengyeleknél 48%, a magyaroknál 47%, a szlovákoknál 46%) országukat valahol Nyugat és Kelet közé sorolná, felülmúlva azok arányát, akik vagy Nyugathoz vagy Kelethez helyeznék. Utóbbi két táborból a nyugati orientáció hívei vannak többen, esetenként nem sokkal lemaradva az első csoporttól (a cseheknél 37%, a lengyeleknél 42%, a magyaroknál 45%, a szlovákoknál 23%). A „köztesség” háttérben főleg pragmatista-oppportunista elképzelések állnak, míg a Nyugattal leginkább az anyagi jólét

⁸¹⁸ MICHTA, Andrew A.: Without the US, European Defense Will Fall to Pieces.

⁸¹⁹ GRYGIEL, Jakub: Europe: Strategic Drifter. *National Interest*, No.126. (July/August 2013), ISSN 0884-9382, pp.32–34.

⁸²⁰ C-SPAN: U.S.-Europe Relations. *C-SPAN*, June 12, 2018, Online: <https://www.c-span.org/video/?446922-1/french-ambassador-us-discusses-transatlantic-relations> (videó, 13:44–14:29 perc között) [letöltés ideje: 2018. december 12.]

⁸²¹ A felmérést a visegrádi országokban, valamint Ausztriában, Romániában és Bulgáriában végezték 2019 márciusában 1000-1025 fővel készített telefonos interjúk formájában, a kvantitatív eredmények értékeléséhez pedig cseh, lengyel, osztrák, román és bolgár kutatóintézetek szakértőinek közreműködésére támaszkodtak. A felmérés összefoglalója online elérhető: GLOBSEC: Globsec Trends 2019. Central & Eastern Europe 30 years after the fall of the Iron Curtain. *Globsec 2019 Bratislava Forum*, 2019, Online: <https://forum.globsec.org/wp-content/uploads/2019/06/GLOBSEC-Trends2019.pdf> [letöltés ideje: 2019. november 4.]

és kulturális-civilizációs értékek társulnak. A geopolitikai „köztesség” érzése mellett⁸²² a katonai szövetségekbe vetett bizalom tekintetében is kettősség volt kiolvasható: mindegyik kelet-közép-európai államban többségben vannak azok, akik szerint országuk biztonságát a NATO szavatolja. Ugyanakkor számottevő azok aránya is, akik támogatnák a NATO alternatívájaként szolgáló európai haderő felállítását, és nem elhanyagolható azoké sem (térési átlagban 23%), akik az Egyesült Államok nemzetközi fellépését veszélyesnek tartják saját biztonságukra nézve (még akkor is, ha ez alacsonyabb, mint az orosz fenyegetéstől tartók 41%-os aránya).⁸²³

A Cseh Köztársaság 2015-ös nemzeti biztonsági stratégiája kijelenti, hogy „egyes országok megpróbálják revízió alá venni a fennálló nemzetközi rendet” és „katonai potenciáljukat erősítve kizárólagos befolyási szférákat próbálnak kivágni maguknak a szomszédos országok destabilizálásának módszerével.”⁸²⁴ A 2017-es lengyel védelmi koncepció úgy fogalmaz, hogy bár a revizionista erők „motivációi különbözőek, igényeik általában arra irányulnak, hogy korlátozzák az Egyesült Államok uralmát.”⁸²⁵ A Lengyel Köztársaság 2020-as nemzeti biztonsági stratégiája szerint a globális biztonsági környezet egyik sajátossága a Washington, Peking és Moszkva közötti „növekvő stratégiai rivalizálás.” A dokumentum „neo-imperialistának” írja le az Oroszországi Föderáció magatartását, az ukrán válság kitörését követő éveket pedig a transzatlanti kapcsolat és az európai integráció tesztidőszakaként jellemzi, ám egyúttal azonosítja „az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Európai Unió tagállamai álláspontjának és gyakorlatának kohézióját aláásó kockázatot, ami a növekvő belső feszültségek eredménye.”⁸²⁶ Szintén geopolitikai nyomást érzékel Pozsony és Budapest, akik azonban az amerikai-orosz szembenállásban látják a veszélyforrást. Szijjártó Péter 2017 februárjában elmondta, hogy „amikor Kelet és Nyugat között konfliktus volt, azon Európa, de különösen Közép-Európa mindig rajtavesztett. Éppen ezért Magyarország szurkol az új amerikai és az orosz adminisztrációnak azért, hogy jobb kapcsolatot építsenek ki.”⁸²⁷ Mindazonáltal a magyar külügyminiszter 2019 nyarán örömet fejezte ki, hogy az Obama-adminisztráció gyakorlatával szemben „Közép-

⁸²² Ibid. pp.12–23.

⁸²³ Ibid. pp.26–31.

⁸²⁴ Government of the Czech Republic: *Security Strategy of the Czech Republic 2015*. Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, Prague, 2015, ISBN 978-80-7441-007-9, p.13.

⁸²⁵ Ministry of National Defence Republic of Poland, *The Defence Concept of the Republic of Poland*. 2017, p.20.

⁸²⁶ National Security Bureau: *National Security Strategy of the Republic of Poland*. BBN, 2020, pp.6–7.

⁸²⁷ Magyarország Kormánya: Az Egyesült Államok és Oroszország együttműködése nélkül nem oldhatók meg az Európát fenyegető biztonsági kihívások. *Külgazdasági és Külügyminisztérium*, 2017. február 21. Online: <https://www.kormany.hu/hu/kulgzdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/az-egyesult-allamok-es-oroszorszag-egyuttmukodese-nelkul-nem-oldhatok-meg-az-europat-fenyegeto-biztonsagi-kihivasok> [letöltés ideje: 2018. december 13.]

Európával most stratégiai fontosságú térségként számolnak” Washingtonban.⁸²⁸ Miután bebizonyosodott, hogy a Trump-adminisztráció nem engedékeny Moszkva irányába, a nemzetközi politika kérdése végül a magyar külügy kezdeti meglátásához hasonlóan arra irányult, hogy vajon a geopolitikai verseny milyen hatással lesz az európai biztonságra.

VIII.1.2. Amerikai geopolitika és az Intermarium

Bár a kelet-közép-európai országok eltérő biztonságpercepciói a NATO és amerikai katonák telepítésének változó intenzitású szorgalmazásához vezetnek, Kelet-Közép-Európában általános egyetértés van az energiafüggőség problémáját illetően. Európa orosz gázfüggősége már évekkel az ukrán válság előtt közismert volt. Az Európai Unió biztonsági és fogyasztóvédelmi okoknál fogva is támogatja az energiahálózatok integrációját és liberalizációját, valamint az energiatípusok, energiaforrások és energia-szállítási útvonalak diverzifikálását. Mindazonáltal utóbbiak terén Kelet-Közép-Európa (volt szovjet érdekszféra lévén) történelmi lemaradással néz szembe, és napjainkig kiszolgáltatott Moszkva energia-politikájának. Az Egyesült Államok már az 1990-es évek vége óta foglalkozik Európa kőolaj- és földgáz-ellátásának elősegítésével, melyet a déli gázfolyosón (Balkánon és Délkelet-Európán) áthaladó vezetékek, Kelet-Közép-Európát átszövő nyugat-keleti és észak-déli irányú interkonnektorok, valamint cseppfolyósított földgáz (LNG) fogadására alkalmas adriai és balti kikötőpontok létesítésének támogatásával próbál megvalósítani.⁸²⁹ Obama elnök is sürgette az európai energia-diverzifikáció előmozdítását, ami az időközben lezajló amerikai palagáz-forradalom (hidraulikus rétegrepesztés technológiájának észak-amerikai kifejlesztése és elterjedése) révén további lendületben részesült.

Ugyanakkor az Obama-adminisztráció alatt a transzatlanti energia-kapcsolatot csak lassan és korlátozott eredményekkel sikerült kialakítani, mivel számos akadályba ütközött. Egyrészt Európa orosz gázfüggőségét az Obama-adminisztráció is egy alapvetően európai kihívásnak tekintette, így az európai megoldási lehetőségeket kívánta előnyben részesíteni. Washington már 2010 tavaszán elindított egy programot, ami a palagáz biztonságos és gazdaságos kitermelését hivatott elősegíteni többek közt Kelet-Közép-Európában (lengyel, litván, román és ukrán

⁸²⁸ Magyarország Kormánya: A transzatlanti kapcsolatok jelentőségét hangsúlyozta Szijjártó Péter Washingtonban. *Külgazdasági és Külügyminisztérium*, 2019. július 18. Online: <https://www.kormany.hu/hu/kulgzdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/a-transzatlanti-kapcsolatok-jelentoseget-hangsulyozta-szijjarto-peter-washingtonban> [letöltés ideje: 2019. december 13.]

⁸²⁹ HOCHSTEIN, Amos J.: Written Testimony. *United State Senate Committee on Foreign Relations*, July 8, 2014, Online: https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/REVISED_Hochstein_Testimony1.pdf [letöltés ideje: 2019. december 13.] pp.1–2.

lelőhelyeken).⁸³⁰ Bár Európában épp a Lengyel Köztársaság rendelkezik a legnagyobb palagáz-készlettel, a kitermelhető energia mértéke alul múlta a várakozásokat, így az amerikai cégek (ExxonMobil és Marathon Oil) lengyelországi feltárásai már 2014-ben csökkenni kezdtek,⁸³¹ míg más európai országokban a hidraulikus rétegrepesztés jogi vagy politikai ellenállásba ütközött.⁸³² Másrészt az Obama-adminisztráció LNG-export növelésére irányuló szándéka szintén jogszabályi és politikai akadályok közé szorult: előbbieket az 1970-es évek energia-válságai alatt meghozott amerikai energia (főleg olaj) exporttilalmi törvényekben,⁸³³ utóbbiak Obama elnök környezetvédelmi megfontolásaiban öltöttek testet. A visegrádi négyek 2014 márciusában a Kongresszusban is lobbiztak az Egyesült Államok európai LNG-exportjának elindításáért, emlékeztetve az energiabiztonság Kelet-Közép-Európa „geostratégiai stabilitásában és függetlenségében” betöltött szerepére,⁸³⁴ azonban az Obama-adminisztráció továbbra is óvatos volt és inkább az európai megoldásokat szorgalmazta. Washington akkori álláspontja szerint az LNG-exportot egy amerikai-európai szabadkereskedelmi egyezmény megkönnyítené,⁸³⁵ amit a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség kínált, ám tárgyalása elakadt.

Végül Obama elnök 2015 végén megszüntette az energia-export jogi tilalmát, az első LNG-szállítmányok pedig 2016-ban indultak Európába, ám az igazi áttörést Trump elnök politikája hozta. A Trump-adminisztráció ugyanis összekapcsolta az LNG-exportot, az európai (és más külföldi) nemzeti gazdasági érdekeket, valamint az amerikai diplomáciát.⁸³⁶ Elődjével szemben Trump elnök szorgalmazza az amerikai fosszilis energiaforrások (akár környezetvédelmi intézkedések rovására történő) kitermelését és exportját, sőt az önellátást is lehetővé tévő

⁸³⁰ United States Department of State: Unconventional Gas Technical Engagement Program (UGTEP). *Office of the Coordinator for International Energy Affairs*, 2014, Online: <http://www.state.gov/s/ciea/ugtep/> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

⁸³¹ CIENSKI, Jan: Eni joins shale gas exodus from Poland. *Financial Times*, January 15, 2014, Online: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/8da7841a-7df1-11e3-95dd-00144feabdc0.html#axzz38fZZ7C6G> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

⁸³² PFEIFER, Sylvia: Potential of shale gas continues to drive exploration. *Financial Times*, December 16, 2013, Online: <http://www.ft.com/cms/s/0/064a3926-5dc7-11e3-95bd-00144feabdc0.html#axzz38hrvDHFh> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

⁸³³ KEMP, John: COLUMN-Obama could lift U.S. oil-export ban without Congress: Kemp. *Reuters*, December 18, 2013, Online: <https://www.reuters.com/article/usa-oil-exports/column-obama-could-lift-u-s-oil-export-ban-without-congress-kemp-idUSL6N0JX2U920131218> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

⁸³⁴ BOEHNER, John: In Response to Russian Aggression, Key Central European Nations Plead for U.S. Natural Gas Exports. *Speaker Boehner's Press Office*, March 8, 2014, Online: <http://www.speaker.gov/press-release/response-russian-aggression-key-central-european-nations-plead-us-natural-gas-exports> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

⁸³⁵ EMMOTT, Robin & STRUPCZEWSKI, Jan: Obama tells EU to do more to cut reliance on Russian gas. *Reuters*, March 26, 2014, Online: <http://www.reuters.com/article/2014/03/26/us-usa-eu-summit-idUSBREA2POW220140326> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

⁸³⁶ GRIGAS, Agnia: Commentary: A win for Trump's gas diplomacy. *Reuters*, August 31, 2017, Online: <https://www.reuters.com/article/us-grigas-lng/commentary-a-win-for-trumps-gas-diplomacy-idUSKCN1BB01K> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

palagáz-kitermelés révén kifejezetten „energia-dominanciát” akar elérni,⁸³⁷ ami az amerikai gazdaság (és külkereskedelmi mérleg) javítása mellett az amerikai külpolitikai szerves részét is képezi. A Trump-adminisztráció többek közt a palagáz exportjában látja azt a külpolitikai eszközt, mellyel az Egyesült Államok fokozhatja nemzetközi befolyását és kivédheti más hatalmak geopolitikai energia-kártyáját.⁸³⁸ Washington e szándéka Kelet-Közép-Európában is tetten érhető: bár az LNG-exportot az Obama-adminisztráció kezdte meg, az első kelet-közép-európai érkeztetésre csak 2017 júniusában került sor a lengyel Świnoujście LNG-terminálban. Noha az amerikai gáz ára technikai okokból (a palagáz cseppfolyósításából, atlanti-óceáni szállításából és újra-gázosításából) adódóan magasabb, Varsó energia-diverzifikációra irányuló politikai akaratát jelezte, hogy a lengyel kormány 2018 októberében húsz évre szóló amerikai LNG-vásárlási szerződést hozott tető alá.⁸³⁹

Varsó az *Intermarium* geopolitikai koncepcióval összhangban szorgalmazza a Három Tenger Kezdeményezés életben tartását: a Balti-, Adriai- és Fekete-tenger között elterülő, egy tucat kelet-közép-európai országot⁸⁴⁰ érintő kezdeményezés célja az energia-, közlekedési és digitális infrastruktúra-fejlesztés előmozdítása, melyet a Trump-adminisztráció is támogat. Trump elnök 2017 júliusában tartott varsói beszédét követően részt vett a kezdeményezés üzleti fórumán, Pompeo külügyminiszter pedig 2020 februárjában jelentette be Washington szándékát, hogy egy milliárd dollárral hozzájáruljon a Három Tenger Kezdeményezés országainak energia-biztonsági programjaihoz.⁸⁴¹ Miközben a kezdeményezés kevés nyugat-európai figyelemben részesül,⁸⁴² Washington az amerikai geopolitika vezérelvével összhangban az orosz befolyás korlátozásának lehetőségét látja benne, így főleg az orosz energiafüggőség csökkentésére irányuló erőfeszítéseit támogatja. A Fehér Ház mellett a Kongresszus is rossz szemmel nézi az Északi Áramlat 2 német-orosz gázvezeték-projektet, melynek szankcionálására több törvényt

⁸³⁷ The White House: Remarks by President Trump at the Unleashing American Energy Event. *The White House*, June 29, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-unleashing-american-energy-event/> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

⁸³⁸ PERRY, Rick *et. al.*: Paving the path to U.S. energy dominance. *The Washington Times*, June 26, 2017, Online: <https://www.washingtontimes.com/news/2017/jun/26/us-energy-dominance-is-achievable/> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

⁸³⁹ RFE/RL: Poland Seals Deal To Buy LNG From U.S. To Ease Dependence On Moscow. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, October 17, 2018, Online: <https://www.rferl.org/a/poland-seals-deal-to-buy-lng-from-u-s-to-ease-dependence-on-moscow/29548775.html> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

⁸⁴⁰ A balti és visegrádi államok, az Osztrák Köztársaság, Szlovénia, a Horvát Köztársaság, Románia és Bulgária.

⁸⁴¹ GARDING, Sarah E. & MIX, Derek E.: The Three Seas Initiative. *Congressional Research Service*, May 12, 2020, Online: <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11547.pdf> [letöltés ideje: 2020. május 17.] pp.1–2.

⁸⁴² BAJDA, Piotr: The New Rules of the Central European Game. *The Warsaw Institute Review*, May 18, 2020, Online: <https://warsawinstitute.review/issue-2020/the-new-rules-of-the-central-european-game/> [letöltés ideje: 2020. június 17.]

is megszavazott, melyek közül kiemelendő a PEESA,⁸⁴³ ami 2019 decemberétől felhatalmazta az Egyesült Államok elnökét, hogy szankciókat vessen ki azon külföldi személyekre, akik tengeralatti vezeték-építéshez szükségesgépeket kölcsönöztek, adtak el vagy biztosítottak az Északi Áramlat 2 projekt kivitelezői részére. Mivel a PEESA végső soron európai gazdasági szereplőket sújthat, alkalmazásával Washington Brüsszellel (az Európai Bizottsággal) is szembe került.⁸⁴⁴ Míg Berlin Washington törekvéseiben az amerikai palagáz európai értékesítésének előmozdítási szándékát látja, addig Varsó biztonsági megfontolásból üdvözli a szankciókat. Így a kelet-közép-európai (lengyel) *Intermarium* geopolitikai koncepció angolszász (amerikai) geopolitikai elképzelésekkel (a német és orosz geopolitikai nézetekkel szemben) alkotott összhangja a Három Tenger Kezdeményezés és az energiabiztonság terén ma is tetten érhető.

VIII.2. Az Egyesült Államok katonai jelenléte Kelet-Közép-Európában

VIII.2.1. Amerikai védelmi együttműködés Kelet-Közép-Európában

Kelet-közép-európai szempontból az egyik legfőbb kérdés Donald J. Trump elnökségével szemben az volt, hogy vajon az aránytalan transzatlanti védelmi tehermegosztást is nehezményező volt üzletember szakít-e az amerikai külpolitikai gyakorlattal és valóban megvonja, vagy külön feltételhez köti az Egyesült Államok európai szövetségeseinek Washingtoni Szerződés szerinti kollektív védelmét. A retorikán túllépve a Trump-adminisztráció gyakorlata nem ezt mutatta. Az Obama-adminisztrációt közel megnégyszerezett költségvetésű Európai Viszontbiztosítási Kezdeményezést hagyott hátra utódjának, illetve a 2016-os varsói NATO-csúccsal összhangban maga a program is Európai Elrettentési Kezdeményezésként folytatta működését a Trump-adminisztráció első évében. Minden kampányígéret és diplomáciai vita ellenére Washington még ezt követően is tovább növelte a programra fordított forrásokat: a 2018-as költségvetési évben közel 1,3 milliárd dollárral, a 2019-es költségvetési évben pedig további 1,7 milliárd dollárral nőtt az Európai Elrettentési Kezdeményezés költségvetése, mely így 2019-ben elérte a 6,5 milliárd dollárt (a 2014-ben bejelentett program legelső költségvetésének több mint hatszorosára duzzadva).⁸⁴⁵

⁸⁴³ Protecting Europe's Energy Security Act of 2019 (P.L. 116-92)

⁸⁴⁴ BELKIN, Paul *et. al.*: Russia's Nord Stream 2 Pipeline: A Push for the Finish Line. *Congressional Research Service*, May 28, 2020, Online: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11138> [letöltés ideje: 2020. június 10.] p.2.

⁸⁴⁵ TOWELL, Pat & KAZLAUSKAS, Aras D.: The European Deterrence Initiative: A Budgetary Overview.

Mivel a szakértők már az Obama-adminisztráció utolsó évében is arról beszéltek, hogy az elrettentéssel párhuzamosan az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek katonai mozgósításuk gyorsaságát is fokozniuk kell, Washington az újabb kiadásokat elsősorban az amerikai katonai járművek és eszközök előre telepítésére, valamint a kelet-közép-európai katonai infrastruktúra fejlesztésére, és csak másodsorban további katonai rotációkra fordította, jóllehet az utóbbit érintő kiadások eleve magasabb szinten maradtak, mint az infrastruktúra-fejlesztés. Az erők mobilitására irányuló figyelem a 2018-as brüsszeli NATO-csúcson is érződött: annak ellenére, hogy a sajtó a transzatlanti felek közötti feszült hangulatról számolt be, végeredményét tekintve a találkozó sikeres volt. Egyrészt döntés született a NATO Készenléti Kezdeményezésről. A korábban „Four 30s” kezdeményezés néven is ismert amerikai koncepció lényege, hogy 2020-tól a szövetségesek 30 páncélozott zászlóalj, 30 repülő századot és 30 hadihajót tartanak 30 napos készenlétben. Másrészt a tagállamok kinyilvánították azon szándékukat, hogy legkésőbb 2024-re javítják a határaikon áthaladó katonai mobilitást.⁸⁴⁶

A különböző útvonalak és kommunikációs csatornák feltérképezése mellett ez a határátkelésekkel járó (alapvetően békeidőbeli katonai gyakorlatoknál problémát jelentő) adminisztráció hatékonyságának javítását jelentette. A „katonai Schengen-övezet” létrehozására Jeanine Hennis-Plasschaert holland védelmi miniszter tett javaslatot még 2017-ben, de az igény eredetileg amerikai részről jött. Benjamin Hodges az Egyesült Államok Európában Állomásozó Szárazföldi Erőinek parancsnokaként már korábban jelezte, hogy a csapatok mozgását időnként megakasztják a határokon folytatott ellenőrzések. Meglepődve az egyébként civilek mozgását nem korlátozó Schengen-övezetben tapasztaltakon, az amerikai tábornok azt mondta: „bárcsak olyan gyorsan tudnánk [mi, katonák] keresztülmenni Európán, mint a migránsok.”⁸⁴⁷ Végül a 2018-as brüsszeli NATO-csúcson döntés született két új parancsnokság létrehozásáról is: a transzatlanti kommunikáció védelméért felelős parancsnokságot az egyesült államokbeli Norfolkban, a háttérműveleteket támogató logisztikai parancsnokságot a németországi Ulmban hozták létre.⁸⁴⁸ A szövetségesek elfogadták a többnemzetiségű (dán-ész-lett) Északi

⁸⁴⁶ North Atlantic Treaty Organization: *Brussels Summit Declaration*. North Atlantic Treaty Organization, July 11, 2018, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm [letöltés ideje: 2019. május 5.], 14. és 17. pont.

⁸⁴⁷ HERSZENHORN, David M.: Call for ‘military Schengen’ to get troops moving. *Politico*, August 4, 2017, Online: <https://www.politico.eu/article/call-for-military-border-schengen-to-get-troops-moving-nato-eu-defense-ministers/> [letöltés ideje: 2018. október 10.]

⁸⁴⁸ North Atlantic Treaty Organization: *Brussels Summit Declaration*. 29. pont.

Hadosztályparancsnokság létesítésének tervét, valamint a Magyarországon 2024-ig kialakítandó Közép-Európai Hadosztályparancsnokság ötletét is.⁸⁴⁹

A kelet-közép-európai peremterületek katonai megerősítése a Trump-adminisztráció Európa-stratégiájának elsőszámú feladata,⁸⁵⁰ melynek végrehajtásában Washington kettő, Jakub Grygiel és A. Wess Mitchell által korábban kifejtett elvet kezdte követni. Egyrészt az Egyesült Államok politikai vezetését és katonai jelenlétét kell újra felmutatni Kelet-Közép-Európában, másrészt biztosítani kell a helyi szövetségesek felfegyverzését úgy,⁸⁵¹ hogy az túlmutasson a már évtizedek óta ismert, nagyobb európai védelmi kiadásokra irányuló amerikai kéréseken.⁸⁵² A politikai és katonai szférában jelentkező amerikai vezető szerep egyértelműen érződött a magas szintű találkozókban, melyek kitértek a védelmi kérdésekre is. Bár Trump elnök visszatérő gondolata az európaiak alacsony védelmi költségvetése, az európai szövetségesek már a 2014-es walesi NATO-csúcs óta egyre többet költenek saját védelmükre. A védelmi kiadásokat e szövetségesek amerikai fegyverek vásárlásával tudják még szimpatikusabbá tenni a védelmi iparra nagy figyelmet fordító Trump-adminisztráció szemében. A kelet-közép-európai védelmi beszerzésekben a lengyelek állnak az élen: Varsó AGM-158B típusú levegő-föld rakétákat és mobil HIMARS rakétarendszer vásárlásába kezdett, továbbá 4,75 milliárd dollár értékben vesz amerikai Patriot ütegeket saját nemzeti légvédelmi rendszerének fejlesztése végett.⁸⁵³ A lengyelek emellett 4,6 milliárd dollár értékben 32 darab F-35 Lightning II vételére is szerződtek, amivel e repülőgéptípus első (és eddig egyetlen) kelet-közép-európai tulajdonosa.⁸⁵⁴

Prága 2019 végén 8 darab UH-1Y Venom típusú szállító és 2 darab AH-1Z típusú támadó-helikopter vásárlását véglegesítette összesen 650 millió dollár értékben, ami az eddigi legnagyobb védelmi beszerzés volt a Cseh Köztársaság és az Egyesült Államok között.⁸⁵⁵ Magyar részről szintén felmerült annak lehetősége, hogy amerikai rakétákkal újuljon meg a nemzeti légvédelem. Bár erről már Michael R. Pompeo 2019. februári látogatása és Orbán Viktor 2019.

⁸⁴⁹ TÁLAS, Péter: Trump és a brüsszeli NATO-csúcs. *Nemzet és Biztonság*, 2018/3, ISSN 1789-5286,

⁸⁵⁰ MITCHELL, A. Wess: A nyugati szövetség megszilárdítása.

⁸⁵¹ GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. Wess: Pressure on the Peripheries. pp.54–55.

⁸⁵² GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. Wess: Limited War Is Back. p.43.

⁸⁵³ MACHI, Vivienne: Russia, Trump Driving European Arms Purchases. *NationalDefense*, June 7, 2018, Online: <https://www.nationaldefensemagazine.org/articles/2018/6/7/russia-trump-driving-european-arms-purchases> [letöltés ideje: 2019. október 3.]

⁸⁵⁴ ADAMOWSKI, Jaroslaw: Poland inks \$4.6 billion contract for F-35 fighter jets. *DefenseNews*, January 31, 2020, Online: <https://www.defensenews.com/global/europe/2020/01/31/poland-inks-46-billion-contract-for-f-35-fighter-jets/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

⁸⁵⁵ ROULO, Claudette: U.S., Czech Republic Agree to Sale of Helicopters. *United States Department of Defense*, December 12, 2019, Online: <https://www.defense.gov/Explore/News/Article/Article/2039228/us-czech-republic-agree-to-sale-of-helicopters/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

májusi fehér házi találkozója során is szó volt, a Pentagon csak 2019 augusztusában, illetve 2020 májusában tett javaslatot a Kongresszus felé AIM-120C-7 típusú közepes hatótávolságú légvédelmi rakéták eladásának jóváhagyására.⁸⁵⁶ Pozsony a szlovák légierő modernizációjában szintén amerikai haditechnikához fordult, amikor 2018-ban döntött 14 darab F-16V típusú repülőgép vásárlásáról (feltehetően 1,3 milliárd dollár értékben),⁸⁵⁷ melynek érdekessége, hogy a lépéssel újabb kelet-közép-európai ország légierője támaszkodik európai (jelen esetben Saab Gripen) helyett amerikai haditechnikára. A változás további jeleként az amerikai Kongresszus 2018 októberében jóváhagyta, hogy a Szlovák Köztársaság 50 millió dolláros FMF-támogatásban részesüljön saját haderőjének fejlesztésére, mely összeget azonban (az FMF-program értelmében) kizárólag amerikai haditechnikára vagy képzésre költetheti, így a beszerzés a gyakorlatban a 2015-ben megvásárolt Black Hawk típusú helikopterek fejlesztésére irányul.⁸⁵⁸ Amikor Peter Pellegrini 2019 májusában a Fehér Házban találkozott Trump elnökkel, a szlovák kormányfő stratégiai partnerként és szövetségesként jellemezte az Egyesült Államokat,⁸⁵⁹ a két politikus közös nyilatkozata pedig „történelminek” nevezte az F-16 típusú repülőgépek szlovák vásárlását, és kiemelte a két ország közötti védelmi együttműködési megállapodás aláírását.⁸⁶⁰

A lépés nem volt egyedülálló. Katonai erejének gördülékenyebb mozgósításának elősegítésére az Egyesült Államok elkezdte megújítani védelmi együttműködési megállapodásait Kelet-Közép-Európában. A visegrádi négyek közül ez Pozsony és Budapest esetében volt érdemi előrelépés, tekintve hogy Washington Prágával és Varsóval már a Bush-adminisztráció utolsó éveitől stratégiai védelmi együttműködésben áll a kelet-közép-európai rakétapajzs tervezett telepítései okán. Az Egyesült Államok védelmi együttműködési megállapodásai országonként eltérőek, ám mindegyik közös célja, hogy jogilag rendezze az adott állam területére telepített amerikai katonai erők jogi státuszát, vagyis mindegyik esetben a megállapodás befogadó ország

⁸⁵⁶ BARANYAI, Gábor: Hatvan új légvédelmi rakétát vehet Magyarország. Magyar Nemzet, 2020. május 9. Online: <https://magyarnemzet.hu/belfold/hatvan-uj-legvedelmi-raketakat-vehet-magyarorszag-8098229/> [letöltés ideje: 2020. május 12.]

⁸⁵⁷ MEHTA, Aaron: Slovakia selects F-16 over Gripen for new fighter. *DefenseNews*, July 11, 2018, Online: <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/riat/2018/07/11/slovakia-selects-f-16-over-gripen-for-new-fighter/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

⁸⁵⁸ Spectator Staff: US Congress approves grant of \$50 million for Slovakia. *The Slovak Spectator*, October 8, 2018, Online: <https://spectator.sme.sk/c/20932262/us-congress-approves-grant-of-usd50-million-for-slovakia.html> [letöltés ideje: 2019. december 2.]

⁸⁵⁹ The White House: Remarks by President Trump and Prime Minister Pellegrini of the Slovak Republic Before Bilateral Meeting. *The White House*, May 3, 2019, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-prime-minister-pellegrini-slovak-republic-bilateral-meeting/> [letöltés ideje: 2019. december 3.]

⁸⁶⁰ The White House: Joint Statement from the President of the United States Donald J. Trump and Prime Minister of the Slovak Republic Peter Pellegrini. *The White House*, May 3, 2019, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/joint-statement-president-united-states-donald-j-trump-prime-minister-slovak-republic-peter-pellegrini/> [letöltés ideje: 2019. december 3.]

szuverenitásához kapcsolható. Szlovák részről belpolitikai viták miatt elhúzódott a dokumentum elfogadása, ahogy magyar részről is közel másfél évig tartott annak tárgyalása, míg végül 2019 áprilisában megkötötték. A védelmi együttműködési megállapodásokat Washington idővel mindig elfogadtatja az adott országgal: a szóban forgó dokumentumok esetében úgy tudta ösztönözni a kelet-közép-európai feleket, hogy a Kongresszus az Európai Elrettentési Kezdeményezés katonai infrastruktúra-fejlesztő forrásait csak azon országoknak kívánta elérhetővé tenni, akik védelmi együttműködési megállapodást kötöttek az Egyesült Államokkal.⁸⁶¹

A katonai infrastruktúrák fejlesztésének jelentőségére Hodges tábornok is felhívta a figyelmet. Tekintve, hogy az európaiak védelmi költségvetés és képességek terén való lemaradásuk több évtizedes (megszüntetésük pedig nem is cél), az Egyesült Államok alapvetően a hozzáférés biztosítását várja el tőlük. Hodges tábornok úgy fogalmazott: „Nem német páncélos zászlóaljokat vagy brit tüzérségi zászlóaljokat keresek. Az országok ezen rajta vannak. Inkább olyan módokat keresek, melyekkel hozzájárulhatnak a szövetséghez, javíthatják az infrastruktúrát, a mozgás szabadságát, és segíthetnek a lőszer biztosításában.”⁸⁶² A Trump-adminisztráció így nem a katonai rotációk számának és sűrűségének fokozását, hanem gyorsaságuk akár nagyobb létszám mellett történő növelését célozta: egyfelől folytatni kívánta az Obama-adminisztráció utolsó évében útjának indított kb. 3,300 fős nehéz dandárharcsoport, illetve kb. 1,700 fős csapatrepülő dandár 9-hónapos rotációját Kelet-Közép-Európában,⁸⁶³ másfelől a 2019-es Európai Elrettentési Kezdeményezés nem számolt új telepítésekkel. Mindazonáltal Washingtonban felmerült, hogy növelje az amerikai katonák létszámát a rotációkban. Az ötlet lényege az volt, hogy az Egyesült Államok Szárazföldi Haderőjében az egy dandár méretét meghaladó egységek mobilizációját tesztelni lehessen: nagyobb gyors-gyakorlatok kezdődtek, összhangban az Egyesült Államok 2018-as nemzeti védelmi stratégiájának azon célkitűzésével miszerint az amerikai haderő a szövetségesek számára stratégiaileg kiszámítható, ellenfelek számára pedig műveleti szinten kiszámíthatatlan legyen.⁸⁶⁴

⁸⁶¹ LIU, Natalie: Slovak PM's White House Visit Spotlights US Defense Accords. *Voice of America*, May 4, 2019, Online: <https://www.voanews.com/europe/slovak-pms-white-house-visit-spotlights-us-defense-accords> [letöltés ideje: 2019. december 3.]

⁸⁶² HOUCK, Caroline: Trump Touts Increased NATO Spending, But That Sort of Misses the Point, Experts Say. *DefenseOne*, May 18, 2018, <https://www.defenseone.com/politics/2018/05/trump-touts-increased-nato-spending-sort-misses-point-experts-say/148303/> [2018.09.19.]

⁸⁶³ TOWELL, Pat & KAZLAUSKAS, Aras D.: The European Deterrence Initiative: A Budgetary Overview.

⁸⁶⁴ JUDSON, Jen: Army shifting to larger-scale exercises on short notice to be less predictable. *DefenseNews*, April 4, 2018, Online: <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/global-force-symposium/2018/04/04/army-shifting-to-larger-scale-exercises-on-short-notice-to-be-less-predictable/> [letöltés ideje: 2018. szeptember 17.]

VIII.2.2. Az elrettentés folytatása

Miközben az amerikai erőfeszítések az Atlanti-óceánon és Európán áthaladó nagyobb erők mozgását hivatottak elősegíteni,⁸⁶⁵ a Trump-adminisztráció változást vezetett be az Egyesült Államok állandó európai katonai jelenlétében. Curtis M. Scaparrotti tábornok, az Egyesült Államok Európában Állomásozó Szárazföldi Haderőjének parancsnoka 2018 tavaszán jelezte a Kongresszus felé azt az igényt, hogy az állandó jelleggel Európában tartott amerikai szárazföldi haderő egy tüzérandárral bővüljön. Így került aktiválásra egy új, rövidtávú légvédelmi és rakétatüzér egység a németországi Grafenwöhrben, ami egy tüzérandár parancsnoki központjának állandó telepítését vonta magával, további 1,500 fővel növelve az Európában állandó jelleggel tartott amerikai katonák számát.⁸⁶⁶ Az Egyesült Államok permanens katonai jelenlétét azonban továbbra is Varsó igényelte leginkább: 2018-ban 2 milliárd dolláros támogatást magába foglaló ajánlatot tett arra, hogy egy amerikai páncélos hadosztály állandó jelleggel települjön a lengyelországi Bydgoszcz and Toruń mellé. A kiszivárgott lengyel javaslat egyrészt azzal érvelt, hogy földrajzi helyzetéből adódóan a NATO-erők innen gyorsabban mozgósíthatók, mint Stuttgartból, másrészt kiemelte, hogy „Moszkva határozottan új geopolitikai status quot teremtett, ami már nincs összhangban azzal, amit [az NATO-Oroszország Alapító Okiratban] «jelenlegi és előrelátható biztonsági környezetnek» nevez⁸⁶⁷

Ismerve a Trump-adminisztráció arányos védelmi teherviselésre való érzékenységét, a lengyel kormány az ajánlatba belefoglalta a telepítendő bázishoz kapcsolódó katonai és civil infrastruktúra létesítését is, egyszerűsített beszerzési és adózási szabályokkal az amerikai befektetők részére.⁸⁶⁸ A kérést Andrzej Duda elnök 2018. szeptemberi fehér házi látogatásakor megerősítette, bár az igény politikai és katonai tekintetben továbbra is dilemmát okozott Washingtonban. A kutatói szférába vonult Hodges tábornok a bázis telepítése ellen érvelt. Szerinte egy lengyelországi állandó katonai bázisnak alacsonyabb lenne a hozzáadott értéke a gyakorlatokhoz, és politikailag megosztaná a NATO tagjait Moszkva lehetséges provokálásait illetően. Az is kérdés volt, hogy korlátozott emberi erőforrások mellett Washington honnan tudna katonákat elvenni

⁸⁶⁵ JUDSON, Jen: US Army may send larger deployments to Europe. *DefenseNews*, December 14, 2017, Online: <https://www.defensenews.com/land/2017/12/14/army-considering-larger-deployments-to-europe/> [letöltés ideje: 2018. október 15.]

⁸⁶⁶ EGNASH, Martin & VANDRIVER, John: Army to create new air defense, rocket units in Germany. *Stars and Stripes*, September 7, 2018, Online: <https://www.stripes.com/news/army-to-create-new-air-defense-rocket-units-in-germany-1.546457> [letöltés ideje: 2018. október 12.]

⁸⁶⁷ Ministry of National Defence: Proposal for a U.S. permanent presence in Poland. 2018, *Ministry of National Defence*, Online: <https://g8fip1kplyr33r3krz5b97d1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/05/Proposal-for-a-U.S.-Permanent-Presence-in-Poland-2018.pdf> [2018.09.19.], p.12.

⁸⁶⁸ Ministry of National Defence: Proposal for a U.S. permanent presence in Poland. 2018, p.16.

egy ilyen bázis feltöltéséhez. Otthon politikai ellenállásba ütközne egy bázis bezárása vagy leépítése,⁸⁶⁹ míg a német bázisokról való áttelepítés sem hatékony megoldás, tekintve az így elvesztegetett infrastruktúrára.⁸⁷⁰ Az ötlet komolyságát jelezte, hogy a Kongresszus felkérte a Pentagont az amerikai erők lengyel területre történő állandó telepítésének technikai és politikai megvalósíthatósági tanulmányozására.⁸⁷¹ Végül Varsó nem kapta meg, amit szeretett volna: Washington 1,000 fővel emelte lengyelországi katonai rotációit, melyeket hat bázison terített el.⁸⁷² Bár a Fort Trumpnak nevezett bázis nem jött létre, a NATO korábbi döntése alapján egy, amerikai katonai járművek tartását szolgáló létesítmény kerül kialakításra a lengyelországi Powidz mellett. A telepítés részét képezi azon amerikai törekvés, hogy szükség esetén egy páncélos hadosztályt fel lehessen állítani Európában.⁸⁷³

A katonai jelenlét 2020-ban is vita tárgya lett, mivel Trump elnök júniusban közölte, hogy a német területen állomásozó 35,000 katonából 9,500 főt végleg kivon, egy részüket pedig vélhetően a Lengyel Köztársaságban helyezné el.⁸⁷⁴ Miközben az Egyesült Államok kerülte, hogy jelenléte Kelet-Közép-Európában állandó katonai telepítéshez vezessen, az európai biztonságot érintő fegyverzetkorlátozási szerződésektől visszalépett. Az amerikai külügy 2019 augusztusában jelezte, hogy eláll a közepes hatótávolságú nukleáris rakéták leszereléséről szóló 1987-es INF-szerződéstől, mivel utóbbit Moszkva évek óta megszegte.⁸⁷⁵ A Trump-adminisztráció a fegyverkezést kölcsönös légi megfigyeléséről szóló Nyitott Égbolt Szerződéstől is visszalép. Bár Washington hajlandó lenne Moszkvával újra tárgyalni az INF-szerződést (és a 2021-ben lejáró Új START megállapodást) Peking bevonásának feltétele mellett, e kérdések rendezéséig a hatalmi verseny további nyomás alá helyezi az európai biztonsági rendszert.

⁸⁶⁹ HODGES, Ben: Don't put US bases in Poland. *Politico*, June 4, 2018, Online: <https://www.politico.eu/article/dont-put-us-bases-in-poland/> [letöltés ideje: 2018. október 15.]

⁸⁷⁰ VANDRIVER, John: Former Army Europe boss: Pulling US troops from Germany would be a big win for Russia. *Stars and Stripes*, July 2, 2018, Online: <https://www.stripes.com/news/former-army-europe-boss-pulling-us-troops-from-germany-would-be-a-big-win-for-russia-1.535699> [letöltés ideje: 2018. október 16.]

⁸⁷¹ United States Congress: *Public Law 115-232. John S. McCain National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2019*, Online: <https://www.congress.gov/115/bills/hr5515/BILLS-115hr5515enr.pdf> [letöltés ideje: 2018. október 17.], Sec. 1280, pp.437–439

⁸⁷² ADAMOWSKI, Jaroslaw: US, Polish presidents sign pact to boost American military presence in Poland. *DefenseNews*, September 24, 2019, Online: <https://www.defensenews.com/global/europe/2019/09/24/us-polish-presidents-sign-pact-to-boost-american-military-presence-in-poland/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

⁸⁷³ SPRENGER, Sebastian: NATO foots bill for massive US combat depot in Poland. *DefenseNews*, March 28, 2019, Online: <https://www.defensenews.com/global/europe/2019/03/28/nato-foots-bill-for-massive-us-combat-depot-in-poland/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

⁸⁷⁴ OPRYSKO, Caitlin & SELIGMAN, Lara: Trump says he will 'probably' reassign troops from Germany to Poland. *Politico*, June 24, 2020, Online: <https://www.politico.com/news/2020/06/24/trump-reassign-troops-from-germany-to-poland-338461> [letöltés ideje: 2020. június 30.]

⁸⁷⁵ United States Department of State: U.S. Withdrawal from the INF Treaty on August 2, 2019. *United States Department of State*, August 2, 2019, Online: <https://www.state.gov/u-s-withdrawal-from-the-inf-treaty-on-august-2-2019/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

Összegzés

A Trump-adminisztráció kül- és biztonságpolitikájának kidolgozói nemcsak a geopolitika és a hatalmi verseny időtállóságában, hanem Kelet-Közép-Európa és a helyi szövetségesek jelentőségében is hittek, az angolszász geopolitikai iskola peremterületekre vonatkozó tézisét visszahangozva. A kelet-közép-európai országok Európa-stratégiában is látványos előtérbe helyezése elemzői körökben felvetette annak gondolatát is, hogy Washington nem egységben tekint Európára: konzervatív amerikai külpolitikai szakértők körében él egy alapvetően pesszimista kép Európa stratégia kultúrájának koherenciájáról, ami inkább az egyes nemzetállamokkal való együttműködésben látja a biztonsági (beleértve a geopolitikai) kihívások megfelelő kezelését. A visegrádi országok ukrán válság kitörését követően publikált hivatalos kül- és biztonságpolitikai dokumentumai alapvetően osztják az Egyesült Államok meglátást, miszerint a világban geopolitikai, hatalmi verseny van kibontakozóban, és tisztában vannak saját térségük közvetlen érintettségével is: bár magyar és szlovák részről már korábban is felvetődött a geopolitikai versenyben rejlő konfliktus kockázata, alapvetően ők is kedvezően fogadták, hogy Washington stratégiai figyelemben részesíti Kelet-Közép-Európát.

A Trump-adminisztráció közben nemcsak folytatta, hanem megerősítette az esetleges orosz agresszió elrettentésére irányuló amerikai kezdeményezéseket, melyek NATO-n belüli programjait szintén nem akadályozta. Trump elnök első érdemi NATO-csúcsán, 2018 nyarán Brüsszelben reprezentatív képet festett az adminisztráció Európa-stratégiájára irányuló transzatlanti együttműködésről: miközben a sajtó (részben érthető okokból) a rossz diplomáciai gesztusoktól volt hangos, maga a találkozó eredményeit tekintve sikeres volt, mivel a szövetség tagjai gond nélkül elfogadták az elrettentésre irányuló, katonai mobilizációt elősegítő döntéseket. Utóbbiak képezték a Trump-adminisztráció Európai Elrettentési Kezdeményezésen keresztüli tett erőfeszítéseinek fő irányát: Washington megújította védelmi együttműködési megállapodásait a visegrádi országokkal (is), akik körében fellendült az amerikai fegyverek beszerzésére irányuló érdeklődés. A fegyvervásárlásban Varsó állt az élen, ugyanakkor az általa évek óta igényelt, a 2018-ban újult erővel felhozott, permanens amerikai katonai bázis lengyelországi telepítésének javaslatára Washington továbbra is nemet mondott (jóllehet így is 1,000 fővel növelte a Lengyel Köztársaságba rotációkban küldött amerikai katonák számát). Míg a Trump-adminisztráció a kelet-közép-európai katonai jelenlétet illetően elődje politikájával folytonosságot mutatott, az amerikai-orosz fegyverkezési verseny, különösen tágabb (Európát meghaladó) geopolitikai kontextusban az európai biztonsági rendszert alátámasztó szerződések kölcsönös elhanyagolásához vezetett.

IX. Összegzés: a kutatás eredményei

IX.1. A kutatás eredménye

Kutatás alapvető célja az volt, hogy az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa biztonsági kapcsolatát 2009-2019. között, az Obama- és a Trump-adminisztráció kül- és biztonságpolitikájának elméleti alapokon nyugvó elemzése révén értelmezze és magyarázza.

A vállalkozás egyfelől az Egyesült Államok külpolitikájának teoretikai osztályozásáról szólt, mivel mind az Obama-, mind a Trump-adminisztráció külpolitikai gondolkodása és aktivitása vita tárgyát képezi a szakértői fórumokon és a közbeszéd terén egyaránt, ami kakofóniába vagy leegyszerűsítésbe vezetett. A szerző igyekezett a főbb elméletekhez fordulni, melyeknek zárt jellege, valamint az Egyesült Államok realista érdekeinek és liberális értékeinek átfedése révén úgy döntött, hogy egy elmélet (internacionalizmus) két variánsát veszi igazodási pontokként.

Másfelől az értekezés kifejezetten kelet-közép-európai, konkrétan a visegrádi államok szempontjából próbálta értelmezni az Egyesült Államok 2009-2019. közötti kül- és biztonságpolitikáját. Így a szerző kapcsolatok fejleményeinek számbavétele mellett igyekezett végig szem előtt tartani az adott politikai és biztonsági kérdések liberális/konzervatív internacionalizmus szerinti amerikai kezelését, illetve kelet-közép-európai fogadtatását.

IX.1.1. A vizsgált hipotézis megválaszolása

A kutatás céljával összhangban a szerző az alábbi alaphipotézist fogalmazta meg:

Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa biztonságpolitikai kapcsolata 2009-2019. között Washington internacionalizmusának politikai (liberális és konzervatív) variánsai függvényében alakult, meghatározva a liberális nemzetközi rend belső és külső kihívásaira adott amerikai választ és annak kelet-közép-európai fogadtatását.

A hipotézis abból indult ki, hogy a liberális nemzetközi rend belső és külső nyomások alatt áll. Bár ez a szerző feltételezésének szerves részét képezi, külön bizonyítást nem igényelt, mivel a szerző a teoretikai kereteken belüli (az első két operatív hipotézis megválaszolásához eleve szükséges) szakirodalom áttekintését követően ezt alaproblémaként tudta kezelni. A nemzetközi szakirodalomban lényegében egyetértés van a liberális nemzetközi rend vizsgált időszakban jelentkező belső és külső kihívásait illetően. Míg előbbieket a liberális nemzetközi rend nyugati magján belül jelentkező politikai feszültségekben és a renddel szembeni bizalom

hiányában öltenek testet, utóbbiak a liberális nemzetközi rendet vezető Egyesült Államokkal és a rend működési elveivel szemben fellépő hatalmak geopolitikai kihívásaiban öltenek testet.

A hipotézis szintén szerves része, hogy a kelet-közép-európai országokat a liberális nemzetközi rendre irányuló belső és külső nyomások egyaránt érintik. A probléma elméleti megalapozottságához (és a második két operatív hipotézis megválaszolásához) szükséges volt áttekinteni a Kelet-Közép-Európa geopolitikai lehatárolásával foglalkozó szakirodalmat úgy, hogy előbbi összefüggésben legyen a liberális nemzetközi rend magját képező Nyugattal. A nemzetközi szakirodalomban lényegében egyetértés van arról, hogy Kelet-Közép-Európát bizonytalan földrajzi lehatárolás mellett is általában kettő sajátosság jellemzi: egyfelől a Kelettel szemben a Nyugathoz tartozás történelmi igénye, másfelől a Nyugathoz viszonyított „mátság”, amit jól reprezentál a visegrádi országok helyzete. Bár szintén sajátosság az „elfeledettség”, ami az Egyesült Államok Kelet-Közép-Európára irányuló (a vizsgált időszakot megelőző) külpolitikájában is kimutatható, a tágabb térség az angolszász geopolitikai iskola szerint kiemelt jelentőséggel bír, amit napjaink nemzetközi politikai fejleményei szintén alátámasztanak.

A két alapproblémára és az elméleti keretekre vonatkozó szakirodalom áttekintését követően került sor magára a vizsgálatra. A hipotézis megválaszolásához szükséges operatív hipotézisek vizsgálatának eredménye az alábbiak szerint alakult.

H1 Az Obama-adminisztráció stratégiája az internacionalizmus liberális ágát követte.

A szerző azt feltételezte, hogy az Obama-adminisztráció nemzetközi és hazai szakirodalomban pragmatista-realista jelzővel illetett kül- és biztonságpolitikája inkább a liberális internacionalizmus logikája szerint alakult. A szerző ennek alátámasztása végett a liberális sajátosságok taxatív bemutatására vállalkozott, és az alábbi megállapításokra jutott:

(1) a liberális nemzetközi rendre irányuló optimista jövőkép: az Obama-adminisztráció a nemzetközi hatalmi változásokban nem látott geopolitikai kihívást és bár nem tekintette a liberális nemzetközi rendet tökéletesnek, G. John Ikenberry nézeteivel összhangban alapvetően működőképesnek ítélte, azt feltételezve, hogy a felemelkedő hatalmak érdekeltként felelősségteljesen veszik ki növekvő részüket a globális kormányzásból.

(2) a globális kihívások és közösség gondolata: az Obama-adminisztráció kül- és biztonságpolitikájában kiemelt szerep jutott az olyan globális kihívásoknak, mint a tömegpusztító fegyverek terjedése és a klímaváltozás, amit igazoltak főbb külpolitikai eredményei is (a 2010-es Új START megállapodás és a 2015-ös párizsi klímamegállapodás). Mind Obama

elnök, mind Clinton külügyminiszter hangsúlyozta, hogy az általuk megcélzott multipartnerség mindenki érdeke, mivel a kihívásokat egyedül senki sem tudja megoldani.

(3) a hatalmi verseny helyett az abszolút előny szerzést célzó együttműködés óhaja: az Obama-adminisztráció geopolitikai kihívásoktól való eltekintése azt is jelentette, hogy nem hitt a zéró-összegű hatalmi játszmákban, mivel azok Hillary R. Clinton szavaival „negatív összegű eredményekhez” vezetnek. A hatalmi befolyás szerzésére jellemző zéró-összegű versenyt az Obama-adminisztráció a poszt-szovjet térségben sem látta, amit jól jeleztek Biden alelnök és Clinton külügyminiszter ukrán válságot megelőzően 2009-ben, illetve 2010-ben Ukrajnába és Georgiába tett látogatásán elhangzottak.

(4) a multilateralizmus és nemzetközi intézmények erősítésének szándéka: az Obama-adminisztráció a multipartnerséget nem bilaterális alapon, hanem különböző multilaterális fórumokon kívánta megvalósítani, illetve a (Moszkva által preferált) multipoláris világ helyett multilaterális világot vizionált. A transzatlanti kapcsolatokban törekedett a „rég és új Európa” megosztás formális lezárására is, miközben a rakétavédelmet „NATO-izálta.”

(5) a demokrácia terjedésének liberális eszközökkel történő szorgalmazása: noha az Obama-adminisztráció szakítani kívánt elődje demokrácia-exportáló programjával és vonakodott az újabb (különösen közel-keleti) katonai küldetésektől, a liberális demokráciát továbbra is egyetemes értékűnek tekintette, támogatását pedig inkább alulról, a civil társadalmon keresztül bátorította, ami miatt konfliktusba is került az orosz vezetéssel.

(6) a katonai erő alkalmazásától való vonakodás: Obama elnök nemzetközi presztízs és hazai költségvetési okokból nem kívánt újabb katonai küldetéseket részt venni, amit jól jelzett az iraki kivonulásról tett kampányígérete, illetve a 2011-es líbiai „hátról vezetés.” A Clinton külügyminiszter által bejelentett „okos hatalom” valójában a kemény hatalom háttérbe szorítását takarta: egyrészt Obama elnök eleve kisebb szerepet szánt külpolitikájában a fegyveres erőnek, amit jól jelzett az orosz gazdasági entitások elleni gazdasági szankciókban való bizalma, míg Ukrajnától (a konfliktus eszkalációjának elkerülése végett) megtagadta a fegyverszállítást. Másrészt az elnök kizárólag nemzetközi jogi (de legalább politikai) legitimitáció mellett volt hajlandó dróntámadások mértékét meghaladó katonai lépésekre, amit a líbiai „hátról vezetés”, de főleg szíriai „vörös vonal” példája szemléltetett. Az erőalkalmazástól való vonakodás a Mead-féle külpolitikai hagyományok a liberális jeffersoni ágához tartozik, melyhez nemzetközi szakértők is sorolták Obama elnököt.

Összességében elmondható, hogy az Obama-adminisztráció külpolitikai stratégiája kifejezetten a liberális internacionalizmus logikáját követte, így az operatív hipotézis megerősítést nyert.

H2 A Trump-adminisztráció stratégiája az internacionalizmus konzervatív ágát követi.

A szerző feltételezte, hogy a Trump-adminisztráció nemzetközi szakirodalomban vitatott kül- és biztonságpolitikája látszólagos következetlenségével együtt is (eddig) a konzervatív internacionalizmus logikája szerint alakult. A szerző ennek alátámasztása végett a konzervatív sajátosságok taxatív bemutatására vállalkozott, és az alábbi megállapításokra jutott:

(1) a liberális nemzetközi rendre irányuló bizonytalan jövőkép:

Kül- és biztonságpolitikai stratégiai dokumentumaiban a Trump-adminisztráció is jónak ítéli az amerikai érdekek mentén felépített liberális nemzetközi rendet, ám úgy véli, hogy a hidegháborút követően azt többen (kiváltképp a felemelkedő hatalmak) kihasználták. Henry R. Nau konzervatív internacionalizmusával összhangban a Trump-adminisztráció nem hisz a történelem fix fejlődési ívében, így (az izolacionizmus vádjával szemben) kifejezetten aktív, a rend védelmére vagy újra-hangolására irányuló külpolitikát folytat.

(2) a hatalmi verseny hangsúlyozása:

H.R. McMaster volt nemzetbiztonsági tanácsadó szavaival a Trump-adminisztráció nem globális érdekközösségként, hanem arénaként tekint a világra, partnerségek helyett versenyt vizionálva. A 2017-es nemzeti biztonsági stratégia a geopolitika visszatéréséről, a 2018-as Európa-stratégia a nyugati szövetség revizionistákkal szembeni megszilárdításáról, a 2018-as védelmi stratégia pedig főleg a nagyhatalmi versenyről szól, míg az olyan globális fenyegetéseket, mint a terrorizmust lejjebb sorolja.

(3) a liberális nemzetközi rend peremterületein való relatív előnyszerzés szándék:

A Trump-adminisztráció külpolitikáját előkészítő szakértők (Nadia Schadlow és Jakub J. Grygiel) az egyes régiókban, sőt a globális kihívásnak tekintett „bukott államokban” zajló hatalmi versenyről, illetve konzervatív szerzők (Andrew A. Michta és A. Wess Mitchell) a nyugati világ perifériáin és főleg Kelet-Közép-Európában zajló revizionista hatalmi szondázásokról írtak, melyek az adminisztráció stratégiai dokumentumaiból is kiolvashatók. Hasonlóképp, már helyettes külügyi államtitkárként A. Wess Mitchell 2018-ban Európa kapcsán „stratégiai megújításról,” Kelet-Közép-Európa vonatkozásában pedig „pozitív befolyásért” folytatott harcról beszélt.

(4) az egyetemes demokrácia-export indíttatásának hiánya:

A Trump-adminisztráció a nemzetállami szuverenitás tiszteletben tartására, illetve a hazai nemzetépítésre irányuló jacksoni hagyomány-követése révén elutasítja a liberális értékek aktív terjesztését. Ugyanakkor a konzervatív internacionalizmus elméletével összhangban bizonyos területekre (például Ukrajnára) nagyobb figyelmet fordít, illetve

a liberális értékek érvényesítésének prioritását az amerikai nemzeti érdekek tükrében határozza meg.

(5) a nemzetállami szuverenitás védelme és a nemzetközi intézményekkel szembeni kritikus hangvétel:

A Trump-adminisztráció részben azért kezdeményezi a liberális nemzetközi rend újrahangolását, mert szerinte a revizionista megrontották a nemzetközi intézményeket és szervezeteket. Az elnök és külpolitikai csapata a nemzetállamot és annak szuverenitását tekintik mérvadónak a nemzeti érdekérvényesítésben, amire a nemzetközi szervezetek hatékonyság szempontjából is alkalmatlanok. Mindezt az adminisztráció szakértői és diplomatai az ENSZ mellett az Európai Unióval szemben is nyíltan megfogalmazták.

(6) az érdekérvényesítésben a katonai erőnek tulajdonított kiemelt szerepe:

Trump elnök a hatalmi versenyben kiemelt szerepet ad az Egyesült Államok kemény hatalmának, amit egyrészt az amerikai védelmi költségvetés folyamatos és látványos növelésére és ezzel párhuzamosan a puha hatalomra (diplomáciára) eredetileg szánt források csökkentésére irányuló kezdeményezése tanúsít. Másrészt a konzervatív internacionalizmus elméletével összhangban a kemény hatalmat a külpolitika eszköztár állandó kísérőjének tekinti, alkalmazását pedig alapvetően nem köti liberális intézmények vagy jog feltételéhez. Az erőalkalmazás példája volt 2018-ban a szíriai „vörös vonal” átlépéséért járó amerikai válaszcsapás érvényesítése és Kászim Szulejmáni 2020-as likvidálása, de kelet-közép-európai szempontból érdekesebb az Ukrajnának szóló Javelin fegyverszállítmányok jóváhagyása.

Összességében elmondható, hogy a Trump-adminisztráció külpolitikai stratégiája kifejezetten a konzervatív internacionalizmus logikáját követte, így az operatív hipotézis megerősítést nyert.

H3 Az Egyesült Államok külpolitikájának liberális/konzervatív internacionalizmusa a nyugati renden belüli kapcsolatok átpolitizáltságában is kimutatható, amit az Obama/Trump-adminisztráció kelet-közép-európai országokkal fenntartott politikai kapcsolatainak romlása/javulása jól szemléltet.

A szerző azt feltételezte, hogy az Obama/Trump-adminisztráció külpolitikájában a kelet-közép-európai országokkal ápolt kapcsolatok politikai hatás alá kerültek, vagyis hogy Washington fellépésének kelet-közép-európai fogadtatását meghatározta a felek liberális/konzervatív politikai irányultsága. A szerző az alábbi megállapításokra jutott:

(1) Washington kelet-közép-európai országokra fordított politikai figyelmének ügyében:

Az Obama-adminisztráció transzatlanti kapcsolatokat illető egyik fő célkitűzése az volt, hogy formálisan is szakítson elődje „rég és új Európa” megosztásával, vagyis egy koherens egységként kezelje a liberális nemzetközi rend nyugati magját alkotó szövetséget, nem megkülönböztetve annak központi és peremterületeit. A már korábban is a globális kihívásokhoz szükséges transzatlanti egységet sürgető Philip H. Gordon azt tanácsolta az európaiaknak, hogy „tekintsék erőiket egy globális szövetség részének, globális felelősségvállalásokkal”, helyettes államtitkárként pedig nyíltan jelezte a kelet-közép-európaiaknak, hogy: „egyre inkább ugyanúgy tekintünk a közép- és kelet-európai országokra, mint a nyugat-európai országokra, azaz stabil, prosperáló demokráciákra, melyekkel széleskörű együttműködést folytatunk egy egész sor globális érdekeltségen.”

Charles Gati és a „huszonkettek levelének” figyelmeztetése ellenére a globális kihívásokkal és az Ázsia felé való „elfordulással/újra-egyensúlyozással” elfoglalt Washington „kipipáltság szindrómában” hagyta Kelet-Közép-Európát. Sőt, Gati 2008-as „Ne azt kérdezd, mit tehetnek a közép-európaiak az Egyesült Államokért, hanem hogy Amerika mit tehet a közép-európaiakért” gondolatát kifejezetten megfordította és épp az elfeledettséget cáfolni hivatott (kelet-közép-európai rakétapajzs terveinek módosítását követő) politikai kármentő útján Biden alelnök azt üzent: „Mi Amerikában már nem úgy gondolkozunk, hogy mit tehetünk Közép-Európáért, hanem inkább, hogy mit tehetünk Közép-Európával közösen?”

Washington „jóindulatú közömbössége” a magaspolitika és diplomácia világában is érződött. Míg az Obama-adminisztráció Nyugat-Európában bizonyos gesztusokat elhagyott, az Obamániát eleve kevésbé osztó kelet-közép-európaiakkal szemben néha kimondottan tapintatlan volt, a „huszonkettek levelét” megalapozatlannak (volt, aki orosz főbnek) minősítette, az amerikai elnök pedig a helyi vezetőkkel általában (főleg az ukrán válságot megelőzően) ritkán találkozott, akkor sem mindig kétoldalú fórum keretében.

Konzervatív oldalról már a Trump-adminisztráció hivatalba lépése előtt mind politikai, mind kutatói szférában megfogalmazódott annak igénye, hogy Washington nagyobb figyelmet fordítson Kelet-Közép-Európára, amit előbbi esetben a rakétapajzs módosítására adott amerikai belpolitikai reakciók, utóbbi esetében különböző szerzők (Nadia Schadlow, Andrew A. Michta, A. Wess Mitchell, Jakub J. Grygiel) elemzései intették az Obama-adminisztrációt a kelet-közép-európai szövetségesek, illetve atlantizmusuk megőrzésére (utóbbit a „huszonkettek levele” is külön megemlítette).

A Trump-adminisztráció Európa-stratégiája ugyanúgy a nyugati egység megerősítéséről szólt, ám szinte kifejezetten Kelet-Közép-Európára összpontosított. A korábban kimondottan Kelet-Közép-Európával foglalkozó A. Wess Mitchell a határvidékekre

nehezedő nyomásokról írt, helyettes államtitkárként pedig az előző adminisztráció hibájának nevezte, hogy Washington a térség elhagyásával „vákuumot teremtett, amiket mások töltöttek fel”, a Trump-adminisztráció Kelet-Közép-Európára irányuló erőfeszítéseit pedig „stratégiai megújításként” és „pozitív befolyásért” vívott versenyként írta le.

A Trump-adminisztráció a „szívek és elmékért folytatott versenyben” kitüntetett figyelmet szentelt a kelet-közép-európaiaknak. Miközben a nyugat-európai partnerekkel fenntartott kapcsolatait a diplomáciai surlódások jellemezték, Trump elnök első három évében több kelet-közép-európai vezetővel is találkozott (köztük az összes visegrádival, akiknek egy része több éve nem járt a Fehér Házban), néhányukkal többször is, a térségbe delegált nagykövetei pedig (noha többségük továbbra is politikai kinevezett volt) nem keveredtek politikai vitákba vendéglátóikkal, sőt esetenként kifejezetten konstruktívak voltak a fogadó ország kormányával ápolt politikai kapcsolatok javításában.

(2) *Washington liberális nemzetközi rend megerősítésére irányuló, kelet-közép-európaiakat bevonó kezdeményezéseinek liberális/konzervatív jellegét illetően:*

Az Obama-adminisztráció a kelet-közép-európaiaktól is elvárta, hogy nyugat-európai társaikhoz hasonlóan járuljanak hozzá Európa nagyobb nemzetközi felelősségvállalásához. Bár a nem hivatalos álláspontnak minősülő „huszonkettek levele” kiemelte, hogy a Kelet-Közép-Európa országai még nincsenek felkészülve arra a globális kihívásokra összpontosító agendában betöltött szerepre, ami Barack H. Obamát foglalkoztatta, utóbbi elnöksége alatt a visegrádi országok aktívan közreműködtek a transzatlanti biztonság Európa határain kívüli alátámasztásában (egyebek mellett az afganisztáni misszióban nyújtott katona, illetve a líbiai és szíriai válságban nyújtott diplomáciai szolgálat által).

Az Obama-adminisztráció liberális internacionalista projektben kívánt külön szerepet adni kelet-közép-európai szövetségeseinek: kérte őket, hogy poszt-szocialista országokként osszák meg demokratikus átalakulásukkal kapcsolatos tapasztalataikat az Európai Unió Keleti Partnersége által lefedett poszt-szovjet államok, illetve a 2011-es arab tavasz forradalmait megkezdő országok között. Bár a visegrádi államok e feladatra fogékonyak voltak, igazából csak az előbbi országcsoporthoz kilátásait illetően voltak optimisták (és közvetlenül érdekeltek), míg utóbbiak esetében az Obama-adminisztrációval szemben jobban érződött a szóban forgó országok történelmi-kulturális háttéréből adódó akadályok tudatosítása (mellesleg a visegrádiak körében ellenzett közel-keleti és észak-afrikai migrációs hullámokat elősegíthető beavatkozások sem állt érdeklükben).

A kelet-közép-európai biztonság kérdésében értekező A. Wess Mitchell már a korábbi (Obama- és Bush-) adminisztrációk kapcsán arra panaszkodott, hogy azok Kelet-Közép-Európát megszólító politikáik nem magáról Kelet-Közép-Európáról szóltak. Európa-

stratégiája alapján a Trump-adminisztráció Kelet-Közép-Európát nem Washington globális projektjeibe kívánta valamilyen külön általános vagy különleges feladattal bevonni, hanem erőfeszítéseit magára a térség megerősítésére akarta fordítani. A stratégia alapját adó beszédet is Trump elnök kifejezetten Varsóban mondta el, tartalmát pedig a helyi politikai-társadalmi ízléséhez igazította (kiemelve a nemzetállami szuverenitást és határvédelmet, illetve a konzervatív értelemben vett nyugati civilizáció egzisztenciális félelem melletti területvédelmét).

A Trump-adminisztráció globális projektjei nem a liberális rend kiterjesztésére, hanem védelmére (konzerválására) irányultak, ami a konzervatív értékek szerinti újrahangolási kísérletekben öltött testet. Utóbbiak közül kiemelendő a vallásszabadság értékének (más szabadságjoggal szembeni) előnyben részesítése és nemzetközi érvényesülésének előmozdítása, melyre a visegrádi országok körében (kifejezetten magyar részről) volt fogékonyság.

(3) *a kelet-közép-európai (elsősorban magyar és lengyel) államok belső és külső kihívásainak eltérő, ideológiai alapú transzatlanti olvasatait illetően:*

A liberális nemzetközi rendre irányuló belső nyomások Kelet-Közép-Európában a magyar és lengyel kormány államreformjaiban és azok politikai-ideológiai olvasatukban öltöttek testet. Az Obama-adminisztráció Kelet-Közép-Európára szánt stratégiai figyelmének mértékéhez képest szoroson nyomon követte e két ország demokratikus intézményeinek átalakítására tett kísérleteket, azokat már előre helytelenítve. Budapest esetében voltak a változtatásokról szóló leglátványosabb viták, melyek rávilágítottak az Obama-adminisztráció internacionalizmusának liberális jellegére: egyrészt a „demokratikus béke” koncepcióval összhangban a liberalizmushoz képest megfogalmazott álláspontok meghatározták a viszony természetét, vagyis az ideológiai viták beárnyékolták a más területeken egyébként működőképes amerikai-magyar kapcsolatokat. Másrészt Washington nem hivatalos csatornákon és véleményformáló eliteken (magánszemélyeken és szerkesztőségeken) keresztül nyíltan helyezte nyomás alá Budapestet.

Amerikai és kelet-közép-európai konzervatív körökben a liberális kritikák egy részét megalapozatlannak, de legalábbis eltúlzottnak találták. A Trump-adminisztráció szintén nyomon követte a magyar és lengyel belpolitikai fejleményeket, de egyrészt a helyi viszonyok (a kelet-közép-európai állam- és nemzetépítésben való lemaradás és a nemzetállami szuverenitás jogán fenntartott „mátság”) okán nagyobb megértést tanúsított, másrészt a konzervatív internacionalizmus elméletével összhangban az Egyesült Államok nemzeti érdekei szerint priorizálta a potenciálisan vitás kérdéseket, és ennek megfelelően

járt el kritikával. Hasonló volt a helyzet külső a külső migráció-ügyben: a liberális nemzetközi rend vonatkozásában a tömeges illegális migrációt nem feltétlenül lehet külső nyomásként értelmezni, mivel az internacionalizmus liberális variánsa az emberek szabad mozgását (a hospitalitás világméretű érvényesítése révén Immanuel Kant óta) támogatja, ami az Obama-adminisztráció alatt is megmutatkozott, így a magyar kormány ezért is hajlott Donald J. Trump mint konzervatív jelölt iránti szimpátiára már hónapokkal a 2016-os amerikai elnökválasztás előtt.

Összességében elmondható, hogy a vizsgált kérdésekben az Egyesült Államok Kelet-Közép-Európát érintő külpolitikájában nemcsak kimutatható volt az Obama/Trump-adminisztráció internacionalizmusának liberális/konzervatív jellege, hanem annak eltérő kelet-közép-európai fogadtatása is, ami Washington egyes kelet-közép-európai országokkal ápolt politikai kapcsolatának romlását/javulását jelezte.

H4 Az Egyesült Államok biztonságpolitikájában a nyugati rend peremének geopolitikai elhanyagolása/felértékelése az internacionalizmus liberális/konzervatív variánsa szerint alakul, ami az Obama/Trump-adminisztráció alatt Kelet-Közép-Európa vonatkozásában jól kimutatható, gyengébb/erősebb transzatlanti védelmi együttműködést generálva.

A szerző azt feltételezte, hogy az Obama/Trump-adminisztráció külpolitikájában a Kelet-Közép-Európára irányuló amerikai stratégiai figyelem és katonai jelenlét alakulását meghatározta Washington hatalmi versenyről, illetve kemény hatalom alkalmazásáról kialakított liberális/konzervatív képe. A szerző az alábbi megállapításokra jutott:

(1) az Egyesült Államok európai biztonsági rendszerben játszott szerepének transzatlanti olvasatait illetően:

Az Obama-adminisztráció a transzatlanti szövetség egységének Bush-korszakot követő formális helyreállítása végett támogatta a NATO 2010-es Stratégiai Konceptiójának elfogadását, melyben megerősítette a kollektív védelem és a nukleáris szövetség relevanciáját úgy, hogy közben a nemzetközi hatalmi változásokat követő külpolitikájával összhangban a globális partnerségek iránti aktív szerepvállalást is rögzítette benne. Bár bilaterális és szövetségi szinten is próbált együttműködni Moszkvával, Washington félresöpörte az európai biztonsági rendszerben betöltött kitüntetett szerepét felszámolni célzó Medvegyev-féle euro-atlanti biztonsági architektúra-tervet. Mindazonáltal az európaiaknak felkínált megújult transzatlanti partnerség azt is jelentette, hogy az Obama-adminisztráció nagyobb felelősséget várt Európától, amit a Lisszaboni Szerződés 2009-

es életbe lépése miatt is feltételezhető. Washington ismételt csalódását Robert M. Gates 2011-es búcsúbeszédje szemléltette. Az ukrán válságban Obama elnök elsőként sietett a kelet-közép-európaiak viszontbiztosítására, ám 2015-ös nemzeti biztonsági stratégiája továbbra is az Ázsia felé való „újra-egyensúlyozás” szándékát fogalmazta meg.

Bár a Trump-adminisztráció bizonytalanságot, majd feszültséget hozott a transzatlanti biztonsági kapcsolatokba. Az amerikai elnök NATO „elavultságára” vonatkozó és egyéb megjegyzései mellett felszínre került az a régi transzatlanti dilemma, ami már az Obama-adminisztráció alatt is jelen volt: míg az Egyesült Államok kifelé a világ más-más régiójára hajlamos koncentrálni figyelmét, addig Európa saját magával van elfoglalva. Az európai részről Trump elnök kijelentéseinek hatására ismételten felmerülő stratégiai és katonai önállósodási igényeket amerikai konzervatív elemzői körökben, sőt a Trump-adminisztráció részéről is ezeket eleve nem vették komolyan. Trump elnök végül kiállt a NATO kollektív védelme iránti amerikai elkötelezettség mellett, melynek kapcsán a leginkább érintett kelet-közép-európai szövetségesek kormányai nem a deklarációk, hanem a tettek alapján próbálták megítélni Washington megbízhatóságát.

(2) az Egyesült Államok kelet-közép-európai katonai jelenlétének és védelmi együttműködésének vizsgált időszakban való változásait illetően:

Az Obama-adminisztráció az Ázsia felé való „elfordulás/újra-egyensúlyozás” jegyében 2012-2014. között elkezdte csökkenteni az Egyesült Államok európai katonai jelenlétét, mely intézkedését nem geopolitikai, hanem pénzügyi-technikai megfontolások vezérelték, ami igaz volt a kelet-közép-európai (és orosz) szempontból köztudottan (geo)politikai olvasatú rakétapajzs 2009-es és 2013-as módosítására is. Az ukrán válságot megelőzően a kelet-közép-európai katonai jelenlét rotációs alapon zajló közös gyakorlatokban nyilvánult meg, melyekben az amerikai nem volt erősnek mondható. Az Obama-adminisztráció elsőként reagált az ukrán válság nyomán jelentkező kelet-közép-európai viszontbiztosítási igényekre, anyagi erőforrásokkal is támogatva az orosz agresszió lehetőségétől tartó keleti NATO-tagállamokat, majd végül előkészítve az elrettentéshez szükséges anyagi feltételeket. Ugyanakkor az Európában tartott amerikai katonai jelenlétben érdemben nem kívánt változtatni részben azért, mert kerülni akarta a konfliktus eszkalációjának veszélyét, ami miatt Ukrajnának sem adott fegyvert.

A visegrádi országok stratégiai dokumentumai egyfelől szorgalmazták a transzatlanti biztonsági kapcsolatok minél szorosabb megőrzését, másfelől többségük számolt a nemzetközi hatalmi változások révén Európára irányuló amerikai figyelem lankadásával. Mivel utóbbi kelet-közép-európai szempontból nem volt új jelenség, még a

legatlantistább Varsó is a nyugat-európai kapcsolatok és az erősebb európai uniós külpolitika kialakításának relevanciájára hívta fel az Obama-adminisztráció figyelmét, amiben amerikai konzervatív elemzők az atlantizmus gyengülésének jelét látták.

A Trump-adminisztráció Európa-stratégiájának elsőszámú elemeként kezelte a NATO keleti peremterületének katonai megerősítését, így nemcsak folytatta az elődje által előkészített elrettentési kezdeményezést, hanem folyamatosan növelte az arra szánt forrásokat. Az Egyesült Államok európai katonai jelenlétét sem permanens, sem rotációs formában nem kívánta érdemben növelni, inkább az erők elrettentést szolgáló mobilitációját akarta javítani, melynek érdekében katonai infrastruktúra-fejlesztésekre fordította figyelmét. Washington megújította kelet-közép-európai országokkal kötött védelmi együttműködési megállapodásait is, melyek a helyi erők fejlesztéseinek amerikai támogatását is lehetővé tették. A konzervatív internacionalizmus elméletével összhangban az adminisztráció a peremterületek védelmére helyezett hangsúlyt, ami egyúttal Ukrajna Javelin rakétákkal való ellátásához is vezetett.

A visegrádi országok ukrán válság kitörését követően publikált hivatalos kül- és biztonságpolitikai dokumentumai alapvetően osztják az Egyesült Államok meglátást, miszerint a világban geopolitikai, hatalmi verseny van kibontakozóban, és tisztában vannak saját térségük közvetlen érintettségükkel is. Budapest, Pozsony, Prága és Varsó egyaránt a korábbiaknál fokozottabb érdeklődést kezdtek mutatni az amerikai védelmi együttműködés egy sarokkövének számító fegyvervásárlások iránt, jóllehet eltérő mértékben. Bár magyar és szlovák részről már korábban is felvetődött a geopolitikai versenyben rejlő konfliktus kockázata, alapvetően ők is kedvezően fogadták, hogy a Trump-adminisztráció stratégiai figyelemben részesíti Kelet-Közép-Európát.

Összességében elmondható, hogy a vizsgált kérdésekben az Egyesült Államok Kelet-Közép-Európát érintő biztonságpolitikájában kimutatható volt az Obama/Trump-adminisztráció internacionalizmusának liberális/konzervatív jellege, illetve eltérő kelet-közép-európai fogadtatása, ami Washington egyes kelet-közép-európai országokkal ápolt politikai kapcsolatának romlását/javulását jelezte.

Az operatív hipotézisek megerősítése alapján a szerző úgy véli, alaphipotézise is megállja a helyét, vagyis az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa biztonságpolitikai kapcsolata 2009-2019. között Washington internacionalizmusának politikai (liberális és konzervatív) variánsai függvényében alakult, meghatározva a liberális nemzetközi rend belső és külső kihívásaira adott amerikai választ és annak kelet-közép-európai fogadtatását.

IX.1.2. Új tudományos eredmények és további kérdések

Az értekezés elsősorban az Egyesült Államok elmúlt évtizedében gyakorolt kül- és biztonságpolitikájának elméleti keretek szerinti értelmezésében nyújt tudományos eredményt a magyar szakirodalom számára.

- A szerző szilárd elméleti alapokra építve elsőként összehasonlította az Obama- és a Trump-adminisztráció 2009-2019. közötti időszakban látott kül- és biztonságpolitikai gyakorlatát.
- A szerző igazolta azt a hazai szakirodalomban hiányosan tárgyalt álláspontot, miszerint az Obama-adminisztráció külpolitikája a liberális internacionalizmus logikáját követte.
- A szerző igazolta, hogy az Obama-adminisztráció 2009-2016. között Kelet-Közép-Európa irányába is a liberális internacionalizmus logikáját tételesen követő kül- és biztonságpolitikát folytatott.
- Elsőként vezette be a magyar szakirodalomba a konzervatív internacionalizmus koncepcióját, egyúttal gazdagítva a Trump-adminisztráció külpolitikáról szóló vitát a hazai szakirodalomban.
- Bizonyította, hogy a Trump-adminisztráció 2017-2019. között Kelet-Közép-Európa irányába is a konzervatív internacionalizmus logikáját tételesen követő kül- és biztonságpolitikát folytatott.
- Igazolta, hogy 2009-2019. között Kelet-Közép-Európa továbbra is a „Nyugat határvidékeként” volt jellemezhető, igazolva a Kelet-Közép-Európára irányuló angolszász és orosz geopolitikai gondolkodás időszerűségét.

Az értekezés eredményei alapján a liberális nemzetközi rend válságának és a geopolitikai versenybe fordulása által jellemzett időszakban az amerikai külpolitikai elméletek és hagyományok mentén haladva az alábbi kérdések további vizsgálata javasolt:

- A liberális nemzetközi rend megújítására tett amerikai kezdeményezések sikere/kudarca esetén milyen működési elvet fog követni a rend magjának számító nyugati transzatlanti közösség?
- A liberális, nemzetközi intézmények és multilaterális fórumok továbbra is egységes struktúrát adnak-e az amerikai-európai együttműködésnek, vagy a konzervatív, bilaterális

együttműködésekre épülő és birodalmi struktúrára emlékeztető együttműködés irányába haladunk?

- A liberális nemzetközi rend belső és külső nyomásainak azonosítása és kezelési módja csak transzatlanti politikai összhang esetén lehetséges? Várható-e változás a transzatlanti kapcsolatokban, ha kelet-közép-európai és/vagy amerikai részről újra liberális gondolkodású külpolitika kerül megfogalmazásra?

IX.2. Az értekezés kutatási és tudományos eredményeinek felhasználhatósága

Az értekezés kutatási és tudományos eredményei igazodási pontként segíthetik azokat, akik az Egyesült Államok és a kelet-közép-európai országok poszt-bipoláris korban, illetve napjainkban folytatott kül- és biztonságpolitikáját szeretnék értelmezni:

- Az amerikai külpolitika liberális/konzervatív internacionalista értelmezése lehetőséget adhat arra is, hogy a külpolitikai döntéshozatal hazai forrásaihoz, vagyis az adott kormányzatokban résztvevő politikai erők liberális/konzervatív alapmagatartásához illeszthető átfogó képet lehessen felvázolni az Egyesült Államok és az adott ország kapcsolatáról.
- A konzervatív internacionalizmus mint értelmezéshez nyújtott teoretikai támasz kifejezetten a Trump-adminisztráció esetében bizonyulhat hasznosnak, mivel túlmutat a népszerű és leegyszerűsítő magyarázatokon és következetes gondolkodás körvonalazására alkalmas kereteket.
- A kelet-közép-európai történelmi és geopolitikai sajátosságok áttekintése révén az értekezés hasznos lehet azok számára is, akik az oktatásban és/vagy kutatásban szeretnének átfogó képet kapni a Kelet-Közép-Európa liberális nemzetközi rendben elfoglalt helyének okairól és lehetséges következményeiről.

Irodalomjegyzék

Primer források

Dokumentumok

Európai Külügyi Szolgálat: *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan*. Európai Külügyi Szolgálat, 2016. június, Online: http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_hu .pdf [letöltés ideje: 2019. december 10.]

Government of the Czech Republic: *Security Strategy of the Czech Republic*. 2011

Government of the Czech Republic: *Security Strategy of the Czech Republic 2015*. Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, Prague, 2015, ISBN 978-80-7441-007-9

Government of the Czech Republic: *The Declaration on Strategic Defense Cooperation between the Czech Republic and the United States of America*. Embassy of the United States in Prague, September 19, 2008, Online: http://www.aic.cz/press/Declaration_on_strategic_defense_cooperation.pdf [letöltés ideje: 2014. június 9.]

Government of the Czech Republic: *Security Strategy of the Czech Republic*. Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, September 2011, ISBN 978-80-7441-007-9

Government of the Czech Republic: *Security Strategy of the Czech Republic 2015*. Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, Prague, 2015, ISBN 978-80-7441-007-9

Government of the Slovak Republic: *Slovak Foreign Policy Guidelines 2011*. Ministry of Foreign and European Affairs, 2011

Magyarország Kormánya: *Magyar külpolitika az uniós elnökség után*. Külügyminisztérium, 2011

Magyarország Kormánya: *Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája*. Külügyminisztérium, 2012

Ministry of National Defence Republic of Poland, *The Defence Concept of the Republic of Poland*. 2017

National Security Bureau: *National Security Strategy of the Republic of Poland*, BBN, 2014

National Security Bureau: *National Security Strategy of the Republic of Poland*. BBN, 2020

North Atlantic Treaty Organization: *Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*. NATO Public Diplomacy Division, Brussels, November 20, 2010

North Atlantic Treaty Organization: *Brussels Summit Declaration*. North Atlantic Treaty Organization, July 11, 2018, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm [letöltés ideje: 2019. május 5.]

North Atlantic Treaty Organization: *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation*. North Atlantic Treaty Organization, May 27, 1997, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm [letöltés ideje: 2014. június 4.]

North Atlantic Treaty Organization: *London Declaration*. North Atlantic Treaty Organization, December 4, 2019, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm [letöltés ideje: 2019. december 14.]

North Atlantic Treaty Organization: *The Wales Declaration on the Transatlantic Bond*. North Atlantic Treaty Organization, September 5, 2014, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112985.htm?selectedLocale=en [letöltés ideje: 2019. május 4.]

North Atlantic Treaty Organization: *Wales Summit Declaration*. North Atlantic Treaty Organization, September 5, 2014, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm [letöltés ideje: 2018. július 20.]

North Atlantic Treaty Organization: *Warsaw Summit Communiqué*. North Atlantic Treaty Organization, July 9, 2016, Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm [letöltés ideje: 2019. május 20.]

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. February 18, 2016, Online: https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248 [letöltés ideje: 2019. október 19.]

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: *National Security Concept of the Russian Federation*. January 10, 2000, Online: https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/589768 [letöltés ideje: 2019. október 15.]

The White House: *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*. United States Department of Defense, January 2012

The White House: *National Security Strategy*. Washington, May 2010

The White House: *National Security Strategy*. Washington, February 2015

The White House: *National Security Strategy of the United States of America*. Washington, December 2017

United States Congress: *Public Law 115-232. John S. McCain National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2019*, Online: <https://www.congress.gov/115/bills/hr5515/BILLS-115hr5515enr.pdf> [letöltés ideje: 2018. október 17.]

United States Department of Defense: *Defense Budget Overview. Fiscal Year 2020 Budget Request*. Office of the Undersecretary of Defense (Comptroller)/Chief Financial Officer, March 2019, Online: https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2020/fy2020_Budget_Request_Overview_Book.pdf [letöltés ideje: 2020. január 15.]

United States Department of Defense: *Defense Budget Priorities and Choices*. January 2012

United States Department of Defense: *Nuclear Posture Review*. United States Department of Defense, 2018

United States Department of Defense: *Quadrennial Defense Review 2014*.

United States Department of Defense: *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America. Sharpening the American Military's Competitive Edge*. January 19, 2018

United States Department of State: *Memorandum of Understanding between the Department of Defense of the United States of America and the Minister of National Defense of the Republic of Poland on Cooperation of the Air Forces of the United States of America and the Republic of Poland, on the Territory of the Republic of Poland*. United States Department of State, June 13, 2011, Online: <http://photos.state.gov/libraries/poland/788/pdfs/AvDet.pdf> [letöltés ideje: 2014. május 6.]

United States Department of State (Archive): Text of the Declaration on Strategic Cooperation Between the United States of America and the Republic of Poland. *United States Department of State*, August, 0, 2008, Online: <http://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2008/aug/108661.htm> [letöltés ideje: 2014. május 4.]

United States Department of State: Unconventional Gas Technical Engagement Program (UGTEP). *Office of the Coordinator for International Energy Affairs*, 2014, Online: <http://www.state.gov/s/ciea/ugtep/> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

Beszédek, közlemények

29 E.U. Ambassadors to the U.S.: An open letter on trade: The facts speak for themselves. *The Washington Post*, June 8, 2018, Online: <https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/06/08/an-open-letter-on-trade-from-29-european-union-ambassadors-to-the-u-s/> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

BELL, Colleen: „Erősebb hidat építünk” – Beszéd a Corvinus Egyetemen. Az USA Nagykövetsége Magyarországon, 2015. október 28., Online: <https://hu.usembassy.gov/hu/will-build-stronger-bridge-remarks-corvinus-university-hu/> [letöltés ideje: 2018. március 15.]

CLINTON, Hillary R.: “Civil Society: Supporting Democracy in the 21st Century,” at the Community of Democracies. *United States Department of State*, July 3, 2010, Online: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/07/143952.htm> [letöltés ideje: 2019. április 15.]

CLINTON, Hillary Rodham: Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. *U.S. Department of State*, July 15, 2009, Online: <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/july/126071.htm> [letöltés ideje: 2015. október 9.]

CLINTON, Hillary Rodham: Remarks on the Future of European Security. *United States Department of State*, January 29, 2010, Online: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/01/136273.htm> [letöltés ideje: 2018. február 21.]

CLINTON, Hillary R.: Remarks With Hungarian Prime Minister Viktor Orban. *United States Department of State*, June 30, 2011, Online: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/06/167374.htm> [letöltés ideje: 2018. április 2.]

C-SPAN: U.S.-Europe Relations. *C-SPAN*, June 12, 2018, Online: <https://www.c-span.org/video/?446922-1/french-ambassador-us-discusses-transatlantic-relations> (videó, 13:44–14:29 perc között) [letöltés ideje: 2018. december 12.]

Embassy of the Czech Republic in Washington D.C.: Czech Republic and Missile Defense. *Embassy of the Czech Republic in Washington D.C.*, July 14, 2014, Online: http://www.mzv.cz/washington/en/czech_u_s_relations/news/minister_vondra_computers_in_prague_will.html [letöltés ideje: 2014. január 13.]

Embassy of the United States in Budapest: Joint Combined Exchange Training (JCET) for Special Operations Forces (SOF). *Embassy of the United States in Budapest*, 2013. augusztus, Online: http://hungary.usembassy.gov/event_08072013.html [letöltés ideje: 2014. június 6.]

Embassy of the United States in Prague: Czech and U.S. Defense Ministers Sign Reciprocal Procurement of Defense Equipment and Services Agreement. *Embassy of the United States in Prague*, April 19, 2012, Online: <http://prague.usembassy.gov/reciprocal-procurement-of-defense-equipment-and-services-agreement-signing.html> [letöltés ideje: 2014. június 4.]

Embassy of the United States in Warsaw: U.S. and Poland Cooperate in Special Operations Exercise Jackal Stone 2010. Embassy of the United States in Warsaw, September 20, 2010, Online: <http://poland.usembassy.gov/stone.html> [letöltés ideje: 2014. május 06.]

GATES, Robert M.: Remarks by Secretary Gates at the Security and Defense Agenda, Brussels, Belgium. *United States Department of Defense*, June 10, 2011, Online: <https://archive.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=4839> [letöltés ideje: 2019. október 11.]

GORDON, Philip H.: Interview With Stefan Kornelius of *Suddeutsche Zeitung*. *United States Department of State*, January 10, 2012, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2012/180434.htm> [letöltés ideje: 2020. március 10.]

GORDON, Philip. H.: U.S. Perspectives on Central and Eastern Europe, *United States Department of State*, November 4, 2009, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2009/131634.htm> [letöltés ideje: 2019. március 29.]

GORDON, Philip H.: The U.S. Relationship With Central Europe Under the Obama Administration. *United States Department of State*, March 3, 2011, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2011/157707.htm> [letöltés ideje: 2019. április 11.]

GORDON, Philip H.: U.S. Relations With Central Europe, *United States Department of State*, September 20, 2012, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2012/197986.htm> [letöltés ideje: 2019. február 25.]

Government of the Czech Republic: Anti-missile defence in the Czech Republic. *Government of the Czech Republic*, September 22, 2009, Online: <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/anti-missile-defence-in-the-czech-republic--61942/> [letöltés ideje: 2014. január 16.]

HOCHSTEIN, Amos J.: Written Testimony. United State Senate Committee on Foreign Relations, July 8, 2014, Online: https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/REVISED_Hochstein_Testimony1.pdf [letöltés ideje: 2019. december 13.]

Magyarország Kormánya: Az Egyesült Államok és Oroszország együttműködése nélkül nem oldhatók meg az Európát fenyegető biztonsági kihívások. *Külgazdasági és Külügyminisztérium*, 2017. február 21., Online: <https://www.kormany.hu/hu/kulgzdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/az-egyedul-allamok-es-oroszorszag-egyuttmukodese-nelkul-nem-oldhatok-meg-az-europat-fenyegeto-biztonsagi-kihivasok> [letöltés ideje: 2018. december 13.]

Magyarország Kormánya: Az Egyesült Államok páncélozott harcjárműveket adott kölcsön a Magyar Honvédségnek. *Honvédelmi Minisztérium*, 2013. november 26, Online: <http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/az-egyedul-allamok-pancelozott-harcjarmuveket-adott-kolcson-a-magyar-honvedsegnek> [letöltés ideje: 2014. június 04.]

Magyarország Kormánya: A munkaalapú állam korszaka következik. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2014. július 28., Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik> [letöltés ideje: 2018. június 15.]

Magyarország Kormánya: Orbán Viktor beszéde a XXX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2019. július 27., Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-xxx-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [letöltés ideje: 2019. augusztus 15.]

Magyarország Kormánya: A transzatlanti kapcsolatok jelentőségét hangsúlyozta Szijjártó Péter Washingtonban. *Külgazdasági és Külügyminisztérium*, 2019. július 18. Online: <https://www.kormany.hu/hu/kulgzdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/a-transzatlanti-kapcsolatok-jelentoseget-hangsulyozta-szijjarto-peter-washingtonban> [letöltés ideje: 2019. december 13.]

Magyarország Kormánya: Orbán Viktor előadása a XXVII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2016. július 23. Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor->

[eloadasa-a-xxvii-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban](#) [letöltés ideje: 2019. május 26.]

Magyarország Kormánya: Orbán Viktor magyar és Peter Pellegrini szlovák miniszterelnök közös televíziós interjúja a TA3 szlovák kereskedelmi csatornának. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2018. június 24. Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-magyar-es-peter-pellegrini-szlovak-miniszterelnok-kozos-televizios-interjuja-a-ta3-szlovak-kereskedelmi-csatornanak> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

Magyarország Kormánya: Orbán Viktor nyilatkozata Andrej Babišsal, Csehország miniszterelnökével folytatott tárgyalását követően. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2018. január 26. Online: <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-nyilatkozata-andrej-babi-sal-csehorszag-miniszterelnokevel-folytatott-targyalasat-kovetoen> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

MEDVEDEV, Dmitri: Statement in connection with the situation concerning the NATO countries' missile defence system in Europe. *Website of the President of Russia*, November 23, 2011, Online: <http://eng.kremlin.ru/news/3115> [letöltés ideje: 2014. január 16.]

Ministry of Defense of the Slovak Republic: Gift from American Friends. *Ministry of Defense of the Slovak Republic*, December 3, 2013, Online: <http://www.mosr.sk/30671-en/m-glvac-darovanie-techniky-od-americanov-je-historicky-uspech/> [letöltés ideje: 2014. június 8.]

Ministry of National Defence: Proposal for a U.S. permanent presence in Poland. 2018, *Ministry of National Defence*, Online: <https://g8fip1kplyr33r3krz5b97d1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/05/Proposal-for-a-U.S.-Permanent-Presence-in-Poland-2018.pdf> [2018.09.19.]

Miniszterelnöki Kabinetiroda: Orbán Viktor kérdésekre válaszol a „Magyarország 25 évvel a határnyitás után - a demokrácia és szabadság 25 éve Európában” című előadása után. *Miniszterelnöki Kabinetiroda*, 2014. november 10., Online: <http://2010-2015.miniszterelnok.hu/beszed/orban-viktor-valaszol-a-kozonseg-soraibol-feltett-kerdesekre-a-hanns-seidel-alapitvany-es-a-magyar-bajor-forum-szervezeseben-elhangzott-magyarorszag-25-evvel-a-hatarnyitas-utan-a-demokracia-es-szabadsag-25-eve-europaban-cimu-eloadasa-utan> [letöltés ideje: 2019. május 25.]

MITCHELL, A. Wess: A nyugati szövetség megszilárdítása. *Az USA Nagykövetsége Magyarországon*. 2018. június 5. Online: <https://hu.usembassy.gov/hu/a-nyugati-szovetseg-megszilarditasa/> [letöltés ideje: 2019. május 8.]

MITCHELL, A. Wess: U.S. Strategy Toward the Russian Federation. *United States Department of State*, August 21, 2018, Online: <https://www.state.gov/u-s-strategy-toward-the-russian-federation/> [letöltés ideje: 2019. május 21.]

North Atlantic Treaty Organization: NATO's Readiness Action Plan. *Fact Sheet*. NATO Public Diplomacy Division – Press & Media Section, February 2016, Online: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_02/20160205_1602-factsheet-rap-en.pdf [letöltés ideje: 2018. szeptember 21.]

North Atlantic Treaty Organization: NATO Secretary General says Ukraine crisis amplifies need to boost defence cooperation. North Atlantic Treaty Organization, April 15, 2014, Online: https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_109187.htm [letöltés ideje: 2018. szeptember 21.]

North Atlantic Treaty Organization: Press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen following the first day of meetings of NATO Defence Ministers. *North Atlantic Treaty Organization*, June 4, 2014, Online: http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_110618.htm [letöltés ideje: 2015. május 18.]

NULAND, Victoria: Keynote at the 2014 U.S.-Central Europe Strategy Forum. *United States Department of State*, October 2, 2014, Online: <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2014/oct/232444.htm> [letöltés ideje: 2019. május 15.]

Polish Institute of International Affairs: Prime Minister Beata Szydło on the Future of the European Union. *Polish Institute of International Affairs*, November 17, 2017, Online: <https://www.pism.pl/Events/Conferences/Prime-Minister-Beata-Szydlo-on-the-Future-of-the-European-Union-opening-address-during-the-15th-Foreign-Policy-Forum-9-November-2017-Warsaw> [letöltés ideje: 2019. május 2.]

POMPEO, Michael R.: Michael Pompeo külügyminiszter beszéde a sajtótájékoztatón. *Az USA Nagykövetsége Magyarországon*, 2019. február 11., Online: <https://hu.usembassy.gov/hu/michael-pompeo-kulugyminiszter-beszede-a-sajtotajekoztaton/> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

POMPEO, Michael R.: Restoring the Role of the Nation-State in the Liberal International Order. *United States Department of State*, December 4, 2018, Online: <https://www.state.gov/restoring-the-role-of-the-nation-state-in-the-liberal-international-order-2/> [letöltés ideje: 2019. december 27.]

POMPEO, Michael R.: Statement for the Record before the U.S. Senate Committee on Foreign Relations. *United States Senate Committee on Foreign Relations*, April 12, 2018, Online: https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/041218_Pompeo_Statement.pdf [letöltés ideje: 2018. április 24.]

POMPEO, Michael R.: Statement for the Record before the Senate Select Committee on Intelligence. *United States Senate Select Committee on Intelligence*, December 1, 2017, Online: <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/statement-pompeo-011217.pdf> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

President of Russia: 70th session of the UN General Assembly. *President of Russia*, September 28, 2015, Online: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50385> [letöltés ideje: 2015. október 10.]

President of Russia: Meeting of the Valdai International Discussion Group. Vladimir Putin took part in the final meeting of the Valdai International Discussion Group's XI session. *President of Russia*, October 24, 2014, Online: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860> [letöltés ideje: 2015. október 8.]

PUTIN, Vladimir V.: Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. *Website of the President of Russia*, February 10, 2007, Online:

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml [letöltés ideje: 2013. május 14.]

RASMUSSEN, Anders Fogh: NATO and Russia: A New Beginning. *North Atlantic Treaty Organization*, September 18, 2009, Online: https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_57640.htm [letöltés ideje: 2018. május 5.]

TSAKOPOULOS KOUNALAKIS, Eleni: Alaposan megfontolni. *Válasz*, 2011. december 14., Online: <http://valasz.hu/publi/alaposan-megfontolni-43808> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

TSAKOPOULOS KOUNALAKIS, Eleni: Kölcsönös értékalapú szövetség. *Magyar Nemzet*, 2011. augusztus 12., Online: <https://magyarnemzet.hu/archivum/archivum-magyarnemzet/kolcsonos-ertekalapu-szovetseg-4432730/> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: Interview of Russian Foreign Minister Sergey Lavrov to RTVi TV-channel. *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, April 9, 2013, Online: http://www.mid.ru/bdomb/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/03145b88e64c9d4244257b4e002bcc55!OpenDocument [letöltés ideje: 2016. augusztus 2.]

The White House: Biden amerikai alelnök beszéde 'Az Egyesült Államok, Közép-Európa és partnerség a 21.-ik századra', *The White House Office of the Vice President*, October 22, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/other/other/Biden-As-Delivered-Hungarian-Final.pdf> [letöltés ideje: 2019. március 11.]

The White House: Fact Sheet: U.S.-Polish Efforts to Advance Democracy Worldwide. *The White House Office of the Press Secretary*, May 28, 2011, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/28/fact-sheet-us-polish-efforts-advance-democracy-worldwide> [letöltés ideje: 2019. április 16.]

The White House: Interview of the President by Jay Leno, *The Tonight Show*. *The White House Office of the Press Secretary*, August 7, 2013, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/08/07/interview-president-jay-leno-tonight-show> [letöltés ideje: 2019. október 18.]

The White House: Joint Statement from the President of the United States Donald J. Trump and Prime Minister of the Slovak Republic Peter Pellegrini. *The White House*, May 3, 2019, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/joint-statement-president-united-states-donald-j-trump-prime-minister-slovak-republic-peter-pellegrini/> [letöltés ideje: 2019. december 3.]

The White House: Remarks by the President at Clinton Global Initiative. *The White House Office of the Press Secretary*, September 23, 2014, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/23/remarks-president-clinton-global-initiative> [letöltés ideje: 2018. március 15.]

The White House: Remarks by the President at the New Economic School Graduation. *The White House Office of the Press Secretary*, July 7, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/video/President-Obamas-Address-at-the-New-Economic-School-in-Moscow#transcript> [letöltés ideje: 2018. április 18.]

The White House: Remarks by the President in Address to European Youth. *The White House Office of the Press Secretary*, March 26, 2014, Online: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/26/remarks-president-address-european-youth> [letöltés ideje: 2014. június 12.]

The White House: Remarks By the President on Strengthening Missile Defense in Europe. *The White House Office of the Press Secretary*, September 17, 2009, Online: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-strengthening-missile-defense-europe> [letöltés ideje: 2013. május 14.]

The White House: Remarks by President Obama and Prime Minister Tusk of Poland in Joint Press Conference in Warsaw, Poland. *The White House Office of the Press Secretary*, May 28, 2011, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/28/remarks-president-obama-and-prime-minister-tusk-poland-joint-press-confe> [letöltés ideje: 2019. július 3.]

The White House: Remarks by President Obama at Strasbourg Town Hall. *The White House Office of the Press Secretary*, April 3, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-strasbourg-town-hall> [letöltés ideje: 2019. október 11.]

The White House: Remarks by President Obama to the Australian Parliament. *The White House, Office of the Press Secretary*, November 17, 2011, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament> [letöltés ideje: 2019. szeptember 7.]

The White House: Remarks by President Obama to the United Nations General Assembly. *The White House Office of the Press Secretary*, September 28, 2015, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/09/28/remarks-president-obama-united-nations-general-assembly> [letöltés ideje: 2019. október 15.]

The White House: Remarks by President Trump and Prime Minister Pellegrini of the Slovak Republic Before Bilateral Meeting. *The White House*, May 3, 2019, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-prime-minister-pellegrini-slovak-republic-bilateral-meeting/> [letöltés ideje: 2019. december 3.]

The White House: Remarks by President Trump at the Unleashing American Energy Event. *The White House*, June 29, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-unleashing-american-energy-event/> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

The White House: Remarks by President Trump in Joint Address to Congress. *The White House*, February 28, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-joint-address-congress/> [letöltés ideje: 2019. november 13.]

The White House: Remarks by President Trump in Press Conference. *The White House*, February 16, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-press-conference/> [letöltés ideje: 2018. április 22.]

The White House: Remarks by President Trump on the Administration's National Security Strategy. *The White House*, December 18, 2017, Online:

<https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-administrations-national-security-strategy/> [letöltés ideje: 2019. december 28.]

The White House: Statement by President Donald J. Trump on the Signing of H.R. 3364. *The White House*. August 2, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-donald-j-trump-signing-h-r-3364/> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

The White House: Remarks by President Trump to the People of Poland. *The White House*, July 6, 2017, Online: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-people-poland/> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

The White House: Remarks by the President at the Acceptance of the Nobel Peace Prize. *The White House Office of the Press Secretary*, December 10, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-acceptance-nobel-peace-prize> [letöltés ideje: 2019. október 9.]

The White House: Remarks By The Vice President To The Georgian Parliament. *The White House Office of the Vice President*, July 23, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-vice-president-georgian-parliament> [letöltés ideje: 2018. április 10.]

The White House: Statement by Vice President Biden After Meeting with President Viktor Yushchenko of Ukraine. *The White House Office of the Vice President*, July 21, 2009, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/statement-vice-president-biden-after-meeting-with-president-viktor-yushchenko-ukrai> [letöltés ideje: 2018. április 10.]

The White House: Vice President Biden's Remarks at Moscow State University. *The White House Office of the Vice President*, March 10, 2011, Online: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/10/vice-president-bidens-remarks-moscow-state-university> [letöltés ideje: 2018. április 18.]

TILLERSON, Rex W.: Remarks to U.S. Department of State Employees. *United States Department of State*, May 3, 2017, Online: <https://www.state.gov/remarks-to-u-s-department-of-state-employees/> [letöltés ideje: 2019. december 16.]

United States Africa Command: Transcript: General Ham, Admiral Stavridis Testify Before House Armed Services Committee. *United States Africa Command Public Affairs*, February 29, 2012, Online: <https://www.africom.mil/media-room/transcript/8834/transcript-general-ham-admiral-stavridis-testify-b> [letöltés ideje: 2019. március 10.]

United States Department of Defense: DoD Announces European Infrastructure Consolidation Actions and F-35 Basing in Europe. *United States Department of Defense*, January 8, 2015, Online: <https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/605338/dod-announces-european-infrastructure-consolidation-actions-and-f-35-basing-in/> [letöltés ideje: 2016. június 15.]

United States Department of Defense: Missile Defense Announcement. *Office of the Assistant Secretary of Defense*, March 15, 2013, Online:

<http://www.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1759> , [letöltés ideje: 2013. május 15.]

United States European Command: National Guard State Partnership Program, *EUCOM*, 2014, Online: <http://www.eucom.mil/key-activities/partnership-programs/national-guard-state-partnership-program> [letöltés ideje: 2014. június 6.] Illinois-Poland; Ohio-Hungary; Indiana-Slovakia összefoglalók.

United States Department of State: Briefing on the Russian Ministry of Defense Conference on Missile Defense in Moscow, *United States Department of State*, May 2, 2012, Online: <http://www.state.gov/t/avc/rls/189211.htm> [letöltés ideje: 2014. január 10.]

United States Department of State: Latest Developments on Ukraine Negotiations. *United States Department of State*, April 13, 2018, Online: <https://fpc.state.gov/280441.htm> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

United States Department of State: Missile Defense Conference. *United States Department of State*, June 12, 2013, Online: <http://www.state.gov/t/avc/rls/2013/210565.htm> [letöltés ideje: 2014. január 14.]

United States Department of State (Archive): President Bush. Remarks to Students and Faculty at National Defense University. *United States Department of State*, May 1, 2001, Online: <http://2001-2009.state.gov/t/ac/rls/rm/2001/2873.htm> [letöltés ideje: 2013. május 14.]

United States Department of State: Secretary of State Michael R. Pompeo Remarks to the Press. *United States Department of State*, July 8, 2019, Online: <https://www.state.gov/secretary-of-state-michael-r-pompeo-remarks-to-the-press-3/> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

United States Department of State: U.S. Withdrawal from the INF Treaty on August 2, 2019. *United States Department of State*, August 2, 2019, Online: <https://www.state.gov/u-s-withdrawal-from-the-inf-treaty-on-august-2-2019/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

United States Department of State and U.S. Agency for International Development: U.S. Foreign Assistance Reference Guide. Department of State Publication 11202, *USAID*, January 2005, Online: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADC240.pdf [letöltés ideje: 2014. június 06.]

United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Overview of U.S. Relations with Europe and Eurasia*. Hearing Before the Subcommittee On Europe And Eurasia of the Committee On Foreign Affairs, United States Government Printing Office, March 10, 2011. Washington D.C., Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=706489> [letöltés ideje: 2018. augusztus 5.]

United States House of Representatives Committee on Foreign Affairs: *Strengthening the Transatlantic Alliance: an Overview of the Obama Administration's Policies In Europe*. Hearing Before the Subcommittee On Europe of the Committee On Foreign Affairs, United States Government Printing Office, June 16, 2009. Washington D.C., Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=713699> [letöltés ideje: 2018. augusztus 5.]

United States Senate Committee on Armed Services: *Department of Defense Authorization for Appropriations for Fiscal Year 2014 and the Future Years Defense Program*. Hearing Before

the Committee On Armed Services, United States Government Printing Office, 2014. Washington D.C., Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=760869> [letöltés ideje: 2019. június 5.]

United States Senate Committee on Foreign Relations: Assistant Secretary of State U.S. Policy in Europe. Subcommittee hearing of Assistant Secretary A. Wess Mitchell. *United States Senate Committee on Foreign Relations*, June 26, 2018, Online: <https://www.foreign.senate.gov/listen/us-policy-in-europe-062618> (Hangfelvétel, 27:15 és 31:29 perc között) [letöltés ideje: 2019. február 2.]

United States Senate Committee on Foreign Relations: Hearings: The Honorable John F. Kerry of Massachusetts, to be Secretary of State. *United States Senate*, January 24, 2013, Online: <http://www.foreign.senate.gov/hearings/nomination-01-24-2013> [letöltés ideje: 2013. április 30.]

United States Senate Committee on Foreign Relations: *Russia and Developments in Ukraine*. Hearing Before the Committee On Foreign Relations, United States Government Printing Office, Washington D.C, July 9, 2014, Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=764597> [letöltés ideje: 2019. október 5.]

United States Senate Committee on Foreign Relations: *Transatlantic Security Challenges: Central and Eastern Europe*. Hearing Before the Subcommittee On European Affairs, United States Government Printing Office, Washington D.C, April 10, 2014, Online: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=753415> [letöltés ideje: 2019. október 5.]

Visegrad Group: *Budapest Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the New Opening in V4 Defence Cooperation*. Visegrad Group, June 24, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/budapest-declaration-of> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

Visegrad Group: *Declaration of the Visegrad Group—Responsibility for a Strong NATO*. Visegrad Group, April 18, 2012, Online: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

Visegrad Group: *Joint Declaration of the Visegrad Group Prime Ministers*. Visegrad Group, June 8, 2016, Online: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-declaration-of-the-160609> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

Visegrad Group: *Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on Ukraine*. Visegrad Group, January 29, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/joint-statement-of-the> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

Visegrad Group: *Joint Statement by the Prime Ministers of V4 Countries on migration*. Visegrad Group, July 19, 2017, Online: http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements#_2017 [letöltés ideje: 2019. május 22.]

Visegrad Group: *Joint Statement of V4 Foreign Ministers on Ukraine*. Visegrad Group, February 24, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/joint-statement-of-v4> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

Visegrad Group: *Meeting of Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group and Ukraine*. Visegrad Group, December 16, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/joint-statement-of-the-141217> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

Visegrad Group: *Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Countries on Ukraine*. Visegrad Group, March 4, 2014, Online: <http://www.visegradgroup.eu/statement-of-the-prime> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

Visegrad Group: *Stronger Together. V4 Joint Statement*. Visegrad Group, June 21, 2018, Online: http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements#_2017 [letöltés ideje: 2019. május 25.]

Szekunder források (szakirodalom)

Könyvek, könyvfejezetek

ASMUS, Ronald D.: *A NATO kapunyitása. Az új korszak és a szervezet átalakítása*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2003, ISBN 963-327-366-8

BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet 1945-1949., Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, ISBN 963-14-0673-3, pp.185–265.

BRANDS, Hal: *American Grand Strategy and the Liberal Order. Continuity, Change, and Options for the Future. Perspective*, RAND Corporation, 2016, ISBN 978-0-8330-9687-6

BUGAJSKI, Janusz & ASSENOVA, Margarita: *Eurasian Disunion. Russia's Vulnerable Flanks*. The Jamestown Foundation, Washington D.C., 2016, ISBN 978-0-9855045-5-7, pp.152–163.

BUGAJSKI, Janusz & TELEKI, Iлона: *Atlantic Bridges. America's New European Allies*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, 2007, ISBN 978-0-7425-4910-4

BUSH, George W.: A Distinctly American Internationalism. In: DIETRICH, John W. (ed.): *The George W. Bush Foreign Policy Reader. Presidential Speeches with Commentary*. M.E. Sharpe, Armonk, 2005, ISBN 0-7656-1556-8, pp.26–31.

BUSH, George W.: *Decision Points*, Crown Publishers, New York, 2010, ISBN 978-0-307-59061-9

BUZAN, Barry & WÆVER, Ole: *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, New York, 2003, ISBN 978-0-521-81412-6

DOYLE, Michael W.: *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*. W.W. Norton & Company, New York, 1997, ISBN 0-393-03826-2

DUGIN, Alekszandr: A geopolitika alapjai. In: SISELINA, Ljubov & GAZDAG, Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, ISBN 963-327-385-4, pp.333–366

DUNN, David Hastings: Assessing the Debate, Assessing the Damage: Transatlantic Relations after Bush. *The British Journal of Politics & International Relations*. Vol.11. No.1. (February 2009), ISSN 1369-1481, pp.4–24.

EGEDY, Gergely: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011, ISBN 978-963-258-136-1

FORSBERG, Tuomas & HERD, Graeme P.: *Divided West: European Security and the Transatlantic Relationship*. John Wiley and Sons Ltd., Chicester, 2006, ISBN 978-1-405-13042-4

FRANK, Tibor: „Manifest Destiny”: A sorsszerű küldetés eszméje és gyakorlata. In: FRANK, Tibor (szerk.): *Gyarmatokból impérium. Magyar kutatók tanulmányai az amerikai történelemről*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, ISBN 978-963-9610-63-7, pp.7–12.

FRIED, Daniel, et. al.: *The United States and Central Europe: Tasks for a Second Century Together*. GLOBSEC and Atlantic Council, June 2019, ISBN 978-1-61977-591-6

FRIEDMAN, George: *Borderlands. The Geopolitical Journey in Eurasia*. STRATFOR Global Intelligence, Austin, 2010, ISBN 978-1-456-51904-9

FRIEDMAN, George: *The Next 100 Years. A Forecast for the 21st Century*. Doubleday, New York, 2009, ISBN 978-0-385-52294-6

GATES, Robert M.: *Duty*. Alfred A. Knopf, New York, 2014, ISBN 978-0-307-95947-8

GLATZ, Ferenc: Közép-Kelet-Európa helyének újragondolása (Vitairat 1999-ből). In: MÓDOS, Péter (szerk.): *Közép-európai olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, ISBN 963-389-720-3, pp.39–47.

GORDON, Philip H. & SHAPIRO, Jeremy: *Allies at War: America, Europe, and the Crisis over Iraq*. McGraw-Hill, 2004, New York, ISBN 0-07-144120-4

GRYGIEL, Jakub J. & MITCHELL, A. Wess: *The Unquiet Frontier*. Princeton University Press, Princeton, 2016, ISBN 978-0-691-17826-4

GYURGYÁK, János: *Európa alkonya? Utak és tévutak az európai történelemben és politikában*. Osiris Kiadó, Budapest, 2018, ISBN 978 963 276 299 9

HAGEL, Chuck: The Munich Security Conference at Fifty: The Challenge of Change. In: ISCHINGER, Wolfgang et. al. (ed.): *Towards Mutual Security. Fifty Years of Munich Security Conference*. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen, 2014, ISBN 978-3-525-30054-1, pp.223–227.

HALECKI, Oscar: *A nyugati civilizáció peremén. Kelet-Közép-Európa története*. Osiris-Századvég, Budapest, 1995, ISBN 963-379-012-3

HOLSTI, Ole R.: *Making American Foreign Policy*. Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2006, ISBN 0-415-95375-8

IKENBERRY, G. John: *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton, Princeton University Press, 2011, ISBN 978-0-691-12558-9

JOHNSON, Paul: *Az amerikai nép története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016, ISBN 978-963-05-9591-9

KAGAN, Robert: *Édenkert és hatalom. Amerika és Európa az új világrendben*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007, ISBN 978-963-327-432-3

KANT, Immanuel: *Az örök béke*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971

KAUFMAN, Robert G.: *Dangerous Doctrine. How Obama's Grand Strategy Weakened America*. University Press of Kentucky, Lexington, 2016, ISBN 978-0-8131-6720-6,

KISS, J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009, ISBN 978 963 276 033 9

KRÁL, David *et. al.*: *Views on American Foreign Policy: The Atlanticism of Political Parties in Central and Eastern Europe*. EUROPEAM Institute for European Policy, Prague, 2008, ISBN 80-86993-08-6

KUPCHAN, Charles A.: The Atlantic Order in Transition. The Nature of Change in U.S.-European Relations. In: ANDERSON, Jeffrey J. *et. al.* (eds.): *The End of the West? Crisis and Change in the Atlantic Order*. Cornell University Press, Ithaca, 2008, ISBN 978-0-8014-4639-9, pp.111–126.

LARRABEE, F. Stephen: *NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*. RAND, Santa Monica, 2003, ISBN 0-8330-3467-7

LENDVAI, L. Ferenc: Közép-Európa mibenlétének problémája. In: MÓDOS, Péter (szerk.): *Közép-európai olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, ISBN 963-389-720-3, pp.13–26.

LIEBER, Robert J.: *Retreat and Its Consequences. American Foreign Policy and the Problem of World Order*. Cambridge University Press, New York, 2016, ISBN 978-1-316-50671-4

MACKINDER, Halford J.: A földrajz mint a történelem kulcsa. In: CSIZMADIA, Sándor *et. al.* (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002, ISBN 963-8117-89-3, pp.16–27.

MACKINDER, Halford J.: Demokratikus ideálok és a valóság. In: CSIZMADIA, Sándor *et. al.* (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2002, ISBN 963-8117-89-3, pp.28–35.

MAGYARICS, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története 1914-1991*, Kossuth Kiadó, 2008, ISBN 978-963-09-5860-8

MAGYARICS, Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: érdekek és értékek*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2014, ISBN 978-963-87486-8-3

MANDELBAUM, Michael: *Mission Failure. America and the World in the Post-Cold Era*. Oxford University Press, New York, 2016, ISBN 978-0-190-46947-4

MATUS, János: *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*. A Pesti Csoport Kft., Budapest, 2005, ISBN 963 219 971 5

McCORMICK, James M.: *American Foreign Policy & Process* (Fifth Edition), Wadsworth Cengage Learning, Wadsworth, 2010, ISBN-13: 987-0-495-18981-7

- McCORMICK, James M.: The Obama Presidency. A Foreign Policy of Change? In: SCHIER, Steven E. (ed.): *Barack Obama in the White House. Transforming America*. Rowman & Littlefield Publishers, Plymouth, 2011, ISBN 978-1-4422-0178-1, pp.235–266.
- MEAD, Walter Russell: *Special Providence. American Foreign Policy and How It Changed the World*. Routledge Taylor & Francis Books, New York, 2002, ISBN 0-415-93536-9
- MICHTA, Andrew A.: *The Limits of Alliance: The United States, NATO, and the EU in North and Central Europe*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, 2006, ISBN 978-0-7425-3864-1
- N. RÓZSA, Erzsébet & PÉCZELI, Anna (szerk.): *Egy békésebb világ eszközei*. Osiris Kiadó & Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2013, ISBN 978-963-389-948-9
- NAGY, László: *Az USA európai katonai jelenléte*. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet – Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995, ISBN 963-327-262-9
- NAU, Henry R.: *Conservative Internationalism: Armed Diplomacy under Jefferson, Polk, Truman, and Reagan*. Princeton University Press, Princeton, 2013, ISBN 978-0-691-15931-7
- OBAMA, Barack: *The Audacity of Hope. Thoughts on Reclaiming the American Dream*. Crown Publishers, New York, 2006, ISBN 978-0-307-23769-9
- PANETTA, Leon: *Worthy Fights*. Penguin Press, New York, 2014, ISBN 978-1-59420-596-5
- PMEISLOVÁ, Monika Brusenbauach: Relations between the United States and the Czech Republic: From Honeymoon to Hangover? In: PÉCZELI, Anna (ed.): *The Relations of Central European Countries with the United States*. Dialóg Campus, Budapest, 2019, ISBN 978-963-531-068-9, pp.57–78.
- RUSSET, Bruce: Liberalism In: DUNNE, Tim & KURKI, Milja & SMITH, Steve (eds.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford University Press, Oxford, 2013, ISBN 978-0-19-969601-7, pp.94–111.
- RUSSET, Bruce and ONEAL, John R.: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. W.W. Norton & Company, New York, 2001, ISBN 0-393-97684-X
- SMURA, Tomasz: Relations between the United States and Poland: From Enemy to the Main Security Guarantor. In: PÉCZELI, Anna (ed.): *The Relations of Central European Countries with the United States*. Dialóg Campus, Budapest, 2019, ISBN 978-963-531-068-9, pp.101–116.
- STAVRIDIS, James: NATO: Quo Vadis? In: ISCHINGER, Wolfgang *et. al.* (ed.): *Towards Mutual Security. Fifty Years of Munich Security Conference*. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen, 2014, ISBN 978-3-525-30054-1, pp.235–242.

STERLING-FOLKER, Jennifer: Neoliberalism. In: DUNNE, Tim & KURKI, Milja & SMITH, Steve (eds.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford University Press, Oxford, 2013, ISBN 978-0-19-969601-7, pp.114–131.

TALBOTT, Strobe: Atlanticism in the Era of Globalization. In: ISCHINGER, Wolfgang *et al.* (ed.): *Towards Mutual Security. Fifty Years of Munich Security Conference*. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen, 2014, ISBN 978-3-525-30054-1, pp.417–434.

TÁLAS, Péter & HÁDA, Béla (szerk.): *Regionális biztonsági tanulmányok*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014, ISBN 978-615-5491-38-2

TELÒ, Mario: *International Relations: A European Perspective*. Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2009, ISBN 978-0-7546-7815-1

WITTKOPF, Eugene *et al.* (eds): *American Foreign Policy. Pattern and Process* (Seventh Edition). Thomson Wadsworth, Thomson Higher Education, 2008, ISBN 978-0-534-60337-3

ZINOVJEV, Alekszandr: A Nyugat. In: SISELINA, Ljubov & GAZDAG, Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, ISBN 963-327-385-4, pp.417–434.

Szakkikkek

ALBRIGHT, Madeleine: The Role of the United States in Central Europe. *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol.38. No.1. (January 1991), ISSN 0065-0684, pp.71–84.

ANDREWS, David M.: The United States and Its Atlantic Partners: The Evolution of American Grand Strategy. *Cambridge Review of International Affairs*, Vol.17. No.3. (October 2004), ISSN 0955-7571, pp.421–436.

APPLEBAUM, Anne: Obama and Europe. *Foreign Affairs*, Vol.94. No.5. (September/October 2015), ISSN 0015-7120, pp.37–44.

ASMUS, Ronald D. *et al.*: Building a New NATO. *Foreign Affairs*, Vol.72. No.4. (September/October 1993), ISSN 0015-7120, pp.28–40.

ASMUS, Ronald *et al.*: NATO, new allies and reassurance. *Policy Brief*, Centre for European Reform, May 12, 2010, Online: https://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/pb_nato_12may10-215.pdf [letöltés ideje: 2018. december 4.]

ASMUS, Ronald D. & VONDRA, Alexandr: The Origins of Atlanticism in Central and Eastern Europe. *Cambridge Review of International Affairs*, Vol.18. No.2. (July 2005), ISSN 0955-7571, pp. 204–216.

- BALOGH, István: Biztonságelméletek. *Nemzet és Biztonság*, 2013/3-4. szám, pp.36–56.
- BALOGH, István: Változás az amerikai külpolitika filozófiájában és gyakorlatában? *MKI-tanulmányok*, 2012. július 26., ISSN 2060-5013, pp.1–16.
- BOUCHET, Nicolas: The democracy tradition in US foreign policy and the Obama presidency. *International Affairs*, Vol.89. No.1. (January 2013), ISSN 0020-5850, pp.31–51.
- BRANDS, H. W.: The Four Schoolmasters. *The National Interest*, No.66. (Winter 2001/2002), ISSN 0884-9382, pp.143–148.
- BRAUN, Aurel: Resetting Russian-Eastern European relations for the 21st century. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.45. No.3-4. (September-December 2012), ISSN 0967-067X, pp.389–400.
- BREEDLOVE, Philip M.: NATO's Next Act. *Foreign Affairs*, Vol.95. No.4. (July/August 2016), ISSN 0015-7120, pp.96–105.
- BUGAJSKI, Janusz: Obama's Europe: An Alliance in Flux. *Études helléniques / Hellenic Studies*, Vol.18. No.2. (Autumn 2010), ISSN 0824-8621, pp.65–86.
- BUGAJSKI, Janusz & TELEKI, Ilona: Washington's New European Allies: Durable or Conditional Partners? *The Washington Quarterly*, Vol.28. No.2. (Spring 2005), ISSN 1530-9177, pp.95–107.
- CARTER, Ash: A Strong and Balanced Approach to Russia. *Survival*, Vol.58. No.6. (December 2016/January 2017), ISSN 0039-6338, pp.51–62.
- CLARKE, Michael & RICKETTS, Anthony: Shielding the Republic: Barack Obama and the Jeffersonian Tradition of American Foreign Policy. *Diplomacy & Statecraft*, Vol.28. No.3. (2017), ISSN 0959-2296, pp.494–517.
- CLINTON, Hillary: America's Pacific Century. *Foreign Policy*, Nr.189. (November 2011), ISSN 0015-7228, pp.56–63.
- CLINTON, Hillary: The great power shift. *New Statesman*, 16 July, 2012, ISSN 1364-7431, pp.28–31.
- COFFEY, Luke: The Future of U.S. Bases in Europe – A View from America. *Baltic Security & Defence Review*, Vol.15. No.2. (2013), ISSN 1736-3772, pp.125–145.
- CROSTON, Matthew D.: Hard Power in a Soft Package: The 'True' Conservatism of Obama Leadership in Foreign Policy. *Journal of Global Analysis*, Vol.3. No.1. (January 2012), ISSN 2041-1944, Online: <https://journalofglobalanalysis.com/jga-vol-3-no-1/> [letöltés ideje: 2019. szeptember 24.]
- DAALDER, Ivo H.: The End of Atlanticism. *Survival*, Vol.45. No.2. (Summer 2003), ISSN 0039-6338, pp.147–166.

DENI, Hohn R.: Modifying America's Forward Presence in Eastern Europe. *Parameters*, Vol.46. No.1. (Spring 2016), ISSN 0031-1723, pp.35–42.

DESCH, Michael C.: America's Liberal Illiberalism. The Ideological Origins of Overreaction in U.S. Foreign Policy. *International Security*, Vol.32. No.3. (Winter 2007/08), ISSN 0162-2889, pp.7–43.

DITTMER, Jason: NATO, the EU and Central Europe: Differing Symbolic Shapes in Newspaper Accounts of Enlargement. *Geopolitics*, Vol.10. No.1. (2005), ISSN 1465-0045, pp.76–98.

DOYLE, Michael W.: Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy & Public Affairs*, Vol.12. No.3. (Summer 1983), ISSN 00483915, pp.205–235.

DOYLE, Michael W.: Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part 2. *Philosophy & Public Affairs*, Vol.12. No.4. (Autumn 1983), ISSN 00483915, pp.323–353.

DOYLE, Michael: Liberalism and World Politics. *American Political Science Review*, Vol.80. No.4. (December 1986), ISSN 0003-0554, pp.1151–1169.

DOYLE, Michael W.: Three Pillars of the Liberal Peace. *American Political Science Review*, Vol.99. No.3. (August 2005), ISSN 0003-0554, pp.463–466.

DUECK, Colin: Hegemony on the Cheap. Liberal Internationalism from Wilson to Bush. *World Policy Journal*, Vol.20. No.4. (Winter 2003/2004), ISSN 0740-2775, pp.1–11.

DUECK, Colin: The Accommodator: Obama's Foreign Policy. *Policy Review*, No.169. (October/November 2011), ISSN 0146-5945, pp.13–28.

DUECK, Colin: *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*. Oxford University Press, Oxford, 2015, ISBN 978-0-19-020262-0

DUEDNEY, Daniel & IKENBERRY, G. John: The nature and sources of liberal international order. *Review of International Studies*, Vol.25. Issue2. (1999 April), ISSN 0260-2105, pp.179–196.

DUNCOMBE, Constance & DUNNE, Tim: After liberal world order. *International Affairs*, Vol.94. No.1. (January 2018), ISSN 1468-2346, pp.25–42.

ERNTS, Max & HALPERN, Lily: Military Strength, Defense, and Security Capability in the Twenty-First Century. *Brown Journal of World Affairs*, Vol.20. No.2. (Spring/Summer 2014), ISSN 1080-0786, pp.339–345.

FEITH, Douglas J. & CROPSEY, Seth: The Obama Doctrine Defined. *Commentary*, Vol.132. No.1. (July/August 2011), ISSN 0010-2601, pp.11–18.

FLOURNOY, Michèle & DAVIDSON, Janine: Obama's New Global Posture. *Foreign Affairs*, Vol.91. No.4. (July/August 2012), ISSN 0015-7120, pp.54–63.

FOREIGN AFFAIRS: The Scholar as Secretary. A Conversation With Ashton Carter. *Foreign Affairs*, Vol.94. No.5. (September/October 2015), ISSN 0015-7120, pp.72–78.

FUKUYAMA, Francis: The End of History? *The National Interest*. No.16. (Summer 1989), ISSN 08849382, pp.3–18.

GARRETT, Stephen A.: Images and Foreign Policy: The United States, Eastern Europe, and the Beginnings of the Cold War. *World Affairs*, Vol.138. No.4. (Spring 1976), ISSN 0043-8200, pp.288–308.

GATES, Robert M.: A Better Missile Defense for a Safer Europe. *The New York Times*, September 20, 2009, Online: <https://www.nytimes.com/2009/09/20/opinion/20gates.html> [letöltés ideje: 2013. május 15.]

GATES, Robert M.: Helping Others Defend Themselves. *Foreign Affairs*, Vol.89. No.3. (May/June 2010), ISSN 0015-7120, pp.2–6.

GATI, Charles: Faded Romance. How Mitteleuropa Fell Out of Love with America. *The American Interest*, Vol.4. No.2. (November/December 2008), ISSN 1556-5777, pp.35–43.

GATI, Charles: The Forgotten Region. *Foreign Policy*, No.19. (Summer 1975), ISSN 0015-7228, pp.135–145.

GELB, Leslie H.: The Elusive Obama Doctrine. *The National Interest*, No.121. (September/October 2012), ISSN 0884-9382, pp.18–28.

GERNER, Kristian: A Moveable Place With a Moveable Past: Perspectives on Central Europe. *Australian Journal of Politics and History*, Vol.45. No.1. (March 1999), ISSN 0004-9522, pp.3–19.

GJERMANI, Kejda: The Missile-Defense Betrayal. *Commentary*, Vol.128. No.5. (December 2009), ISSN 0010-2601, pp.23–27.

GOLDBERG, Jeffrey: The Obama Doctrine. *The Atlantic*, April 2016, ISSN 1072-7825, pp.72–90.

GOLDGEIER, James: The Misunderstood Roots of International Order – And Why They Matter Again. *The Washington Quarterly*, Vol.41. Nr.3. (2018 Fall), pp.7–20.

GORDON, Philip H.: Bridging the Atlantic Divide. *Foreign Affairs*, Vol.82. No.1. (January/February 2003), ISSN 0015-7120, pp.70–83.

GORDON, Philip H.: Reforging the Atlantic Alliance. *The National Interest*, No.69. (Fall 2002), ISSN 0884-9382, pp.91–97.

GORDON, Philip H.: The End of the Bush Revolution. *Foreign Affairs*, Vol.85. No.4. (July/August 2006), ISSN 0015-7120, pp.50–86.

GREWAL, David Singh: Three Theses on the Current Crisis of International Liberalism. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol.25. No.2. (Summer 2018), ISSN 1080-0727, pp.595–621.

GRYGIEL, Jakub: Europe: Strategic Drifter. *National Interest*, No.126. (July/August 2013), ISSN 0884-9382, pp.31–38.

GRYGIEL, Jakub: The Dangers of International Organizations. *SAIS Review of International Affairs*, Vol.18. No.2. (Summer-Fall 2008), ISSN 1945-4716, pp.33–43.

GRYGIEL, Jakub J.: The Faulty Logic of the European Union & Its Consequences for the United States. *Orbis*, (Fall 2012), ISSN 0030-4387, pp.517–529.

GRYGIEL, Jakub: The Return of Europe's Nation-States. *Foreign Affairs*, Vol.95. No.5. (September/October 2016), ISSN 0015-7120, pp.94–101.

GRYGIEL, Jakub J.: Vacuum Wars. *The American Interest*, Vol.4. No.6., (July/August 2009), ISSN 1556-5777, pp.40–45.

GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. Wess: Limited War Is Back. *National Interest*, No.133. (September/October 2014), ISSN 0884-9382, pp.37–44.

GRYGIEL, Jakub & MITCHELL, A. Wess: Pressure on the Peripheries. *The American Interest*, Summer (May/June) 2016, ISSN 1556-5777, pp.48–55.

HADAR, Leon: The Limits of Trump's Transactional Foreign Policy. *National Interest*, January 2, 2017, Online: <https://nationalinterest.org/feature/the-limits-trumps-transactional-foreign-policy-18898> [letöltés ideje: 2018. június 17.]

HALECKI, Oskar: The Historical Role of Central-Eastern Europe. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol.232. (March 1944), ISSN 0002-7162, pp.9–18.

HANSON, Victor Davis: New World Order, We Hardly Knew Ye. *Hoover Digest*, 2019. No.1. (Winter 2019) ISSN 1088-5161, pp.161–168.

HARTZ, Louis: The Coming Age of America. *American Political Science Review*, Vol.51. No.2. (June 1957), ISSN 0003-0554, pp.474–483.

HENDRICKSON, David C.: In Our Own Image. The Sources of American Conduct in World Affairs. *The National Interest*, No.50. (Winter 1997/1998), ISSN 0884-9382, pp.9–21.

HOLLAND, Jack: Obama as Modern Jeffersonian. In: BENTLEY, Michelle & HOLLAND, Jack (eds.): *The Obama Doctrine: A Legacy of Continuity in US Foreign Policy?* Routledge, New York, 2017, ISBN 978-1-138-83122-3, Online: <http://eprints.whiterose.ac.uk/95843/3/03.CHAPT3%20Holland.pdf> [letöltés ideje: 2019. szeptember 29.] pp.40–53.

HUTCHINGS, Robert: The “Eastern Question” Revisited. *Problems of Post-Communism*, Vol.41. No.5. (September/October 1994), ISSN 1075-8216, pp.45–49

- HYNEK, Nik *et. al.*: The US-Russian security 'reset': implications for Central-Eastern Europe and Germany. *European Security*, Vol.18. No.3. (September 2009), ISSN 0966-2839, pp.263–285.
- IKENBERRY, G. John: Liberalism and empire: logics of order in the American unipolar age. *Review of International Studies*, Vol.30. No.4. (October 2004), ISSN 0260-2105, pp.609–630.
- IKENBERRY, G. John: Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order. *Perspectives on Politics*, Vol.7. No.1. (March 2009), ISSN 1537-5927, pp.71–87.
- IKENBERRY, G. John: The end of liberal international order? *International Affairs*, Vol.94. No.1. (January 2018), ISSN 1468-2346, pp.7–23.
- IKENBERRY, G. John: The Future of the Liberal World Order. *Foreign Affairs*, Vol.90. No.3. (May/June 2011), ISSN 0015-7120, pp.56–68.
- JAHN, Beate: Liberal internationalism: historical trajectory and current prospects. *International Affairs*, Vol.94, No.1. (January 2018), ISSN 1468-2346, pp.43–61.
- JOFFE, Josef: The Turn away from Europe. *Commentary*, Vol.134. No.4. (November 2012), ISSN 0010-2601, pp.11–15.
- JOKUBAITIS, Alvydas: The Other Europe: Identity Problems of Central Europe. *Politeja*, No.57. (2018), ISSN 1733-6716, pp.81–89.
- JUDT, Tony: The Rediscovery of Central Europe. *Daedalus*, Vol.119. No.1. (Winter 1990), ISSN 0011-5266, pp.23–54.
- KAŁAN, Dariusz: The End of a “Beautiful Friendship?” U.S. Relations with the Visegrad Countries under Barack Obama (2009-2013). *The Polish Quarterly of International Affairs*, Vol.21. No.4. (2012), ISSN 1230-4999, pp.83–100.
- KAUFMAN, Joyce P.: The US perspective on NATO under Trump: lessons of the past and prospects for the future. *International Affairs*, Vol.93. No.2. (March 2017), ISSN 0020-5850, pp.251–266.
- KEOHANE, Robert O.: International Institutions: Can Interdependence Work? *Foreign Policy*, Spring 1998, No. 110., ISSN 0015-7228, pp.82–96.
- KEOHANE, Robert O., NYE, Joseph S. Jr.: Power and Interdependence revisited. *International Organization*, Vol.41. No.4. (Autumn 1987), ISSN 0020-8183, pp. 725–753.
- KISS, J. László: Közép-Európa: „elképzelt terek” és a 21. század kihívásai. *Külügyi Szemle*, 9.évf. 1.sz. (2010 tavasz), ISSN 1587-9089, pp.39–61.
- KISS, J. László: Születésnap után. Vita a NATO jövőjéről. *MKI-tanulmányok*, 2009. május 26., ISSN 2060-5013, pp.10–13.

KOCH, Burkhard: American and German Approaches to East Central Europe: A Comparison. *World Affairs*, Vol.156. No.2. (Fall 1993), ISSN 0043-8200, pp.86–96.

KOÓS, Gábor & SZTERNÁK, György: Az európai rakétavédelmi rendszer kiépítésével kapcsolatos orosz lépések és azok háttere. *Szakmai Szemle*, 2012/2. (2012), ISSN 1785-1181, pp.5–30.

KRASTEV, Ivan: Eastern Europe's Illiberal Revolution. *Foreign Affairs*, Vol.97. No.3. (May/June 2018), ISSN 0015-7120, pp.49–56.

KRAUTHAMMER, Charles: The Unipolar Moment Revisited. *The National Interest*, No.70. (Winter 2002/2003), ISSN 0884-9382, pp.5–18.

KRICKUS, Dick: Barack Obama and Security In the East Baltic Sea Region. *Lithuanian Annual Strategic Review*, Vol.9. No.1. (January 2011), ISSN 2335-870X, pp.9–23.

KUNDERA, Milan: The Tragedy of Central Europe. *The New York Review of Books*, Vol.31. No.7. (April 26, 1984), ISSN 0028-7504, pp.33–38.

KUPCHAN, Charles A.: Enemies Into Friends. How the United States Can Court Its Adversaries. *Foreign Affairs*, Vol.89. No.2. (March/April 2010), ISSN 0015-7120, pp.120–134.

KUPCHAN, Charles A.: NATO's Final Frontier. *Foreign Affairs*, Vol.89. No.3. (May/June 2010), ISSN 0015-7120, pp.100–112.

KUPCHAN, Charles & JENTLESON, Bruce: Obama's strong suit. *The World Today*, Vol.68. No.8/9. (October/November 2012), ISSN 0043-9134, pp.15–16.

KUUS, Merje: Europe's eastern expansion and the reinscription of otherness in East-Central Europe. *Progress in Human Geography*, Vol.28. No.4. (August 2004), ISSN 0309-1325, pp.472–489.

LAJČÁK, Miroslav: Twenty years of Slovak foreign policy. *International Issues & Slovak Foreign Policy*, Vol.21. No.3-4. (2012), ISSN 1337-5482, pp.3–9.

LASHNER, Kevin J. & RINEHART, Christine Sixta: The Shadowboxer: The Obama Administration and Foreign Policy Grand Strategy. *Politics & Policy*, Vol. 44. No.5. (October 2016), ISSN 1555-5623, pp.850–888.

LARRABEE, F. Stephen: Danger and Opportunity in Eastern Europe. *Foreign Affairs*, Vol.85. No.6. (November/December 2006), ISSN 0015-7120, pp.117–131.

LARRABEE F. Stephen: Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return of Geopolitics. *Journal of International Affairs*, Vol.63. No.2. (Spring/Summer 2010), ISSN 0022-197X, pp.33–52.

LARUELLE, Marlene & RIVERA, Ellen: Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium. *IERES Occasional Papers*, March 2019, Online:

https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/laruelle-rivera-ieres_papers_march_2019_1.pdf [letöltés ideje: 2019. november 11.]

LAVROV, Sergei: The Present and Future of Global Politics. *Russia in Global Affairs*, Vol.5. No.2. (2007), ISSN 1810-6374, pp.8–21.

LERSKI, George J.: Why East-Central Europe? *Polish American Studies*, Vol.32. No.2. (Autumn 1975), pp.55–63.

LIND, Jennifer & WOHLFORTH, William C.: The Future of the Liberal Order Is Conservative. *Foreign Affairs*, Vol.98. No.2. (March/April 2019), ISSN 0015-7120, pp.70–80.

LÖFFLMAN, Georg: The Obama Doctrine and Military Intervention. *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol.24. No.1. (Spring-Summer 2019), ISSN 1300-8641, pp.59–82.

LUCE, Henry R.: The American Century. *Diplomatic History*, Vol.23. No.2. (Spring 1999), ISSN 0145-2096, pp.159–171.

LUERS, William H.: The U.S. and Eastern Europe. *Foreign Affairs*, Vol.65. No.5. (Summer 1987), ISSN 0015-7120, pp.976–994.

LUNDESTAD, Geir: “Empire by Invitation” in the American Century. *Diplomatic History*, Vol.23. No.2. (Spring 1999), ISSN 0145-2096, pp.189–217.

MAGYARICS, Tamás: A kapcsolatok „normalizálása” vagy jóindulatú közömbösség? Az Egyesült Államok Közép-Európa-politikája. *Külügyi Szemle*, 2010/2. (2010. nyár), ISSN 2060-4904, pp.52–69.

MAGYARICS, Tamás: Állandóság és Változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában. *MKI-tanulmányok*, 2012. január 25., ISSN 2060-5013

MAGYARICS, Tamás: „Don’t Do Stupid Stuff” Barack Obama realista internacionalista külpolitikája. *Külügyi Szemle*, 2017. különszám, ISSN 2060-4904, pp.5–21.

MAGYARICS, Tamás: Hungary in NATO: The Case of a Half Empty Glass. In: HAALAND Matlary Janne & PETERSSON, Magnus (eds): *NATO’s European Allies*, Palgrave Macmillan, London, 2013, ISBN 978-1-349-44211-9, pp.232–261.

MANKOFF, Jeffrey: Reforming the Euro-Atlantic Security Architecture: An Opportunity for U.S. Leadership. *The Washington Quarterly*, Vol.33. No.2. (April 2010), ISSN 0163-660X, pp.65–83.

MARTONYI, János: Europe, Central Europe and Hungary: 2014, a Year of Anniversaries. *Europe-Asia Studies*, Vol.66. No.3. (May 2014), ISSN 0966-8136, pp.359–363.

MATUS, János: Globális trendek és kockázatok a 21. században – a második évtized. *Nemzet és Biztonság*, 2019/1, ISSN 1789-5286, pp.20–41.

MAZURCZAK, Filip: Obama’s Wasted Potential? *New Eastern Europe*, No.3. (July/September 2013), ISSN 2083-7372, pp.61–67.

- MacDONALD, Paul K.: Those who forget historiography are doomed to republish it: empire, imperialism and contemporary debates about American power. *Review of International Studies*, Vol.35. No.1. (January 2009), ISSN 0260-2105, pp.45–67.
- McDOUGALL, Walter A.: Back to Bedrock. The Eight Traditions of American Statecraft. *Foreign Affairs*, Vol.76. No.2. (March/April 1997), ISSN 0015-7120, pp.134–146.
- McDOUGALL: Promised Land: U.S. Foreign Policy in the Founding Era. *Modern Age*, Vol.56. No.4. (Fall 2014), ISSN 0026-7457, pp.19–30.
- McFAUL, Michael: Moscow's Choice. *Foreign Affairs*, Vol.93. No.6. (November/December 2014), 0015-7120, pp.167–171.
- McFAUL, Michael: Negotiating with the Kremlin. *Harvard International Review*, Vol.38. No.1. (Fall 2016), ISSN 0739-1854, pp.22–27.
- MEAD, Walter Russell: American Grand Strategy in a World at Risk. *Orbis*, Vol.49. No.4. (September 2005), ISSN 0030-4387, pp.589–598.
- MEAD, Walter Russell: Lucid Stars. The American Foreign Policy Tradition. *World Policy Journal*, Vol.11. No.4. (Winter 1994/1995), ISSN 0740-2775, pp.1–17.
- MEAD, Walter Russell: The American Foreign Policy Legacy. *Foreign Affairs*, Vol.81. No.1. (January/February 2002), ISSN 0015-7120, pp.163–176.
- MEAD, Walter Russell: The Carter Syndrome. *Foreign Policy*, No.177. (January/February 2010), ISSN 0015-7228, pp.58–64.
- MEARSHEIMER, John J.: Mearsheimer Replies. *Foreign Affairs*, Vol.93. No.6. (November/December 2014), 0015-7120, pp.175–178.
- MEARSHEIMER, John J.: Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*, Vol.93. No.5. (September/October 2014), 0015-7120, pp.1–12.
- MEYERS, Marvin: Louis Hartz, The Liberal Tradition in America: An Appraisal. *Comparative Studies in Society and History*, Vol.5. No.3. (April 1963), ISSN 0010-4175, pp.261–268.
- MICHTA, Andrew A.: Back to the Frontier. *The American Interest*, Vol.9. No.2. (November/December 2013), ISSN 1556-5777, pp.50–57.
- MICHTA, Andrew A.: Without the US, European Defense Will Fall to Pieces. *The American Interest*, October 23, 2019, Online: <https://www.the-american-interest.com/2019/10/23/without-the-us-european-defense-will-fall-to-pieces/?utm-access=rcw> [letöltés ideje: 2019. november 12.]
- MILLER, Paul D.: American Grand Strategy and the Democratic Peace. *Survival*, Vol.54. No.2. (April/May 2012), ISSN 0039-6338, pp.49–76.
- MITCHELL, A. Wess & HAVRANEK, Jan: Atlanticism in Retreat. *The American Interest*, Vol.9. No.2. (November/December 2013), ISSN 1556-5777, pp.41–49.

MORAVCSIK, Andrew: Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, Vol.51. No.4. (Autumn 1997), ISSN 0020-8183, pp. 513–553.

NAU, Henry R.: America's Foreign Policy Traditions. In: REVERSON, Derek S. *et al.* (ed.): *The Oxford Handbook of U.S. National Security*. Oxford University Press, New York, 2018, ISBN 9780190680015, pp.17–33.

NAU, Henry, R.: Conservative Internationalism. *Policy Review*, No.150. (August/September 2008), ISSN 0146-5945, pp.3–44.

NAU, Henry, R.: Conservative Internationalism. *The American Interest*, Summer (May/June) 2014, ISSN 1556-5777, pp.60–66.

NAU, Henry R.: Why “Conservative,” Not Liberal, Internationalism? *Orbis*, Vol.62. No.1. (Winter 2018), ISSN 0030-4387, pp.22–29.

NAU, Henry R.: Obama's Foreign Policy. *Policy Review*, No.160. (April/May 2010), ISSN 0146-5945, pp.27–47.

NEXON, Daniel H.: What's This, Then? “Romanes Eunt Domus”? *International Studies Perspectives*, Vol.9. No.3. (August 2008), ISSN 1528-3577, pp.300–308.

NYE, Joseph S. Jr.: Neorealism and Neoliberalism. *World Politics*, Vol.40. No.2. (January 1988), ISSN 0043-8871, pp.235–251.

NYE, Joseph S. Jr.: The rise and fall of American hegemony from Wilson to Trump. *International Affairs*, Vol.95. No.1. (January 2019), ISSN 1468-2346, pp.63–80.

NYE, Joseph S. Jr.: Will the Liberal Order Survive? *Foreign Affairs*, Vol.96. No.1. (January/February 2017), ISSN 0015-7120, pp.10–16.

NYE, Joseph S. Jr., KEOHANE, Robert O.: Transnational Relations and World Politics: An Introduction. *International Organization*, Vol.25. No.3. (Summer 1971), ISSN 0020-8183, pp. 329–349.

OBAMA, Barack: Renewing American Leadership. *Foreign Affairs*, Vol.86. No.4. (July/August 2007), ISSN 0015-7120, pp.2–16.

OKEY, Robin: Central Europe / Eastern Europe: Behind the Definitions. *Past & Present*, No.137. (November 1992), ISSN 0031-2746, pp.102–133.

O'LOUGHLIN, John: Geopolitical Visions of Central Europe. In: ANTONSICH, Marco *et al.* (eds.): *Europe between Geopolitics and Political Geography*. Società Geografica Italiana, Rome, 2001. pp.607–628.

O'LOUGHLIN, John: Ordering the 'Crush Zone': Geopolitical Games in Post-Cold War Eastern Europe. *Geopolitics*, Vol.4. No.1. (1999), ISSN 1465-0045, pp.34–56.

ORBÁN, Anita: Washington és az “Új Európa”: alkalmi szövetség vagy hosszú távú partneri kapcsolat? *Külügyi Szemle*, II. évfolyam, 4. szám (2003 tél), ISSN 1587-9089, pp. 3-15.

OWEN, John M.: How Liberalism Produces Democratic Peace. *International Security*, Vol.19. No.2. (Fall 1994), pp.87–125.

OWENS, Mackubin Thomas: In Defense of Classical Geopolitics. *Naval War College Review*, Vol.52. No.4. (Autumn 1999), ISSN 0028-1484, pp.59–76.

PERKINS, Bradford: Interests, Values, and the Prism: The Sources of American Foreign Policy. *Journal of the Early Republic*, Vol.14. No.4. (Winter 1994), ISSN 0275-1275, pp.458–466.

PETERECZ, Zoltán: A fantom Obama-doktrína – Az amerikai külpolitikai doktrínák hosszú múltja és kérdéses jövője. *Külügyi Szemle*, 13. évf. 3.sz. (2014. ősz), ISSN 2060-4904, pp.84–107.

PLOEGER, Friedrich Wilhelm (Lt.): Ballistic Missile Defense: A New Task for NATO. *per Concordiam*, Vol.4. No.2. (2013), ISSN 2166-322X, pp.21–23.

POSEN, Barry R.: The Rise of Illiberal Hegemony. *Foreign Affairs*, Vol.97. No.2. (March/April 2018), ISSN 0015-7120, pp.20–27.

RÁCZ, András: The Greatest Common Divisor: Russia’s Role in Visegrad Foreign Policies. *The Polish Quarterly of International Affairs*, Vol.21, No.4. (Autumn 2012), ISSN 1230-4999, pp.32–51.

RHODES, Edward: Transforming the Alliance: The Bush Administration’s Vision of NATO. *Connections*, Vol.2. No.3. (September 2003), ISSN 1812-1098, pp.11–25.

RHODES, Matthew: Obama and the “New Europe”. *Occasional Paper Series*, George C Marshall European Center for Security Studies, No.23. (November 2012), ISSN 1863-6020

RHODES, Matthew: Whose Trojan Horses? *Perspectives*, Vol.18. (Summer 2002), ISSN 1210-762X, pp.66–70.

RIDGE, Martin: The Life of an Idea: The Significance of Frederick Jackson Turner’s Frontier Thesis. *Montana: The Magazine of Western History*, Vol.41. No.1. (Winter 1991), ISSN 00269891, pp.2–13.

RIEKHOF, Aart Jan: The Transformation of East-Central European Security. *Perspectives*, No.21. (Winter 2003/2004), ISSN 1210-762X, pp.55–70.

Lord ROBERTSON: NATO and the Transatlantic Community: ‘The Continuous Creation’. *Journal of Transatlantic Studies*, Vol.1. No.1. (2003), ISSN 1479-4012, pp.1–7.

ROMSICS, Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy definíciós vita, és ami mögötte van. *Korunk*, 27.évf. 7.sz. (2016/7), ISSN 1222-8338, pp.74–89.

ROSE, Gideon: The Fourth Founding. The United States and the Liberal Order. *Foreign Affairs*, Vol.98. No.1. (January/February 2019), ISSN 0015-7120, pp.10–21.

SCHÖPFLIN, George: The Political Traditions of Eastern Europe. *Daedalus*, Vol.119. No.1. (Winter 1990), ISSN 0011-5266, pp.55–90.

SESTANOVICH, Stephen: How the West Has Won. *Foreign Affairs*, Vol.93. No.6. (November/December 2014), 0015-7120, pp.171–175.

SIKORSKI, Radisław: Spurring on the European Project. *New Eastern Europe*, No.4. (October-December 2013), ISSN 2083-7372, pp.12–15.

SIKORSKI, Radisław: The EU's "Eastern Partnership" with former Soviet states holds the key to relations with Russia. *Europe's World*, No.12. (Summer 2009), ISSN 1782-0642, pp.38–41.

SIKORSKI, Radosław: The United States and Central Europe: Let's Stay the Course. *The Polish Quarterly of Interational Affairs*, Vol.18. No.4. (Autumn 2009), ISSN 1230-4999, pp.5–10

SIMES, Dimitri K.: America's Imperial Dilemma. *Foreign Affairs*, Vol.82. No.6. (November/December 2003), ISSN 0015-7120, pp.91–102.

SIMÓN, Luis: Understanding US Retrenchment in Europe. *Survival*, Vol.57. No.2. (April-May 2015), ISSN 0039-6338, pp.157–172.

SIMÓN, Luis: US Leadership and NATO. Balancing Priorities in America's European Strategy. *Parameters*, Vol.46. No.1. (Spring 2016), ISSN 0031-1723, pp.13–24.

SINNHUBER, Karl A.: Central Europe – Mitteleuropa – Europe Centrale. An Analysis of a Geographical Term. *Transactions and Papers* (Institute of British Geographers), No.20. (1954), ISSN 1478-4017, pp.15–39.

SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY, Klára: NATO-csúcstalálkozó az elrettentés és a védelem jegyében (Varsó, 2016. július 8-9.). *Hadtudomány*, 2017/1-2., ISSN 1215-4121, pp.114–126.

SKIDMORE, David: The Obama Presidency and US Foreign Policy: Where's the Multilateralism? *International Studies Perspectives*, Vol.13. No.1. (February 2012), ISSN 1528-3577, pp.43–64.

SPRUYT, Hendrik: "American Empire" as an Analytic Question or a Rhetorical Move? *International Studies Perspectives*, Vol.9. No.3. (August 2008), ISSN 1528-3577, pp.290–299.

STRÍTECKÝ, Vít & HYNEK, Nik: Divided We Stand: Limits of Central European Atlanticism in the New Era. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol.18. No.4. (4/2009), ISSN 1336-0361, pp.19–30.

SZENES, Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után. *Külgügyi Szemle*, XIII.évf. 3.sz. (2014. ősz), ISSN 1587-9089, pp.3–26.

SZENES, Zoltán: Új NATO-stratégia. *Nemzet és Biztonság*, 2010/10. (2010. december), ISSN 1789-5286, p.2.

SZÖRÉNYI, András: Smart power, avagy az év „felfedezése.” *Külügyi Szemle*, VIII.évf. 3.sz. (2009/3), ISSN 1587-9089, pp.147–158.

SZÚCS Jenő: Vázlat Európa három történeti régiójáról. *Történelmi Szemle*. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének értesítője. 24.évf. 3.sz. (1981), ISSN 0040-9634, pp.313–359.

TÁLAS, Péter: Trump és a brüsszeli NATO-csúcs. *Nemzet és Biztonság*, 2018/3, ISSN 1789-5286, p.2.

TÓTH, György: Shadow Memorial Diplomacy: The Ronald Reagan Centennial Year in Central and Eastern Europe. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, Vol.13. No.1. (2019), ISSN 2570-5857, pp.1–25.

TRENIN, Dmitri: Russia's Spheres of Interest, not Influence. *The Washington Quarterly*, Vol.2. No.4. (October 2009), ISSN 0163-660X, pp.3–22.

UGRÓSDY, Márton & REINITZ, Katalin: Végül megkaptuk, amit kértünk: Közép-Európa és az Egyesült Államok Barack Obama elnöksége alatt. *Külügyi Szemle*, 2017. különszám, ISSN 2060-4904, pp.91–107.

VARGA, Gergely: Central European Security Identity and Transatlanticism – a Hungarian Perspective. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol.18. No.4. (4/2009), ISSN 1336-0361, pp.44–56.

VARGA, Gergely: Obama európai körútja. *Nemzet és biztonság*, 2009/4. (2009. május), ISSN 1789-5286, pp.3–9.

WALT, Stephen M.: Obama Was Not a Realist President. *Foreign Policy*, April 7, 2016, Online: <http://foreignpolicy.com/2016/04/07/obama-was-not-a-realist-president-jeffrey-goldberg-atlantic-obama-doctrine/> [letöltés ideje: 2018. április 17.]

WALT, Stephen M.: The Collapse of the Liberal World Order. *Foreign Policy*, 2016. június 26. Online: <https://foreignpolicy.com/2016/06/26/the-collapse-of-the-liberal-world-order-european-union-brexit-donald-trump/> [letöltés ideje: 2019. március 16.]

WALT, Stephen M.: The Myth of American Exceptionalism. *Foreign Policy*, No.189. (November 2012), ISSN 0015-7228, pp.72–75.

WIARDA, Howard J.: Defining the Borders of the New Europe. *World Affairs*, Vol.164. No.4. (Spring 2002), ISSN 0043-8200, pp.157–177.

WRIGHT, Thomas: Strategic Engagement's Track Record. *The Washington Quarterly*, Vol.33. No.3. (July 2010), ISSN 0163-660X, pp.35–60.

Elemzések, rövid tanulmányok

ASMUS, Ronald *et. al.*: NATO, new allies and reassurance. *Policy Brief*, Centre for European Reform, May 12, 2010, Online: https://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/pb_nato_12may10-215.pdf [letöltés ideje: 2018. december 4.]

BELKIN, Paul *et. al.*: Russia's Nord Stream 2 Pipeline: A Push for the Finish Line. *Congressional Research Service*, May 28, 2020, Online: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11138> [letöltés ideje: 2020. június 10.] p.2.

BRZEZINSKI, Ian: The Saga of US-Poland Missile Defense Cooperation. *New Atlanticist*, March 18, 2013, Online: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-saga-of-uspoland-missile-defense-cooperation> [letöltés ideje: 2014. január 15.]

COFFEY, Luke: Keeping America Safe: Why U.S. Bases in Europe Remain Vital. Special Report No.111., *The Heritage Foundation*, July 11, 2012, Online: http://thf_media.s3.amazonaws.com/2012/pdf/SR111.pdf [letöltés ideje: 2020. március 7.]

COFFEY, Luke & KOCHIS, Daniel: Steadfast Jazz 2013: U.S. Lackluster Contribution Undermines U.S. Interests in Eastern Europe. *Issue Brief*, No.4076, The Heritage Foundation, November 1, 2013, Online: http://thf_media.s3.amazonaws.com/2013/pdf/IB4076.pdf [letöltés ideje: 2019. május 22.]

FAINBERG, Sarah: The Trump Effect in Eastern Europe: Heightened Risk of NATO-Russia Miscalculations. *Strategic Assessment*, Vol.19. No.4. (January 2017), The Institute for National Security Studies (Tel Aviv University), Online: <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2017/03/8.pdf> [letöltés ideje: 2020. március 18.] pp.103–115.

GARDING, Sarah E. & MIX, Derek E.: The Three Seas Initiative. *Congressional Research Service*, May 12, 2020, Online: <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11547.pdf> [letöltés ideje: 2020. május 17.]

GILL, Cory R. *et. al.*: Department of State, Foreign Operations, and Related Programs: FY2020 Budget and Appropriations. *Congressional Research Service*, R45763, March 12, 2020, Online: <https://fas.org/sgp/crs/row/R45763.pdf> [letöltés ideje: 2019. december 16.]

GROSZKOWSKI, Jakub *et. al.*: A Visegrad cacophony over the conflict between Russia and Ukraine. *Analyses*, Centre for Eastern Studies, September 10, 2014, Online: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-09-10/a-visegrad-cacophony-over-conflict-between-russia-and-ukraine> [letöltés ideje: 2019. május 25.]

KÖRTVÉLYESI, Klaudia: A transzatlanti kapcsolatok perspektívái a Tom Lantos Intézet megnyitásának tükrében. *Grotius* (Kronika), 2011. szeptember 19., Online: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=OXSCMQ> [letöltés ideje: 2019. május 10.]

McGARRY, Brendan W.: The Defense Budget and the Budget Control Act: Frequently Asked Questions. *Congressional Research Service*, R44039, September 30, 2019, Online: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R44039.pdf> [letöltés ideje: 2019. december 10.]

PRADZYNSKI, Tomasz: U.S. Army moving East: Implementing Warsaw Summit Commitments. *The German Marshall Fund of the United States*, October 7, 2016, Online: <https://www.gmfus.org/blog/2016/10/07/us-army-moving-east-implementing-warsaw-summit-commitments> [letöltés ideje: 2019. október 9.]

RENNACK, Dianne E. & WELT, Cory: U.S. Sanctions on Russia: An Overview. *Congressional Research Service*, March 23, 2020, Online: <https://fas.org/sgp/crs/row/IF10779.pdf> [letöltés ideje: 2020. március 24.]

RHODES, Matthew & BARANOWSKI, Michał: Democracy and the Transatlantic Community: The Role of Central Europe. *Security Insights*, George C. Marshall European Center for Security Studies, No.8. (August 2013), ISSN 1867-4119, Online: https://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/MCDOcs/files/College/F_Publications/secInsights/SecurityInsights_08.pdf [letöltés ideje: 2019. április 15.]

SAROTTE, Mary Elise: The Renewal of the Russian Challenge in European Security: History as a Guide to Policy. *Transatlantic Academy*, German Marshall Fund of the United States, 2017 Paper Series, No.9., 2017.06.05, Online: <http://www.gmfus.org/publications/renewal-russian-challenge-european-security-history-guide-policy> [letöltés ideje: 2019. november 15.]

SELDEN, Zachary: The Increased U.S. Commitment to Europe under the Trump Administration. *Foreign Policy Research Institute*, December 6, 2018, Online: <https://www.fpri.org/article/2018/12/the-increased-u-s-commitment-to-europe-under-the-trump-administration/> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

SHAPIRO, Jeremy & PARDIJS, Dina: The Transatlantic Meaning of Donald Trump: A US-EU Power Audit. *European Council on Foreign Relations*, September 21, 2017, Online: http://www.ecfr.eu/page/-/US_EU_POWER_AUDIT.pdf [letöltés ideje: 2018. május 15.]

TOWELL, Pat & KAZLAUSKAS, Aras D.: The European Deterrence Initiative: A Budgetary Overview. *Congressional Research Service*, August 8, 2018, Online: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/IF10946.pdf> [letöltés ideje: 2018. szeptember 13.]

WRIGHT, Thomas: The 2016 Presidential Campaign and the Crisis of US Foreign Policy. *Lowy Institute*, October 10, 2016, Online: <https://www.lowyinstitute.org/publications/2016-presidential-campaign-and-crisis-us-foreign-policy> [letöltés ideje: 2018. december 20.]

Újságcikkek

ABBAKUMOVA, Natasha & LALLY, Kathy: Russia boots out USAID. *The Washington Post*, September 18, 2012, Online: https://www.washingtonpost.com/world/russia-boots-out-usaid/2012/09/18/c2d185a8-01bc-11e2-b260-32f4a8db9b7e_story.html [letöltés ideje: 2015. október 4.]

ADAMKUS, Valdas *et. al.*: An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe. *Gazeta Wyborcza*, July 15 2009, Online: https://wyborcza.pl/1,75399,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html [letöltés ideje: 2017. november 26.]

ADAMOWSKI, Jaroslaw: Poland inks \$4.6 billion contract for F-35 fighter jets. *DefenseNews*, January 31, 2020, Online: <https://www.defensenews.com/global/europe/2020/01/31/poland-inks-46-billion-contract-for-f-35-fighter-jets/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

ADAMOWSKI, Jaroslaw: Slovakia Plans To Acquire Fighter Jets. *Defense News*, January 13, 2014, Online: <http://www.defensenews.com/article/20140113/DEFREG01/301130017/Slovakia-Plans-Acquire-Fighter-Jets> [letöltés ideje: 2014. június 9.]

ADAMOWSKI, Jaroslaw: US, Polish presidents sign pact to boost American military presence in Poland. *DefenseNews*, September 24, 2019, Online: <https://www.defensenews.com/global/europe/2019/09/24/us-polish-presidents-sign-pact-to-boost-american-military-presence-in-poland/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

ANDERSON, Emma: US bumps EU diplomatic status back up after downgrade. *Politico*, March 4, 2019, Online: <https://www.politico.eu/article/us-bumps-eu-diplomatic-status-back-up-after-downgrade/> [letöltés ideje: 2019. november 22.]

ANDERSON, Jon R.: Aide: Bush to announce relocation plans for up to 70,000 troops. *Stars and Stripes*, August 15, 2004, Online: <http://www.stripes.com/news/aide-bush-to-announce-relocation-plans-for-up-to-70-000-troops-1.23270> [letöltés ideje: 2014. március 16.]

Army Recognition: Army of Slovakia takes delivery of first MRAP Navistar MaxxPro donated by the United States. *Army Recognition*, December 6, 2013, Online: http://www.armyrecognition.com/december_2013_defense_industry_military_news_uk/army_of_slovakia_takes_delivery_of_first_mrap_navistar_maxxpro_donated_by_the_united_states_0612136.html [letöltés ideje: 2014. június 8.]

ASMUS, Ronald, D.: A Better Way to Grow NATO. *The Washington Post*, January 28, 2008, Online: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/01/27/AR2008012701611.html> [letöltés ideje: 2014. április 7.]

BACZYNSKA, Gabriela: EU's Tusk asks: 'With friends like Trump, who needs enemies?' *Reuters*, May 16, 2018, Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-eu/eus-tusk-asks-with-friends-like-trump-who-needs-enemies-idUSKCN1IH1OH> [letöltés ideje: 2019. május 9.]

BAJDA, Piotr: The New Rules of the Central European Game. *The Warsaw Institute Review*, May 18, 2020, Online: <https://warsawinstitute.review/issue-2020/the-new-rules-of-the-central-european-game/> [letöltés ideje: 2020. június 17.]

BAKER, Peter: Obama Offered Deal to Russia in Secret Letter. *The New York Times*, March 2, 2009, Online: <https://www.nytimes.com/2009/03/03/washington/03prexy.html> [letöltés ideje: 2019. május 9.]

BAKER, Peter: White House Scraps Bush's Approach to Missile Shield. *The New York Times*, September 17, 2009, Online: https://www.nytimes.com/2009/09/18/world/europe/18shield.html?_r=1&partner=rss&emc=rss [letöltés ideje: 2019. október 2.]

BARANOWSKI, Michal & FOREMAN, Jacob: Polish Missile Defense Plan Puts Poland First. *GMF Blog*. August 11, 2012, Online: <http://blog.gmfus.org/2012/08/11/polish-missile-defense-plan-puts-poland-first/> [letöltés ideje: 2014. január 16.]

BARANYAI, Gábor: Hatvan új légvédelmi rakétát vehet Magyarország. *Magyar Nemzet*, 2020. május 9. Online: <https://magyarnemzet.hu/belfold/hatvan-uj-legvedelmi-raketakat-vehet-magyarorszag-8098229/> [letöltés ideje: 2020. május 12.]

BARRY, Ellen: Putin Criticizes West for Libya Incursion. *The New York Times*, April 26, 2011, Online: http://www.nytimes.com/2011/04/27/world/europe/27putin.html?_r=0 [letöltés ideje: 2015. október 17.]

BĂSESCU, Traian *et. al.*: Letter to President-elect Donald J. Trump from America's Allies. *The Washington Post*, January 9, 2017, Online: https://www.washingtonpost.com/r/2010-2019/WashingtonPost/2017/01/10/Editorial-Opinion/Graphics/Letter_to_Trump.pdf [letöltés ideje: 2018. május 2]

BBC: Nato summit: Trump calls Trudeau 'two-faced' over video. *BBC*, December 4, 2019, Online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-50653597> [letöltés ideje: 2019. december 12.]

BBC: HR McMaster: Russian meddling 'sophisticated subversion'. *BBC*, December 19, 2017, Online: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-42409144> [letöltés ideje: 2018. április 23.]

BBC: Why would Putin want to nuke Florida? *BBC*, March 1, 2018, Online: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-43248794> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

BBC 2: Interview with Trump's ex-chief strategist Steve Bannon. *BBC Two Newsnight*, May 24, 2018, Online: <https://www.bbc.co.uk/programmes/p0681gfh> (Videó, 11:52 és 12:08 perc között) [letöltés ideje: 2018. május 3.]

BEALE, Jonathan: Joe Biden's tough love diplomacy. *BBC*, July 24, 2009, Online: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/8168063.stm> [letöltés ideje: 2018. április 10.]

BENDER, Bryan: The Secret U.S. Army Study That Targets Moscow. *Politico*, April 14, 2016, Online: <https://www.politico.com/magazine/story/2016/04/moscow-pentagon-us-secret-study-213811> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

BLAKE, Aaron: Did Trump fire Tillerson because he was too anti-Russia? *The Washington Post*, March 13, 2018, Online: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2018/03/13/did-trump-fire-tillerson-because-he-was-too-anti-russia/> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

BLAKE, Heidi: WikiLeaks cables: planned US missile shield blind to nuclear weapons. *The Telegraph*, February 3, 2011, Online: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/wikileaks/8300950/WikiLeaks-cables-planned-US-missile-shield-blind-to-nuclear-weapons.html> [letöltés ideje: 2014. január 13.]

BLINKEN, Anthony J.: Time for the Trump Administration to Arm Ukraine. *The New York Times*, April 10, 2017, Online: <https://www.nytimes.com/2017/10/04/opinion/trump-ukraine-russia.html> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

BOEHNER, John: In Response to Russian Aggression, Key Central European Nations Plead for U.S. Natural Gas Exports. Speaker Boehner's Press Office, March 8, 2014, Online: <http://www.speaker.gov/press-release/response-russian-aggression-key-central-european-nations-plead-us-natural-gas-exports> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

BOITTIN, Jean-Francois: Donald Trump's Diplomatic War on Europe. *The Globalist*, January 20, 2019, Online: <https://www.theglobalist.com/trump-pompeo-eu-russia-collusion-sondland/> [letöltés ideje: 2019. május 2]

BOLTON, John.: Russian assault on 'American idea' enables Trump to take tough action. *The Hill*, March 19, 2018, Online: <http://thehill.com/opinion/national-security/374489-russian-assault-on-american-idea-enables-trump-to-take-tough-action> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

BROAD, J. William: U.S. Missile Defense Defense Strategy Is Flawed, Expert Panel Finds, *The New York Times*, September 11, 2012, Online: http://www.nytimes.com/2012/09/12/science/us-missile-defense-protections-are-called-vulnerable.html?pagewanted=all&_r=0 [letöltés ideje: 2013. május 15.]

BUCKLEY, Niel: Interview Transcript: Traian Basescu, president of Romania. *Financial Times*, March 13, 2010, Online: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/2f1b77e8-06e0-11e0-8c29-00144feabdc0.html#axzz2SYe5An3R> [letöltés ideje: 2013. május 6.]

CBS News: Ukraine crisis: NATO commander says permanent troop presence possible. *CBS News*, May 6, 2014, Online: <http://www.cbc.ca/news/world/ukraine-crisis-nato-commander-says-permanent-troop-presence-possible-1.2633957> [letöltés ideje: 2014. június 13.]

CENZIPER, Debbie & COLEMAN, Justine: 'Get the Nazi out of New York.' The secret operation to deport the last living Nazi defendant in the U.S. was a rare success. *The Washington Post*, September 2, 2018, Online: https://www.washingtonpost.com/national/get-the-nazi-out-of-new-york-the-secret-operation-to-deport-the-last-living-nazi-defendant-in-the-us-was-a-rare-success/2018/09/01/2ea22aca-aa32-11e8-8a0c-70b618c98d3c_story.html [letöltés ideje: 2019. november 26.]

CHAZAN, Guy: Merkel warns Europe cannot defend itself without Nato. *Financial Times*, November 27, 2019, Online: <https://www.ft.com/content/4a208660-10f8-11ea-a225-db2f231cfeae> [letöltés ideje: 2019. december 12.]

CHARLISH, Alan: Israel should apologize to Poland in Holocaust row: U.S. ambassador to Warsaw. *Reuters*, February 20, 2019, Online: <https://www.reuters.com/article/us-israel-poland/israel-should-apologize-to-poland-in-holocaust-row-us-ambassador-to-warsaw-idUSKCN1Q90TG> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

CHIACU, Doina & MOHAMMED, Arshad: Leaked audio reveals embarrassing U.S. exchange on Ukraine, EU. *Reuters*, February 7, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-ukraine-tape/leaked-audio-reveals-embarrassing-u-s-exchange-on-ukraine-eu-idUSBREA1601G20140207> [letöltés ideje: 2019. október 18.]

CIENSKI, Jan: Eni joins shale gas exodus from Poland. *Financial Times*, January 15, 2014, Online: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/8da7841a-7df1-11e3-95dd-00144feabdc0.html#axzz38fZZ7C6G> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

CIENSKI, Jan *et. al.*: Polish-American romance sours. *Politico*, March 15, 2016, Online: <https://www.politico.eu/article/nato-poland-obama-kaczynski-russia-putin-venice/> [letöltés ideje: 2019. július 2.]

CLOVER, Charles: Clinton vows to thwart new Soviet Union. *Financial Times*, December 6, 2012, Online: <http://www.ft.com/cms/s/0/a5b15b14-3fcf-11e2-9f71-00144feabdc0.html#axzz4G0Zuu8u8> [letöltés ideje: 2016. július 31.]

CNBC: Transcript of President-elect Trump's news conference. *CNBC*, January 11, 2017, Online: <https://www.cnbc.com/2017/01/11/transcript-of-president-elect-donald-j-trumps-news-conference.html> [letöltés ideje: 2018. december 20.]

CNN: Donald Trump: "I don't want to be president" – entire 1987 CNN interview (Larry King Live), *CNN*, May 9, 2016, (Videó: 0:54–05:40, 08:46–11:09 és 17:03–18:22 perc között). Online: <https://www.youtube.com/watch?v=A8wJc7vHcTs&t=72s> [letöltés ideje: 2019. január. 30.]

C-SPAN: U.S.-Europe Relations. *C-SPAN*, June 12, 2018, Online: <https://www.c-span.org/video/?446922-1/french-ambassador-us-discusses-transatlantic-relations> (videó, 13:44–14:29 perc között) [letöltés ideje: 2018. december 12.]

COALSON, Robert: NATO's Eastern Countries Fractured Over Response To Russia. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, May 25, 2018, Online: <https://www.rferl.org/a/russia-europe-divisions-ukraine-czech-hungary-poland-slovakia/26569958.html> [letöltés ideje: 2019. május 25.]

CROFT, Adrian & LEWIS, Barbara: EU unity on Russia sanctions fraying despite tough talk. *Reuters*, August 15, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-eu/eu-unity-on-russia-sanctions-fraying-despite-tough-talk-idUSKBN0GF1A220140815> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

DARNELL, Michael S.: 'Dragoon Ride' convoy ends with troops back in Vilseck. *Stars and Stripes*, April 1, 2015, Online: <https://www.stripes.com/news/dragoon-ride-convoy-ends-with-troops-back-in-vilseck-1.337876> [letöltés ideje: 2018. augusztus 10.]

DAVIES, Christian & BOFFEY, Daniel: Donald Trump's Poland visit sparks fears of widening divisions in Europe. *The Guardian*, July 4, 2017, Online: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jul/04/donald-trump-poland-visit-fears-widening-europe-warsaw> [letöltés ideje: 2019. május 15.]

EDDY, Melissa: Promoting Europe's Conservatives, U.S. Envoy Upsets Germans. *The New York Times*, June 4, 2018, Online: <https://www.nytimes.com/2018/06/04/world/europe/richard-grenell-germany-us.html> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

The Editorial Board: Trump's Man in Berlin. *The Washington Post*, June 6, 2018, Online: <https://www.nytimes.com/2018/06/06/opinion/trump-richard-grenell-ambassador-germany.html> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

Editorial Board: What Trump still doesn't get about Russian interference in the election. *The Washington Post*, February 16, 2018, Online: https://www.washingtonpost.com/opinions/an-indictment-describes-russias-information-warfare-trump-continues-to-miss-the-point/2018/02/16/c2c34254-1359-11e8-9065-e55346f6de81_story.html?utm_term=.407c8ed0b0df [letöltés ideje: 2018. december 20.]

EISEN, Norman: The Best Defense is a Shared Defense. *The Official Blog of Norman L. Eisen, U.S. Ambassador to the Czech Republic*, May 12, 2014, Online: <http://blogs.usembassy.gov/eisen/2014/05/12/a-strong-and-shared-defense/> [letöltés ideje: 2014. június 3.]

EMMOTT, Robin & STRUPCZEWSKI, Jan: Obama tells EU to do more to cut reliance on Russian gas. Reuters, March 26, 2014, Online: <http://www.reuters.com/article/2014/03/26/us-usa-eu-summit-idUSBREA2P0W220140326> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

ERLANGER, Steven: The Legacy of 1989 Is Still Up for Debate. *The New York Times*, November 8, 2009, Online: <https://www.nytimes.com/2009/11/09/world/europe/09berlin.html> [letöltés ideje: 2019. október 15.]

EVANS, Richard: The Madness of King Donald. *Foreign Policy*, June 13, 2017, Online: <https://foreignpolicy.com/2017/06/13/the-madness-of-king-donald/> [letöltés ideje: 2018. június 17.]

FAIOLA, Anthony: Mitt Romney will arrive in Europe for low-key tour. *The Washington Post*, July 24, 2012, Online: https://www.washingtonpost.com/world/romney-arrives-in-low-key-european-turn/2012/07/24/gJQAHNdI6W_story.html [letöltés ideje: 2019. április 14.]

Fox News: Bill O'Reilly's exclusive interview with President Trump. *Fox News*, February 7, 2017, Online: <https://www.foxnews.com/transcript/bill-oreillys-exclusive-interview-with-president-trump> [letöltés ideje: 2019. november 10.]

Fötér: Tusványos 2016: Orbán Viktor és Tőkés László teljes beszéde. *Fötér.ro erdélyi szemleportál*, 2016. július 23., Online: <https://www.youtube.com/watch?v=Udf1VZttQ0o> (Videó, 1:43:10 és 1:45:20 között) [letöltés ideje: 2019. május 24.]

GAMBINO *et. al.*: Obama expels 35 Russian diplomats in retaliation for US election hacking. *The Guardian*, December 20, 2016, Online: <https://www.theguardian.com/us->

[news/2016/dec/29/barack-obama-sanctions-russia-election-hack](#) [letöltés ideje: 2018. december 20.]

GARAMONE, Jim: U.S., Poland Sign Special Ops Memo of Understanding. *American Forces Press Service*, February 19, 2009, Online: <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=53141> [letöltés ideje: 2014. augusztus 15.]

GEARAN, Anne: Trump's White House guest list favours smaller European countries over traditional allies. *Independent*, August 21, 2019, Online: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-white-house-guest-list-europe-romania-germany-france-klaus-iohannis-a9072696.html> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

GLASSER, Susan B.: Walter Russell Mead: The Full Transcript. *Politico*, January 22, 2018, Online: <https://www.politico.com/magazine/story/2018/01/22/walter-russell-mead-the-full-transcript-216492> [letöltés ideje: 2019. november 30.]

Global Security Newswire: Spain Could Get \$260M for Hosting U.S. Aegis Antimissile Warships. *NTI*, July 11, 2013, Online: <http://www.nti.org/gsn/article/spain-could-get-260m-hosting-us-aegis-ships/> [letöltés ideje: 2014. január 13.]

GLOBSEC: Globsec Trends 2019. Central & Eastern Europe 30 years after the fall of the Iron Curtain. *Globsec 2019 Bratislava Forum*, 2019, Online: <https://forum.globsec.org/wp-content/uploads/2019/06/GLOBSEC-Trends2019.pdf> [letöltés ideje: 2019. november 4.]

GOLDBERG, Jeffrey: A Senior White House Official Defines the Trump Doctrine: 'We're America, Bitch!'. *The Atlantic*, June 11, 2018, Online: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2018/06/a-senior-white-house-official-defines-the-trump-doctrine-were-america-bitch/562511/> [letöltés ideje: 2018. szeptember 17.]

GOODMAN, David J.: Microphone Catches a Candid Obama. *The New York Times*, March 26, 2012, Online: <https://www.nytimes.com/2012/03/27/us/politics/obama-caught-on-microphone-telling-medvedev-of-flexibility.html> [letöltés ideje: 2018. október 4.]

GORDON, Michael R.: Jim Mattis, in Ukraine, Says U.S. Is Thinking of Sending Weapons. *The New York Times*, August 24, 2017, Online: <https://www.nytimes.com/2017/08/24/world/europe/mattis-ukraine-russia.html> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

GORDON, Michael R.: The 2000 Campaign: The Military; Bush Would Stop U.S. Peacekeeping in Balkans Fights, *The New York Times*, October 21, 2000, Online: <http://www.nytimes.com/2000/10/21/us/the-2000-campaign-the-military-bush-would-stop-us-peacekeeping-in-balkan-fights.html> [letöltés ideje: 2018. május 25.]

GOSLING, Tim: The Nationalist Internationale Is Crumbling. *Foreign Policy*, July 20, 2018, Online: <https://foreignpolicy.com/2018/07/20/the-nationalist-internationale-is-crumbling-steve-bannon-eastern-europe-hungary-czech-republic-slovakia-trade/> [letöltés ideje: 2019. május 25.]

GOULD, Joe: Mattis Warns Putin Trying to ‘Break’ Alliance, Voices NATO Support. *DefenseNews*, January 12, 2017, Online: <https://www.defensenews.com/congress/2017/01/12/mattis-warns-putin-trying-to-break-alliance-voices-nato-support/> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

GRAMER, Robbie: Diplomats Losing Out to Trump Picks for Top Spots. *Foreign Policy*, August 15, 2019, Online: <https://foreignpolicy.com/2019/08/15/former-officials-decry-diplomatic-disarmament-under-trump-state-department-political-appointees/> [letöltés ideje: 2019. november 22.]

GRANIERI, Ronald J.: Whose West is Best? *Foreign Policy Research Institute*, July 10, 2017, Online: <https://www.fpri.org/article/2017/07/whose-west-best/> [letöltés ideje: 2018. május 10.]

GREEN, Emma: Mike Pence Promises to Defend Christians in the Middle East. *The Atlantic*, October 26, 2017, Online: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/10/pence-middle-east-christians/544029/> [letöltés ideje: 2018. szeptember 26.]

GRIGAS, Agnia: Commentary: A win for Trump's gas diplomacy. Reuters, August 31, 2017, Online: <https://www.reuters.com/article/us-grigas-Ing/commentary-a-win-for-trumps-gas-diplomacy-idUSKCN1BB01K> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

GROVE, Thomas: Russia’s Putin Signs New Law Against ‘Undesirable’ NGOs. *The Wall Street Journal*, May 25, 2015, Online: <http://www.wsj.com/articles/russias-putin-signs-new-law-against-undesirable-ngos-1432567550> [letöltés ideje: 2015. október 4.]

GROSS, Terry: Obama’s Former Ethics Czar Discusses Trump, And The Global Threat To Democracy. *NPR*, September 6, 2018, Online: <https://www.npr.org/2018/09/06/645198341/obamas-former-ethics-czar-discusses-trump-and-the-global-threat-to-democracy> [letöltés ideje: 2019. április 18.]

EGNASH, Martin & VANDRIVER, John: Army to create new air defense, rocket units in Germany. *Stars and Stripes*, September 7, 2018, Online: <https://www.stripes.com/news/army-to-create-new-air-defense-rocket-units-in-germany-1.546457> [letöltés ideje: 2018. október 12.]

HÄMMERLE, Katharina: The Role of US Presidents in US Foreign Policy – A Conversation with Walter Russell Mead. *Österreichisches Institut für Internationale Politik*. February 23, 2016. Online: http://www.oiiip.ac.at/fileadmin/Unterlagen/Dateien/Veranstaltungen/2016/Summary_US_Presidents_US_Foreign_Policy.pdf [Letöltés ideje: 2019.01.29.]

HERSZENHORN, David M.: Call for ‘military Schengen’ to get troops moving. *Politico*, August 4, 2017, Online: <https://www.politico.eu/article/call-for-military-border-schengen-to-get-troops-moving-nato-eu-defense-ministers/> [letöltés ideje: 2018. október 10.]

HERSZENHORN, David M.: Trump’s man in Brussels slams ‘out of touch’ EU. *Politico*, December 10, 2018, Online: <https://www.politico.eu/article/trumps-man-in-brussels-slams-out-of-touch-eu/> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

HERVEY, Ginger & FRIES, Livia: The Trumpability Index. *Politico*, August 9, 2017, Online: <https://www.politico.eu/article/the-trumpability-index/> [letöltés ideje: 2019. december 2.]

HODGES, Ben: Don't put US bases in Poland. *Politico*, June 4, 2018, Online: <https://www.politico.eu/article/dont-put-us-bases-in-poland/> [letöltés ideje: 2018. október 15.]

HOLECEK, Oldrich: Multinational Aviation Training Centre document signed by four nations. *Ministry of Defence & Armed Forces of the Czech Republic*, February 25, 2013, Online: <http://www.army.cz/en/ministry-of-defence/newsroom/news/multinational-aviation-training-centre-document-signed-by-four-nations-80184/> [letöltés ideje: 2014. június 3.]

HOLLAND, Steve: Trump seeks 'historic' U.S. military spending boost, domestic cuts. *Reuters*, February 27, 2017, Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-budget-idUSKBN1661R2> [letöltés ideje: 2019. február 5.]

HOLLAND, Steve & BAKER, Luke: Trump, Macron agree on defence after 'insulting' European army spat. *Reuters*, November 10, 2018, Online: <https://www.reuters.com/article/uk-ww1-century-trump-macron/trump-macron-agree-on-european-defence-after-european-army-spat-idUSKCN1NE2M6> [letöltés ideje: 2019. május 2.]

HOLLAND, Steve & JONES, Gareth: Obama to reassure Poland with air base deal. *Reuters*, May 27, 2011, Online: <https://www.reuters.com/article/us-poland-obama-idUSTRE74Q5FW20110527> [letöltés ideje: 2019. július 8.]

HOUCK, Caroline: Trump Touts Increased NATO Spending, But That Sort of Misses the Point, Experts Say. *DefenseOne*, May 18, 2018, <https://www.defenseone.com/politics/2018/05/trump-touts-increased-nato-spending-sort-misses-point-experts-say/148303/> [2018.09.19.]

HOVET, Jason: Czechs oppose broad Russia sanctions, see new Iron Curtain. *Reuters*, July 30, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/uk-ukraine-crisis-czech/czechs-oppose-broad-russia-sanctions-see-new-iron-curtain-idUKKBN0FZ18O20140730> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

HOVET, Jason & JANCARIKOVA, Tatiana: Central Europe confident Trump committed to NATO. *Reuters*, May 26, 2017, Online: <https://www.reuters.com/article/us-usa-nato-centraleurope-idUSKBN18M1XI> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

HOVET, Jason & LOPATKA, Jan: Czechs seek to modify proposed EU sanctions, warn of escalation. *Reuters*, September 2, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-sanctions-czech/czechs-seek-to-modify-proposed-eu-sanctions-warn-of-escalation-idUSKBN0GX1CP20140902> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

HUDEC, Michal: Analyst: Russia pushing US out of Europe. *EurActiv.com*, November 2, 2009, Online: <https://www.euractiv.com/section/central-europe/interview/analyst-russia-pushing-us-out-of-europe/> [letöltés ideje: 2019. május 26.]

JAN, Farah, N. & PHANSALKAR, Megan: Trump's War on the World Trade Organization. *The Diplomat*, December 12, 2019, Online: <https://thediplomat.com/2019/12/trumps-war-on-the-world-trade-organization/> [letöltés ideje: 2019. december 28.]

JOHNSON, Eliana: Trump's rebuke of McMaster was months in the making. *Politico*, February 20, 2018, Online: <https://www.politico.com/story/2018/02/20/trump-mcmaster-tension-national-security-adviser-417110> [letöltés ideje: 2018. április 23.]

JOYNER, James: Obama Abandons Poland and Czech Missile Defense. *New Atlanticist, Atlantic Council*, September 17, 2009, Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/obama-abandons-poland-and-czech-missile-defense/> [letöltés ideje: 2019. október 2.]

JOYNER, James: Obama's Missile Defense Decision: The View From Europe. *New Atlanticist, Atlantic Council*, September 18, 2009, Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/obamas-missile-defense-decision-the-view-from-europe/> [letöltés ideje: 2019. október 2.]

JUDSON, Jen: US Army may send larger deployments to Europe. *DefenseNews*, December 14, 2017, Online: <https://www.defensenews.com/land/2017/12/14/army-considering-larger-deployments-to-europe/> [letöltés ideje: 2018. október 15.]

JUDSON, Jen: Army shifting to larger-scale exercises on short notice to be less predictable. *DefenseNews*, April 4, 2018, Online: <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/global-force-symposium/2018/04/04/army-shifting-to-larger-scale-exercises-on-short-notice-to-be-less-predictable/> [letöltés ideje: 2018. szeptember 17.]

JÜN, Dominik: Wikileaks: Czech Republic seeks European pool to purchase F-16 fighter jets. *Radio Praha*, February 29, 2012, Online: <http://www.radio.cz/en/section/news/wikileaks-czech-republic-seeks-european-pool-to-purchase-f-16-fighter-jets> [letöltés ideje: 2014. június 5.]

KEMP, John: COLUMN-Obama could lift U.S. oil-export ban without Congress: Kemp. *Reuters*, December 18, 2013, Online: <https://www.reuters.com/article/usa-oil-exports/column-obama-could-lift-u-s-oil-export-ban-without-congress-kemp-idUSL6N0JX2U920131218> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

KINSTLER, Linda: What Trump Means for Central and Eastern Europe. *The Atlantic*, November 28, 2016, Online: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/11/trump-putin-nato-hungary-estonia-poland-orban/508910/> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

KIRCHICK, James: Advocate. *Tablet*, January 19, 2012, Online: <https://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/88591/advocate> [letöltés ideje: 2019. április 25.]

KOZARYN, D. Linda: Clinton, Yeltsin Confer on NATO, Security Issues. *American Forces Press Service*, March 25, 1997, Online: <http://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=40923> [letöltés ideje: 2016. február 8.]

KRAUTHAMMER, Charles: The Obama doctrine: Leading from behind. *The Washington Post*, April 28, 2011, Online: https://www.washingtonpost.com/opinions/the-obama-doctrine-leading-from-behind/2011/04/28/AFBCy18E_story.html [letöltés ideje: 2019. október 9.]

KRUGMAN, Paul: Depression and Democracy. *The New York Times*, December 11, 2011, Online: <https://www.nytimes.com/2011/12/12/opinion/krugman-depression-and-democracy.html> [letöltés ideje: 2019. április 25.]

KUMAR SEN, Ashish: US Senators Back NATO as Trump Leaves Allies On Edge. *Atlantic Council*, July 12, 2018, Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/us-senators-back-nato-as-trump-leaves-allies-on-edge/> [letöltés ideje: 2019. november 24.]

KUZ, Michal: The Abandoned Alliance. *National Review*, August 8, 2012, Online: <https://www.nationalreview.com/2012/08/abandoned-alliance-michal-kuz/> [letöltés ideje: 2019. október 2.]

LANDLER, Mark: Obama Cites Poland as Model for Arab Shift. *The New York Times*, May 28, 2011, Online: <https://www.nytimes.com/2011/05/29/world/europe/29prexy.html> [letöltés ideje: 2019. július 3.]

LAZAROVÁ, Daniela: Czech PM says meeting with President Trump is a “restart” in bilateral relations. *Radio Prague International*, March 7, 2017, Online: <https://www.radio.cz/en/section/curraffrs/czech-pm-says-meeting-with-president-trump-is-a-restart-in-bilateral-relations> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

LAZAROVÁ, Daniela: Czech PM tells President Trump he wants to “make the Czech Republic great again” *Radio Prague International*, March 8, 2017, Online: <https://www.radio.cz/en/section/curraffrs/czech-pm-tells-president-trump-he-wants-to-make-the-czech-republic-great-again> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

LIU, Natalie: Slovak PM's White House Visit Spotlights US Defense Accords. *Voice of America*, May 4, 2019, Online: <https://www.voanews.com/europe/slovak-pms-white-house-visit-spotlights-us-defense-accords> [letöltés ideje: 2019. december 3.]

LIZZA, Ryan: Leading from behind. *The New Yorker*, April 26, 2011, Online: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/leading-from-behind> [letöltés ideje: 2019. október 9.]

LOPATKA, Jan: Slovak PM follows Czechs in ruling out foreign NATO troops. *Reuters*, June 4, 2014, Online: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-slovakia-nato/slovak-pm-follows-czechs-in-ruling-out-foreign-nato-troops-idUSKBN0EF18F20140604> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

LUHN, Alec: Russia's turbulent ties in Europe – the Guardian briefing. *The Guardian*, October 17, 2014, Online: <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/17/-sp-russia-relations-europe-guardian-briefing> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

LYMAN, Rick & BERENDT, Joanna: Obama Rebukes Poland's Right-Wing Government. *The New York Times*, July 8, 2016, Online: <https://www.nytimes.com/2016/07/09/world/europe/obama-poland-nato-summit.html> [letöltés ideje: 2019. július 2.]

Ma.hu: Hende Csaba jelenlétében avatták a Katonai Tanácsadó Csoport új bázisát. *MTI*, 2013. március 26, Online:

<http://www.ma.hu/kulfold/167257/Hende-Csaba-jelenleteben-felavattak-a-Katonai-Tanacsado-Csoport-uj-bazisat> [letöltés ideje: 2014. június 6.]

MacASKILL, Ewen: Angela Merkel hits back at Donald Trump at Nato summit. *The Guardian*, July 11., 2018, Online: <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jul/11/nato-summit-donald-trump-says-germany-is-captive-of-russians> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

MACHI, Vivienne: Russia, Trump Driving European Arms Purchases. *NationalDefense*, June 7, 2018, Online: <https://www.nationaldefensemagazine.org/articles/2018/6/7/russia-trump-driving-european-arms-purchases> [letöltés ideje: 2019. október 3.]

Magyar Nemzet: Helikopterüzlet versengő jelentkezőkkel. *Magyar Nemzet*, 2012. november 2, Online: http://mno.hu/magyar_nemzet_belfoldi_hirei/helikopteruzlet-versengo-jelentkezoekkel-1115024 [letöltés ideje: 2014. június 10.]

MAHER, Heather: Clinton Embarks On Whirlwind Tour Of Eastern Europe, Caucasus. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*, July 1, 2010, Online: https://www.rferl.org/a/Clinton_Embarks_On_Whirlwind_Tour_Of_Eastern_Europe_Caucasus/2088062.html [letöltés ideje: 2018. április 11.]

MAHONY, Honor: Poland fears German 'inactivity' more than German power. *euobserver*, November 28, 2011, Online: <https://euobserver.com/economic/114424> [letöltés ideje: 2019. április 21.]

MANN, James. The Adults in the Room. *The New York Review of Books*, October, 2012, Online: <https://www.nybooks.com/articles/2017/10/26/trump-adult-supervision/> [letöltés ideje: 2018. június 17.]

MARTONYI, János: Európa és az Egyesült Államok jó viszonya. *Magyar Nemzet*, Július 1, 2011, Online: <https://magyarnemzet.hu/archivum/archivum-magyarnemzet/europa-es-az-egyedul-allamok-jo-viszonya-6831932/> [letöltés ideje: 2019. október 5.]

MASON, Jeff & MACDONALD, Alastair: Trump lashes Germany over gas pipeline deal, calls it Russia's 'captive'. *Reuters*, July 11, 2018, Online: <https://www.reuters.com/article/us-nato-summit-pipeline/trump-lashes-germany-over-gas-pipeline-deal-calls-it-russias-captive-idUSKBN1K10VI> [letöltés ideje: 2019. május 12.]

MARX, Willem: CNBC interview with Hungary's Foreign Minister, Peter Szijjártó. *CNBC*, March 20, 2018, <https://www.cnb.com/2018/03/20/cnbc-interview-with-hungarys-foreign-minister-peter-szijjarto.html> [letöltés ideje: 2018. május 10.]

MATHIS, Adam L. & SVAN, Jennifer H.: Lakenheath fighters headed to Baltics to beef up air space patrolling as Ukraine crisis continues. *Stars and Stripes*, March 6, 2014, Online: <http://www.stripes.com/news/lakenheath-fighters-headed-to-baltics-to-beef-up-air-space-patrolling-as-ukraine-crisis-continues-1.271434> [letöltés ideje: 2014. június 15.]

MacFARQUHAR, Neil & KRAMER Andrew E.: How Rex Tillerson Changed His Tune on Russia and Came to Court Its Rulers. *The New York Times*, December 20, 2016, Online: <https://www.nytimes.com/2016/12/20/world/europe/russia-rex-tillerson-donald-trump-secretary-of-state.html> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

MANANCE, Henry *et. al.*: Donald Trump takes swipe at EU as ‘vehicle for Germany’. *Financial Times*, January 16, 2017, Online: <https://www.ft.com/content/1f7c6746-db75-11e6-9d7c-be108f1c1dce> [letöltés ideje: 2019. május 15.]

MANCHESTER, Julia: Polish leaders blocked from White House meetings amid controversial Holocaust law: report. *The Hill*, March 6, 2018, Online: <https://thehill.com/homenews/administration/376928-polish-leaders-blocked-from-white-house-meetings-amid-controversial> [letöltés ideje: 2018. május 5.]

McMASTER, R. H.: Russian Aggression is Strengthening Our Resolve. *Atlantic Council*, April 3, 2018, Online: <http://www.atlanticcouncil.org/news/transcripts/us-national-security-advisor-lt-gen-h-r-mcmaster-russian-aggression-is-strengthening-our-resolve> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

McMASTER H.R. & COHN, Gary D.: America First Doesn’t Mean America Alone. *The Wall Street Journal*, May 30, 2017 <https://www.wsj.com/articles/america-first-doesnt-mean-america-alone-1496187426> [letöltés ideje: 2019. január 30.]

MEHTA, Aaron: Slovakia selects F-16 over Gripen for new fighter. *DefenseNews*, July 11, 2018, Online: <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/riat/2018/07/11/slovakia-selects-f-16-over-gripen-for-new-fighter/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

MEHTA, Aaron: Will the US trade its new sub-launched cruise missile for Russian arms treaty compliance? *DefenseNews*, February 6, 2018, Online: <https://www.defensenews.com/space/2018/02/06/will-the-us-trade-its-new-sub-launched-cruise-missile-for-russian-arms-treaty-compliance/> [letöltés ideje: 2019. május 21.]

MILES, Donna: Force Changes in Europe to Preserve Strategic Edge. *United States Department of Defense*, May 7, 2012, Online: <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=116221> [letöltés ideje: 2014. május 8.]

MTI: Megkezdődött Közép-Európa legjelentősebb kül- és biztonságpolitikai fóruma Pozsonyban. *Hirado.hu*, 2014. május 14., Online: <https://hirado.hu/2014/05/14/megkezdodott-kozep-europa-legjelentosebb-kul-es-biztonsagpolitikai-foruma-pozsonyban/> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

MORELLO, Carol & GEARAN, Anne: Senators sharply question State Department budget cuts. *The Washington Post*, June 13, 2017, Online: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/tillerson-argues-state-departments-main-focus-should-be-on-us-security/2017/06/13/0438ebdc-503f-11e7-be25-3a519335381c_story.html [letöltés ideje: 2019. december 15.]

OBAMA, Barack & BIDEN, Joe: A Stronger Partnership with Europe for a Safer America. *Obama for America*, 2008, Online: <https://www.scribd.com/document/6245758/Barack-Obama-Joe-Biden-A-Stronger-Partnership-with-Europe-for-a-Safer-America> [letöltés ideje: 2019. május 20.] pp.1–4.

O’DONNELL, Katy: Hungarian minister: We prefer Trump to Obama, or Europe. *Politico*, January 21, 2018, Online: <https://www.politico.eu/article/hungarian-minister-we-prefer-trump-team-over-obama-team/> [letöltés ideje: 2018. március 5.]

OPALL-ROME, Barbara: U.S. Maintains Full Control of Turkish-Based Radar. *Stars and Stripes*, January 30, 2012, Online: <http://www.defensenews.com/article/20120130/DEFREG04/301300013/U-S-Maintains-Full-Control-Turkish-Based-Radar> [letöltés ideje: 2014. január 15.]

OPRYSKO, Caitlin: Mike Pompeo unveils panel to examine 'unalienable rights'. *Politico*, July 8, 2019, Online: <https://www.politico.com/story/2019/07/08/pompeo-panel-unalienable-rights-1400023> [letöltés ideje: 2019. november 26.]

OPRYSKO, Caitlin & SELIGMAN, Lara: Trump says he will 'probably' reassign troops from Germany to Poland. *Politico*, June 24, 2020, Online: <https://www.politico.com/news/2020/06/24/trump-reassign-troops-from-germany-to-poland-338461> [letöltés ideje: 2020. június 30.]

OSTROUKH, Andrey: Russia's Putin signs NGO "foreign agents" law. *Reuters*, July 21, 2012, Online: <http://www.reuters.com/article/2012/07/21/us-russia-putin-ngos-idUSBRE86K05M20120721> [letöltés ideje: 2015. október 4.]

O'SULLIVAN, John: East vs West: the new battle for Europe. *The Spectator*, January 27, 2018, Online: <https://www.spectator.co.uk/2018/01/the-fight-for-europe-is-now-between-east-and-west/> [letöltés ideje: 2018. május 26.]

PAWLAK, Justyna: Unease in Brussels over Trump's Poland visit. *Reuters*, June 29, 2017, Online: <https://www.reuters.com/article/us-poland-usa-trump/unease-in-brussels-over-trumps-poland-visit-idUSKBN19K0G0> [letöltés ideje: 2018. május 10.]

PECQUET, Julian: Lech Walesa all but endorses Mitt Romney during meeting in Poland. *The Hill*, July 31, 2012, Online: <https://thehill.com/policy/international/241017-polish-human-rights-icon-roots-for-romney> [letöltés ideje: 2019. április 14.]

PERRY, Rick *et. al.*: Paving the path to U.S. energy dominance. *The Washington Times*, June 26, 2017, Online: <https://www.washingtontimes.com/news/2017/jun/26/us-energy-dominance-is-achievable/> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

PFEIFER, Sylvia: Potential of shale gas continues to drive exploration. *Financial Times*, December 16, 2013, Online: <http://www.ft.com/cms/s/0/064a3926-5dc7-11e3-95bd-00144feabdc0.html#axzz38hrvDHFh> [letöltés ideje: 2014. július 27.]

PIFER, Steven: Will Russia Take 'Yes' for an Answer? *The New York Times*, March 29, 2013, Online: http://www.nytimes.com/2013/03/30/opinion/global/the-u-s-missile-defense-plan-in-europe.html?_r=0 [letöltés ideje: 2013. május 15.]

POLITICO STAFF: Transcript: Third presidential debate. *Politico*, October 22, 2012, Online: <https://www.politico.com/story/2012/10/third-debate-transcript-082712> [letöltés ideje: 2018. október 4.]

RFE/RL: Macron Tells Putin Europe Committed To U.S. Alliance Despite Rifts. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, May 25, 2018, Online: <https://www.rferl.org/a/russia-putin-woos-france-macron-closer-economic-ties-lucrative-business-deals-total-economic-forum/29249754.html> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

RFE/RL: Poland Seals Deal To Buy LNG From U.S. To Ease Dependence On Moscow. Radio Free Europe / Radio Liberty, October 17, 2018, Online: <https://www.rferl.org/a/poland-seals-deal-to-buy-lng-from-u-s-to-ease-dependence-on-moscow/29548775.html> [letöltés ideje: 2019. december 17.]

RIA Novosti: Moscow to Discuss Changes in US Missile Defense Plans. *RIA Novosti* March 20, 2013, Online: http://en.ria.ru/military_news/20131217/185648744/Russian-Missile-Forces-to-Field-New-Heavy-Missile-by-2020-.html [letöltés ideje: 2014. január 13.]

RIA Novosti: Russia Begins Construction of New Anti-Missile Radar. *RIA Novosti* August 13, 2013, Online: http://en.ria.ru/military_news/20130813/182730711.html [letöltés ideje: 2014. január 13.]

ROBSON, Seth: New bases in Bulgaria, Romania cost U.S. over \$100M. *Stars and Stripes*, October 17, 2009, Online: <https://www.stripes.com/news/new-bases-in-bulgaria-romania-cost-u-s-over-100m-1.95658> [letöltés ideje: 2014. április 10.]

ROGIN Josh: Czech foreign minister: The West is losing to Putin. *Foreign Policy*, September 25, 2012, Online: <https://foreignpolicy.com/2012/09/25/czech-foreign-minister-the-west-is-losing-to-putin/> [letöltés ideje: 2018. április 5.]

ROGIN, Josh: Clinton: Europe's reassurer in chief? *Foreign Policy*, February 2, 2010, Online: <https://foreignpolicy.com/2010/02/02/clinton-europes-reassurer-in-chief/> [letöltés ideje: 2019. október 10.]

ROULO, Claudette: U.S., Czech Republic Agree to Sale of Helicopters. *United States Department of Defense*, December 12, 2019, Online: <https://www.defense.gov/Explore/News/Article/Article/2039228/us-czech-republic-agree-to-sale-of-helicopters/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

ROUSEK, Leos: Slovakia Warns of Danger of Wider Ukraine Conflict. *The Wall Street Journal*, December 2, 2014, Online: <https://www.wsj.com/articles/slovakia-warns-of-danger-of-wider-ukraine-conflict-1417541937> [letöltés ideje: 2019. május 25.]

SAMUELS, Brett: Trump approves Poland's entry to visa waiver program. *The Hill*, October 4, 2019, Online: <https://thehill.com/homenews/administration/464387-trump-approves-polands-entry-to-visa-waiver-program> [letöltés ideje: 2019. november 24.]

SANTORA, Marc & BERENDT, Joanna: Poland's Leader Finds an Ally in Trump, Even as He Brings Courts to Heel. *The New York Times*, September 17, 2018, Online: <https://www.nytimes.com/2018/09/17/world/europe/poland-courts.html> [letöltés ideje: 2019. február 5.]

SAVRANSKY, Rebecca: Putin: New missile renders defenses useless. *The Hill*, March 1, 2018, Online: <http://thehill.com/policy/international/376191-putin-new-missile-renders-defenses-useless> [letöltés ideje: 2019. május 22.]

SCHADLOW, Nadia: Welcome to the Competition. *War on the Rocks*, January 26, 2017, Online: <https://warontherocks.com/2017/01/welcome-to-the-competition/> [letöltés ideje: 2019. január 30.]

SHANKER, Thom: U.S. Hails Deal With Turkey on Missile Shield. *The New York Times*, September 15, 2011, Online: http://www.nytimes.com/2011/09/16/world/europe/turkey-accepts-missile-radar-for-nato-defense-against-iran.html?_r=0 [letöltés ideje: 2014. január 13.]

SHOTTER, James: EU migration plan is unworkable, Czech PM warns. *Financial Times*, July 19, 2018, Online: <https://www.ft.com/content/c25cb212-89d0-11e8-b18d-0181731a0340> [letöltés ideje: 2019. február 2.]

SIKORSKI, Radisław: Why the West Needs a New Start. *The Guardian*, November 20, 2010, Online: <https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2010/nov/19/nuclear-weapons-usforeignpolicy> [letöltés ideje: 2018. április 5.]

SMALE, Alison & ERLANGER, Steven: Merkel, After Discordant G-7 Meeting, Is Looking Past Trump. *The New York Times*, May 28, 2017, Online: <https://www.nytimes.com/2017/05/28/world/europe/angela-merkel-trump-alliances-g7-leaders.html> [letöltés ideje: 2019. december 12.]

SMITH, Craig S.: Chirac Upsets East Europe by Telling It to ‘Shut Up’ on Iraq, *The New York Times*, February 18, 2003, Online: <http://www.nytimes.com/2003/02/18/international/europe/chirac-upsets-east-europe-by-telling-it-to-shut-up-on.html> [letöltés ideje: 2018. március 20.]

SPARKS, Donald: SOCEUR enhances Slovak special operations intelligence capacity. *United States European Command*, November 17, 2010, Online: <http://www.eucom.mil/article/19577/soceur-enhances-slovak-special-operations-intelligence-capacity> [letöltés ideje: 2014. június 6.]

Spectator Staff: Slovakia supports US President Trump’s opinion on North Stream 2. *The Slovak Spectator*, July 12, 2018, <https://spectator.sme.sk/c/20869229/slovakia-supports-us-president-trumps-opinion-on-north-stream-2.html> [letöltés ideje: 2018. május 10.]

Spectator Staff: US Congress approves grant of \$50 million for Slovakia. *The Slovak Spectator*, October 8, 2018, Online: <https://spectator.sme.sk/c/20932262/us-congress-approves-grant-of-usd50-million-for-slovakia.html> [letöltés ideje: 2019. december 2.]

Spectator Staff: Will Trump visit Slovakia? *The Slovak Spectator*, May 2, 2019, Online: <https://spectator.sme.sk/c/22111901/trump-may-come-to-slovakia.html> [letöltés ideje: 2019. november 23.]

SPRENGER, Sebastian: NATO foots bill for massive US combat depot in Poland. *DefenseNews*, March 28, 2019, Online: <https://www.defensenews.com/global/europe/2019/03/28/nato-foots-bill-for-massive-us-combat-depot-in-poland/> [letöltés ideje: 2020. február 4.]

STEFTALOVICH, Zoya: Trump is not the cause of cooling EU-US ties, says Merkel. *Politico*, January 16, 2020, Online: <https://www.politico.eu/article/trump-is-not-the-cause-of-cooling-eu-us-ties-says-merkel/> [letöltés ideje: 2020. február 2.]

ŠTUCBARTOVÁ, Linda: Stephen B. King – Life is work and work is life. *Czech & Slovak Leaders Magazine* (November/December 2018), Online:

<https://www.czechleaders.com/interviews/stephen-b-king> [letöltés ideje: 2019. november 23.], pp.42–43.

SZARY, Wiktor: NATO allies launch largest military exercise since end of Cold War in clear message to Russia. *Independent*, June 6, 2016, Online: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/anakonda-16-nato-allies-launch-largest-military-exercise-since-end-of-cold-war-in-poland-in-clear-a7068141.html> [letöltés ideje: 2018. május 15.]

TAVERNISE, Sabrina: Canceling Deal for 2 Warships, France Agrees to Repay Russia. *The New York Times*, August 5, 2015, Online: <https://www.nytimes.com/2015/08/06/world/europe/france-reimburses-russia-for-warships-as-deal-becomes-casualty-of-ukraine-sanctions.html> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

Thenews.pl. News from Poland: Polish demand for thousands of troops splits NATO alliance? *Thenews.pl. News from Poland*, April 2, 2014, Online: <http://www.thenews.pl/1/10/Artykul/167098.Polish-demand-for-thousands-of-troops-splits-NATO-alliance> [letöltés ideje: 2014. június 15.]

The Rubin Report: Ambassador: Exposing UN Waste & Trump's Pro Gay Policies | Richard Grenell | POLITICS | Rubin Report. The Rubin Report (Youtube videó 36:30 és 37:17 perc, illetve 47:35 és 50:00 perc között) Online: <https://www.youtube.com/watch?v=TUL1KzYbEm8> [letöltés ideje: 2020. március 10.]

TILLERSON Rex W.: I Am Proud of Our Diplomacy. *The New York Times*, December 27, 2017, Online: <https://www.nytimes.com/2017/12/27/opinion/rex-tillerson-state-department-diplomacy.html> [letöltés ideje: 2018. április 24.]

TRUMP, Donald J.: Transcript of Donald Trump's speech on national security in Philadelphia. *The Hill*, September 7, 2016, Online: <https://thehill.com/blogs/pundits-blog/campaign/294817-transcript-of-donald-trumps-speech-on-national-security-in> [letöltés ideje: 2019. november 10.]

TRUMP, Donald J.: Transcript: Donald Trump's Foreign Policy Speech. *The New York Times*, April 27, 2016, Online: <https://www.nytimes.com/2016/04/28/us/politics/transcript-trump-foreign-policy.html> [letöltés ideje: 2019. november 10.]

TOOSI, Nahal: Tillerson vows State Dept. redesign won't concentrate power in his hands. *Politico*, September 15, 2017, Online: <https://www.politico.com/story/2017/09/15/state-department-restructure-rex-tillerson-242775> [letöltés ideje: 2019. december 16.]

TRAYNOR, Ian: Poland stalls Bush's 'lame duck' deal on missile shield. *The Guardian*, May 28, 2008, Online: <http://www.theguardian.com/world/2008/may/28/poland.usa> [letöltés ideje: 2014. január 13.]

TRAYNOR, Ian: Wikileaks cables: Poland furious over getting 'potted plants', not missiles. *The Guardian*, December 6, 2010, Online: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/06/wikileaks-cables-poland-plants-missiles> [letöltés ideje: 2014. május 9.]

TRAYNOR, Ian: WikiLeaks cables reveal secret Nato plans to defend Baltics from Russia. *The Guardian*, December 6, 2010, Online: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/06/wikileaks-cables-nato-russia-baltics> [letöltés ideje: 2018. december 2.]

TURAK, Natasha: Stop bashing Trump, Hungary's foreign minister tells Europe. *CNBC*, June 1, 2018, Online: <https://www.cnn.com/2018/06/01/stop-bashing-trump-hungarys-foreign-minister-tells-europe.html> [letöltés ideje: 2018. május 15.]

VANDRIVER, John: EUCOM takes 'another look' at planned base closures. *Stars and Stripes*, April 17, 2017, Online: <https://www.stripes.com/news/europe/eucom-takes-another-look-at-planned-base-closures-1.463948> [letöltés ideje: 2019. június 6.]

VANDRIVER, John: Former Army Europe boss: Pulling US troops from Germany would be a big win for Russia. *Stars and Stripes*, July 2, 2018, Online: <https://www.stripes.com/news/former-army-europe-boss-pulling-us-troops-from-germany-would-be-a-big-win-for-russia-1.535699> [letöltés ideje: 2018. október 16.]

VANDRIVER, John: US Army's last tanks depart from Germany. *Stars and Stripes*, April 4, 2013, Online: <https://www.stripes.com/news/us-army-s-last-tanks-depart-from-germany-1.214977> [letöltés ideje: 2014. augusztus 7.]

VILIKOVSKÁ, Zuzana: US special forces and Slovak 5th Regiment to cooperate in Afghanistan. *The Slovak Spectator*, February 9, 2011, Online: http://spectator.sme.sk/articles/view/41597/10/us_special_forces_and_slovak_5th_regiment_to_cooperate_in_afghanistan.html [letöltés ideje: 2014. június 6.]

The Voice of Russia: Lavrov lauds new START Treaty. *The Voice of Russia*, April 6, 2010, Online: <http://voiceofrussia.com/2010/04/06/6067842/> [letöltés ideje: 2013. november 10.]

VOLKER, Kurt *et. al.*: Obama's crucial moment in Poland. *The Christian Science Monitor*, May 26, 2011, Online: <https://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2011/0526/Obama-s-crucial-moment-in-Poland> [letöltés ideje: 2019. július 12.]

VONDRA, Alexandr: Letter to Obama: Five Years Later. *Center for European Policy Analysis*, July 10, 2014, Online: <https://cepa.ecms.pl/index/?id=5792a227e0f56a94e118de0585387c32> [letöltés ideje: 2018. március 2.]

VÖRÖS, Szabolcs: We see Russia in a different way. *Válasz*, October 19, 2017, Online: <http://valasz.hu/vilag/we-see-russia-in-a-different-way-waszczykowski-interview-125927> [letöltés ideje: 2019. május 24.]

Warsaw Business Journal: Komorowski: Poland needs its own anti-missile shield. *Warsaw Business Journal*, August 6, 2012, Online: <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/texttrans/2012/01/20120111143534su5.593073e-02.html#axzz2QrJPPeU8> [letöltés ideje: 2013. május 14.]

WEMER, David A.: The United States is back in Central Europe, state department official says. *Atlantic Council*, July 17, 2019, Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new->

[atlanticist/the-united-states-is-back-in-central-europe-state-department-official-says/](#) [letöltés ideje: 2019. november 5.]

WIKE, Richard *et. al.*: As Obama Years Draw to Close, President and U.S. Seen Favorably in Europe and Asia. *Pew Research Center*, June 29, 2016, Online: <https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2016/06/Pew-Research-Center-Balance-of-Power-Report-FINAL-June-29-2016.pdf> [letöltés ideje: 2019. október. 30.]

WIKE, Richard *et. al.*: Trump's International Ratings Remain Low, Especially Among Key Allies. *Pew Research Center*, October 1, 2018, Online: <https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2018/10/Pew-Research-Center-U-S-Image-Report-UPDATED-2018-10-01.pdf> [letöltés ideje: 2019. október. 30.]

WIKE, Richard *et. al.*: Trump Ratings Remain Low Around Globe, While Views of U.S. Stay Mostly Favorable. *Pew Research Center*, January 8, 2020, Online: https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2020/01/PG_2020.01.08_US-Image_FINAL.pdf [letöltés ideje: 2020. január. 20.]

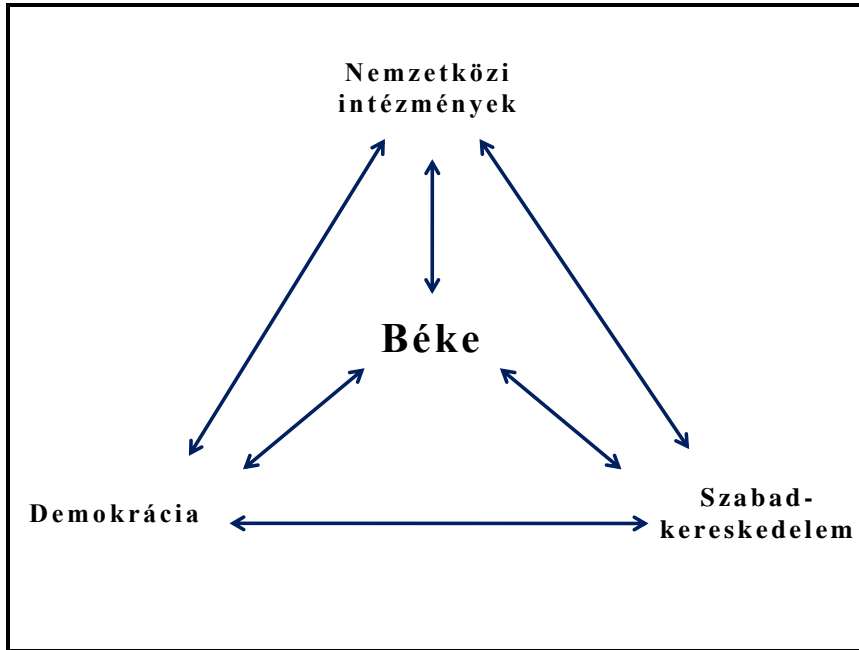
WIRTZ, Bill: There's Plenty of Love For Trump in Europe. *RealClearWorld*, February 1, 2018, Online: https://www.realclearworld.com/articles/2018/02/01/theres_plenty_of_love_for_trump_in_europe_112698.html [letöltés ideje: 2019. november 26.]

WP Editorial: The Putinization of Hungary. *The Washington Post*, December 26, 2010, Online: <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/26/AR2010122601791.html> [letöltés ideje: 2019. április 25.]

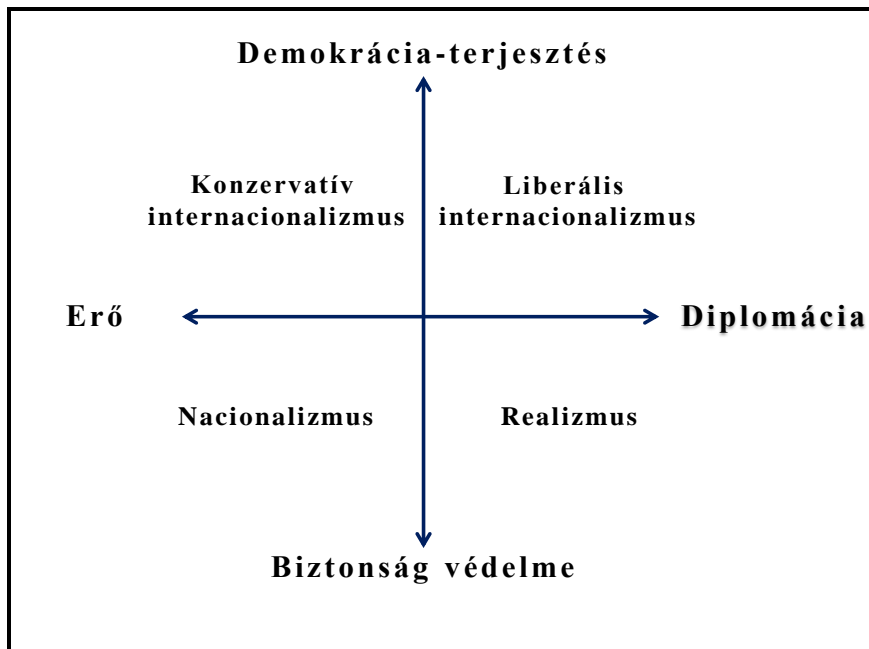
WRIGHT, Thomas: Trump Is Choosing Eastern Europe. *The Atlantic*, June 6, 2018, Online: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/06/trump-is-choosing-eastern-europe/562130/> [letöltés ideje: 2019. május 9.]

Az értekezésben szereplő ábrák jegyzéke

1. ábra: A kanti háromszög⁸⁷⁶

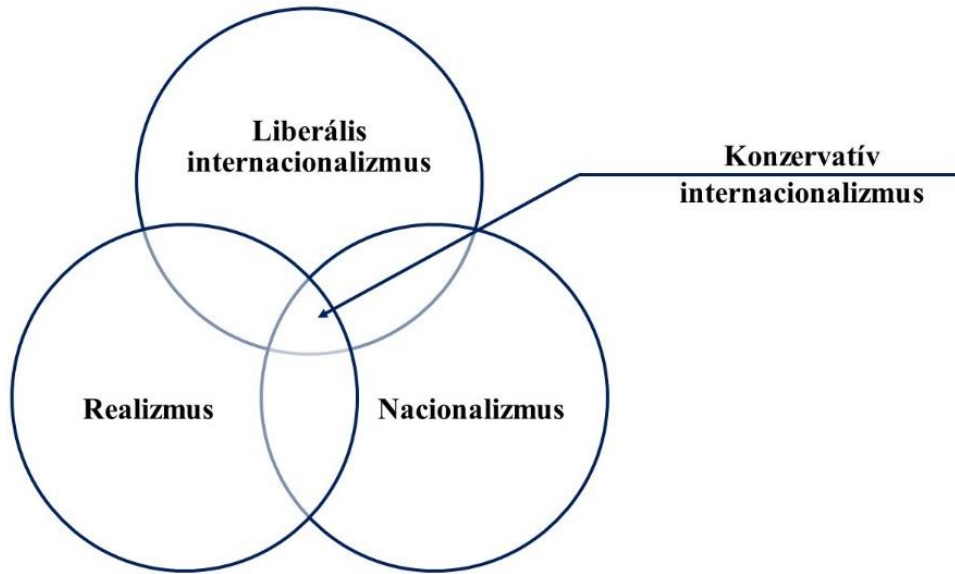
2. ábra: A Nau-féle amerikai külpolitikai hagyományok rendszere⁸⁷⁷

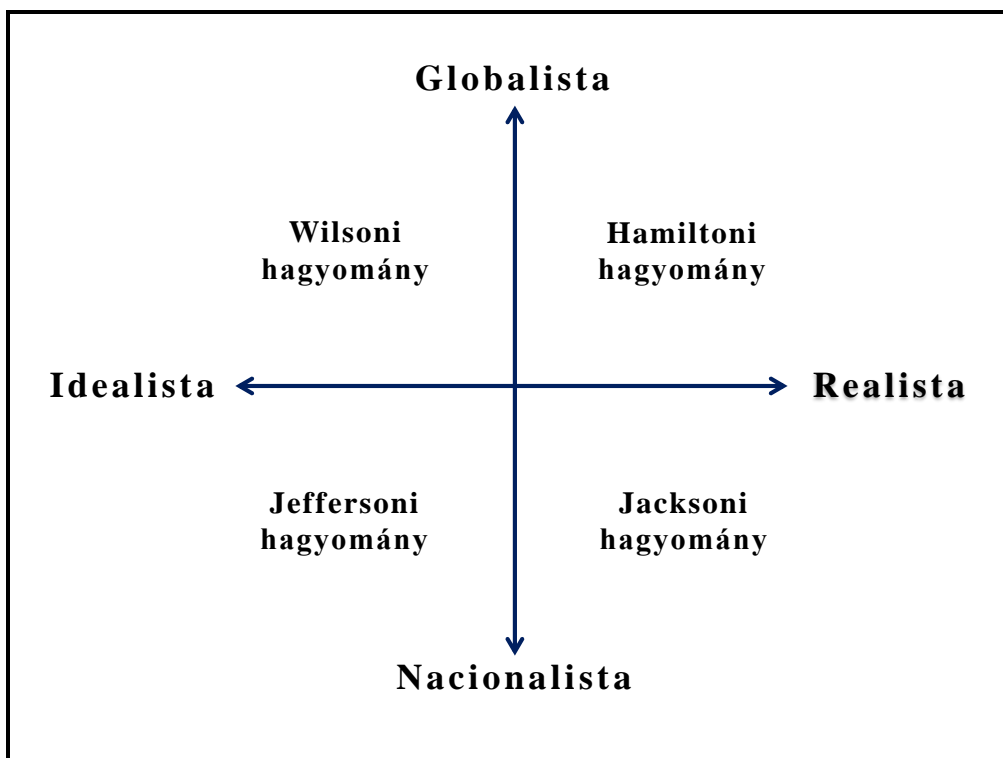
⁸⁷⁶ A kép forrása: RUSSET, Bruce and ONEAL, John R.: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. p.35.

⁸⁷⁷ A kép forrása: NAU, Henry R.: *Conservative Internationalism: Armed Diplomacy under Jefferson, Polk, Truman, and Reagan*. p.27.

3. ábra: A konzervatív internacionalizmus helye az amerikai külpolitikai hagyományok közt⁸⁷⁸

4. ábra: A Mead-féle amerikai külpolitikai hagyományok típusai⁸⁷⁹

⁸⁷⁸ Saját készítésű ábra.

⁸⁷⁹ A kép forrása: HÄMMERLE, Katharina: The Role of US Presidents in US Foreign Policy – A Conversation with Walter Russell Mead. p.4.

1. táblázat: Az amerikai liberális és konzervatív internacionalizmus összehasonlítása

	Liberális internacionalizmus	Konzervatív internacionalizmus
Liberális nemzetközi rendbe vetett hit	van	van
Liberális nemzetközi rend jövőjének képe	optimista (a liberális demokrácia és szabad versenyos kapitalizmus jelképezik a „történelem végét”)	bizonytalan (a történelemnek nincs fix fejlődési íve, a gazdasági-technológiai fejlődés önmagában nem hoz politikai liberalizációt)
Liberális értékek terjesztési köre	univerzális (egyetemes érték lévén bárhol kibontakozhat)	geo-ideológiai (történelmi-kulturális okokból leginkább a szabad világ perifériáin érdemes elősegíteni)
Nemzetközi szabad kereskedelem érdeke	van	van
Nemzetközi szervezetek/intézmények iránti bizalom	erős (a nemzetközi szervezetek/intézmények kitűnőek a párbeszéd és a szabályok fenntartására)	gyenge (a nemzetközi szervezetek/intézmények megtörik a nemzeti szuverenitást és megágyaznak a korrupciónak)
Fegyverhasználati hajlam	vonakodó (csak végső esetben)	határozott (a diplomácia támasza)
Elitek szerepe a politikai iránymutatásban	jelentős (az elitek véleményformálók lehetnek, míg a közvélemény egyhangú álláspont esetén mérvadó)	kevésbé fontos (szabad társadalmakban a közvélemény adja a legitimitációt, de nem kell egyhangú álláspontra várni)

A szerző témával kapcsolatban megjelent publikációi⁸⁸⁰

CSIZMAZIA, Gábor: Az Egyesült Államok erőfeszítései az üldözött keresztények megsegítésére. In: KALÓ, József *et. al.* (ed.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2019*. Háttér Kiadó, Budapest, 2019, ISBN 978-615-5124-66-2, pp.199–208.

CSIZMAZIA, Gábor: Relations between the United States and Hungary: Phases and Fluctuations of the Last Two Decades. In: PÉCZELI, Anna (ed.): *The Relations of Central European Countries with the United States*. Dialóg Campus, Budapest, 2019, ISBN 978-963-531-068-9, pp.79–99.

CSIZMAZIA, Gábor: Central Europe on America's Political Pendulum. *Central European Political Science Review*, Vol.20. No.75. ISSN 1586-4197, pp.55-75.

CSIZMAZIA, Gábor: The Trump Administration and U.S.-Russian Relations. *Academic and Applied Research in Military Science*, Vol.18. No.1. ISSN 2498-5392, pp. 21–38.

CSIZMAZIA, Gábor: Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikája és a vallásszabadság: prioritás és átpolitizáltság? In: KALÓ, József *et. al.* (ed.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2018*. Dialóg Campus, Budapest, 2018, ISBN 978-615-5945-10-6, pp.133–149.

CSIZMAZIA, Gábor: Trump elnök kiforrotlan „realizmusa”. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle* 2018:(2) (befogadó nyilatkozat) (2018), ISSN 1789-5286

CSIZMAZIA, Gábor: The Trump Administration's Relationship with Central Europe on the strategic and a political track. *Central European Political Science Review*, Vol.19. No.73. ISSN 1586-4197, pp.77-108.

CSIZMAZIA, Gábor: Decisive Change or Determined Continuity? The Trump Administration's Foreign and Security Policy Viewed from Central and Eastern Europe. *Academic and Applied Research in Military Science* 16:(3) pp.109–125. (2017), ISSN 2498-5392

CSIZMAZIA, Gábor: Preserving EU Security. *per Concordiam: Journal of European Security and Defense Issues* 8:(1) pp.16–21. (2017), ISSN 2166-322X

⁸⁸⁰ Csökkenő időrendbeli sorrendben

CSIZMAZIA, Gábor: Amerikai kül- és biztonságpolitikai percepciók Kelet-Közép-Európáról a hidegháború végétől napjainkig. In: Dr. SZELEI, Ildikó & BERKI, Gábor (ed.): *A hadtudomány és a 21. század. Tanulmánykötet*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2015, ISBN 978-615-80044-8-0, pp.237–251.

CSIZMAZIA, Gábor: Central and Eastern Europe in U.S. Foreign and Security Policy. In: Maciej Marszałek és Waldemar Kitler: *Współczesne Wyzwania dla Podmiotów Euroatlantyckiego Środowiska Bezpieczeństwa* (Contemporary Challenges for Euro-Atlantic Security Environment), Akademia Obrony Narodowej, Varsó, pp.44–71. (2015), ISBN 978-83-7523-390-2

CSIZMAZIA, Gábor: A NATO katonai jelenléte Kelet-Közép-Európában az ukrajnai válság fényében. *Felderítő Szemle*, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Budapest, XIII:(3) pp.26–41. (2014), ISSN 1588-242X

CSIZMAZIA, Gábor: Az európai rakétavédelem változásai az Obama-adminisztráció alatt. In: KERESZTES, Gábor (ed.): *Tavaszi Szél*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2013, ISBN 978-963-89560-2-6, pp.633–640.

CSIZMAZIA, Gábor: A „pivot” és a „reset” hatása Washington Kelet-Közép-Európát érintő kül- és biztonságpolitikájára. *Társadalom és Honvédelem*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 17:(3-4), pp.11–18. (2013), ISSN 1417-7293

CSIZMAZIA, Gábor: Az amerikai-orosz kapcsolatok alakulásának kilátásai a második Obama-kormány alatt: a közép-európai rakétapajzs. *Biztonságpolitikai Szemle*, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, Budapest, 6:(1) pp.41–52. (2013)

CSIZMAZIA, Gábor: Nexus of the Relationship between the United States, Central and eastern Europe and the Russian Federation: American Military Presence and Missile Defence. In: *Zeszyty Doktoranckie Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego* (The Doctoral Book for PhD students), Akademia Obrony Narodowej, Varsó, 2013:(4) pp.15–41. (2013), ISSN 2084-2171

CSIZMAZIA, Gábor: Dividing Great Powers: Missile Defence in Central and Eastern Europe. In: Németh József Lajos (szerk.): *Second International Conference of Young Security Policy Experts* (Conference CD), Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, pp.1–11. (2013), ISBN 978-615-5305-11-5